

DUCHOVNÁ A SOCIÁLNA KULTÚRA MENŠÍN V MAJORITNOM PROSTREDÍ

Zborník z medzinárodnej vedeckej
konferencie venovanej životnému
jubileu etnografa Ondreja Krupu

■ Eds: A. Kováčová ■ A. Uhrinová ■

DUCHOVNÁ A SOCIÁLNA
KULTÚRA MENŠÍN
V MAJORITNOM PROSTREDÍ

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej
životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu

ONDREJ KRUPA / KRUPA ANDRÁS (1934 – 2015)

DUCHOVNÁ A SOCIÁLNA KULTÚRA MENŠÍN V MAJORITNOM PROSTREDÍ

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie venovanej
životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu

Eds.

ANNA KOVÁČOVÁ – ALŽBETA UHRINOVÁ

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku
Békešská Čaba 2015

Vydanie publikácie podporili:
Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí

Úrad pre Slovákov
žijúcich v zahraničí

Ministerstvo ľudských zdrojov Maďarska

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Redaktorky: Anna Kováčová, Alžbeta Uhrinová

Recenzentky: Anna Divičanová, Zita Škovierová

Jazyková lektorka: Margita Zatyková

Príprava do tlače: Zuzana Kunovacová-Gulyásová

Preklady: Ján Chlebnický (rezümé), Hajnalka Avarová

Návrh obálky: Anna Kováčová

Obal: Martin Kraszlán

Vydavateľ: Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku

Za vydanie zodpovedá: Anna Kováčová

© Anna Kováčová, Alžbeta Uhrinová, 2015

ISBN 978-615-5330-04-9

Typografia a tlačiareň: Croatica Nonprofit Kft., 2015
Zodpovedný vedúci: Horváth Csaba

Juraj Dolnozemský

ZDRAVICA

k osemdesiatke Ondreja Krupu

Buď vítaný
v kruhu osemdesiatnikov.
Poďte slová na pomoc
zo života nikdy nie je dosť!
Žiješ vedome,
zaslúžiš si úctu, česť!
Od svitu do mraku pracuješ.
Skvelo za pravdu bojuješ
zbieraš túžby do vena!
Joj, časy!
Zunia ohlasy!
Vyznáš sa aj v polopravdách,
šepocú ti v ušiach,
nosiš ich v srdci
tie prastaré piesne, zvyky, slová!
Učíš celé pokolenia!
Vytrvalo, pilne
listuješ v dejinách!
Máš rád radosť v rodinách!
Poznáš doby,
hľadáš krásu minulosti!

Chodíš po stopách prapredkov!
Ctiš podľa zásluhy
ten náš svet slovenský,
žiješ v prvej línii!
Posilňuješ slabých
ukazuješ im smer!
Organizuješ priateľov
dokopy!
Kde duše nádej ozdobí!
Živió, Ondrej Krupa!
Sláva k tej dožitej
osemdesiatke!
Práca ťa čaká,
prajem ti
ďalšie tvorivé roky,
nech budúcnosť ich ďalej
na rukách nosí!
Úprimne – na zdravie!

OBSAH ■ TARTALOM

DOLNOZEMSKÝ, Juraj	5
Zdravica – k osemdesiatke Ondreja Krupu – <i>Köszöntő – Krupa András</i> 80. születésnapjára	
OBSAH – TARTALOM	6
ÚVOD – BEVEZETŐ	10
BIOGRAFIA Ondreja Krupu – <i>Krupa András életrajza</i>	16
BIBLIOGRAFIA Ondreja Krupu – <i>Krupa András bibliográfiája</i>	24

ÚVODNÉ PREDNÁŠKY ■ BEVEZETŐ ELŐADÁSOK

KOVÁČOVÁ, Anna	68
Slávnostný príhovor k účastníkom konferencie a laudácia jubilantovi Dr. Ondrejovi Krupovi – <i>Ünnepi köszöntő a konferencia résztvevőihöz</i> és Dr. Krupa András laudációja	
DIVIČANOVÁ, Anna	74
Vedecko-organizačná činnosť Ondreja Krupu – <i>Krupa András</i> <i>tudományszervezői tevékenysége</i>	
BOTÍK, Ján	80
Kultúrna svojbytnosť dolnozemských Slovákov v diele Ondreja Krupu – <i>Az alföldi szlovákok kulturális sajátosságai Krupa András műveiben</i>	
PARÍKOVÁ, Magdaléna	87
Terénne výskumy a publikačná činnosť Dr. Ondreja Krupu a ich prínos k poznaniu ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – <i>Dr. Krupa András</i> <i>terepkutatásai és publikációs tevékenysége, valamint ezek hozzájárulása</i> <i>a magyarországi szlovákok népi kultúrájának megismeréséhez</i>	

BODÓ Sándor	95
<i>Krupa András – 80 – Ondrej Krupa – 80-ročný</i>	

KULTÚRA A JAZYK ■ KULTÚRA ÉS NYELV

BEŇUŠKOVÁ, Zuzana	100
Prehľad bádání a publikácií o výročných obyčajach na Slovensku po roku 1989 – <i>A jelesnapi szokások kutatásának és publikációinak áttekintése Szlovákiában 1989 után</i>	
KREKOVICHOVÁ, Eva	109
K melodickej zložke piesní u Slovákov v Maďarsku. Porovnanie dvoch piesňových korpusov – <i>A magyarországi szlovákok dalainak metodikai elemeiről. Két dalkincs összehasonlítása</i>	
KOVÁČOVÁ, Anna	121
Príspevok k výskumu hudobného kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku – <i>Tanulmány a magyarországi szlovákok zenei kulturális örökségének kutatásához</i>	
SKLABINSKÁ, Milina	139
Hudobnoteoretické práce etnomuzikológa Martina Kmeťa – <i>Martin Kmet etnomuzikológus zeneelméleti munkái</i>	
ŽILÁKOVÁ, Mária	149
Variety jazyka písaných pamiatok ľudovej religiozity slovenských komunit rímskokatolíckeho vyznania – <i>A katolikus felekezetű szlovák közösségek írott nyelvi emlékeinek standardizált nyelvváltozatai</i>	
BALLEKOVÁ, Katarína	156
V rozprávkach nie sú len rozprávkové príbehy (Jazykové osobitosti enklávnej slovenčiny) – <i>A mesékben nem csak mesetörténetek vannak (Az enklávés szlovák nyelv nyelvi jellegzetességei)</i>	
TUŠKOVÁ, Tünde	168
Používanie slovenského jazyka v rozličných komunikačných sférach a situáciách v Maďarsku – <i>A szlovák nyelv használata Magyarországon különböző szituációkban és helyzetekben</i>	

TRADÍCIE A PAMÄŤ ■ HAGYOMÁNY ÉS EMLÉKEZET

KMEŤ, Miroslav	176
Prejavy duchovnej a sociálnej kultúry dolnozemských Slovákov vo svetle súdobej tlače v medzivojnovom období – <i>Az alföldi szlovákok szellemi és szociális kultúrájának megnyilvánulásai a két világháború közötti korabeli sajtó tükrében</i>	
ANOCA, Dagmar Mária	185
Prvky ľudovej kultúry v literatúre Slovákov v Rumunsku – <i>A népi kultúra elemei a romániai szlovák irodalomban</i>	
HODOLIČOVÁ, Jarmila	200
„Oral history” o slovenských ženách vo Vojvodine v knihe „SLOVENKY – Životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine” – „Oral history” a vajdasági szlovák nőkről a „Slovenky – životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine” (A szlovák nők – a vajdasági nők élettörténetei) című könyvben	
MARUZSOVÁ ŠEBOVÁ, Katarína	207
Tradícia kulinárskej kultúry v románoch Pála Závadu (Klobása ako literárny motív) – <i>A kulináris kultúra hagyományai Závada Pál regényeiben (A kolbász mint irodalmi motívum)</i>	
MAJO, Juraj – KUSEDOVÁ, Dagmar	215
Základné demografické súvislosti slovenských dolnozemských obcí v Maďarsku v 19. storočí – <i>A 19. századi magyarországi alföldi szlovák településekkel kapcsolatos alapvető demográfiai összefüggések</i>	
KUSTÁR, Rozália	224
Svedectvá protocollu obce Edháza z obdobia r. 1822 – 1835. – <i>Duna-Egyháza 1822 – 1835 közötti protocollumának a település életére vonatkozó adatai</i>	
ŠKOVIEROVÁ, Zita	236
Dobrovoľnícke aktivity Slovákov v Maďarsku – <i>A magyarországi szlovák önkéntesek aktivitásai</i>	
UHRINOVÁ, Alžbeta	248
K jazykovým autobiografiám jubilanta a Veňarčanov – <i>Az ünnepelt és a vanyarciak nyelvi önéletrajzáról</i>	

Z TERÉNNYCH VÝSKUMOV VO VEŇARCI ■ A VANYARCI TEREPKUTATÁSOKBÓL

KRUPA, Ondrej	276
Zvyky a povery vo Veňarci podľa premien vedomostí dvoch generácií – <i>Szokások és hiedelmek Vanyarcon, két generáció ismeretváltozásai alapján</i>	
LENOVSKÝ, Ladislav	291
K niektorým kontextom identity Slovákov vo Veňarci – <i>Az identitás néhány összefüggéséről Vanyarcon</i>	
MICHALÍK, Boris	306
Determinanty akulturácie Slovákov vo Veňarci – <i>A vanyarci szlovákok akkulturációjának meghatározói</i>	
ČUKAN, Jaroslav – KURPAŠ, Michal	313
Veňarec – faktory formovania kultúry s akcentom na medzilokálne kontakty a tradičnú architektúru – <i>Vanyarc – a kultúra formálásának tényezői, különös tekintettel az intralokális kapcsolatokra és a hagyományos építészetre</i>	
VALENTOVÁ, Iveta	323
Pôvod priezvisk Veňarčanov – <i>A vanyarci vezetékek eredete</i>	
KAZÍK, Miroslav	365
Živé (neúradné) mená vo Veňarci – <i>Az élő (nem hivatalos) nevek Vanyarcon</i>	
ONDREJKOVÁ, Renáta	379
Súčasná slovenská jazyková situácia vo Veňarci – <i>A szlovák nyelvi helyzet napjainkban Vanyarcon</i>	
EDIČNÉ POZNÁMKY ■ SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK	387
AUTORI ■ SZERZŐK	388
OBRAZOVÁ PRÍLOHA ■ KÉPMELLÉKLET	392

ÚVOD

Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku od svojho založenia (1990) pravidelne organizuje medzinárodné vedecké konferencie. Konferencia pod názvom *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí* bola venovaná na počesť okrúhleho životného jubilea kandidáta etnografickej vedy PhDr. Ondreja Krupu, CSc. pri príležitosti jeho 80. narodenín. Na medzinárodnej etnografickej konferencii, ktorá sa uskutočnila 9. – 10. októbra 2014 v Békešskej Čabe, boli predstavené aj výsledky z 33. interdisciplinárneho tábora s medzinárodnou účasťou vo Veňarci/Vanyarc¹. Jedným zo zakladateľov týchto výskumných táborov bol práve náš jubilant. Podporovateľom obidvoch podujatí bol *Úrad pre Slovákov žijúcich v zahraničí*.

Vedecké podujatie bolo zamerané na problematiku, ktorej venoval pozornosť kolega, titulárny spolupracovník Výskumného ústavu O. Krupa počas niekoľko desaťročí trvajúcej výskumnej a publikačnej aktivity predovšetkým na slovenských jazykových ostrovoch Maďarska. Získaný materiál v početných lokalitách na území Maďarska, Slovenska i Rumunska postupne uverejňoval v samostatných štúdiách a v publikáciách.

Do radu gratulantov O. Krupovi sa zapojili etnografi, folkloristi, lingvisti a literárni vedci ako i kulturológovia a historici zo Slovenska, z Maďarska, Rumunska a zo Srbska. Značná časť prednesených príspevkov prezentuje skúsenosti a vedeckovýskumné výsledky bádateľov uskutočnené v lokalitách a obciach, ktoré sú obývané i Slovákmí.

Cieľom kolektívnej monografie je prejsť úctu k celoživotnej práci jubilanta, prezentovať výsledky terénneho výskumu vo Veňarci, ako i zhodnotiť súčasný stav bádania prostredníctvom prác domácich a zahraničných odborníkov z rôznych vedných oblastí.

¹ Redaktorky v plnej miere rešpektujú príručku štandardizovaných názvov, knihu M. Kováčovej: *Slovenské vžité názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky* (Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, 1999), ale v textoch sme uviedli, resp. ponechali vžitý názov obce VEŇAREC používaný v kruhu obyvateľov v dedine.

Časť príspevkov autorského kolektívu si kladie za cieľ doplniť doterajšie a podnietiť ďalšie cieľavedomé bádania, hodnotenie a podľa možností aj komplexné spracovanie rôznych odvetví tradičnej a duchovnej kultúry Slovákov v Maďarsku. Cieľom vydania zborníka je tiež čo v najväčšej miere prispieť k lepšiemu poznaniu jazyka a kultúry Slovákov žijúcich v Maďarsku, vyjadriť sa k ich súčasnému postaveniu v kultúrno-spoločenskej oblasti.

Odborníci v zborníku prezentujú nové poznatky zo širšej problematiky duchovnej a sociálnej kultúry, kultúrnych dejín slovenskej národnosti v majoritnom prostredí, so špecifickým zameraním na jazykové osobitosti slovenskej komunity, na akulturáciu, na geografické skúsenosti alebo na tradície a pamäť. Autori v publikácii prinášajú výsledky mnohých novších pohľadov na tradičnú a duchovnú kultúru, na jazykovú situáciu, na kultúru dolnozemskej pospolitosti v procesoch ich premien, ktorými za posledné desaťročia prešli.

Príspevky v zborníku prezentujú prevahu výskumov, nastolených problémov, ktorým bádatelia venovali najviac pozornosti počas terénnych výskumov.

Príspevky² v zborníku sme zoradili do štyroch tematických okruhov: *Úvodné prednášky*, *Kultúra a jazyk*, *Tradície a pamäť* a *Z terénnych výskumov vo Veňarci*.

V úvodných prednáškach riaditeľka ústavu okrem iného zoznámila obecenstvo so životopisom, bádateľskými aktivitami a vedecko-výskumnými výsledkami jubilanta, ktorým sa venoval viac než 60 rokov života. Prvá riaditeľka výskumného ústavu A. Divičanová podrobne analyzovala vedecko-výskumnú činnosť jubilanta a J. Botík písal o rozvetvených bádateľských záujmoch O. Krupu, ako aj o rozsahu poznávacích prínosov jeho diela. M. Paríková sa poobhliadla po výsledkoch bádateľa O. Krupu za uplynulé obdobie. Predseda Maďarskej národopisnej spoločnosti Sándor Bodó vyzdvihol organizačnú činnosť jubilanta.

Špektrum tém ďalších prednášok je široký: počnúc kultúrnou svojbytnosťou, výročnými obyčajami cez nárečové výskumy, medzilokálne kontakty, faktory akulturácie, prejavy ľudovej kultúry až po jazykové autobiografie jubilanta a Veňarčanov a literatúru dolnozemskej Slovákov.

Príspevky sa venujú jazykovým osobitostiam enklávnej slovenčiny, melodickej zložke piesní Slovákov v Maďarsku, hudobnej teórii a výskumu hudobného kultúrneho dedičstva, slovenskej tlači na Dolnej zemi, dobrovoľným aktivitám Slovákov v Maďarsku alebo geografickým súvislostiam osídľovania Dolnej zeme. Jedna prednáška sa zaoberá literatúrou Slovákov v Rumunsku a jedna predstaví výskum životných príbehov žien vo Vojvodine.

² Príspevky, ktoré na konferencii odznegli, sú v plnom znení publikované v zborníku, ktoré Vám predkladáme.

Pred kapitolami sa nachádza báseň komlóšskeho básnika J. Dolnozemskeho, adresovaná jubilantovi. Na ďalších stranách podávame biografiu a komplexný bibliografický zoznam publikácií O. Krupu. Po štúdiách sme uviedli informácie o autoroch a aplikovali sme fotografické zábery z rôznych aktivít O. Krupu počas viac desaťročného jeho pôsobenia.

Teší nás, že konferencia, usporiadaná predovšetkým pri príležitosti okrúhleho životného jubilea O. Krupu, príspeje k obohateniu a poznaniu duchovného dedičstva slovenskej minority v Maďarsku. Veríme, že sa autorom publikácie podarilo upriamiť pozornosť čitateľov, ale aj bádateľov na špecifiká sociálnej a duchovnej kultúry slovenskej národnosti v Maďarsku.

Zborník svojou interdisciplinárnosťou, tematizáciou a vedeckou prenikavosťou bude pravdepodobne nielen podnetným, ale aj osožným čítaním pre odborníkov, ktorí skúmajú všeobecnejšie interdisciplinárne reflexie danej minority, a pre širší okruh čitateľov, predovšetkým občanov Veňarca.

Vážení čitateľ!

Touto cestou vzdávame úctu dolnozemskému rodákovi, významnému etnografovi Dr. Ondrejovi Krupovi, ktorý svoje celoživotné vedecké štúdium zasvätil dolnozemským Slovákom v Maďarsku.

Prezentované príspevky, ktoré odznali v roku 2014 na konferencii venovanej na počesť jeho 80-tych narodenín, uverejňujeme v zborníku s úctou pri príležitosti jeho 81. nadožitých narodenín.

Česť jeho pamiatke a celoživotnému dielu!

Redaktorky

Békešská Čaba, júl 2015

BEVEZETŐ

Az Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete megalakulása (1990) óta rendszeresen szervez nemzetközi tudományos konferenciákat. A *Kisebbségek szellemi és szociális kultúrája többségi környezetben* című konferenciát Dr. Krupa András CSc. a néprajztudomány kandidátusa életműve előtti tisztelegsként, 80. születésnapja alkalmából rendeztük. A Békéscsabán 2014. október 9 – 10-én megtartott konferencián bemutattuk a nemzetközi részvétellel Vanyarcon (Veňarec)¹ lezajlott 33. *Interdiszciplináris Kutatótábor* kutatási eredményeit is. E táborok egyik megalapítója maga az ünnepelt volt. Mindkét rendezvény támogatója a *Határon Túli Szlovákok Hivatala* volt.

A tudományos rendezvény fókuszában az a problémakör állt, amellyel kollégánk, a *Kutatóintézet* tiszteletbeli munkatársa, Krupa András több évtizedes kutatómunkája és publikációs tevékenysége során, elsősorban a magyarországi szlovák nyelvi szigetekben foglalkozott. Magyarország, Szlovákia és Románia számos területéről gyűjtött anyagot folyamatosan közölte önálló tanulmányokban és kiadványokban.

A Krupa Andrást köszöntők köréhez szlovákiai, magyarországi, romániai és szerbiai etnográfusok, folkloristák, nyelvészek, irodalomtudósok, kulturológusok és történészek csatlakoztak. Az elhangzott előadások jelentős része a szlovákok által lakott területeken és településeken végzett tudományos kutatások tapasztalatait és eredményeit összegezte.

A kollektív monográfiával az ünnepelt életműve előtt kívánunk tisztelni, valamint bemutatjuk a Vanyarcon végzett terepkutatás eredményeit, illetve a kutatás jelenlegi helyzetét a különböző tudományterületeket képviselő, hazai és külföldi szakemberek írásain keresztül.

¹ A szerkesztők teljes mértékben tiszteletben tartják a szabványosított helységneveket tartalmazó kötetet: M. Kováčová: *Slovenské vžitie názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky* (Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, 1999), mégis a szövegben meghagytuk a falu lakói körében megszokott és használt VENAREC településnevet.

Tanulmánykötetünk megjelentetésének célja kiegészíteni a magyarországi szlovákok hagyományos és szellemi kultúrájának különböző területein végzett eddigi kutatásokat, értékeléseket és a lehetőségekhez mérten azt komplexebben és céltudatosabban feldolgozni. A kötet kiadásának további célja, hogy a lehető legnagyobb mértékben hozzájáruljunk a Magyarországon élő szlovákok nyelvének és kultúrájának megismeréséhez, kifejtsük véleményünket a szlovák nemzetiség jelenlegi kulturális és társadalmi helyzetéről.

A tanulmánykötet szerzői a magyarországi szlovák nemzetiség többségi környezetben élő kultúrájának szellemi és szociális aspektusaival és kultúrtörténetével kapcsolatos új ismereteket mutatják be, különös figyelmet fordítva a szlovák közösség nyelvi sajátosságaira, az akkulturációra, a földrajzi tapasztalatokra vagy a hagyományokra és emlékezetre. A kötet szerzői új megközelítésben láttatják a hagyományos és a szellemi kultúrát, a nyelvi helyzetet, az alföldi közösség kultúráját, amely az utóbbi évtizedekben számos átalakuláson ment át.

A kötetben szereplő tanulmányok között túlsúlyban vannak azok az írások, amelyeknek a terepkutatások során a legnagyobb figyelmet szenteltek.

A kiadványban négy téma köré csoportosítottuk az írásokat²: *Bevezető előadások*, *Kultúra és nyelv*, *Hagyományok és emlékezet* és *A vanyarci terepkutatásokról*.

A bevezető előadásokban az intézet igazgatónöje egyebek mellett ismertette az ünnepelt életrajzát, kutatói tevékenységét és tudományos-kutatási eredményeit, amelyeket több mint 60 év alatt elért. A kutatóintézet első igazgatónöje, Gyivicsán Anna, részletesen elemezte az ünnepelt tudományos és kutatómunkáját, Ján Botík Krupa András szerteágazó kutatói érdeklődéséről írt, valamint az ünnepelt munkássága által felhalmozott hatalmas ismeretanyag jelentőségéről. Magdaléna Paríková Krupa András múltbeli kutatásainak eredményeit idézte fel. Bodó Sándor a Magyar Néprajzi Társaság elnöke méltatásában kiemelte Krupa András szervező munkásságát.

A könyvben olvasható előadások tematikai palettája igen gazdag: a kulturális önazonosságtól kezdve a naptári év szokásain, nyelvjárások vizsgálatán, területközi kapcsolatokon, akkulturációs tényezőkön, a szellemi és szociális kultúra megnyilvánulásain át az ünnepelt és a vanyarciak nyelvi önéletrajzáig és az alföldi szlovákok irodalmáig.

Az írások foglalkoznak az enklávékban fennmaradt szlovák nyelv sajátosságaival, a magyarországi szlovákok dalainak melódiájával, zeneelmélettel és a zenei örökség vizsgálatával, az alföldi szlovák sajtóval, a magyarországi szlovákok ön-

² A konferencián elhangzott előadások teljes terjedelmükben szerepelnek a kötetben, melyet Önök elé tárunk.

kéntes tevékenységeivel vagy az alföldi letelepedés földrajzi összefüggéseivel. Egy előadás a romániai szlovákok irodalmát elemzi, egy pedig a vajdasági asszonyorsókat mutatja be.

Az egyes fejezetek előtt a tótkomlósi Juraj Dolnozemský ünnepelthez írott verse olvasható. A következő oldalakon Krupa András életrajza és munkáinak komplex bibliográfiája szerepel. A tanulmányok után a szerzőkre vonatkozó információk, illetve Krupa András több évtizedes tevékenységét dokumentáló fotók találhatók.

Örömkre szolgál, hogy az elsősorban Krupa András jubileuma alkalmából szervezett konferencia gazdagítja a magyarországi szlovák kisebbség szellemi örökségét és hozzájárul annak alaposabb megismeréséhez. Bízunk abban, hogy a kiadvány szerzőinek sikerül ráirányítaniuk mind az olvasók, mind a kutatók figyelmét a magyarországi szlovák nemzetiség szellemi és szociokulturális sajátosságaira.

Interdiszciplináris jellegének, tematikájának és tudományos alaposságának köszönhetően a kötet feltehetőleg nemcsak ösztönző, de hasznos olvasmány is lesz mindazon szakértők számára, akik az adott kisebbség általánosabb interdiszciplináris reflexióit vizsgálják, valamint az olvasók szélesebb köre, elsősorban a vanyarciak számára.

Tisztelt Olvasó!

Ezúton fejezzük ki tiszteletünket az Alföld szülötte, a neves etnográfus, dr. Krupa András iránt, aki egész tudományos kutatói életművét az alföldi szlovákságnak szentelte.

A 2014-ben 80. születésnapja alkalmából rendezett konferencián elhangzott tanulmányok publikálásával szeretnénk méltón adózni Krupa András emlékének, be nem töltött 81. születésnapja előtt.

Emlékének és életművének tisztelettel adózunk!

A szerkesztők

Békéscsaba, 2015 júliusa

BIOGRAFIA ONDREJA KRUPU

■ ŠKOLY

Základné školy:

1941 – 1945 Csanádalberti, I. – IV. triedy (IV. trieda len v slovenskom jazyku)

1945 – 1946 Ambrózfalva: V. (vyznamenáním)

1946 – 1947 Csanádalberti: V. (neoprávneným cirkevným rozhodnutím opakoval V. triedu)

1947 Csanádalberti: VI. (súkromne)

1947 – 1948 Pitvaros: VII.

1948 – 1949 Tótkomlós: VIII.

Stredné školy:

Szeged: 1. – 3. sept. 1949 (3 dni) Klauzál gimnázium

Csongrád: 4. sept. 1949 – jún 1953 Batsányi János Általános Gimnázium (tu maturoval)

Univerzita:

1953 – 1957 Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar odbor maďarčiny, (od 2. ročníka) odbory maďarčina-história

■ ŠTIPENDIÁ

1954 – 1955 Rákosi Mátyás stipendium

1956 Štipendium Maďarskej ľudovej republiky

Malá doktorská práca – viď Ki-kicsoda Békés megye tudományos életében (Békcécsaba, 1986)

Szilágyi és Hagymási széphistória magyar-szlovák vonatkozásai (Szeged, 1961)

Kandidátska práca 1984 – Révai Új Lexikon zv. XII. 2003

A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága (Debrecen, 1987)

Poverový svet Slovákov juhovýchodného Maďarska (Budapešť, 1988)

■ PEDAGOGICKÁ ČINNOSŤ

1957 – 1959 Péter András Gimnázium, Szeghalom: učiteľ

1959 – 1960 Rózsa Ferenc Gimnázium, Békešská Čaba: externý učiteľ

1990 – 2000 Körösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba: externý učiteľ

1994 – 1995/1998 József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged:
externý učiteľ

1998 – 2000 Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Slovenská fakulta, Szeged:
externý učiteľ

■ VYZNAMENANIA

1953 Kitűnő Tanuló (arany)

1957 Kitüntetés (vörös) diploma

1964 Szocialista Kultúráért, Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója, Munka Érdem-
rend ezüst fokozata

1972, 1976 A TIT Kiváló Dolgozója

1975 A Haza Szolgálatáért Érdemrend ezüst fokozata

1977 A TIT Aranykoszorús Jelvénye

1987 Békés Megye Tanácsának Közművelődési Díja

1975 Strieborný stupeň za službu vlasti

1977 Odznak zlatého vavřínu Vedeckopopulárnej spoločnosti (TIT)

1978 Cena osvety Rady Békešskej župy

1988 Čestný člen Slovenskej národopisnej spoločnosti

1989 Cena terénneho výskumníka Sándora Szűcsa

1997 Pro Ethnographia Minoritatum

1997 Za čabianskych Slovákov

2001 Cena Mateja Bela

2002 Életmű Díj

2004 Békéscsabáért – Pro Urbe

2004 Cena Zlatého pera – pre národnosť

2004 Zlatá medaila Cyrila – Metoda (Matica slovenská)

2015 Preberanie diplomu od Szilvetra E. Vizi za 55 ročné členstvo Vedeckopo-
pulárnej spoločnosti (TIT)

2015 Čestný člen Maďarskej národopisnej spoločnosti

■ VEDECKÉ KONFERENCIE

Organizovanie konferencií

I. – V. tajomník Medzinárodnej národnostno-výskumnej národopisnej konferencie, Békešská Čaba (1975 – 1993.)

(Dodnes je jedným z redaktorov publikácií týchto konferencií: I. – VII. 1976, 1981, 1986, 1991, 1996, 2001)

Prednášateľ na zahraničných konferenciách

Slovenská republika: Bratislava: (viackrát), Nitra, Martin: (viackrát), Banská Bystrica: (2), Liptovský Mikuláš, Skalica, Čadca

Česká republika: Všetín

Rumunsko: Arad: (4), Timisoara, Nadlak: (2), Satu Mare

Prednášky na domácich vedeckých konferenciách

Viackrát: Budapest, Békéscsaba, Szeged, Miskolc, Baja, Nyíregyháza, Szarvas, Kiskőrös,

Párkrát: Bakonycsernye, Balassagyarmat, Esztergom, Gyula, Hajdúszovát, Mezőberény, Oroszlány, Orosháza, Piliscsév, Répáshuta, Tótkomlós, Vásárosnamény

■ BÁDATEĽSKÉ MIESTA

Maďarsko: 67 lokalít: vid' Kalendárne obyčaje I. – III. + Sósút, Tárnok, Alsóregmec, Rudabányácska

Slovenská republika: 25 lokalít (odkiaľ prichádzali Čabänia):

1984: historické územie Nógrádskej župy: Hradište, Mýtna, Kalinovo,

České Brezovo, Poltár, Uhorské, Zelená, Lovinobaňa

1985: historické územie Kishontu: Zahorany, Rimavská Baňa, Liker, Lukovištia, Lehota nad Rimavicou, Rimavské Brezovo, Kokava, Pondelok, Selce, Vrbovce, Hrachovo

1986: historické územie Nagyhontu: Medovarce, Bzovík, Uňatín, Devičie, Žemberovce, Čelovce

2 lokality (spolu s Katedrou etnológie Univerzity Komenského): 1992. Nesvady, Príbeta

Rumunsko: 9 lokalít. vid' Kalendárne obyčaje I – III.

Spolu: 103 lokalít (+maďarské lokality Békešskej župy: 11

Celkom spolu: 114

■ SLUŽOBNÉ ŠTUDIJNÉ CESTY

1964 Československo (Praha, Košice)	1 týždeň
Praha – Litomeřice – Spiš	1 týždeň
Praha	1 týždeň
Sovietsky zväz (Moskva – Leningrád)	1 týždeň
Sovietsky zväz (Užhorod – Mukačevo stb.)	1 týždeň
Rakúsko (Burgenland)	3 – 5 dní + 2 dni
Juhoslávia (Chorvátsko, Bosnia, Srbsko)	1 týždeň
Nemecká spolková republika (Bavorsko – Mníchov)	6 týždňov
Fínsko (Helsinki, Jyväskylä atď.)	1 týždeň
1989 Poľsko (Varšava)	1 týždeň

■ SPOLOČENSKÉ FUNKCIE

Predseda Vlastivednej spoločnosti Jánosa	
Karácsonyiho pri župe Békés	(čestný člen)
Člen Národopisnej komisie verejného združenia Maďarskej akadémie vied	
Tajomník a člen Kandidatskej skúšajúcej komisie	
kvalifikačnej komisie Maďarskej akadémie vied	(viackrát)
Člen predsedníctva Vedeckepopulárnej spoločnosti	
v Békešskej župe (TIT)	(1961 – 1990)
Člen redakcie periodiky <i>Tiszatáj</i>	(1960/61 – 65)
Člen predsedníctva Celoštátnej vedeckepopulárnej	
spoločnosti (TIT)	(počas dvoch desaťročí)
Zakladajúci predseda DZSM – Národopisnej-	
vlastivednej sekcie	(1974 – do zániku)
Člen predsedníctva Vlasteneckého ľudového	
frontu	(počas dvoch cyklov)
Člen predsedníctva Verejnodopravnej bezpečnost-	
nej rady v Békešskej župe v Békešskej župe	(počas dvoch desaťročí)
Člen Osvetárskej rady v Békešskej župe	(počas fungovania rady)
Zakladajúci redaktor, pozdejšie hlavný redaktor	
periodik: Békési Élet	(1966 – 1990)
Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – zakladajúci člen, hlavný redaktor	
Národopis Slovákov v Maďarsku zväzok 2, 1979.	
Národopis Slovákov v Maďarsku zväzok 3, 1981.	
Národopis Slovákov v Maďarsku zväzok 9, 1993.	

KRUPA ANDRÁS ÉLETRAJZA

■ ISKOLÁK

Elemi, általános iskola:

1941 – 1945 Csanádalberti: I–IV. osztály (IV. o. csak szlovák nyelven)

1945 – 1946 Ambrózfalva: V. (kitüntetéssel)

1946 – 1947 Csanádalberti: V. (téves egyházi döntés miatt megismételve az V. osztály)

1947 – Csanádalberti: (magánúton)

1947 – 1948 Pitvaros: VII.

1948 – 1949 Tótkomlós: VIII.

Középiskola:

Szeged: 1949. szept. 1 – 3. (3 nap) Klauzál Gábor Általános Gimnázium

Csongrád: 1949. szept. 4. – 1953. jún. Batsányi János Általános Gimnázium (érettségi)

Egyetem:

1953 – 1957 Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar magyar, (2. évfolyamtól) magyar–történelem szak

■ ÖSZTÖNDÍJ

1954 – 1955 Rákosi Mátyás-ösztöndíj

1956 Népköztársasági Ösztöndíj

Kisdoktori – lásd. Ki-kicsoda Békés megye tudományos életében (Békéscsaba, 1986.)

Szilágyi és Hagymási széphistória magyar-szlovák vonatkozásai (Szeged, 1961)

Kandidátusi 1984. lásd. – Révai Új Lexikon zv. XII. 2003

A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága. (Debrecen, 1987)/ Poverový svet Slovákov juhovýchodného Maďarska (Budapešť, 1988)

■ OKTATÁSI TEVÉKENYSÉG

- 1957 – 1959 Péter András Gimnázium, Szeghalom: tanár
 1959 – 1960 Rózsa Ferenc Gimnázium, Békéscsaba: óraadó
 1990 – 2000 Körösi Csoma Sándor Főiskola, Békéscsaba: külső óraadó
 1994 – 1995/1998 József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Szeged:
 külső óraadó
 1998 – 2000 Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Slovenská fakulta, Szeged: külső
 óraadó

■ KITÜNTETÉSEK

- 1953 Kitűnő Tanuló (arany)
 1957 Kitüntetés és (vörös) diploma
 1964 Szocialista Kultúráért, Mezőgazdaság Kiváló Dolgozója, Munka Érdem-
 rend ezüst fokozat
 1972, 1976 A TIT Kiváló Dolgozója
 1975 A Haza Szolgálatáért Érdemrend ezüst fokozata
 1977 A TIT Aranykoszorús Jelvénye
 1978 Békés Megye Tanácsának Közművelődési Díja
 1988 Čestný člen Slovenskej národopisnej spoločnosti
 1989 Szűcs Sándor Tájkutató Díj
 1997 Pro Ethnographia Minoritatum
 1997 Za čabianskych Slovákov
 2001 Cena Mateja Bela
 2002 Életmű Díj
 2004 Békéscsabáért – Pro Urbe
 2004 Cena Zlatého pera – pre národnosť
 2004 Zlatá medaila Cyrila – Metoda (Matica slovenská)
 2015 Oklevél átvétele a TIT elnökétől, Vizi E. Szilvesztertől, 55 éves tagságért
 2015 a Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választva

■ TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK

Konferencia-vezetés

- I – V. Nemzetközi Nemzetiségkutató Néprajzi Konferencia titkára – Békéscsaba
 (1975 – 1993.)

E konferenciák előadásai gyűjteményének egyik szerkesztője: I – VII. (1976, 1981, 1986, 1991, 1996, 2001)

Előadó külföldi konferenciákon:

Szlovákia: Bratislava: (többször), Nitra, Martin: (többször), Banská Bystrica: (2),
Liptovský Mikuláš, Skalica, Čadca

Csehország: Vsetín

Románia: Arad: 4, Temesvár (Timisoara), Nadlak (Nadlac): 2, Szatmárnémeti
(Satu Mare)

Előadó hazai tudományos konferenciákon:

Többször: Budapest, Békéscsaba, Kiskőrös, Szarvas, Szeged, Miskolc, Baja, Nyíregyháza

Egy-egy alkalommal: Bakonycsérnye, Balassagyarmat, Esztergom, Gyula, Mezőberény, Oroszlány, Orosháza, Piliscsév, Répáshuta, Tótkomlós, Hajdúszovát, Vásárosnamény

■ KUTATÓHELYEK

Magyarország: 67 helység: lásd. Kalendárne obyčaje I. – III. + Sósút, Tárnok, Alsóregmec, Rudabányácska

Szlovákia: 25 helység, ahonnan a békéscsabaiak jöttek:

1984: történelmi Nógrád megye: Hradište, Mýtina, Kalinovo, České Brezovo, Poltár, Uhorské, Zelená, Lovinobaňa

1985: történelmi Kishont megye: Zahorany, Rimavská Baňa, Likér, Lukovištia, Lehota nad Rimavicou, Rimavské Brezovo, Kokava, Pondelok, Selce, Vrbovce, Hrachovo

1986: történelmi Nagyhont megye: Medovarce, Bzovík, Uňatín, Devičie, Žemberovce, Čelovce

2 helység a Komenský Egyetem Etnológiai Tanszékén közösen: 1992. Nesvady, Pribeta

Románia: 9 helység. lásd. Kalendárne obyčaje I. – III.

Összesen: 103 helység (+ a Békés megyei magyar települések: 11)

Mindösszesen: 114

■ HIVATALOS TANULMÁNYUTAK

1964 Csehszlovákia (Praha, Košice)	1 hét
Praha – Litomeřice – Spiš	1 hét
Praha	1 hét
Szovjetunió (Moszkva – Leningrád)	1 hét
Szovjetunió (Ungvár – Munkács stb.)	1 hét
Ausztria (Burgenland)	3 – 5 nap + 2 nap
Jugoszlávia (Chorvátoko, Bosnia, Srbsko)	1 hét
1978 Német Szövetségi Köztársaság (Bajorországi – München)	6 hét
Finnország (Helsinki, Jyveskyle atd.)	1 hét
1989 Lengyelország (Varsó)	1 hét
Szlovákia 2000-ig	többször

■ TÁRSADALMI TISZTSÉGEK

Karácsonyi János Békés Megyei Honismereti Egyesület elnöke	(tiszteletbeli)
Magyar Tudományos Akadémia Köztestülete Néprajzi Bizottságának tagja	(több évig)
MTA Minősítő Bizottsága kandidátusi vizsga- bizottságának titkára, tagja	(többször)
A TIT Békés megyei elnöksége tagja	(1961 – 1990)
Tiszatáj, szerkesztőségi tag	(1960/61 – 65-ig)
A TIT Országos Elnöksége tagja	(min. két évtized)
A Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége Néprajzi-Honismereti Szekciója alapító elnöke	(1974 – 2014)
A Hazafias Népfrent Békés Megyei Elnöksége tagja	(két ciklus)
A Békés Megyei Közlekedésbiztonsági Tanács elnöksége tagja	(min. másfél évtized)
A Békés Megyei Közművelődési Tanács tagja	(működése idején)
A Békési Élet alapító szerkesztője, majd főszerkesztője	(1966 – 1990)
Národopis Slovákov v Maďarsku (1975 – alapító tag, szerkesztő <i>Národopis Slovákov v Maďarsku</i> , zväzok 2, 1979. <i>Národopis Slovákov v Maďarsku</i> , zväzok 3, 1981. <i>Národopis Slovákov v Maďarsku</i> , zväzok 9, 1993.	

Összeállította: Zuzana Kunovacová-Gulyásová

BIBLIOGRAFIA PRÁC ONDREJA KRUPU ■

KRUPA ANDRÁS BIBLIOGRÁFIÁJA

1954 – 2015

■ MONOGRAFIE A KNIŽNÉ PUBLIKÁCIE

1. *Az ismeretterjesztés formái Békés megyében*. Módszertani füzetek 4. Békéscsaba, 1964. 76 p.
2. *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. Békéscsaba, 1971. 220 p.
3. *Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok* (Békéscsaba, Tótkomlós és Csanádalberti szlovák lakói körében gyűjtött babonák, hiedelmek, szokások). Békéscsaba, 1974. 387 p.
4. *Néprajz és közművelődés*. Budapest, Magyarországi Szlovákok Demokratikus Szövetsége, 1975. 24 p.
5. *Néprajzi jegyzetek Békéscsabáról*. Békéscsaba, 1976. 66 p.
6. *A magyarországi szlovákok folklórkutatásának eredményei*. Budapest, 1979. 96 p.
7. *Na čabianskej túrni* (Ludové piesne). Békéscsaba, 1979. 26 p.
8. *Újkígyósi mondák és igaz történetek*. Békéscsaba, 1981. 23 obrázkov, 308 p.
9. *Zvyky a poverý z Veľkého Bánhedesa*. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 1982*. Budapest, 1983. 302 p.
10. *Rozprávky naničky Žofky – Zsófia néni meséi*. Békéscsaba, 1984. 330 p.
11. *A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága*. Debrecen, 1987. 432 p.
12. *Poverový svet Slovákov v juhovýchodnom Maďarsku*. Budapest, 1988. 328 p.
13. *Zsófia néni kétnyelvű meséi – Dvojjazyčné rozprávky naničky Žofky*. Békéscsaba, 1989. 108 p.
14. *Jeles napok az oroszlányi szlovákoknál. – Kalendárne zvyky oroslánskych Slovákov*. Kétnyelvű kötet Ed. Danis József. Oroszlány, 1996. 64 p.
15. *Folklór tanulmányok*. Debrecen, 1991. 312 p.
16. *Kalendárne obyčaje I. Jesen, predvianočné obdobie* (Ősz, a karácsony előtti időszak). Békeéská Caba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 1996. 332 p.
17. *Pamätné ľudové domy, zbierky, dedinské múzeá slovenských obcí v Maďarsku – Tájházak, gyűjtemények, falumúzeumok a magyarországi szlovák településeken*. Békeéská Caba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 1997. 140 p.

18. *A magyarországi szlovákok* (spolu s Annou Divičanovou). Budapest, Útmutató Kiadó 1997. 128 p.
19. *Kalendárne obyčaje II. Vianoce* (Karácsony) – *Nový rok* (Újév) – *Tri krále* (Háromkirályok). Békešská Čaba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 1997. 312 p.
20. *Kalendárne obyčaje III. Predjarie* (Tavaszelő) – *Jar* (Tavas) – *Leto* (Nyár) – *Dni v týždni* (A hét napjai). Békešská Čaba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 1998. 357 p.
21. *The Slovaks of Hungary* (spolu s Annou Divičanovou). Budapest, Press Publica 1998. 128 p.
22. *Malý slovenský národopis* (Kis szlovák néprajz). Vybrané príspevky (Válogatott tanulmányok). Békešská Čaba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 1999. 182 p.
23. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej: *Slováci v Maďarsku*. Budapest, Vydavateľstvo Press Publica 1999. 128 p.
24. *Humor ľudu – A nép humora*. Békešská Čaba – Békéscsaba, Slovenský výskumný ústav – Szlovák Kutatóintézet 2000. 191 p.
25. *Kis békési néprajz*. Békéscsaba, 2001. 90 p.
26. *Omrvinke detského folklóru a hier našich Slovákov* (Morzsák a magyarországi szlovákok gyermekfolklórjából és játékaiból). Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM – MSZKI 2002. 196 p.
27. *Spevy našich Slovákov*. Výber zo zbierky Ondreja Krupu – A hazai szlovákok énekei. Válogatás Krupa András gyűjteményéből. Hudobný register – Zenei mutatók: Richter, Pál Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM – MSZKI 2004. 498 p.

■ ŠPECIÁLNE VYDANIA, ROZHOVORY A DRUHÉ VYDANIA PUBLIKÁCIÍ

1. CD Zvuková knižnica Ondreja Krupu: *Rozprávky z Alberta*. 2006. Vydal Spolok segedínskych Slovákov. A všetky zábery, rozhovory *Domoviny* (Regionálna národnostná televízia – Slovenská sekcia) a *Rozhlasu* (Regionálne národnostné radio – Slovenská sekcia) s Ondrejom Krupom.
2. Krupa András interjúja a MR1 Kossuth Rádió *Húsvét a világhon* című adásában 2007. márc. 24-én 7,30 – 8 óra között *Az evangélikus szlovákok húsvétja* címmel. Közreműködött három békéscsabai adatközlő asszony.
3. *Kalendárne obyčaje II. Vianoce – Nový rok – Tri krále*. Békešská Čaba – Békéscsaba 1997. 312 p. Znovu vydané (VÚSM) v r. 2009 na 75. narodeniny.

4. *Rozprávky Ľaničky Žofky – Zsófia néni meséi*. Békésska Čaba – Békéscsaba, 1984. 330 p. Znovu vydané (CSS) v r. 2011.

■ ŠTÚDIE, PRÍSPEVKY A RECENZIE

1954

1. Gondolatok írókról és könyvekről. In: *Szegedi Egyetem*, 7. dec. 1954, r. 11, č. 23, p. 1.

1958

2. Juhász Gyula szeghalmi kapcsolatai. In: *Békés Megyei Népiújság*, 29. jún. 1958. p. 5
3. Szeghalomról került-e Nagyváradra az egyik Petőfi-portré? In: *Békés Megyei Népiújság*, 18. dec. 1958. p. 4.

1959

4. Az idei könyvhét újdonsága Juhász Gyula összes versei. In: *Békés Megyei Népiújság*, 2. jún 1959. p. 4.

1960

5. Móricz Zsigmond Szeghalmon. In: *Békés Megyei Népiújság*, 4. sept. 1960. p. 6.
6. Juhász Gyula kiállítás a TIT-ben. In: *Békés Megyei Népiújság*, 5. febr. 1960. p. 5.
7. Kulturális események röviden (Népszerű tudományos antropológia). In: *Viharsarki Élet*, september 1960. p. 80 – 83.

1961

8. Néhány rövid megjegyzés az 1960-ban megjelent megyei népszerű tudományos kiadványokról In: *Békés Megyei Népiújság*, 22. jan. 1961. p. 3.
9. Úttörők. In: *Békés Megyei Népiújság*, 8. febr. 1961. p. 6.
10. Bartók Békéscsabán. In: *Békés Megyei Népiújság* 28. marca 1961. p. 5.
11. Amiről egy „alkalmi lap” sorai tanúskodnak In: *Békés Megyei Népiújság*, 27. júl 1961. p. 4.
12. Változatok a meleg vízről. In: *Békés Megyei Népiújság*, 26. okt. 1961. p. 7.

1962

13. Božena Nemcová. In: *Békés Megyei Népiújság*, 2. marca 1962, p. 4.
14. 250 éve született Jean Jaques Rousseau. In: *Békés Megyei Népiújság*, 28. jún 1962, p. 4.

1963

15. Járatlan út: Szekerczés József első regénye. In: *Tiszatáj*, február 1963, p. 11.
16. Kultúrny život, 6. július 1963. In: *Tiszatáj*, szeptember 1963, p. 10.
17. Tóth Béla: Atya, fiú, szentlélek. In: *Békés Megyei Népiújság*, 10. febr. 1963, p. 9.

18. „A kedvező magyar időjárás” (A. Hoffmiester) In: *Békés Megyei Népújság*, 1. sept. 1963, p. 9.
19. Legfontosabb: a jó mű – Hozzászólás egy interjúhoz. In: *Békés Megyei Népújság*, 10. marca 1963, p. 8.
20. Új utak, új módszerek keresése az üzemi és falusi ismeretterjesztésben In: *Békés Megyei Népújság*, 19. máj 1963, p. 9.

1964

21. Tiszatáj, júliusi szám. In: *Békés Megyei Népújság*, 19. júl 1964. p. 8.
22. A lengyel szociológusok sikerei In: *Békés Megyei Népújság*, 12. jan. 1964. p. 9.
23. Az ember hiába nem él (Sass Ervin könyve Dundler Károlyról) In: *Békés Megyei Népújság*, 15. marca 1964. p. 9.
24. Hogyan segíti megyénk mezőgazdaságát a tudományos ismeretterjesztés In: *Békés Megyei Népújság*, 4. jún 1964. p. 7.
25. Minőség az ismeretterjesztésben. In: *Békés Megyei Népújság*, 7. jún 1964. p. 8.
26. Az ismeretterjesztés fő feladatai Békés megyében. In: *Békés Megyei Népújság*, 30. máj 1964. p. 5.

1965

27. Lucka. In: *Čítanka pre 6. triedu všeobecnych škôl*. Red: Mária Jakabová, Budapest, bez r. v., p. 181–183.
28. Néhány megjegyzés a klubokról. In: *Természettudományi Közlöny*, 1965, (XCVI.), č. 11, p. 528.
29. A cseh és a szlovák irodalom története magyarul. In: *Békés Megyei Népújság*, 24. jan. 1965. p. 9.
30. A Tiszatáj új köntösben. In: *Békés Megyei Népújság*, 31. jan 1965. p. 8.
31. Néhány gondolat a klubokról. In: *Békés Megyei Népújság*, 20. jún 1963. p. 8.
32. Az értelmiség és az ismeretterjesztés ügye elválaszthatatlan. In: *Békés Megyei Népújság*, 3. okt. 1965. p. 8.
33. A XIX. és a XX. századi francia festők kiállítása Budapesten. In: *Békés Megyei Népújság*, 28. nov. 1965. p. 8.
34. Irodalmi emlékek nyomában Szabolcs-Szatmárban. In: *Békés Megyei Népújság*, 5. dec. 1965. p. 8.

1966

35. Jegyzetek a televízió és az ismeretterjesztés kölcsönhatásáról. In: *Békési Élet*, 1966, č. 1, p. 54–56.
36. Irányi István: Petőfi Zoltán. In: *Békési Élet*, 1966, č. 1, p. 36–38.
37. Sárretyi Írások. In: *Békési Élet*, 1966, č. 2, p. 93–94.

1967

38. Hogyan segíti az ismeretterjesztés a felnőttoktatást? In: *Népművelés*, 1967. (XIV.), č. 1, p. 23.

39. A helytörténetkutatás és az ismeretterjesztés. In: *Békési Élet*, 1967, č. 1, p. 100–102.
40. Az országjárás helye az ismeretterjesztő tevékenységben. In: *Békési Élet*, 1967, č. 2, p. 70–81.
41. A szlovákok letelepedése az Alföldön a 18. és a 19. században. In: *Békési Élet*, 1967, č. 3, p. 106–108.
42. Battonya 1891. In: *Békés Megyei Népiújság*, 11. jún 1967, p. 8.

1968

43. Az ismeretterjesztés hatókörének felmérési kísérlete Békéscsabán, Gyulán, Biharugrán. In: *Békési Élet*, 1968, č. 1, p. 70–81.
44. Békési felmérés. In: *Népművelés*, 1968, č. 11, p. 19–20.
45. Kaffka Margit Békéscsabán. *Békés Megyei Népiújság*, 8. dec. 1968, p. 9.

1969

46. A körök bezárulnak, az ember alkot és él. In: *Békési Élet*, 1969, č. 3, p. 604–606.
47. A jugoszláviai szlovákok néprajza ürügyén. In: *Békési Élet*, 1969, č. 3, p. 611–613.

1970

48. Negyedi káposztatermesztők Csanádalbertin és Nagybánhegyesen. In: *Békési Élet*, 1970, č. 1, p. 61–77.
49. Egy földmunkás kereseti naplója. In: *Békési Élet*, 1970, č. 1, p. 139–150.
50. A természeti jelenségekhez fűződő babonák Békéscsabán és környékén. In: *Békési Élet*, 1970, č. 2, p. 338–344.
51. Adalékok három nemzedék női népviseletének változásáról a 20. században Tótkomlós környékén. In: *Békési Élet*, 1970, č. 3, p. 485–492.
52. A népművelés korszerű követelményei. In: *A lenini úton*. Ed. Juhász József, Békéscsaba, 1970, p. 237–246.

1971

53. A Széphalom – repertórium. In: *Békési Élet*, 1971, č. 1, p. 185–188.
54. Tótkomlói születési népszokások. In: *Békési Élet*, 1971, č. 3, p. 590–592.
55. Öt élő Áchim–anekdota. In: *Békési Élet*, 1971, č. 1, p. 185–188.
56. Fonó Tótkomlós környékén. In: *Békési Élet*, 1971, č. 1, p. 233–257.

1972

57. Negyedi káposztásételek Nagybánhegyesen és Csanádalbertin. In: *Békési Élet*, 1972, č. 1, p. 60–77.
58. Békéscsabai karácsony, 1972. In: *Békés Megyei Népiújság*, 30. dec. 1972.
59. Jancsovcics István nyelvtanai és szótára. In: *Békési Élet*, 1972, č. 2, p. 225–243.
60. Ujváry Zoltán: Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban. In: *Békési Élet*, 1972, č. 1, p. 181–183.

1973

61. Az emberrel kapcsolatos szlovák népi hiedelmek Békéscsabán, Tótkomlóson és Csanádalbertin. In: *Népi Kultúra – Népi Társadalom*. Ed. Ortutay Gyula, Budapest, 1973, p. 181–210.
62. Adalékok a Békés megyében élő szlovákok Petőfi-ismeretéhez. In: *Békési Élet*, 1973, č. 1, p. 41–45.
63. Jegyzetek a Békés megyei szlovák lakosok szokásai és hiedelmei kutatásának néhány problémájáról. In: *Békési Élet*, 1973, č. 2, p. 315–333.
64. A kolbász. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 12. jan. 1973. p. 4.
65. A haluska. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 24. jan. 1973. p. 4.
66. A hagyomány. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 14. febr. 1973. p. 4.
67. A viselet. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 19. apr. 1973. p. 4.
68. A haj. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 15. mája 1973. p. 5.
69. A kender. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 24. mája 1973. p. 4.
70. A dohány. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 7. júna 1973. p. 4.
71. „A pletykaházak.” In: *Békés Megyei Népszerűség*, 22. júna 1973. p. 4.
72. Az építőanyag. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 4. júla 1973. p. 5.

1974

73. Békés megyei vonatkozások néprajzi tanulmányokban. In: *Békési Élet*, 1974, č. 1, p. 169–171.
74. Újkígyósi népballadák. In: *Békési Élet*, 1974, č. 3, p. 449–475.

1975

75. Két szlovák könyv népeink irodalmi kapcsolatairól In: *Békési Élet*, 1975, č. 1, p. 169–171.
76. Vlastiveda a verejná osveta v kruhu slovenskej národnosti. In: *Náš kalendár*, Budapest, 1975, p. 93–94.
77. Egy év ismeretterjesztése a statisztika tükrében. In: *Békési Élet*, 1975, č. 3, p. 557–573.
78. Poverý o sliapkách a kvočkách. In: *Náš kalendár*, Budapest 1975, p. 143–144.
79. Poverý súvisiace so smrťou a umrlcom u Slovákov v Békešskej župe. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Budapest, 1975, p. 53–80.
80. A szlovák nemzetiség szokás- és hiedelemkutatásának problémái. In: *Békési Élet*, 1975, č. 1, p. 169–171.
81. Egy újkígyósi népi önéletírás. In: *Békési Élet*, 1975, č. 1, p. 173–183.
82. A nemzetiségi néprajz közművelődési szerepe. In: *Békési Élet*, 1975, č. 2, p. 357–368.

1976

83. V slovenskom klube v Eleku. In: *Ludové noviny*, 25. mar. 1976. p. 3.

84. Významné dni na začiatku zimy. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1976, p. 134–135.
 85. Lucka. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1976, p. 200–201.
 86. Magyar-szlovák kölcsönhatások békési hiedelemmondákban. In: *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*, 15. Miskolc, 1976, p. 143–153.
 87. A magyarsággal való együttélés a Békés megyei szlovákok karácsonyi ünnepkörében. In: *Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia*. Budapest, Ed. Kósa László – Krupa András. 1976, p. 169–185.
 88. Sarkadi hiedelemmondák. In: *Múzeumi Kurír*, Debrecen, 1976, 20. (II. 10.), p. 80–83.
 89. A szlovák nemzetiségi hagyományápolás néhány kérdése. In: *Palócföld*, 1976, č. 5, p. 21–23.
 90. Néprajzi tanulmányok Tótkomlósról. In: *Békési Élet*, 1976, č. 1, p. 151–153.
 91. A TIT a szocialista brigádok szolgálatában. In: *Békés Megyei Népművelés*, 24. okt. 1976. p. 6.
 92. A TIT helyi szervezetei a közművelődés demokratizálódásában. In: *Békés Megyei Népművelés*, 12. dec. 1976. p. 6.
 93. Üdvözlő és megnyitó szavak. (A 10 éves Békési Élet értékelése) In: *Békési Élet*, 1976. č. 2, p. 209 – 211.
- 1977**
94. Pentru culturalisarea maselor. In: *Foaia Noastra*, 15. jan. 1977.
 95. TIT v službách socialistického brigádnického hnutia. In: *Ludové noviny*, 27. jan. 1977. p. 1.
 96. Úcta k 50-ročnej škole v Slovenskom Komlóši. In: *Ludové noviny*, 1. sept. 1977. p. 2.
 97. Országos honismereti tanácskozás Oroszlányban. In: *Honismeret*, 1977, č. 4, p. 13–14.
 98. A Bódisné-monda mai Békés megyei változatai. In: *Békési Élet*, 1977, č. 2, p. 167–178.
 99. Újabb adatok az újkígyósi kalendáris szokásokhoz. In: *Békési Élet*, 1977, č. 4, p. 434–442.
 100. Újkígyósi kísértetmondák. In: *Új Aurora*, 1977, č. 2, p. 108–117.
 101. Veľkonočné sviatočné obdobie. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1977, p. 209–210.
 102. O šóškútskom zvyku. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1977, p. 220–222.
 103. Hold básnikovi: Päťdesiat básní Endre Adyho. In: *Ludové noviny*, 1. dec. 1977. p. 3.
 104. Karácsonyi morzsák, megfejt kútágas, letakart tükör. A ház körüli hiedelmek és szokások az alföldi szlovákoknál. In: *Élet és Tudomány*, 1977, č. 50, p. 1579–1582.

105. Egy anyanyelven megjelentetett nemzetiségi segédkönyv. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 15. dec. 1977, p. 6.

1978

106. Elmondta egy idős szlovák parasztasszony. In: *Új Aurora*, 1978, č. 7, p. 9–22.
107. A halál és a hazajáró lélek hiedelrnei a Békés megyei szlovákoknál. In: *Békési Élet*, 1978, p. 322–336.
108. A Herder-díjas Gunda Bélánál. In: *Békési Élet*, 1978, p. 341–348.
109. Vianočné obyčaje. In: *Náš kalendár*, Budapest, 1978, p. 120–121.
110. Starý rok – Nový rok – Tri krále. In: *Náš kalendár*, Budapest, 1978, p. 177–178.
111. Rózsa Sándor Újkígyóson. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 7. máj 1978, p. 9.
112. Vágfarkasdi lakodalmi rigmusok Nagybánhegyesről. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 1978. máj. 14. p. 7.
113. Székely hiedelmek őrzője Mezőhegyesen. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 4. jún 1978, p. 7.
114. Gombosi szokások Eleken. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 18. jún 1978, p. 7.
115. (T)aszári hiedelmek Tótkomlósról. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 13. aug. 1978, p. 7.
116. Vianoce v Békešskej Čabe. In: *Ludové noviny*, 21. dec. 1978, p. 3.
117. Hogyan ismerik a hazai szlovákok Petőfit? In: *Népszabadság*, 14. okt. 1978, p. 7.
118. Insitná maliarka z Csorvásu. In: *Ludové noviny*, 2. febr. 1978, p. 3.
119. Két megyénket érintő kiadvány. In: *Békési Élet*, 1978, p. 260–263.
120. Päťdesiat básní Endre Adyho. In: *Ludové noviny*, 12. jan. 1978, p. 3.
121. Gömöri népdalok és népballadák. Ujváry Zoltán gyűjteménye. In: *Békési Élet*, 1978, p. 513–515.

1979

122. A szlovák nemzetiség hagyományainak ápolása. In: *Honismeret*, 1979, č. 5–6, p. 41–44.
123. Pestovanie slovenských tradícií v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 8, 15, 22. nov. 1979, p. 3, 2, 3.
124. Vidéki tudományos és művelődési szemlék szerkesztőinek országos tanácskozása. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 11. nov. 1979, p. 8.
125. A szocialista nemzetiségi politika érvényesítése Békés megyében. In: *Tanulmányok 1979*. Ed. Juhász József, Békéscsaba, 1979, p. 127–141.
126. Živá pamiatka ľudových tradícií. In: *Náš kalendár*, Budapest, 1979, p. 202–203.
127. Ludové povery v Nagybánhegyesi. In: *Náš kalendár*, Budapest, 1979, p. 226–227.

128. Zápisky z Békešskej Čaby: Zakálačky. In: *Ludové noviny*, 4. jan. 1979, p. 2.
129. Intraetnické a interetnické vzájomné vplyvy v cykle vianočných sviatkov u Slovákov v Eleku. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Štúdie. Budapešť, 1979, p. 135–208.
130. Életünk – történelem. In: *Békési Élet*, 1979, č. 2, p. 263–264.
131. Egy jugoszláviai népszokás – monográfia. In: *Békés Megyei Népujság*, 11. marec 1979, p. 9.
132. Egy szlovák nyelvű néprajzi monográfia. (Recenzia János Manga: Z minulosti Veňarcu.) In: *Tiszatáj*, dec. 1979, č. 12. p. 88–90.

1980

133. Kölcsönhatások az eleki szlovákok karácsonyi kalendáris szokásaiban és hiedelmeiben. In: *Békési Élet*, 1980, p. 313–333.
134. Vzájomný vplyv spolunažívania Maďarov a Slovákov v Békešskej župe v cykle zvykov vianočných sviatkov. In: *Slováci v zahraničí* 6, Zost. Bielik, František – Baláž, Claude, Bratislava, 1980, p. 44–54.
135. A vidéki szemlék hivatása. In: *Békési Élet*, 1980, p. 198–201.
136. Szlovákiai magyar tájak népköltészete. In: *Békési Élet*, 1980, p. 396–398.
137. A Békés megyei nemzetiségi lakosság kulturális ellátottságának kérdései Országos Idegennyelvű Könyvtár (Állami Gorkij Könyvtár) Nemzetiségi Osztály archívuma 104, t. sz., rukopis, Budapest, 1980, 31 p. Zapísané do inventáru 10. októbra 1984.

1981

138. Povesti z Čanádalberta. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 3, Budapešť, 1981, p. 165–209.
139. Kétnyelvű népballadaénekes Nagybánhegyesen. In: *Békési Élet*, 1981, p. 355–362.
140. A Békés megyében élő szlovákok népi prózája. – mint a tradicionális szokások és hiedelmek megőrzője. In: *A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*. Ed. Eperjessy Ernő – Krupa András. Budapest – Békéscsaba, 1981, p. 590–604.
141. Niekdajší účes mužov Békešskej župy. In: *Náš kalendár*, 1981, Budapešť, p. 202–203.
142. Živé tradície békeščabianskych Slovákov. In: *Ludové noviny*, 17. jún 1981, p. 3.
143. A II. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia Békéscsabán. In: *Ethnographia*, 1981, p. 585–588.
144. Adiana parolo de D-ro András Krupa, sekretario de departamenta Sciencopulariga Asocio (Gyula, 12. 07. 1980). In: *Elektitaj prelegoj de la 18-a So-*

mera Esperanto-Universitato (Gyula, 8 – 12. julio 1980). Kompilis (red.) D-ro János Herjeczki. Gyula 1981, p. 53 – 54.

1982

145. Morzsák a csárdaszállási szájhagyományból. In: *Békés Megyei Népműjség*, 30. jan. 1982, p. 8.
146. A csárdaszállásiak népi emlékezete Rózsa Sándorról, önmagukról, lakóhelyükről. In: *Új Aurora*, 1982, č. 1, p. 134–142.
147. Manga János, a hazai szlovákok népi tradícióinak és a magyar–szlovák interetnikus kapcsolatoknak a kutatója. In: *Békési Élet*, 1982, p. 223–227.
148. Záslužné dielo J. Mangu. Hlásateľ vzájomnosti. In: *Ludové noviny*, 14. okt. 1982, p. 3, 21. okt., p. 3.
149. Pestovanie ľudových tradícií slovenskej národnosti v Maďarsku. In: *Vystahovalectvo a život krajanov vo svete*. Zost. Bielik, František – Sirácky, Ján – Baláz, Claude, Bratislava, 1982, p. 199–208.
150. Adalékok a sarkadiak hagyományos elbeszéléstémáiból. In: *Múzeumi Kurir*, 1982. dec, č. 40 (IV. z, č. 10, č.), p. 85–91.
151. Egy sarkadi népmese. In: *Békési Élet*, 1982, p. 92–94.
152. Žartovné prvky vo zvykoch telekgerendášskych Slovákov. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1982, p. 193–195

1983

153. Honismeret és ismeretterjesztés. In: *Módszertani Műhely*, Budapest, 1983, č. 1, p. 35–51.
154. Vallomások Szegedről (Anketa). In: *Somogyi Könyvtári Műhely*, 1983, č. 2–3, p. 119–121.
155. A nemzetiségi lét Békésben. In: *Kritika*, 1983, č. 9, p. 11–12.
156. A nagybánhegyesi szlovákok lakodalma. In: *Lakodalom*. Zost. Novák László – Ujváry Zoltán, Debrecen, 1983, p. 241–252.
157. Zariekadlá a zaklínadlá pre úspech práce u dolnozemských Slovákov. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1983, p. 193–195.
158. Híradás a szlovákiai nemzetiségi néprajzi kutatásról. In: *Ethnographia*, 1983, p. 160–161.
159. Magyar történeti mondák szlovák nyelven. *Békési Élet*, 1983, p. 402–403.

1984

160. Tízéves a Folklór Archívum. In: *Békési Élet*, 1984, p. 530–531.
161. A hiedelem. In: *Békési Élet*, 1984, p. 295–303.
162. Két „ponyvaallada” Békés megyéből. In: *Forrás* (Kecskemét), 1984, č. 6, p. 108–111.

163. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szlovákok a kutatások tükrében. In: *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Zost. Kunt Ernő – Szabadfalvi József – Viga Gyula, Miskolc, 1984, p. 185–209.
164. Születési és házassági szokások. In: *Répáshuta. Egy szlovák falu a Bükkben*. Zost. Szabadfalvi József – Viga Gyula, Miskolc, 1984, p. 257–312.
165. Obyčaje pri narodení a svadbe. In: *Národopisné štúdie z Répáshuty*. Zost. Viga Gyula – Szabadfalvi József, *Národopis Slovákov v Maďarsku* 5, Vydavateľstvo učebníc, Budapešť, 1984, p. 397–454. .
166. Privolávacie a zavracujúce výrazy domácich zvierat. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1984, p. 120–122.
167. A nemzetiségi lét Békésben. In: *Együtt a nemzetiségekkel. Nemzetiségpolitika a mai Magyarországon*. Zost. Fodor Péter – Kővágó László – Stark Ferenc – Verseghi György, Budapest, 1984, p. 218–224.
- 1985**
168. Veselé príbehy zo Slovenského Komlóša. In: *Náš kalendár*, Budapešť, 1985, p. 81–82.
169. Zachovať spoločné hodnoty. K dejinám výskumu folklóru Slovákov v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 25. júl 1985, p. 1–3.
170. Néprajzi csoport-e a délkelet-alföldi szlovákság. In: *Békési Élet*, 1985, p. 277–293.
171. Šírenie vedeckých poznatkov v okruhu národností. In: *Ludové noviny*, 28. nov. 1985, p. 1–2.
172. A 18. századközépi Békés megyei boszorkányperek. Még egyszer a Gecsei-könyvről. In: *Békés Megyei Népújság*, 21. dec. 1985, p. 8.
173. Gašparíková, Viera (zost.): Zlatá podkova, zlaté pero, zlatý vlas, I–II. In: *Ethnographia*, 1985, p. 160–162.
174. Seres András: Barcasági magyar népköltészet és népszokások. In: *Békési Élet*, 1985, p. 114–115.
175. A hazai lengyelek népi táplálkozásának kismonográfiája. In: *Békési Élet*, 1985, p. 246–248.
- 1986**
176. A III. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia, Békéscsaba, 1985, október 2–4. In: *Ethnographia*, 1986, p. 131–134.
177. Chodenie s betlehemom v Slovenskom Komlóši. In: *Ludové noviny*, 25. dec. 1986, p. 3.
178. Sarvašké poverý z konca minulého storočia. In: *Ludové noviny*, 9., 16. okt. 1986, p. 7.
179. Zárószavak. In: *Békési Élet*, 1986, p. 82–84.
180. A mai békéscsabai lakodalom. In: *Békési Élet*, 1986, p. 353–372.

181. Parallelizmusok a Békés megyei magyarok és szlovákok hiedelemvilágában. In: *A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségekutató Konferencia előadásai 1–3.* Zost. Eperjessy Ernő – Krupa András, Budapest – Békéscsaba, 1986, p. 226–233.
182. A 19. századi újkígyósi lakodalom. In: *Békés Megyei Népművelés*, 20. aug. 1986, p. 9.
183. A Békéscsabára áttelepült szlovákiai magyarok jeles napjai. In: *Békés Megyei Népművelés*, 11. okt. 1986, p. 8.
184. Egy 19. századi újkígyósi paraszt krónikáiról. In: *Békés Megyei Népművelés*, 13. dec. 1986, p. 8.
185. Pestovanie cibule Makó u dolnozemských Slovákov. In: *Náš kalendár*, 1986, p. 193–194.
186. Ludové historky o Áchimovi. In: *Náš kalendár*, 1986, p. 194–195.
187. A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségekutató Konferencia. In: *Békési Élet*, 1986, p. 237–238.
188. Válogatás a szlovák népi írók műveiből. Ozveny rovín. In: *Békési Élet*, 1986, p. 134–135.
189. Báránd története és néprajza. Zost. Balassa Iván. In: *Békési Élet*, 1986, p. 245–247.
- 1987**
190. Veľkonočný sviatočný cyklus békešcabianskych Slovákov. In: *Náš kalendár*, 1987, p. 86–88.
191. Zimné pohromy pred sto rokmi v Békešskej Čabe. In: *Ludové noviny*, 19. marec 1987, p. 8.
192. Hiedelemlények a szarvasi szőlőkben. In: *Békési Élet*, 1987, p. 287–303.
193. A magyarországi szlovákok folklórjának kutatástörténete. In: *Folklór és tradíció. III.* Zost. Kriza Ildikó – Erdész Sándor, Budapest, 1987, p. 107–111.
194. Pohrebné zvyky čabianskych Slovákov – A békéscsabai szlovákok temetkezési szokásai. In: *Folklór és tradíció, IV.* Zost. Tátrai Zsuzsanna, Budapest, 1987, p. 48–65.
195. Šírenie vedeckých poznatkov medzi Slovákmí v Békešskej župe. In: *Náš kalendár*, 1987, p. 86–88.
196. Nad šiestym dielom národopisu Slovákov v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 22. jan. 1987, p. 1–3.
197. Rok vo zvykoch slovenského ľudu. In: *Ludové noviny*, 24. sept. 1987, p. 3.
198. A szlovákok levándorlásának történetírója (Ján Sirácky: Dlhé hľadanie domova.) In: *Békési Élet*, 1987, p. 116–117.
199. Az esztendő szokásai a szlovákoknál: Emília Horváthová: Rok vo zvykoch nášho ľudu. In: *Békési Élet*, 1987, p. 258–260.

200. Liszka József: Ágas-bogas fa. In: *Békési Élet*, 1987, p. 541–543.

1988

201. Salamon Anikó: Gyimesi csángó mondák, ráolvasások, imák. In: *Békési Élet*, 1988, p. 98–99.

202. Gombos János: Az újratelepült Tótkomlós fél évszázada. In: *Békési Élet*, 1988, p. 260–261.

203. A Szabolcs–Szatmár Megyei Levéltár kétnyelvű kiadványa (Németh Zoltán: Testamentumok, osztályos egyezségek Nyíregyházán, 1759–1792. Nyíregyháza, 1987. In: *Békési Élet*, 1988, p. 261–262.

204. Odpoved' na odpoved'. In: *Ludové noviny*, 14. jan. 1988, p. 3.

205. Egy csabai gazda korabeli feljegyzései (1879. évi árvíz). In: *Békés Megyei Népiújság*, 12. marc. 1988, p. 7.

206. Óév – újév. Részlet a jeles napok Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál című könyvből. In: *Békés Megyei Népiújság*, 31. dec. 1988, p. 7.

207. Egy népszerű ál-hiedelemmonda. In: *Új Aurora*, 1988/2, p. 118–123.

208. A délkelet–alföldi szlovákok lidércfénye. In: *Békési Élet*, 1988, p. 442–455.

209. A tirpák néprajzi csoport tanúságtevői. In: *Szabolcs–Szatmári Szemle*, 1988, č. 4, p. 474–478.

210. Parallelismus in the belief–system of the Hungarian and Slovak population in Békés country. In: *Ethnographica et folkloristika Carpathica*, 5–6. Zost. Ujváry Zoltán, Debrecen, 1988, p. 251–256.

211. Sú Slováci v juhovýchodnej časti Dolnej zeme etnografickou skupinou? In: *Národopisné informácie*, 1988, č. 2, p. 103–131.

212. Príspevok k poznámkam... In: *Národopisné informácie*, 1988, č. 2, p. 139–141.

213. Paralely v poverách Maďarov a Slovákov Békešskej župy. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna Budapešť, 1988, p. 83–92.

214. Gombos János: Az újratelepült Tótkomlós első fél évszázada. Tótkomlós első fél évszázada. Tótkomlós. 1987. In: *Békési Élet*, 1988, 2. p. 260–261.

215. A mora és a boszorkány. In: *Békési Élet*, 1988, 3. p. 293–310.

1989

216. Könyv a jugoszláviai magyarság jeles napjairól (Penavin Olga). In: *Békés Megyei Népiújság*, 21. jan. 1989, p. 8.

217. Zenta környéki népi anekdoták. In: *Békés Megyei Népiújság*, 6. máj. 1989, p. 8.

218. Beck Zoltán: Vitális Imrének véres a fokosa. In: *Új Aurora*, 1989, č. 1, p. 79–80.

219. Ujváry Zoltán: Játék és maszk, IV. Dramatikus népszokások. In: *Békési Élet*, 1989, 2. p. 271–273.

220. Tirpák népdalok. In: *Békési Élet*, 1989, p. 4. 558–560.

221. A líderccsirke (zmok) hiedelemképzete napjainkban a délkelet-alföldi szlovákok körében és az őstelepüléseiken. In: *Békési Élet*, 1989, 3. p. 331–351.
222. Kik voltak a tirpákok? In: *Békés Megyei Népújsság*, 29. apr. 1989, p. 9.

1990

223. Z rozprávok ňaničky Žofky. In: *Náš kalendár*, 1990, p. 80–81.
224. Kto boli Tirpáci? In: *Náš kalendár*, 1990, p. 209–211.
225. Dedinszky Gyula jubileumára. In: *Néprajzi Hírek*, 1990, č. 3–4, p. 89–90.
226. Ipolyi Arnold Magyar Mythológiájának szlovák vonatkozásai. In: *Ethnographia*, 1990, p. 75–89.
227. A faluközösség hatása a kétnyelvű mesemondóra. In: *Békési Élet*, 1990, 1. p. 16–21.
228. Sú Slováci v juhovýchodnej časti Dolnej zeme etnografickou skupinou? In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Žiláková, Mária. Budapest, 1990, p. 17–41.
229. Mýtické bytosti a kozmogonické poznatky v sarvaškých viniciach. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Žiláková, Mária Budapest, 1990, p. 63–90.
230. Egy újabb vajdasági balladaskönyv: Silling István: Ismeretlen anyám. In: *Békési Élet*, 1990, 2. p. 270–271.
231. Könyv a Békés megyei jeles napokról. Beck Zoltán: Adjon isten minden jót ez újesztendőben. In: *Békési Élet*, 1990, p. 401.
232. Hiedelmek és hiedelemmondák egy vajdasági magyar településen. In: *Békési Élet*, 1990, 4. p. 526–528.

1991

233. A nyíregyházi és Békés megyei szlovákok mítikus alakjai. In: *Történelem, régészet, néprajz*. Zost: Ujváry Zoltán, Debrecen, 1991. 295–307.
234. A békéscsabai szlovákok azonosságtudatának tükröződése a visszaemlékezéseikben. In: *Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Zost. Halász Péter, Budapest, 1991, p. 89–94.
235. Az identitás tükröződése az alföldi szlovákok visszaemlékezéseiben. In: *Nemzetiség – identitás*. A IV: Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai. Zost. Eperjessy Ernő – Krupa András, Debrecen, 1991, p. 287–290.
236. Mindenszentek és halottak napja a magyarországi szlovákoknál. In: *Néprajz és Nyelvtudomány*, XXXIV: Szeged, 1991–1992, p. 173–193.
237. L. Haan a národopis B. Čaby. In: *Ludové noviny*, 19. dec. 1991, p. 4.
238. Ení mladí ľudia čo zavela ňemali deti. – Egy házaspárnak nem vót családja (Kétnyelvű meseközlés – dvojjazyčné vydanie rozprávky) In: *Békés Megyei Hírlap*, 6–7. apr. 1991, p. 5.

239. Terajšia svadba v Békešskej Čabe. In: *Čabiansky kalendár na rok 1991*, p. 46–47.
240. A szlovák népi próza mai fejlődési tendenciái. In: *Ethnographia*, 1991. 191–193.
241. Gašparíková, Viera (Zost.): Horehronie. Folklórne prejavy v živote ľudu. In: *Ethnographia*, 1991, p. 191–193.
- 1992**
242. Szimpózium a hazai nemzetiségek anyanyelvű néprajzi kiadványsorozatairól In: *Néprajzi Hírek*, 1992, č. 1–4, p. 46–47.
243. Kalendáris szokások a kiskőrösi szlovákoknál. In: *Dunatáji találkozás*. Zost. Bárh János, Kecskemét, 1992, p. 91–99.
244. Az advent jeles ünnepei a Nagy-Alföldre egykor telepeseiket kibocsátó szlovák helységekben. In: *Kultúra és tradíció, I–II*. Zost. Viga Gyula, Miskolc, 1992, p. 269–280.
245. A boszorkányhit interetnikus vonásai a délkelet-alföldi szlovákoknál. In: *Hiedelmek, szokások az Alföldön, I–II*. Zost. Novák László, Nagykőrös, 1992, p. 521–531.
246. Vzájomné interetnické vplyvy vo výročnom zvykosloví v Príbete a Nesvadoch. In: *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (na území medzi dolným Váhom a Ipľom)*. Zost. Podolák, Ján, Bratislava, 1992, p. 127–147.
247. Povesti z Čanádalbertu. In: *Ludové noviny*, 19. nov. 1992, p. 11.
248. Dedinszky Gyula díszdoktor. In: *Néprajzi Hírek*, 1992, č. 1–4, p. 206.
249. Príslovia – ľudové múdrosti. In: *Náš kalendár*, 1992, p. 149–150.
250. A 80 éves Márkus Mihály köszöntése. In: *Néprajzi Hírek*, 1992, č. 1–4, p. 46–47.
251. Príslovia dolnozemských Slovákov s náboženskou tematikou. In: *Ludové noviny*, 1. okt. 1992, p. 11.
252. Pololudové didaktické veršíky zo Slovenského Komlóša. In: *Ludové noviny*, 24. sept. 1992, p. 11.
253. Príslovia a porekadlá o človekovi a jeho okolí. In: *Ludové noviny*, 19. nov. 1992, p. 11.
254. Charakter vlastnosti človeka v prísloviach a porekadlách. In: *Ludové noviny*, 26. nov. 1992, p. 11.
255. Príslovia – zrkadlo vidieckej spoločnosti. In: *Ludové noviny*, 3. dec. 1992, p. 11.
256. Svadobné hry v Slovenskom Komlóši. In: *Ludové noviny*, 24. dec. 1992, p. 23.
257. Mýtické bytosti mátranských Slovákov. In: *Náš kalendár*, 1992, p. 108–109.
258. Detské hry čabianskych Slovákov. In: *Čabiansky kalendár na rok 1992*, p. 87–91.

259. A szlovák népi próza mai fejlődési tendenciái. In: *Ethnographia*, 1992, p. 171–172.
260. Hont. Tradícia ľudovej kultúry. Zost. Botík, Ján, Banská Bystrica, 1988, 680 p. In: *Ethnographia*, 1992, p. 171–172.
- 1993**
261. Koppány János köszöntése születésének 80. évfordulóján. In: *Néprajzi Hírek*, 1993, č. 3–4, p. 83–85.
262. Povera o raráškoví v Oroszlányi. In: *Ludové noviny*, 15. júl. 1993, p. 11.
263. Svadobné vinše zo začiatku 19. storočia. In: *Ludové noviny*, 14. jan. 1993, p. 11.
264. Hádanky dolnozemsých Slovákov. In: *Ludové noviny*, 21. jan. 1993, p. 11.
265. Békeščabianske ľudové rozprávky, I–IV. In: *Ludové noviny*, 1, 8, 15, 22. apr. 1993, p. 11.
266. Kétsopronyská rozprávka o prekabátenom čertovi. In: *Ludové noviny*, 29. apr. 1993, p. 11.
267. Vianočné vinše v Telekgerendási. In: *Čabiansky kalendár na rok 1993*, p. 55–62.
268. Čriepky z folklóru oroszlányskyh Slovákov. In: *Ludové noviny*, 8. júl. 1993, p. 11.
269. Ľudové zvyky vo Veľkom Bánhedeši. In: *Ludové noviny*, 18. febr. 1993, p. 11.
270. Alvó múzeumból pezsgő intézményt formált. Tábori György nyolcvanéves. In: *Békés Megyei Hírlap*, 22. nov. 1993, p. 5.
271. Tábori György 80 éves. In: *Néprajzi Hírek*, 1993, č. 3–4, p. 79–82.
272. A tótkomlósi szlovákság kutatója. A 80 éves Koppány János köszöntése. In: *Békés Megyei Hírlap*, 26. nov. 1993, p. 6.
273. Príchod Slovákov do juhovýchodnej oblasti Dolnej zeme. In: *Náš kalendár*, 1993, p. 63–66.
274. A délkelet-magyarországi szlovákok és magyarok kapcsolata hiedelemviláguk összevetése alapján. In: *Magyarok és szlávok*. Zost. Fejér Ádám – Bognár Ferenc – H. Tóth Imre – Bibók Károly, Szeged, 1993, p. 205–220.
275. Mýtické bytosti Slovákov v údolí Galgy. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej, Budapešť, 1993, p. 7–26.
276. V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. Békéscsaba, 7–9. októbra 1993. In: *Néprajzi Hírek*, č. 3–4, p. 50–52.
277. A szlovákok lakodalma. In: *Békéscsaba néprajza*. Zost. Grin Igor – Krupa András, Békéscsaba, 1993, p. 648–727.
278. Halál és temetés a szlovákoknál. In: *Békéscsaba néprajza*. Zost. Grin Igor – Krupa András, Békéscsaba, 1993, p. 745–776.

279. Jeles napok. In: *Békéscsaba néprajza*. Zost. Grin Igor – Krupa András, Békéscsaba, 1993, p. 788–826.
280. A szlovákok néphite. In: *Békéscsaba néprajza*. Zost. Grin Igor – Krupa András, Békéscsaba, 1993, p. 827–856.
281. A szerkesztők kötetzáró megjegyzései. In: *Békéscsaba néprajza*. V mene redakcie: Grin Igor, Krupa András. 1993, p. 1046–1058.
282. Udvari István: A Mária Terézia-féle úrbérrendezés szlovák nyelvű dokumentumai. In: *Ethnographia*, 1993, p. 655–656.

1994

283. O Ladislavovi Linderovi. In: *Náš kalendár*, 1994, p. 73–74.
284. Emlékezés Linder Lászlóra, In: *Evangélikus Élet*, č. 9, 2. jan. 1994, p. 2.
285. Výpovede malokerešských Slovákov o výmene obyvateľstva. In: *Ludové noviny*, 13., 20., 27. jan. 1994, p. 11.
286. Ľudová viera vo Veľkom Bánhedeši, In: *Ludové noviny*, 2., 9., 16., 23., 30. jún, 7., 14., 21., 28. júl, 4., 11., 18., 25. aug., 1. sept. 1994, p. 11.
287. K životnému dielu Júliusa Dedinszkého (1905–1994.) In: *Ludové noviny*, 28. júl. 1994, p. 2.
288. Pred sto rokmi sa narodil Ladislav Linder. In: *Čabiansky kalendár na rok 1994*, p. 33–37.
289. Mikuláš. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Zost. Divičanová, Anna Krupa, Ondrej, Budapešť, 1994, p. 101–120.
290. Haan Lajos és Békéscsaba néprajza. In: *Honismeret*, 1994, p. 16–19.
291. Humor našich Slovákov. In: *Ludové noviny*, 5. máj. 1994, p. 11.
292. Helena Hrabovská-Csarejsová – ľudová spisovateľka a insitná maliarka. In: *Čabiansky kalendár na rok 1994*, p. 75–81.
293. Dvojazyčné žarty Slovákov žijúcich v Maďarsku. In: *Náš kalendár*, 1994, p. 176–177.
294. Vplyv slovenčiny na nárečie obce vo Vojvodine. In: *Ludové noviny*, 14. apr. 1994, p. 11.
295. A magyarországi szlovákok nyelvjárasi atlasza. In: *Honismeret*, 1994, p. 83–85.
296. Betlehemi hry Slovákov v Maďarsku a v Rumunsku. In: *Tradičná ľudová kultúra a výchova v Európe*. Zost. Feglová, Viera. Nitra, B. r. v. (1994) p. 173–179.
297. Jugoszláviai és magyarországi előadók a Békéscsabai Nemzetközi Nemzetiségtudományi Néprajzi Konferencián. In: *Folklór és tradíció. VII. A tradicionális műveltség továbbélése. Az V. magyar-jugoszláv folklórkonferencia előadásai*. Zost. Kiss Mária. Budapest, 1994. 340–345.

298. A hagyományápolás a szlovákok körében Észak–Magyarországon. In: *Honismeret az iskolában*. Zost. Egerszeginé dr. Hurták Erzsébet – Dr. Simon István, Miskolc, 1994, p. 19–32.
299. Národopisná činnosť Slovákov v Maďarsku. In: *Slavistická folkloristika*, (Brno) 1994, č. 1–2, p. 25–26.
300. Dnešné poznatky výročného zvykoslovia u Slovákov v Nyíregyháze. In: *Etnologické rozpravy*, (Bratislava) 1994, č. 1, p. 35–40.
301. Jung Károly két fontos tanulmánykötete. (Köznepok és legendák. Az emlékezet útjain) In: *Létünk* 1–2, Újvidék, 1994, p. 79–83.
302. Szlovák bethlehemesek. In: *Honismeret*, 1994, č. 6, p. 33–37.
303. Majú karakter etnografickej skupiny Nadlačania? In: *Variácie* 13. Bukarešť, 1994, p. 183–188.
304. Juraj Tábori – osemdesiatročný. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej, Budapest, 1994, p. 163–165.
305. Blahoželanie Jánovi Koppányovi k osemdesiatym narodeninám. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej, Budapest, 1994, p. 177–180.
306. Spomienka na niekdajšie priadky v Malej Náne. In: *Ľudové noviny*, 15. dec. 1994, p. 11.
307. „Korhelleves”, „rizkasa”, „bejgle” A magyarországi szlovákok karácsonyesti vacsorája. In: *Barátság*, 15. dec. 1994, č. 9–10, p. 503–507.
- 1995**
308. Majú Nadlačania charakter etnografickej skupiny? In: *Čabiansky Kalendár na rok 1995*, Békešská Čaba, 1995, p. 74–78.
309. A kiskőrösi szlovákok önvallomásai a lakosságcsereéről. In: *Dunáninnen – Tiszánninnen*. Ed. Bárh János. Kecskemét, 1995, p. 99–114.
310. A mátrai szlovákok jeles napjai a XX. század második felében. In: *Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve*. Agria XXXI–XXXII, Eger, 1995–1996, p. 303–331.
311. Svedectvo dvoch výpovedí v životnom osude Slovákov žijúcich v Maďarsku v 20. storočí. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej. Budapest, 1995, p. 91–115.
312. Der einfluss der slowakischen Dorfgemeinschaft auf den zweisprachigen Märchenerzähler. In: *Folk Narrative and Cultural Identity Artes Populares 16/17, I–II*. Zost. Voigt, Vilmos, Budapest, 1995, p. 472–479.
313. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1–2. In: *Ethnographia*, 1995, č. 2, p. 1155–1158.

314. Blahoželanie 70 ročnému Štefanovi Lamimu. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej. Budapest, 1995. p. 137–141.
315. Priestorové a regionálne rozčlenenie Slovákov v Maďarsku v zrkadle jesenných a podzimných kalendárnych zvykov. In: *275 rokov v Békešskej Čabe. Prednášky Sympózia o Slovákoch v Maďarsku*, 1993. Zost. Krupa, Ondrej, Békešská Čaba, 1995, p. 71–78.
316. Some Intraethnical and Interethnical Conclusions of the Research on the Calendarical Customs of Slovaks Living in Hungary (A magyarországi szlovákok kalendáris szokásai kutatásának néhány intraetnikus és interetnikus tanulmánya) In: *Kultúrák találkozása – kultúrák konfliktusai* (Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai). Ed. Krupa, András – Eperjessy, Ernő – Barna, Gábor, Békéscsaba – Budapest, 1995, p. 146–149.
317. „Stratila sem pártu, zeleny venec” Egy jelentős XIX. századi szlovák lakodalmas kiadványról. (Bockó Daniel) In: *Barátság*, 15. marca 1995, č. 2, p. 670–671.
318. Veľkonočné zvyky Slovákov v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 13. apr. 1995, p. 11.
319. Turíčne zvyky Slovákov v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 1. jún 1995, p. 11.
320. A Békési Élet újraélesztéséért. In: *Békés Megyei Hírlap*, 5. júl. 1995, p. 6.
321. Minulosť zachytená fotoobjektívom. Slováci z Malého Kereša v prvej polovici 20. storočia. In: *Ludové noviny*, 16. nov. 1995, p. 11.
322. Porekadlá a príslovia z Malého Kereša. In: *Ludové noviny*, 23. nov. 1995, p. 11.
323. Spomienky kerešských Slovákov na Petőfiho dojku. In: *Ludové noviny*, 21. dec. 1995, p. 14.

1996

324. „...možno, stohto bi sa mohla napísať aj legenda...” Výpoveď o jednej krásnej a útrapnej životnej dráhe. In: *Čabiansky kalendár na rok 1996*. Békešská Čaba, 1996, p. 76–82.
325. Slovenské súvislosti Maďarskej mytológie Arnolda Ipolyiho. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Krupa, Ondrej, Budapest, 1996, p. 9–28.
326. Az észak-magyarországi szlovákok asszonyfarsangja (egy népszokás intra- és interetnikus vonásai). In: *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei*. Ed. Katona, Judit – Viga, Gyula, Miskolc, 1996, p. 237–247.
327. Egy bükkszentkereszti szlovák asszony vallomása a Csehszlovákiába történt áttelepülésről és visszatéréséről. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*

- XXXIII–XXXIV. Ed. Veres, László – Viga, Gyula, Miskolc, 1996, p. 483–494.
328. Jeles napok a mátraalji szlovákoknál. In: *Szlovákok Heves megyében*. Ed. Cs. Schwalm, Edit, Eger, 1996, p. 41–66.
329. A Galga menti szlovákok mítikus lényei. In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből. I.* Ed. Kiss, Mária, B. m. v. (Budapest), 1996, p. 59–76.
330. Novšie výsledky bádania folklóru Slovákov v Maďarsku (1985–1995). In: *K dejinám slovenskej folkloristiky*. Zost. Leščák, Milan, Bratislava, 1996, p. 124–138.
331. A magyarországi szlovákok néprajzának oktatása a Nemzeti Alaptanterv alapján. In: *Rámcové učebné osnovy pre slovenské školy v Maďarsku*. Ed. Németh, Miloslava, Budapest, 1996, p. 40–118.
332. Péter László és a Békési Élet. In: *Írások Péter László 70. születésnapjára*. Ed. Gyuris György, Szeged, 1996, p. 223–231.
333. Emília Horváthová (Valaská 23. máj. 1931, Bratislava, 10. február 1996). In: *Néprajzi Hírek*, 1996, č. 1–4, p. 65–66.
334. Emília Horváthová emlékére. In: *Békés Megyei Hírlap*, 24–25. febr. 1996, p. 4.
335. Za etnografkou Emíliou Horváthovou. In: *Ludové noviny*, 29. febr. 1996, p. 4.
336. VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia. Békéscsaba, 2–4. október 1996. In: *Néprajzi Hírek* 1–4, 1996, p. 35–36.
337. A halál, a tél feketevasárnapi kivitele a magyarországi szlovákoknál. In: *Ethnographia*, 1996, p. 461–479.
338. Húsvéti népszokások Békés megyében. In: *Békés Megyei Nap*, 6. apr. 1996, p. 5.
339. „Richtár” és „richtárka”. Szüreti bálók és felvonulások a szlovákoknál. In: *Barátság*, 15. szept. 1996, č. 4, p. 1391–1392.
340. Dnešná ľudová slovesnosť v Sarvaši, 1. Ľudová rozprávka „Múdra dĵovka.” In: *Ludové noviny*, 3. okt. 1996, p. 11.
341. Dnešná ľudová slovesnosť na Sarvaši, 2. Ľudová autorka a rozprávárka. In: *Ludové noviny*, 10. okt. 1996, p. 11.
342. Dnešná ľudová slovesnosť na Sarvaši, 3. Humorné príbehy. In: *Ludové noviny*, 17. okt. 1996, p. 11.
343. Dnešná ľudová slovesnosť na Sarvaši, 4. Poverové povesti. In: *Ludové noviny*, 24. okt. 1996, p. 11.
344. Publikácia o výučbe slovenčiny na vysokých školách. Kapitoly z dejín Rumunov a Slovákov v Maďarsku. In: *Ludové noviny*, 28. nov. 1996, p. 2.

345. Népszokások. In: *Tótkomlós néprajza*. Ed. Szincsek, György, Tótkomlós, 1996, p. 175–248.
346. A hiedelemvilág. In: *Tótkomlós néprajza*. Ed. Szincsek, György, Tótkomlós, 1996, p. 249–261.
347. A szlovákok prózai szájhagyományának mai állapota. In: *Tótkomlós néprajza*. Ed. Szincsek, György, Tótkomlós, 1996, p. 355–364.
348. Karakteristika skúmaných lokalít – A kutatott települések főbb jellemzői. In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Zost. Divičanová, Anna – Gyivicsán, Anna – Benža, Mojmír – Krupa, András, Békešská Čaba – Békéscsaba, 1996, p. 81–108.
349. Zoznam spolupracovníkov podľa výskumných bodov – A kutatópontokon a gyűjtést végezték. In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Zost. Divičanová, Anna – Gyivicsán, Anna – Benža, Mojmír – Krupa, András. Békešská Čaba – Békéscsaba, 1996, p. 109.
350. Technické poznámky – Technikai megjegyzések. In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Zost. Divičanová, Anna – Gyivicsán, Anna – Benža, Mojmír – Krupa, András. Békešská Čaba – Békéscsaba, 1996, p. 110–111.
351. Autori máp – A térképeket készítették. (medzi inými Ondrej Krupa), In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Zost. Divičanová, Anna – Gyivicsán, Anna – Benža, Mojmír – Krupa, András. Békešská Čaba – Békéscsaba, 1996, p. 332–344., 374–430.

1997

352. *A magyarországi szlovákok*. B. m. v. (Budapest), b. r. v. (Spolu s Annou Divičanovou), Útmutató Kiadó, 1997, p. 128.
353. Múltbeli és mai húsvétok (Tótkomlói népszokások) In: *Komlói Hírmondó*, 1997, március 03, p. 7.
354. Príslovia Slovákov v Békešskej Čabe z 19. storočia. In: *Čabiansky kalendár na rok 1997*, Békešská Čaba, 1997, p. 120–122.
355. A péteri, valamint a dunaegyházi és kiskőrösi szlovákok őszi, karácsonyi ünnepköri kalendáris szokásai. In: *Tükörképek a Sugovicán. Népismereti előadások*. Ed. Bárh, János, Kecskemét, 1997. p. 31–40.
356. Ludové zvyky. In: *Z minulosti Slovenského Komlóša 1746–1996*. Zost. Gerbócová Jarmila, Bratislava, 1997, p. 139–214.

357. Jeles napok interetnikus kölcsönhatásai Perbetén (Pribeta) és Naszvadon (Nesvady). In: *Európából Európába. Tanulmányok a 80 esztendő Balassa Iván tiszteletére*. Ed. Viga, Gyula, Budapest – Debrecen, 1997, p. 504–514.
358. Z národopisného života Slovákov v Maďarsku. In: *Slavistická folkloristika*, č. 1–2, 1997, 16–17.
359. Tótkomlós néprajza 1997, p. 416. In: *Slavistická folkloristika*, č. 1–2, 1997, p. 27.
360. Tótkomlós története, 1997, p. 571. In: *Slavistická folkloristika*, č. 1–2, 1997, p. 27.
361. Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Slavistická folkloristika*, č. 1–2, 1997, p. 28.
362. Fejezetek a magyarországi románok és szlovákok történetéből. In: *Honismeret*, č. 2, 1997, p. 99–100.
363. Megjelent a Békés Megyei Múzeumok Közleményei 16. kötete. In: *Múzeumi Híradó*, 1. Békéscsaba, 1997, p. 1–4.
364. Kétnyelvű népi történetek Bükkszentkeresztről. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXV–XXXVI*, Ed. Veres, László – Viga, Gyula, Miskolc, 1997, p. 491–512.
365. Ján Mjartan (5. máj. 1902.–16. dec. 1996). In: *Néprajzi Hírek*, č. 1–4, 1997, p. 95–96.
366. Pozostatky ľudovej slovesnosti v materinskom jazyku u sarvašských Slovákov. In: *Etnologické rozpravy*, (Bratislava), č. 1–2, 1997, p. 123–126.
367. Národopisné príspevky z Békešskej Čaby v Slovenských pohľadoch. In: *Ľudové noviny*, 9. jan. 1997, p. 11.
368. A párválasztás népi üzenete. Lányok májusfái a szlovákoknál. In: *Barátság*, IV, 15. apr. 1997, p. 1690.
369. Pracovné obyčaje Slovákov v Maďarsku. Dožinky. In: *Ľudové noviny*, 21. aug. 1997, p. 11.
370. Obaračkové slávnosti. In: *Ľudové noviny*, 30. okt. 1997, p. 11.
371. Pracovné obyčaje Slovákov v Maďarsku. Lúpanie kukurice. In: *Ľudové noviny*, 6. nov. 1997, p. 11.
372. Na pamiatku našej veľkej rozprávačky Žofia Farkašová, rod. Drágošovej. (24. dec. 1905 – 15. aug. 1997). In: *Ľudové noviny*, 13. nov. 1997, p. 9.
373. Pracovné obyčaje Slovákov v Maďarsku. Masky na zabíjačkách. In: *Ľudové noviny*, 13. nov. 1997, p. 11.
374. Pracovné obyčaje Slovákov v Maďarsku. Páračky. In: *Ľudové noviny*, 20. nov. 1997, p. 11.

375. Egy nagy mesemondó emlékére. Zsofka néni jól ismerte a szlovák népi kultúrát (Farkas Andrásné Drágos Zsófia). In: *Békés Megyei Hírlap*, 24. nov. 1997, p. 5.
376. Pracovné obyčaje Slovákov v Maďarsku. Priadky. In: *Ludové noviny*, 27. nov. 1997, p. 11.
- 1998**
377. Z minulosti békešcabianskych Slovákov. In: *Čabiansky kalendár na rok 1998*, Békešská Čaba, 1998, p. 126–129.
378. Húsvéti népszokások Békés megyében In: *Békés Megyei Nap*, 1998, 3. évf. 82. sz. április 6, p. 6.
379. Az álmok az alföldi szlovákoknál. In: *Eksztázis, álom, látomás*. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Ed. Pócs, Éva, Budapest, 1998, p. 380–392.
380. Výpovede o manželstve. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Ando, Juraj, Budapest, 1998, p. 141–149.
381. Ernő Eperjessy 70 ročný. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Ando, Juraj, Budapest, 1998, p. 175–180.
382. A magyarországi szlovákok néprajzának oktatási tervszövege a Nemzeti Alaptanterv (NAT) számára. In: *Az együttélés évezrede a Kárpát-medencében*. (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudományi Konferencia előadásai). Ed. Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András, Békéscsaba – Debrecen, 1998, p. 167–171.
383. Mýtické bytosti Slovákov v údolí Galgy. In: *Ludové noviny*, 5., 12., 19., 26. marca, 2., 9., 16. apríla 1998, všade p. 11.
384. Slovenská vzdelanosť. Konkrétne návrhy k vyučovaniu slovenskej ľudovej vzdelanosti v prvej a siedmej triede. In: *Príloha Ludových novín: Slovenčinárom*. 30. apr. 1998, p. 11.
385. Pracovné obyčaje u Slovákov v Maďarsku. Miačky. In: *Ludové noviny*, 25. jún 1998, p. 11.
386. Znovuzrodený Národopisný zborník. In: *Ludové noviny*, 24. sept. 1998, p. 4.
387. Chotárne názvy v Tárnoku. In: *Ludové noviny*, 1. okt. 1998, p. 11.
389. O pôvode Šóškútu a Tárnoku, príbehy a povesti, In: *Ludové noviny*, 15. okt. 1998, p. 11.
389. Obradné vinše, veselé veršičky, piesne a žarty v Šóškúte a Tárnoku. In: *Ludové noviny*, 22. okt. 1998, p. 11.
390. O najnovších číslach Slovenského národopisu. In: *Ludové noviny*, 5. nov. 1998, p. 3.
391. Vinš na Lucku. Spev na Kračún. Vinš na Kračún, In: *Čabän*, č. 1, 5. novembra 1998, p. 1.

392. Kalendárne obyčaje Slovákov v Maďarsku. Martin. In: *Ludové noviny*, 5. nov. 1998, p. 11.
393. Kalendárne obyčaje. Alžbeta. In: *Ludové noviny*, 12. nov. 1998, p. 11.
394. Kalendárne obyčaje. Katarína. 1. In: *Ludové noviny*, 19. nov. 1998, p. 11.
395. Kalendárne obyčaje. Katarína. 2. In: *Ludové noviny*, 26. nov. 1998, p. 11.
396. Svadba na Slovensku. In: *Ludové noviny*, 3. dec. 1998, p. 3.
397. Obdobie pred Vianocami. Príprava a roznášanie oblátok 1. In: *Ludové nviny*, 10. dec. 1998, p. 11.
398. Obdobie pred Vianocami. Príprava a roznášanie oblátok 2. In: *Ludové noviny*, 17. dec. 1998, p. 11.
399. Kalendárne obyčaje Slovákov v Maďarsku. Vianočný stromček. In: *Ludové noviny*, 24. dec. 1998, p. 11.
400. Vzácná bibliografická práca zo Slovenska (Ján Mjartan). In: *Ludové noviny*, 31. dec. 1998, p. 3.

1999

401. Keď zme boli mladí, dobre bolo, a zme starí, aj teraz nám je dobre. Výpoveď o svojom živote Čabänky Žofie Vicziánovej-Hankovej. In: *Čabiansky kalendár na rok 1999*, Békešská Čaba, 1999, p. 123–129.
402. Dvojazyčné žarty. In: *Čabiansky kalendár na rok 1999*, p. 130–132.
403. Obradné umývanie na Veľký piatok na svitaní u Slovákov v Maďarsku a Rumunsku. In: *Kult a živly*. Ed. L. Tarcalová, Uherske Hradiš, 1999, p. 151–158.
404. A népi kultúra és kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál. In: *Minoritile ntre identitate i integrare*. Ed. Elena Rodica Colta, Arad, 1999, p. 59–66.
405. Zabudnuté riekanky ľudovej hudobnej výučby. In: *Čabän*, č. 1, január 1999, p. 3.
406. Dievky na Čabe. In: *Čabän*, č. 3, mar. 1999, p. 5.
407. Spomienky Čabianky Márie Osláčovej-Medovarskej – Historické udalosti z polovice 20. storočia v zrkadle jednej rodiny In: *Ludové noviny*, 22. apr. 1999, p. 11.
408. Obyčaje Slovákov v Maďarsku. Na Jána (Ján Krstiteľ, 24. júna). In: *Ludové noviny*, 17. jún 1999, p. 11.
409. Obyčaje Slovákov v Maďarsku. Peter a Pavol (Petra Pavla, 29. júna). In: *Ludové noviny*, 24. jún 1999, p. 11.
410. Kalendárne zvyky Slovákov v Maďarsku. Svätý Štefan (Štefana kráľa, 20. augusta). In: *Ludové noviny*, 19. aug. 1999, p. 11.
411. K sedemdesiatinam Ernő Eperjessyho. In: *Ludové noviny*, 26. aug. 1999, p. 11.
412. Apokryfná modlitba k Barbore z Čemera. In: *Ludové noviny*, 16. sept. 1999, p. 11.

413. Celoživotná bibliografia Michala Markuša, In: *Ludové noviny*, 23. sept. 1999, p. 11.
 414. Niekdajšie zábavy mládeže v Čemerí. In: *Ludové noviny*, 30. sept. 1999, p. 11.
 415. Tradičná roľnícka rodina na Slovensku. In: *Ludové noviny*, 14. okt. 1999, p. 11.
 416. Rómovia a Židia v slovenskom folklóre, In: *Ludové noviny*, 21. okt. 1999, p. 11.
 417. Zabudnuté detské hry v Čemerí. In: *Ludové noviny*, 9. dec. 1999, p. 11.
 418. Újév, Nový rok, Noví rok, január 1. In: *Barátság*, 15. dec. 1999, p. 2655–2656.
 419. Kalendárne obyčaje u Slovákov v Maďarsku. Silvester (31. december). In: *Ludové noviny*, 30. dec. 1999, p. 11.
 420. Ipolyi Magyar Mythológiájának szlovák vonatkozásai a mai kutatások tükrében In: *Ethnographia*, 1999, p. 181–186.
 421. Könyv a hagyományos szlovák földművelő családról. Botíková, Marta – Jakubíková, Kornélia – Švecová, Soňa: Tradície slovenskej rodiny. Bratislava 1997. In: *Ethnographia*, č. 2, 1999, p. 519–520.
 422. Márkus Mihály életmű-bibliográfiája In: *Néprajzi Hírek*, č. 1–4, 1999, p. 97–98.
 423. Eperjessy Ernő hetvenedik születésnapjára In: *Néprajzi Hírek*, č. 1–4, 1999, p. 115–117.
 424. Soňa Švecová jubileumára In: *Néprajzi Hírek*, č. 1–4, 1999, p. 128–129.
 425. Slovenské súvislosti v príspevkoch a štúdiách Ethnographie, časopisu Maďarskej národopisnej spoločnosti (1890–1922) In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Ed. Ando, Juraj Budapest, 1999, p. 27–63.
 426. Štefan Lami (15. 10. 1925). In: *Slavistická folkloristika*, 1999, č. 1–2, p. 32–33.
 427. Anna Divičanová (15. 1. 1940). In: *Slavistická folkloristika*, 1999, č. 1–2, p. 34–35.
 428. Osudy slovenských žien v Maďarsku. Pomer manželky a muža v zrkadle výpovedí In: *Etnologické rozpravy*, (Bratislava), 1999, č. 2, p. 58–66.
- 2000**
429. Otázky folklorizmu v spojitosti so zvykmi Slovákov v Maďarsku In: *Folklorizmus na prelome storočí*. Zost. Kysel, Vladimír, Bratislava, 2000, p. 120–124.
 430. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 2000. Zost. Divičanová, Anna, Ando, Juraj. Budapest, 2000, p. 163–186.
 431. Inštitúcie uchováajúce pamiatky slovenskej ľudovej kultúry – Szlovák népi kulturális emlékeket őrző intézmények. In: *Komlósska című kiadvány*. Ed. Chlebnický, Ján – Chlebniczki, János, Békecska Čaba – Békecsaba, 2000, p. 136–147.

432. Regionális néprajzi kutatások Szlovákiában – Tradičná kultúra regiónov Slovenska. Prehľad charakteristických znakov, Bratislava, 1998, 264 p. In: *Ethnographia*, 2000, p. 296–298.
433. A roma és a zsidó alakja a szlovák folklórban – Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre. Bratislava, 1999, p. 228. In: *Ethnographia*, 2000, p. 298–299.
434. Nemzetközi konferencia a folklorizmusról Besztercebányán In: *Néprajzi Hírek*, 2000, č. 1–2, p. 6–7.
435. A Magyar Néprajzi Társaság folyóiratának, az Ethnographiának szlovák vonatkozású írásai, közleményei (1890–1922). In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből*. Ed: Jung Horti, Judit, Budapest, 2000, p. 168–169.
436. A magyarországi szlovákok kalendáris szokásainak elhalási tendenciái, összefüggésük a társadalmi és életmódbeli változással In: *Paraszti múlt és jelen az ezredfordulón*. Ed. Cseri, Miklós – Kósa, László – T. Bereczki, Ilona, Szentendre, 2000, p. 317–330.
437. A magyarországi és romániai szlovákok nagypénteki szokásos hajnali mosdása In: *Folklorisztika 2000–ben*. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I–II. Ed. Balázs Géza, Csoma Zsigmond, Jung Károly, Nagy Ilona, Verebélyi Kincső, Budapest, 2000, p. 405–414.
438. A népi kultúra és a kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál. In: *Nemzetiségi tanulmányok. Zborník národnostných štúdií*. Ed. Lentvorszki, Anna – Mózi, Alexander – Mátrai, Mária, Szarvas, 2000, p. 48–55.
439. A májusfa állításának és döntésének táji tagoltsága magyarországi szlovákoknál. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXXIX*. Ed. Veres László – Viga Gyula, Miskolc, 2000, p. 497–502.
440. Pavel Gajdác a folklórne prvky jeho monografie o Slovenskom Komlóši. In: *250 rokov v Slovenskom Komlóši*. Zost. Chlebnický, Ján, Békešská Čaba, 2000, p. 101–113.
441. Čabianske krosná. In: *Čabän*, č. 1, január 2000, p. 8.
442. Na kétésopronskom sálaši In: *Čabän*, č. 2, 2000, p. 3.
443. Kalendárne obyčaje Slovákov v Maďarsku. Zuzana (Zuzana, Zuza, 19. februára) In: *Ludové noviny*, 17. febr. 2000, p. 11.
444. Kalendárne zvyky Slovákov v Maďarsku. Popolcová streda In: *Ludové noviny*, 2. mar. 2000, p. 11.
445. Kalendárne zvyky Slovákov v Maďarsku. Veľkonočný pondelok In: *Ludové noviny*, 20. apríl 2000, p. 11.
446. K jubileu Anny Divičanovej In: *Čabän*, 2000, č. 5–6, máj – jún, p. 2.
447. Kalendárne obyčaje Slovákov v Maďarsku
Dni v týždni 1. In: *Ludové noviny*, 7. sept. 2000, p. 11.

448. Dni v týždni 2. In: *Ludové noviny*, 14. sept. 2000, p. 11.
449. Dni v týždni 3. In: *Ludové noviny*, 21. sept. 2000, p. 11.
450. Dni v týždni 4. In: *Ludové noviny*, 28. sept. 2000, p. 11.
451. Dni v týždni 5. In: *Ludové noviny*, 5. okt. 2000, p. 11.
452. O medzivojnovom čabianskom časopise In: *Ludové noviny*, 5. okt. 2000, p. 3.
453. Detský život v Banke. In: *Ludové noviny*, 12. okt. 2000, p. 11.
454. Ľudové pranostiky z Banky. In: *Ludové noviny*, 19. okt. 2000, p. 11.
455. Slovenská svadba v Banke. In: *Ludové noviny*, 26. okt. 2000, p. 11, *Ludové noviny*, 2. nov. 2000, p. 11.
456. O povojnovej výmene obyvateľstva vedecky. Magdalena Paríková: Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946–48. In: *Ludové noviny*, 26. okt. 2000, p. 2.
457. Furfangos népi hősök, kincskeresők, boszorkányok, betyárok. In: *Bárka*, 2000, č. 4, p. 90–96.
458. Kalendárne obyčaje Slovákov v Maďarsku. Voľba mládeneckého richtára a stínanie kohúta. In: *Ludové noviny*, 13. január 2000, p. 11.
459. Vianoce v Békešskej Čabe. In: *Čabiansky kalendár na rok 2000*, Békešská Čaba, p. 128–130.
460. Privolávacie a zavracajúce výrazy domácich zvierat In: *Čabiansky kalendár na rok 2000*, Békešská Čaba, 2000, p. 131–133.
461. Príbehy z novej knihy Ondreja Krupu: Humor ľudu. In: *Čabän*, č. 8, august 2000, p. 8.
462. Poučné paralely z Heľpy. In: *Ludové noviny*, 7. sept. 2000, p. 3.
463. Nad novým číslom Národopisného zborníka. In: *Ludové noviny*, 7. sept. 2000, p. 3.
464. Kultúrohistorické hodnoty náhrobných pomníkov zahraničných Slovákov. In: *Ludové noviny*, 14. sept. 2000, p. 3.
- 2001**
465. Ugrálás a szép kenderért. Szlovák táncmulatságok. In: *Barátság*, č. 1. 2001, 15. febr. p. 372.
466. A lélek, a halál és a túlvilág hiedelmei a magyarországi szlovákok ünnepi rítusaiban. In: *Lélek, halál, túlvilág*. Vallásetnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben. Ed. Pócs, Éva Budapest, 2001, p. 81–89.
467. Változásfolyamatok multikulturalis vonások az eleki szlovákoknál. In: *Identitate. Alteritate. Multiculturalitate*. Ed. Hurezan Pascu – Rodica Colta Elena, Arad, 2001, p. 123–143.
468. Úryvky z knihy Zvyky a povery z Veľkého Bánhedeša. In: *Náš kalendár*, 2001, p. 9., 13., 17.

469. János Melich a Ethnographia. In: *275 rokov v Sarvaši*. Sympóziu o Slovákoch v Maďarsku, Sarvaš, 2001, p. 72–79.
470. Rola rodičov a blízkych príbuzných v ľudových piesňach našich Slovákov. In: *Ľudové noviny*, 12., 19., 26. júla 2., 9., 16., 23., 30. aug. a 6., 13. sept. 2001, p. 4.
471. Melich János szlovák és cseh vonatkozású írásai az Ethnographiában. In: *A Kárpát-medence vonzásában*. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Ed. Fischer, Ferenc – Hegedűs, Katalin – Majoros, István – Vonyó, József, Pécs, 2001, p. 273–278.
472. A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilágának interetnikus vonásai. In: *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások)*. (A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai). Ed: Andó, György – Eperjessy, Ernő – Grin, Igor – Krupa András, Békéscsaba – Budapest, 2001, p. 480 – 485.

2002

473. Rola a význam balady o hľadání nocľahu v spievaní pod oknami na Vianoce. In: *Kresťanské sviatky a tradičná kultúra*. Zost. Zajíčková, Mária. Skalica, 2002, p. 27–35.
474. Humor. In: *Čabän*, č. 3, 8. marec 2002, p. 8.
475. Z tradícií našich predkov I. Dvoreníe u Tirpákov. In: *Ľudové noviny*, 17. okt. 2002, p. 9.
476. Z tradícií našich predkov II. Niekdajšie fašiangy v Čemerí. In: *Ľudové noviny*, 24. okt. 2002, p. 9.
477. Z tradícií našich predkov III. Liečenie okiadzaním v Potvorci. In: *Ľudové noviny*, 2002, p. 9.
478. Z tradícií našich predkov IV. Obľúbene jedlá dolnozemských Slovákov. In: *Ľudové noviny*, 2. nov. 2002, p. 9.
479. Z tradícií našich predkov V. O Tirpákoch. In: *Ľudové noviny*, 28 nov. 2002, p. 9.
480. Z tradícií našich predkov VI. Ľudové liečenie dvojčiat. In: *Ľudové noviny*, 12. dec. 2002, p. 5.
481. Vinš. In: *Čabän*, č. 12, december 2002 (zo zbierky Ondreja Krupu „Omrinky...“) p. 2.
482. Mýtické bytosti v Poľnom Berinčoku a v Malom Kereši. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Zost. Divičanová, Anna – Ando, Juraj, Budapest, 2002, p. 43–64.

2003

483. „Istota”. Vzácná pamiatka zo slovenskej školy v Slovenskom Komlóši. In: *Čabän*, č. 2, marec 2003. p. 2.

484. Néprajz és közművelődés. In: *Prvé desaťročie Slovenského výskumného ústavu – A Szlovák Kutatóintézet első évtizede 1990 – 2000*. Zost. Divičanová, Anna – Gyivicsán, Anna Chlebnický, Ján – Chlebniczki, János, Békešská Čaba – Békéscsaba, 2003, p. 52–61.
 485. Priadky v Békešskej Čabe v sedemdesiatych rokoch 19. storočia. In: *Čabiansky kalendár na rok 2003*, Békešská Čaba, 2003, p. 76–80.
 486. Etnografické súvislosti výmeny obyvateľstva. In: *Ludové noviny*, 16. jan. 2003, p. 9.
 487. Z tradícií našich Slovákov. Kozmogonické povery v Baňacke a Dolnom Regmeci. In: *Ludové noviny*, 24. apr. 2003, p. 9.
 488. Z tradícií našich predkov. O niektorých zvykoch v Ambróze. In: *Ludové noviny*, 14. aug. 2003, p. 4.
 489. Z tradícií našich predkov. (II.) Mýtické bytosti v Pitvaroši. In: *Ludové noviny*, 21. aug. 2003, p. 4.
 490. Z tradícií našich predkov. (III.) O folklóre čanádalbetských Slovákov. In: *Ludové noviny*, 28. aug. 2003, p. 4.
 491. Hiedelemalakok és -képzetek a kiskőrösi szlováknál. (II.) In: *Bács – Bodrogtól Bács–Kiskunig*. Ed. Bárh, János, Baja–Kecskemét, 2003, p. 121–130.
 492. Humor (prevzaté z knihy Humor ľudu). In: *Čabän*, apr. 2003, č. 4, p. 8.
 493. Sokszínű egyéniség, tudós kutató (Grin Igor 60. születésnapjára). In: *Békés Megyei Hírlap*, 3. nov. 2003, p. 7.
 494. Grin Igor 60 éves. In: *A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 24–25*. Ed. Nagyné Varga, Éva – Liska, András közreműködésével Szatmári, Imre. Békéscsaba, 2003, p. 7–10.
 495. Néprajzi csoport-e a délkelet-alföldi szlovákság? (részlet) In: *Áchim L. András az idő mérlegén – Ondrej L. Áchim na vážkach času* Ed. Hrivnák, Mihály – Molnár M., Eszter, Budapest, 2003, p. 92–94.
 496. Sú Slováci na juhovýchode Dolnej zeme etnografickou skupinou? (úryvok) In: *Áchim L. András az idő mérlegén. Ondrej L. Áchim na vážkach času*. Zost. M. Hrivnák, E. M. Molnárová, Budapešť, 2003, p. 189–191.
 497. Prechodné formy, javy poverového sveta, jazyka a spoločnosti na juhovýchodnej Dolnej zemi. In: *Dolnozemský Slovák* č. 4, 2003, p. 19–21.
- 2004**
498. Krupa András néprajzkutató (Csanádalberty, 1934. október 1.) – vlastný životopis. In: *Hatvan jeles hetvenes*. Napút Évkönyv, 2004 (december 2003, č. 10.), p. 94–95.
 499. Stavebný materiál prvých Čabanov. In: *Čabiansky kalendár na rok 2004*, Békešská Čaba, p. 30–32.

500. Účesy prastarých rodičov. In: *Čabiansky kalendár na rok 2004*, Békešská Čaba, 2004, p. 33–34.
 501. Ludové rozprávky v Čanádalberte z roku 1954. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Reds. A. Divičanová, J. Ando, Budapest, 2003, p. 125–152.
 502. A Békés megyei szlovák nemzetiség kulturális kérdései (Részletek az 1979-ben készült hosszabb tanulmányból). In: *A szlovák népesség főbb demográfiai jellemzői*. Ed. Andó György – Szűcs Anna – Végh Zoltán, Békéscsaba, KSH 2004, p. 46 – 54.
 503. A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilágának interetnikus vonásai. In: *A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón* (Esélyek, lehetőségek, kihívások). Reds. Andó György – Eperjessy Ernő – Grin Igor – Krupa András Békéscsaba – Budapest, 2001 (2004), p. 480 – 485.
 504. Súvzťažnosti poverového sveta, jazyka a spoločnosti Slovákov v juhovýchodného Maďarska. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Ed. A. Uhrinová, M. Žiláková, Békešská Čaba, 2004, p. 364 – 373.
 505. Alakoskodó Barborkák és Lucák a hazai szlovákoknál. Karácsonyi pásztorjárás a hazai szlovákoknál. In: *Barátság*, 2004, 6. p. 4448 – 4449.
 506. Moja rodina – Családom – Meine Familie. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Red. A. Divičanová, J. Ando. Budapest, 2004, p. 33 – 143.
 507. A magyarországi szlovákok szokásai és folklorizmusuk kérdései. In: „...szolgálatra ítéltél...” *Bálint Sándor emlékkönyv*. Red. Szabó Ferenc, Szabó Magdolna, Barna Gábor. Szeged, 2004, p. 73 – 77.
- 2005**
508. Pestovanie tabaku na Čabe. In: *Čabiansky kalendár na rok 2005*, p. 30 – 33.
 509. A néprajzkutató Dedinszky Gyula. In: *Várunk* (bcs-i ev. gimn. foly.), 2005, X. évf. 1. p. 26 – 30.
 510. Rola rodičov a blízkych príbuzných v ľudových piesňach Slovákov v Maďarsku. In: *Folklór v kontextoch*. Etnologické štúdie 12. Bratislava, 2005, p. 65 – 89.
 511. Moje roky vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku. In: *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku – A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 15 éve*. Zostavovatelia: Anna Divičanová – Alžbeta Uhrinová. Összeállították: Gyivicsán Anna – Uhrin Erzsébet. Békešská Čaba – Békéscsaba, 2005, p. 75 – 89.
 512. Július Dedinský – etnograf. In: *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku – A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 15 éve*. Zostavovatelia: Anna Divičanová – Alžbeta Uhrinová. Összeállították: Gyivicsán Anna – Uhrin Erzsébet. Békešská Čaba – Békéscsaba, 2005, p. 148 – 154.

513. Prechodné formy, javy poverového sveta, jazyka a spoločnosti na juhovýchodnej Dolnej zemi. In: *Dolnozemske súčinnosti*. Red. Ondrej Štefanko. Nadlak – Bratislava, 2005, p. 187 – 195.
514. Evangélikus egyházi anyakönyvek tanúsága Csanádalberti első telepeseiről (1844 – 1870). In: *Határjáró*. Tanulmányok Juhász Antal köszöntésére. Red. Bárkányi Ildikó – Fodor Ferenc. Szeged, 2005, p. 219 – 233.
515. Lidércfény (Békéscsaba); Alagút – betyárút (Újkígyós); Kincs (Újkígyós); Patkányos ember (Újkígyós); Kisértet (Kunágota), Alagút és vár (Sarkadkeresztúr); Templomhely (Tótkomlós). In: „*Legendás Békés*”. Red. Szatmári Imre, a szöveget válogatta és összeállította Andó György a Krupa András: Hiedelmek – varázslatok – boszorkányok és Újkígyósi mondák és igaz történetek könyveiből. Békéscsaba 2005, p. 5; p. 7, p. 8; p. 8; p. 19; p. 20; p. 22.
516. To isté v anglickom jazyku: „*Legendary Békés*”.
- 2006**
517. Sobášne zvyky a údaje prvých slovenských kolonistov v Čanádalberte – podľa matriky sobášov miestneho evanjelického zboru (1844 – 70). In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Konferenčný zborník organizovaný v Budapešti 14. – 15. 10. 2005. Red. A. Divičanová, A. J. Tóth, A. Uhrinová, Békešská Čaba, VÚSM 2006, p. 301 – 313.
518. Hospodársky denník jedného čabianskeho gazdu. In: *Čabiansky kalendár na rok 2006*. Békešská Čaba, 2006, p. 28 – 31.
519. Az evangélikus szlovákok mennybemenetel ünnepi és pünkösdi hagyományai. In: *Vallási Néprajz 13*. Tanulmánykötet. Budapest, 2006, p. 118 – 129.
520. A szlovákok gyerekjátékai a Duna – Tisza közén (Péteri, Dunaegyháza, Kiskőrös). In: *Szavak szivárványa*. A VI. Duna – Tisza közti nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia (Baja, 2005. július 13 – 14.) Red. Báth János. Baja, Kecskemét, 2006, p. 91 – 96.
521. Az evangélikus szlovákok mennybemenetel ünnepi és pünkösdi hagyományai. In: *Vallási néprajz 13*. Tanulmánykötet. Red. Veres Emese-Gyöngyvér. Budapest, 2006, p. 118 – 128.
522. A szenteste a hazai szlovákoknál. Névváltozások. A férfi-nő érkezésének hiedelemgyakorlata. In: *Barátság*, roč. XIII. č. 6. 2006, p. 6164 – 6165.
523. Szíves baráti szavak Péter Lászlóhoz. In: *Szeged*, A város folyóirata. r. 18. č. 1. január 2006. p. 8 – 9. (10. old. aláírás nélküli csoport – balról első); Szeged, 18. évf. 3. sz. 2006. március 70. old.-on: u.a. csoportkép pótlólagos közlése névaláírással.

2007

524. Kronikár gazda zo Sarvaša. „Veci pametihodné”. In: *Čabiansky kalendár na rok 2007*. Békešská Čaba, 2007, p. 32 – 36.

525. Alakoskodó barborkák és lucák a hazai szlovákoknál. In: *Maszk, átváltozás, beavatás*. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben. Red. Pócs Éva. Budapest, 2007, p. 272 – 284.
526. A halálozás sajátosságai Csanádalberti első szlovák telepeseinél, 1844 – 1870. (A lokális és regionális kapcsolatok tükrében). In: *Regiuni, etnici și identități regionale*. Red. Elena Rodica Colta (redactor sef: Dr. Peter Hügel). Arad, 2007, p. 321 – 347.
527. A magyarországi szlovákok és a lakosságcseré. In: *Ottbontalan emlékezet*. Emlékkönyv a csehszlovák – magyar lakosságcseré 60. évfordulójára. Red. Molnár Imre – Szarka László. Komárom, 2007, p. 172 – 187.
528. A tél fele. Pál napja a szlovákoknál. Tanulmányrészlet. In: *Napút*, 2007/7, Budapest, p. 78 – 84.
529. Egy bükkszentkereszti család kálváriája. In: *Barátság*, XIV. évf. 5. 15. nov. 2007. (príloha p. XVIII – XXI.)
530. Evangélikus egyházi anyakönyvek tanúsága Csanádalberti első településeiről (1844 – 1870). In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi kötetéből*. 6. Szerk. Jung Horti Edit. Budapest, 2007, p. 142 – 202.

2008

531. Kronika národopisných táborov. In: *30 rokov vo výskumných táboroch*. Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Zost. E. Krekovičová – O. Krupa – J. Ando. Békešská Čaba, VÚSM 2008, p. 17 – 44.
532. Bibliográfia. In: *30 rokov vo výskumných táboroch*. Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Zost. E. Krekovičová – O. Krupa – J. Ando. Békešská Čaba, VÚSM 2008, p. 102 – 107.
533. Výpovede o materinskom jazyku a o prijatí maďarčiny. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí. Štúdie II*. Eds. Alžbeta Uhrinová, Alexander Ján Tóth. Békešská Čaba, VÚSM 2008, p. 367 – 381.
534. Moja prvá ľudová rozprávka. In: *Čabiansky kalendár na rok 2008*, p. 174 – 176.
535. Csanádalberti első szlovák telepeseinek házasodási adatai és szokásai a regionalitás tükrében. In: *Europa identităților*. Red. Elena Rodica Colta. Arad, 2008, p. 468 – 488.
536. Moje spomienky na Ondreja Štefanku. In: *Dolnozemský Slováč (XIII / XXVIII)*, Nadlak, 2008, č. 1 – 2. p. 37 – 38.
537. Niekoľko myšlienok o národopisných táboroch. In: *Dolnozemský Slováč*, 2008, č. 3 – 4. p. 14 – 16.

2009

538. A délkelet-alföldi szlovákok hiedelemleányei. In: *Honismeret*, 3. sz. 2009, p. 48 – 52.

539. Ívery zo zápisníka etnografa. In: *Čabiansky kalendár na rok 2009*, p. 108 – 113.
540. Národopisné poznámky zo Senváclava I. – IV. – (*E-kniha VÚSM*)
Veľkosviatočné vinše v Senváclave.
Spoved' – výpoved' zo Senváclavu.
Živobytie a pracoviská v Senváclave.
Senváclav a každodenné prejavy tunajších Slovákov.
541. Niekoľko myšlienok o ľudových pamätných domoch. Néhány gondolat a népi emlékházakról. In: *Slovenské národopisné zbierky v Maďarsku – Szlovák néprajzi gyűjtemények Magyarországon*. Juraj Ando/Ando György – Dr. Ondrej Horváth/Horváth Endre. Budapest – Békeeskő Čaba, 2009, p. 11 – 15.
542. Csanádalberti első szlovák telepeseinek születési és keresztelési szokásai az integrálódás jegyében. In: *Integrare, autonomie, dialog intercultural*. Red. Elena Rodica Colta. Arad, 2009, p. 382 – 401.
543. Mora a bosorka. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 22. Zost. Divičanová, Anna – Ando, Juraj. Budapest, 2009, p. 11 – 32.
544. 80-ročný Ernő Eperjessy. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 22. Zost. Divičanová, Anna – Ando, Juraj. Budapest, 2009, p. 171 – 175.
545. Jubileum Evy Krekovičovej. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 22. Zost. Divičanová, Anna – Ando, Juraj. Budapest, 2009, p. 177 – 179.
- 2010**
546. Spoved' jednej Slovenky – Komlóšanky. In: *Kontexty identity Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej. Az identitás összefüggései. Köszöntő könyv Gyivicsán Anna tiszteletére*. Red. Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková. Békéscsaba, 2010, p. 123 – 131.
547. Sviatočné vinše v Senváclave. Národopisné poznámky zo Senváclavu I. In: *Ludové noviny*, 2010, febr. 4. p. 5.
548. Výpoved' zo Senváclavu. Národopisné poznámky zo Senváclavu II. In: *Ludové noviny*, 2010, febr. 11. p. 5.
549. Živobytie a pracoviská v Senváclave. Národopisné poznámky zo Senváclavu III. In: *Ludové noviny*, 2010, febr. 18. p. 4.
550. Každodenné prejavy Slovákov v Senváclave. Národopisné poznámky zo Senváclavu IV. In: *Ludové noviny*, 2010, febr. 25. p. 5.
551. Premeny v Čabianskom kalendári. In: *Čabiansky kalendár na rok 2010*, p. 62 – 65.
552. A népi kultúra és a kétnyelvűség viszonya a délkelet-alföldi szlovákoknál. In: *Kisebbségek interetnikus kontaktzónában. Csehek és szlovákok Romániában és Magyarországon*. Reds. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kriterion Könyvkiadó 2010, p. 77–83.

553. Raportul dintre cultura populară și bilingvism la slovacii din Câmpia de Est a Ungariei. In: *Minorități în zonele de contact interetnic. Cehii și slovacii în România și Ungaria*. Eds. Jakab Albert Zsolt – Peti Lehel. Cluj-Napoca, Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion 2010, p. 75–81.
554. Juraj Ando – Dr. Ondrej Horváth: Slovenské národopisné zbierky v Maďarsku. In: *Dolnozemský Slovák*, 2010, č. 4. p. 27 – 28.
555. 80 ročný Ernő Eperjessy. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 22. Zost. Divičanová, Anna – Ando, Juraj. Budapest, 2009, p. 171 – 174.
556. O jubílantke a jubilejnej knihe. In: *Dolnozemský Slovák*, 2010, č. 1. p. 21 – 22.
557. A születés és a keresztelezés Csanádalberti első telepeseinél (Az itteni evangélikus egyházi anyakönyvek alapján) 1844 – 1870. In: *Az Alföld nehéz húsgében*. Dolgozatok a 75 éves Szabó Ferenc tiszteletére. Red. Bárdos Zsuzsa. Orosháza, 2010, p. 75 – 84.
558. Áttepülés – visszatérés. Egy bükkszentkereszti szlovák család kálváriája. In: „*Vonatok északnak és délnek*”. A második világháborút követő szlovák – magyar lakosságcsere története és következményei. Red. Tyekvicska Árpád, Szederjesi Cecília. Salgótarján, 2010, p. 176 – 183.

2011

559. Češť – Klamstvo – Spravodlivosť. Zo zápisnice evanjelickej cirkvi v Čanádalberte z 1850-ých rokov. In: *Čabiansky kalendár na rok 2011*, p. 66 – 69.
560. Spracúvanie kameňa v Senváclave. In: *Náš kalendár na rok 2011*. Budapest, 2011, p. 50 – 51.
561. Emléktábla a kétnyelvű mesemondónak. In: *Néprajzi Hírek*, Reds. Hála József – Máté György, Budapest, 2011, p. 143 – 145.
562. Slávnostný príhovor pri príležitosti prezentácie edície Slovenské ľudové rozprávky v Slovenskom inštitúte v Budapešti. In: *Stretnutie s rozprávkou*. Pohľad do života a diela etnologičky Dr. Viery Gašparíkovej, DrSc. Red. H. Hlôšková, Bratislava, 2011, p. 29 – 31.
563. Tradície sviatkov Nanebevstúpenie Pána a Turíce u evanjelických Slovákov. In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Reds. A. Divičanová, A. Kováčová, Békešská Čaba, VÚSM 2011, p. 154 – 163.

2012

564. Dvojjazyčné humorné historky – nedorozumenia. In: *Čabiansky kalendár 2012*, p. 96 – 98.
565. Pamätná kniha o niekdajšom rodisku. In: *Ľudové noviny*, 2012, č. 47., p. 4.

566. Áchim kapcsolatai a folklórban. Népi anekdoták és visszaemlékezések Áchimról. In: *Áchim I. András öröksége*. Szerk. Molnár M. Eszter és dr. Uhrin Erzsébet. Budapest, MSZKI 2012, p. 37 – 45.
567. Ľudové anekdoty a spomienky na Áchima. Dokumenty a komentáre. In: *De-dičstvo Ondreja L. Áchima*. Reds. Esztera M. Molnár a Alžbeta Uhrinová. Budapest, VÚSM, 2012, p. 161 – 167.
568. Svedectvo evanjelických cirkevných pamiatok o prvých usadlíkoch Čanádalberty (1844 – 1870) kráteno. In: *Putovanie a život Albertánov*. Ján Jančovic, Mária Urbanová a kolektív. Diakovce, 2012, p. 95 – 115.

2013

569. Dvojazyčné humorné historky – nedorozumenia. (Pokračovanie z Čabianskeho kalendáru na rok 2012.) In: *Čabiansky kalendár na rok 2013*, p. 117 – 123.
570. Zvonári v Nadlaku. In: *Čabiansky kalendár na rok 2013*, p. 126 – 127.
571. Prví slovenskí obyvatelia Čanádalberty. In: *Evanjelická cirkev v živote dolnozemských Slovákov*. Reds. J. D. Vrauko, J. Kukučka, Nadlak, 2013, p. 30 – 40.

2014

572. Svadobné vinše družbov vo Veňarci. In: *Čabiansky kalendár na rok 2014*. Békešská Čaba, 2014, p. 182 – 185.
573. Čabianski dopisovatelia v slovenskej tlači z rokov 1869 – 1876. In: *Čabiansky kalendár na rok 2014*, Békešská Čaba, 2014, p. 134 – 137.
574. Konope v Čanádalberty. Spomienky mojej matky a otca z r. 1969. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 23. 2014, p. 57 – 81.
575. V tvorivej dielni Michala Markuša. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 23. 2014, p. 185 – 197.
576. János Manga, výskumník interetnických vzťahov. (v rukopise)
577. A család szerepe a szlovák anyanyelv megőrzésében és a magyarosodás folyamatában a hazai szlovákok önvallomásai alapján. (v tlači)

2015

578. Moje školy. In: *Čabiansky kalendár na rok 2015*, Békešská Čaba, 2015, p. 157 – 161.
579. Zvyky a povery vo Veňarci podľa premien vedomostí dvoch generácií. In: *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí*. Eds. A. Kováčová, A. Uhrinová. Békešská Čaba, VÚ CSSM, 2015, p. 276 – 290.

■ PREKLADY ZO SLOVENČINY, ČEŠTINY A Z RUŠTINY

580. Janko Jesenský: A kísértet. (Mátoha). In: *Békés Megyei Népszerűség*, 15. nov. 1960. p. 6.
581. Janko Jesenský: A doktor. (Doktor). In: *Békés Megyei Népszerűség*, 11. dec. 1960. p. 6.
582. Peter Jilemnický: Sötétség. (Tma). In: *Tiszatáj*, 1961, č. 10. p. 9.
Peter Jilemnický: Vihar. (Búrka). In:
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 3. p. 2 – 3.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 4. p. 4 – 5.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 5. p. 2 – 3.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 7. p. 4 – 5.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 8. p. 2 – 3.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 9. p. 2 – 3.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 10. p. 2 – 3.
Békés Megyei Népszerűség, 1961. márc. 11. p. 2 – 3.
583. Petrovsky, Ludovít: Az unoka. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 4. júl 1961, p. 5.
584. Petrovsky, Ludovít: A paraszt és a medve – szlovák népmese. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 3. aug. 1961, p. 5.
585. Pausztovszkij, Konsztantyin: A művészet igazsága. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 20. aug. 1961, p. 7.
586. Tolsztoj, Lev Nikolajevics: Két mese. A jó öregek. A két barát. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 22. okt. 1961, p. 9.
587. Muska, Ladislav: Homok a Holdról. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 18. febr. 1962, p. 4.
588. Sery, Martin: A sárga boríték. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 18. marca p. 4.
589. Sykora, Jíři: Beteglátogatás. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 29 júl 1962, p. 5.
590. Lovrics, Peter: Ötletes asszony. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 26. aug. 1962, p. 5.
591. Andrej Plávka: Janko. In: *Tiszatáj*, júl 1962, č. 7. p. 16.
592. Mikešová, Jana: Az áldozat. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 4. aug. 1963, p. 9.
593. Skálová, Milada: Vasárnap apával. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 8. dec. 1963, p. 9.
594. Plávka, Andrej: A hős Jankó In: *Békés Megyei Népszerűség*, 5. máj 1963, p. 9.
595. Blažková, Jaroslava: Téli történet. Ford. Krupa András. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 13. dec. 1964, p. 8 – 9.
596. Lee, Stanislaw Jerzy: Aforizmák. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 28. jún 1964. p. 9.
597. Lasica (Milan) – Satinský (Július): Furcsa história. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 30. aug. 1964, p. 8.
598. Franz Kafka: Álom. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 4. jún 1964, p. 7.
599. Lenčo, Ján: A legjobb bíró. In: *Békés Megyei Népszerűség*, 13. jún 1965, 138. p. 8.

600. Lenčo, Ján: Önkritika. In: *Békés Megyei Népújság*, 27. jún 1965, p. 9.
601. Lasica (Milan) – Satinský (Július): Godot-ra várva. In: *Békés Megyei Népújság*, 5. sept. 1965, p. 8.
602. Juraj Špitzer: Hozzátok tartozom.
In:
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 24. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 26. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 27. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 28. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 29. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 30. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. jan. 31. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 2. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 3. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 4. p. 2.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 5. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 6. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 7. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 9. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 10. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 11. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 12. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 13. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 14. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 16. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 17. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 18. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 19. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 20. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 21. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 23. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 24. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 25. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 26. p. 5.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 27. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. febr. 28. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. márc. 2. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. márc. 3. p. 4.
Békés Megyei Népújság, 1965. márc. 4. p. 4.

- Békés Megyei Népujság*, 1965. márc. 5. p. 4.
Békés Megyei Népujság, 1965. márc. 6. p. 4.
603. Avercsenko, (Arkadij): Lidocska meg én. In: *Békés Megyei Népujság*, 25. dec. 1965, p. 10.
604. Perina, Evzen: Tanmese a retekről. In: *Békés Megyei Népujság*, 26. jún 1966, p. 8.
605. Mňačko, Ladislav: Elmondta egy százados. In: *Békés Megyei Népujság*, 24. júl 1966, p. 9.
606. Bednár, Alfonz: Csigaember. In: *Békés Megyei Népujság*, 26. marca 1967, p. 6 – 7.
607. Ťažký, Ladislav: Megy a fuvaros a völgyön át. In: *Békés Megyei Népujság*, 22. okt. 1967, p. 8.
608. Hašek, Jaroslav: A járási főnök a drágaság ellen küzd. In: *Békés Megyei Népujság*, 28. apr. 1968, p. 8.

■ ONDREJ KRUPA AKO REDAKTOR

- Tiszatáj*: člen redakčnej rady od apríla 1961 – do novembra 1963.
- Békési Élet*: zakladajúci člen, člen redakčnej rady; hlavný redaktor, 1966–1990.
- Národopis Slovákov v Maďarsku* zväzok 1, Budapešť, 1975. – zakladajúci člen, hlavný redaktor
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 2, 1979.
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 3, 1981.
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 9, 1993.
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 10, 1994. – *Spoluzostavovateľ*.
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 11, Reds. A. Divičanová, A. Krupa, Budapest, 1995.
- Národopis Slovákov v Maďarsku*, zväzok 12, Reds. A. Divičanová, A. Krupa, Budapest, 1996.
- Dolnozemský Slováč* zväzok 1. – 4. 1996. – člen redakčnej rady.
- Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia*. Békéscsaba, 1976, *spoluzostavovateľ*.
- A II. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*, 1–3. Budapest – Békéscsaba, 1981. – *Spoluzostavovateľ*.
- A III. Békéscsabai Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai*, 1–3. Budapest–Békéscsaba, 1986. – *Spoluzostavovateľ*.
- Nemzetiség, identitás* (A IV. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai). Debrecen, 1991. – *Spoluzostavovateľ*.

- Kultúrák találkozása – kultúrák konfliktusai* (Az V. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai). Ed. A. Krupa, E. Eperjessy, G. Barna, Békéscsaba – Budapest, 1995.
- Az együttélés évezrede a Kárpát–medencében* (A VI. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai). Ed. E. Eperjessy, I. Grin, A. Krupa, Békéscsaba – Debrecen, 1998.
- A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (Esélyek, lehetőségek, kihívások)* (A VII. Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségtudató Konferencia előadásai Békéscsaba, 2001. október 2 – 3 – 4.). Ed. Gy. Ando, E. Eperjessy, I. Grin, A. Krupa, Békéscsaba – Budapest, 2001.
- Szlovákok Békéscsabán – Slováci v Békešskej Čabe* Ed. O. Krupa, Békéscsaba, Bibliotheca Bekesiensis, 20. 1980. 108 p.
- Békéscsaba néprajza*. Spoluredaktor A. Krupa, I. Grin, Békéscsaba, 1993.
- Bél Mátyás: *Békés vármegye leírása*. Ed. Krupa András. Gyula, 1993. 144 p.
- 275 rokov v Békešskej Čabe* (275 éve Békéscsabán). Prednášky Sympózia o Slovákoch v Maďarsku (A magyarországi szlovákok szimpóziumának előadásai). 1993. Ed. O. Krupa, Békešská Čaba – Békéscsaba, 1995. 213 p.
- Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok népi kultúrájának atlasza*. Reds. A. Divičanová, M. Benža, A. Krupa, Békešská Čaba – Békéscsaba, 1996. 125 p., I–VI, + 430 mapky
- Bibliografia 1954 – 31. aug. 1994. I. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Reds. A. Divičanová, A. Krupa, Budapest, 1994, p. 207–216.
- Bibliografia prác Ondreja Krupu II. (sept. 1994 – 1999). In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Ed. J. Ando, Budapest, 1999, p. 219–227.

■ ÚDAJE O ONDREJOVI KRUPOVI V TLAČI (1994 – 2015)

- Tábori György: Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. In: *Békés Megyei Népiújság*, 11. apr. 1971. p. 7.
- Tábori György: Hiedelmek, varázslatok, boszorkányok. Krupa András könyve. In: *Békés Megyei Népiújság*, 14. apr. 1974. p. 6.
- Divičanová, Anna: Nová kniha Ondreja Krupu o ľudových zvykoch v Békešskej Čabe. In: *Ľudové noviny*, 10. júl 1975. p. 3.
- Paríková, Magdaléna: K životnému jubileu Dr. Andrása Krupu. In: *Slovenský národopis*, Bratislava, 1994, č. 42, p. 498 – 499.

- Žiláková, Mária: Životné jubileum Ondreja Krupu. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1994, p. 205.
- Dolnozemský, Juraj: K šesťdesiatke Ondrejovi Krupovi (báseň). In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, Budapest, 1994, p. 206.
- Fúziková, I. Neúnavný bádateľ ľudovej kultúry – Stretnutie s národopiscom dr. Ondrejom Krupom (k 60. narodeninám). In: *Ludové noviny*, 27. októbra č. 43, 1994, p. 2.
- Sass, Ervin: Na návšteve u jubilanta. Etnograf Ondrej Krupa je 65-ročný. In: *Ludové noviny*, 27. jan. č. 4, 2000, p. 1.
- Kántor Zsolt: A néprajzkutató. Beszélgetés dr. Krupa Andrással. In: *Csabai Mérleg*, 25. júla 2002, p. 3.
- V Békešskej Čabe predstavili knihu O. Krupu Spevy našich Slovákov (aszm-st) In: *Ludové noviny*, 6. mája č. 19, 2004, p. 4.
- V službách etnografie – A néprajztudomány szolgálatában. Zborník na počesť sedemdesiatin.* Ondreja Krupu – Köszöntő könyv Krupa András 70. születésnapja tiszteletére. Zostavili: A. Divičanová, E. Krekovičová, A. Uhrinová. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004. 584 p.
- Vándorová, Andrea – o. k. (Kníchal, O.): Národopis a poslanie. Nové knihy a nové plány Ondreja Krupu. In: *Ludové noviny*, 17. januára 2002, p. 4.
- (kni) Kníchal, O.: Oživené hry slovenských detí. In: *Ludové noviny*, 7. novembra 2002, p. 3
- Csabai Mérleg* 12. febr. 2004 píšu: a Békéscsabáért Kitüntetést dr. Krupa András néprajzkutatónak, a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete címzetes tudományos főmunkatársának ítélte oda a közgyűlés.
- Nyemcsok László: Legnagyobb sikerem a népi kincs megmentése. In: *Békés Megyei Népújrás* 1. okt. 2004, p. 7
- Nyemcsok László: „Legnagyobb sikerem a népi kincs megmentése”. In: *Barátság*, 2004, dec. 15. p. 4466. Szabóné Mataisz Andrea felv.
- Grin Igor: Krupa András 70 éves. In: *Ethnica*, (Debrecen) Ujváry Zoltán. 2004. VI. év. 3. sz. 2004, p. 111 – 113.
- Uhrinová, Alžbeta: Životné jubileum Ondreja Krupu. In: *Dolnozemský Slováč*, 2009, č. 3. p. 13.
- Hlôšková, Anna: Uvádzanie nového vydania knihy Ondreja Krupu – Kalendárne obyčaje II. In: *Dolnozemský Slováč*, č. 4. 2009, p. 24.
- Ando, Juraj: O knihe Ondreja Krupu: Kalendárne obyčaje II. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 22. Zost. A. Divičanová, J. Ando, Budapest, 2009, p. 181 – 182.
- Uhrinová, Alžbeta: Životné jubileá našich bádateľov. In: *Čabiansky kalendár na rok 2010*, p. 28 – 31.

- Uhrinová, Alžbeta: Jubilanti jubilujúceho Výskumného ústavu In: *Náš kalendár*. Red. A. Hollerová-Račková. Budapešť, 2010, p. 38 – 42.
- Botík, Ján: Impozantný opus Ondreja Krupu. In: *Dolnozemskí Slováci*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, p. 275 – 279.
- Kováčová, Anna: Kultúrohistorický, historický a etnografický program Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. In: *Dolnozemský Slovák*, 2011, č. 1. p. 21 – 24. (jubilujúci O. Krupa). Racskó Erzsébet: „A hagyomány állandóan változik...” In: *Barátság* 2014. 5. p. 7989 – 7993.
- Uhrinová, Alžbeta: Ondrej Krupa 80 ročný. In: *Čabiansky kalendár na rok 2015*. Békešská Čaba, 2015, p. 49
- Botík, Ján: Slávnostný príhovor k osemdesiatinám Ondreja Krupu. In: *Čabiansky kalendár na rok 2015*. Békešská Čaba, 2015, p. 50 – 52.
- Dolnozemský, Juraj: Zdravica (k osemdiatke Ondreja Krupu). In: *Čabiansky kalendár na rok 2015*. Békešská Čaba, 2015, p. 53.
- Divičanová, Anna: Vedecko-organizačná činnosť Ondreja Krupu. In: *Čabiansky kalendár na rok 2015*. Békešská Čaba, 2015, p. 54 – 58.
- Dolnozemský, Juraj: Zdravica (k osemdiatke Ondreja Krupu). In: *Dolnozemský Slovák*, Nadlak, 2014/4, p. 27.
- Uhrinová, Alžbeta: Okrúhle životné jubileum Ondrej Krupa. In: *Dolnozemský Slovák*, Nadlak, 2014/4, p. 27 – 28.
- Divičanová, Anna: Vedecko-organizačná činnosť Ondreja Krupu. In: *Dolnozemský Slovák*, Nadlak, 2014/4, p. 28 – 30.
- Vándor Andrea: Dr. Krupa András a dél-alföldi szlovákság hagyományainak gyűjtője. (aj slovensky) In: *Csabai Mérleg*, 2015/5, p. 15.
- Vándor Andrea: Örökre távozott dr. Krupa András. In: *Csabai Mérleg*, 2015/14, p. 15.

■ LEXIKONY

- Magyar Néprajzi Lexikon*. Hlavný red. Ortutay Gyula (Harmadik kötet K–Né) Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. p. 335.
- Ki – kicsoda*. Békés megye tudományos életében. Békéscsaba, 1986. (Krupa András) bez značenia strán.
- Magyarország Megyei Kézikönyvei 3*. Békés megye kézikönyve. Oktinfó –Szeged, Bt. Ceba Kiadó, 1999, p. 730.
- Révai Új Lexikona XII*. kötet KLC – KY, Szekszárd, Babits Kiadó 2003. p. 812.
- Biográf Ki kicsoda?* Kortársaink életrajzi lexikona. Főszerkesztő: Hermann Péter Budapest, Poligráf Kiadó 2003 – 2009. p. 641.

■ ZOZNAM ČASOPISOV A PERIODÍK

Barátság
Bárka
Békés Megyei Hírlap
Békés Megyei Múzeumok Közleményei
Békés Megyei Nap
Békés Megyei Népújság
Békési Élet
Čabän
Čabiansky kalendár
Csabai Mérleg
Dolnozemský Slovák
Dobó István Vármúzeum Évkönyve
Élet és Tudomány
Ethnica
Ethnographia
Etnologické rozpravy
Evangélikus Élet
Foaia Noastra
Forrás
Honismeret
Komlósi Hírmondó
Kritika
Ludové noviny
Herman Ottó Múzeum Közleményei
Múzeumi Híradó
Múzeumi Kurír
Napút
Národopis Slovákov v Maďarsku
Národopisné informácie
Náš kalendár
Népművelés
Néprajz és Nyelvtudomány
Néprajzi Hírek
Népszabadság
Palócföld
Somogyi Könyvtári Műhely
Slavistická folkloristika

Slovenský národopis
Szabolcs–Szatmári Szemle
Szeged
Szegedi Egyetem
Természettudományi Közöny
Tiszatáj
Új Aurora
Várunk
Viharsarki Élet

ÚVODNÉ PREDNÁŠKY
■ ■ ■
BEVEZETŐ ELŐADÁSOK

SLÁVNOSTNÝ PRÍHOVOR K ÚČASTNÍKOM KONFERENCIE A LAUDÁCIA JUBILANTOVI DR. ONDREJOVI KRUPOVI

Anna Kováčová

*Vážení účastníci konferencie, vážené dámy,
vážení páni, milí hostia!*

Je mi ctou privítať Vás na slávnostnom otvorení vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou v Békešskej Čabe. Dovoľte mi hneď na začiatku otvorenia konferencie vyjadriť moju úprimnú vďaku, že ste prijali naše pozvanie: zúčastniť sa medzinárodnej etnografickej konferencie pod názvom *DUCHOVNÁ A SOCIÁLNA KULTÚRA MENŠÍN V MAJORITNOM PROSTREDÍ*.

Tohoročná konferencia je mimoriadna, lebo je venovaná okrúhlemu životnému jubileu etnografa Ondreja Krupu. Pred pár dňami oslávil veľké životné jubileum – úctyhodných osemdesiat rokov – náš popredný folklorista– kandidát etnografie – O. Krupa. Usporiadanie konferencie v priestoroch *Kultúrneho domu Csabagyöngye* je aj prejavom úcty celoživotnej práci jubilanta, ale aj hodnotám, ktorými prispel k poznaniu a uchovaniu kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku, k poznaniu tradičnej kultúry, a aj ako súčasti národnej kultúry Slovákov.

*Vážení prítomní, dovoľte mi teraz privítať a predstaviť
vzácných hostí konferencie:*

predsedu *Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku* ako prevádzkovateľa¹ nášho ústavu Jána Fuzika, generálneho konzula Slovenskej republiky Štefana Daňa a predsedu *Národopisnej spoločnosti Maďarskej akadémie vied (MTA)*, kandidáta etnografie Sándora Bodó. Tešíme sa, že naše podujatie uctili aj ďalší hostia, riaditeľky a riaditelia školských a iných inštitúcií.

¹ Ján Fuzik je v súčasnosti slovenský národnostný hovorca *Národného zbromaždenia Maďarska*, predseda parlamentného *Výboru národností v Maďarsku*.

Je nám ctou, že v medzinárodnom vedeckom kruhu vieme pozdraviť nášho jubilanta aj nepriamo, prostredníctvom tematických prednášok, ale aj priamo, slovami úcty, vďaky alebo kyticou kvetov.

Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku v roku 2015 oslavuje svoju 25-ročnú existenciu. Náš ústav bol založený ako prvá vedeckovýskumná inštitúcia národnostnej minority v Maďarsku. Počas svojej histórie sa ústav stal významným interdisciplinárnym bádateľským centrom výskumu takmer 300-ročnej minulosti, ale aj súčasnosti Slovákov v Maďarsku.

Činnosť nášho spoločenskovedného ústavu je zameraná na upevňovanie a zveľaďovanie slovenskej kultúry, na výskum histórie, jazyka, národopisu a kultúrnej antropológie slovenskej národnosti v Maďarsku.

Popri realizácii vedecky orientovaných výskumov ústav pravidelne organizuje medzinárodné konferencie, etnografické tábory, študentsko-vedecké súťaže, sympóziá, prezentácie najnovších publikácií, ako aj prednášky pre širšiu verejnosť. Významná je aj edičná činnosť ústavu. Vydávame rôzne knihy a zborníky a od roku 2013/14 sme editormi slovensko-maďarského historického časopisu *Kor/ridor*. Naše vedeckovýskumné pracovisko sa zapája do organizovania rôznych aktivít, poskytuje odbornú pomoc jednotlivcom, doktorandom a mnohým organizáciám.

Potvrdením záslužnej činnosti ústavu na vedeckom poli doma, ale aj v zahraničí je bohatá účasť účastníkov tejto konferencie, na ktorej sa zúčastňujú poprední domáci aj zahraniční odborníci z vedeckovýskumnej aj akademickej oblasti. Usilujeme sa organizovať konferenciu každý druhý rok. V posledných rokoch sa sústreďujeme na usporiadanie predovšetkým tematických konferencií.

Ako aj na predchádzajúcich, aj na terajšej konferencii sa zúčastňujú prominentní referujúci, významní zahraniční a domáci bádatelia: etnologovia, etnografi, jazykovedci, kulturológovia a teoretici literatúry a hudby zo Slovenska, Srbska, Rumunska a Maďarska.

Cieľom dvojdnovej medzinárodnej konferencie je prezentovať a priblížiť najnovšie vedecké poznatky týkajúce sa etnografie, etnológie, folkloristiky, etnomuzikológie a kultúrnej antropológie v prostredí Slovákov žijúcich na Dolnej zemi, resp. v Maďarsku.

Zámerom vedeckého podujatia je predstaviť skúsenosti a výsledky z 33. interdisciplinárneho tábora organizovaného v roku 2013 vo Veňarci, ako aj z predchádzajúcich výskumov. Podujatie je priestorom pre prezentáciu a diskusiu vybraných problémov pri skúmaní rôznych oblastí etnológie, ale aj voľnej diskusie v priateľskom kruhu, pri spoločnom stole.

Dovoľte mi, ešte pred oficiálnou laudáciou jubilanta popriať všetkým účastníkom konferencie podnetnú, tvorivú a inšpirujúcu atmosféru a v neposlednom rade pekný pobyt v Békešskej Čabe.

Vážení hostia!

Dvojďňové odborné podujatie je zamerané okrem iného aj na problematiku, ktorej sa venoval kandidát etnografie Ondrej Krupa v rámci svojej dlhoročnej výskumnej a publikačnej činnosti.

Folklorista O. Krupa bol, je a stále bude nosnou osobnosťou slovenskej society. Je jedným z najvýznamnejších uznávaných etnografov a folkloristov v Maďarsku a na Slovensku. Jeho bádateľská činnosť sa zameriava predovšetkým na výskum tradičnej duchovnej kultúry a súčasných premien spôsobu života slovenskej society v Maďarsku.

Meno jubilanta, popredného etnografa O. Krupu pozná nielen maďarská inteligencia, jeho meno pozná aj slovenská inteligencia v Rumunsku, ako aj vo Vojvodine, ale v neposlednom rade aj na Slovensku. Patrí k dlhoročným blízkym spolupracovníkom etnológov a folkloristov zo Slovenska. Celý svoj život aktívne a s nezlomnou vôľou pracoval v prospech našej slovenskej komunity žijúcej v Maďarsku.

Je významnou osobnosťou maďarskej a slovenskej spoločnosti etnológov, mezinárodne známym vedeckým bádateľom a vynikajúcim organizátorom vedeckého života.

Vo svojom etnografickom bádání, v zberateľskej činnosti a výskumoch Dr. Krupa dlhé desaťročia venoval osobitnú pozornosť okruhu problémov duchovnej kultúry slovenskej pospolitosti na území Maďarska. Sústredil sa na poznanie kultúry obyčají, sveta povier a zvykoslovia. Cieľavedome zbieral rôzne žánre slovenosti, ľudové rozprávky, pranostiky, kalendárne obyčaje, ľudové piesne, detské hry a ďalšie folklórne žánre.

Úctyhodné je množstvo jeho desiatok knižných, monografických prác, ako aj celý rad početných štúdií uverejnených v periodikách a zborníkoch, populárno-vedeckých príspevkov, článkov, správ či recenzií. Vo svojich výskumoch, ako aj vo svojich vyše päťsto štúdiách sa venoval tradičnému spôsobu života Slovákov v Maďarsku.

Osobitne treba vyzdvihnúť aj ten fakt, že prevažná časť jeho vedeckovýskumných výsledkov je publikovaná v slovenskom jazyku, čím výsledky svojho bádania sprístupňoval aj širšej odbornej verejnosti na Slovensku.

ŽIVOTOPIS ONDREJA KRUPU

Etnograf, folklorista, osvetár, pedagóg a titulárny hlavný vedecký pracovník Ondrej Krupa sa narodil v maloroľníckej rodine v obci Albert (Csanádalberti), dnes v Čongrádskej župe, 1. októbra 1934. Jeho pôvod a korene sú slovenské. Základnú školu navštevoval vo viacerých obciach, napokon ôsmy ročník skončil v Slovenskom Komlóši. Po maturite v Csongráde absolvoval vysokoškolské štúdium na segedínskej univerzite, a to odbor dejepis a maďarský jazyk a literatúru. Už ako poslucháč univerzity filozofickej fakulty zapisoval slovenské ľudové rozprávky vo svojej rodnej obci.

Univerzitu absolvoval v r. 1957, a to s červeným diplomom. Dva roky pracoval ako stredoškolský profesor v Szeghalme, potom sa stal tajomníkom *Spoločnosti pre šírenie vedeckých poznatkov* v tzv. TIT-, v Békešskej Čabe, kde od roku 1961 až po rok 1990 pôsobil v rôznych funkciách. Svojou odbornosťou, húževnatosťou a zanietenosťou v tejto funkcii rozprúdil vedecký a vedecko-popularizačný život v župe.

V rámci tejto práce jedným z jeho najväčších úspechov bolo založenie vedecky zameraného časopisu, štvrťročníka *Békési Élet* (ktorý začal vychádzať v roku 1966), ktorého sa v roku 1973 stal šéfredaktorom. Nepochybne toto periodikum sa stalo najdôležitejším časopisom sprístupňujúcim vedecký život tejto župy.

Bol tiež jedným zo zakladateľov *Národopisnej a vlastivednej sekcie Demokratického zväzu Slovákov v Maďarsku* v roku 1975. Dlhé roky zastával aj funkciu predsedu tejto sekcie. Patrí tiež k zakladajúcim členom *Národnostného oddelenia Maďarskej národopisnej spoločnosti*.

Organizačnú schopnosť O. Krupu potvrdzuje ďalšia pozoruhodná aktivita, a to pravidelné organizovanie *Medzinárodných národopisných, národnosti skúmajúcich etnografických konferencií* v rokoch 1975 – 2003, ktoré boli venované výskumu menšín a konané opakovane v Békešskej Čabe pod jeho odborným vedením a organizačnou zodpovednosťou. Ako vedúci tajomník päťkrát v priebehu štvrtstoročia príkladným spôsobom usporiadal medzinárodné konferencie.

Z hľadiska slovenskej národnosti je nemenej významné vydávanie seriálu *Národopis Slovákov v Maďarsku od roku 1975*. V tomto roku vyšlo 23. číslo tejto vedeckej publikácie. Zodpovedným redaktorom je etnograf (dnes v našom kruhu vítaný) Bodó Sándor a redaktorom Juraj Ando, riaditeľ *Župného múzea M. Munkácsyho*. V tomto zväzku O. Krupa spracoval spomienky svojich rodičov týkajúce sa spracovania konôp predovšetkým v medzivojnovom období.

Dr. Krupa absolvoval množstvo terénnych výskumov predovšetkým na slovenských jazykových ostrovoch Maďarska, ale i na Slovensku alebo v Rumunsku.

V pamäti ostáva jeho obdivuhodná aktivita pri organizovaní národopisných táborov, do ktorých sa mu podarilo zapojiť nielen domácich výskumníkov, ale aj bádateľov zo Slovenska. Organizovanie slovenských národopisných táborov od 70. rokov patrili medzi dôležité aktivity O. Krupu. Dlhé roky bol odborným vedúcim terénnych výskumov. Zasludou pravidelne organizovaných etnografických táborov pozbieral obrovské množstvo národopisného materiálu, ktorý potom systematicky spracoval, analyzoval a publikoval.

Od roku 1990 je O. Krupa na dôchodku, ale nezaháľal. Od roku 1991 bol zaskladajúcim spolupracovníkom, hlavným referentom *Výskumného ústavu Zväzu Slovákov v Maďarsku* v Békešskej Čabe (1991 – 2002). Od založenia ústavu je členom jeho *Vedeckej rady* a od roku 2002 titulárnym vedeckým pracovníkom ústavu. Jeho pôsobenie na pôde tohto ústavu dodnes zanecháva výrazné stopy.

Dr. Krupa roky prednášal ako hosťujúci profesor na univerzite v Segedíne na *Katedre etnografie*, potom na *Katedre slovenčiny* segedínskej *Pedagogickej vysokej školy Gyulu Juhásza* a štyri roky externe vyučoval na *Vysokej škole Sándora Kőrösiho Csomu* v Békešskej Čabe.

O. Krupa v roku 1961 získal univerzitný doktorát a titul kandidáta vied v roku 1984.

K jeho vedeckým aktivitám tiež nerozlučne patria aj kontakty so slovenskými vedeckými inštitúciami a kolegami, časté terénne výskumy na Slovensku, ktorých výsledkom boli mnohé štúdie porovnávacieho charakteru.

Jeho úspešná vedecká a úspešná vedecko-organizačná činnosť bola ocenená viacerými vyznamenaniami. Vedeckú prácu O. Krupu vysoko hodnotila maďarská, ako aj slovenská národopisná spoločnosť. *Slovenská národopisná spoločnosť* ho v roku 1988 zvolila za svojho čestného člena a *Maďarská národopisná spoločnosť* mu v roku 1989 udelila cenu najlepšieho regionálneho výskumníka. Vyznamenanie *Pro Ethnographia Minoritatum* dostal O. Krupa v roku 1997.

Jeho nepretržitú aktivitu potvrdzuje, že pred dvoma mesiacmi na *IX. medzinárodnej národopisnej vedeckej konferencii* prednášal o významnej úlohe rodiny pri zachovaní materinského jazyka. Išlo o zasadanie *Národnostného strediska Báčsko-kiškunskej župy*. Pred tromi týždňami vo Veľkom Bánhedeši (Nagybányhegyes) mal populárno-vedeckú prednášku, kde predstavil svoju bádateľskú a publikačnú činnosť.

O jeho neúnavnej bádateľskej aktivite, úctyhodnej publikačnej činnosti, ako aj bibliografie budú hovoriť významní odborníci: A. Divičanová, M. Paríková a J. Botík.

Pán Doktor Krupa, do ďalších rokov života želáme veľa pevného zdravia a ešte mnoho tvorivých síl do ďalšej vedeckej práce. Veď odovzdávanie Vašich poznatkov

čo najširšiemu okruhu poslucháčov a čitateľov je pre „Slovač“, kdekoľvek žijúcu, nepostrádateľné!

Vážení referenti,

verím že ďalšie odborné príspevky, ktoré na tejto konferencii dnes a zajtra zaznejú, prinesú prezentáciu mnohých nových skutočností, znalostí o duchovnej a sociálnej kultúre slovenskej národnosti v majoritnom prostredí.

Dovoľte mi, na záver popriať všetkým účastníkom konferencie podnetnú, tvorivú a inšpirujúcu atmosféru a v poslednom rade príjemný pobyt v Békešskej Čabe.

■ REZÜMÉ

ÜNNEPI KÖSZÖNTŐ A KONFERENCIA RÉSZTVEVŐIHEZ ÉS DR. KRUPA ANDRÁS LAUDÁCIÓJA

A bevezetőben az *Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete* igazgatója köszönti a vendégeket és a konferencia előadóit, majd röviden bemutatja az intézet tevékenységét. Hangsúlyozza, hogy a Krupa András tiszteletére szervezett tudományos konferencia egyik célja, hogy a rendezvény hazai és külföldi résztvevői bemutathassák kutatásaik legújabb eredményeit, s egyúttal beszámolhassanak a 2013-ben Vanyarcon (Nógrád megye) szervezett terepmunka tapasztalatairól.

A köszöntő második részében Kovács Anna igazgató méltatja Krupa András sokrétű és igen szerteágazó kutató- és publikációs tevékenységét, amelynek eredményeként komoly elismerést vívott ki magának a magyarországi és szlovákiai szakmai körökben is. A kutatóintézet igazgatója a továbbiakban ismerteti Krupa András szakmai élettrajzát.

VEDECKO-ORGANIZAČNÁ ČINNOSŤ ONDREJA KRUPU

Anna Divičanová

Dovoľte mi, aby som miesto klasického úvodu – začala tak trochu subjektívne, osobne priblížiť sa k naznačenej téme. Bolo to voľakedy na jeseň 1975 – v čase prvej *Medzinárodnej národopisnej národnosti skúmajúcej konferencie*, keď Ondrej Krupa niekoľkých domácich a niekoľkých kolegov zo Slovenska pozval do svojej kancelárie, ako sme my ju vtedy nazývali „na rezidenciu” *TIT*-u (*Populárno-náučného spolku*) na hlavnom námestí Békešskej Čaby. V kancelárii sa na 100% odzrkadľovala činnosť užívateľa, bohatá knižnica, stopy, dokumenty terénnych výskumov a nesmierne náročná organizačná činnosť, ktorú usmerňoval Ondrej Krupa v rámci tejto organizácie: v tejto kancelárii boli prítomné národnostné kultúry, ktoré potom vystúpili na fórum hore pomenovanej konferencie.

Tu v tejto kancelárii sa zrodili prvé knižne vydané diela O. Krupu o tradičnej kultúre *békésskych* Slovákov.¹

Ale vráťme sa k začiatkom, do rokov 1960-tych: veď O. Krupa bol v *TIT*-e najprv referentom, a potom dlhé roky župným tajomníkom. Dovoľte mi, aby som organizačnú ale i vedeckú činnosť O. Krupu náväznú na národnostnú kultúru umiestnila do stredo-európskeho, ba európskeho kontextu.

Roky 60-te by si z hľadiska rozvoja národnostných inštitúcií, ba i vzrastu záujmu o národnosti zaslúžili väčšiu pozornosť.

Z okruhu vedy pripomeniem len niektoré. Nie je náhodné, že v kruhu maďarských historikov sa zrodilo niekoľko štúdií, ba aj monografií o Maďaroch žijúcich v Amerike (napr. monografia historičky Julianny Puskásovej)²; a tak isto sa zrodilo

¹ Uvádzam bibliografické údaje dvoch prvých odborných kníh Ondreja Krupu, s ktorými vzbudil pozornosť národopisnej vedy: *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál*. (Výročné zvyky Slovákov v Békešskej Čabe a na okolí) Békéscsaba, 1971. 220 s.; *Hiedelmek-varázslatok-boszorkánnyok* (Békéscsaba, Tótkomlós és Csanádalberti szlovák lakói körében gyűjtött babonák, hiedelmek, szokások) Békéscsaba, 1974. 387 s. Zvlášť by sa mohlo diskutovať o tom, že tieto publikácie vtedy uvideli svetlo sveta len v maďarčine.

² Puskás Julianna: *A tengerentúlra vándorlás*. (Migrácia do Zámoria) Budapest, 1987. Magyarorságot kutatás

dielo o Slovákoch v Amerike z pera slovenského historika Miloša Gosiorovského³. Záujem sa vzbudil aj o „domáce“ národnosti. Tak napr. v r. 1967 vyšla významná monografia – prvá svojho druhu – Jána Siráckeho, *Stáhovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. – 19. storočí*. (Pozoruhodné teoretické ale i sociologické diela o menšinách vznikli aj v západných štátoch, napr. vo Švajčiarsku; nemáme doklady o tom, že tieto publikácie okrem sociologickej vedy v Rumunsku⁴, boli by bývali známe v maďarských alebo aj v slovenských vedeckých kruhoch.)

V tomto období do pohybu sa dali aj samé národnosti. Príklad uvediem z minulosti Slovákov v Maďarsku. Už koncom 50. a začiatkom 60. rokov v kruhu Slovákov sa vzbudili myšlienky, ba aj konkrétne návrhy na vytvorenie samostatných inštitúcií (slovenské múzeum, knižnice, divadlá, ba aj samostatné spolky). Tieto snahy sa v tom období v tejto forme nerealizovali: ale nároky sa – ak aj v istom slova zmysle torzovite – predsa len uskutočnili. V rámci maďarských, samozrejme, v tom období v štátnych inštitúciách, ale i vo vedeckých spoločnostiach pri *Maďarskej akadémii vied* sa zakladali národnostné oddelenia, niektoré aj v inštitucionálnej forme. Takto vzniklo napr. slovenské vysielanie v *Maďarskom rozhlase*; v spoločnosti *TIT*-u sa zrodil program dvojazyčných vedecko-populárnych prednášok pre národnostné obyvateľstvo. Obsahove medzi najbohatšie programy – porovnávajúc programy ostatných žúp – patrila prednáškový seriál v národnostných obciach v Békešskej župe, v prvom rade v slovenských a rumunských, ktorý bol zostavený a realizovaný Ondrejom Krupom. Ondrej Krupa vo viacerých článkoch, ba aj v samostatných publikáciách analyzoval otázku rozširovania vedeckých poznatkov, vzťahu vedy a osvety. Fórami týchto článkov boli denníky a časopisy vychádzajúce v Békešskej župe, ale aj publikácie vydávané spoločnosťou *TIT*-u.⁵

V tomto desaťročí začal vychádzať župný kultúrny a vedecký časopis *Békési Élet*, ktorému bol Ondrej Krupa dlhé roky hlavným redaktorom. Na stránkach časopisu popri článkoch o maďarskej kultúre a živote inteligencie, boli uverejnené články aj o národnostnej kultúre; o literárnej a umeleckej činnosti národností, najmä slovenskej. Tak napr. v širokej rovine boli predstavení domáci slovenskí autori. Ondrej Krupa popri redaktorskej práci v tomto časopise uverejňoval aj bohaté

³ Gosiorovský Miloš: Bibliografia článkov o amerických Slovákoch a o príčinách nedokončenej monografie o nich pozri: *Slovenský biografický slovník*. Zv. II. 1987, s. 207 – 208.

⁴ Prehľad západoeurópskych výskumov v rokoch 1960-tych podáva GÁLL Ernő: *Nemzetiség, erkölcs, értelmiség*. (Národnosť, morálka, inteligencia) Budapešť, 1978.

⁵ Z publikácií O. KRUPU o osvete: *Néprajz és közművelődés*. (Národopis a osveta) Bp. 1975. s. 24.; Šírenie vedeckých poznatkov medzi Slovákami v Békešskej Čabe. In: *Náš kalendár*, 1987.

výsledky svojho etnografického výskumu.⁶ Bol to časopis ozaj jedinečný svojho druhu, dovtedy podobný časopis neexistoval (hádám o niečo podobné sa snažili v župe Komárnanskej.)⁷

Pri listovaní časopisu *Békési Élet* prídu nám na um chýrne slová etnografa Jána Čaploviča zo začiatku 19. str. „*Uhorsko je Európa v malom*“, ktoré môžeme právom aplikovať cez obsah tohto časopisu na Békešskú župu ako na región, v ktorom sa odzrkadľuje až dodnes – ak aj v skromnejšej forme – obraz niekdajšieho mnohonárodnostného Uhorska. Môžeme len ľutovať, že časopis zanikol. O. Krupa medzi prvými oslovil verejnosť za obnovenie časopisu.⁸

Ondrej Krupa – ku koncu 60. a začiatkom 70. rokov ako organizátor a výskumník „prestúpil“ hranice Békešskej župy, aby podporoval založenie *Národnostného oddelenia v Maďarskej národopisnej spoločnosti* a zorganizovanie vlastivednej a národopisnej sekcie pri *Zväze Slovákov v Maďarsku*. Dlhé roky bol jej predsedom. Na začiatku do sekcie boli pozvaní aj maďarskí vedci, ktorí sa zaujímali o národnostnú kultúru. Členkou bola napr. Ilona Borsai, etnomuzikologička, ktorá sa zúčastnila aj pri vydaní prvej knižky slovenských ľudových piesní v Maďarsku pod titulom „*Vyletel vták*“. (1955)

V rámci tejto sekcie *Zväzu* sa začali organizovať národopisné tábory v jednotlivých slovenských osadách pod odborným vedením O. Krupu. (O týchto výskumných táboroch teraz nechcem hovoriť – rozpráva nám o tom knižka tejto inštitucionálnej činnosti, ktorá bola zostavená a vydaná pri príležitosti 30 ročnej existencie týchto táborov.) Poznamenala by som predsa nasledovné. Na návrh O. Krupu účastníkmi týchto podujatí boli od počiatku kolegovia zo Slovenska, ktorí – myslím – sa tu zoznámili s možnosťami terénneho výskumu pre nich dovtedy celkom neznámym zázemím, z ktorého sa zrodili cenné príspevky, ktoré boli uverejnené medzi inými aj v ročenke *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Prítomní slovenskí odborníci permanentne boli prítomní aj na čabianskych národnostných medzinárodných konferenciách. Keď od roku 1990 team *Slovenského výskumného ústavu* v Békešskej Čabe prevzal – samozrejme spolu s Ondrejom Krupom – usmerňovanie týchto táborov – začali sme sa učiť jeden od druhého aj nové metódy výskumu tradičnej kultúry: a to jej prítomnosť v súčasnosti meniacom sa slovenskom kolektíve: čiže okrem výskumu minulosti išlo nám o odhalenie súčasných, ešte živých foriem tradičnej kultúry a jej záchranu.

⁶ Okrem *Békési Élet* O. Krupa bol aktívnym autorom literárneho časopisu *Új Auróra* (Békéscsaba) a skoro všetkých domácich slovenských periodikách (*Ludové noviny*, *Náš kalendár*, *Čabiansky kalendár*, *Čabán*) a za jeden čas aj redaktorom a autorom *Dolnozemskeho Slováka*.

⁷ Pozri *Újforrás*. (Nový prameň) Komárom, 1972 (Antológia Komárnanskej župy) č. 3.

⁸ A *Békési Élet* újraélesztéséért. (Za oživenie B. É.) In: *Békésmegyei Hírlap*, 5. júla 1995, s. 6.

Organizovanie medzinárodných národnostných národopisných konferencií navrhovali dvaja poprední maďarskí etnografi, Iván Balassa a Gyula Ortutay, ktorí s hlbokou dôverou poverili touto prácou Ondreja Krupu. Týmto gestom sa Békešská Čaba – v istom slova zmysle – stala automaticky centrom týchto podujatí na viacero desaťročí. Tieto podujatia isteže zohrali úlohu aj v tom, že v Békešskej Čabe sa založil slovenský výskumný ústav.

Iván Balassa a Gyula Ortutay navrhovali a verili v tom, že sa môžu zrodiť aj prvé národopisné ročenky v materinskom jazyku národností. Mnohí týmto ročenkám, ako je aj *Národopis Slovákov v Maďarsku* „nevestili” pevnú budúcnosť. Našťastie skeptici sa mylili, hoci z roka na rok je ťažšie vydať aj našu slovenskú ročenku. Redaktorom slovenskej ročenky bol dlhé roky O. Krupa.

Ondrej Krupa od roku 1991-ho sa stal vedeckým pracovníkom *Slovenského výskumného ústavu* v Békešskej Čabe. Pustil sa do práce s ohromným elánom, húževnatosťou, ako to dovtedy robil na svojom predošlom pracovisku. Niekedy my, jeho spolupracovníci, veru by sme boli očakávali niekedy spomaliť to pracovné tempo. Ale Bandi nám to nepovolil a dodatočne musím uznať, že on mal pravdu, výsledky vo vedeckej, a vedecko-organizačnej činnosti len takýmto elánom a tempom možno dosiahnuť. O. Krupa v prvých rokoch popri výskumnej činnosti sa postaral o budovanie knižnice a dokumentácie ústavu, pokúsil sa zostaviť register diplomových prác so slovenskou tematikou na vysokých školách. Zúčastnil sa aj v pedagogickom programe ústavu; pripravil základné materiály o tradičnej kultúre Slovákov v Maďarsku pre výchovu vlastivedy.⁹

Práve preto, že O. Krupa bol garantom úspechu národopisnej výskumnej činnosti, po vydaní dialektologického atlasu slovenských nárečí, ktoré pripravila generácia maďarských jazykovedcov, slavistov a slovakistov ešte v 1960-och, a ktorý sme vydali v r. 1993, sme sa pustili do náročnej práce, prípravy *Atlasu ľudovej kultúry v Maďarsku*.¹⁰ Bola to ozajstná kolektívna práca vedeckého ústavu, ktorej nás učil aj O. Krupa tak, že sme pripravili 30-tich pedagógov slovenského odboru aby vyplnili dotazníky pripravené na základe *Etnografického atlasu Slovenska* vydaného v r. 1990 a modifikované k pomerom našich jazykových ostrovov. Pri tomto atlase pracovali a vedúcu úlohu mali kolegovia, odborníci zo Slovenska, pracovníci *Etnologického ústavu SAV*. S touto spoluprácou sme vytvorili nový model, ktorý sme

⁹ Napr. Bol medzi autormi dvojazyčnej *Komlóšskej čítanky*, a *Čítanky pre 6. triedu všeobecných škôl* (Čítanie o Lucke). (1965); Autorom a zostaviteľom materiálu: A magyarországi szlovákok néprajzának oktatása a Nemzeti Alaptanterv alapján. In: *Rámcové učebné osnovy pre slovenské školy v Maďarsku*. Red. Miloslava Némethová. Budapest, 1996, s. 40 – 118.

¹⁰ Údaje o jazykovom-dialektologickom a národopisnom atlase ústavu pozri na webovej stránke ústavu <http://vusm.slovaci.hu>

potom aplikovali aj na iné slovenské vedecké inštitúcie, napr. na *Jazykovedný ústav SAV*, alebo na *Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach*. V spolupráci s týmito ústavmi sa dokázalo, že harmonická kolektívna vedecká činnosť v jednom vedeckom ústave je aspoň natoľko dôležitá ako individuálna vedecká činnosť. Tieto dve roviny vzájomne sa pozitívne ovplyvňujú, a nemali by byť brzdou jedna druhej.

Vrátiac sa k titulu môjho príspevku, v ktorom som naznačila, že nakreslím vedecko-organizačnú činnosť Ondreja Krupu. Chcela by som vyzdvihnúť, že v prípade výskumníka nie je podradenou činnosťou organizovanie, usmerňovanie vedeckého života. Je práve v takom rovnocennom pomere s vedeckou prácou ako vedecká kolektívna činnosť v tíme s individuálnou vedeckou činnosťou. Citujem k tomuto myšlienky Evy Krekovičovej, ktorá sa podobne zmienila o vedecko-organizačnej a vedecko-populárnej činnosti O. Krupu k jeho 70. narodeninám: „Mnohí etnografi sa realizujú iba na poli vedy a výsledky ich dlhoročnej práce len pre úzky kruh odborníkov. Dlhodobá a cieľavedomá vedecko-popularizačná práca je aj pre nich často čímsi „naviac“, je rozmieňovaním poznatkov „na drobné“ a nie každý vedec má aj takéto ambície. Dr. Krupa však patrí k druhej časti z nich. K tým neúnavným pracovníkom, ktorí svoje poznatky rozdeľujú čo najširšiemu okruhu čitateľov a poslucháčov.”¹¹

Aj v mene ústavu ďakujem Ondrejovi Krupovi za vykonanú prácu, za usmerňovanie a udržiavanie slovenského vedeckého a kultúrneho života a za to, že získal úctu slovenskej vedy a kultúry tu v Békešskej Čabe, v Békešskej župe, a samozrejme vo vedeckých kruhoch národopisu tak na Slovensku, ako i v Maďarsku.

■ REZÜMÉ

KRUPA ANDRÁS TUDOMÁNYSZERVEZŐI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

Krupa András tudományos és tudományos szervező tevékenységét a Békés megyei *Tudományos Ismeretterjesztő Társulat*, a TIT titkáráként kezdte az 1960-as években.

¹¹ Krekovičová, Eva: PhDr. Ondrej Krupa, Csc. In: *V službách etnografie. A néprajztudomány szolgálatában*. Zborník na počesť Ondreja Krupu. Köszöntőkönyv Krupa András 70. születésnapja tiszteletére. Red. A. Divičanová, E. Krekovičová, A. Uhrinová, Békešká Čaba – Békéscsaba, VÚSM – MSZKI, 2004, s. 61 – 64.

O organizačnej činnosti O. Krupu sa zmieňuje aj Mária Žiláková – *Národopis Slovákov v Maďarsku* 10. zv. 1994, s. 205 – 206.

Mindkét tevékenysége a megye régiójához kapcsolódott s ez elsősorban a Békés megyei szlovákság kutatását, tradicionális kultúrájának feltárását jelentette.

Krupa András megyei relációban példaszerűen szervezte meg a nemzetiségi településeken – elsősorban románok és szlovákok között – a kétnyelvű ismeret-terjesztő előadásokat, támogatta a nemzetiségi klubok szervezését. Éveken keresztül főszerkesztője a *Békési Életnek*, amely a magyar kultúra és értelmiségi élet bemutatása mellett a megyei – de országos is – nemzetiségi kultúra gazdag tárháza.

Mind tudományos, mind pedig tudományszervező tevékenységével átlépte lassan a megye határait: létrehozta a *Magyarországi Szlovákok Szövetsége Néprajzi és Honismereti Bizottságát* s ezen keresztül a néprajzi táborok szervezését, hozzájárult a *Magyar Néprajzi Társaság Nemzetiségi Szakosztályának* a megszervezéséhez.

Neve szorosan összeforrott a békéscsabai nemzetközi konferenciák szervezésével és életben tartásával.

Krupa András 1991-ben lett a békéscsabai *Szlovák Kutatóintézet* munkatársa. 1993-tól irányította az intézet egyik emblemikus kollektív tudományos munkáját: *A magyarországi szlovákok népi kultúra atlaszának elkészítését és kiadását* (1996). Megkezdte az intézet könyvtárának és dokumentációjának az elkészítését. Kutatásait a hazai szlovák szellemi népi kultúráról hazai szlovák lapokban, kalendáriumokban is közkinccsé tette.

Az intézet kutatásaiban elejétől kezdve támogatta a szlovákiai néprajzi szakma jeles képviselőinek a részvételét.

KULTÚRNA SVOJBÝTNOSŤ DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV V DIELE ONDREJA KRUPU

Ján Botík

O rozvetvených bádateľských záujmoch Ondreja Krupu, ako aj o rozsahu poznávacích prínosov jeho diela, bol už skompletizovaný ucelený prehľad pred desiatimi rokmi, keď sme si pripomínali sedemdesiatku nášho jubilanta. To nás však neoslobodzuje od toho, aby sme sa opätovne nezačítavali do tohto robustného vedeckého posolstva, a nepokračovali v rekognoskácii toho, čím sa O. Krupa pričínil, aby obraz o dolnozemských Slovákoch bol nielen celistvejší, ale aj presvedčivejší. Nedá sa totižto prehliadnuť, že doterajšie hodnotenia diela O. Krupu, vrátane aj nie príliš početných recenzií jeho publikácií, upriamovali sa zväčša na empirické prínosy. Len ojedinele, prevažne iba čiastkovo alebo len marginálne, boli posúdené aj konceptuálne, metodické a teoretické východiská O. Krupu, ktorými sa zmocňoval skúmaných reálií a rozpracovávaných problémov. Preto som sa vo svojom príspevku podujal povedať zopár poznámok práve k týmto stránkam vedeckej tvorby a diela O. Krupu. Z pochopiteľných dôvodov, pravdaže, iba k niektorým, aj to skôr v náčrtoch, ako v rigorózných vyjadreniach.

Moja prvá poznámka je upriamená na výskumnú vzorku. Číže na to, ktorým Slovákom v Maďarsku venoval O. Krupa bádateľskú pozornosť. Ernő Eperjessy v zdravici spred desiatich rokov konštatoval, že Ondrej Krupa pri svojich výskumných cestách po Maďarsku nevynechal žiadnu slovenskú komunitu. Aj z iných zdrojov vieme, že O. Krupa naozaj poctivo mapoval všetky slovenské ostrovy či regionálne skupiny Slovákov v Maďarsku. Nedá sa však povedať, žeby im bol venoval aj rovnakú pozornosť. Do centra jeho výskumného záberu, a to pri takmer každej sledovanej téme, sa vždy dostávala Dolná zem. Číže ten geografický útvar, ktorý sa v Maďarsku nazýva *Nagy Alföld*, a tá oblasť, na ktorej sa rozkladali Békešská a Čanádska župa, a kde sa nachádzajú najznámejšie slovenské osady – Békešská Čaba, Sarvaš, Berinčok, Bánhedeš, Slovenský Komlós, Pitvaroš a ďalšie sídla tohto regiónu.

Ako vieme, tento región v juhovýchodnom Maďarsku, je rodným krajom, aj miestom celoživotného pôsobenia O. Krupu. Keďže ho veľmi dobre pozná z vlastného zažitia, bolo prirodzené, že mu venoval aj najviac pozornosti. Ja sa však nazdávam, že pre O. Krupu by sa Slováci v tomto regióne boli stali dominantným

objektom jeho odborného záujmu, aj keby sa tu nebol narodil, a nebol tu natrvalo zabývaný. Prioritnú pozornosť by týmto Dolnozemčanom venoval jednoducho preto, lebo békeško-čanádski Slováci predstavujú čosi naviac, ako len to, že sú najpočetnejším a sídelne najkompaktnejším slovenským ostrovom. Oni sú totižto jednou z kľúčových slovenských skupín, bez poznania ktorej by sa nedali uspokojivo objasniť historické a sociokultúrne danosti nielen u Slovákov v Maďarsku, ale ani na celostnom korpuse slovenských kolonistov v dolnozemsko-panónskom priestore (Sirácky, 1975, s. 173; Kmeť, 2004, s. 61; Botík, 2011, s. 30). Ani O. Krupa nemohol o tom nevedieť.

Moja druhá poznámka sa dotýka konceptu skupinovosti v diele O. Krupa. Nech by bol skúmal ktorúkoľvek tému tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku, rozpracovávané reálie zakaždým rámcovoval sociálnou jednotkou, ktorá bola ich tvorcom či nositeľom. Mohli ňou byť buďto jednotlivci (napr. rozprávačka ňanička Žofka), lokálne pospolitosti (napr. Čabänia, Bánhedešania, Sarvašania atď.), alebo aj rozsiahlejšie spoločenstvá (napr. Tirpáci, békeško-čanádski Slováci alebo aj slovenská minorita v Maďarsku ako celok). Ondrej Krupa pomerne skoro prišiel na to, že Slováci v Maďarsku ako osobitná etnická skupina či národnostná menšina, majú veľmi nízky stupeň etnického povedomia. Už v jednej zo svojich skorších prác konštatoval, že „ani v obciach obývaných slovenským obyvateľstvom už nie je prvoradým putom spolupatričnosti slovenskosť“ (Krupa, 1988, s. 225). Preto skupiny či komunity, z ktorých pramenili pocity spolupatričnosti a skupinovej identity, hľadal v sociálnych útvaroch na regionálnej a lokálnej úrovni.

To, že O. Krupa venoval békeško-čanádske Slovákovi takú veľkú pozornosť, vyplynulo nielen z ich kompaktnosti a vysokej početnosti. Dôležitý bol pri tom aj vysoký stupeň zachovalosti materinského jazyka, ako aj viacerých zložiek tradičnej, hlavne duchovnej kultúry v tejto regionálnej skupine, ktorá mala v sebe výrazné znaky enklávnych a regionálnych zvláštností. To doviedlo O. Krupu k úvahám, či by sa békeško-čanádski Slováci nedali klasifikovať ako *etnografická skupina*. Podobná, akými boli u Maďarov Palóci, Barkovia, Jási, Sikulovia atď., u Slovákov zasa Krekáči, Trpáci, Čilejkári a iní. Metodologickým podnetom takýchto úvah O. Krupu boli práce viacerých národopiscov v Maďarsku aj na Slovensku, hlavne však štúdia Istvána Tálasiho, v ktorej sformuloval poznatok, že ľudová kultúra každého etnika je spoločná, nie však jednotná. Kľúč k pochopeniu príznačnej variabilnosti ľudskej kultúry I. Tálasi videl vo vnútornom členení etnických spoločenstiev na väčší či menší počet etnografických skupín. Každá z nich sa mala vyznačovať špecifickými danosťami, ako sú spoločný pôvod, historické osudy a skupinové pomenovanie jej príslušníkov, jednotný jazyk/nárečie, vieroyznanie, spôsob života a ďalšie, čoho výsledkom bola sociálne a kultúrne integrovaná jednotka – etnografická skupina (Tálasi, 1980, s. 228). Napriek tomu, že

O. Krupa vynaložil na riešenie tohto problému nemalé úsilie, dopracoval sa k záveru, že békeško-čanádske Slovákov nemožno klasifikovať ako etnografickú skupinu. Preto, lebo sa u nich nevyhranil skupinový názov ani skupinové povedomie (Krupa, 1988, s. 103). Čiže to, čo sa v súčasnosti zvykne charakterizovať ako skupinová identita.

Čo je však v naznačených súvislostiach významné, že O. Krupa pri rozpracovávaní problematiky etnografických skupín predsa len dospel k dôležitému poznatku. Ukázalo sa, že v podmienkach enklávno-diasporického spoločenstva Slovákov v Maďarsku, pri formovaní atribútov kolektívnej či skupinovej identity určujúcou sociálnou jednotkou nebola etnická ani regionálna skupina, ale sídelné spoločenstvo typu dedinskej pospolitosti či lokálnej komunity. Ako príklady etnografických skupín tejto kategórie a zároveň aj ako jednotky skupinovej identity, klasifikoval komunity níredházskych Tirpákov, Čabánov, Sarvašanov a Nadlačanov (Krupa, 1988, 1999).

Tretia poznámka je venovaná tematickému záberu výskumov O. Krupu. Hoci sú v nich zastúpené výskumy z okruhu hmotnej, sociálnej aj umeleckej kultúry, jeho ťažiskovým záujmom boli obyčajové tradície, poverový svet a folklór Slovákov v Maďarsku. Natíska sa otázka, či takáto orientácia vyplynula z nejakých osobných či náhodných okolností, alebo sú za tým odborne cielené dôvody. Chvíľu som sa pohrával s myšlienkou, či sa na tom nemohla podieľať aj taká skutočnosť, že práve v tom čase, keď O. Krupa rozbiehal svoje národopisné výskumy, na Univerzite v Debrecíne žiaril Zoltán Ujváry svojimi prácami o agrárnom kulte, z ktorých tú najvýznamnejšiu O. Krupa aj recenzoval (Ujváry, 1969). U profesora Z. Ujváryho O. Krupa pripravoval a aj úspešne obhájil svoju dizertačnú prácu o poverovom svete Slovákov v juhovýchodnom Maďarsku (Krupa, 1987). Zaiste by sa dalo uvažovať aj o ďalších súvislostiach. Nazdávam sa však, že rozhodlo hlavne to, že v období výskumov O. Krupu, spomedzi všetkých úsekov tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku, ako aj v celom dolnozemsko-panónskom priestore, najvyššou mierou kontinuálneho pretrvávania, ako aj obsahovej, funkčnej a formálnej zotrvačnosti, sa vyznačovali praktiky a prejavy obyčajových, poverovo-magických a folklórnych tradícií. Zrejme to súviselo s tým, že práve tieto zložky duchovnej kultúry boli najmocnejšie popreväzované so sedliackosťou a s rurálnym spôsobom života dolnozemske Slovákov. Ešte aj v druhej polovici 20. storočia si ľudia na Dolnej zemi tieto kultúrne ewálie nielenže pamätali, ony boli ešte stále aj živou súčasťou ich každodenného a sviatočného života.

Treba oceniť, že O. Krupa pri takej výraznej orientácii na kontinuitne pretrvávajúce prejavy duchovnej kultúry sa neuberal cestou dozívajúcich teórií, ktoré posudzovali etnické enklávy a jazykové ostrovy ako útvary, v ktorých dochádzalo k ustrnutiu a zakonzervovávaniu prvkov jazyka a kultúry, ktoré si migrujúce sku-

piny prinášali so sebou. Ondrej Krupa vedel, že v obyčajových a poverovo-magických prejavoch sú zastúpené aj značne starobylé kultúrne vrstvy. Preto sa nevyhýbal ani otázke, či obyčaje a povery zaznamenané u Slovákov v Maďarsku, možno považovať za zakonzervované relikty. Nedalo sa to potvrdiť, pretože väčšina obyčajových praktík a poverových predstáv v analogických podobách sa vyskytovala aj na Slovensku. Vo vývine týchto tradícií sa dala postrehnúť skôr tendencia zblížovania ako diferenciacie vo vzťahu ku kultúre obklopujúcej majoritnej spoločnosti (Krupa, 1988, s. 223).

Štvrtú poznámku upriamujem na to, z akých zdrojov a akými postupmi O. Krupa zhromažďoval výskumný materiál ku svojim ťažiskovým témam. Bolo prirodzené, že zúžitkoval všetko, čo už bolo publikované. Lenže toho bolo veľmi málo. Takže takmer výlučným zdrojom informácií o poverových, obyčajových a folklórnych tradíciách sa stali žijúci pamätníci. Číže dokumentačný materiál z terénu zhromažďoval spôsobom, pre ktorý sa zaužívalo označenie kvalitatívny výskum. Chápe sa ním získavanie informácií praktikami zúčastneného pozorovania, zaznamenávaním memorátov a životných príbehov, no hlavne cielene riadenými rozhovormi. Takýto postup umožňoval popísať ten – ktorý úsek života ľudí a ich kultúrneho správania „zvnútra”. Číže z pohľadu bádateľových informátorov resp. konajúcich aktérov obyčajových či poverových úkonov. Už od počiatkov publikačného sprístupňovania výsledkov svojich výskumov O. Krupa sprístupňoval predovšetkým dokumentačný materiál, a to v takej podobe, v akej ho zaznamenal v teréne. Túto zásadu si osvojil od Bélu Gundu, ktorý napísal, že tie najjemnejšie detaily skúmaných javov sa dajú dôkladne zdokumentovať a publikačne sprostredkovať len vtedy, ak ich bádateľ nezahmlieva svojim výkladom, ale umožní im vyznieť tak, ako ich vidí a vypovie o nich bádateľov respondent, a ako sú ukotvené v kolektívnom vedomí príslušnej komunity (Krupa, 1983, s. 20). Dôsledné pridržiavanie sa princípov kvalitatívneho výskumu, ako aj takýmto spôsobom zhromaždený empirický materiál, uložený v profilových publikáciách O. Krupu, možno označiť za najcennejšiu devízu jeho bádateľského úsilia. Najmä ak prihliadneme k tomu, že prostredníctvom práve tejto výskumnej metódy bádateľa majú najväčšiu šancu dopracovať sa k tomu, čo je v kultúre skúmanej skupiny jedinečné.

Uchopiť to skupinovo jedinečné býva spravidla hlavným cieľom etnológov. Ondrej Krupa v týchto súvislostiach napísal: „Ak začneme pitvať báhedešské zvyky a povery zistíme, že väčšina z nich má svoj ekvivalent i na Slovensku. Najmä na strednom Slovensku, odkiaľ väčšina tu žijúcich Slovákov pochádza. Nesmie nás to prekvapiť, základy musí poskytnúť vždy pôvodný domov. Dolnozemskí Slováci cez dlhé roky žili v značne uzavretej spoločnosti, teda mali podmienky na kontinuálne zachovanie svojich zvykov. Čo je v nich svojské, to je výber a spôsob akým praktizovali jednotlivé zvyky, povery a ich prvky. Z tohto hľadiska už naj-

deme celý rad odlišných, miestny vývoj odzrkadľujúcich prejavov. Tieto ich robia špecificky lokálnymi, a tieto špecifiká, keďže sú zakaždým výsledkom miestnych premien, dostávajú svojský bánhedešský charakter” (Krupa, 1983, s. 16).

Z toho, čo som práve odcitoval, možno vyrozumiť, že Ondrej Krupa sa do výskumu kultúry a spôsobu života dolnozemských Slovákov nepúšťal so zámermi hľadať a posudzovať ich etnicitu/slovenskosť. Jeho bádateľskou ambíciou bolo poukázať na „svojskosť”, čiže na skupinovú jedinečnosť či už dolnozemských, alebo užšie rámcovaných bánhedešských obyčajových a poverových tradícií. Pojmami „svojskosť” alebo „samobytnosť”, charakterizoval O. Krupa kultúrnu svojbytnosť dolnozemských Slovákov, ku ktorej dospeli v podmienkach ich dlhodobého enklávno-diasporického jestvovania. V charakteristikách kultúrnej svojbytnosti dolnozemských Slovákov zvyrazňoval tie svojské či jedinečné črty, ktorými sa diferencuje kultúra slovenských komunít v Maďarsku jednak od kultúry obklopujúcich Maďarov, a zároveň aj od kultúry ich materského etnika. Poznávacími cieľmi Ondreja Krupu nebolo rozpracovávať etnickú znakovosť, ale skupinovú jedinečnosť, čiže sociálnu a kultúrnu svojbytnosť dolnozemských Slovákov.

Takže čo povedať na záver? Dielo Ondreja Krupu predstavuje robustný, vsutku výnimočný opus autentických dokumentov o tradičnej kultúre Slovákov. Poverovo-magický a obyčajový svet, ktorý zdokumentoval v prostredí dolnozemských Slovákov, v takom výnimočnom objeme a precíznom systematickom rozpracovaní, nebol skompletizovaný ani v národopisnej vede na Slovensku. Ondrejovi Krupovi však vďačíme ešte za čosi navyše. On nám ten rozsiahly empirický materiál o obyčajových, poverových a folklórnych tradíciách prezentoval tak, aby sa dalo porozumieť jestvovaniu týchto kultúrnych reálií v špecifických podmienkach enklávno-diasporického spoločenstva. Práve v tom vidím bádateľskú cieľavedomosť a poznávaciu korektnosť Ondreja Krupu, čoho výsledkom je vedecká presvedčivosť jeho tvorivého posolstva.

■ LITERATÚRA

- BOTÍK, Ján: *Dolnozemskí Slováci*. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nád-lak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011.
- EPERJESSY, Ernő: Blahoželanie 70-ročnému Ondrejovi Krupovi. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 20*, Budapešť, 2004, s. 21 – 23.
- KRUPA, András: *Jeles napok a Békéscsabán élő szlovákoknál*. Békéscsaba, 1971.
- KRUPA, András: Zvyky a povery z Veľkého Bánhedeša. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku 4*, 1982, Budapešť, 1983.

- KRUPA, Ondrej: *Rozprávky Ľaničky Žofky – Zsófia néni meséi*. Békéscsaba, 1984.
- KRUPA, András: *A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága*. Debrecen, 1987.
- Poverový svet Slovákov v juhovýchodnom Maďarsku*. Budapest, 1988.
- KRUPA, Ondrej: Sú Slováci v juhovýchodnej časti Dolnej zeme etnografickou skupinou? In: *Národopisné informácie* 1988, č.2, s. 103 – 131.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje 1. – 3.* Békešská Čaba, Slovenský ústav, 1996, 1997, 1998.
- KRUPA, Ondrej: *Pamätné domy, zbierky, dedinské múzeá slovenských obcí v Maďarsku*. Békešská Čaba, Slovenský ústav, 1997.
- KRUPA, Ondrej: *Malý slovenský národopis*. Békešská Čaba, Slovenský ústav, 1999.
- KRUPA, Ondrej: *Spevy našich Slovákov*. Výber zo zbierky Ondreja Krupu. Békéscsaba, VÚSM, 2004.
- KUNOVACOVÁ-GULYÁSOVÁ, Zuzana: Bibliografia prác Ondreja Krupu 1954 – 2004. In: *V službách etnografie. Zborník na počesť sedemdesiatín Ondreja Krupu*. Eds. A. Divičanová, E. Krekovičová, A. Uhrinová, Békéscsaba, VÚSM, 2004, s. 28 – 60.
- PAVLASEK, Michal – NOSKOVÁ, Jana: Když výzkum, tak kvalitativní. In: *Etnologické studie* 14, Brno, Masarykova univerzita, 2013.
- SIRÁCKY, Ján: Dolná zem a Slováci. In: *Slovenský národopis* 23, Bratislava, 1975, s. 173 – 182.
- SVETON, Ján: *Slováci v európskom zahraničí*. Bratislava, 1944.
- ŠVECOVÁ, Soňa: Etnografické skupiny a oblasti. In: *Ethnologia Europae Centralis* 1, Brno, 1992, s. 25 – 34.
- TÁLASI, István: Reflexiók és zárszó. In: *Néprajzi csoportok kutatási módszerei*. Budapest, 1980, s. 220 – 228. (Citované podľa Krupa, 1988, s. 104)
- UJVÁRY, Zoltán: *Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórban*. Műveltség és hagyomány 11, Debrecen, 1969. 282 s.
- V službách etnografie. Zborník prác na počesť sedemdesiatín Ondreja Krupu*. Eds. A. Divičanová, E. Krekovičová, A. Uhrinová, Békešská Čaba, VÚSM, 2004.

■ REZÜMÉ

AZ ALFÖLDI SZLOVÁKOK KULTURÁLIS SAJÁTOSSÁGAI KRUPA ANDRÁS MŰVEIBEN

A tanulmány célja, hogy bemutassa és értékelje azokat a konceptuális, felfogásmódbeli, metodikai és teoretikus kiindulópontokat, amelyeket Krupa András al-

kalmazott a magyarországi szlovák kisebbség szokásainak, hitvilágának, folklór-hagyományainak a feldolgozása során.

Krupa András műve hiteles, autentikus dokumentumok tárházával mutatja be a magyarországi szlovákok hagyományos kultúráját. Munkásságának fő értéke az a megközelítés, amellyel kutatja és elemzi a magyarországi, főleg az alföldi szlovákok egyedülállóságát és kulturális sajátosságait, ami a szétszórt dél-alföldi szlovák nyelvi szigetek, a hosszú távú enklávés-diaszporális körülmények eredménye. Az alföldi szlovákok kulturális sajátosságainak jellemzésével kihangsúlyozta azokat a sajátos és egyedülálló jegyeket, amelyekkel a magyarországi szlovák közösségek kultúrája különbözik az őket körülvevő magyarság, egyben anyanemzetük kultúrájától is.

■ SUMMARY

CULTURAL AUTONOMY OF LOWLANDS' SLOVAKS IN WORKS OF ONDREJ KRUPA

The aim of this paper is to highlight and evaluate the conceptual, methodological and theoretical frameworks Ondrej Krupa applied in his research, in which he developed the knowledge of customs, superstitious and other folk traditions of the Slovak minority in Hungary.

The work of Ondrej Krupa represents an exceptionally extensive opus of authentic documents about traditional culture of Slovaks in Hungary. The most distinguishing acquisition of Krupa's work is its focus on the group uniqueness and cultural identities that Slovaks in Hungarian Lowlands reached in terms of their long-landlocked diasporic existence. The characteristics of cultural sovereignty of the Lowland Slovaks accents those unique features, which differentiate the culture of Slovak communities in Hungary from the culture of surrounding Hungarians, and also from the culture of the Slovaks in their motherland.

TERÉNNE VÝSKUMY A PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ DR. ONDREJA KRUPU A ICH PRÍNOS K POZNANIU ĽUDOVEJ KULTÚRY SLOVÁKOV V MAĎARSKU

Magdaléna Paríková

Okrúhle životné jubileá patria obligátne k príležitostiam poobhliadnuť sa na výsledky jednotlivca – bádateľa za uplynulé obdobie. Je tomu 10 rokov keď sme sa v Békešskej Čabe stretli pri príležitosti vedeckej konferencie a pripomenuli si vzácne životné jubileum – siedme decénium – narodenia dr. O. Krupu, kedy boli jeho vedecko-výskumné výsledky a publikačné aktivity na poli národopisu detailne zhodnotené, a to nielen v publikovaných príspevkoch zborníka konferencie, ale aj v časopise Slovenský národopis na Slovensku (Paríková, 1994). Žiada sa pripomenúť, že osobitne bola venovaná pozornosť *piesňovému materiálu*, ako odborným záujmom blízkeho tematickému okruhu jubilanta, ktorý autorka štúdie reflektovala aj z hľadiska porovnania výsledkov vlastných výskumov zhromaždených počas niekoľkoročnej aktívnej účasti na národopisných táboroch v Maďarsku, ako aj v kontexte materiálu z územia Slovenska (Krekovičová, 2005).

V tom čase rákala bibliografia O. Krupu takmer 500 titulov. V roku jeho okruhých 80-tin, pribudlo k tomuto korpusu úcty hodných niekoľko nových strán bibliografických údajov rátajúcich ďalších, približne 100 jednotiek. Aj keď sa jubilant v posledných rokoch častejšie zmieňoval o odchode do dôchodku (nielen úradného ale aj odborného), bilancia jeho publikačnej produkcie svedčí však o opaku. Akoby dôchodkový vek akosi „preskočil“ a zostal naďalej v úzkom pracovnom kontakte so svojimi dlhoročnými súputníkmi a s plnou energiou sa venoval tým problémom, ktoré boli nielen z hľadiska ústavných úloh aktuálne, ale aj tým témam, ktoré hodlal dopracovať. V pamäti mnohých kolegov pripravujúcich *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku* ostali v pamäti príspevky O. Krupu, keď vo vzrušujúcich a o vlastný výskumný materiál opierajúcich sa diskusiách prispieval radami a argumentoval otázky výberu výskumných lokalít, či výsledky zhromaždených údajov z dotazníkového výskumu a napokon aj pripomienkami k záverečným komentárom atlasu. Ďalej pokračoval nielen v zbierateľskej, ale aj publikačnej činnosti predovšetkým vďaka pochopeniu vedenia a milých a dlhoročných kolegov *Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku* so sídlom v Békešskej Čabe (prof. Divičanovej, dr. Uhrinovej a v neposlednom rade dr. Kováčovej). Tu mal možnosť naplno rozvinúť svoje výskumné a publikačné aktivity, a to v spolu-

práci s nerozlučnými kolegami J. Chlebnickým, J. Gombošom, ako aj dokumentačno administratívnymi piliermi tejto inštitúcie Z. Gulyášovou a M. Laczovou. Spolupráca tohto tímu pretrváva i v ďalšej generácii vzácných nových externých spolupracovníkov ako aj členov vedeckej rady na čele s Prof. M. Šipickým.

Predošlé konštatovania však kladú väčší dôraz na kvantitatívnu stránku dlhoročnej výskumnej činnosti a publikačných aktivít dr. Krupu, ktoré sa opierajú o konkrétne tituly sprostredkované v jeho osobnej bibliografii v rozsahu viac než 30 strán.

Ja si dovoľím vo svojom príhovore obrátiť pozornosť aj na osobnú reflexiu prác a tém, ktorým jubilant venoval a venuje viac než 60-rokov života. K tomuto prístupu ma viedla skutočnosť, že význam vedeckovýskumnej, organizačnej a publikačnej činnosti našiel primeraný ohlas už vo viacerých publikovaných príspevkoch a oceneniach nielen z kruhu etnografov, ale aj iných príbuzných vedných disciplín a príslušných inštitúcií.

A preto:

Milý jubilant, milí kolegovia a hostia tejto konferencie. Dovoľte mi, aby som vo svojom príhovore zameranom na prezentáciu prínosu jubilanta k poznaniu tradičnej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku. pokračovala citáciou vlastných spomienok O. Krupu uverejnených v jednom interview (pri príležitosti jeho 70-tin). Po týchto slovách som siahla z toho dôvodu, že presvedčivo vystihujú celoživotné pracovné krédo a ciele jeho bádateľskej práce. S opodstatnenou hrdosťou a satisfakciou spomína na čas svojho plodného bádateľského života: „...Práve preto, že osud slovenskej menšiny bol v historickom vývine taký aký je, k čomu prispela aj prirodzená asimilácia, za najväčší svoj úspech považujem, že sa mi podarilo zachrániť poklady, hodnoty a vedomosti slovenských krajanov. Je predsa iné kým obyčaje, povery prežítvali a dedili sa z generácie na generáciu v rámci rodiny, a je odlišné keď sa prejavy kultúrneho dedičstva prezentujú už len na scéne (na javisku) v procese folklorizmu. Uvedomil som si tiež, že zánik ľudových zvykov „zomieral“ aj v procese zmeny hovorového jazyka.”

Tento pohľad či vlastná skúsenosť jubilanta – vyrastajúceho v rodine potomkov niekdajších slovenských vystaľovalcov na Dolnú zem – sledujúceho a chápujúceho rýchle tempo zmien už v čase jeho prvých terénnych výskumov (60. – 70. r. 20. storočia) – spôsobených nielen postupným zánikom jazykových kompetencií slovenskej pospolitosti, ale aj migráciami, urbanizačnými procesmi a pod vplyvom civilizačných zmien – ponúka bližšie porozumieť nielen jeho celoživotné zaniechanie pre výskum tradičnej ľudovej kultúry Slovákov, ale aj elán a tempo akým k práci pristupoval. Napokon to potvrdzuje jeho vlastné vyznanie v spomienkach na študentské roky, kedy sa zrodili prvé zápisy ľudových rozprávok v rodnom Csánadalberte, ako aj záujem o zaznamenávanie tradičného spôsobu pestovania ka-

pusty u vysťahovalcov maďarskej etnickej príslušnosti z Nededu (Slovensko), ktorí prichádzali do Maďarska. V týchto intenciách sa "rodila" aj voľba diplomovej práce pri ukončení vysokoškolského štúdia (o historickej piesni *Siládi a Hadmási* a jej slovensko-maďarských paralelách). (Krupa, 2005. s. 75 – 87) Hlboký lokálpatriotizmus a väzby k rodine sa však prejavili aj v neskôr publikovaných príspevkoch zameraných napr. na prvých osadníkov v Čanádalberte (na základe štúdia cirkevných matrik), na spôsoby a priebeh zberu konopí v tejto obci a tiež oveľa neskôr „návrat do rodinného hniezda" – publikované spomienky na matku a otca z r. 1969.

Ondreja Krupu som niečo pred štyridsiatimi rokmi spoznala ako začínajúca etnografka. V diskusnom kruhu kolegov pútal pozornosť dynamikou jeho spôsobu vyjadrovania, nápadmi a úprimným vzťahom k terénnej práci, na ktorú hľadel vždy ako základ svojich príspevkov a publikácií. Neskôr ma o tom presvedčili aj niekoľko spoločných terénnych výskumov v Maďarsku, ale aj na južnom Slovensku. Stretnutia s ním boli vždy spontánne, kolegiálne a veľmi rýchlo prešli do diskusie o pracovných témach. Na okraji jeho záujmu nestáli ani témy tradičnej kuchyne, ktoré ocenil aj ako gurman, pri príležitosti ochutnávania a pohostenia. Ako sa ukázalo neskôr, vztyčných bodov spoločného záujmu bolo mnoho a ostalo mnoho, ktoré sú predmetom našich už v súčasnosti nie početných, ale pravidelných stretnutí na pôde vedeckej rady *Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku* aj v súčasnosti.

Miesto a príležitosť nášho prvého stretnutia – Békešská Čaba a predovšetkým problematika, ktorej bola venovaná Medzinárodná národopisná konferencia dedikovaná výskumu menšín, sa spája s dlhoročným bádateľským záujmom jubilanta. Na jednej z prvých konferencií som sa zúčastnila ako začínajúca etnografka, s prvým nsmelým pokusom resumujúcim dovtedy publikované práce k problematike slovenských reemigrantov z Maďarska. Tento problém sa pre mňa stal na dlhé obdobie fascinujúcou výskumnou témou, ku ktorej som našla vždy vďačne diskutujúceho kolegu a niekedy vecne oponujúceho a povzbudzujúceho kolegu Krupu. V tom čase, začiatkom 70-tych rokov, bol O. Krupa ako plne etablovaný odborník – výskumník, vedecký pracovník a publikujúci autor, prizvaný k organizovaniu tohto významného medzinárodného podujatia k výskumu menšín. Jeho spolupráca s tímom kolegov (čelných predstaviteľov maďarskej vedy I. Balassom, Z. Ujvárym, B. Gundom, Attilom Paládim Kovácsom, B. Ortutayom a ďalšími) na tomto významnom medzinárodnom podujatí trvala dlhé roky, pričom vyústila aj do finálneho spracovania a zostavovania niekoľkých zväzkov zborníkov. Nemýlim sa, že k úspechu a užitočnosti tohto podujatia prispel nielen jeho systematický prístup k predmetu štúdia menšín, ktorý presvedčil organizátorov o potrebe continuity tohto podujatia, ale aj osobnostné a odborné vlastnosti O. Krupu – jedného

z prostredia tých, ktorý mal blízky rodinný vzťah hlboko zakorenený v „slovenskej pospolitosti“ v Maďarsku. Mnohí zo slovenských kolegov, ktorí sa týchto konferencií zúčastňovali, pamätajú na toto podujatie nielen ako na široké fórum pre diskusie s medzinárodnou účasťou, ale aj na možnosť oboznámiť sa existenciou menšín vo viacerých oblastiach Európy, a to najmä v diskusných a kuloárových fórach. Čo však bolo podstatné, sprostredkovať predmet konferencie (prednesených referátov) aj „do sveta“. Spomínam si jedno z posledných podujatí, ktorého sa zúčastnili kolegovia a kolegyně prinášajúci zaujímavé poznatky o existencii menšín vtedajšieho Sovietskeho zväzu, ktoré boli faktograficky vzácne a predtým zriedkavo alebo vôbec sprístupnené.

Pozícia O. Krupu bola viac ako štvrtstoročie inštitucionálne spätá s funkciou župného tajomníka TIT (Spoločnosti pre rozširovanie vedeckých poznatkov), kde rozvíjal šírenie poznatkov o národnostných menšinách žijúcich v Maďarsku a usiloval sa o ich sprostredkovanie v materinskom jazyku. A to nielen v slovenčine, ale aj nemčine a rumunčine. Ako sám na to spomína „...snažil som sa o to, aby sme neboli len tancujúca a spievajúca národnosť“. Tak zmyšľal aj vo vzťahu ďalším menšinám. Iste to nie je len môj subjektívny názor, že ambíciou O. Krupu bolo zozbierané poznatky čo najrýchlejšie publikovať boli motivované snahou rozšíriť tradície jednotlivých národností späť do ich prostredia, odovzdať ich ako doklad a pamiatku na ich miestne tradície, ale sprostredkovať aj ich „susedom“, s ktorými zdieľali často jednu obec (Poľný Berinčok, Elek a ďalšie).

V úsilí získať čo najkomplexnejší obraz o kultúre slovenskej menšiny v Maďarsku výskumnú vzorku rozšíril O. Krupa aj o tie oblasti na území Slovenska (25 obcí), ktoré boli známe ako východiskové regióny niekdajších vysťahovalcov, usadlých v Békešskej župe (Malohont, Gemer, Novohrad). Vopred rátať so skutočnosťou časového odstupu od čias vysťahovalectva, napriek tomu však pri výskume hľadal rezíduá, ktoré snáď ešte naznačujú – signalizujú určité paralely kultúrnych javov békešcabianskej kultúry, a to napriek tomu že si ako priamy „svedok“ v tomto prostredí uvedomoval mnohé zmeny. Napriek tomu, že jeho výskumné výsledky vyústili neskôr v koncipovaní rozsiahlych publikácií (ktorých význam bol viackrát odborne publikovaný), čiastkové výsledky rýchlo smerovali k svojim čitateľom slovenskej pospolitosti prostredníctvom menších materiálových príspevkov publikovaných v slovenských časopisoch: *Čabiansky kalendár*, *Náš kalendár*, *Ludové noviny*, *Čabän* a ďalšie. Tieto poznatky uverejňoval aj v regionálnej tlači v maďarskom jazyku (*Honismeret*, *Békés Megyei Népújság*, *Békési Élet*). V tejto oblasti mal O. Krupa dlhoročné skúsenosti ako zakladateľ, redaktor a zostavovateľ publikácií, zároveň si uvedomoval, že publikovanie materiálových príspevkov o miestnych tradíciách boli pre obyvateľov prináležiacich k slovenským jazykovým ostrovom vzácne a povzbudzujúce, zároveň prispievali aj k uvedomovaniu si a azda i udržiavaniu slo-

venskej identity. Hodnota týchto príspevkov spočívala v tom, že tvorili a tvoria nielen súčasť vedomostí a faktografických údajov o kultúre Slovákov osídlených na širokom priestore Dolnej zeme, a to v presne vymedzených časo-priestorových reláciách, ale slúžia ako seriózne materiálové východisko pre koncipovanie ďalších prác, ktorým sa venujú viaceré analýzy a hodnotenia (posledné pri poslednom jubileu). Napriek tomu, že všetky sú jubilantovi rovnako blízke, sám označil predsa len niektoré tituly, ktoré v jeho vedomí nesú prívlastok určitej priority: „...tak v každom prípade mi je najbližšie prvá publikácia, ktorá bola publikovaná v r. 1971 – *Výročné zvyky Slovákov žijúcich v Békešskej Čabe a na okolí*”. Predsa len najvýznamnejším výsledkom mojich výskumov je trojzväzková publikácia pod názvom „*Kalendárne obyčaje*”. Tu som sústredil materiál zo 70-tich obcí. Srdcu blízka je aj publikácia „*poverový svet Slovákov v juhovýchodnej oblasti Maďarska*”, ďalej kniha „*Ludový humor*” a posledná „*Spevy našich Slovákov*”, ba ako dar ústavu k mojim narodeninám *V službách etnografie...*” (Nyemcsok, 2004). V tejto súvislosti sa žiada uviesť, že uvedené publikácie, ako aj ďalšie príspevky, štúdie boli publikované aj v slovenskom jazyku, čím boli prístupné aj k porovnávaciemu štúdiu odborníkov na Slovensku. Táto skutočnosť umožnila štúdium autentických údajov z výskumov vykonaných v slovenských diasporách a enklávach v Maďarsku.

Osobitný vzťah spájal O. Krupu s publikáciou „*Rozprávky naničky Žofky – Zsofka néni meséi.... kde som v osobe tety Žofky našiel ojedinelý spôsob, keď rozprávačka rozprávky na maďarskom jazykovom území neprekladá z jedného jazyka do druhého. Každá z jej rozprávok sa zrodila v danom jazyku a predstavuje samostatný, nezávislý útvar*” (Nyemcsok, 2004). Táto publikácia si „vyslúžila” osobitné miesto v publikačnej dráhe jubilanta, nakoľko zozbierané prozaické útvary sú paralelne publikované v slovenskom a maďarskom jazyku.

Popri ťažiskových témach výskumov O. Krupu, spracovaných v samostatných publikáciách opatrených analýzou, dosiahnutými výsledkami a závermi, patria do jeho výskumného sveta aj témy *rodinných obyčají, svadobných vinšov, pohrebných zvykov, etnomedicíny*, ďalej aj *materiálnej kultúry*, kde zdokumentoval mnohé archaické reálie na základe rozprávania respondentov potomkoch slovenských krajanov zo Slovenska (napr. tradičné spôsoby pestovania cibule, pestovanie tabaku, terminológia používaná pri zavrataní dobytku a napokon i mnohé reálie spojené s pracovnými obyčajmi).

Za dôležitú súčasť publikačnej činnosti O. Krupu je potrebné považovať aj viacero príspevkov venovaných významným osobnostiam, ktorí pôsobili medzi Slovámi v Maďarsku, tak v oblasti osvetovej, ale najmä výskumnej a publikačnej. Aktivity mnohých z nich, často presahujúce nielen kultúrnu, vzdelávaciu oblasť, významne vplývali aj na uchovávanie slovenskej identity. Publikované príspevky o L. Haanovi, J. Mangovi, Š. Lami, M. Dedinskom, M. Markušovi a ďalších, sú

príspevkom nielen k poznaniu osobností kultúrneho života a ich pôsobnosti v prostredí Slováckmi osídlených oblastí v Maďarsku, ale tvoria pevnú súčasť úsilia smerujúceho k uchovávaniu kultúrneho dedičstva slovenského národa.

Blízke uvedeného okruhu záujmu O. Krupu v publikačnej oblasti boli aj otázky pamiatkovej starostlivosti, významných objektoch národnostného života Slovákov. Pozornosť venoval aj procesom osídľovania Dolnej zeme ako aj migrácii po 2. svetovej vojne, ktoré zanechali výrazné stopy v počte Slovákov v Maďarsku a následne viedli aj k narušeniu kompaktnosti Slováckmi osídlených obcí v dôsledku reemigrácie. Napokon si pri koncipovaní príspevkov kládol otázky: *či sú Slováci v juhovýchodnej časti Dolnej zeme etnografickou skupinou?*, záujem obrátil aj na problém pomenovania Tirpákov z okolia Nyíregyházy.

V rozsiahlej bibliografii sú početné príspevky z oblasti ústnej slovesnosti, ktoré popri svojich „hlavných témach“ pri výskume systematicky zaznamenával: príslovia a porekadlá, zaklínania pre úspech v práci, zariekania, ako roľa a význam balady pri hľadaní nocľahu v „spievaní pod oknami“ počas Vianoc. Napokon to boli riekanky aj detské hry. Táto tematická rôznosť svedčí o „etnografickej osobnosti“ jubilanta, ktorý nevedel „oželiť“ zaujímavé výpovede respondentov v teréne. Svedčia o tom aj rozsahom kratšie, ale o to pútavejšie príspevky sprostredkujúce pozorovanie v teréne v súvislosti myslením slovenských respondentov za mnohé hovoria i tieto témy: *Ívery zo zápisníka etnografa, Výpoveď o jednej krásnej a útrpnej životnej dráhe, Česť – klamstvo – spravodlivosť, Žartovné prvky vo zvykoch gerendášskych Slovákov (Čabiansky kalendár)*.

Publikačnú činnosť O. Krupu sprevádza mimoriadne rozvinutá štylistika, popri tom sú jeho príspevky vzácné zachovaním autenticity reálií starších vrstiev kultúry Slovákov v Maďarsku, ktoré pri výskume zaznamenal. Tento jeho prácu vždy sprevádzajúci cieľ možno bližšie pochopiť aj prostredníctvom vlastných spomienok z rodinného prostredia, na základe skutočnej príhody trávenia Vianoc, kde približuje priebeh Štedrého večera (Krupa, 1999, s. 167 – 169). Pozornosť zaujme už nadpisom poslednej časti publikácie: „Subjektívne – akoby na záver“, v ktorom sa autor „prezentuje“ ako rozprávač priebehu tohto sviatku z obdobia, kedy jeho rodinu a domácnosť navštevovali ešte vinšovníci prednášajúci slovenské tradičné vianočné a novoročné vinše. Svoje spomienky končí správou o úmrtí jedného z vinšovníkov, čo znamenalo v tomto prostredí koniec tejto tradície. Avšak svoje spomínanie končia slová svedčiace o Krupovom vždy prítomnom etnografickom vnímaní v jednotlivých situáciách každodennosti či sviatočných príležitostiach: *„V každej rodine si snáď pravdepodobne vytvorili svojský sviatočný zvyk. Či ho potom traja potomkovia, či nie, kto vie. Isté je len to, že tieto krásne vianočné vinše, koledy žijú už iba na papieri – ak ich niekto zozbieral, zachoval a ak mal možnosť, ich aj uverejniť.“*

(Z týchto myšlienok možno cítiť veľkú satisfakciu, za dlhoročné bádanie a publikovanie svojich terénnych výskumov.)

Na záver prehľadu o terénnych výskumov a publikačnej činnosti Dr. O. Krupu a ich prínosu k poznaniu ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku dokumentuje najvýstižnejšie presvedčenie jubilanta tlmočené v bohatej publikačnej tvorbe dôležité – viacerými etnológmi aj vo vzťahu k iným regiónom – poznanie či posolstvo: „hranice môžu rozdeliť národ – ale kultúru nemôžu rozdeliť.”

■ LITERATÚRA

V službách etnografie – A néprajztudomány szolgálatában. Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu. Eds. A. Divičanová, E. Krekovičová, A. Uhrinová, Békéscsaba, VÚSM – Úet SAV Bratislava, 2004. 583 s.

KREKOVIČOVÁ, Eva: PhDr. Ondrej Krupa, CSc. In: *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku – A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 15 éve.* Eds. A. Divičanová, A. Uhrinová, Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM/MSZKI, 2005, s. 113 – 116.

KRUPA, Ondrej: *Malý slovenský národopis.* Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1999, s. 167 – 169.

KRUPA, Ondrej: Moje roky vo Výskumnom ústave Slovákov v Maďarsku. In: *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku – A Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete 15 éve.* Zost. A. Divičanová, A. Uhrinová, Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM/MSZKI, 2005, s. 75 – 87.

NYEMCSOK László: Legnagyobb sikerem a népi kincs megmentése. In: *Barátság,* 2004. č. 6. s. 4466.

PARÍKOVÁ, Magdaléna: K životnému jubileu Dr. Andrása Krupu. In: *Slovenský národopis,* Bratislava, 1994, č. 42, s. 498 – 499.

■ REZÜMÉ

DR. KRUPA ANDRÁS TEREPKUTATÁSAI ÉS PUBLIKÁCIÓS TEVÉKENYSÉGE, VALAMINT EZEK HOZZÁJÁRULÁSA A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK NÉPI KULTÚRÁJÁNAK MEGISMERÉSÉHEZ

A dolgozat célja, hogy értékelje dr. Krupa András terepkutatásainak és publikációs tevékenységének eredményeit, melyekkel szélesítette a magyarországi szlovákok

népi kultúrájának megismerését és ezzel párhuzamosan gazdagította Szlovákia népi kultúrájának az összképét is. A szerző Krupa András bibliográfiájából indul ki, és bemutatja egész életre kiható kutatói tevékenységét, amely mindenekelőtt a jelesnapi szokásokra összpontosul, de foglalkozik Magyarország egyes régióiba a 18. századtól letelepült, Szlovákia több régiójából származó szlovák telepések prózai szájhagyományával és dalkincsével is. Az áttekintés továbbá reflektál egyéb kutatási területekre is, amelyeknek munkája során figyelmet szentelt.

■ SUMMARY

FIELD RESEARCH AND PUBLICATIONS OF DR. ONDREJ KRUPA AND THEIR CONTRIBUTION TO KNOWLEDGE OF FOLK CULTURE OF SLOVAKS IN HUNGARY

The paper is aimed at evaluating the contribution of field research and publications of Dr. Ondrej Krupa to expansion of knowledge of folk culture of Slovaks in Hungary with regard to enriching the image of folk culture of Slovakia. The author starts from the bibliography of O. Krupa presenting his lifelong investigative efforts concentrated mainly on annual folk customs as well as on oral prosaic literature, song repertoire from individual regions of Hungary inhabited from the 18th century by Slovak emigrants coming from various regions of Slovakia. The paper also reflects other research areas which he paid attention to.

KRUPA ANDRÁS – 80

Bodó Sándor

A *Magyar Néprajzi Társaság* elnökeként tisztelettel köszöntöm nyolcvanadik születésnapja alkalmából Krupa Andrást, a magyar néprajztudomány és mindenekelőtt a hazai nemzetiségkutatás jeles képviselőjét. Tíz éve egy általa adott interjúban mintegy ars poétikaként így fogalmazott: „Azt tartom a legnagyobb sikeremnek, hogy a népi kincset, értékeket, tudást megmentettem.” Művei szép számmal jelentek meg. 1971-ben a *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál* című kötete hívta fel a figyelmet a kutató Krupa Andrásra, majd a naptári szokások, a délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága, a nép humora, a hazai szlovákok énekei, meséi témaköreiben jelentek meg könyvei, tanulmányai.

Ismertem Krupa Andrást a Békés megyei *Tudományos Ismeretterjesztő Társulat* (TIT) titkáráként, a *Békési Élet* szerkesztőjeként, a békéscsabai szlovák kutatóintézet tudományos főmunkatársaként is: megannyi elismerést, tiszteletet kivívó, kitartást, elkötelezettséget sugárzó tevékenység.

Krupa András szervező munkái, vállalásai közül talán a legtöbb elismerést számára a Békéscsabán megszervezett nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferenciák eredményezték. 1975 októberében a *Magyar Néprajzi Társaság* és a TIT Békés megyei szervezete rendezte az első sikeres konferenciát. Intenzív figyelmet váltott ki és jelentős számú érdeklődőt vonzott. (A konferenciának magam is szerény résztvevője voltam.) A fontos előadások rövidesen kötetté formálva, Kósa László és Krupa András szerkesztésében meg is jelentek. A bevezető előadásokat Balassa Iván (aki ekkor a *Néprajzi Társaság* ügyvezető alelnöke volt), Kővágó László és Kósa László (napjainkban szaktudományunk egyik akadémikusa) tartották. Felvázolták a nemzetiségek néprajzi kutatásának elvi és módszertani kérdéseit és annak újabb eredményeit. Ezt követően számos blokkban a szórványokban, szigetekben élők, áttelepültek életének egyes kérdésköreit vizsgálták az előadások. Elemezték a nemzetiségek képviselőit, mint az archaizmusok őrzőit. Tájékoztatások hangzottak el a gyűjtési eredményekről, az összehasonlítás-kölcsönhatások kérdéséről, a kétnyelvűségről, az etnikus folyamatokról, a nemzetiségi öntudat jelentőségéről. Végül tudománytörténeti, kutatási összegzések, majd néprajzi, közművelődési, szociológiai tudományos perspektívákról kaptak a részt-

vevők áttekintést. Az előadók több mint 60%-a külföldi tudós kutató volt, ami rámutat a szervezés eredményességére, s az egész kérdéskör iránti széles körű érzékeny érdeklődésre.

Az ötévente tervezett disputa-sorozat megszervezésére 1980-ban (a második), 1985-ben (a harmadik) és 1990-ben (a negyedik) konferenciára is sor került. A *Művelődési Minisztérium* felismerte a kezdeményezés jelentőségét, s a szervezésbe bekapcsolódott. Krupa András mellett Eperjessy Ernő (a minisztérium *Nemzetiségi Önellő Osztályának* főmunkatársa) szervezték, majd szerkesztették a konferencia-előadások 3-3 kötetét. Az érdeklődést jelzik a következő számok: 1985-ben közel 170-en vettek részt, és hetvenöt előadás hangzott el. 1985-ben mintegy 180-an vettek részt, s majdnem száz előadás jelezte a tudományos figyelmet. Az előadók és résztvevők 10-13 országból verbuválódtak, s ez is a békéscsabai konferenciák jelentőségét mutatta. A kezdeményezés 2001-ig, a VII. konferencia megrendezéséig folyamatosan Békéscsabához kötődött, s az előadásokból szerkesztett kötetek folyamatosan megjelentek. A témakör fontosságát az is jelzi, hogy folytatásként – mintegy bűvópatak módjára – más közösségek is rendeztek/rendeznek konferenciákat. Baján pl. a Duna-Tisza közti terület nemzetiségi kultúrájáról szerveztek eddig 8 kollokviumot. 2013-ban pedig Budapesten a *Magyar Művészeti Akadémia* néprajzi-népművészeti tagozata rendezett konferenciát a magyarországi nemzetiségek hagyományos kultúrájáról.

A méltatás nem térhet ki dr. Krupa András tevékenységének minden sikeres ágára, de a *Magyar Néprajzi Társaság* nevében köszönöm az eddig elvégzett munkáját, s a gratuláció mellett további sikeres alkotó energiát és jó egészséget kívánok.

ONDREJ KRUPA – 80

Sándor Bodó

Ako predseda *Maďarskej národopisnej spoločnosti* s úctou zdravím pri príležitosti jeho osemdesiatych narodenín Ondreja Krupu, významného predstaviteľa maďarskej etnológie a predovšetkým výskumu tuzemských národností. Pred desiatimi rokmi poskytol rozhovor, v ktorom ako keby bol vyjadril svoju ars poeticu, nasledovne: „za svoj najväčší úspech považujem, že som zachránil ľudový poklad, ľudové hodnoty a vedomosti”. Jeho diela vyšli v peknom počte. V roku 1971 upozornil na bádateľa Ondreja Krupu jeho publikácia o výročných dňoch Slovákov žijúcich v Békešskej Čabe a v okolí „*Jeles napok a Békéscsábán és környékén élő szlovákoknál*”, potom vychádzali jeho knižky a publikácie spracúvajúce kalendárne zvyky, povrový svet Slovákov žijúcich v juhovýchodnom Maďarsku, ľudový humor, piesne a rozprávky Slovákov žijúcich v Maďarsku.

Poznal som Ondreja Krupu ako tajomníka *Populárno-náučného spolku (Tudományos Ismeretterjesztő Társulat TIT)* župy Békés, ako redaktora časopisu *Békési Élet*, ale aj ako hlavného vedeckého pracovníka *Výskumného ústavu Slovákov v Békešskej Čabe*: pri činnostiach, ktorými so vydobyl uznanie a úctu a v ktorých vyžaroval vytrvalosť a zanietenosť.

Spomedzi organizačných prác a záväzkov Ondreja Krupu najviac uznania mu snáď priniesli medzinárodné etnografické konferencie o výskume národností, ktoré sa usporadúvali v Békešskej Čabe. V októbri 1975 zorganizovali prvú úspešnú konferenciu *Maďarská národopisná spoločnosť* a *TIT* župy Békés. Vyvolala intenzívnu pozornosť a prilákala významný počet záujemcov. (Aj ja som bol skromným účastníkom konferencie.) Dôležité prednášky čoskoro vyšli aj v knižnej publikácii, ktorú redigovali László Kósa a Ondrej Krupa. Úvodné prednášky mali Iván Ballassa (vtedajší výkonný podpredseda *Maďarskej národopisnej spoločnosti*), László Kővágó a László Kósa (ktorý je v súčasnosti jedným z akademikov nášho vedného odboru). Načrtli teoretické a metodologické otázky etnografického výskumu národností a jeho novšie výsledky. Prednášky potom vo viacerých blokoch skúmali jednotlivé tematické okruhy života príslušníkov etník žijúcich v diaspóre, na jazykových ostrovoch, alebo presídlencov. Príslušníkov národností podrobili analýze ako strážcov archaizmov. Odznali informácie o výsledkoch zberateľskej činnosti,

o otázkach komparatistiky a vzájomných vplyvov, o dvojazyčnosti, o etnických procesoch, o význame národnostnej identity. Záverom sa účastníkom poskytol prehľad o otázkach z dejín vedy, resumé z výskumov, potom o vedeckých perspektívach etnografie, osvety, sociológie. Viac ako 60% prednášateľov tvorili zahraniční bádatelia, čo poukazuje na úspechy organizačnej práce, ako aj na vnímavý a široký záujem o celok uvedených otázok.

V sérii diskusií pokračovali každý piaty rok, teda v roku 1980 (druhou), v roku 1985 (tretou) a v roku 1990 (štvrtou konferenciou). Vtedajšie *Ministerstvo kultúry* si uvedomilo význam tejto iniciatívy a zapojilo sa aj do organizovania. Popri Ondrejovi Krupovi sa na organizácii podieľal aj Ernő Eperjessy (vedúci pracovník *Samostatného národnostného oddelenia ministerstva*) a spoločne redigovali 3-3 zväzky z prednášok konferencií. O záujme svedčia nasledujúce čísla: v r. 1985 bolo takmer 170 účastníkov a odznelo sedemdesiatpäť prednášok. V r. 1985 bolo približne 180 účastníkov a pozornosť vedeckej obce naznačovalo takmer sto prednášok. Prednášatelia a účastníci prichádzali z 10-13 krajín, čo taktiež podčiarkuje význam čabianskych konferencií. Iniciatíva sa až do roku 2001, do usporiadania VII. ročníka konferencie, priebežne spájala s Békešskou Čabou a priebežne vychádzali aj publikácie zostavené z prednášok. Na dôležitosť témy poukazuje aj fakt, že ako na pokračovanie – ako podzemné potoky – aj iné komunity usporiadali/usporadúvajú podobné konferencie. V meste Baja napríklad zorganizovali doteraz 8 kolokvií o národnostnej kultúre oblasti medzi Dunajom a Tisou. V roku 2013 potom etnograficko-folkloristický útvar *Maďarskej akadémie umení* zorganizoval konferenciu v Budapešti o tradičnej kultúre národností žijúcich v Maďarsku.

Laudácia nemôže poskytnúť pohľad na všetky úspešné oblasti aktivít Ondreja Krupu, ale v mene *Maďarskej národopisnej spoločnosti* mu srdečne ďakujem za doteraz vykonanú prácu a popri gratulácii mu želám ďalšie úspechy, veľa tvorivej energie a pevné zdravie.

KULTÚRA A JAZYK

KULTÚRA ÉS NYELV

PREHLAD BĀDANĀ A PUBLIKĀCIĀ O VĀROČNÝCH OBYČAJACH NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

Zuzana Beňušková

Rituály sú opakujúcim sa vzorcom správania, ktorého funkciou je obnovovať a potvrdzovať pravidelne identitu členov skupiny a jej celistvosť. Platí to v malých i vo veľkých skupinách ľudí vrátane politických národov. Rituály odrážajú hodnoty a hierarchie uznávané spoločnosťou. Hlavným zmyslom rituálneho správania je pôsobenie na psychiku zúčastnených v záujme skupiny, pretože rituály pomáhajú vytvárať skupinovú identitu. Komunistický režim si vytváral svoj osobitný model rituálov. Premeny spoločnosti po politických zmenách v roku 1989 sa postupne premietli aj do zmien obyčajového systému a kultúry sviatkovania. Prelína sa v nich odraz novej sociálnej štruktúry, hodnôt, liberalizácie a diverzity spoločnosti, ale aj modernizácia, ktorá sa nedá pripísať len politickým zmenám.

Systematické výskumy obyčajových tradícií na Slovensku boli rozvinuté najmä v 70. a 80. rokoch 20. storočia a sledovali premeny tradičnej obradovosti v modernej spoločnosti, ako aj ideologické aspekty obradovosti, ktoré prispievali k inováciám obyčajovej kultúry. Po roku 1989 ešte krátko poznatky nadobudnuté v predošlých rokoch doznievali, avšak objektom etnologických výskumov sa stali nové témy, ktoré sa obyčajovej kultúry dotýkali len okrajovo – napr. v rámci výskumov religiozity, rodiny či urbánneho spoločenstva.

Kalendárne obyčaje a ritualizácia spoločnosti po roku 1989 na Slovensku neboli predmetom kolektívnych výskumných projektov, ani témou vedeckých konferencií, venovali sa im len jednotlivci v rámci svojich osobných vedecko-výskumných zámerov. Napriek tomu vzniklo niekoľko publikačných výstupov, ktoré prinášajú nové poznatky o tejto problematike. Uvedieme ich paradoxne publikáciami, ktoré nadväzujú na medzivojnové obdobie a prinášajú výsledky zabudnutých dotazníkových výskumov. Prvá z nich *Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska*¹ približuje výsledky prieskumu u slovenských učiteľov, ktoré urobil Etnografický seminár Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave

¹ LEŠČÁK, M. – FEGLOVÁ, V. (Eds.): *Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska: obrady, zvyky a povery – 1939*, Bratislava, Prebudená pieseň, 1995.

v roku 1939. Materiály k jednotlivým obyčajovým príležitostiam sú doplnené komentármi Viery Feglovej využívajúc poznatky z Etnografického atlasu Slovenska.

V rámci rovnakej edície vznikli ďalšie dva zväzky *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia* – 1. a 2. diel, ktorých obsahom sú materiály získané z nových vlastných dotazníkových výskumov Milana Leščáka². Prinášajú poznatky o súčasných trendoch vývinu obyčajovej kultúry na Slovensku.

Prínosom k informáciám o tradičných kalendárnych obyčajach v 90. rokoch 20. storočia boli najmä časti v syntetizujúcich prácach – *Etnografickom atlase Slovenska*,³ Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska 1 a 2⁴ a v publikácii Slovakia. European Context of the Folk Culture/ Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry⁵. Etnografický atlas Slovenska bol pritom viacnásobnou inšpiráciou. Okrem už spomenutej práce V. Feglovej a M. Leščáka, autorsky a ideovo je s ním prepojená aj syntéza Slovakia/Slovensko.⁶ Do tretice sa stal atlas aj východiskom pre sériu Atlasov ľudovej kultúry Slovákov v jednotlivých krajinách osídlených Slovákmi na juh a východ od súčasnej hranice Slovenska. Aj séria týchto atlasov prináša pasáže rôzneho rozsahu o kalendárnych obyčajach.

90. roky 20. storočia priniesli aj významné poznatky v oblasti tradičných obyčají Slovákov v Maďarsku v podobe trilógie Ondreja Krupu *Kalendárne obyčaje I. – III*, ktorú bohatosťou poznatkov z terénu možno prirovnať k bazálnej práci o tradičných obyčajach E. Horváthovej *Rok vo zvykoch nášho ľudu*.⁸

Najviac publikácií k problematike obyčají sa viaže na tradičné Vianoce. Popularita tohto sviatku zvädza aj v odbornej literatúre k popularizácii odborných poznatkov, dôrazu na tradičné podoby sviatku, a tiež k jeho romantickej interpretácii. Vianočným novoročným obyčajom sa popularizačnou formou venovali Eleonóra Klepáčová v publikácii *Od adventu do Krista Kráľa*⁹ a Zuzana Drugová

² LEŠČÁK, M.: *Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska*. Bratislava, Prebudená pieseň, 2005.

LEŠČÁK, M.: *Pramene k obyčajovej tradícii a sviatkovaniu na Slovensku na konci 20. storočia*. 2. Bratislava, Prebudená pieseň, 2006.

³ *Etnografický atlas Slovenska*. Ed. S. Kovačevičová. Bratislava, VEDA, 1990.

⁴ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 1. a 2. zväzok. Eds. J. Botík a P. Slavkovský. Bratislava, VEDA, 1995.

⁵ *Slovakia. European Context of the Folk Culture*. Ed. R. Stoličná. Bratislava, VEDA, 1997, slovenská verzia *Slovensko. Európske kontexty ľudovej kultúry* vyšla v roku 2000.

⁶ *Etnografický atlas Slovenska*. Ed. S. Kovačevičová. Bratislava, VEDA, 1990.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. 1 a 2. Ed. J. Botík – P. Slavkovský. Bratislava, VEDA, 1995. FEGLOVÁ, V. – JAKUBÍKOVÁ, K.: Family Customs. In: *Slovakia. European Context of the Folk Culture*. Ed. R. Stoličná. Bratislava, VEDA, 1997, s. 215 – 237.

⁷ KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje I. – III*. Békéšska Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1996 – 1998.

⁸ HORVÁTHOVÁ, E.: *Rok vo zvykoch nášho ľudu*. Bratislava, Tatran, 1986.

⁹ KLEPÁČOVÁ, E.: *Od adventu do Krista Kráľa*. Bratislava, Lúč, 1997.

v knihe *Vianoce na Slovensku od Ondreja do Troch kráľov*.¹⁰ Vianočné obyčaje podľa regiónov Slovenska širokej verejnosti priblížila Zora Mintalová-Zubercová v dvoch publikáciách *Veľká kniha slovenských Vianoc a Vianoce na Slovensku. Recepty, tradície a zvyklosti*.¹¹ Pre edukačné účely vznikla publikácia o Vianociach od Viery Feglovej – *Čas radosti veselosti*¹² a jej modifikácia *Šťastie, zdravie, pokoj svätý alebo Vianoce na Slovensku*.¹³ Všetky uvedené publikácie sú zamerané na opis a symboliku vianočných sviatkov, ich genézy, priblíženie folklórnych žánrov súvisiacich s Vianocami. V poslednom štvrtstoročí vyšlo aj niekoľko publikácií zameraných na folklórne prejavy súvisiace s vianočným obdobím. Koledami sa zaoberala Eva Krekovičová v knihe *Slovenské koledy*¹⁴ a Ondrej Demo v zbierke *Vianočné ľudové koledy, vinše a hry*.¹⁵ Betlehemským hrám sa venoval Martin Slivka v rámci dvoch publikácií.¹⁶ Téma vianočných zvykov je súčasťou aj ďalších publikácií, ktoré pojednávajú o obyčajových tradíciách, ľudovej strave, alebo syntetizujú viaceré oblasti poznatkov o ľudovej kultúre. K popularizačným publikáciam môžeme priradiť aj množstvo publikácií určeným deťom, na ktorých etnológovia neparticipovali, avšak prinášajú širokej verejnosti základné poznatky o vianočných zvykoch na Slovensku i vo svete¹⁷.

Kapitoly o tradičných rodinných a kalendárnych obyčajach sú tiež súčasťou viacerých lokálnych a regionálnych etnologických monografií. V roku 2004 vyšla vedecko-populárna práca Rastislavy Stoličnej *Slovenský rok*. Receptár na dni sviatočné, všedné i pôstne, ktorá približuje kalendárne obyčaje počas celého roka¹⁸. K popularizácii slovenských tradičných obyčají významnou mierou prispela

¹⁰ DRUGOVÁ, Z.: *Vianoce na Slovensku od Ondreja do Troch kráľov*. Bratislava, Ottovo nakladateľstvo, 2008.

¹¹ MINTALOVÁ-ZUBERCOVÁ, Z.: *Veľká kniha slovenských Vianoc* Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2008. a MINTALOVÁ-ZUBERCOVÁ, Z.: *Vianoce na Slovensku. Recepty, tradície a zvyklosti* Bratislava, Slovart, 2012.

¹² FEGLOVÁ, V.: *Čas radosti veselosti*. Bratislava, ČSTK – Pressfoto, 1991.

¹³ FEGLOVÁ, V.: *Šťastie, zdravie, pokoj svätý alebo Vianoce na Slovensku*. Bratislava, Národné osvetové centrum, 2008.

¹⁴ KREKOVIČOVÁ, E.: *Slovenské koledy*. Bratislava, Práca 1992

¹⁵ DEMO, O.: *Vianočné ľudové koledy, vinše a hry*. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998.

¹⁶ SLIVKA, M.: *Slovenské ľudové divadlo*. Bratislava, Divadelný ústav, 2002. a *Betlehemské hry*. In: *Horehronie* 3. Bratislava, VEDA, 1998.

¹⁷ Napr. TISCHER, C.: *Moja najkrajšia vianočná kniha*. Bratislava, Egmont, 1994; ŠULC, P.: *Veselé Vianoce* PIEROT s.r.o., 2011, alebo Kolektív: *Veselé Vianoce*. Vydavateľstvo Junior s.r.o., 2008 a celý rad ďalších publikácií zameraných na tvorbu ozdôb, medovníkov koledy, biblické príbehy a pod.

¹⁸ STOLIČNÁ, R.: *Slovenský rok*. Receptár na dni sviatočné, všedné i pôstne. Martin, Matica slovenská, 2004.

Katarína Nádaská v publikáciách *Slovenský rok v ľudových zvykoch, obradoch a sviatkoch* a *Čím žila slovenská rodina*. Rodinné zvyky, slávnosti a tradície v našej ľudovej kultúre¹⁹. O obyčajové tradície je v širokej verejnosti záujem a nedostatok vedecko-populárnej literatúry k tejto téme využili aj amatérski publicisti, ktorí vydali prehľadové práce o rodinných a kalendárnych zvykoch²⁰.

Časti o kalendárnych obyčajach nechýbajú vari v žiadnej z lokálnych monografií. V tých, ktoré spracúvajú prostredie na Slovensku ide spravidla o rekonštrukcie tradičných kalendárnych obyčají bez ambícií analyzovať ich vývinové zmeny do súčasnosti. Výnimkou je napr. časť o kultúrnom kalendári a obyčajach v monografii Liptovská Teplička od 2. polovice 20. storočia²¹, kde sa autor tejto kapitoly Ladislav Lenovský zameriaval na premeny a prierezový stav tradičných obyčají, ale aj spoločenských a politických sviatkov v období socializmu a po ňom.

Ten istý autor spracoval kapitoly o kalendárnej obyčajovej kultúre aj v sérii monografií z dolnozemskej lokalít, ktoré pripravila *Katedra manažmentu kultúry a turizmu UKF v Nitre*²². Aj keď ide o práce viac popisné než analytické, je v nich tendencia nezaznamenávať len tradičné podoby obyčají, ale aj ich formálne a funkčné zmeny až do súčasnosti.

Pre úplnosť treba spomenúť, že zmienky o kalendárnych obyčajach sa vyskytujú aj v syntetizujúcich v prácach o etnických menšinách žijúcich na Slovensku.²³ Ich etnokultúrne odlišnosti oproti majoritnému etniku vedia spravidla výskumníci pochádzajúci z krajiny, kde skúmaná etnická menšina žije, lepšie identifikovať, než je

¹⁹ NÁDASKÁ, K.: Slovenský rok v ľudových zvykoch, obradoch a sviatkoch. Fortuna Libri, 2012; NÁDASKÁ, K.: Čím žila slovenská rodina Rodinné zvyky, slávnosti a tradície v našej ľudovej kultúre. Fortuna Libri, 2014.

²⁰ Napríklad MAJLING, V.: U nás taká obyčaj. Slovenské ľudové tradície. Computer Press, 2007; MAJLING, V.: Ta dala mamka, ta dala dcerku. Slovenská svadba vo zvykoch a obyčajoch. CPRESS, 2009; BOSÁK, M. – BOSÁK, R.: Zvyky a tradície na Slovensku. 2006 (vyšlo aj v anglickej verzii).

²¹ LENOVSKÝ, L.: Kalendárne obyčaje v kontexte folklorizmu. In: Beňušková, Z. a kol.: *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Nitra, UKF, 2013, s. 206 – 230.

²² Výsledky terénnych výskumov boli publikované v: ČUKAN, J. (ed.): *Soľany. Kultúrne tradície Slovákov v Slavónii*. Nitra, UKF – Soľany Matica slovenská, 2014; ČUKAN, J. (ed.): *Silbaš. Kultúrne tradície Slovákov v Bábke*. Bábky Petrovec – Nitra, Slovenské vydavateľské centrum, 2013; ČUKAN, J. (ed.): *Bolovce. Kultúrne tradície Slovákov v Srieime*. Bábky Petrovec – Nitra, Slovenské vydavateľské centrum, 2011; ČUKAN, J. (ed.): *Pivnica. Kultúrne tradície Slovákov v Bábke*. Bábky Petrovec – Nitra, Slovenské vydavateľské centrum, 2010; Čukan, J. a kol.: *Butín. Kultúrne tradície Slovákov v rumunskom Banáte*. Nitra, UKF, 2008.; ČUKAN, J. a kol.: *Borumlak-Varzal. Spôsob života a kultúra Slovákov v Bihore*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006; ČUKAN, J. – GARAJ, B. – JÁREK, M.: *Kultúrne tradície v Erdéviku*. Korene a súčasnosť. Nitra, UKF, 2005.

²³ Napríklad J. Botík (Chorváti), J. Liszka (Maďari), M. Horváthová (Nemci).

to pri výskume menšiny v inej krajine, ako v domovskej krajine výskumníka. Je to tým, že výskumník spravidla dôverne pozná materiál danej krajiny a vie rozlíšiť domáce prvky a „import“ z iného kultúrneho prostredia. To je aj problém vymedzenia kultúrnych špecifik Slovákov v zahraničí, pokiaľ sa nejedná o konfesiónálne odlišnosti voči majoritnému prostrediu či výskum javov spätých s jazykom menšiny.

Napriek uvedeným knižným prácam a viacerým vedeckým a odborným štúdiám publikovaných v časopisoch a zborníkoch po 20 rokoch od politických zmien pociťujeme medzeru vo výskume súčasných podôb obyčají a ich reflexii vo vnímaní ľudí. Tento pocit umocňuje skutočnosť, že obyčaje sa individualizujú, diverzifikujú, modifikujú v závislosti od lokálnych či individuálnych iniciatív. Globalizácia prispieva na jednej strane k unifikácii, na druhej strane k zámernej lokalizácii – čiže oživovaniu zaniknutých či zanikajúcich tradícií a vytváraniu nových aktivít. V roku 2010 sa problematike rituálneho správania, obyčají a sviatkovania začala venovať skupina pracovníkov *Ústavu etnológie SAV* v rámci vedeckého grantového projektu nazvaného *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku. K otázke sociálneho kontextu rituálov*. 2011–2013. Viedla ho Katarína Popelková a cieľom bolo zachytiť zmeny pomocou kombinácie kvalitatívnych a kvantitatívnych metód. K najvýznamnejším výsledkom tohto projektu patria teoretické štúdie k problematike sviatkovania Kataríny Popelkovej²⁴, a jej výskum v spolupráci s Jurajom Zajoncom v urbánnom prostredí na príklade výskumu baníckych obyčají (Banícky Salamander) v Banskej Štiavnici²⁵. Kvantitatívny výskum títo autori zamerali na vzťah obyvateľov k novým formám sviatkov, konkrétne k Halloweenu a Dňu sv. Valentína. Grantový projekt vyústil do monografie, kde sú kapitoly venované premenám štátnych sviatkov (K. Popelková), Halloweenu (J. Zajonc), Oslavám výročia SNP (Vrzgulová) a podobám súčasných Vianoc na príklade urbánneho aj rurálneho prostredia (Z. Beňušková)²⁶.

Na tento projekt plynule nadviazal ďalší projekt vedeckej agentúry VEGA *Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie: Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku*; opäť vedený K. Popelkovou a rozvrhnutý na roky 2014 – 2016. Hneď v prvom roku členovia riešiteľského tímu naplnili tretie číslo časopisu *Slovenský národopis* v roku 2014 a v pláne projektu sú ďalšie výskumy premien starších a formovanie nových sviatkov a obyčají.

²⁴ POPELKOVÁ, K.: Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku? (poznámky k možnostiam etnologického výskumu). In: *Ethnologia actualis Slovaca*, 12, 2012, č. 2, s. 9 – 31.

²⁵ POPELKOVÁ, K. – ZAJONC, J. Súčasný sviatok v historickom baníckom meste: symbolické aktivity v etnologickej perspektíve. In: *Vivat akadémia Banská Štiavnica: zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*.

²⁶ POPELKOVÁ, K. a kol.: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2014. 320 s. Etnologické štúdie, 21.

Od roku 2014 začal na výskume súčasných stavov kalendárnych obyčají pracovať aj riešiteľský tím z UKF vedený Margitou Jágerovou, projekt sa realizuje pod názvom *Etnologické aspekty tradičnej kalendárnej obyčajovej kultúry v súčasnej vidieckej spoločnosti*²⁷. Podnetom k jeho vzniku bolo uvedomenie si, že fakticky nepoznáme súčasný stav pretrvávania a premien tradičných kalendárnych obyčají. Tie sú pritom vnímané ako významný faktor pri formovaní rôznych úrovní identít – lokálnej, etnickej, konfesionalnej, stavovskej či profesijnej, sú tiež súčasťou udržiavania nehmotného kultúrneho dedičstva a turistickou atrakciou a v týchto intenciách majú rozvíjajúci sa charakter. Cieľom projektu je preskúmanie stavu kalendárnych obyčají výberovo na lokálnych úrovniach, vykonať regionálny plošný dotazníkový výskum živých kalendárnych obyčají po vzore českých etnológov a zamerať pozornosť aj na nové formy podujatí, ktoré si našli pevné miesto v lokálnych a regionálnych kalendárnych podujatiach, nadväzujúcich na tradičné zamestnania, zručnosti a regionálne kulinárske špeciality (napríklad súťaže furmanov, kosenia lúk, krňáčkové preteky, súťaže vo varení bryndzových halušiek, nadväzovanie na miestne povesti a príbehy).

V kontexte výskumov lokálneho a regionálneho rozvoja vzniklo niekoľko metodicky podobných štúdií zameraných na prieskum štruktúry kultúrnych kalendárií obcí či subregiónov a ich organizátorov/aktérov. Výsledky týchto výskumov publikovali – Mojmír Benža, Juraj Zajonc, Ľubica Falťanová a Ladislav Lenovský²⁸.

Pre komplexnejšiu predstavu prinášame aj prehľad situácie v ďalších výskumných oblastiach ritualizácie, sviatkovania a obyčají. V oblasti výskumu rodinných obyčají v súvislosti so vznikom pobočiek Slovenského národného múzea zameraných na kultúru menších bolo zorganizovaných niekoľko tematických seminárov, ktorých výsledky boli publikované. Dva z nich súviseli s rodinnými obyčajami. Prvý bol na tému *Svadba na Slovensku*²⁹, výsledkom bol rovnomenný zborník a druhým súbor štúdií približujúci tradície pochovávaní a osobitosti cintorínov najvýraznejších menších na Slovensku *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*³⁰. Prehľadovú kapitolu o rodinných obradoch z pera Kornélie Jakubíkovej prináša aj mo-

²⁷ V rámci projektu VEGA 1/0644/14 – vznikol aj tento príspevok.

²⁸ BENŽA, M.: Spoločenskokultúrne aktivity a ich organizátori v obciach na Záhorí. In: *Slovenský národopis*, roč. 61, 2013, č. 3, s. 246 – 257; FALTĽANOVÁ, Ľ.: Lokálne iniciatívy občianskej sféry v rozvoji sídel. In: *Slovenský národopis*, roč. 61, 2013, č. 3, s. 229 – 245; ZAJONC, J.: Miestna kultúra a spoločenský život obcí pod Malými Karpatmi v postsocialistickej transformácii. In: *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi. Etnologické štúdie*. Danglová, Oľga – Zajonc, Juraj (ed.). Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2007, s. 181 – 218; LENOVSKÝ, Ľ.: Pozri poznámka 21.

²⁹ *Svadba na Slovensku*. Ed. Milan Kiripolský, Bratislava, SNM 1996.

nografia *Tradície slovenskej rodiny*³¹. Špeciálne svadobným rituálom sa venovala v publikácii *Slovenské svadby*³², ktorú na základe dotazníkovej akcie Matice slovenskej z roku 1942 zostavil M. Leščák. Najanalytickejšou prácou v rámci parciálnych obyčají je publikácia Margity Jágerovej *Posledné zbohom*. Súčasné pohrebné obyčaje³³. Vychádza z terénnych výskumov a prináša antropologické informácie o pohrebných obyčajoch, ich premenách a súčasnom stave. Na problematiku pohrebov v menšinovom prostredí sa v terénnych výskumoch zamerala Gabriela Kiliánová na príklade Nemcov v Medzeve³⁴ a Peter Salner v prostredí židovskej komunity v Bratislave³⁵.

Špecifickú problematiku skúmania rituálov predstavujú školské rituály. V rámci etnológie sa nimi zaoberala najmä Margita Jágerová, avšak výskumom sviatkového kalendára v školách sa venovali aj ďalšie autorky³⁶. V predsociálnom období podobne ako aj v súčasnosti sú sviatky predovšetkým v rurálnom prostredí často úzko prepojené s náboženským životom. Výskumy ukázali, že v niektorých lokalitách sa profánne a sakrálné rituálne aktivity natoľko prelínajú, že ich obyvatelia sa sakrálnych zložiek zúčastňujú aj v prípade, že nie sú veľmi religiózne založení. Do kalendárneho obyčajového cyklu je preto možné zaradiť aj náboženské sviatky ako Sviatok Božieho tela, púte a pod. Tejto problematike sa podrobnejšie venovala Katarína Nádaská, dotkla sa jej aj Zuzana Beňušková³⁷. Vše-

³⁰ *Obyčajové tradície pri úmrtí a pochovávaní na Slovensku s osobitým zreteľom na etnickú a konfesijnú mnohotvárnosť*. Ed. J. Botík, Bratislava, Lúč, 2001.

³¹ JAKUBÍKOVÁ, K.: Rodinné obyčaje. In: *Tradície slovenskej rodiny*. M. Botíková – K. Jakubíková – S. Švecová. Bratislava, VEDA, 1997, s. 161 – 188.

³² *Slovenské svadby*. Z dotazníkovej akcie Matice slovenskej 1942. Ed. M. Leščák, Bratislava, Nádácia Prebudená pieseň, 1996.

³³ JÁGEROVÁ, M.: *Posledné zbohom. Súčasné pohrebné obyčaje*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa, 2008.

³⁴ KILIÁNOVÁ, G.: Tod und Tödin in Medzev. Interferenzen der kulturellen Repräsentation in einem mehrsprachigen Kommunikationsraum. In: *Wellenschläge. Kulturelle Interferenzen im östlichen Mitteleuropa des langen 20. Jahrhunderts*. Raßloff, Ute ed. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2013, s. 183 – 222.

³⁵ SALNER, P.: *Požehnaný spravodlivý sudca. Súčasné formy židovského pohrebu*. Bratislava, Ústav etnológie SAV, 2014.

³⁶ JÁGEROVÁ, M.: Obyčaje spojené s ukončením základnej školy. In: *Liptovská Teplička od druhej polovice 20. storočia*. Beňušková, a kol. Nitra, UKF, 2013, s. 136 – 158; BEŇUŠKOVÁ, Z.: Oslavy pamätných dní, výročných a štátnych sviatkov v Bratislave vo svetle školských a pionierskych kroník. In: *Etnologické rozpravy*, 1994, č. 2., s. 29 – 39; SEGLOVÁ, L.: Školské slávnosti jedného socialistického gymnázia: Prípadová štúdia. In: *Etnologické rozpravy*, 13, 2006, č. 2, s. 28 – 61; BEŇUŠKOVÁ, Z.: Stúžková slávnosť v dynamike vývinu od 30. rokov 20. storočia. In: *Slovenský národopis*, roč. 62, 2014, č. 3, s. 363 – 382.

becnejším globalizačným trendom v oblasti rituálneho správania sa v čiastkových štúdiách venovala Kornélia Jakubíková³⁸.

Aktuálnosť skúmania kalendárnych obyčají potvrdzuje aj záujem médií, ktoré majú snahu každoročne počas sviatočných príležitostí prinášať informácie nielen o tradičných podobách sviatkov, ale aj o ich súčasných inováciách a premenách. V rituálnom správaní je zakódované množstvo informácií o spoločnosti a antropologické dešifrovanie týchto kódov je permanentnou výzvou v etnologických bádaniach.

■ REZÜMÉ

A JELESNAPI SZOKÁSOK KUTATÁSÁNAK ÉS PUBLIKÁCIÓINAK ÁTTEKINTÉSE SZLOVÁKIÁBAN 1989 UTÁN

A kalendáris szokások és a szlovák társadalom ritualizációja 1989 után nem képezték a kollektív kutatási projektek tárgyát és a tudományos konferenciák témáját. Csupán egyes kutatók foglalkoztak azokkal egyéni programjaik keretében. Ennek ellenére megjelent néhány olyan publikáció, amely új ismereteket hozott erről a problematikáról.

A jelen tanulmány áttekinti az 1989 utáni szlovákiai jelesnapi szokásokról szóló munkákat, részben a családi szokásokról, a szokások kutatásának metodológiai kérdéseiről szóló írásokat. A legtöbb publikáció a karácsonyról szól. Azok a munkák, amelyek a *Prepudená pieseň* (Újraélesztett dal) c. sorozat keretében jelentek meg, a régebbi kutatásokra utalnak és össz-szlovák áttekintő jellegűek. A jelesnapi szokásokra több utalás történik a szintetizáló jellegű etnológiai munkákban és a lokális és regionális monográfiákban. A jelentős publikációk közé tartozik az alföldi szlovákok jelesnapi szokásairól szóló Krupa András trilógiája –

³⁷ Například v příspěvku NÁDASKÁ, K.: Mariánske náboženské púte ako jeden z významných pilierov ľudovej religiozity. *Slovenský národopis*, roč. 62, 2014, č. 3, s. 335 – 362; BEŇUŠKOVÁ, Z.: *Religiozita a medzikonfesionálne vzťahy v lokálnom spoločenstve*. Bratislava, Ústav etnológie SAV – Merkur, 2004. 198 s.

³⁸ JAKUBÍKOVÁ, K.: Obyčaje a sociálny status. In: *Zvyky a obyčaje socioprofesionálnych skupín*. Tarcalová, L. (ed.). Uherské Hradiště, Slovákcke muzeum, 2005. JAKUBÍKOVÁ, K.: Zmeny obyčajov ako indikátory zmien etických hodnôt. In: *Na prahu milénia. Folklor a folkloristika na Slovensku*. Ed. Z. Profantová. Bratislava, ÚEt SAV, 2000, s. 198 – 202.

JAKUBÍKOVÁ, K.: Komunikácia v obradoch životného cyklu: zmeny v 20. storočí. In: *Slovenský národopis*, roč. 56, 2008, č. 2, s. 123 – 129.

Kalendárne obyčaje I.–III. (Jelesnapi szokások I–III.) Sok ilyen irányú információt tartalmaz még az *Atlas Slovákov* (Szlovákok atlasza) című sorozat, amely az Alföld egyes országaiban élő szlovákság szokásait tárgyalja, továbbá a Jaroslav Čukan által összeállított helytörténeti monográfiák. Jelenleg Szlovákiában a kalendáris szokásokkal kapcsolatosan két tudományos program keretében folyik kutatás. Ezenkívül kutatásokat végeznek még a vallásosság, a regionális fejlődés és a globális fejlődési trendek keretében is. A jelesnapi szokások kutatásának aktualitását bizonyítja a médiák érdeklődése is, amelyek minden évben az ünnepi alkalmak során információkkal szolgálnak, nem csupán az ünnepek hagyományos formáiról, hanem aktuális innovációiról, változásairól is.

■ SUMMARY

RESEARCH AND PUBLICATIONS ON ANNUAL CUSTOMS IN SLOVAKIA AFTER 1989

Calendar customs and ritualization of society after 1989 in Slovakia were not the subject of collective research projects nor the topic of scientific conferences. They were investigated only by individuals within their personal scientific research goals. Despite this fact there have been several publications that provide new knowledge on this subject matter.

The paper offers an overview of works about annual customs in Slovakia after 1989, and partly also about family customs and methodological papers on the study of customs. Most publications deal with Christmas. Works published in the edition „Prebudená pieseň” (Awakened Song) followed up on earlier studies and are of surveillance nationwide character. There are various mentions of annual customs in synthesizing ethnological works and in local and regional monographs. Among important publications on annual customs of Lowland Slovaks belongs trilogy of O. Krupa „Kalendárne obyčaje I – III” (Calendar Customs I – III). Information can also be found in the Atlases of Slovaks from individual countries of Lowland and in local monographs compiled by J. Čukan.

Currently there are two grant research works aimed at calendar customs in Slovakia. However, they are examined within religiosity, regional development, and global developmental trends, too. Timeliness of examining calendar customs is also confirmed by the interest of media, which annually during festive opportunities tend to bring information not only about traditional forms of holidays, but also about their current innovations and transformations.

K MELODICKEJ ZLOŽKE PIESNÍ U SLOVÁKOV V MAĎARSKU. POROVNANIE DVOCH PIESŇOVÝCH KORPUSOV¹

Eva Krekovičová²

Pri príležitosti okrúhleho jubilea veľkého znalca tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku, dr. Andrása/Ondreja Krupu, CSc., by som rada pripomenula jeho prínos pre výskum piesní ako súčasti kultúrneho dedičstva. Jubilant zbieral a publikoval piesne nielen v rámci svojich dlhoročných systematických výskumov obľúbenej kultúry (obradové piesne kalendárneho cyklu i životného cyklu človeka), ale tiež detského folklóru a kultúry detí (Krupa, 2002). Osobitne však treba v tejto súvislosti vyzdvihnúť rozsiahlu piesňovú monografiu z jeho výskumov, vydanú v spolupráci s muzikológom Pálom Richterom, „Spevy našich Slovákov: Výber zo zbierky Ondreja Krupu” (2004), v ktorej predstavil rozsiahly materiál 398 piesní (zapísaných – s výnimkou necelých desiatich – všetkých aj s melódiami).

Kniha obsahuje registre publikovaných nápevov (s. 477 – 485) a hodnotenie piesní z hľadiska hudobného z pera maďarského muzikológa Pála Richtera: „Hudobné aspekty zbierky” (Richter, 2004, s. 57 – 67). Pokiaľ sa týka prameňov z oblasti dnešného slovenského územia, autor sa vo svojich komentároch opiera o výskumy Bélu Bartóka z počiatku 20. stor. (roky: 1906 – 1918) a jeho štúdiu o slovenských ľudových piesňach (Bartók, 1959), resp. kritické maďarské vydanie (Lampert, Révész (ed.), 1999) a o druhé revidované a doplnené vydanie Slovenských spevov s registrami, ktoré pripravil Ladislav Galko (1916 – 1987) a ktoré vyšlo v siedmich zväzkoch priebežne v rokoch 1972 – 1989. Bartókove zápisy boli zaznamenané na počiatku 20. storočia, v prípade Slovenských spevov početne pre-

¹ K používaným termínom: „folklór” – používam v užšom význame: 1. ako v stredoeurópskom priestore už prakticky uzavreté formy „tradičnej kultúry” istého historického obdobia, súčasť „kultúrneho dedičstva”; 2. Prejavy vyznačujúce sa špecifickým umeleckým (folklórnym) „štýlom”; „ľudový” – v zmysle v umenovednom výskume zaužívaného terminológie označenie „žánru”, tu v zmysle „folklórny” (viď vyššie);

termínom „piesne Slovákov z Maďarska” označujeme piesne v podaní obyvateľov skúmaných obcí, vymedzených na základe jazykovej kompetencie, nie na základe etnickej identifikácie.

² Autorka je pracovníčkou Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied v Bratislave. Práca vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/126/14.

vládajú zápisy z druhej polovice 19. stor. (publikované pôvodne v rokoch 1880 – 1926). Erudovaná Richterova charakteristika Krupovej zbierky vychádza z tradícií maďarskej etnomuzikologickej školy (berúcej do úvahy melodickú zložku piesní a jej širšie medzinárodné súvislosti a vychádzajúcej z konceptu Bartókovej „porovnávacej hudobnej folkloristiky”).

V príspevku sa zameriam na hudobnú zložku piesní Slovákov z Maďarska, a to z pohľadu aktuálnych poznatkov modernej slovenskej etnomuzikológie, vychádzajúcej z – do istej miery inak orientovaného – konceptu Jozefa Kresánka (1913 – 1986), ktorý kladie dôraz na tonalitu a hudobnú štruktúru piesne. Principiálnym a pre slovenskú etnomuzikologickú školu dodnes charakteristickým je skúmanie piesne ako komplexného, nielen hudobne, ale i etnograficky a kultúrno-historicky determinovaného fenoménu (zohľadňujúc pri hudobnej analýze a klasifikácii tiež funkciu piesne a jej širšie historicko-geografické súvislosti).

Materiálovým východiskom mojich úvah bude jednak Krupova zbierka, a jednak doterajšie výsledky spracovania vlastných terénnych výskumov piesňového repertoáru a spevnosti z rokov 1991 – 2013. Uskutočnila som ich v rámci „Výskumných táborov”, organizovaných Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku (od roku 2014 pod názvom Výskumný ústav Celoštátnej samosprávy Slovákov v Maďarsku) v Békešskej Čabe. Jeho pracovníkom aj pri tejto príležitosti ďakujem za umožnenie a zabezpečenie vzácnej príležitosti k výskumu. Pokúsim sa tu o hrubý náčrt porovnania oboch piesňových korpusov. (Jeho detailnejšiu analýzu bude možné predstaviť až po ukončení etnomuzikologického spracovania materiálov z rokov 1991 – 2013).

Zakladateľom modernej slovenskej etnomuzikológie je Jozef Kresánek, žiak predstaviteľov pražského štrukturalizmu, ktorý vychádzal z muzikologického konceptu hudobného myslenia a štrukturalistického prístupu k analýze hudobnej zložky piesní, pričom sa opieral o európske muzikologické bádanie (vrátane Bartóka a Kodályu) a o piesňové zbierky uložené v archíve Matice slovenskej (hlavne Slovenské spevy). Vypracoval koncept geneticko-vývinových hudobných štýlov, ktorý publikoval v zásadnej práci „Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného” (1951). Východiskovým predpokladom J. Kresánka bol evolucionistický prístup, teda – veľmi zjednodušene povedané – ponímanie vývinu ako procesu smerujúceho od jednoduchších prejavov k zložitejším. Kresánkom načrtnuté geneticko-vývinové štýly vychádzajú zo spomenutého komplexného ponímania piesne (zohľadňujúceho text, melódiu i funkciu súčasne). Aj keď koncept a metóda etnomuzikologickej analýzy boli ďalej rozpracované na základe novších terénnych bádání a postupne modifikované a rozšírené, najmä A. a O. Elschekovcami (1980, Elschek, 1975), ale i ďalšími autormi, ako S. Burlasová (1968, 1987, 1988), základné Kresánkove východiská sú v etnomuzikologickom bádání na Slovensku

dodnes aktuálne. Ťažiskovým aspektom koncepcie autora bola tonálna zložka analyzovaných nápevov a kontextové súvislosti (historické, etnografické i etnoorganologické), hlavne európske (zohľadňujúc vzťahy „ľudovej“ a „umelej“ hudby v hudobnom myslení). Výskyt a zastúpenosť hudobno-štylových vrstiev v repertoári folklórnych piesní jednotlivých geografických oblastí pritom určujú charakteristické znaky regionálnych hudobných štýlov (Burlasová, 1968, Elschek, 1975). Tretiu úroveň analýzy piesne reprezentuje v pozdejšom období výskumov v slovenskej etnomuzikológii aktuálny výskum piesňových žánrov (Urbancová, 2011).

Základné členenie piesní vychádza z rozlišovania „predharmonickej“ (alebo „neharmonickej“, S. Burlasová) piesne, považovanej za „staršiu“, a „harmonickej“ vrstvy nápevov (tzv. „novšej“, súvisiacej s predpokladanými vplyvmi tzv. „vysokej“ alebo artificijálnej hudby). Tretiu zložku (medziskupinu) tvoria prechodné, tzv. modálne typy nápevov.

A) K PREDHARMONICKÝM („STARŠÍM”) PIESŇAM SA RADIA:

1. úzkorozsahové piesne, označované aj ako magicko-rituálne (O. Elschek, 1975). Ich melódia krúži okolo 1–3 tónov, alebo sa opiera o tónovú kosru (dvoch tónov) v rozsahu sekundy či tercie. Vyskytujú sa v prvom rade v obradovom a detskom folklóre či uspávkách, vyskytujú sa v nich pomerne vzácne nestrofické piesne, napr. niektoré pastierske vyvolávania, pohrebné plače apod. a ich nápevy majú nezriedka recitatívny charakter. Podľa Elschekovcov tvoria 1,5 – 2 % tradičného piesňového fondu (Elscheková, Elschek, 1980, s. 7).

(Pokiaľ sa týka materiálu z územia Maďarska, takéto melódie – v podobe petrifikovania archaizmov, charakteristických pre časť kultúry minority všeobecne, tvoria tak v materiáli z Krupových zberov, ako aj v našej zbierke (v porovnaní s materiálom z územia Slovenska) relatívne rovnako zastúpenú zložku, čo môže súvisieť aj s orientáciou O. Krupu na kalendárne obrady, kde sa tieto typy petrifikujú spravidla najdlhšie. Platí to v prvom rade o kalendárnych obradových piesňach spievaných deťmi, ale tiež dospelými, ako aj ďalších: pohrebných nariekaníach, svadobných piesňach, uspávkách, detských piesňach a hrách, piesňach pri páraní, erotických, prekáračkách a pod. Na uchovaní týchto piesní v kultúrnej pamäti prakticky dodnes (napr. Komlóš/Tótkomlós 1992; Malý Kereš/Kiskörös 1995; Kestűc/Keszűlc 2001; Šára/Dabas 2011; Veňarec/Vanyarc 2013 atď.) má svoju zásluhu tiež: 1. pôsobenie folklorizmu (hlavne aktivity tzv. „Páva kör“/Pávich krúžkov: cca od 70. rokov 20. stor. a speváckych zborov); 2. dostupnosť publikácií starších piesňových zbierok (napr. Kálmánfiho z okolia Ostrihomu, 1973; Mangu

z Veňarca/Vanyarc, 1978; Papučeka z Mlynkov, 1983 a v poslednom rade aj nášho jubilanta).

2. tzv. roľnícke piesne, ktoré úzko súvisia s predchádzajúcim štýlom. Ich melódie oscilujú okolo kostry v rozsahu kvarty (označujú sa aj ako kvarttonálne), majú prevažne descendenčnú tendenciu (v melodike i rytme) a vyznačujú sa výhradne otvorenou hudobnou formou.

K „najtypickejším“ žánrom s prevládajúcim voľným descendenčným rytmom patria lúčne („trávnice“) a žatevné piesne. Kvarttonalita sa objavuje aj v širokom spektre obradových piesní, a hlavne v piesňach svadobných a tanečných. Výskyt: najmä nížinné a podhorské oblasti juhozápadného a stredného Slovenska, zastúpenie v repertoári folklórnych piesní: cca 5 % (Elscheková, Elschek, 1980, s. 7). Charakteristické „trávnice“ z horských oblastí stredného a stredovýchodného Slovenska plnia (spolu s horehronským mužským viachlasom, „ovčiarskymi“) a zbojníckymi piesňami či fujarovými melódiami) v obraze „typických“ slovenských etnoidentifikačných kultúrnych foriem emblematickú funkciu.

(Kvarttonálne nápevy sú v materiáli z maďarského územia všeobecne málo zastúpené. V našom fonde sa ojedinele vyskytujú v piesňach obradových (napr. svadobných), tanečných, detských, v uspávkach a v ojedinelých pohrebných nariekaniach (Malý Kereš/Kiskőrös 1995), ale i ďalších (Kestűc). V zbierke O. Krupu ich nachádzame viac (sú to najmä svadobné piesne, piesne k svadobným hrám, prípadne pijacke). K vzácnym záznamom patria napr. svadobné piesne č. 208: *Včera večer kašu jedou a 209: Ni tam, ni tam, ni tam!*)

3. tzv. piesne „pastierskeho“ štýlu (Kresánek): základ kostry melódie má rozsah kvinty, preto bývajú označované ako kvinttonálne. Samotný pastiersky štýl sa však nevíaže iba s pastierskou tematikou, ale má oveľa širšie žánrové a tematické zastúpenie (Krekovičová, 1992/1993). Kvinttonálne piesne sa vyskytujú hlavne v podhorských a horských oblastiach stredného a severného Slovenska, v menšej miere ich nájdeme aj na juhozápade.

Vo folklórnom fonde tvoria cca 30 %. Vznik tohto štýlu sa „dáva do súvisu s rozvojom pastierstva v horských oblastiach a s (...) prínosom kolonizačných vrstiev z východnej Európy“ (Elschek, Elscheková, 1980, s. 8). Najmä v podhorských oblastiach sa vyskytuje tento štýl tiež v kombinácii s kvarttonálnym, „roľníckym“, na ktorý v mnohom nadväzuje (descendenčná melodika a rytmika, šesťslabičný štvorriadkový štvorverš apod.), a to hlavne v obradových (napr. svadobných) piesňach. Kvinttonálne nápevy súvisia s pastierskymi aerofónmi („koncovky“ a iné píšťaly, pastierske trúby, gajdy atď.). Viac ako polovica kvinttonálnych nápevov sa vyznačuje prevažne premenlivou lydickou (zväčšenou) kvartou. K „typickým“ pastierskym piesňam na Slovensku patria piesne „ovčiarske“, spievané často ru-

bátovým prednesom, aké sa v materiáli z maďarského územia Slovenska vyskytujú – ak vôbec – iba výnimočne.

(V materiáli z jazykových ostrovov v Maďarsku nachádzame kvinttonálne piesne v porovnaní s roľníckymi nápevmi častejšie, vyskytujú sa hlavne v kalendárnych obradoch, v nariekaniach, tanečných, prípadne ľubostných piesňach a pod. Ich zastúpenie je v porovnaní oboch korpusov (Krupovho i nášho) podobné. Príklad zo „Spevov našich Slovákov”: *Páračke párajme* (č. 246), či fašiangová *Turíce, fašangy* (č. 390). Z vianočných piesní možno spomenúť napr. variant mariánskej legendy z lokality Dág, 1967: *Chodila Mária po širokém svete*, publikovanej B. Kálmánfim (1973, s. 204), naše výskumy ju (v kratšej verzii) zaznamenali v Kestúci.)

(Lydické nápevy neboli u Slovákov v Maďarsku časté, skôr ojedinelé. V Krupovej zbierke možno spomenúť napr. pieseň č. 177: *Pod obločkom na lavički*, či 250: *Takvo sa mňa diovča páči*. Z výskumu v Kestúci je to napr. gajdošská pieseň, zapísaná aj B. Kálmánfim (1973, zápis 1964, s. 235): *Ej, bol to gajdoš, zadudarv za groš*. Z pastierskych piesní k nim patrí tiež kvinttonálna: *Napalla nám na hore inovat* (Kálmánfi, 1973, zápis 1965, s. 201, var. Vlastné výskumy 2001, oba varianty: Kestúc). Pieseň je zo slovenského územia známa ako „typicky čičmianska”, tj. z lokality Čičmany (oblasť Trenčianska), s incipitom: *Na hoľe ľen, ovenki, na hoľe* (vlastné výskumy, 1982). Lydický charakter vykazujú všetky citované varianty tejto piesne: z územia Slovenska i Maďarska.)

B) HRANICA MEDZI „STARŠOU” A „NOVŠOU” VRSTVOU PIESNÍ NIE JE OSTRÁ.

Hranica medzi „staršou” a „novšou” vrstvou piesní nie je ostrá. Dokladom toho je aj MODÁLNA (PRECHODNÁ) MEDZIVRSTVA PIESNÍ, ktorá spája staršie a novšie princípy hudobného myslenia. Tieto nápevy majú napr. úzky rozsah, ale uzavretú hudobnú formu, typickú pre nové harmonické piesne, a rozsiahlejšie melodické riadky: 10 – 12-slabičné apod. Melódie tohto typu vznikali ešte v druhej polovici 20. stor. v tzv. prechodných hudobných regiónoch: Gemer a Spiš. Piesne modálneho charakteru nachádzame zastúpené aj u Slovákov v Maďarsku, a to v oboch porovnávaných fondoch.

C) HARMONICKÉ PIESNE („NOVŠIE”):

vyznačujú sa prienikom harmonických tonálnych princípov a dur-molovej melodiky do folklórnej hudby, a to z vojenských, duchovných a umelých piesní z mest-

ského a prímestského prostredia, ku ktorému dochádza cca v 17. storočí. Pre tieto piesne je charakteristická širokorozsahová melodika a namiesto jednoduchých tonálnych kostier sa v nich upevňuje dominantné postavenie základného tónu. Aj táto zložka nápevov pozostáva z viacerých vrstiev, ktoré sú dokladom o postupnom udomácnovaní sa týchto princípov a ich prerastaní so staršími vrstvami. Je to:

1. Tradičná vrstva nových harmonických piesní. Nesie viaceré spoločné znaky so staršou (predharmonickou) piesňou. Zo staršej vrstvy obsahujú harmonické piesne tradičnej vrstvy niektoré znaky, ako napr. čiastočne krúživá melodika, šťastí descendenčná (klesajúca), prevaha 4-dielnej formy. V textoch prevláda ľúbostná tematika. Podľa Elschekovcov (1980) tvoria tieto nápevy na Slovensku cca 40 % folklórnych piesní.

Jedným z príkladov pozvoľného „zrastania“ oboch zložiek sú regionálne vymedzené širokorozsahové tanečné piesne z východného Slovenska, vyznačujúce sa hypotonaliťou, ktorá vychádza zo starších, neharmonických tonálnych princípov. Majú oblúkovú melodiku, dlhé (12- až 16-slabičné) veršové riadky a tvoria charakteristickú súčasť východoslovenských hudobných dialektov. Hypotonálne nápevy sa vyskytujú nielen na Slovensku, ale tiež u Slovákov žijúcich vo východnom Maďarsku (napr. Baňačka/Rudabányácska 2002).

2. skupinu nových harmonických piesní tvorí novouhorská pieseň. V rámci staršej vrstvy harmonických piesní sa predpokladá vplyv európskej barokovej melodiky a najmä duchovných piesní. Pri piesňach novouhorských je to na sklonku 18. storočia a neskôr vplyv svetskej tanečnej, zábavnej hudby polohudového a umelého pôvodu, ale tiež folklórne vplyvy národov bývalého Uhorska, predovšetkým Maďarov, Ukrajincov, ale aj Slovákov (Burlasová, 1988, s. 570). Išlo o špecifický typ veľmi chytľavých tanečných piesní, ktoré sa rýchlo šírili aj v rurálnom prostredí. K charakteristickým znakom tejto vrstvy patrí: uzavretá forma, kvintová transpozícia prvej časti tvoriaca druhý diel a bodkovaný rytmus. V slovenskom repertoári, kde sa podľa B. Bartóka rozširovali v 19. storočí (Bartók, 1954, s. 107), sú tieto nápevy zastúpené nerovnomerne a tvoria celkovo cca 10 % piesňového fondu (Elscheková, Elschek, 1980).

(Pokiaľ sa týka slovensko-maďarských súvislostí v novouhorskom štýle, popri prácach B. Bartóka (napr. Bartók, 1954) zaujímavý príspevok k téme priniesla S. Burlasová v rozsiahlej kapitole o piesňach v Honte (1988). Tu na základe regionálne ohraničeného materiálu s vysokým zastúpením novouhorskej melodiky skúmala zložité korelácie piesní oboch etník, porovnávajúc materiál z jazykovo zmiešaných obcí (s prevahou maďarského i slovenského obyvateľstva na oboch stranách hranice) s repertoárom väčšinového slovenského obyvateľstva. Jej závery sú zaujímavé tak z hľadiska Bartókových názorov (z ktorých Burlasová vychádzala), ako aj vo vzťahu k materiálu získaného u Slovákov v Maďarsku. V súvis

s novouhorskými piesňami konštatuje na jednej strane veľkú príbuznosť maďarských a slovenských piesní, na strane druhej upozorňuje na vznik autentických typov na slovenskom území a zároveň upozorňuje na „malý výskyt novouhorských piesní čardášového typu” (Burlasová, 1988, s. 571), zaznamenaných vo výskumoch B. Bartóka na jednej strane (počiatok 20. storočia), a na strane druhej ich bohaté uplatnenie v repertoári zo 60. – 80. rokov 20. storočia. U Slovákov v Maďarsku bolo tak v zbierke O. Krupu, ako aj v našich výskumoch zaznamenaných prekvapivo malé zastúpenie novouhorských piesní. Pál Richter upozorňuje na vysoké zastúpenie bodkovaného rytmu v tejto zbierke, čo potvrdzuje aj náš materiál a k podobnému záveru dospela i S. Burlasová v maďarsko-slovenských porovnániach v Honte.)

3. Nové harmonické piesne západoeurópskeho typu. Ide o piesne, ktoré vznikli v západoeurópskom a stredoeurópskom prostredí, šírili sa prostredníctvom letákových tlačí a označovali sa aj ako „jarmočné”. Svetské piesne tejto vrstvy sa vyznačujú ľúbostnou tematikou, tragickými až hrôzostrašnými alebo ľúbostnými sentimentálnymi príbehmi a ich nápevy majú spravidla trojdobý alebo šesťdobý takt. Vyznačujú sa uzavretou hudobnou formou, charakteristickou pre harmonickú pieseň. Sú blízke podobným moravským a českým, prípadne nemeckým piesňam. K veľmi frekventovaným patrili napr. v druhej polovici 20. storočia, ale stretávame sa s nimi aj v zbierkach z druhej polovice 19. storočia.

(V piesňovom repertoári Slovákov na území Maďarska sú pomerne vzácne. Ako príklad zo zbierky O. Krupu možno uviesť naratívnu pieseň č. 190: *Za horou borovou*. Z ďalších zápisov je to napr. č. 22, *Pri Prešporku pri Dunaji*, ktorej text sa však spája na Slovensku s inou melódiou a patrí k všeobecne rozšíreným, publikovaným v početných zbierkach konca 19. a celého 20. storočia, vrátane školských spevníkov (pozri Slovenské Spevy 7, 1989, registre). Pokiaľ sa týka trojdobého metra, v piesňach Slovákov v Maďarsku zaznamenávame pomerne časté prelínanie dvojdobého a trojdobého metra (ktoré sa vyskytuje aj na území Slovenska), pričom príkladom pre charakteristický text piesne západoeurópskeho typu je pieseň č. 285 (avšak s melódiou so striedavým 3/4 a 4/4 taktom): *Jaj, bože moj, ako je to na svete*. O rozšírenosti letákových piesní v repertoári Slovákov v Maďarsku svedčí napr. zápis v zbierke G. Papučeka z oblasti Pilišských hôr: *Sedela Cigánka úpod keríckom* (Papuček, 1983, s. 309). Pieseň, známa zo slovenského územia, bola rozšírená hlavne na Morave.)

4. A napokon k novým piesňam, ktorým sa etnomuzikológia venovala v druhej polovici 20. storočia, patria novovznikajúce piesne. Konkrétne na Slovensku to boli piesne spojené s kolektivizáciou poľnohospodárstva v totalitnom režime po roku 1948, partizánske piesne, vznikajúce aj v povojnovom období ako súčasť lokálnych osláv Slovenského národného povstania (1944), ale aj ďalšie (napr. po-

hrebne odobierky, rôzne príležitosti ako: veľkonočná šibačka, školské oslavy, oslavy narodenín apod.). Väčšinou išlo o nové texty, spievané na všeobecne známe melódie.

(V sledovaných zbierkach z územia Maďarska sa novovznikajúce piesne vyskytovali len ojedinele, čo môže súvisieť s tým, že výskumy neboli orientované špecificky na takéto piesne.)

ZÁVER

Všeobecne možno konštatovať, že obrazy o piesňach Slovákov v Maďarsku, aké v tomto štádiu výskumov podávajú oba porovnávané korpusy, sú navzájom veľmi podobné a reprezentujú základnú štruktúru repertoáru, aký uchovala pamäť slovensky hovoriacich obyvateľov jazykových ostrovov v Maďarsku v období poslednej štvrtiny 20. a počiatku 21. storočia.

Analyzovaný materiál piesní Slovákov v Maďarsku všeobecne potvrdil zastúpenosť prakticky všetkých geneticko-štylových vrstiev, charakteristických pre slovenskú folklórnu pieseň. Porovnanie oboch piesňových fondov z hudobného hľadiska potvrdzuje tie isté zásadné charakteristiky. Patrí k nim jednak uchovanie archaických úzkorozsahových nápevov charakteristických pre „staršiu” vrstvu slovenských folklórnych piesní, a to najmä v rámci obradového folklóru a detského repertoáru. Najpočetnejšiu zložku piesní Slovákov v Maďarsku ako celku tvoria nápevy novej harmonickej piesne staršieho (tradičného) typu, a to tak v Krupovej zbierke, ako aj vo výskumoch z rokov 1991 – 2013. Na druhej strane je tu relatívne nízky výskyt novouhorských piesní, ktoré sú aj na Slovensku vo väčšom počte zastúpené hlavne na juhu západnej a strednej časti územia (s vysokou koncentráciou napr. v regióne Hont).

V porovnaní s piesňami z územia Slovenska zaznamenávame na maďarskom území v slovensky spievaných piesňach výrazne vyššie zastúpenie bodkovaného rytmu. Na veľký počet piesní s bodkovaným rytmom v tomto prostredí upozorňuje tak Pál Richter v rámci zbierky O. Krupu, ako i viacerí slovenskí etnomuzikológovia (napr. O. Elschek), v regióne Hont S. Burlasová (1988) a potvrdzuje ho aj náš materiál. Samotný výskyt „čistých” podôb novouhorskej melodiky u Slovákov v Maďarsku prekvapuje pomerne malým zastúpením v repertoári. Toto zistenie potvrdzujú oba porovnávané korpusy piesní.

Piesne, považované v rámci Slovenska za „symbol slovenskosti”, teda „trávnice” a špecifické formy „ovčiarskych” a zbojníckych piesní starších kvarttonálnych a kvintonálnych, prípadne lydických vrstiev, viazané hlavne na horské oblasti sever-

ného Slovenska, u slovensky hovoriaceho obyvateľstva v Maďarsku v podstate nenachádzame (až na pár výnimiek pastierskych piesní v tlačenej Krupovej zbierke).

■ LITERATÚRA

- BARTÓK, Béla: *Slovenské ľudové piesne* 1, Alica Elscheková, Oskar Elschek Ed. Bratislava, Vydavateľstvo SAV, 1959.
- BARTÓK, Béla: Maďarská ľudová hudba a ľudová hudba susedných národov. In: *Hudobno-vedný zborník* 1, 1954, s. 95 – 149.
- BURLASOVÁ, Soňa: Vývoj hudobných stylů; Regionální styly v slovenské lidové písni atd. In: *Československá vlastivěda díl III. Lidová kultura*. Praha, Orbis 1968, s. 636 – 643; 649 – 656.
- BURLASOVÁ, Soňa: *Ľudová pieseň na Horehroní*. Bratislava, Opus, 1987.
- BURLASOVÁ, Soňa: Ľudová pieseň. In: *Hont. Tradície ľudovej kultúry*. Ján Botík (ed.). Banská Bystrica, KOS, 1988, s. 549 – 596.
- BURLASOVÁ, Soňa: *Vojenské a regrútske piesne*. Bratislava, Veda. Vydavateľstvo SAV. 1991.
- ELSCHEKOVÁ, Alica, Elschek, Oskar: *Slovenské ľudové piesne a nástrojová hudba. Antológia*. Bratislava, Osvetový ústav, 1980.
- ELSCHEK, Oskar: Piesne a hudba In: *Slovensko. Ľud*. II. časť. Bratislava, Obzor, 1975, s. 1071 – 1080.
- GALKO, Ladislav (ed.): *Slovenské spevy* 1 – 7. Bratislava, Opus, 1972 – 1989.
- KÁLMÁNFI, Béla: Rozmarín zelený. Ľudové piesne z okolia Esztergomu. Budapest, Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku. 1973.
- KREKOVICHOVÁ, Eva: Zur Frage der Forschung von Hirtenlieder in der Slowakei und ihre Stelle in der Region Mitteleuropas. *Ethnologia Slavica et Slovaca* 24 – 25, 1992/1993, s. 195 – 222.
- KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného*. Bratislava, 1951.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje I. Jeseň, predvianočné obdobie*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1996.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje II. Vianoce, Nový rok, Tri krále*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1997.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje III. Predjarie, jar, leto, dni v týždni*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1998.
- KRUPA, Ondrej: *Omrivinky detského folklóru*. Békéscsaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002.

- KRUPA, Ondrej, RICHTER, Pál: *Spevy našich Slovákov: Výber zo zbierky Ondreja Krupu*. Békešská Čaba – Békéscsaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. 2004.
- LAMPERT, Vera, RÉVÉSZ, Dorrit (ed.): A tót népi dallamok. In: *Bartók Béla írásai* 3. Budapest, Musica, 1999, s. 166 – 209.
- MANGA, János: *Z minulosti Veňarcu*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.
- PAPUČEK, Gregor: *Zabučali hory. Ľudové piesne spod Pílťa*. Budapest, 1983.
- RICHTER, Pál: Hudobné aspekty zbierky. In: *Spevy našich Slovákov: Výber zo zbierky Ondreja Krupu*. Békešská Čaba – Békéscsaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004, s. 57 – 67. s. 477 – 485.
- URBANCOVÁ, Hana: Piesňové žánre v tradičnej hudobnej kultúre Slovenska. In: *Musicologica Slovaca* 1, roč. 2 (28), 2011, s. 5 – 37.

■ REZÜMÉ

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK DALAINAK METODIKAI ELEMÉRŐL KÉT DALKINCS ÖSSZEHASONLÍTÁSA

A szerző hangsúlyozza dr. Krupa András érdemeit a magyarországi szlovákok dal-repertoárjának kutatásával kapcsolatosan. Gyűjteményéből (Krupa–Richter, 2004) és saját terepkutatásaiból (1991–2013) indul ki, mégpedig az énekek dallamvilágából. A modern szlovák etnomuzikológia aktuális ismeretei szempontjából vizsgálja azokat.

A hagyományos magyar muzikológiától eltérően a modern szlovák etnomuzikológia alapítójának, Jozef Kresánek (Kresánek, 1951) bizonyos mértékben más-képpen orientált koncepcióját alkalmazza.

Mindkét dalgyűjtemény szerkezete hasonló. A repertoár alapstruktúráját azok a dalok képviselik, amelyek a magyarországi nyelvszigetek szlovák nyelven beszélő lakosainak emlékezetében a 20. század utolsó negyedében és a 21. század elején éltek. Az anyag gyakorlatilag tartalmazza (ha nyomokban is) mindazokat a genetikai és stílusrétegeket, amelyek jellemzik a szlovák hagyományos dalokat. Alapvető jellemzőik: a szlovák dalok „régbbi” rétegének kisebb terjedelmű dallamainak megőrzése, különösen a szertartásos folklór és a gyerekrepertoár keretében.

A magyarországi szlovákok dalainak legjelentősebb részét a régbbi (hagyományos) típusú „új” harmonikus dalok dallamai képviselik (mindkét gyűjteményben). Egyúttal általánosságban relatíve kisebb számban fordulnak elő az újmagyar dalok, hasonlóan, mint Szlovákiában. Amellett pl. Hont megyében már Bartók

Béla gyűjteményében (a mai Szlovákia területén végzett kutatásai: 1906–1918) kevésbé képviseltek. A másik oldalon S. Burlasová kutatásai a 20. század 60–80. éveiből figyelmeztettek gazdag érvényesülésükre a repertoárban.

Összehasonlítva a Szlovákia területén élő dalokkal, a magyar területen általában hangsúlyosabb a pontozott ritmusú dalok képviselete. A pontozott ritmusú dallamok nagy számára ebben a környezetben a 60-as évektől úgy Bartók Béla, mint Richter (Krupa A. gyűjteményében), továbbá több szlovák etnomuzikológus (pl. O. Elschek, S. Burlasová) is figyelmeztet, és ezt bizonyítják az 1991–2013 között gyűjtött dalok is.

Szlovákiában a „szlovákság szimbóluma”-ként számon tartott dalok a magyarországi szlovákok körében lényegében hiányoznak (kivételt képez néhány pásztordal Krupa gyűjteményében és néhány „lídikus” dallam mindkét repertoárban). Ezek a „régőbbi réteg” dalai, főleg Szlovákia északi hegyvidékein fordulnak elő: réti dalok (trávnice” = kaszálók dalai), „juhásznóták” és betyárdalok specifikus formái.

■ SUMMARY

ON THE MELODIC ELEMENT OF THE SONGS OF SLOVAKS IN HUNGARY A COMPARISON OF TWO BODIES OF SONGS

The author highlights the contribution of Dr. András (Ondrej) Krupa to the study of the song repertoire of Slovaks in Hungary. Her study is based on Krupa's collection (Krupa, Richter, 2004) and her own field researches (1991–2013) on song tunes. She examines them from the point of view of the existing knowledge on modern Slovak ethnomusicology, which stands – compared to the traditions of Hungarian musicology – on, to certain degree, differently oriented concept by Jozef Kresánek, founder of modern Slovak ethnomusicology (Kresánek, 1951).

Both song collections have a similar composition. They represent the basic structure of the repertoire, preserved in the memory of Slovak-speaking inhabitants of the language islands in Hungary in the last quarter of the 20th century and the beginning of the 21st century. They confirm the presence (traces) of practically all genetic and style layers specific to Slovak folklore songs. The principal characteristic features include the preservation of archaic narrow range tunes of the „older” layer of Slovak songs, in particular in ritual folklore and children's repertoire. The most numerous part of the songs of Slovaks in Hungary is constituted by tunes of an older (traditional) type of „new” harmonic song (in both

collections). At the same time, we can observe here a relatively small occurrence of new-Hungarian songs in general, just as in Slovakia, which are little represented also in, for example, Béla Bartók's collection from the Hont region (researches in Slovakia: 1906–1918). On the other hand, the researches by Soňa Burlasová from the 1960s–1980s (Burlasová, 1988) pointed out their rich occurrence in the repertoire.

Compared to songs from the Slovak territory, we can observe increased presence of dotted rhythm in the Hungarian territory. The big number of tunes with dotted rhythm in these regions since the 1960s was highlighted by Bartók and Richter in Krupa's collection, as well as by several Slovak ethnomusicologists (e.g. Oskar Elschek, Soňa Burlasová), and is also confirmed in the material from 1991–2013.

The songs considered in Slovakia as the „symbol of Slovakness” of the Slovaks in Hungary are almost non-existent anymore (with a few exceptions of pastoral songs in Krupa's collection and lydic tunes in both collections). These songs represent the „older layer”, and can be found, in particular, in the mountainous regions of northern Slovakia: meadow songs („trávnice”) and specific forms of shepherd and robber songs.

PRÍSPEVOK K VÝSKUMU HUDOBNÉHO KULTÚRNEHO DEDIČSTVA SLOVÁKOV V MAĎARSKU

Anna Kováčová

V Maďarsku, už v 70. a 80. rokoch 20. storočia prebiehali výskumy v teréne. Organizátorom slovenských výskumných táborov v rokoch 1977 – 1991 bol *Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku* a od roku 1991 už *Slovenský výskumný ústav* (v súčasnosti *Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku*) so sídlom v Békešskej Čabe. V prvom období bádatelia zapisovali predovšetkým tradičnú kultúru. Keď v roku 1991 prevzal organizovanie národopisných táborov *Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku*, náplň a zameranie tábora sa nielen zmenilo, ale aj značne rozšírilo.¹ Popri uchovávaní jeho predovšetkým etnologického charakteru, pri kolektívnych bádaniach sa už aplikuje interdisciplinárny prístup. Národnostné otázky, národnostný život sa skúmajú z aspektu rôznych vedných oblastí.

ETNOGRAFICKÝ PROGRAM VÝSKUMNÉHO ÚSTAVU

Významnou špecifickosťou *Výskumného ústavu* od začiatku je interdisciplinarita, ktorá sa prejavuje v jazykovednej, sociologickej, historickej, etnologickej oblasti, ale aj v pedagogike, pri výchovno-vzdelávacej činnosti v spolupráci so školskými inštitúciami.

Jednou z dôležitých oblastí etnograficky orientovaných projektov sú medzinárodné národopisné výskumné tábory. Je to jedna z ciest posilňovania národného povedomia, poznávania a zachovávanania vlastnej tradičnej kultúry a špecifických historických tradícií. Výskumným ústavom organizované kolektívne alebo individuálne bádania v národopisnom tábore sa konajú v záujme vedeckého spracovania a zachovania slovenského kultúrneho dedičstva v Maďarsku.

¹ Prvý zberateľský tábor, ktorého organizovanie prevzal výskumný ústav sa uskutočnil v roku 1991 v Poľnom Berinčoku (Mezőberény). Bol to v poradí 14. tábor. O táboroch pozri: *30 rokov vo výskumných táboroch. Jubilejné spomienky na prácu v teréne*. (Zost.: E. Krekovičová, O. Krupa, J. Ando). Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008. 150 s.

Za pomoci odborníkov zo Slovenska a Maďarska už vyše tri desaťročia prebieha intenzívna a systematická výskumná činnosť v tých lokalitách Maďarska, ktoré sú obývané Slovákmí. Na kolektívnych národopisných výskumoch sa zúčastňujú výskumníci z rôznych vedných odborov. Samotný výskum je interdisciplinárny (kultúrno-historický, folkloristický, etnologický, etnomuzikologický, sociologický, jazykovedný, v posledných rokoch už aj humánno-geografický). Interdisciplinárne výskumy v Slovákmí obývaných obciach sa osvedčili ako ideálny prístup pri vedeckom bádaní Slovákov v Maďarsku.

Spektrum skúmaných tém je veľmi široké. Odborníci skúmajú tradičné formy slovenskej ľudovej kultúry, spôsob života, používanie slovenčiny, spoločenský život, obyčajové tradície, tanečnú kultúru, údaje k ľudovému liečeniu a iné osobitosti danej obce. Zbierajú slovenské ľudové piesne a rozprávky, kalendárne obyčaje, pozorujú rurálnu/urbánnu charakteristiku prostredia, národnostné povedomie, účinkovanie spolkov a samosprávy, následky reemigrácie Slovákov z Maďarska, pôsobenie mimoriadnych osobností v lokalite, konfesijné zloženie, históriu školstva alebo zdokumentujú charakteristické črty nárečia.

Počas už vyše tri desaťročia sa dokázala a potvrdila životaschopnosť výskumu v teréne, jej špecifičnosť pre kolektívny charakter štruktúrnej práce a pre priame kontakty s kolektívom obyvateľstva danej osady.

Výskumný ústav CSSM svoj nasledujúci, v poradí 34. interdisciplinárny výskumný tábor v roku 2015 mieni uskutočniť v župe Báč-Kiškun v Slovákmí obývanej obci Edház (Dunaegyháza). Obec pravdepodobne poskytne dobrú základňu pre výskum zameraný na zmeny v ľudovej kultúre, v spôsobe života tamojších obyvateľov a na zmeny spoločenského, náboženského a kultúrneho života.

VÝSKUM TRADIČNÉHO PIESŇOVÉHO REPERTOÁRU SLOVÁKOV V MAĎARSKU V MINULOSTI

Naši slovenskí predkovia, ktorí sa na území dnešného Maďarska usadili po vyhnaní Turkov, zachovali si piesňovú tradíciu, ktorú si priniesli so sebou z pôvodného sídla. Spomenieme napríklad níredházske slovenské piesne, z ktorých viac ako polovica patrí k spoločnému základnému dedičstvu slovenskej ľudovej hudby. V komlóšskych (Slovenský Komlós/Tótkomlós) ľudových piesňach majú prevahu piesne staršieho typu a so starším nápevom, ale aj časť pilíšskych piesní patrí k tým skutočne najstarším. Etnograf Ondrej Krupa v publikácii *Slováci v Maďarsku* o slovenskej ľudovej kultúre píše, že v zadunajských slovenských piesňach sa prejavuje aj nemecký nápev, nemecké motívy.

Je dobre známe, že ľudia veľmi radi spievali nielen na hostinách a na priadkach, ale i na poliach sa ozýval spev. Okrem ľúbostných a lyrických piesní, ktoré boli najviac zastúpené, obľúbené boli i regrútske a vojenské spevy. Významný je aj počet obradných, najmä svadobných piesní v piesňovom repertoári Slovákov v Maďarsku, ktoré tiež so záľubou spievali.²

Výskum tradičného piesňového repertoáru Slovákov sa stal predmetom záujmu už od 19. storočia, keď sa piesne sporadicky a z rôznych dôvodov zaznamenávali prostredníctvom ojedinelých zápisov o lokálnych tradíciách.

Prvú významnú zbierku slovenskej ľudovej poézie vydal v rokoch 1834 – 1835 peštiansky kňaz, básnik a ideológ slovenskej vzájomnosti Ján Kollár (1793 – 1852), ktorý takmer 30 rokov pôsobil v Pešti, kde venoval veľkú pozornosť zbieraniu ľudových piesní.³ Medzi publikovanými ľudovými piesňami sa nachádzajú spevy aj s motívom Pešť-Budína, čo potvrdzuje neoddeliteľnosť Pešť-Budína od slovenskej písomnosti.⁴ Ľudové piesne, v ktorých sa vyskytne hlavné mesto, motív Budína, Rákošského poľa (časť Pešti) s viacerými odtieňmi (budínske kasárne, mesto plné s nebezpečenstvami, pocitom samoty) potvrdzujú spoločnú slovensko-maďarskú minulosť.

„Moja milá v Pešti slúži,
moje srdce za ňou túži,
a ja ju tam nenechám,
čo ja puojdem neviem kam.”⁵

Rovinaté mesto, veľkomestské prostredie pre vandrovníkov, pre mladého človeka bolo cudzie a chmúrne, plné nebezpečenstvami, utrpeniami a túžbou po rodný kraj. O týchto pocitoch svedčia riadky nasledujúcej piesne:

„Nežiadam si bývať v Pešti v Budíne,
volím s tebou milý, v oravskej dedine.”⁶

V druhej polovici 19. storočia sa zvýšil záujem nielen o maďarskú ľudovú poéziu, ale aj o ľudovú slovesnosť ostatných domácich národov. V archíve *Matice slovenskej* sa uchovali rôzne rukopisy zberateľov z 19. storočia žijúcich na dnešnom

² Divičanová Anna a Ondrej Krupa: *Slováci v Maďarsku*. Budapest, Press Publica, 1999, s. 86.

³ Kollárova zbierka ľudových piesní bola vydaná v Budíne. Kollár, Ján: *Národné zpievanky*. Buda, Egyetemi Nyomda, 1835. (Budín, Univerzitná knižnica, 1834 až 1835)

⁴ Pozri viac: KÄFER, István: *Vzájomnosti slovensko-maďarské*. Budapešť, Vydavateľstvo učebníc, 1984, s. 68 – 76.

⁵ KOLLÁR, c. d., 1834, I. 699.

⁶ tamže, I. 242.

území Maďarska. Po vzniku *Poverenictva pre zbieranie Slovenských spevov* v roku 1880 v Martine početní zberatelia posielali svoje rukopisné záznamy a príspevky na uverejnenie. Medzi inými z Budapešti v roku 1893 posielal rukopisy učiteľ a hudobný skladateľ L. Izák, alebo v roku 1894 evanjelický kňaz Karol Wenich z Békešskej Čaby.⁷ V zošitoch Slovenské spevy, ktorých vydanie inicioval časopis Slovenské pohľady, uverejnili 38 notovaných piesní z Békešskej Čaby. V zachovanej korešpondencii sa nachádza aj sprievodný list 70-ročného čabianskeho zberateľa Karola Wenicha, ktorý do redakcie Slovenských spevov medzi inými píše: „Mám šťastie k Vám zavítať a prikloniť sa s dobrým dňom. (...) A aby som s prázdnu rukou neprišiel, pozbierané spevy čabianske a niektoré na Dolnej zemi slýchanych v duchu sebou nesiem. (...) Je ich všetkých 38.”⁸ Neskôr zase publikovali piesne z Petrovca zapísané v rokoch 1901 – 1902 Júliusom Kubánym. Aj advokát Andrej Halaša, ktorý absolvoval niekoľko zberateľských výskumov, zapísal ľudové piesne v Slovákmi obývaných obciach pri Ostrihome v Kestúci (Kesztlőc) a Huti (Pilisszentlélek) v roku 1903. Zberateľ Štefan Wolf, o ktorom iba málo vieme, tiež prispieval z Dolnej zeme do Slovenských spevov.⁹

Z predstaviteľov dolnozemskej inteligencie tohto obdobia treba vyzdvihnúť jedného z najvýznamnejších dolnozemských historikov Ľudovíta Haana (1818 – 1891), ktorý vyše 35 rokov účinkoval v Békešskej Čabe ako evanjelický farár.¹⁰ Počas nadladskeho pobytu (1849 – 1855) sa začal systematickejšie venovať etnografii, ako aj regionálnej a cirkevnej histórii, archeológii alebo dejinám umenia. Pravda už skorej, v roku 1845 vydal v Budíne po česky *Pamětnosti B. Čabanské*, so stoletní pamätce tamějšího starého evanjelického chrámu, v ktorej Ľudovít Haan, ako výborný znalec života dolnozemskej slovenskej metropoly z polovice 19. storočia písal nasledovne o zvykoch Čabanoch a o ich záľube spievať: „*Čabania – ako každý Slovák – sú veľkými priateľmi spevu, takže ich smútočné kary, krstiny, svadby pozostávajú väčšinou zo spievania, a neudeje sa žiadna známejšia udalosť ani v meste, ani v krajine, na ktorú by Čabän nenapísal báseň, a aby ju neospevoval v ľudovej piesni, balade alebo v romanci. Najmä v lete, v čase žatvy a iných prác, každý krík, sálaš, záhrada a vinohrad sa ozýva spevom...*”¹¹

⁷ KRUPA, Ondrej: *Malý slovenský národopis*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1999, s. 15.

⁸ List Karla Wenicha – redakcia Slovenských spevov z 7. 8. 1894. sign. AHR SNK, AI – 56.

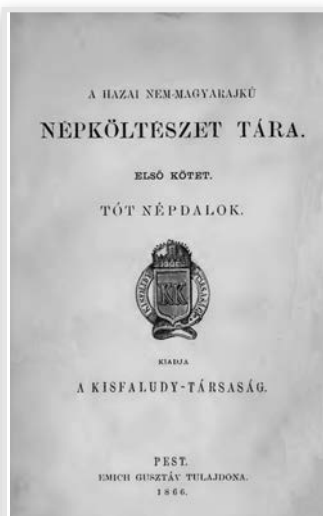
⁹ Pozri o tom viac: SEDLÁKOVÁ, Viera: Piesňové zbierky Slovákov žijúcich v zahraničí a hudby archívu Matice slovenskej v Martine. In: *Nemzetiség – Identitás*. Red. Újváry Zoltán, Eperjessy Ernő, Krupa András, Békéscsaba – Debrecen, 1991, s. 394 – 397.

¹⁰ Pozri viac: KMEŤ, Miroslav: *Historiografia dolnozemských Slovákov v 19. storočí*. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010.

¹¹ HAAN, Lajos: Békés-Csaba mezőváros hajdani és mostani Állapotjáról, az ottani ev. ó templom százados ünnepe alkalmára. N. Várados, 1845, s. 24.

Haan sa angažoval aj v zberateľskej činnosti. V jeho rukopise nájdeme niekoľko tuctov békeško-čabianskych piesní, ktoré koncom 19. storočia boli publikované pod názvom *Slovenské spevy*. Pod rovnakým názvom ich znovu vydali v Bratislave v r. 1973 a v r. 1983.¹²

Druhou pozoruhodnou osobnosťou bol evanjelický učiteľ, publicista a redaktor Ľudovít Szeberényi Lajos (1820 – 1875), ktorý prvé preklady ľudových piesní uverejnil v roku 1853 v novinách *Szépirodalmi lapok*. O pár rokov neskôr (v roku 1866) uverejnil piesne pod názvom *Tót népdalok* (Slovenské ľudové piesne) v Pešti.¹³ V úvodnej štúdii Szeberényi upozorňuje na potrebu skúmania poézie národov, žijúcich od stáročí v spoločnej vlasti.

Tót népdalok, 1853

Po stopách J. Kollára išiel aj učiteľ slovenskej cirkevnej školy v Budapešti Ľudovít Izák (1862 – 1927), pseud. Miloš Lihovecký. V zachovaní a rozvíjaní slovenskej kultúry, jazyka, ako aj ľudového a duchovného folklóru sa nepochybne v značnej miere pričínal aj hudobný skladateľ a učiteľ Ľ. Izák.¹⁴ Izák bol známou osobnosťou v kruhu skladateľov a osvetových pracovníkov v Budapešti, ako aj

¹² Slovenské spevy (Red. L. Galko) 1973, 1983. Doposiaľ najvýznamnejšia zbierka slovenských piesní.

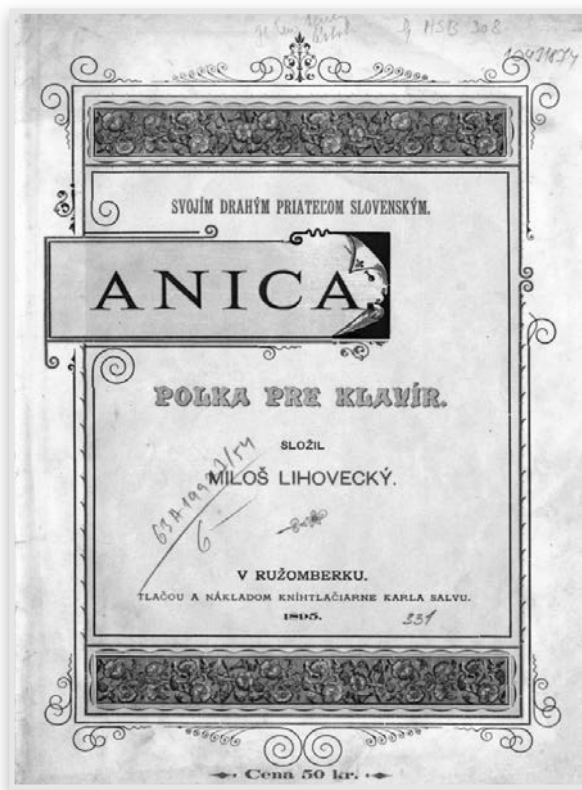
¹³ *Tót népdalok*. Prel. Szeberényi Lajos, Lehoczky Tivadar, Őrs Kálmán, Úvod: Szeberényi Lajos. Pest, 1866.

¹⁴ Pozri viac: KOVÁČOVÁ, Anna: *Ľudovít Izák. Emblematická postava peštianskej slovenskej spoločnosti*. Budapešť – Békešská Čaba, VÚSM, 2012.

v hornom Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Popri pedagogickej práci a štúdiu skladby na budapeštianskom konzervatóriu komponoval variácie na ľudové piesne a zborové skladby pre zbor. Základ jeho záujmu tvorili úpravy, resp. harmonizácie slovenských ľudových a spoločenských piesní, popritom komponoval sólové diela a neúnavne spracúval slovenské ľudové piesne a spevy.

Počas svojho pobytu v Budapešti sa venoval aj zberateľskej činnosti. V priebehu dvadsaťročnej zberateľskej práce Izák zozbieral vyše tisíc piesní a ich varianty. Zbieral slovenské ľudové piesne, ktoré postupne upravoval pre zbor, spev a klavír. Sám chodil po „Horniakoch“, navštevoval salaše, kde mu bačovia a ženy spievali. Výsledok jeho neúnavnej zberateľskej činnosti nie je publikovaný ani dodnes.

Izák sa v Budapešti pustil do veľkej práce. Snažil sa zozbierať a zachovať ľudové a umelé piesne slovenského obyvateľstva, ktoré žilo v hlavnom meste a v jeho okolí. V rokoch svojho pobytu prepracoval a upravil približne 170 slovenských ľudových piesní a skomponoval zborové spevy, z ktorých mnohé predstavili slovenskí speváci záujemcom na programoch *Slovenského spolku*. Izák v 90-ych rokoch

Titulná strana klavírnej skladby *Anica* z roku 1895
(LA SNK sign. 331)

19. storočia sa podujal založiť spevácky zbor, aby aktivizoval sporadicky účinkujúci kultúrny spolok a povzbudil spoločenský život prostredníctvom spevu a hudby. Izáka ako skladateľa podnecovala predovšetkým ľudovýchovná a národnobuditeľská snaha. Jeho cieľom bolo zachovanie alebo upravovanie slovenského hudobného folklóru, ako aj zakladanie meštianskych spevokolov. V rokoch 1892 – 1919 účinkoval na čele dvadsať až dvadsaťpäťčlenného mužského *Slovenského speváckeho spolku*. Snažil sa povzbudzovať mladých, aby zachovali poklad ľudových piesní, hudobné dedičstvo slovenského ľudu a pestovali jeho tradície.

Zaujímavá je aj Izákova pôvodná tvorba, klavírne skladby *Anica*, polka pre klavír a variácie na ľudové piesne *Tečie voda*, *tečie*, vlastenecké umelé zbory na texty V. Paulínyho-Tótha a M. Rázusa a tiež chorály na texty A. Sládkoviča *Prošba* a *Dcéрка a mať*. Ambície, nadšenie a neúnavnú prácu Izáka podčiarkuje taktiež fakt, že popri zbieraní a prepracovávaní slovenských ľudových piesní si našiel čas aj na komponovanie.¹⁵ Pozoruhodné sú aj jeho samostatné cykly *Bačovské piesne* (1914), *Detvianske piesne* (1920) a *Krupínska svadba* (1920).

Titulná strana *Zbierky slovenských štvorspevov* z roku 1901
(LA SNK, sign. 8366/73)

¹⁵ O hudobnej činnosti Izáka pozri: BANÁRY, Boris: *Slovenské národné obrozenie*. Martin, Matica slovenská, 1990, s. 84 – 85.

ZBERATEĽSKÁ ČINNOSŤ HUDOBNÉHO FOLKLÓRU

Na rozmanitosť a bohatstvo slovenských ľudových piesní upozornil už aj hudobný skladateľ Béla Bartók. Rukopis svojej zberateľskej činnosti v roku 1923, ktorý obsahuje aj znotované ľudové piesne dolnozemsých Slovákov, odovzdal na vydanie *Matice slovenskej*. Jeden rukopis („prvopis“) zostal u Bartóka, ktorý pod redigovaním Istvána Käfera a Eriky Sztrakovics bol vydaný v Segedíne v roku 2011 pod názvom: *Szlovák népdalok Bartók Béla Tót népdalok című gyűjteményének „píszkozata” I./ Slovenské ľudové piesne „Prvopis” zbierky Tót népdalok Bélu Bartóka I.*¹⁶

Po roku 1918 sa zberatelia začali venovať intenzívnejšie hudobnému folklóru dolnozemsých Slovákov. Treba predovšetkým spomenúť zberateľskú činnosť čabianskeho rodáka, hudobného folkloristu, skladateľa a pedagóga Jána Kraska – Zápotockého (1893 – 1967), ktorý robil výskumy hudobnej kultúry Slovákov na území dnešného Maďarska a Rumunska a upozorňoval najmä na procesy akultúracie či asimilácie v piesňovej štruktúre ako dôsledok slovensko-maďarských kontaktov, ktoré dobová hudobná folkloristika v Československu v medzivojnovom období vo väčšom rozsahu nesledovala.¹⁷

V tridsiatych rokoch 20. storočia treba spomenúť zberateľov Jána Sekerku a Juraja Bavka, ktorí svoje zozbierané piesne v rokoch 1932 – 1936 publikovali v *Čabianskom kalendári*. Prvý výber slovenských ľudových piesní v Maďarsku bol uverejnený v roku 1955 v samostatnom vydaní s názvom „*Vyletel vták*“, Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku.¹⁸ V tomto cennom materiáli slovenských ľudových piesní sa nachádzajú už aj notované ľudové piesne dolnozemsých Slovákov.

V nasledujúcich rokoch sa rad – radom vydávali zbierky ľudových piesní, ktoré prezentujú bohatstvo hudobného folklóru pilišských, vértéšských, tírpáckych, nírédhászských, čabianskych a vôbec dolnozemsých Slovákov. Najviac sú zastúpené lyrické a ľubostné piesne, ale boli obľúbené aj vojenské, regrútske alebo obradové

¹⁶ KÄFER István – SZTAKOVICS Erika red: *Szlovák népdalok Bartók Béla Tót népdalok című gyűjteményének „píszkozata” I. Slovenské ľudové piesne „Prvopis” zbierky Tót népdalok Bélu Bartóka I. Slovak Folk Songs The „Rough Draft” Version of Béla Bartók’s Collection entitled Tót Folk Songs I.* Szeged, Gerhardus Kiadó, 2011. 629 s.

¹⁷ URBANCOVÁ, Hana: Ján Krasko – neznáma postava z dejín slovenskej etnomuzikológie. In: *Slovenská hudba* 32, 2006, č. 3–4, s. 356–368.

¹⁸ „*Vyletel vták*” / *Felszállott a madár*. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku / Magyarországi szlovák népdalok. (red. Borsai Ilona), Budapest, Zeneműkiadó, 1955. 157., Zberatelia piesní boli predovšetkým učitelia.

piesne. Tieto vydania svedčia aj o tom „že *tunajší Slováci si zachovali piesňovú tradíciu, prinesenú z pôvodného kraja* – konštatoval etnograf O. Krupa.”¹⁹

Množstvo starodávnych nápevov si zachovali aj zadunajskí Slováci. U Slovákov žijúcich v Peštianskej a Novohradskej župe sú frekventovanejšie lyrické piesne spievané na priadkach a páračkách. Motívy odzrkadľujúce spoločenské rozvrstvenie a motívy práce sú zase častejšie v piesňach dolnozemských Slovákov. Najstaršiu vrstvu tanečných piesní tvoria tzv. gajdové piesne, a najnovšiu vrstvu zase čardášové nápevy. Staré melódie sa zachovali v uspávkách, detských a v obradových piesňach. Piesne detských hier pomaly vymreli, zachovali sa iba mostové a karičkové spevy. Dnešné podoby prastarých pracovných piesní sú napríklad pracovné rytmy kameňolomov.²⁰ Pestovanie viniča alebo spracovanie hrozna je stáročná tradícia v pilišských a komárňanských obciach. Neoddeliteľnou súčasťou vinohradníckeho folkloru sú také ľudové piesne, v ktorých víno zohrávalo symbolickú úlohu ako prostriedok na vyjadrenie lásky, sklamania, smútku či lúčenie alebo radosti zo života.²¹

Slováci v Maďarsku, ktorí sa už dávnejšie vytrhli z jednoty materského národa, v súvislosti s ľudovými piesňami sa postupne prispôbobi k novému okoliu tak, že texty starých piesní pripojili k novým nápevom. Časť piesní však dodnes nosí črty svojho pôvodu. Pomerne často sa v nich vyskytujú mená slovenských, ale aj moravských miest (Trnava, Nitra, Prešporok, Brno a podobne).

Rozmanitosť a bohatstvo slovenských ľudových piesní na Dolnej zemi si všimli aj zberatelia na Slovensku. Hudobní vedci a zberatelia zo Slovenska František Poloczek a Kliment Ondrejka od 60. rokov 20. storočia začali komplexne dokumentovať tradičné piesne, hudbu a tance Slovákov v Maďarsku. V 70. rokoch etnomuzikologička, vtedajšia pracovníčka SAV-u Juliana Kováčová (1927 – 2009) skúmala tiež tradičné piesne Slovákov v Maďarsku.²²

V 70-tych rokoch v Maďarsku predovšetkým zberatelia János Manga a Dezső Deme vydali výsledky svojej zberateľskej činnosti. D. Deme pozbieral zaujímavý piesňový folklórny materiál z obcí osídlených Slovákmi v severovýchodnom a južnom Maďarsku. Zapísal 723 slovenských ľudových piesní.²³ V roku 1973 vyšla ob-

¹⁹ DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej: *Slováci v Maďarsku*. Budapešť, Meniaci sa svet 2. Press Publica, 1999, s. 86.

²⁰ Tamže, s. 86.

²¹ FÜZIKOVÁ, Ildika: Kestűcka prechádzka.... In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, Magyar Néprajzi Társaság, 1994, s. 125.

²² URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku*. (Eds. Anna Divičanová a Anna Kováčová), c. d., s. 129.

²³ O zberateľskej činnosti D. Demeho pozri: SEDLÁKOVÁ, Viera: Piesňová zbierka Dezső Deme a ďalšie východiská výskumu. In: *Kultúrák találkozásai – Kultúrák konfliktusai*. (Red. Kupa András, Eperjesi Ernő, Barna Gábor), Békéscsaba – Budapest, 1995, s. 431 – 433.

sažná zbierka slovenských folklórnych pamiatok z okolia Ostrihomu (Esztergom) pod titulom *Rozmarín zelený*. Vydanie B. Kálmánfiho odzrkadľuje bývalý život baníkov a sedliakov tohto regiónu. V slovenských dedinách v okolí Ostrihomu „sa vyvinula svojrázna forma slovenského folklóru a ľudovej hudby, ktorá zachránila pôvodné črty slovenského ľudového umenia, jazyk, tematické okruhy, formy ľudovej tvorby a ľudovej hudby.“²⁴

V roku 1982 vyšla zbierka Gregora Papučka pod titulom *Zahučali hory – ľudové piesne spod Piliša*. Piesňová monografia autora obsahuje 316 melódií a textov z bohatého piesňového fondu Mlynkov (Pilisszentkereszt). Zostavovateľ zbierky o svojom vzťahu k piesňam svojej rodnej dediny Mlynkov píše takto: „*Keď som ako dieťa začal spoznávať veci okolo seba a pozorovať, čo sa v okolí mňa deje, mohol som si všimnúť (...), že matka kade ide, tade spieva. Ráno spieva Už snečko vychádza..., celý deň spieva o niečom, ale často práve o tom, čo robí, alebo čo sa okolo nej deje, v predvečer Už večer ide, domu pôjdeme..., neskoro večer Čijé to koňički po nocách túľajú...*“²⁵ V *Národopisu Slovákov v Maďarsku* etnografka E. Krekovičová podáva výber zo slovenského folklóru Malého Kereša (Kiskőrös), kde o repertoári dvojazyčných piesní poznamená, že „*veľmi časté bolo spievanie tých istých piesní po maďarsky a po slovensky, resp. striedanie jazyka v jednotlivých strofách tej istej piesne. Ako charakteristických pre mužský repertoár zaznamenal výskum tiež niekoľko piesní spievaných >pri víne<, prípadne vo funkcii prípitku, a tiež početné piesne erotické.*“²⁶ Začiatkom 90-ych rokov vyšla zbierka ľudových piesní zozbierané v Orosláni.²⁷ V roku 1997 Vydavateľstvo Matice slovenskej uverejnilo výber ľudových piesní *Konope, konope*, ktorý inicioval budapešťiansky *Slovenský folklórny spolok Prameň*.

V roku 1999 sa zrodila zbierka slovenských ľudových piesní hostujúceho učiteľa v Sarvaši Alexandra Móžiho „*Na sarvašskom moste...*“ *Szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície – Hagymányaink*, ktorá odzrkadľuje veľké bohatstvo živého repertoáru ľudových spevákov Sarvaša. Vo výbere piesní sú predstavené najfrekvencovanejšie a najobľúbenejšie piesne Sarvašanov, ktoré „*dýchajú vzácnou archaickosťou a vôňou dvojakej domoviny: materinského a dávno osvojeného nového domova.*“²⁸

²⁴ *Rozmarín zelený*. Slovenský folklór z okolia Esztergomu. (Zozbieral a zostavil: Dr. Béla Kálmánfi), Budapešť, 1973. s. 16.

²⁵ PAPUČEK, Gregor: *Zahučali hor – ľudové piesne spod Piliša*. Tankönyvkiadó/ Vydavateľstvo učebníc, Budapešť, 1985.

²⁶ KREKOVIČOVÁ, Eva: Slovenský folklór z Malého Kereša: In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 1996, Magyar Néprajzi Társaság, s. 130.

²⁷ Slovenské ľudové piesne zozbierané v Orosláni/Oroszlányban gyűjtött szlovák népdalok. Oroszlány, 1992.

²⁸ MÓŽI, Alexander: „*Na sarvašskom moste...*“ Zbierka slovenských ľudových piesní zo Sarvaša. Szarvasi szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície 1. – Hagymányaink 1. Sarvaš, 1999, s. 5.

V 21. storočí zbieranie ľudových piesní pokračovalo ďalej. Z bohatej pokladnice poľnoberínskych ľudových piesní Ildika Očovská zostavila zbierku pod názvom: *Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka /A berényi hídón. Mezőberényi szlovák népdalok*. V roku 2000 vydaný zborník piesňového repertoáru svedčí o dobrej a úspešnej spolupráci s maďarskými zberateľmi počas terénneho výskumu. Kniha bola publikovaná v spoluautorstve E. Krekovičovej.²⁹ Rózsa Varga z obce Tardoš zozbierala a zostavila zborník slovenských balád, piesní a modlitieb z Tardoša (Tardosbánya), nachádzajúcej sa na hranici bývalej Ostrihomskej a Komárnanskej župy: *Na Tardoši, na Pažiti, na placi*. V roku 2005 učiteľ Štefan Kuzma zapísal a uverejnil (spolu hudobným nosičom *Zbierka piesní – Daloskönyv*) ešte živé slovenské ľudové piesne pôvodne z multietnických obcí Peštianskej župy: Tárnok, Šóškút a Pusztazámor. Zberateľmi a informátormi ďalšieho vydania *Ked'som išla včera večer z túlania/Mikor este csavargásból visszajöttem. Čabianske spomienky II./Csabai visszaemlékezések. II.* boli Eva Kerepecká a Michal Kocziszi. Ich zbierka obsahuje 80 znotovaných ľudových piesní. Časť piesní je variantom slovenských ľudových piesní pozbieraných na Dolnej zemi, čo potvrdzuje, že informátori, ktorí sa v roku 1948 presťahovali na Slovensko do Komárna, pôvodne pochádzajú z tohto regiónu.³⁰

Ako kuriozitu spomeniem pozoruhodnú knižôčku spracovanú lingvistkou, etnografkou dr. Máriou Žilákovou z *Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti* Cirkevné piesne v rukopisnom zošite z Bánhidy. Vplyv jarmočnej/letákovkej literatúry na obradný jazyk Bánhidanov. Zošit duchovných piesní a modlitieb, ktorú uchovávala jedna respondentka obce, prepísala a zostavila M. Žiláková v roku 2013. Nôty modlitieb sa v dedine tradovali ústnou tradíciou. Kniha je nepochybne jedinečnou relikviou tradičnej kultúry Slovákov v Bánhide.³¹

Z najvýznamnejších zberateľov tradičného hudobného folklóru z posledných desaťročí 20. storočia treba vyzdvihnúť predovšetkým troch folkloristov: Štefana Lamiho, Ondreja Krupu a etnomuzikologičku Evu Krekovičovú zo Slovenska. Títo zberatelia sa pravidelne zúčastňujú, resp. zúčastňovali zberateľských táborov usporiadaných Výskumným ústavom. Sú to zberatelia, ktorí dlhé roky sústavne

²⁹ Lajos HENTZ – Eva KREKOVIČOVÁ – Ondrej KRUPA – Ildika OČOVSKÁ: *Na berínskom moste. – A berényi hídón. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka, Mezőberény*, 2000.

³⁰ *Ked'som išla včera večer z túlania – Mikor este csavargásból visszajöttem. Čabianske spomienky II. Csabai visszaemlékezések. II.* Ľudové piesne pozbierané v kruhu slovenských repatriantov žijúcich v slovenskom Komárne a Kolárove. – A szlovákiai Komáromba és Gútára áttelepült dél-alföldi szlovákok körében gyűjtött népdalok. (Red. Ildika Očovská). Békecska Čaba, 2010.

³¹ ŽILÁKOVÁ, Mária: *Cirkevné piesne v rukopisnom zošite z Bánhidy pod titulom. Vplyv jarmočnej/letákovkej literatúry na obradný jazyk Bánhidanov*. Tatabánya – Bánhidai Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat és a Komárom – Esztergom Megyei Szlovák Önkormányzat, 2013. 73 s.

zbierali folklór a upriamili pozornosť na pestrosť a bohatstvo slovenských ľudových piesní Slovákov v Maďarsku.

Folklorista, národopisec a osvetový pracovník Štefan Lami (1925 – 2010) bol významnou osobnosťou v kruhu slovenskej inteligencie v Maďarsku. Š. Lami zbieral materiál na všetkých slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku, čím vytvoril možnosť porovnávacieho výskumu kultúry na týchto jazykových ostrovoch.

V 70. – 80. rokoch sa Š. Lami spolu s A. Divičanovou, O. Krupom a J. Mangom aktívne zapájal do organizovania národopisných táborov. Počas skupinového terénneho výskumu okrem zvykov a ľudovej slovesnosti sa zameriaval na zbieranie ľudových piesní. Výsledky svojej zberateľskej práce a údaje o kultúre Slovákov v Maďarsku systematicky spracoval a neskôr vydal. Zrodili sa publikácie: *Slovenské ľudové balady v Maďarsku*, *Rozprávky spod Piliša a Ľudové rozprávky Slovákov v Maďarsku*. V roku 1988 zostavil publikáciu: *Keď si ja zaspievam*. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku, v ktorej sa nachádza piesňový materiál zozbieraný v prostredí Slovákov žijúcich v Maďarsku. Autor uverejnil 362 piesní od 84 informátorov a z päťdesiatich dedín. „Najviac starodávnych nápevov zachovali si naši zadunajskí Slováci. K stredoslovenskému nárečiu patriaci Slováci sú územovo najroztrúsenejší, čo možno badať aj na ich piesňach.“ – píše v úvode Š. Lami.³²

V maďarských a slovenských vedeckých kruhoch uznávaný etnograf, folklorista a bývalý a v súčasnosti čestný vedecký pracovník *Výskumného ústavu* Ondrej Krupa v rámci svojej bádateľskej činnosti sa najviac venuje folklóru Slovákov v Maďarsku. Od polovice 70. rokov bol popredným organizátorom a odborným vedúcim národopisných táborov.

O. Krupa sa systematicky venoval publikovaniu výsledkov výskumu. Skúmal vo vyše sto lokalitách na území Maďarska, Slovenska i Rumunska. Získaný materiál z terénnych výskumov, predovšetkým poverový svet, ľudové zvyky, ľudové rozprávky, detské hry Slovákov v Maďarsku, vzájomné interetnické vzťahy Slovákov, Maďarov a ostatných etnických skupín, ale aj piesňový materiál publikoval v početných samostatných publikáciách, ako i v štúdiách, vo viacerých periodikách najmä v Maďarsku. Z oblasti duchovnej kultúry sa sústredil na regionálne a lokálne špecifiká ľudovej zbožnosti a poverového sveta.

Hlavnou oblasťou vedeckého záujmu Ondreja Krupu je tradičná kultúra a kalendárne obyčaje domáceho slovenského obyvateľstva a slovensko-maďarské vzájomnosti ľudovej kultúry. Jeho najdôležitejšie publikácie sú veľmi populárne dodnes ako napr. dvojazyčná zbierka ľudových rozprávok pod titulom: *Zsofka néni*

³² LAMI, Štefan: *Keď si ja zaspievam*. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku. Budapešť, Tankönyvtárs, 1988, s. 6.

kétnyelvű meséi – Dvojazyčné rozprávky Ľaničky Žofky (Békešská Čaba 1989) alebo *Kalendárne obyčaje I. II. III.* (Békešská Čaba 1996, 1997, 1998).

Výskumný ústav CSSM vydal získaný materiál z terénnej dokumentácie O. Krupu v roku 2004 v publikácii pod názvom *Spevy našich Slovákov – Výber zo zbierky Ondreja Krupu*. Zbierka obsahuje 398 piesní. Piesne prezentované v tejto publikácii zozbieral autor v 31 lokalitách, ale väčšina predstavených piesní pochádza z juhovýchodnej oblasti Dolnej zeme, predovšetkým z Čanádalberty, Veľkého Bánhedešu, Békešskej Čaby, zo Slovenského Komlóša a z Telekgerendáša. V zbierke sa nachádzajú ľudové piesne, ale sú publikované aj ľudové duchovné a cirkevné piesne. Najbohatšiu vrstvu predstavujú slovenské ľúbostné piesne. Do zbierky sú zaradené aj svadobné, pijanské, resp. zábavné, tanečné, vojenské a žalostné piesne, piesne kalendárnych obyčají, žartovné, erotické, piesne s rodinnou a so sociálnou tematikou, ako aj balady.

Etnomuzikologička Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied Eva Krekovičová od roku 1991 je pravidelnou účastníčkou terénnych výskumov organizovaných Výskumným ústavom. Výskumníčka v jubilejnom zborníku terénnych výskumov o bohatom a rozsiahlom fonde slovenských piesní píše nasledujúco: „Dnes už môžem sumarizovať (...) svoje pätnásťročné skúsenosti z terénnych výskumov, realizovaných prakticky vo všetkých základných typoch sídiel a kultúrnych oblastí obývaných slovensky hovoriacim obyvateľstvom v Maďarsku. Výsledkom týchto výskumov je – v rozpore s mojimi pôvodnými obavami – nielen rozsiahly fond piesní, obradového a detského folklóru, rozprávání, príslovných výrokov a frazeologizmov.”³³

Výskumníčka na svojich výskumných cestách získané materiály a poznatky systematicky realizuje na témy: piesňová kultúra jednotlivých lokalít, vzťah písomnej a ústnej tradície, vzťah identity a folklóru, funkcia duchovných spevníkov, piesňové tradície, piesne a sebaidentifikácia, význam duchovných piesní v evanjelickom prostredí slovenskej národnosti na Dolnej zemi a pod.³⁴ O premene funkcií duchovných piesní z tlačených kancionálov v prostredí slovenskej minority zaznamenala, že tieto piesne prechádzali viacerými stupňami folklorizácie než na Slovensku.³⁵ Etnografka E. Krekovičová od roku 1994 pravidelne uverejňuje svoje štúdie a články súvisiace s terénnym výskumom v kruhu Slovákov v Maďarsku. Pu-

³³ KREKOVIČOVÁ, Eva: Medzi empatiou a toleranciou, alebo výskumné tábory – škola vedecká i ľudská. In: *30 rokov vo výskumných táboroch*. Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Reds. E. Krekovičová, O. Krupa, J. Ando, Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 50.

³⁴ Pozri podrobnejšie: KREKOVIČOVÁ, Eva: Slováci v Maďarsku medzi ústnou a písanou komunikáciou. In: *V službách etnografie*. (Reds. A. Divičanová – E. Krekovičová – A. Uhrinová.) 2004, s. 400 – 401.

³⁵ KREKOVIČOVÁ, Eva: A tótkomlósi szlovákok népdalai és dallamvilága. In: *Tótkomlós néprajza*. 2. (Eds. Szincsek György), Tótkomlós, 1996, s. 328 – 329.

blikuje aj piesňové záznamy a ich teoretické vyhodnotenia.³⁶ Vo viacerých periodikách a zborníkoch, uverejnených najmä v Maďarsku a na Slovensku, písala medzi inými o akulturácii v spevnosti Slovákov v Maďarsku, o spevnosti komlőských Slovákov, o vzťahu identity a folklóru u Slovákov v Malom Kereši alebo o typológii slovenských kolied. V roku 2009 počas terénneho výskumu v lokalite Senváclav/Pilisszentlászló poznamenala, že duchovné piesne upozornili v tejto katolíckej oblasti na mariánsky kult, tradíciu púti a dodnes živé ružencové spoločenstvá. Najmä pohrebné piesne v slovenčine sa aj v súčasnosti na požiadanie spievajú členom „ruženca“. Výskumy duchovnej piesne E. Krekovičovej v rámci slovenskej národnosti v Maďarsku z rokov 1991 – 2011 prinášajú „viaceré zaujímavé poznatky o spôsobe života a kultúre spoločenstiev, a to tak z hľadiska ich štýlových a vývinových vrstiev, ako aj ich obľúbenosti a aktuálnosti.“³⁷

Etnomuzikologička Ústavu hudobnej vedy SAV Hana Urbancová, ako znalca tradičnej piesňovej kultúry a hudby etnických menšín, v tematickom zborníku Výskumného ústavu z roku 2011 s názvom Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku uverejnila svoju štúdiu pod titulom Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. Autorka vo svojej štúdii sa zameriava predovšetkým na ľudové duchovné piesne, ktoré odrážajú stav náboženského života tradičnej spoločnosti a sú významnou súčasťou osobného a intímneho sveta slovenskej komunity v Maďarsku. V príspevku okrem iného zdôraznila, že cirkevné piesne plnia v súčasnosti funkciu etnickej a kultúrnej identity³⁸. Konštatovala ďalej, že doterajšie výskumy v prostredí etnických minorít potvrdili, že: „Práve kategória cirkevných piesní plnila v prostredí etnických minorít osobitné významné funkcie. Cirkevné

³⁶ Napr. KREKOVIČOVÁ, Eva: Slovenský folklór z Malého Kereša. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku* 12, 1996, s. 129 – 156; KREKOVIČOVÁ, Eva: Kultúrna a etnická identita slovenskej menšiny v Maďarsku. (Na príklade vzťahu identity a folklóru v Malom Kereši.) In: *Národopisná revue* 9, 1999, č. 4, s. 199 – 204; KREKOVIČOVÁ, Eva: Slováci v Maďarsku medzi ústnou a písanou komunikáciou. (Funkcia duchovných spevníkov v kultúrnej pamäti a etnickej identifikácii.) In: *V službách etnografie / A néprajzudomány szolgálatában*. Eds. Anna Divičanová, Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová. Békéscsaba, VÚSM, 2004, s. 396–403; KREKOVIČOVÁ, Eva: Pieseň v procesoch sebaidentifikácie Slovákov v Maďarsku na prelome tisícročia alebo o histórii jednej hymny. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Eds. Anna Divičanová, Eva Krekovičová, Alžbeta Uhrinová. Békéscsaba, VÚSM, 2006, s. 295 – 300; HENTZ Lajos – KREKOVIČOVÁ, Eva – KRUPA, Ondrej – OČOVSKÁ, Ildika: *Na berínskom moste. Ľudové piesne z Poľného Berínčoka*. Mezőberény, 2000.

³⁷ KREKOVIČOVÁ, Eva: K duchovným piesňam Slovákov v Maďarsku. In: *Posolstvo piesní slovenského sveta*. Spevník vďaka vzdania venovaného príležitosti 1150. výročia príchodu Sv. Cyrila a Metoda k našim predkom na Veľkú Moravu. (Red. Viliam J. Gruska), 2013, s. 58 – 60.

³⁸ URBANCOVÁ, Hana: K súčasnému stavu spevnosti a identity Slovákov v Maďarsku. In: *Slovenská hudba* 26, 2000, č. 3, s. 355 – 368.

*piesne tieto funkcie nadobudli vďaka povedomiu o ich starobylosti, väzbe na národný jazyk nehoovorového typu, ale aj na základe hlbokého emocionálneho vzťahu veriacich.*³⁹

Keďže môj príspevok je jedným z príspevkov, ktorý je zaradený do zborníka zrodeného pri príležitosti životnej dráhy Ondreja Krupu, jedného z najvýznamnejších odborníkov, etnografov a folkloristov zaoberajúcich sa so zberateľskou činnosťou, výskumom a vedeckým spracovaním materiálov o tradičnej kultúre, rozhodla som sa na záver citovať lyrické a emocionálne pozdravné slová Márie Kataríny Hrkľovej, zástupkyne *Domu zahraničných Slovákov*. „Krupa zaludnil prísny svet vedeckého bádania krásou ľudovej tradície, oživil ich pre prácu národopisných domov, folklórnych súborov a skupín, oslávil predkov a poučil potomkov. (...) Z jesenných hmieľ, cez Kračún, krásy jarných dní do zlatého lesa nás vedú Krupove riadky. Od neho vieme, že kvitnúcim konárom na jar si musíme pohladit' tvár, aby nám rozkvitala, vlasy si budeme česať pod vrbou, aby nám dlhé narástli, na Katarínu si z čerešňového konárika, ktorý do Vianoc vykvitne, vyveštíme lásku a šťastie.“⁴⁰

■ VÝBER Z PUBLIKÁCIÍ SLOVENSKÝCH ĽUDOVÝCH PIESNÍ V ROKOCH 1955 – 2010

Vyletel vták/ Felszállott a madár. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku. / Magyarországi szlovák népdalok. (red. Borsai Ilona) Budapest, Zeneműkiadó, 1955.

Rozmarín zelený. Slovenský folklór z okolia Esztergomu. (Zozbieral a zostavil: Dr. Béla Kálmáni), Budapešť, 1973.

MANGA, János: *Z minulosti Veňarcu*. Tankönyvkiadó / Budapest, Vydavateľstvo učebníc, 1978.

„*Za horámi, za dolámi...*“ Magyarországi szlovákok népzeneje. (Reds. Olsvai Imre, Lami István.) Budapest, Hungaroton, 1981. SLPX 18064. (Olsvai Imre lemez-kísérő szövege „A magyarországi szlovákok népdalairól és népzenejéről” címmel.)

LAMI, Štefan: *Slovenské ľudové balady v Maďarsku*. Budapest, 1981.

LAMI, Štefan: *Keď si ja zaspievam*. Zbierka slovenských ľudových piesní v Maďarsku. Budapešť, Tankönyvkiadó, 1988.

C. SZALAI Ágnes: *Slovenské ľudové piesne z Maďarska – Magyarországi szlovák népdalok*. Budapest, Kóta, 1986.

³⁹ URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku*. (Eds. Anna Divičanová a Anna Kováčová), Békešská Čaba, VÚSM, 2011, s. 126 – 152.

⁴⁰ *V službách etnografie*. Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2004, s. 76.

- DANCS, Lajos: *Orie šuhaj...* Tirpák népdalok. Nyíregyháza, 1988.
- PAPUČEK, Gregor: *Zabučali hory. Ľudové piesne spod Pilíša*. Budapest, Vydavateľstvo učebníc, 1983.
- F santofském Pilíši*. Ľudové piesne zo Santova – Pilisszántói népdalok. A MSZDSZ kiadványa, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- OČOVSKÁ, Ildika: Čabiansky spevník. Ľudové piesne z Békešskej Čaby. – Csabai daloskönyv. Békéscsabai népdalok. Békéscsaba, Csabai Etnograhia 1, 1991.
- Oroszlányban gyűjtött szlovák népdalok*. – *Slovenské ľudové piesne zozbierané v Oroszláni*. Oroszlányi Helytörténeti Füzetek 6. Oroszlány, Oroszlanien Sigillum, 1992.
- Konope, konope...* Ľudové piesne Slovákov v Maďarsku. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997.
- Móži, Alexander „*Na sarvašskom moste...*” Zbierka slovenských ľudových piesní zo Sarvaša. Szarvasi szlovák népdalgyűjtemény. Naše tradície – Hagyományaink 1. Sarvaš, 1999.
- HENTZ Lajos – KREKOVICHOVÁ, Eva – KRUPA, Ondrej – OČOVSKÁ, Ildika: *Na berínskom moste – A berényi hídon*. Ľudové piesne z Poľného Berinčoka – Mezőberényi szlovák népdalok. Mezőberény, 2000.
- VARGA Rózsza: *Na Tardoši, na Pažiti, na placi*. Tardošské slovenské balady, piesne a modlitby. Tardoson, a téren és a pázsiton. Tardosi szlovák balladák, dalok, imák. Budapest – Tardos, Argumentum Kiadó, 2000.
- KRUPA, Ondrej: *Spevy našich Slovákov*. Výber zo zbierky Ondreja Krupu – A hazai szlovákok énekei. Válogatás Krupa András gyűjteményéből. Hudobný register – Zenei mutatók: Richter Pál, Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM, 2004.
- KUZMA István: *Zbierka piesní – Daloskönyv*. Slovenské melódie z obcí Peštianskej župy: Pusztazámor, Šóskút a Tárnok. Sóskút, 2005. + CD.
- BRNA, Miroslav: *Žiaľ, žiaľ, žiaľ mi je*. Zbierka slovenských ľudových piesní zo Slovenského Komlóša. – Tótkomlósi szlovák népdalgyűjtemény. Tótkomlós: Szlovák Kisebbségi Önkormányzat, 2001. rozšírené 3. vydanie, 2008.
- Keď som išla včera večer z túlania – Mikor este csavargásból visszajöttem*. Čabianske spomienky II. Csabai visszaemlékezések. II. Ľudové piesne pozbierané v kruhu slovenských repatriantov žijúcich v slovenskom Komárne a v Kolárovo/A szlovákiai Komáromba és Gútára áttelepült dél-alföldi szlovákok körében gyűjtött népdalok. (Red. Ildika Očovská). Békešská Čaba, ČOS 2010.

■ LITERATÚRA

- DIVIČANOVÁ Anna, ONDREJ Krupa: *Slováci v Maďarsku*. Budapest, Meniaci sa svet 2. Press Publica, 1999. 128 s.

- KÄFER, István: *Vzájomnosti slovensko-maďarské*. Budapešť, Vydavateľstvo učebníc, 1984. 223 s.
- KRUPA, Ondrej: *Malý slovenský národopis*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1999. 182 s.
- KREKOVIČOVÁ, Eva: Medzi empatiou a toleranciou, alebo výskumné tábory – škola vedecká i ľudská. In: *30 rokov vo výskumných táboroch: Jubilejné spomienky na prácu v teréne*. Reds. E. Krekovičová, O. Krupa, J. Ando, Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 50 – 55.
- KOVÁČOVÁ, Anna: *Ludovít Izák. Emblematická postava peštianskej slovenskej spoločnosti*. Budapešť – Békešská Čaba, VÚSM, 2012. 176 s.
- URBANCOVÁ, Hana: Cirkevné piesne ako súčasť tradičného spevu Slovákov v Maďarsku. In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája. Otázky vývoja kultúry – A kultúrafejlődés kérdései II.* Eds. Anna Divičanová a Anna Kováčová. Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM, 2011, s. 126 – 152.

■ REZÜMÉ

TANULMÁNY A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK ZENEI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÉNEK KUTATÁSÁHOZ

A *Tanulmány a magyarországi szlovákok zenei kulturális örökségének kutatásához* című írás a magyarországi szlovákok körében végzett népzene gyűjtést tekinti át, közel 200 év távlatából. A bevezetőben a szerző ismerteti a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete néprajzi programját, majd részletesen szól a szlovák zenei tradíció gyűjtéséről, feldolgozásáról és a szlovák népdalokat tartalmazó kiadványokról.

A szlovák népdalkincs gyűjtése már a 19. század óta az egyes gyűjtők, tanítók és más szakemberek érdeklődésének középpontjában állt. Többek között az evangélikus lelkész J. Kollár, a békéscsabai Haán Lajos és Szeberényi Lajos vagy a 33 évig Budapesten tanítóskodó L. Izák (M. Lihovecký) gyűjtésének anyaga érdemel figyelmet.

A 20. században a zenei szakemberek, a szlovák népdalkincset gyűjtők még intenzívebb gyűjtésbe kezdtek. A szlovák dallamkincs, a szlovák zenei folklór gyűjtése legfőképpen Bartók Béla, Fr. Poloczek, K. Ondrejko, majd a magyarországi Lami István, Manga János, Deme Dezső és Kálmánfi Béla nevéhez kötődik. A helyi szlovákok körében többek között Papucsek Gergely, Ocsovszky Ildikó és Kuzma István gyűjtéseit övezte komoly érdeklődés.

Az utóbbi 30 év legaktívabb és legkiemelkedőbb zenei gyűjtői kétségkívül a népművelő és néprajzkutató Lami István, a magyarországi szlovákok legjelesebb

etnográfusa, Krupa András és a *Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete* által szervezett néprajzkutató táborok rendszeres résztvevője, a szlovák népzene kutató, etnográfus E. Krekovičová.

Az írás végén az 1955–2010 között Magyarországon megjelent legfontosabb szlovák népdalgyűjtemények listája szerepel.

■ ZUSAMMENFASSUNG

STUDIE ÜBER DAS MUSIKALISCHE KULTURERBE DER SLOWAKEN IN UNGARN

Die „Studie über das musikalische Kulturerbe der Slowaken in Ungarn“ durchblickt die unter den Slowaken in Ungarn durchgeführte Volksmusiksammlung in einem 200-Jahre-Überblick. Die Autorin beschreibt das Folkloreprogramm des Forschungsinstitutes der Slowaken in Ungarn, und legt die Sammlung slowakischer Musiktradition und ihre Verarbeitung dar (Ján Kollár, Ľudovít Haan, Ľudovít Izák (M. Lihovecký), Béla Kálmánfi, Štefan Lami, János Manga, Gregor Papuček, Ildikó Ocsóvszka, Štefan Kuzma, Ondrej Krupa, Eva Krekovičová). Sie hebt Sammler, die slowakische Volkslieder gesammelt und geforscht haben hervor, und berichtet über wichtigste Publikationen mit dem Thema „slowakische Volkslieder“.

■ SUMMARY

STUDY ON THE RESEARCH OF THE MUSICAL HERITAGE OF SLOVAKS IN HUNGARY

The „Study on the Research of the Musical Heritage of Slovaks in Hungary” provides an overview of research on the folk music collection conducted among the Slovaks in Hungary in a perspective of 200 years.

In the introduction the author describes the ethnographic program of the Research Institute of Slovaks in Hungary, going into the details about the collection and processing of musical tradition (Ján Kollár, Ľudovít Haan, Ľudovít Izák (M. Lihovecký), Béla Kálmánfi, Štefan Lami, János Manga, Gregor Papuček, Ildikó Ocsóvszka, Štefan Kuzma, Ondrej Krupa, Eva Krekovičová). Highlights the collectors who compiled and researched the Slovak folk songs, including the relevant publications.

HUDOBNOTEORETICKÉ PRÁCE ETNOMUZIKOLÓGA MARTINA KMEŤA

Milina Sklabinská

Osobnosti z menšinovej komunity, ktoré svoju celoživotnú prácu venovali prehĺbovaniu poznatkov o vývine vlastnej kultúrnej identity, sú veľkým prínosom pre celkový rozvoj tohto minoritného spoločenstva. Veď práve takýmto osobnostiam vďačíme za to, že položili základy autochtónnej kultúry dolnozemsých Slovákov, na ktorých aj dnes budujeme svoje osobitosti a špecifiká. Nebyť ich neúnavnej práce, dôslednosti, ale aj neutíchajúceho oduševnenia z fenoménov minority, nemohli by sme dnes hovoriť o rôznorodej a komplexnej kultúrnej infraštruktúre dolnozemsých Slovákov, ani o tradíciách združovania a organizovaného pôsobenia v oblasti kultúry. Práve jednej takej osobnosti – etnografovi Ondrejovi Krupovi – je venovaná dnešná konferencia v Békešskej Čabe. A práve inej takejto osobnosti – etnomuzikológovi Martinovi Kmeťovi – je venovaný aj tento príspevok. Obe aktivity majú rovnaký zámer – ukázať na význam a hodnotu celoživotného diela našich významných osobností a tlmočiť odkazy a výsledky ich výskumov ďalším nositeľom kultúrnych diania.

Príspevok si nenárokuje podať vyčerpávajúci prehľad vedecko-výskumných aktivít z celoživotnej činnosti Martina Kmeťa. Na splnenie takejto úlohy je nevyhnutná systematická výskumná práca, ktorá vyústi do osobitného edičného vydania. Naopak, príspevok chce zdôrazniť to, že sme mali medzi nami osobnosť, ktorá využila svoje životné povolanie aj v prospech rozvoja slovenskej kultúry a ktorá posunula našu slovenskú vojvodinskú etnomuzikológiu do profesionálnej roviny.

Martin Kmeť
(19. februára 1926 – 6. apríla 2011)

KRÁTKO ZO ŽIVOTOPISU

Svoje hudobné zručnosti si začal Martin Kmeť cibriť počas stredoškolského štúdia v Sombore, v Novom Sade a v Miškolci, neskôr počas vysokoškolských štúdií vo Vršci a napokon v Belehrade. Celý život sa venoval hudobno-pedagogickej praxi, keď ako profesor hudby prednášal v mestách Užice, Subotica, Sombor, Negotin a Nový Sad. Po presťahovaní do Nového Sadu prednášal na Pedagogickej akadémii Mošu Pijadeho. V rokoch 1989 – 1991 zastával funkciu predsedu Združenia folkloristov Vojvodiny. Zúčastnil sa na mnohých kongresoch a konferenciách s hudobnoteoretickým obsahom. Účinkoval okrem iného na stretnutí ľudovej hudby v Kečkeméte v rokoch 1982 a 1985, kde dostal medailu Zoltána Kodálya za spoluprácu v oblasti ľudovej hudby susedných krajín. Ako skladateľ komponoval diela pre klavír, zborový spev a skladby pre slovenské festivaly. Jeho diela nahral Novosadský rozhlas. Skladbu pre miešaný zbor Božská iskra na text P. J. Šafárika venoval zboru rovnomenného spolku, ktorý pôsobí v Novom Sade. Zhudobnené sú aj niektoré jeho skladby pre klavír. Ide o cyklus miniatúr, ktoré sú programovo ladené.

K HUDOBNO-TEORETICKÝM PRÁCAM MARTINA KMEŤA

Zo všetkých aktivít na poli hudby, ku ktorým Martin Kmeť inklinoval, patrí k najpozoruhodnejším javom jeho vedecká práca, ktorá má za cieľ hudobno-teoreticky definovať špecifiká slovenskej vojvodinskej ľudovej piesne. Predpokladom na dosiahnutie tohto náročného cieľa je dôkladné poznanie celoslovenského korpusu ľudových piesní, na ktoré nadväzuje slovenská vojvodinská tradícia, poznanie kontextu balkánskeho hudobného zázemia a napokon dôverné poznanie hudobnej predstavivosti tunajších vojvodinských Slovákov, jej zapisovanie, predvádzanie a skúmanie či tlmočenie jej tonálneho, textového, formálneho či kontextuálneho charakteru. „*Charakteristiky, dosahy, hodnotu a kvalitu hudobnej tvorby nášho prostredia budeme môcť vzhliadnuť a oceniť iba vtedy, ak sa zoznámime s činiteľmi, ktoré vplývali na jej fyziognómiu a obsah,*” tvrdí M. Kmeť v jednom zo svojich hudobno-teoretických príspevkov, ktorý v tomto smere publikoval¹. O tom, že veľmi dobre poznal všetky spomínané aspekty, sa dozvedáme z vyše päťdesiatich hudobno-teoretických prác, ktoré uverejňoval v mesačníkoch pre literatúru a kultúru *Nový život* (8 štúdií), zborníkoch *Spolku vojvodinských slovakistov* (2 štúdie), v zborníkoch *Spolku vojvodinských folkloristov* (5 štúdií), v zborníkoch spoločnosti *Proleće na čenejskim salašima* (PČESA) (7 štúdií), odborné štúdie v zbierkach ľudových piesní, v zbierkach, ktoré spracúvajú problematiku národno-oslobodzovacieho boja, v zborníkoch, ktoré sa zaoberajú folklórom v Juhoslávii, ako aj v ďalších zborníkoch prác s problematikou tradičnej kultúry vojvodinských Slovákov.

Prvý príspevok venovaný hudbe vojvodinských Slovákov publikoval Martin Kmeť v roku 1964 pod názvom *Niektoré charakteristiky ľudových piesní juhoslovanských Slovákov*. V ňom sú uvedené údaje o zberateľských akciách v minulosti a v čase, v ktorom príspevok vznikol. Evidujú sa tu najprv aktivity pri zbieraní textov ľudových piesní, následne v súlade s nárastom hudobne vzdelaných osobností aj zápisy týchto nápevov. V príspevku sú zachytené aj návštevy niektorých hudobných osobností zo Slovenska, avšak celkovo sa tu konštatuje, že „na tomto poli nás čaká veľa práce. Treba sa zoznámiť s hudobným myslením nášho človeka, spoznať jeho hudobnú predstavivosť a jej charakteristiky a umožniť, aby získané poznatky poslúžili na praktické účely, pre výučbu v školách, vývoj hudobnej kultúry ľudu a inšpiračný zdroj pre budúcich skladateľov.”² V texte predstavuje M. Kmeť

¹ Hudobná tvorba Slovákov vo Vojvodine. In: *Nový život*, 1976.

² Niektoré charakteristiky ľudových piesní juhoslovanských Slovákov. In: *Nový život* č. 4, 1964, s. 269 – 284.

aj niektoré typické hudobné štýlové prvky našich starých nápevov ako aj niektoré postrehy v súvisi s vývojom novej uhorskej piesne. Už v prvom publikovanom texte badať vysokú odbornosť, keď autor vyberá osem notových príkladov na ilustráciu svojich tvrdení, ďalej keď sa opiera o relevantné zdroje a muzikologické a zberateľské osobnosti, ako aj o dôverné poznanie hudobného materiálu, na zbere ktorého sa osobne ako spolupracovník *Vojvodinského múzea* zúčastnil. Aj dnes skutočnú raritu predstavujú piesne zapísané na trinástich pásoch, ktoré vznikli počas terénnych výskumov v rokoch 1957 – 1965. V tom čase múzeum zaangažovalo odborných spolupracovníkov, aby vykonali nahrávanie a zápis slovenských ľudových piesní vo Vojvodine. M. Kmeť sa na tomto podujatí osobne zúčastnil. Deväť zo všetkých pásov má príslušné sprievodné materiály, noty a texty piesní a až sedem pásov kompletne zabezpečil M. Kmeť. Ide celkovo o 450 ľudových piesní z našich prostredí³. Už vtedy ho zaujala pentatonická tonálna kostra v speve staropazovských Slovákov. K tejto problematike sa neskôr často vracal a podrobne ju skúmal.

V ďalšej vedeckej štúdii, ktorú publikuje o šesť rokov neskôr, evidujeme skutočný prienik do podstaty hudobného myslenia vojvodinských Slovákov. Ide o text s názvom *Výskyt starých tonálnych štruktúr v ľudových piesňach vojvodinských Slovákov*.⁴ Serióznosť zberateľskej a analytickej práce s hudobným materiálom sa opiera o vedecké poznatky muzikológov a etnomuzikológov zo Slovenskej republiky. *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného* od Jozefa Kresánka (1913 – 1986), ktorá vyšla v roku 1951 v Bratislave, mala pre slovenskú muzikológiu zakladateľský význam. Jeho hudobno-teoretické poznatky a názory, spôsoby analýzy a triedenie hudobného materiálu ako aj širšie ponímanie hudobného myslenia sa onedlho po vydaní práce dostali aj na Dolnú zem. V jednom zo svojich hudobno-teoretických článkov sa M. Kmeť zmieňuje o tom, že systematickejšie zaoberanie sa hudobným folklórom patrí už výrazne do druhej polovice 20. storočia. Vyplynulo to najmä z obsahu knihy J. Kresánka *Slovenská ľudová pieseň zo stanoviska hudobného*, ktorá sa nám pre vtedajšiu blokádu dostala do rúk až v roku 1954⁵. Ako hovorí, dovtedy už bolo zozbieraných a znotovaných niekoľko stoviek nápevov v novosadskom rozhlase. Inšpirovaný vedeckým dielom, ktoré sa mu stalo „vzpruhou a vodidlom”,

³ Všetky magnetofónové pásky boli digitalizované v rámci činnosti Komisie pre hudobnú činnosť VPK NRSNM v roku 2007.

⁴ Výskyt starých tonálnych v ľudových piesňach vojvodinských Slovákov. In: *Tradičná kultúra Slovákov vo Vojvodine*. Zborník prác z vedeckej konferencie v Novom Sade (22. – 24. októbra 1970), Nový Sad, Obzor, 1973, s. 195 – 214.

⁵ Ľudové piesne juhoslovanských Slovákov v porovnaní s ľudovými piesňami zo Slovenska. In: *Zborník spolku vojvodinských Slovakistov*, č. 14, Nový Sad, 1997, s. 183 – 198.

sa M. Kmeť podujal bádať a vyhľadávať originalitu slovenskej vojvodinskej ľudovej piesne.

O tom, že sa práca nášho etnomuzikológa prelínala s prácou J. Kresánka, hovorí fakt, že sa aj slovenský vedec pri abstraktnejšom pohľade na fenomén slovenského folklóru dopracoval k štrukturálnym zásadám piesne staroslovenskej. J. Kresánek píše, že „*na našom území je križovatka oboch základných tonálnych princípov ľudovej hudby staroslovanskej. Až na naše územie zasahuje starší tetrachordálny princíp, ktorý nás viaže s hudbou južných Slovanov, s hudbou Bulharov, Srbov, Chorvátov z Medzimuria – Maďari tvoria plynulý most*”. Na zjednocujúce prvky stredoeurópskeho hudobného ponímania sa zameriava aj M. Kmeť, najmä keď v komparatívnej práci hľadá podobnosti a rozdiely výskytu pentatoniky v Medzimurí a v Starej Pazove. M. Kmeť príspevok píše na podnet Kodálya inštitútu v maďarskom Kečkeméte (Kecskemét), ale príspevok odznel aj na 10. zjazde ľudovej hudby na počesť storočnice narodenia etnomuzikológa Vinka Žganca roku 1990 v chorvátskom Čakovci. Texty „*Hrvatske pučke pojpevke iz Medjumurja*” Vinka Žganca z roku 1921 využíva vo svojej vedeckej práci aj J. Kresánek. Okrem J. Kresánka na Dolnú zem prichádzalo aj niekoľko ďalších skupín zberateľov zo Slovenska. Izolovanosť našej entity zapríčinila zakonzervovanie istých prinesených prvkov do takej miery, že sa podobné nenachádzajú už ani na Slovensku, čo pre výskumníkov zo Slovenska predstavovalo skutočnú výzvu.

V spomínanej štúdii, ktorá vyšla v roku 1973 ako výsledok vedeckej konferencie venovanej tradičnej kultúre Slovákov vo Vojvodine, sa autor zameriava na korpus piesní, ktoré patria k tým najstarším. Analyzuje melodické hudobné myslenie, ktoré predchádza harmonickému, a tak predkladá čitateľovi piesne, v ktorých je základom trojtónová kostra, a piesne, ktoré od trojtónovej kostry smerujú k pentatonike. Mimoriadne zaujímavou zložkou štúdie je rozbor šesťdesiatich pazovských pentatonických piesní. Podľa autorovho názoru konzervujúce a retardačné činitele umožnili, aby sa takéto piesne zachovali v našom prostredí. Na Slovensku je takých piesní v nepomerne menšom počte, lebo vplyvom rozvíjajúcich a nivelizujúcich prvkov tieto piesne na Slovensku stratili pôvodnú bezpoltónovosť. V štúdii sa zároveň zdôrazňuje, že ide iba o začiatok analytického rozboru korpusu ľudových piesní Slovákov vo Vojvodine a určitým spôsobom sa anticipujú ďalšie rozboru smerujúce k diferenciacii starej a novej piesne.

Staropazovské piesne sú pre autora centrálnym bodom záujmu a venuje sa im v mnohých ďalších štúdiách. K tým prvým patrí štúdia *Vplyv ľudových hudobných nástrojov na vývin pazovského spievania*, ktorá bola uverejnená v zborníku k 200. výročiu príchodu Slovákov do Starej Pazovy v roku 1970. Neskôr im venuje značnú pozornosť v prácach písaných pre zborníky Spolku folkloristov Vojvodiny, presnejšie v zošite číslo 3 v príspevku *Slovačke narodne pesme u Staroj Pazovi* (Slo-

venské ľudové piesne zo Starej Pazovy) a v zošite číslo 5 *Mogućnosti etnomuzikološkog objašnjenja pojava pentatonike u Staroj Pazovi i u Medjumurju* (Možnosti etnomuzikologického vysvetlenia javu pentatoniky v Starej Pazove a v Medzimurí). Príspevok pod názvom *Pentatonika u Medjumurju i Staroj Pazovi* (Pentatonika v Medzimurí a v Starej Pazove) bol prednesený v rámci pripomienky stého výročia narodenia Vinka Žganca⁶ a uverejnený v zborníku, ktorý bol publikovaný v roku 1991.

V roku 1974 vychádza nová štúdia pod názvom *Ľudové piesne vojvodinských Slovákov v porovnaní s ľudovými piesňami na Slovensku*. V nej sa autor zásadnejšie snaží zodpovedať na otázku, v čom spočíva originalita ľudových piesní vojvodinských Slovákov. Komparatívnou metódou na základe zhromaždených melódií a textov sa dopracoval k definovaniu kategórií piesní, ktoré ostali v pamäti vojvodinských Slovákov. V texte však zdôrazňuje nedostatok systematickosti vo vydávaní piesní, zároveň však ako pozitívne príklady, ktoré naznačujú, že sa s touto problematikou pohlo dopredu, uvádza výskumnú činnosť *Vojvodinského múzea* a zberateľskú a produkčnú činnosť v Novosadskom rozhlase. V súvislosti s piesňovým repertoárom vojvodinských Slovákov a s ohľadom na ich pôvod vytvoril klasifikačný systém, v rámci ktorého rozdeľuje piesne do nasledovných kategórií: prinesené zo starej vlasti počas sťahovania; dodatočne importované zo Slovenska; utvorené vo Vojvodine a prebrané od iných národov a národností. Sám však zdôraznil, že pieseň ako živý a meniaci sa organizmus nemožno klasifikovať iba týmto spôsobom a že klasifikácia sa vzťahuje na tie typy piesní, ktoré sa u nás spievajú. V tej istej práci M. Kmeť dodáva, že by bolo možné v nadväznosti na folklórne prvky zo Slovenska vytvoriť podskupinu, ktorá by zahŕňala piesne, ktoré si Slováci sťahovaním priniesli do novej vlasti, ale ktoré v pôvodnej vlasti vymizli. Aby mohol piesne zaradiť do správnych kategórií, čerpal autor informácie z kapitálneho diela *Slovenské spevy* (zbierky slovenských ľudových piesní), zo slovenských ľudových piesní zozbieraných Béloom Bartókom, ale aj z iných zbierok. Podľa príbuznosti s našimi piesňami ich autor rozdeľuje do skupín:

1. identické piesne (aj text aj melódia),
2. identická melódia, textový variant: a) bližší, b) vzdialenejší,
3. identická melódia, iný text,
4. a) variant melodicky bližší, textovo vzdialenejší,
b) variant textovo bližší, melodicky vzdialenejší,
5. identický text, variant melódie: a) bližší, b) vzdialenejší,

⁶ Vinko Žganec, jeden z najväčších chorvátskych muzikológov a etnomuzikológov z Chorvátska.

6. identický text, iná melódia,
7. variant melódie na iný text: a) bližší, b) vzdialenejší,
8. textový variant na inú melódiu: a) bližší, b) vzdialenejší,
9. rovnaký iba sujet (námet lexikálno-poetického textu).

V prílohe tohto textu je aj rekapitulácia poradia 306 piesní zatriedených podľa „Bartókovoho systému triedenia“. Na základe priloženej tabuľky autor popisuje hlavné charakteristiky skúmaných piesní.

Ďalšia štúdia je z roku 1976 s názvom *Hudobná tvorba Slovákov vo Vojvodine*. Príspevok vyčerpávajúco spracúva tému folklórnej hudobnej tvorivosti a analyzuje hudobnú predstavivosť podľa etáp: najstaršia etapa (do konca prvej svetovej vojny), vývojová fáza medzi dvoma svetovými vojnami, obdobie ľudovej revolúcie a po-vojnových rokov, vývojové etapy 50. a 60. rokov a obdobie spoločensky organizovanej hudobnej tvorivosti. Touto štúdiou autor podal prehľad dejín hudby vojvodinských Slovákov.

Nasleduje plodné tvorivé obdobie: v ňom autor analyzuje novú tvorbu, ktorá vznikala počas druhej svetovej vojny, ktorú sám zažil, keď ako stredoškôlač bol dirigentom zboru jedného vojenského práporu. Vyše desať štúdií zasvätil práve tejto téme a magisterskú prácu *Popevke narodnooslobodilačke borbe u AP Vojvodini – uticaj raznih područja folklor na njihov sadržaj i oblik* (Nápevy národnooslobodzovacieho boja v AP Vojvodine – vplyv rôznych folklórnych regiónov na ich obsah a formu) obhájil na Fakulte hudobného umenia v Belehrade na Oddelení etnomuzikológie.

Etnomuzikologické práce o slovenskej ľudovej piesni vo Vojvodine nachádzame ďalej v piatich zborníkoch prác, ktoré každoročne vychádzali pod názvom *Folklor u Vojvodini* (Folklór vo Vojvodine). Zborníky publikovala *Spoločnosť na ochranu folklórnych tradícií vo Vojvodine*, ktorej bol M. Kmeť predsedom v období 1989 – 1991. Nachádzame tu v srbčine písané analytické texty o štruktúre piesňového dedičstva tunajších Slovákov, osobitne o tzv. *pazovskom spievaní*. V srbčine sú publikované aj texty, ktoré pravidelne vychádzali v rámci združenia *Proleće na Čenejskim salašima* (História poľnohospodárstva „sálašov“ a dedín – Jar na Čenejských sálašoch). Autor píše analytické príspevky v súlade s témami, ktoré združenie každoročne vyhlasovalo. V období 1990 – 1997 sú v knihách VI. – XIII. spracované piesne svadobné, piesne spievané v dedinských školách, nezvyčajné remeslá, ktoré sa spomínajú v piesňach, piesne spievané v domácnostiach, piesne, v ktorých sa spieva o „sálašoch“, vodách, susedoch, Rómoch, kúpe a predaji, jahodách a pod.

V roku 1998 Víťazoslav Hronec urobil výber z publikovaných prác M. Kmeťa a v časopise *Nový život* uverejnil článok s názvom *Fragmenty o našej hudobnej kultúre*. V týchto fragmentoch sa uvádzajú osobitné podkapitoly: O „*pazovskom spievaní*“, 1964, O vplyve inonárodného etnika na ľudovú hudbu v Starej Pazove,

1972, Hlavnú prácu na zachovávaní a zvelaďovaní našej hudobnej kultúry musíme zdolať my sami, 1973, O zachovávaní pentatoniky v našich ľudových piesňach, 1973, Naša špecifickosť – nočný spev mládeňcov po dedine, 1974, Dôsledky porčardášovania našich ľudových piesní, 1974, O našich hudobných festivaloch vo všeobecnosti, 1975, O vzťahu literatúry a hudby, 1978, Účasť našej ľudovej piesne na formovaní mravného profilu ľudí, 1996, Niekoľko kritických záznamov o našom vzťahu k hudbe, 1998. V závere tohto výberu je uverejnená skladba Božská iskra pre mužský trojhlasný zbor.

Pri tomto stručnom prehľade hudobnovedných prác M. Kmeťa nemožno nespomenúť jeho štúdiu z roku 1998 *Príčiny, dôsledky a prax uverejňovania prác z národopisu vojvodinských Slovákov v srbčine*⁷. Aj sám tu konštatuje, že napriek bohatej tematickej rozmanitosti, žánrovej šírke a prílnutia piesne k takmer všetkým prejavom spoločenského života, sa na ich dôkladnejšie poznanie dbalo primálo. Myslí tu najmä na systematickosť v podnecovaní a uverejňovaní odborných článkov z národopisu, ktorý v našej slovenskej vojvodinskej odbornej tlači akoby zostal na okraji pozornosti. Podobne je to aj so snahami preložiť odborné štúdie písané po slovensky do srbčiny a ich uverejňovanie v patričných publikáciách. Ako vynikajúci znalec charakteru a podstaty slovenskej piesne chce autor posmeliť ďalších odborníkov k ráznejšej konfrontácii názorov, lebo sa tak ľahšie vyhneme omylom, chybám a nedostatkom v snahe účelnejšie prispieť k zlepšeniu kultúrnej situácie. Článok sa nesie v kritickom tóne, podobne ako aj článok z roku 1994, keď sa kriticky píše o *Retrospektívnej národopisnej bibliografii 1901 – 1960*, v ktorej je národopis Slovákov z Juhoslávie zachytený okrajovo a nedostatočne.

Okrem uvedených štúdií uplatňoval autor svoje bohaté vedomosti z oblasti etnomuzikológie vo všetkých oblastiach. Zostavoval spolu s inými zbierky ľudových piesní, písal zasvätené texty k nim, analyzoval iné zbierky, najmä v posledného desaťročia 20. storočia, sledoval tep hudobného života vojvodinských Slovákov a svojou neúnavnou prácou udržiaval hudobný aspekt kultúry tunajších Slovákov na vysokej úrovni. Po odborné rady chodili ku M. Kmeťovi tak skladatelia, ako aj hudobní pedagógovia a hudobníci. Preto nie je div, že sám za svojho života nepripravil na vydanie súhrnné dielo, obsahujúce vzácne poznatky, ku ktorým celoživotnou prácou dospel. Veríme, že v budúcnosti sa takéto súhrnné dielo objaví a že bude dôležitým prínosom k celistvému chápaniu hudobného života a potom aj celkovej kultúry Slovákov vo Vojvodine.

⁷ Príčiny, dôsledky a prax uverejňovania prác z národopisu vojvodinských Slovákov v srbčine. In: *Nový život*, mesačník pre literatúru a kultúru, 1998, č. 3 – 4, s. 115 – 125.

■ LITERATÚRA

SKLABINSKÁ, Milina: O význame hudobno-teoretických reflexií etnomuzikológa Mr. Martina Kmeťa. In: *Slovenská hudba vo Vojvodine*. Zborník prác I. muzikologickej konferencie 2005, s. 99 – 113.

SKLABINSKÁ, Milina (ed.): *Slovenská hudba vo Vojvodine* 2007. Zborník prác III. konferencie muzikológov a hudobných odborníkov. Nový Sad, NRSNM, (6. októbra 2007).

■ REZÜMÉ

MARTIN KMEŤ ETNOMUZIKOLÓGUS ZENEELMÉLETI MUNKÁI

A jelenlegi Szerbiában élő szlovák nemzetiség, enklávé közel háromszáz éves fejlődése során egész sor olyan személyiséggel rendelkezett, akik reflektáltak a kisebbségi helyzetből adódó valóságokra és új jelentésbeli összefüggések közé helyezték azokat.

Manapság sokan közülük többé-kevésbé csak a szűkebb szakmai körökben ismertek. A szakmai és akadémiai munkahelyeknek az a céljuk, hogy megismertessék munkájukat és műveiket szélesebb körben. Egyike a nem sok etnomuzikológusnak Mgr. Martin Kmeť, aki életművét annak szentelte, hogy elemezze a vajdasági szlovák etnikum zenei gondolkodásmódjának lényegét. Becsülettel végzett munkájának eredménye több tíz szlovák és szerbhorvát nyelven megírt tudományos cikk, társszerkesztőként több népdalgyűjtemény és saját vokális és instrumentális zeneművei. Mint zenei szakember olyan személyiség volt, aki saját muzikológiai munkáját azzal koronázta meg, hogy meghatározta a vajdasági szlovák népdal specifikumait és jellegzetességeit. Ezért a munkáért egy sor elismerésben részesült, ezek között található a *Kodály Zoltán Emlékérem* és sok egyéb más díj. Arról, hogy milyen mértékben járult hozzá a zenei tudományos gondolkodás, a zeneművészet fejlődéséhez, csak akkor lehet majd beszélni, amikor megtörténik életművének komplex vizsgálata. Sok olyan fajta dalt fedezett fel, amelyek arra adnak választ, hogy milyen a vajdasági szlovák zenei gondolkodásmód kapcsolata az anyanemzetével vagy az új környezettel, milyen mértékben befolyásolja azt, illetve keveredik azzal.

A dolgozat rövid áttekintést ad néhány zeneelméleti műről is, amelyek segítenek megérteni azt, hogy miért van szükség Martin Kmeť munkásságának mélyebb és teljesebb kutatására.

■ SUMMARY

MUSICAL AND THEORETICAL WORKS OF MARTIN KMEŤ

Slovak enclave during its almost tercentenary developmental path in today's Serbia, have a wide range of personalities that reflected cultural phenomena of the enclave's reality and who draw them to new semantic plane. Many of these personalities in a greater or lesser extent are known mainly within small professional background. Professional and academic departments aim to make their work known in a broader sense. M. Martin Kmeť was one of the few ethnomusicologists who dedicated his life activity to analyzing the substance of Slovak minority musical thinking in Vojvodina. As a result of his continuous work are dozens published research articles in Slovak and Serbo-Croatian language, co-authorship of folk songs collections, as well as his own vocal and instrumental artistic creation. As a music expert he was a personality who crowned his lifelong musicological work by determining the particularity and characteristics of Slovak folk songs in Vojvodina. For this work he has won numerous awards, among which classifies the medal of Zoltán Kodály and many others. To what extent did he contribute to the development of scientific thinking about music, the development of musical art, music practice and music life of Slovaks in Vojvodina, will be possible to talk about after examining his complex work. He deduced many song categories which give us a direct response to the interconnectedness of musical thinking and feeling with the mother country, new environment, or more precisely the interference and overlapping of everything they were surrounded with at that time. The contribution that we present is a brief overview of some musical and theoretical works which anticipate the need for deeper and more profound research of M. Kmeť's works.

VARIETY JAZYKA PÍSANÝCH PAMIATOK ĽUDOVEJ RELIGIOZITY SLOVENSKÝCH KOMUNÍT RÍMSKOKATOLÍCKEHO VYZNANIA

Mária Žiláková

V rokoch 1960-tych, 70-tych sa rozprúdilo v Maďarsku vlastivedné hnutie, cieľom zaznamenať, uchovať a spracovať relikty tradičnej kultúry. Z radov našej minority prví vstupovali do etnografických výskumov Štefan Lami a náš jubilant, Ondrej Krupa. Š. Lami sa sústreďoval na zaznamenávanie folklórnych textov, náš jubilant sa venoval výskumom rozsiahlej a zložitej téme kalendárnych obyčají a rodinných zvykov. Záujem dvoch prvých výskumníkov motivovalo spoznanie, že práve tieto fenomény sa rapídne strácajú z našej tradičnej kultúry, keby sa neuchovali, znamenalo by to stratu bohatého kultúrneho dedičstva. Toto spoznanie zostávalo závažným motivačným faktorom aj pre mladšie generácie, pre výskumníkov, ktorí vstupovali do vedeckého života na tomto poli po nich.

Prínos práce, ktorú vykonal Ondrej Krupa v oblasti etnografie, bol všestranne analyzovaný a ohodnotený, myslím si, že evidencie sa nemajú opakovať, stačí na ne odkazovať.

Ondrej Krupa bol medzi prvými, ktorí dospeli k poznaniu, že k uchovaniu tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku na vedeckej úrovni nepostačuje len entuziazmus, nielen spracovanie materiálov, aj samotná zberateľská práca si vyžaduje odborné poznatky. Keďže čas súril, za vhodnú metódu rýchleho odovzdávania metodických postupov sa ukazovalo organizovanie národopisných táborov, o rozvoj tohto hnutia sa jubilant zaslúžil ako iniciátor, organizátor a odborný vedúci. Postaral sa aj o širšie zverejnenie výsledkov, nielen svojimi publikáciami, organizovaním medzinárodných národnostných etnografických konferencií zabezpečil publikačnú možnosť každému z radov našej minority, kto pracoval na tomto poli.

Prvý národopisný tábor bol zorganizovaný r. 1977 v Novohradskej župe, so strediskom v Banke (Bánk). Do tohto tábora som bola pozvaná ako začiatočníčka, kedy som už mala vybranú tému ľudového liečenia, sondáže do témy som do času tábora urobila v svojej rodine vo Veľkom Bánhedeši (Nagybánhegyes). Ako je to známe, túto tému, ktorá sa v sedemdesiatych rokoch počítala za tabu, som skúmala

viac ako 30 rokov, uverejnila som z nej viacero publikácií, v monografickej podobe bola spracovaná r. 2009.¹

Druhou mojou etnografickou výskumnou témou, ktorá je čiastočne náväzná na národopisné tábory, je ľudová religiozita lokalít s katolíckym vyznaním. V tábore v Šáre (Sári, Dabaš / Dabas), kedy bola objavená prvá ľudová (archaická, profánna) modlitba r. 1980, som nebola prítomná, text zaznamenala Marta Sigmundová (Botíková), ktorý mi sprostredkoval Koloman Pataki. Systematický výskum si vyžadoval početné individuálne cesty do terénu, podstatne ovplyvnili postup v téme národopisné tábory v Santove (Pilisszántó) v rokoch 1989–1990, a v Novej Hute (Bükkszentkereszt) r. 1993. V tejto fáze som sledovala v prvom rade rozsah materiálu a obsahové zložky, aby som ho mohla typologicky indentifikovať. Za vzor slúžili antológie maďarského a slovinského materiálu.² Jazykovú stránku textov, podaných ústne, alebo zapisovaných po pamäti, charakterizovali znaky hovoreného textu, mali výrazný nárečový ráz lokálneho dialektu, písané sa vyznačovali maďarským pravopisom.³ V Mlynkoch (Pilisszentkereszt) a Santove podaktorí informátori odkazovali na to, že sa niektorý text naučili zo starej modlitebnej knižky, ale nevedeli ju identifikovať. Nesmie sa zabúdať na fakty, že v 1960–tych – 70–tych rokoch sa strácala tradičná ľudová architektúra a vymieňal sa tiež nábytok na moderný, nezostávali priestory na uskladňovanie vecí, ktoré stratili praktickú funkciu. Ďalším dôležitým faktorom bola situácia cirkvi v týchto rokoch a najmä doznievanie výmeny obradného jazyka, následkom ktorej sa dostával kánon slovenských cirkevných omší a ďalších kanonizovaných obradov do pozície ľudovej religiozity. Podstatný výsledok priniesol v súvislosti jazykových súradníc témy tábor v Tárnoke (Tárnok) a Šóškúte (Sóskút) v r. 1998, síce v tejto fáze výskumov sa ukazoval byť dôležitejším z hľadiska mojich lingvistických výskumov svojrázneho vzťahu dolnozemských Slovákov k spisovnej norme.⁴ Rozbor jazyka dvoch

¹ Mária Žiláková: *Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivana Krasku, 2009.

² ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1976., Vilko Novak: *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana, Družina, 1983.

³ Mária ŽILÁKOVÁ: Svojské črty slovenských ľudových modlitieb v porovnaní s maďarskými a slovinskými. *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 7 (1988), s. 151 – 160.

⁴ Mária ŽILÁKOVÁ: Pisomné pamiatky vysokej kultúry zadunajských obcí Tárnok a Šóskút. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 15 (1999), 157 – 167. Ide o diela: *Pobožnosť kresťansko-katolícka v Modlitbách a piesňach*. Složená a vydaná skrze ctihodného P. Ondreja Bresztyenszky nekďajšieho kňaza Bielohradského biskupstva farára Šóskútskeho. S odobrením najďost. Vicariatu Gen. Baňsko-Bys-trického. V Budapešti. Vydáva a tlačí Koloman Rózsa a manželka 1893. a *Ozvena Hlasu Nebeského, aneb Modláca a spříváca kniha obzvláštne pre katolíkov obci Tárnok (Fejerska stolica) složená a spřísaná skrze Jozefa Hromada, tejsze slávněj obci organisty a hlavného učitelja. V slovenském a uhorském jazyku. Z vřáčejsí stránky vyřáh z modlitebnej knihy volakedajšieho šóskútskeho Bresztyenského z r. 1899.*

kancionálov poukázal na fakt, že aj na zadunajských jazykových ostrovoch sa formovali kultivované variety slovenčiny a pretrvávali aj po prijatí jednotného moderného slovenského jazyka, štúrovčiny.⁵ Až materiál tábora z r. 2008 v Senváclave (Pilisszentlászló) doplnil repertoár ľudových modlitieb, potvrdil hypotézy o funkcii Mariánskeho kultu v uchovaní ľudovej religiozity, našlo sa aj zopár spevníkov a modlitebných knížiek, ktoré odkazovali na recepciu viacerých štandardizovaných vrstiev slovenčiny v kruhu slovenských komunít s rímskokatolíckym vyznaním. Potvrdila toto spoznanie aj moja výskumná ceta do Bánhidy r. 2010. Slovenská samospráva Bánhidy, ktorá získala finančný fond z nadácie na spracovanie pamiatok tradičnej kultúry, ma vyzvala, aby som urobila sondáž a zistila, čo sa ešte uchovalo v susedstve veľkomesta (dnes je Bánhida predmestím Tatabáne / Tatabánya) z pôvodnej slovenskej kultúry v stave vhodnom na spracovanie. Snažila som sa doplniť v prvom rade materiál z ľudového liečenia a zameriavala som sa na jazyk dvoch informátorov s výnimočnými schopnosťami.⁶ V Bánhide som konala individuálne výskumy na konci 1970-tych rokov, bola som aj účastníčkou národopisného tábora, ktorý sa tu konal r. 1981, ale pri týchto príležitostiach mi lokalita „neukázala svoju pravú tvár“. V čase prvých sondážnych návštev r. 2010 som zistila, že v lokalite sa uchovalo viacero vydaní slovenských biblí a spevníkov, dvojazyčných biblí a zväzky náboženskej literatúry iného druhu. Medzi časom sme zapísali s Evou Krekovičovou v tábore v Šáre r. 2011 väčšie množstvo piesní a modlitieb z repertoáru pútí. Nedopátrali sme sa však k letákom, ktoré si niektorí informátori aj pamätali, ale 2-3 stranové „papieriky“ sa v domácnostiach stratili. Kvantum zapísaných textov ľudových modlitieb ešte stále neumožňovalo pripraviť antológiu, hodilo sa však k rozsiahlejšej štúdii.⁷ Pri spracovaní boli oporou okrem už vyššie spomínaných antológií dve publikácie, monografia Hany Urbancovej *Mariánske legendy v ľudovom speve* a knižná publikácia autorskej dvojice Ľubice Droppovej a Evy Krekovičovej o letákových piesňach zo slovenských tlačiarní.⁸

⁵ Mária ŽILÁKOVÁ: Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných podôb slovenského jazyka v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, 2005. s. 24 – 71.

⁶ Anna BERKOVÁ, rod. Forišeková, 1928., Štefan Hlogyik 1938.

⁷ Mária ŽILÁKOVÁ: Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Otázky kultúry/A kultúra kérdései II. Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku/A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Eds. Anna Divičanová – Anna Kováčová. Békešská Čaba-Békéscsaba, 2011. s. 164 – 211.

⁸ Hana URBANCOVÁ: *Mariánske legendy v ľudovom speve*. Bratislava, AEP, 2007; Ľubica DROPPOVÁ – Eva KREKOVICHOVÁ: *Počúvajte pany, aj vy mládenci...* Bratislava, Eterna press-Ústav etnológie, 2010.

Od 2011. roku sa vraciam do Bánhidy, ktorá mi nečakane vyklopila svoj jediný poklad. Informátorka Anna Berková, rod. Forišeková uchovala bohatý materiál písaných reliktov svojej veľkorodiny, ktorý spracúvam v spolupráci s miestnou slovenskou samosprávou. postupne. Informátorka vypovedala o tom, že členovia viacerých generácií ich veľkorodiny boli v službách katolíckej cirkvi, zastávali rôzne funkcie, niektorí sa dostali do vyšších cirkevných kruhov, Lőrinc Lutring bol člen rádu kapucínskej rehole, ona je aj v súčasnosti kostolníčkou. Počas prvej návštevy u nej som zistila solídne množstvo letákových piesní a modlitieb, z ktorých som vtedy prepísala len jednu, k Svätej Barbore, ktorá dokladá korešpondenciu ľudových modlitieb s letákovou spisbou. Venovala mi aj rukopisný zošit svojho pradeda Jána Lutringa, ktorý si zapisoval piesne a modlitby návazné na Mariánsky kult, najmä na kult Májovej Márii medzi rokmi 1898 – 1911. Kult uctievania Májovej Márie vznikol v Ríme na začiatku 19. storočia. Veriaci vzdávajú hold Panne Márii každý deň mesiaca. Pápež Pius VII. schválil túto formu pobožnosti v svojom apoštolskom spise datovanom z 21. apríla r. 1815. R. 2013. som pripravila na vydanie materiál rukopisného zošita, ktorý miestna slovenská samospráva vydala, premiéra publikácie sa konala pred širokou verejnosťou Bánhidanov. Jazyk piesní a modlitieb, ktoré si Ján Lutring zapisoval dosvedčuje, že pravdepodobne prepisoval texty z letákov. O letákoch, ktoré sú pozošívané do podoby kníh, som urobila zatiaľ len zoznam, je ich spolu 54 kusov a venovala som pozornosť ich jazykovej stránke. Na obsahovú zložku odkazujú tituly modlitieb a náboženských piesní.

Po obsahovej stránke sa materiál letákov a rukopisného zošita môže triediť podľa katalógu, ktorý urobili etnologičky Ľubica Droppová a Eva Krekovičová.⁹ Presné zaradenie materiálu som zatiaľ nevykonala, uvediem o ňom stručné poznámky orientačným cieľom. Texty sú venované hlavne Ježišu Kristu a Panne Márii, niekoľko modlitieb resp. duchovných piesní je venovaných svätcom a mučeníkom sv. Jozefovi, Anne, sv. rodine, anjelovi Rafaelovi, všetkým anjelom Pána, sv. Šebastianovi, Rochu, Jánovi Nepomuckému, Vendelínovi, sv. Barbore, Rozálii, Genovéve, Kataríne, Márii Magdaléne. Piesne a modlitby k Panne Márii sa radia k tematickým okruhom: oslava Panny Márie, vyznanie lásky k Panne Márii, krása Panny Márie, vlastnosti Panny Márie, Panna Mária patrónka Uhorska, Panna Mária orodovnica, prosby o milosť pre hriešnikov, oslava Panny Márie Ružencovej, ružencový veniec a spolok, oslava radostnej Panny Márie, sedem bolestí Panny Márie, pútnické miesta, poslanie a život Panny Márie, jej vyvolenie, zvestovanie,

⁹ Ľubica DROPPOVÁ – Eva KREKOVIČOVÁ: *Počúvajte pany, aj vy mládeni...* Bratislava, Eterna press – Ústav etnológie, 2010. s. 82 – 225.

Panna Mária hľadá syna, nanebovzatie. Rukopisný zošit Jána Lutringa okrem toho obsahuje rozsiahly materiál k domácej pobožnosti, modlitby na každý deň k úcte Panny Márie, k úcte Májovej Panny Márie na všetky 31 dní mája, modlitby a duchovné piesne k Ružencovej Márii.

Modlitby a duchovné piesne k Ježišovi Kristovi zastupujú nasledujúce tematické okruhy podľa katalógu: narodenie a umučenie Ježiša, rozlúčka s Ježišom, lúčenie Panny Márie a Ježiša. Zatúpené sú ďalej tematické okruhy ľútosť nad hriechom a posledný súd.

Letáky boli väčšinou tlačené v Skalici, v tlačiarňi Jozefa Škarnicla a jeho synov resp. dedičov, zopár z nich reprezentuje tlačiarne z Trnavy a Banskej Štiavnice. Prvý leták zo Škarniclovej tlačiarne je datovaný z r. 1839, prevažná väčšina je z produkcie 1870–80-tych rokov, viaceré sú nedatované. Trnavu reprezentuje jeden text, bez presnejšieho uvedenia tlačiarne a dáta vydania, tlače z Banskej Štiavnice spadajú na roky 1838, 1844, 1845, 1848, 1850.

Jazyk tlačov je čeština, okrem dvoch letákov sú materiály tlačené švabachom, napriek tomu, že moderný jednotný slovenský spisovný jazyk bol už uzákonený v rokoch, na ktoré spadá vydanie prevažnej väčšiny letákov.

Pravopis tlačov charakterizuje nasledujúca norma: písanie *i, í – y, ý* je rozkolísané, dôsledne sa píše *ě, ů, ou* alebo *au*, za dlhé *í* je vo väčšine prípadov *j*, za *j–g*, za labiodentálne *v – w*, graféma *v* má najčastejšie hodnotu *u*, *š* sa častokrát označuje zdvojenou grafémou *šš*, *ř* sa píše dôsledne. Veľkými začiatočnými písmenami sa píše vlastné mená, abstraktá s náboženskou sémantikou – substantíva, aj viacslovné konštrukcie substantív a konštrukcie substantívum + adjektívum, osobné zámená vo funkcii oslovenia. Z morfológických javov sa dôsledne uchováva rozdiel medzi tvrdými a mäkkými vzormi adjektív, najmä adjektív na *–í*.

Otázkou je, prečo sa v uvedených rokoch pestovala táto konzervatívna varieta češtiny, či ide o typografický problém, alebo počítalo sa so širším územím distribúcie, prípadne ovplyvňoval jazyk idiolekt autora.

Pravopis rukopisného zošita má znaky hovorovosti, tento fenomén sa odráža hlavne v neutralizácii zných konsonantov, splývavom písaní predložiek so substantívom, ďalej zanedbáva sa dĺžka vokálov. V písaní veľkých písmen sa autor riadi podľa pravopisu letákov. Do českej spisovnej normy sa miestami vsúvajú elementy miestneho dialektu, nápadné je dôsledné používanie jotovaného tvaru numerálie *pjetě*. Vcelku predsa vzbudzuje jazyk rukopisného zošita kultivovaný variant západoslovenského typu, ktorý sa odkláňa od češtiny.

Autori letákových modlitieb a piesní sa neuvádzajú. Výnimku tvorí jeden leták, ktorého text nie je úplný a nie je zaradený do knižnej podoby, uchovali sa strany 3–8, je tlačený latinkou v spisovnej slovenčine, t.j. štúrovčine, tento „*Skladal a vydal Michal Bóna, niekdy slovenský spevár u Karmelitov v Budapešti.*”

Za mojej poslednej návštevy u Anny Forišekovej (12. 9. 2014) som mala možnosť prezrieť ďalšie písomné relikty náboženskej literatúry, medzi inými aj niektoré pamiatky z rodinnej korešpondencie. Príslušníci rodiny Lutringovcov korešpondovali medzi sebou a s priateľmi v slovenčine západoslovenského typu, autori textov sa vyjadrujú kultivovane.

Na prieskum čakajú ďalšie pamiatky cirkevnej kultúry, knižné publikácie, brožúry, kalendáre, periodiky, letáky, ktoré boli založené v knižných publikáciách. Plánuje sa pripraviť prepis textu letákov pospájaných do podoby knihy, ktorý by umožnil porovnanie textov rukopisného zošita a ich vzájomnú súvislosť, resp. v širšom kontexte by sa mohlo zistiť do akej miery tvoria letáky podklad k určitej vrstve zľudovelých modlitieb, ktoré sa dostali mimo kánonu.

ZÁVER

Na základe písaných pamiatok náboženskej literatúry, ktoré sa uchovali na zdunajských jazykových ostrovoch sa dostáva do nového svetla otázka obradného/cirkevného jazyka komunit katolíckeho vyznania. Provizórne sa môže konštatovať, že nie je menej zložitým fenoménom ako fungovanie štandardizovaných jazykových variet v dolnozemskej evanjelických komunitách. Sú doklady na recepciu bernolákovčiny, z ktorej sa utvárali regionálne variety, ktoré približovali kodifikovanú formu slovenského jazyka miestnym dialektom. Letáková spisba reprezentuje prežívanie češtiny ako variety náboženského jazyka. Ďalšie modlitebné knižky, spevníky a pamiatky iného druhu náboženskej literatúry si vyžadujú hlbší prieskum, zdá sa, že budú reprezentovať ďalšie štandardizované variety. Publikácie Spolku Svätého Vojtecha už sprostredkovali modernú spisovnú slovenčinu. Predpokladám, že viaceré komunity zdunajských lokalít s rímskokatolíckym vyznaním pevne ovládali svoje rodné dialekty, jazykový systém svojho materinského jazyka, a preto im nespôsobila ťažkosti recepcia rozličných variet kultivovaného cirkevného jazyka, ktorý pestovali hlavne v Ružencových spolkoch.

■ BIBLIOGRAFIA

- DROPOVÁ, Ľubica – KREKOVIČOVÁ, Eva: *Počúvajte pany, aj vy mládenci...* Bratislava, Eterna press – Ústav etnológie, 2010.
- ERDÉLYI, Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1976.
- NOVAK, Vilko: *Slovenske ljudske molitve*. Ljubljana, Družina, 1983.

- URBANCOVÁ, Hana: *Mariánske legendy v ľudovom speve*. Bratislava, AEP, 2007.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Svojské črty slovenských ľudových modlitieb v porovnaní s maďarskými a slovinskými. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 7 (1988), s. 151 – 160.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Písomné pamiatky vysokej kultúry zadunajských obcí Tárnok a Šóškút. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 15 (1999), s. 157 – 167.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Premeny neštandardizovaných a štandardizovaných podôb slovenského jazyka v Békešskej župe. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2005, s. 24 – 71.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: *Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2009.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Otázky kultúry / A kultúra kérdései II. Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Eds. Anna Divičanová–Anna Kováčová. Békešská Čaba – Békéscsaba, VÚSM, 2011, s. 164 – 211.

■ REZÜMÉ

A KATOLIKUS FELEKEZETŰ SZLOVÁK KÖZÖSSÉGEK ÍROTT NYELVI EMLÉKEINEK STANDARDIZÁLT NYELVVÁLTOZATAI

A szerző Krupa András tudományszervezői munkásságához kapcsolódik írásával. Sorra veszi azokat a néprajzi táborokat, amelyek tudományos munkásságának kibontakozását segítették mind a nyelvészet (elsősorban dialektológia), mind a néprajz területén. Írása időbeli és tematikai tekintetben is széles időszakot ölel fel. Kiindulópontja az első lejegyzett népi ima, majd eljut a dunántúli katolikus felekezetű szlovák településekben fennmaradt szlovák nyelvű vallási irodalomig, melynek egyedi jelentőségű részét képezik a búcsújárások ponyvakiadványai. Bemutatja, hogy a katolikus felekezetű magyarországi szlovákság egyházi nyelvének kérdése hasonlóan összetett probléma, mint az alföldi evangélikusoké. A dunántúli szlovák településekben még az egységes modern szlovák irodalmi nyelv elfogadása utáni időszakban is nyugat-szlovák típusú standardizált nyelvváltozatok éltek a népi vallásosság gyakorlatában, amikor a szlovák nyelvű szertartások kánonon kívüli helyzetbe kerültek.

V ROZPRÁVKACH NIE SÚ LEN ROZPRÁVKOVÉ PRÍBEHY (JAZYKOVÉ OSOBITOSTI ENKLÁVNEJ SLOVENČINY)¹

Katarína Balleková

V príspevku predstavujeme jazykové osobitosti nárečových textov so špecifickými rozprávkovými motívami, ktoré zaznamenal a uverejnil jubilujúci Ondrej Krupa/Krupa András vo svojej knihe *Rozprávky Ľaničky Žofky*² (1984) podľa výnimočnej rozprávačky z Veľkého Bánhedeša/Nagybánhegyes, na slovenskom jazykovom ostrove v Maďarsku. Jeho texty konfrontujeme s nárečovými textami obsahujúcimi podobné motívy, ktoré sa vyskytujú už v zápisoch z r. 1946 z lingvistických výskumov v ďalších slovenských lokalitách v Maďarsku. Čiastočne nepublikované, teda ešte pred verejnosťou skryté pramenné materiály sú archivované v dialektologickom oddelení *Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV* (ďalej *JÚLŠ SAV*) v Bratislave.

O. Krupa v zbierke *Rozprávky Ľaničky Žofky* publikuje pod č. 26 humoristickú rozprávku PO VÓLI VICHOVANÁ ĎIOVKA. Príbeh s erotickým motívom je ladený obscénne. Zaraďuje sa k príbehom z manželského života či o pytačkách (muž nikdy neudrie svoju bohatú a lenivú ženu, ale ju potrestá kocúrom, ktorý ju škriabe po chrbte, keď žena nadáva). Komickosť rozprávky je založená na dvojzmyselnosti výrazu *kacúrovat*³, ktorého významy ostali medzi hlavnými postavami príbehu nepochopené (In: Krupa, c. d., podľa Á. Kovács, s. 325 – 326; Gašparíková, s. 304 – 305).

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA Slovník slovenských nárečí 2/0105/14.

² Elektronická verzia knihy: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data//magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/zsofka_neni_mesei/pages/zsm_00_kiado.htm

³ Odvođené od slova kocúr, samec mačky, dialekt. *kacúr*. Na inom mieste v knihe: ... *chlapec skade-skade ňi, doňiesou eniho veľkého kacúra. Mačku, kacúra.* (s. 152)

V *Slovenskom jazykovom atlase* (OLA), v 2. zv. lexikálno-slovotvornej série, sa na mape č. 10 skúma pomenovanie **samec mačky** („samec кошки“). Záznam z bodu č. 155, zo slovenskej obce Galgaguta, časť Novohradu v Maďarsku, v slovenskom nárečí dokladá podobu *kacúr*. Podoba *kacúr* (*kacur*) je rozšírená v južnostredoslovenských nárečiach (podľa Atlasu slovenského jazyka, 4. zv., časť I [mapa č. 47a, kocúr]; časť II, s. 102), ku ktorým sa typovo zaraďuje aj nárečie Bánhedeša v Békešskej župe.

Mňa (matku, dopl. K. B.) *oťec ešte kacúruje, čo son ešte aj stará! A teba bi ako* (muž, dopl. K. B.) *nekacúrovau, keď ešte taká pekná mladá!* (s. 268)

Podľa Gašparíkovej takýto motív v slovenských textoch chýba (pravdepodobne pre svoju obscénnosť, teda aj pre absenciu zapísania či publikovania).

V archíve nárečových textov v *dialektologickom oddelení JÚLŠ SAV* sú deponované (neskôr) publikované aj nepublikované zápisy nárečových textov z Maďarska. Časť z nich zo svojho výskumu v Maďarsku v r. 1946 sprístupnil K. Palkovič ako pramenné materiály v zborníkoch *Slováci v zahraničí (SZ)*.

Nepublikované ostali viaceré texty z archívu, kt. zapísal v r. 1946 Rudolf Žatko⁴, Palkovičov spolupracovník pri výskumoch, v slovenskej obci **Galgaguta** (6 textov, informátor Michal Bartoš-Čierny, 69-ročný).

Medzi publikované texty v zborníku *SZ 10* (1984) je zaradený výber archívnych nárečových záznamov z obcí **Kestúc/Kesztölc** (v archíve 3 texty, inf. Anna Keilová-Karová, 49-ročná), **Šárišáp/Sárisáp** (v archíve 4 texty, inf. Anna Ďurdiaková, 58-ročná), **Čív/Csév** (v archíve 2 texty, inf. František Flekáč, 54-ročný; 1 text, inf. František Hubáček, 40-ročný), **Maderoš/Mogyorósbánya** (v archíve 1 text, inf. Ondrej Babučaj, 80-ročný), **Huta/Pilis-szentlélek** (v archíve 5 textov, inf. V. Baléka, 46-ročný); v zb. *SZ 11* (1985) z obcí **Mlynky/Pilisszentkereszt** (v archíve 1 text, inf. Anton Urbanič, 62-ročný; 1 text, Michal Banás, 45-ročný), **Santov/Pilisszántó** (v archíve 2 texty, inf. Marcin Liko, 78-ročný).

V archíve nárečových textov zostal pred širšou verejnosťou skrytý humoristický príbeh bez nadpisu s erotickým motívom o pytačkách, ladený rovnako obscénne ako uvedená rozprávka č. 26. Vyznieva tak na základe neporozumenia dvojzmyselného významu slova.

(Úryvok krátený):

Hát, susedovo dťouča veselín duchom bolo ... zato je veselá, že ju jich Pišta každú noc višuchá.

A tá druhá zasek... Tak si ona potom apovi vraví, žebi ju apa višuchau, žebi aj ona bola taká veselá ako susedova Júda! Tag apa ju pochitíu za nohe a tahau po trňach po dvore, že aj plakala.

Tak si apa tu pohútau: ved' že dťouča koška svrbí, prišla jsem, prišou pitač dťouča pítať. Tak dťouča tašla, vidala sa zaňho. Svadbu spravili. Tu keď i už mladí zad' aj mladá nevesta lahli do posteli, mladí si vraví žeňe: „No teras si troška zašu-

⁴ R. Žatko, absolvent štúdia slovenčiny a filozofie v Bratislave v r. 1937, neskôr folklorista, bibliograf, jeden zo zakladajúcich členov vtedajšieho Národopisného ústavu SAVU v Bratislave, v povojnových rokoch 1946 – 1948 jeho riaditeľ.

cháme!” – „Čo bi ťebä zráňig uchiťiu! Ved' mňa apa višuchau, ale mi je pamätnuo!” Tu si mladí pohútau, že ako to môže bid', že apa si häd d'iouku ťuchau!? Tak sa ponosuje zatko apoušov, že čo je to za robota: vraveu, že či von si ťuchávau d'iouku... A vom mu vraví: „A, sim moj, to si ňebútaj takuo! Inšie jej povedz, ni ťuchať!” Tak sa zatko s tim uspokojiu a vraví – no viac ťuchať ňebudú, ale – „viež, žena, teraz budeme makovňíke piecť!”

Tag aj upiekli hñed'edom a bou velmej slatkí, dobrí. Tag vraví žena, že si to apovi tadá. ... No hāt tim boľi spokojní, keď upiekli tri. No ale keď muž aj tie volakomu tatau: rano žena popráva postel'a makovňíka ňenašla aňi edom! Nato ide apa tanu a vraví ňevesta – d'iouka jemu – že häd upiekli tri makovňíke, ale keď ich ta rozdau Pišta! – „Tag bá, lem viľišťe ťapšu, žebi stě veděľi, akej chuťi boľi...”⁵

Galgaguta, text č. 5 (69-ročný informátor Michal Bartoš-Čierny, zapísal R. Žatko v r. 1946)

K. Palkovič uverejnil v zb. SZ 12 (1987) humoristickú, ďalšiu obscénne podanú rozprávku STARÍ MUŽ A MLADÁ ŽENA, zapísanú v Šóškúte v r. 1946 (pôvodne archivovanú aj s ďalším nárečovým materiálom v archíve nárečových textov JÚLŠ SAV). Charakteristická je erotickým motívom z partnerského života vyjadreným v metafore, ako kohút (dialekt. *kokaš*⁶) skáče na sliepku, pričom žartovné vysvetlenie pre nevedomú mladú ženu a neskúsenú gazdinú o požímaní sliepky znelo: „*oštrofuvau*⁷ tú slépku, lebo prlla.”

Keďže mladá žena spávala sama a „voľačo” jej chýbalo, privolala starého muža. „*Papuška, spíte?*” – „*Ňespím,*” *hovorí.* – „*A já som prlla,*” *abi stau hore a ju došou oštrofuvati, jak ten kokaš tú slépku. Potom stau hore a oštrofuvau hu...* Po niekoľkonásobnom akte a opätovnej výzve s upozornením, že si zas prdla, rezignovane jej muž hovorí: „*Už ňedbám, čo sa aj posereš, já ťa už više ňebudem štrofuvati.*” (s. 130 – 131, úryvok krátený).

⁵ Prepis tu redakčne upravujeme podľa zjednodušenej čitateľskej transkripcie Slovníka slovenských nárečí (SSN1, s. 41 – 42).

⁶ V OLA, na mape č. 11 interpretujúcej pomenovanie **kohút** (петух), je doklad z bodu č. 154. V slovenskom nárečí obce Vértésszöllő, z Komáromskej župy v Maďarsku, je doložená podoba *kokaš*. Do 4. zv. *Atlasu slovenského jazyka* sa skúmaný jazykový jav (kohút) nezaradil pre malú lexikálnu diferenciáciu, ostal ako nekartografovaný jav. V komentárovej časti ASJ na s. 74 sa upozorňuje na sporadický výskyt podoby *kakaš*. Na rukopisnej mape č. 259 vyhotovenej k ASJ je zaznamenaný výskyt lexémy *kokaš* v juhonitrianskych obciach Hody (okr. Galanta), Šaľa popri inak sporadickému výskytu lexém *kokoš*, *kakaš*, ktoré aj v ďalších variantoch (*kokeš*, *kakáš*) zachytáva 1. zv. *Slovníka slovenských nárečí* (SSN) na s. 736, 797.

⁷ SSN 2, s. 667, spracúva len lexému *oštrofať* vo význame, potrestať, pokutovať.

Do zb. *SZ 12* (1987) bola zaradená kratučká rozprávka ČERT NA PRIADKACH (s. 147) z obce **Židó/Vácegres** (78-ročná informátorka M. Káčerová, rod. Šulánová).

Vyskytuje sa v nej motív mládenca – čerta na priadkach, ktorého odhalila dievka, keď jej spadlo na zem vreteno. Keď sa poň zohla, zazrela čertove kopytá. Dievky na priadkach sa zľakli a utiekli domov.

Motív je totožný s bohato rozvinutým sujetom rozprávky ňaničky Žofky pod. č. 6 ANTÓNA A ČERT (s. 108 n.), v ktorom sa objavuje podrobne spracovaná látka o upírovi – čert je svojou podstatou upírom – požíračom ľudského mäsa a mŕtvol v kostolnom chráme (podľa Gašparíkovej, 1984, s. 288 – 289).

Vo výbere *Rozprávok* je pozoruhodný legendický naratív o pôvode rastliny krvavá zelina⁸. Rozprávka uverejnená pod č. 17 ZNAK NA TRSTÍŇE, KEĎ SOMÁRIK ZAHRIZOU A KRVAVÁ ZELINA patrí k etiologickým povestiam spätým s Pannou Máriou. Tento variant rozprávky je známy v evanjelickom (a. v.) prostredí Slovákov. V katolíckom prostredí je v legendických rozprávkach motív menštruačnej krvi Panny Márie (v texte Rozprávok „*paňi Mária*“) neznámy, resp. (v takýchto žánroch) tabuizovaný v zmysle ľudovej zbožnosti a podľa cirkevného článku viery o nepoškvrnenom počatí Panny Márie. Motív menštruačnej krvi (Bohorodičky) sa vyskytuje v etiologických povestiach, teda v žánroch ľudovej prózy, vo východoslovanskom prostredí v západnom Bielorusku (NB, odsek 544), zriedkavo vo východoslovanskej tradícii u Huculov, ale aj v južnoslovanskej (bulharskej a macedónskej) tradícii (pozri NB, odsek 545). Ágnes Kovács(ová) v komentári *Rozprávok...* (s. 322) poukazuje na katalóg etiologických legiend Ilony Nagyovej, podľa nej je v maďarských regiónoch (medzi Palócmi a Sikulmi) známy variant poverovej povesti o bylinke, na ktorej sedela Panna Mária. Viera Gašparíková v Slovenských komentároch Rozprávok (s. 298) zaraďuje naratív č. 17 k etiologickým rozprávkam spätými s Pannou Máriou, ktoré sú rozšírené v slovenskej tradícii, hoci v publi-

⁸ Pravdepodobne ide o **kapsičku pastiersku** (lat. Herba bursae pastoris). Táto bylina, známa tiež pod názvami „*kapsička, kapsička pastierska, kokoška, kokoška pastuší, kolduška, krvavá zelina, pastierki, pastierova kapca, pastierova kapsa, pastierska kapsička, pastierská kapsička obyčajná, pastierska tobolka, pastierské kapsičky, pastuší tobolka, pastušia kapsička, pastušja kapsička, penízek, ploštičník, srdčička, srdčička, suchá beta, suchá Běta, taška alebo tobolki*“, sa používala v pôrodníctve, pretože pôsobí na hladké svalstvo maternice a zvyšuje sťahy hladkých svalov. Zvonka sa používa vo forme obkladov alebo na umývanie pri poraneniach, pomliaždeninách a zápaloch šliach. Výborná je pri zastavení krvácania... (cit. podľa http://www.predajbylin.sk/kapsicka_vnat/index.html)

kovanej slovenskej literatúre je rovnako komponovaný len motív o vzniku blšníka, t. j. „zeliny Panny Márie”.

„... paňi Márie ten svoj čas bou, ako vracia, tak jin kvapla na tú burinu krú. Ja son videla. Jesto krú! Ač je menšia burina, tak menšia kvapka, ač je večšia, tak večšia kvapka krú. Vela červená tá! Ale no, ta stađe v Bielěj stolici, de zme do repe chodiľi, tan hrúza vela bola! Ale tu nívelmej vino, tuto v tejto Békešskej stolici, len ta, ďalej.”
(s. 202)

Pri rozboře celej jazykovej pamiatky neprístupujeme k nej len ako k slovesnému dielu z oblasti slovenského folklóru, ale inšpiratívne môžu na jazykovedca zapôsobiť jazykové danosti rozprávok v slovenskom nárečí v podaní rozprávkarky Žofie Farkašovej, rodáčky z Veľkého Bánhedeša. Jej vyvážený slovensko-maďarský, resp. maďarsko-slovenský bilingvismus pri rovnocennej dvojazyčnej interpretácii rozprávok zhodnotili viacerí folkloristi, okrem iného sú charakteristiky interpretky/informátorky zastúpené aj v autorských poznámkach (O. Krupa), komentároch (V. Gašparíková, Á. Kovács) a v prílohách ku knihe *Rozprávky ňaničky Žofky*.

Získaný repertoár rozprávok interpretovaný v slovenčine počas tematicky orientovaného výskumu O. Krupu v 80. rokoch 20. storočia nesie znaky zmiešaného (nehomogénneho) nárečia južnostredoslovenského typu, ktoré sa v slovenskej jazykovej enkláve vyformovalo do vlastného nárečia, v ňom sa konzervujú staršie vývojové etapy, ale je ovplyvnené aj novými jazykovými nánosmi v každej rovine jazyka. Aj z tohto dôvodu možno čítať *Rozprávky ňaničky Žofky* nielen ako zábavnú knihu rozprávok, ale aj ako ďalší vzácny sprístupnený prameň ľudovej tvorby o histórii, sociálnej štruktúre, hospodárení, myslení a konaní daného spoločenstva, zakonzervovaný v jazyku.

D. Dudok na základe vlastného výskumu vo Veľkom Bánhedeši v r. 2006 konštatuje, že „(v)šetci obyvatelia slovenskej národnosti sú slovensko-maďarskými bilingvistami (...) Najstaršia generácia ovláda slovenčinu aj maďarčinu rovnako dobre a všetci respondenti generácie narodenej okolo roku 1930 vo svojom materinskom (rodnom) jazyku pohotovo ovládajú širokú žánrovú paletu od dialogických postupov po rozprávačské a výkladové” (Dudok, 2008, s. 118). Rozprávkarka Žofia Farkašová, rod. Drágošová (familiárne ňanička Žofka), narodená r. 1905, teda o jednu generáciu staršia, do bodky napĺňa charakteristiku dobrého informátora či interpreta. Svojím rozprávačským majstrovstvom v dialekte vytvorila komplex jazykovo nasýteného útvaru, štylisticky na vysokej umeleckej úrovni. „Jej invenčnosť a zmysel pre využitie špecifik jazyka, v ktorom práve rozpráva (fonetiku, lexicu, zaužívané frázy...), svedčia o jej narátorskom majstrovstve” (Fajnorová, 2011,

s. 116). A to v čase (okolo r. 1980), keď sa autor *Rozprávok* domnieval, „že bohužiaľ medzi Slovákmi na juhovýchode Dolnej zeme ľudová rozprávka vymrela, niet už ani živého rozprávača, alebo aspoň o takom nevieme.” (Krupa, 1984, s. 8). Zadosťučinením i pozvaním do ríše slova boli pre O. Krupu slová: „Nuž ja vám narozprávam rozprávok, koľko len chcete. Len aby ste mali strpenie počúvať. Aja, koľko som ja volákedý rozprávala deťom!” (c. d., s. 10)

Výnimočnou je jazyková stránka *Rozprávok* zapísaných v nárečovej podobe, v ktorých sa konzervuje istá vrstva frazeológie i nárečovej slovnej zásoby zachytávajúca prirodzenú podobu slovenčiny v intra- i interlingválnych kontextoch.

Pôvodne sme predpokladali, že *Rozprávky Ľaničky Žofky* budú bohaté na nárečovú frazeológiu v podobnej miere, ako je to v iných slovenských ľudových rozprávkach (uložených napr. v zápisoch v archíve nárečových textov *JÚLŠ SAV* aj v edične upravených knižných verziách rozprávok) z územia Slovenska alebo z Rumunska, napr. podľa záznamov K. Plicku (1995). Prekvapujúcim bolo naše zistenie, že v analyzovaných rozprávkach nie je taká bohatá frazeológia.

Takýto stav si vysvetľujeme tým, že rozprávačka interpretovala rozprávkové príbehy už nie v prirodzených rozprávačských kontextoch, ale len vo vyvolanej výskumnej situácii pred zberateľom rozprávok, a tak nemala pri rozprávaní príbehov prirodzených poslucháčov, ktorí by u rozprávačky svojimi reakciami záujmu o príbeh podnecovali jej slovnú ekvilibristiku. „... v Nagybánhegyesi a na okolí v okruhu Slovákov rozprávanie už roky nepatrí k živým vrstvám ľudovej slovesnosti, ba je snád až opovrhnutým zvykom” (Krupa, 1984, s. 8). Nepredpokladáme, že by O. Krupa zaznamenané príbehy v *Rozprávkach* výraznejšie jazykovo upravoval, ale snažil sa o vernosť folklórneho materiálu. Absenciu frazeologických jednotiek sme postrehli aj v Krupových slovenských povestových textoch z Čanádalberta (1981) či v príbehoch zo sarvašských viníc (1990) z územia Maďarska.

Napriek tomu, že sme v 30 rozprávkach zaznamenali nižšiu kvantitu frazeologických jednotiek, ich hodnota je nezanedbatelná, stávajú sa pevnou súčasťou celonárodného frazeologického fondu. (Pokiaľ možno vyčerpávajúci súpis frazeologických jednotiek s vysvetlením ich lexikálneho významu prikladáme na konci článku. Zoradené sú podľa kľúčového slova a v takom tvare, ako sa uvádzali v knihe *Rozprávok Ľaničky Žofky*.)

Vo vydaní *Rozprávok* je veľmi užitočný zoznam menej obvyklých slovenských nárečových výrazov s vysvetlením významu (zostavila ho V. Gašparíková, s. 339 – 342). Ten však nezachytáva celú škálu nárečovej slovnej zásoby, ani rôznorodosť viacerých významov jednotlivých slov zapísaných v texte, ale ani osobitosti z iných

rovín jazyka, ktoré sa vyskytujú v súvislom prejave. O jazyku Bánhedešanov písala aj ich rodáčka M. Žiláková, ktorá konštatuje, že najväčším problémom je zánik dialektu v dôsledku odumierania jeho nositeľov” (2008, s. 139). Pristavíme sa pri niektorých lexémach, ktoré sú uvedené napr. v slovníčku v poznámkovom aparáte *Rozprávok* a pozoruhodné sú aj z hľadiska ne-/spracovania v *Slovníku slovenských nárečí*, ďalej SSN (ten abecedne spracúva nárečovú slovnú zásobu z územia dnešného Slovenska, a tak sa doň nedostala početná slovná zásoba z jazykových ostrovov mimo územia Slovenska, alebo v SSN nie sú zachytené ďalšie lexikálne významy spracovaného hesla).

V inventári nárečovej slovnej zásoby z Veľkého Bánhedeša sa vyskytuje napr. lexéma *čapáš* vo významoch 1., stopa od kvapiiek (krvi): ... *čapáš krvaví ostáu* (s. 73), *Ja son tento čapáš viđeu* (s. 172), 2., buchnutie, plesknutie rukou: *sedem oza-biu na edon čapáš* (s. 104). SSN 1 tieto významy pri homonymných heslách **čapáš** nespracúva.

Do fondu frazeologických jednotiek v SSN 1 (pri h. košťal, chudý) sa nedostali frazémy s lexikálnym komponentom **košťal** (uvedené v súpise FJ), zaznamenané v rozprávkových textoch z Békešskej župy.

Lexéma **vybudnúť** je v archíve dialektologického oddelenia JÚLŠ zachytená vo význame, vytrvať, vydržať, resp. byť, zostať, žiť v gemerských a novohradských nárečiach, jej morfológický variant *vibuc* z okolia Michaloviec. V spisovnej slovenčine je koreň slova zachovaný v slove *pobudnúť*, vo východoslovenských nárečiach napr. v slovách *budúnok*, *budínok*, obytná budova, dom’.

SSN nespracúva v h. **kvočka**, sliepka, ktorá sedí na vajciach al. vodí mladé nárečový tvar *kločka*. Paralelu k tomuto variantu však nájdeme v h. **kvoka** s uvedeným variantom *kloka* z gemerskej oblasti. V homoforme *kloka* sú v SSN spracované ďalšie 2 nesúvisiace významy.

Za zmienku stoja ďalšie lexémy (spracované aj v slovníčku V. Gašparíkovej), ktoré sú jazykovým odrazom dolnozemskej reality, napr. *bobkár*, podomový obchodník, *búboš*, chochol, *čertkiňa*, čertica, *hodál*, pajta pre ovce, krytý košiar, *keritš*, ohrada, *kňežník*, kňaz, *lienga*, masné oko v polievke, *napsám*, námedzná robota, *napsámoška*, nádennička, *omrvec*, mŕtvola, *oprava*, ohrada, plot, *paráž*, pahreba, oheň, *perňa*, popol, *pazár*, pole; chotár, *pitvor*, kuchyňa, *rís*, čiastka (poľnohospodárska práca napr. na desiatok), *sálaš*, samota, dolnozemska poľnohospodárska usadlosť, *segiš*, vrch strechy, štítu, *skapat*, zmiznúť, stratiť sa, *šiator*, stan, *šinár*, hrniec, *špirko*, psík, *teka*, kolok (pri hre), *tekat*, kolkovať, hrať sa v kolky, *ťarcha*, tehotnosť, *vodlovať*, prezradiť, *vražiť*, čarovať a mnohé ďalšie.

Ďalšie zvláštnosti v oblasti hláskoslovia, gramatickej stavby jazyka či syntaktického plánu v skúmanom nárečí naznačíme len skratkovito citovanými výpoveďami, ktoré sme zaznamenali v texte *Rozprávok*. Tieto jazykové javy sú charakte-

ristické pre južnostredoslovenské nárečia na Slovensku (pozri ASJ, početné štúdie A. Ferencíkovej, Š. Tóbika, J. Štolca, P. Ondrusa, K. Palkoviča a i.) a živé sú aj v iných dialektoch stredoslovenského typu na Dolnej zemi (napr. M. Žiláková, 2008): napr. *moja mať sa slepí; kúpili jej stará mamu na ton jarmoku pekníe hábi; ako si von rada videu; de mi je zen, de je moja zen; tri ráz zakívau toho lotára* (= na lotára); *takto ho* (= na neho) *biela postava kívala; za mňa sa nĕstareli; tak sa tan dívala na* (= cez) *klúčovú díerku tanu; tan son na* (= cez) *klúčovú díeru vizerala, že čo robíš tanu; viskočila na* (= cez) *oblok; tašou sa stade prejsť polá* (= popri, povedľa) *chlieva; aj ti veľa peňaze dán; ukázau za začkou peňaze; vieťe, že sa plní kostou ľudia; napi sa trošku vodu, buďen mať veľa búboš* (= chocholnaté) *kurence; večšia kvapka krú* a ďalšie.

Pre obmedzený rozsah príspevku sme sa zamerali na sprístupnenie vytypovaného pramenného materiálu jazyka slovenskej enklávy, ktorý bližšie neanalyzujeme. Zás a znovu sa nám potvrdilo, že akákoľvek publikovaná zbierka nárečových textov (rôznorodých žánrov alebo typovo homogénneho materiálu) je dobrým východiskom na ďalší výskum v oblasti folkloristiky, dialektológie a príbuzných vedných disciplín.

FRAZÉMY A USTÁLENÉ ZVRATY Z VELKÉHO BÁNHEDEŠA

1. *slzi sa mu koprcali po oči* – veľmi plakal
2. *sa nán aj sprac s očú!* – odíd!
3. *škrípala zubami* – veľmi sa hnevala
4. *veľmej sa von hor zau, veľmej na srce si zau* – vnútorne sa ho to dotklo
5. *strhaľi do krvi dou s ňej hábi* – veľmi násilne ju vyzliekli, kmásali z nej šatstvo
6. *zišlo jej na rozun* – spomenula si
7. *ta si mi prešou cez rozum* – oklamal si ma
8. *bolo mu ždi v rozume* – myslel na to
9. *jemu friško kloplo do rozumu* – hneď si pomyslel
10. *chudí je, iba košťial'* – veľmi je chudý
11. *to koška a košťial'* – vychudnutý je
12. *ten iba ruke zalomiu* – zopnúť ruky (ako pri modlitbe)
13. *nobe sa jej podlamovali* – nemohla stáť, nemala sil
14. *dieťa jin bolo ždi za petámi* – stále ich nasledovalo, motalo sa pri nich
15. *toto ňi na ton stojí* – to nie je dôležité, podstatné
16. *ešte son do tarchi ňezapadla* – neostala som tarchavá, nie som samodruhá
17. *paňi Márie svoj čas bou* – Bohorodička v čase menštruácie

18. *deň noc* bi boľi robili, *chudár* – celý deň, neustále
19. *zo dňa na deň* – v blízkej budúcnosti, onedlho
20. *nestarie sa*, či *na svete kto bude* – je jedno, nech je to ktokoľvek
21. *svetom* ho vidurili – vyhnali (niekoho) z domu
22. *táden svet* skusovať – idem do sveta na skusy
23. *ja son sa oželení svetom* pusťiu – putujem, túlam sa smutne po svete
24. *skapau od hanbe* – zmizol od hanby
25. *veľmej jej vóla* odišla – zosmutnela
26. *hádám ju zrádňik* vláčiu?! – zbláznila sa, zošalela?!
27. *len duša bola s ňeho* – nemal už silu
28. *ostáu pri živote* – nažive
29. *postel' razňivá* ho čakala, (*že ho spália, že ho zmárnia*) – upália ho v ohni
30. *na smrť* ochorela – trpela smrteľnou chorobou
31. *od smrti* ťa ochránim – nezabijem ťa, nezomrieš
32. *dieťa na šablu* zaľi – zaklali ho, zabili ho mečom
33. *títo vibudli* s ňeho – vykapali, zomreli
34. *o hlade zomrieť* – vyhladovaný
35. (*už sa zostareli*), *už sa oni tatan való* – starí sú nepotrební, nesúci
36. *daj nás pochovať do matki zemi* – pochovaj nás do hrobu
37. *ja zatiev pokoj* ňemám – dovtedy nezomriem
38. *na pokoji* aj ja umrem – odovzdane, spokojne zomriem
39. *na pokoji* bývau – žil slušne, bez konfliktu
40. *len na samom chlebe* robili – pri práci nejedli, nepili nič inšie (mlieko, vodu...); veľmi chudobne žili, bez výdatnej, posilňujúcej stravy
41. *smrad* zarazí ma ždi senka – cítim tu zápach
42. *volať na ratu* – kričať o pomoc
43. *ste ako tá kločka tin deťon* – veľmi ste starostlivá o deti, vždy sú deti okolo vás
44. *volačo sa neglajchá* – niečo nesedí, nie je pravdivé

45. *pre pána boha!* – preboha!
46. *čert ťa zau aj s koňom!* – nech ťa parom vezme!
47. *fene ho vedeu!* – doparoma
48. *pána boha do jej matere!* – dofrasa!

■ LITERATÚRA A PRAMENE

- ARCHÍV nárečových textov dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.
- BALLEKOVÁ, Katarína: Výrazové bohatstvo enklávných nárečí. (Nad zbierkou čabianskych úsloví Jána Gerčiho). In: *Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*. Ed. A. Kováčová – A. Uhrinová. Békešská Čaba, VÚ CSSM, 2013, s. 213 – 228.
- DUDOK, Miroslav: Slovenský jazyk vo Veľkom Bánhedeši. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku*. Bibliografia a štúdie. II. Zost. A. Uhrinová M. Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 117 – 132.
- DVORNICKÁ, Ľubica: Kde bolo, tam bolo. In: *Zo studnice rodnej reči*. 2. Zost. K. Balleková – M. Smatana. Bratislava, Veda, 2014, s. 387 – 393. (Pôvodne publ. In: *Kultúra slova*, 2003, roč. 37, č. 6, s. 343 – 350.)
- FAJNOROVÁ, Erika: Didaktizujúce podoby prózy Slovákov v Maďarsku v dobových a rozprávkových dielach. In: *Svedectvá dolnozemskej prózy*. Nadlak, Vyd. Ivan Krasko, 2011, s. 114 – 119.
- HABOVŠTIAK, Anton: *Atlas slovenského jazyka*. 4. zv., I + II. Bratislava, Veda, 1984. (ASJ). Kartotéka dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.
- KRUPA, András: Povesti z Čanádalberta. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 3. Budapešť, 1981, s. 165 – 209.
- KRUPA, András: *Rozprávky naničky Žofky (paralelný maď. názov)*. Békešská Čaba 1984. 344 s. (Znovu vydané vo Veľkom Bánhedeši 2011 s podporou Celoštátnej slovenskej samosprávy.)
- KRUPA, András: Mýtické bytosti a kozmogonické poznatky v sarvašských viniaciach. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 8. Budapešť, 1990, s. 63 – 89.
- KRUPA, Ondrej: *Humor ľudu – A nép humora*. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 2009. 192 s.
- MATYÁŠOVÁ, Martina: Rozprávky dolnozemských Slovákov a ľudové rozprávky v komparatívnom nazeraní. (Referát odznel na konferencii Historické aspekty života dolnozemských Slovákov, konanej v Nadlaku 20. – 23. 3. 2014.)
- НВ – *Народная Библия: Восточнославянские этимологические легенды*. Сост. и коммент. О. В. Белова. Москва, Изд. Индрик, 2004.
- OLA – *Общеславянский лингвистический атлас*. Серия лексико-словообразовательная. Выпуск 2. Животноводство. Под ред. Я. Басары и др. Warszawa, 2000. 192 s.
- PALKOVIČ, Konštantín: Zo slovenských nárečí v Ostrihomskej župe. In: *Slováci v zahraničí*. 10 1984, s. 40 – 71.

- PALKOVIČ, Konštantín: Zo slovenských pilišských nárečí v Peštianskej župe. In: *Slováci v zahraničí*. 11 (1985), s. 109 – 134.
- PALKOVIČ, Konštantín: Zo slovenských nárečí vo Fehérskej a Peštianskej župe. In: *Slováci v zahraničí*. 12 (1987), s. 125 – 160.
- PLICKA, Karol: *Zámok na horúcom mori*. Slovenské rozprávky z Rumunska. Martin, Osveta, 1995. 184 s.
- SLOVNÍK slovenských nárečí. 1. zv. A – K. Ved. red. I. Ripka. Bratislava, Veda, 1994. 936 s. Slovník slovenských nárečí. 2. zv. L – Poza. Ved. red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Samuel Cambel na pomedzí vedných disciplín*. Zberateľské dielo Samuela Cambela v kontexte výskumu ľudovej prózy na Slovensku. Slavistický ústav J. Stanislava SAV – Matica slovenská, 2009. 228 s.
- ŽEŇUCHOVÁ, Katarína: *Zbierka ľudovej prózy Samuela Cambela*. Prameň k výskumu rozprávačskej tradície na Slovensku. Bratislava, Slavistický ústav Jána Stanislava – Slovenský komitét slavistov, 2014. 464 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Dve stránky jednej mince. Vývoj jazyka rozdvojenej society Bánhedešanov. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku*. Bibliografia a štúdie. II. Zost. A. Uhrinová M. Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 133 – 149.

■ REZÜMÉ

A MESÉKBEN NEM CSAK MESETÖRTÉNETEK VANNAK (AZ ENKLÁVÉS SZLOVÁK NYELV NYELVI JELLEGZETESSÉGEI)

A szövegben azokkal a specifikus mesemotívumokkal foglalkozunk, amelyeket a jubiláns Krupa A. a Zsofka néni meséi (1984) című könyvében dolgozott fel a magyarországi szlovák nyelvszigeten, Nagybánhegyesen élő, kivételes tehetségű mesemondóval készített gyűjtése alapján. Hasonló motívumok fordulnak elő más magyarországi szlovák településekről a 20. század ötvenes éveiből származó nyelvjárási szövegekben is. A nem publikált szövegeket a *Szlovák Tudományos Akadémia I. Štúr Nyelvtudományi Intézetének* archívuma őrzi. Kivételes a Zsofka néni meséi nyelvjárási formában rögzített nyelvi oldala is, amelyben a szlovák nyelv természetes formáját rögzítő intra- és interlingvális kontextusokban konzerválódik a gazdag frazeológia és a nyelvjárási szókincs.

Az írást azokkal a frazémákkal egészítettük ki, amelyek a Zsofka néni meséi című könyvben találhatók. Ezeket a kulcsszó alapján soroltuk fel.

■ SUMMARY

IN FAIRY TALES THERE ARE NOT ONLY FAIRY TALE STORIES
(LINGUISTIC PECULIARITIES OF SLOVAK IN ENCLAVES)

In the paper we deal with specific fairytale motives which Ondrej Krupa processed in the book *Rozprávky Ľaničky Žofky/Zsófia néni meséi* (*Fairy Tales of Auntie Žofka*, 1984) on the base of outstanding narrator from Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes, on the Slovak language island in Hungary. Similar motives were documented already in dialect records dated to the fifties of the 20th century from other Slovak points in Hungary; still unpublished materials are deposited in the archive of dialect texts of the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics of the Slovak Academy of Sciences. Also the language of the fairy tales is exceptional as they are written in regional dialect variety retaining rich phraseology and dialect vocabulary and reflecting natural form of Slovak language in the intra- and inter-lingual contexts.

The paper contains also a set of phrasemes occurred in the book of *Fairy Tales* which are arranged according to the keyword.

POUŽÍVÁNIE SLOVENSKÉHO JAZYKA V ROZLIČNÝCH KOMUNIKAČNÝCH SFÉRACH A SITUÁCIÁCH V MAĎARSKU

Tünde Tušková

V príspevku prezentujeme výsledky dotazníkového výskumu, ktorý sa uskutočnil v rokoch 2007 – 2009. Respondentmi boli poslucháči slovakistiky na *Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Segedínskej univerzity*, na *Pedagogickej fakulte pre učiteľky materských škôl Vysokej školy Samuela Tessedika v Sarvaši*, na *Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Jánosa Vitéza v Ostrihome* a na *Katedre slavistiky na Univerzite Eötvösa Loránda v Budapešti*. Na výskume sa zúčastnili všetky katedry, na ktorých študuje mládež vyhovujúca našim podmienkam. Poslucháči boli vo veku od 19 do 25 rokov. Podmienkou účasti na výskume bolo, aby mali maďarské štátne občianstvo a aby pochádzali z menšinového prostredia, resp. v ňom vyrastali. V čase výskumu uvedenej podmienke vyhovovali tridsiati respondenti. Je to reprezentatívna vzorka. Samozrejme, na uvedených katedrách študuje viac študentov, ale ostatní mali slovenskú či maďarskú národnosť a zároveň slovenské štátne občianstvo. Boli aj takí, ktorí mali maďarskú národnosť aj maďarské občianstvo a k štúdiu slovakistiky ich viedol osobný záujem o slovenský jazyk, literatúru a kultúru. Z výskumu je vynechaná Katolícka univerzita P. Pázmánya. Tamojší poslucháči slovakistiky nevyhovovali našim podmienkam.

Výskum je koncipovaný širšie. Orientuje sa na problematiku, ktorá sa vzťahuje na etnickú identitu, na používanie slovenského jazyka, na otázky dvojazyčnosti, jazykového postoja súvisiaceho s jazykovým správaním, na sebahodnotenie a ovládanie jazyka mladou generáciou.

V tomto príspevku zhrnieme čiastkové výsledky spomínaného projektu a zameriame sa na používanie, výber jazyka v rôznych komunikačných sférach a komunikačných situáciách. Jedna časť dotazníka sa týkala priznania účastníkov výskumu ku komunikácii v slovenskom, prípadne v maďarskom jazyku. Podoba jazyka nebola presne určená, išlo o bežný hovorový jazyk aj v prípade maďarčiny, aj v prípade slovenčiny.

Cieľom projektu bolo skúmať jazykové preferencie študentov v obchode, v cudzom meste, na podujatiach a v komunikácii s lekárom. Ďalej sme boli zvedaví, v ktorom jazyku sa im sníva, ako sa modlia, hrešia a v ktorom jazyku rátajú peniaze.

Našou hypotézou bolo, že v prípade skúmanej skupiny dominuje v bežnej komunikácii maďarský jazyk aj vo vyššie uvedených komunikačných sférach a komunikačných situáciách. „Prejav jedného a toho istého komunikanta sa môže líšiť v závislosti od prostredia, komunikačných partnerov, témy, funkcie a cieľa komunikácie.”¹ Za dôležitý aspekt pokladáme výber a používanie daného jazyka v živote jednej etnicity. Voľba používania materinského jazyka a vôbec materinský jazyk sa pokladá za základný, ale nie jediný etnointegrujúci prvok, ktorý hrá dôležitú úlohu v živote menšiny a pomocou ktorého sa buduje identita danej národnosti.

Z realizovanej frekvenčnej analýzy vyplynulo, že najväčšie percento študentov (43 %, 13 osôb) používa *na obecnom/mestskom úrade* výlučne maďarčinu. Veľké percento respondentov (20 %, 6 študentov) pokladalo za dôležité pripomenúť, že u nich na úrade nepracujú Slováci, takže nemajú možnosť komunikovať po slovensky. V tejto súvislosti sa žiada spomenúť zákon o právach národných a etnických menšín (Zákon č. 77/1993; VII. hlava – používanie jazyka), ktorý garantuje, že v štátnoprávnom konaní môže svoj materinský jazyk slovne i písomne používať každý. Uvedený zákon § 51/ods. 1 stanovuje, že svoj materinský jazyk môže ktokoľvek a kdekoľvek slobodne používať.² (51. § (1) „A Magyar Köztársaságban anyanyelvét bárki mindenkor és mindenhol szabadon használhatja. A kisebbségnek nyelvhasználatának feltételeit – külön törvényben meghatározott esetekben – az állam biztosítani köteles.”) *Na úrade* (O. 46) rozpráva rovnako často po slovensky a po maďarsky 10 % respondentov (3 osoby), občasne po slovensky 17 % (5 respondentov), vždy po slovensky 3 % (1 osoba) a taktiež 3 % (1 osoba) občasne maďarsky.

Prevažná väčšina odpovedajúcich (40 %, 12 osôb) pripomenula, že u nich doma v obci/meste predavači *v obchode* (O. 48) nevedia po slovensky. Prekvapilo nás aj to, že na tunajšie pomery dosť vysoké percento respondentov (20 %, 6 osôb) rozpráva v obchode vždy slovensky, kým výlučne maďarčinu používajú štyri osoby (13 %). Dvojazyčne komunikujú štyria (13 %), 7 % (2 osoby) občasne po slovensky a takisto dvaja (7 %) občasne maďarsky. Je veľmi pravdepodobné, že tí, ktorí v obchode komunikujú vždy po slovensky, pochádzajú z menších obcí, kde je slovenčina ešte živá, ľudia sa navzájom poznajú a vedia o druhom, aký má pôvod.

Pri otázke č. 49 sme boli zvedaví, či respondenti *mali niekedy problém dohovoriť sa s lekárom po slovensky*. 17 % (5 osôb) neodpovedalo na našu otázku, 20 % (6 osôb) malo v danej situácii problém, lebo lekári neovládali slovenčinu. Prekva-

¹ ZAJACOVÁ, Stanislava: *Komunikačné registre v rolových hrách detí*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 2012, s. 11.

² Dostupné na internete: <http://www.nemzetisegkek.hu/dokumentumok/kisebbssegitorveny/kisebb-storvmagyar2006.pdf>

pilo nás veľké percento respondentov (63 %, 19 osôb), ktorí nemali problém dohovoriť sa s lekárom po slovensky. Je pravdepodobné, že pochádzajú z menších obcí, kde sa ľudia ešte osobne poznajú a vedia, kto má aký pôvod, slovenčina je tu ešte živým jazykom.

Pri analýze odpovedí na otázku *Ktorý jazyk používate v komunikácii medzi sebou navzájom, ak sa stretnete v cudzom meste alebo mimo školy?* (O. 50) sme zistili, že iba jeden študent (3 %) rozpráva výlučne po slovensky so spolužiakmi mimo školy, dvaja respondenti (7 %) komunikujú obyčajne po slovensky, traja (10 %) obyčajne po maďarsky. Štyria študenti (13 %) uviedli odpoveď, že sa vôbec navzájom nerozprávajú, 33 % (10 študentov) komunikuje dvojazyčne a taktiež 33 % (10 študentov) používa vždy maďarčinu v situácii, ak sa stretnú v cudzom meste alebo mimo školy.

Veľké percento študentov (33 %, 10 respondentov) sa nezúčastňuje *na aktivitách slovenských organizácií* (O. 51). Jeden študent (3 %) používa na aktivitách slovenských organizácií vždy maďarčinu a dvaja (7 %) vždy slovenčinu. Štyria študenti (13 %) rozprávajú obyčajne po maďarsky a tiež štyria (13 %) po slovensky. Neprekvapil nás fakt, že najviac respondentov (30 %, 9 osôb) používa obidva jazyky paralelne. V posledných dvoch vyššie uvedených komunikačných situáciách sa potvrdila jazyková bipolarita študentov, čiže paralelné používanie slovenčiny a maďarčiny.

Okrem vyplňania dotazníkov zahŕňala práca aj metódu bezprostredného pozorovania. Na základe odpovedí na otázky, ktoré sme študentom položili nezávisle od dotazníka, sme sa dozvedeli, že všetci bez výnimky sa pokladajú za dvojazyčných. Bez ohľadu na to, že úroveň ovládania jazyka závisí od viacerých faktorov (od prostredia, vzdelania, okolia atď.), treba konštatovať, že aj napriek tomu, že oba jazyky zďaleka neovládajú na rovnakej úrovni, predsa sa cítia bilingvistami.

Zaujímalo nás tiež jazykové správanie študentov v ďalších komunikačných situáciách. Neprekvapili nás ich odpovede na ďalšie otázky: *V ktorom jazyku sa Vám sníva?* (O. 52), *V ktorom jazyku sa modlíte vo svojom vnútri?* (O. 53), *Ktorý jazyk používate, keď rátate peniaze?* (O. 54) a *V ktorom jazyku ste zvykli hrešiť?* (O. 55) Z realizovanej frekvenčnej analýzy vyplynulo, že spomedzi opýtaných pri každej otázke skoro alebo viac ako polovica respondentov používa výlučne maďarčinu. 14 respondentom (47 %) sa sníva vždy po maďarsky, 12 študentov (40 %) sa modlí vo svojom vnútri v maďarčine, až dvadsiati (67 %) rátajú peniaze výlučne po maďarsky a desiat (33 %) hrešia v maďarčine. Použitá viachodová škála umožňovala pri každej položke vyber piatich variantov. Nikto zo študentov si nevybral odpoveď „vždy po slovensky”. To znamená, že nikomu sa nesníva výlučne po slovensky, nehrešia, nemodlia sa a nerátajú peniaze výlučne po slovensky. Jednému študentovi (3 %) sa sníva obyčajne v slovenčine, dvaja (7 %) rátajú peniaze, modlia sa a hrešia

obyčajne v slovenčine. Šiesti (20 %) sa vyjadrili, že obyčajne sa im sníva v maďarčine, piati (17 %) hrešia, štyria (13 %) sa modlia a traja (10 %) rátajú peniaze obyčajne po maďarsky. Aj slovenčinu, aj maďarčinu používajú štyria (13 %), keď rátajú peniaze, siedmi (23 %), keď hrešia, a štyrom (13 %) sa sníva v oboch jazykoch. Nikto (0 %) si nevybral odpoveď, že by pri modlitbe používal obidva jazyky. Výraznejšie percentuálne zastúpenie (40 %; 12 osôb) predstavujú takí, ktorí napísali, že sa nezvyknú modliť. Jednému študentovi (3 %) sa nesníva a štyria (13 %) nezvyknú hrešiť vôbec.

Z výsledkov je zrejmé, že poslucháči slovakistiky v Maďarsku podľa vlastného vyjadrenia používajú vo vyššie uvedených komunikačných sférach obyčajne maďarčinu alebo komunikujú dvojjazyčne. Len v malom počte si vybrali možnosť odpovede „používam výlučne maďarčinu“. Avšak v situáciách, keď sa im sníva, rátajú peniaze, hrešia, modlia sa (teda používajú svoj vnútorný jazyk), práve naopak, najčastejšie používajú výlučne maďarčinu.

Pozoruhodné sú výsledky predchádzajúcich výskumov, z ktorých vyplynulo, že v komunikácii so všetkými rodinnými príslušníkmi bol na hodnotiacej škále najčastejšie volený variant „vždy po maďarsky”.³ Môžeme konštatovať, že používanie slovenského jazyka a používanie oboch jazykov paralelne u študentov je efektívnejší v komunikácii vo vyššie uvedených situáciách (na obecnom úrade, v obchode s predavačom, pri stretnutí v cudzom meste, na aktivitách slovenských organizácií) ako s príslušníkmi rodiny.

Nerозoberali sme zvlášť údaje vyššie uvedených katedier, lebo čo sa týka nášho výskumu, tendencia je všade rovnaká.

Na záver môžeme konštatovať, že u študentov slovenského pôvodu v Maďarsku sa v našej výskumnej vzorke rozdiely medzi mužmi a ženami neukázali, čiže pohlavie sa neprejavilo ako činiteľ ovplyvňujúci používanie jazyka v rôznych komunikačných situáciách a komunikačných sférach.

Celkovo môžeme zhrnúť, že uskutočnená analýza potvrdila, že v komunikačných situáciách (pri modlitbe, rátaní peňazí, pri snívaní a hrešení) sa používanie slovenského jazyka dostáva do úplného úzadia. Výrazná je dominancia komunikácie študentov v maďarskom jazyku, ale pozoruhodné percento respondentov komunikuje dvojjazyčne na aktivitách slovenských organizácií (30 %) a taktiež medzi sebou, keď sa stretnú v cudzom meste (33 %).

Vyššie uvedené údaje o tom, ako študenti, vysokoškooláci slovenského pôvodu v Maďarsku riešia jazykové komunikačné situácie, vlastne ktorý jazyk si vyberú

³ TUŠKOVÁ, Tünde: Používanie slovenského jazyka v kruhu poslucháčov slovakistiky na území Maďarska. Prednesené 30. mája 2014 v Bukurešti na konferencii *Slovenčina včera – dnes – zajtra*

v určitých komunikačných situáciách a komunikačných sférach v národnostne miešanom prostredí, majú význam pre poznanie ich jazykového vývoja. Analýza potvrdila našu hypotézu, že skúmaná skupina vo všetkých komunikačných situáciách a komunikačných sférach preferuje maďarský jazyk, ale na viacerých miestach v určitých komunikačných sférach ani nie je možnosť na používanie národnostného, slovenského jazyka.

Táto vzostupná tendencia maďarského jazyka nás neprekvapila, veď maďarský spisovný jazyk považovali príslušníci našej komunity vždy za absolútnu normu⁴, o čom svedčia aj ďalšie výsledky výskumov, ktoré tiež potvrdili slabnúci charakter používania slovenského jazyka.⁵ Avšak aktivitu, angažovanosť mladých treba každopádne rešpektovať, dokonca podporovať. Na tomto poli sa ukazujú nové možnosti. Keďže v Maďarsku sa len v menšinovom prostredí komunikuje v slovenčine, potrebujeme vedome oživovať svoj menšinový jazyk. Preto sa žiada uplatniť vedecké výsledky výskumov aj v praxi. Na to je potrebná politická vôľa, vedomé nariadenia Celoštátnej slovenskej samosprávy. Bolo by dobré dosiahnuť, aby sa spomínaní študenti ani po skončení svojho štúdia nevzdialili od slovenskej minority a aby naďalej zostali v kontakte s menšinovou komunitou. Motivácia hrá dôležitú úlohu, a to nielen pri vytváraní, ale aj pri udržiavaní dvojjazyčnosti.

■ LITERATÚRA

- TUŠKOVÁ, Tünde: Používanie slovenského jazyka v kruhu poslucháčov slovakistiky na území Maďarska. Prednesené 30. mája 2014 v Bukurešti na konferencii *Slovenčina včera – dnes – zajtra*.
- DIVIČANOVÁ, Anna: *Jazyk, kultúra, spoločensťvo*. Etnokultúrne zmeny na jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť 1999. 335 s.
- Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba, VÚSM 2002. 533 s.
- ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačné registre v rolových hrách detí. Výsledky sociolingvistického experimentu. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis*

⁴ ŽILÁKOVÁ, Mária: Bilingvizmus ako fenomén Slovákov v Maďarsku. In: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, ELTE BTK, 2004, s. 123.

⁵ DIVIČANOVÁ, Anna: *Jazyk, kultúra, spoločensťvo*. Etnokultúrne zmeny na jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť, 1999. 335 s.; DIVIČANOVÁ, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba, VÚSM, 2002. 533 s.; ŽILÁKOVÁ, Mária: Bilingvizmus ako fenomén Slovákov v Maďarsku. In: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, ELTE BTK 2004, s. 119 – 131.; UHRINOVÁ, Alžbeta: Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko v spolupráci VÚSM, 2011. 158 s.

Prešovensis. Monographia 127. AFPh UP 317/398. Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2012, s. 11.

ŽILÁKOVÁ, Mária: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapešť, ELTE BTK, 2004. 220 s.

<http://www.nemzetisegek.hu/dokumentumok/kisebbsegitorveny/kisebbstovmagyar2006.pdf>

■ REZÜMÉ

A SZLOVÁK NYELV HASZNÁLATA MAGYARORSZÁGON KÜLÖNBÖZŐ SZITUÁCIÓKBAN ÉS HELYZETEKBE

Előadásomban a magyarországi szlovák szakos hallgatók körében végzett kutatás vizsgálataiból származó eredményeket kívánom bemutatni. A kutatás empirikus kérdőíves módszerrel történt, de szerepet kaptak benne más szociolingvisztikai módszerek is, mint pl. a megfigyelés, a tematikus vagy irányított interjú. A kérdőívet egy 30 fős mintán vizsgáltam. Az adatgyűjtés időpontjában, azaz 2007–2009 között harmincan feleltek meg az általam meghatározott kritériumnak. A hallgatók magyar állampolgárok, szlovák nemzetiségűek, illetve szlovák gyökerekkel rendelkeznek. Jelen előadásomban a mindennapi kommunikáció nyelvét, az adatközlők nyelvválasztását vizsgálom a különböző szituációkban, helyzetekben.

■ SUMMARY

USAGE OF THE SLOVAK LANGUAGE IN DIFFERENT SITUATIONS IN HUNGARY

The article presents the results of the research conducted during the period of 2007 – 2009 through surveys. All the Departments providing education for young people fulfilling our preconditions have participated in the research. These preconditions meant that the students had to have Hungarian citizenship and come from a minority group. There were 30 such students. The research was done by empiric questionnaire method but other sociolinguistic methods such as observation, thematic or guided interviews had a role in it. In my present lecture I examine the language used in everyday communication and the informants' language choice in different situations and occasions.

TRADÍCIE A PAMÄŤ

HAGYOMÁNY ÉS EMLÉKEZET

PREJAVY DUCHOVNEJ A SOCIÁLNEJ KULTÚRY DOLNOZEMSKÝCH SLOVÁKOV VO SVETLE SÚDOBEJ TLAČE V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Miroslav Kmeť

V prvej polovici 20. storočia zohrávala slovenská tlač mimoriadne významnú úlohu pri konsolidácii a kultúrnom živote slovenských komunít na Dolnej zemi. Splňala viacero funkcií – poznávaciu, zábavnú, umeleckú (literárnu), informačnú a komunitu integrujúcu. Čitatelia v roztrúsených slovenských enklávach sa tak mohli dozvedieť správy o spoločenskom dianí svojej minority, o nových poznatkoch hlavne z hospodárskej oblasti, ako aj o zdravotníckych radách a odporúčaniach, o historických a kultúrnych udalostiach, ľudových zvykoch, životoch osobností, rôznych zaujímavostiach atď. Dôležitou súčasťou boli umelecké texty, diela slovenských klasikov a preklady z iných jazykov, ale aj básne domácich tzv. ľudových autorov. Súčasne táto tlač posilňovala vedomie národnej i regionálnej či lokálnej identity.

V Maďarsku dostala slovenská kultúra svoj priestor cez Evanjelické cirkevné kníhkupectvo v Békešskej Čabe, ktoré v skromnej miere, ale predsa vydávalo slovenskú literatúru, včítane veľmi obľúbeného *Čabianskeho kalendára* (vychádzajúceho v rokoch 1920 – 1948), ktorý dosahoval 6 až 8 tisíc výtlačkov (na rok 1925 až 10 tisíc). Do kalendára okrem L. Ž. Szeberényiho spočiatku prispieval najmä jeho budapeštiansky kolega Martin Morhác, neskôršie sa redaktormi stali Michal Francisci, Gustáv Szeberényi a Karol Linder (ev. farár v čabianskej štvrti Jamina).¹ Kalendár obsahoval články s hospodárskou, náboženskou, dejepisnou, biografickou, národopisnou tematikou, poéziu, texty ľudových piesní, porekadlá, žarty, prózu. V kalendárnej časti boli vynechané prázdne miesta – ako priestor pre gazdove domáce zápisky hospodárskeho či rodinného charakteru. Svoje príspevky v ňom uverejňovali aj „obyčajní“ roľníci. Podľa J. Siráckeho *„táto ojedinelá slovenská ľudová spisba zohrala v ťažkom období života Slovákov v Maďarsku pozitívnu úlohu svojou existenciou vtedy, keď tamojšia málopočetná slovenská inteligencia nemohla alebo*

¹ Medzi častých prispievateľov patrili z Békešskej Čaby Ján Sekerka, Ján Bauko, Ján Gerči, Janko Valaštan-Dolinský (Žofin), zo Slovenského Komlóša Ondrej Kulík, Pavel Pavlík, Judita Tomková, zo Sarvaša Andrej Korbeľ, Ján Korbeľ, Štefan Nemčok, z Pitvaroša Štefan Hudák, z Kondoroša Pavel Brhlík, z Medešu Ondrej Kokavec, z Bánhedeša Ondrej Schléger.

nechcela literárne tvoriť v materinskom jazyku”.² Veľký spoločenský význam kalendára v živote slovenskej menšiny v medzivojnovom Maďarsku zhodnotila Tünde Tušková nasledovne: „*Keď berieme do ohľadu historickú skutočnosť, že vychádzal práve v období, v ktorom prebiehala maďarizácia hlavne na poli školstva a vzdelávania, jeho význam aj z hľadiska udržiavania slovenského ducha je nepopierateľný*”.³

Slováci sa viackrát pokúsili založiť nové periodiká, avšak prekonať administratívne prekážky odporcov slovenskej tlače bolo ťažké.⁴ Napokon v roku 1931 začal vychádzať *Evanjelický hlásnik* s podtitulom „*cirkevný, spoločenský a vnútro-misijný časopis*” – najskôr v Pitvaroši (red. Ján Šagul), neskôr v Békešskej Čabe (red. Gustáv Szeberényi od 1933 a Ladislav Linder od 1942) s ročnou periodicitou 10 – 12 čísel. Roku 1939 dosiahol 10 tis. výtlačkov. V rokoch 1934 – 1938 vychádzalo v Čabe 10-krát ročne aj svetské periodikum *Slovenská rodina* s podtitulom „*spoločenský, hospodársky a ľudovychovný časopis*” z iniciatívy Juraja Bauka, Juraja Viciania a Jána Sekerku. Onedlho po 1. viedenskej arbitráži – roku 1939 – začali vychádzať v Nových Zámkoch noviny Slovenská jednota (do 1944), ktoré súviseli s postupným konštituovaním politickej strany Slovákov v Maďarsku.

V Rumunsku ako prvé slovenské periodikum začal vychádzať *Slovenský týždenník* v Nadlaku (1929 – 1932) ako „*nepolitický časopis Slovákov v Rumunsku*”, ktorý mal hlavne lokálny a sčasti regionálny charakter. Jeho zakladateľom a zodpovedným redaktorom bol ev. farár Ján Kmeť. V dôsledku finančných problémov síce tento časopis zanikol, ale v roku 1936 sa podarilo zabezpečiť prostriedky na vydávanie nového časopisu pre rumunských Slovákov a Čechov *Naše snahy* (národné, kultúrne a hospodárske), ktorých vydavateľom a šéfredaktorom bol právnik Peter Pavel Dovál (pracovník zastupiteľstva československej Dunajplavby v Bukurešti). K stálym prispievateľom patrili Ladislav Kišš, Samuel Kubica, Zuzana Dováľová, Dušan Boor. V článkoch sa autori zaoberali spornými situáciami v dôsledku národnostnej neznášanlivosti (napr. v Bukovine v konfrontácii s poľskými národnými aktivistami,

² SIRÁCKY, Ján: Čabiansky kalendár a Národný kalendár – ľudové kalendáre dolnozemskej Slovákov. In: *Čabiansky kalendár na rok 1991*, roč. 29, s. 47.

³ TUŠKOVÁ, Tünde: Kultúrohistorický význam Čabianskeho kalendára na Dolnej zemi. In: *Čabiansky kalendár na rok 2002*, roč. 40, s. 50.

⁴ Stalo sa tak v roku 1923, keď Čabän Michal Dorkovič žiadal o povolenie na vydávanie *Slovenských novín*, potom v roku 1930, keď takisto v Čabe chceli začať vydávať *Dolnozemskej hlásnik* tlačiar Michal Bodollai (pôv. Bohuš), hospodár Juraj Kováč Fáber, advokát Dr. Kešjar a farár Dr. Gustáv Szeberényi, ďalej v roku 1931, keď majiteľ tlačiarne Ján Gálik a advokáti Dr. Juraj Kvas, Ján Pely, Dr. Viktor Färber, Dr. Árpád Bošňák (všetci podľa policajného hlásenia „nespolahliví”) žiadali povolenie na vydávanie vzdelávacieho, spoločenského a hospodárskeho časopisu s názvom *Slovenský hlas*. Vo všetkých prípadoch pri znemožnení týchto úsílí zohral kľúčovú úlohu Adolf Pechány.

v Mokrej, Vukovej, Brestovci a inde v konfrontácii s Nemcami či Maďarmi), rumunskou legislatívou o menšinách, úvahami o otázke postavenia národností, problematikou slovenského školstva a spolkového života v Rumunsku. Ďalším významným faktorom zjednocovania slovenských komunít boli príspevky informatívneho charakteru, keďže jednotlivé slovenské spoločenstvá do polovice 30. rokov 20. storočia (kvôli vzdialenosti i konfesionálnym rozdielom) nemali o sebe dostatočné informácie.⁵ *Naše snahy* prestali vychádzať v zložitej medzinárodnej situácii po Druhej viedenskej arbitráži (1940), keď obce bihorských (resp. bihorsko-salašských) Slovákov pripadli Maďarsku. Repertoár periodík Slovákov v Rumunsku doplnili kalendáre vydané v Nadlaku – *Malý rodinný kalendár na rok 1938* a druhý na rok 1939 a *Kalendár na rok 1941*, ktorý zostavila Dobromila Kubicová.

Začiatky slovenskej tlače vo Vojvodine boli spojené so založením vlastnej tlačiarne. Najskôr vznikla v Petrovci v roku 1919 Knižtlačiareň, úč. spol. v Petrovci, a v roku 1920 Juhoslovenský nakladateľský úč. spolok, ktorý však kvôli deficitu v roku 1922 splynul s Knižtlačiarňou, ktorá potom vydávala periodiká, ale aj edície Knižnica Národnej jednoty (od 1931) a Lacná knižnica (od 1933), ďalej učebnice pre slovenské školy, knihy iných slovenských vydavateľov, rôzne tlačivá atď. Po zániku *Dolnozemskeho Slováka*⁶ si vojvodinskí Slováci čoskoro založili nový časopis *Národná jednota*, ktorý vychádzal ako týždenník v Báčskom Petrovci od februára 1920 do apríla 1941. Redigovaním bol poverený Ján Čajak, ktorý v 1. čísle o profile časopisu uviedol: „*Náš program je veľmi jednoduchý: Uvedomovať náš národ (ľud), že v nových okolnostiach našich nové úlohy nám nastali, dľa ktorých si máme život zariadiť*“.⁷ Po spisovateľovi Čajakovi ako redaktori pôsobili Stanislav Leitmann, Ivan Grúnik, Andrej Sirácky a predovšetkým petrovský učiteľ Samuel Šiška (významný funkcionár Združenia vojvodinských chmeliarov) a správca knižtlačiarne Andrej Labáth. Periodicita týždenníka sa zmenila v roku 1929 na tri razy v týždni, v rokoch 1930 – 1932 na dvakrát týždenne. Náklad časopisu sa pohyboval v rozmedzí 1,5 až 2 tis. výtlačkov. Redaktori a autori článkov venovali značný priestor hospodárskym otázkam s cieľom povzniesť hospodárenie a podnikavosť roľníkov, ale zachytávali aj oblasť remesiel, priemyslu, obchodu a slovenských peňažných ústavov. Publikovali sa články o chmeliarstve, keďže tvorilo významnú zložku poľnohospodárstva v Báčke, o vzniku a fungovaní Hospodárskej školy v Petrovci, druž-

⁵ ŠTEFANKO, Ondrej: Aspekty národného a politického myslenia nadlacksých Slovákov s dôrazom na prvú polovicu 20. storočia. In: ŠTEFANKO, Ondrej (ed.): *200 rokov života Slovákov v Nadlaku*. Nadlak, Ivan Krasko, 2003, s. 27.

⁶ *Dolnozemský Slováč* v súčasnosti vychádza ako „časopis Slovákov v Maďarsku, Rumunsku a Srbsku“ s redakciou v Nadlaku. Obnovený bol v roku 1996.

⁷ SIRÁCKY, Ján: *Dlhé hľadanie domova ...* 2002, s. 247.

stevníctve, sociálnych otázkach. Ďalšou publikačnou sférou bola domáca a zahraničná politika a problematika národnokultúrneho života. V roku 1933 začal vychádzať ďalší časopis s kultúrnym zameraním *Náš život* – ako orgán Matice slovenskej v Juhoslávii.⁸ Z ev. cirkevných časopisov vychádzali *Nádej* (od 1921 redigovaný kysáčskym farárom Pavlom Turčanom) a *Evanjelický hlásnik* (od 1926, redigovaný erdevickým farárom Ladislavom Zgúthom).

S podobnou motiváciou ako *Čabiansky kalendár* vznikol aj *Národný kalendár*, vydávaný v Petrovci v rokoch 1920 – 1944.⁹ Jeho vydávanie súviselo so založením petrovskej Kníhtlačiarnie. Zostavovateľom prvých šiestich ročníkov bola redakčná rada na čele so Samuelom Štarkem. Postupne vyšlo v kalendári viacero hodnotných historických a národopisných príspevkov od Jozefa Maliaka, Andreja Labátha a iných, národnokultúrna kronika, absentovala však aktuálna hospodárska tematika v tomto smere sa priaznivo rozvíjajúcej komunity juhoslovanských Slovákov. Preto firma Tomáš Labáth a spol. vydala *Hospodársky kalendár na rok 1925* (vyšiel iba raz v redakcii A. Labátha),¹⁰ ktorý sa veľmi rýchlo rozpredal na úkor *Národného kalendára* a tak redigovaním bol potom do roku 1934 poverený práve A. Labáth. Nasledujúce ročníky – do roku 1941 – zostavoval Dr. Andrej Sirácky, profesor petrovskeho gymnázia. Podľa hodnotenia Jána Siráckeho v týchto rokoch *Národný kalendár* dosiahol ako ľudové čítanie a súčasne letopis života juhoslovanských Slovákov vysokú úroveň: „*Na jeho stránkach sa odzrkadľovali problémy ich hospodárskeho, politického, predovšetkým ale intenzívneho menšinového národnokultúrneho i osvetového života, ovplyvňujúc početných príslušníkov slovenskej menšiny v pozitívnom a pokrokovom duchu tak vo vzťahu k Československu, ako ich starej vlasti, ako aj vo vzťahu k pokrokovým demokratickým silám juhoslovanskej spoločnosti*”.¹¹

Kalendár vychádzal v 30. rokoch v náklade 6 – 7 tisíc výtlačkov (pre asi 70-tisícovú populáciu) a slušnú úroveň si zachoval aj pod redakciou Michala Labátha

⁸ Ďalšie periodiká, ktoré zanikli: *Frčka* (humoristicko-satirický časopis, 1920 – 1923), *Hévis* (druhý humoristický časopis, 1923), *Snahy* (časopis študentov petrovskeho gymnázia, 1923), *Svit* (orgán Spolku československých akademikov v Kráľovstve SHS, 1923 – 1924), *Zornička* (detský slovensko-český časopis, 1925 – 1927).

⁹ Na margo vydávania kalendárov a inej literatúry po prevrate napísal M. Babiak: „*Čabianske, nadlacké a petrovske kalendáre a samostatné vydania knižných titulov prispievali k naberaniu nového pocitu osobitej slovenskej kultúrnej zvrchovanosti, ktorá si hojila rany z frustrácie ocitnutia sa v novom štátnom kontexte. Nový literárny život dolnozemskej Slovákov po roku 1918 tak nadobúda rozmer vyznania: Aj keď v inom štáte, zostávame Slováckmi a naše lokálne špecifiká sú aj našim estetickým programom*”.

BABIAK, Michal: *Anabáza. Estetické štúdie a eseje*. Nadlak, Vyd. Ivan Krasko, 2011, s. 50 – 51.

¹⁰ Vydaniu tohto kalendára predchádzal neúspešný *Hospodarski Kalendár na rok 1924* Imra Csernicseka z Palánky.

¹¹ SIRÁCKY, Ján: *Čabiansky kalendár a Národný kalendár ...* 1991, s. 48.

v čase okupácie horthyovským Maďarskom (1942 – 1944).¹² Ján V. Ormis v roku 1935 konštatoval: „*Od r. 1918 dosiaľ vznikla celá malá knižnica slovenských kníh a časopisov, v Juhoslávii vydaných. Tamejší Slováci si v prvom rade všímajú praktických kultúrnych potrieb (kalendár, týždenník, školské knihy a knižky bežnej potreby), ale sú i vyššie ciele, ako ukazuje výpočet vydaných diel. Ak pomery ďalej zostanú, ako sú dnes, stane sa juhoslovanská odnož slovenskej literatúry povšimnutiahodnou i pre rodákov na Slovensku*”.¹³

Kultúrnohistorické informácie prinášalo množstvo článkov v rôznych časopisoch, často zamerané na miestno- alebo cirkevnohistorické dáta, niektorí autori zdôrazňovali národopisné charakteristiky. Príkladom týchto prác je dvojdielny článok *Pivnica* od Michala Rúžeka v novinách *Národná jednota* roku 1929 (č. 38 a 40), ktorý mal, na rozdiel od viacerých iných príspevkov tohto druhu, odborný charakter. Autor najskôr popísal geografické určenie lokality s vtedy 5,3 tis. obyvateľmi (z toho 3,5 tis. Slovákov, 1,4 tis. Srbov, 400 Nemcov a menšieho počtu Maďarov, Rusínov a iných). Skutočne detailne opísal zriadenie ev. cirkevného zboru, spory o jazyk bohoslužieb, fungovanie školy, a to vecne s množstvom dát.

V druhej časti článku pokračoval v charakteristike farárov, z ktorých najviac vyzdvihol Samuela Borovského (rodáka z Trenčína),¹⁴ pôsobiaceho v Pivnici v rokoch 1826 – 1863. K nemu napísal: „*Bol to muž učený, príkladný kňaz v každom ohľade. Za jeho úradovania cirkev bola upevňovaná vnútri a na vonok*”.¹⁵ Je zaujímavé, že Rúžek štvrtého farára Karola Borovského nekritizoval kvôli promaďarským postojom ako iní autori. Ďalej sa sústredil na pivnické školy, pri ktorých upozornil na maďarizačné praktiky viacerých učiteľov. Patrili k nim napr. „hazafické osoby” – János Mohácsi (pôv. Jano Macháček) zo Skalice (roky 1873 – 1903), Gyula Novák zo Sarvašu (1886 – 1907) či Gregor Garay z Níredházy (1899 – 1905). Pritom však uviedol, že Novák a Garay popri maďarónskych postojoch boli praktickými učiteľmi, ktorí učili racionálnemu hospodáreniu a štepárstvu. Pivničanov pochválil, že nadané deti ochotne posielali na ďalšie gymnáziálne a univerzitné štúdiá. Pozitíva videl aj v zapojení pivnických Slovákov v obchode (až 90 %-ný podiel),¹⁶ kde úspešne konkurovali Židom a Srbom. Spomenul, že kedysi v obci bola aj židovská

¹² V druhej polovici 20. storočia pokračovali v tradícii dolnozemských kalendárov – v Juhoslávii *Ludový kalendár* a obnovený *Národný kalendár*, v Maďarsku *Náš kalendár* a v roku 1991 obnovený *Čabiansky kalendár*.

¹³ ORMIS, Ján V.: *Kultúrne snahy Slovákov v Juhoslávii ...* 1935, s. 77.

¹⁴ S. Borovský (1783 – 1860) bol starým otcom Samu Borovszkého (1860–1912) významného akademika (vedúci kancelárie Uhorskej akadémie vied od 1894), historika, autora a redaktora viacerých vlastivedných spracovaní uhorských žúp.

¹⁵ RÚŽEK, Michal: *Pivnica*. In: *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 40, s. 5.

škola a synagóga, ale v novších časoch boli opustené. Analyzoval tiež hospodárske pomery od sálašov (200 v okolí) cez predaj umelých hnojív po vyvázané produkty (pšenica, kukurica, cukrová repa, konope, víno zo sriemských viníc Pivničanov). Slovenské národné zvyky a obyčaje charakterizoval nasledovne: „*Na takej pivnickej svadbe počúvať odobierku nevesty a ženícha od rodičov je zaujímavé a dojemné. Spevy, vinše a iné svadobné vystrájačky držia svadobníkov vo veselej nálade aj za dva dni. Pivnické svadobné zvyky podobajú sa ako vajce vajcu svadobným zvykom na Myjave. V Srieme na pr. V Iloku, Erdevíku atď., kde sú usadení Slováci z Pivnice, Petrovca, Hložian, atď., keď chcú urobiť svadbu veselšiu a zaujímavejšiu, tak „starejšiemu“ sa rozkáže, aby svadba sa odbavila „po pivnicku...“*”¹⁷ Ďalej sa venoval čitateľskej kultúre, ktorú sledoval cez objednávanie tlače od roku 1863, kedy v obci boli dvaja predplatitelia Lichardovho *Obzoru*, ktorý sa čítal po domoch a pritom sa Rúžek zmienil aj o pochybnostiach mnohých Pivničanov, nechápajúcich ako môže hospodár vydať na „papier“ až 3 zl. ročne. V Pivnici sa našiel aj dopisovateľ – farbiarsky majster Michal Vlček. Postupne si Pivničania objednávali ďalšie slovenské noviny a Rúžek k tomu dodal: „*Pivničian rád číta a hospodárske dobré rady si zapamätá a robí dľa toho pokusy. Prejavuje sa tu bystrosť ducha, ľahké pochopenie dobrých vecí*”.¹⁸ Potom sa autor zameral na divadelníctvo (prvé predstavenie r. 1908) a osvetové prednášky (učiteľov M. Kyselá a P. Žihlavského). V závere spomenul zber materiálu k vydaniu monografie obce, avšak tento plán napokon nezrealizoval.

Pivnici venoval rozsiahlejší prehľadový článok s historicko-etnografickým a dialektologickým exkurzom – *Pivnica / obec zvláštneho nárečia a dobrých hospodárov* – neuvedený autor v *Slovenskej jednote* roku 1942 (č. 93). Podobne v týchto novinách a napr. práve v tomto ročníku autori „mapovali“ aj ďalšie obce Maďarskom okupovanej Vojvodiny – ako *Petrovec* (č. 54), *Legenda o Kysáci* (č. 65), *Cez Hložany krížom-krážom* od Jána Čierneho (č. 92), *Zaujímavosti a zvláštnosti Selenče* (č. 92), *Z hložianskeho hospodársko-kultúrneho života* (č. 95), *Z minulosti Bajše* (č. 95), *Prínos báčanských Slovákov slovenskému kultúrnemu snaženiu* (č. 96). V tomto úsilí pokračovali aj v nasledujúcich ročníkoch.

Istou kuriozitou je historicko-spomienkový článok Jána Gajdáča, roľníka v čabianskych Viniciach, *Čo son ja počuv od mojich otcov o starej Čabe (Čabiansky kalendár na rok 1935)*, publikovaný v čabianskom nárečí. Text je zaujímavý pre skúmanie faktorov historickej pamäte. Gajdáč čerpal údaje hlavne z ústneho podania, ale možno aj z publikovaných zdrojov v tlači (či z Haanovej práce). Príchod prvých osadníkov uviedol nasledovne: „*Keď prví Slováci prišli na túto zem na kočoch, so že-*

¹⁶ „*Nitranci sú rodení obchodníci.*”

¹⁷ RÚŽEK, Michal: Pivnica. In: *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 40, s. 5.

¹⁸ RÚŽEK, Michal: Pivnica. In: *Národná jednota*, roč. 10, 1929, č. 40, s. 6.

námi, s detma, zastáli tan, de je teraz várošský dom, tak son počúv od starých otcov. Tu sa složili, a začali si guňhove robiť. De je teraz Kereš, tan bola hora. Tan si poton nasekali drevo na guňhove. Vo veľkej marasti riasla trstina a káka. Tú si sekali a nosili pokrivať tie guňhove".¹⁹ Počuté konfrontoval s vlastnými skúsenosťami. Dávnejšiu históriu v 18. storočí vnímal skôr filtrom pamäte na obdobie konca 19. storočia či posledných desaťročí. Vierohodne a zaujímavo opísal dvojrezidenčný spôsob života (mesto – sálaš) v konfrontácii minulosti a prítomnosti: „*Tan [na sálaši] sa pri-držiarav otec so svojou čeladou celý týžden. Sobotu šli domov a v nedeľu naspäť na sálaš na celý týžden s chlebon. Lebo vtedy nebyvala na každom sálaši žena, ako teraz. Žene s mensima detma byvale doma a mužovia s väčšima detma na sálaši. Kerý bov bohatši, ten mav bírešov, ako aj teraz. Gazda celý týžden bov s nima a variv jin jest. Len v sobotu večer posadali si šeci na koč a šli s radosti domov. Enyho nahali na sálaši, ako ta-ňaša. Na druhú nedeľu ostáv druhý. Žena doma s radostou čakala sálašskú čelaď. V sobotu popoludni každá gazdina varila haluške, tahala réteša, piekla koláče, svojej milej čeliadki, kerá celý týžden na sálaši pracovala. Neska je celky obrátenvo. Teraz na každom sálaši jesto žena. Nenačin gazdovi variť jedlo, iba k hotovému stolu sadnúť. Ani s kotlíka, s drevenaných ližicov jest, ale s porcelánových tanierov jedávajú aj na sálaši*".²⁰ Tam, kde Gajdác čerpal z autopsie, bol presvedčivý. No jeho informácie k obdobiu pred zrušením poddanstva boli skreslené.

Békešskej Čabe bol venovaný aj rozsiahlejší historický článok *V metropole dolnozemských Slovákov* (Slovenská jednota, 1944, č. 53). Text predovšetkým podrobnejšie reprodukoval informácie z Haanovej publikácie Pamětností békeš-čabánskych (1845) v bibličtine, hoci Ľudovít Haan prácu prepracoval a vydal po slovensky (1866). Autor vybral hlavne údaje o obyvateľstve a každodennom živote. Článok ilustrovali obrázky z maďarského vydania Haanovej monografie mesta. V úvode článku však (neuvedený) autor zaujímavo pomenoval symboliku nielen Čaby, ale dolnozemských obcí vôbec: „*Široká je Dolná zem a krásna. Nad ňou všade nebo a všade bohatá a plodná rovina, na ktorej z nesmiernych dialov prilieta k zraku silueta starého topoľa, raz socha dolnozemskej studne alebo veža, ktorá sa kúpe v slnečných lúčoch s nadaleko žiariacim krížikom*”.²¹ *Sem i tam komíny mlynov alebo tehelní vypínajú sa do dialnych výšin, ale prevažne všade rovina ako dlaň rovná, bohatá, zoraná, na nej žitoviská, kukuriská a celé to bohatstvo, ktoré dáva nielen každodennú skyvu chleba, ale aj kultúrny stupeň, od ktorého závisí život*".²² Symboliku Dolnej

¹⁹ GAJDÁC, Ján: Čo son ja počúv od mojich otcov o starej Čabe. In: *Čabiansky kalendár na rok 1935*, roč. 16, s. 61.

²⁰ Tamže, s. 62.

²¹ Treba však dodať, že častejšie s tzv. Lutherovou ružou (ktorú katolíci ironicky nazývali „budzogáňom”) a u kalvinov siluetou kohúta.

zeme utvárali najmä – rovina, obilné pole, silueta vahadlovej studne, veža kostola i osamelý topoľ. Práve preto bola na obálke *Čabianskeho kalendára* (od 5. ročníka) tradične umiestnená kresba veľkého a malého kostola (v centre mesta) a žena v obilnom poli. Dušan Škvarna konštatoval, že symboly (podobne ako stereotypy, mýty, tradície) majú schopnosť odolávať neustálym zmenám, čím dodávajú životu spoločnosti aj jednotlivca rozmer stability, zaisťujú kontinuitu a tým upevňujú i jeho identitu.²³ Takže aj uvedené dolnozemske symboly predstavovali a dodnes predstavujú významné prvky regionálnej identity.

Viacero článkov reflektovalo jednotlivé obce alebo regióny cez vyslovene etnografickú problematiku, ktorú však chápeme ako súčasť kultúrnej histórie. Napr. Vilma Štaatová publikovala v *Národnom kalendári na rok 1939* článok *Padinské obyčaje*. Priblížila v ňom kalendárne zvykoslovie (Vianoce, Nový rok, Veľká noc), rodinné a svadobné zvyky. Zaujímavým postrehom porovnala mentalitu Padinčanov a Kovačičanov: „*Tu sú blízko jedni druhých; aj kraj im je na prvý pohľad ten istý. Skúsené oko však zbadá, čo aj nevelký rozdiel na kroji isto tak, ako i chovanie sa, vo vystupovaní, obcovaní s druhými atď. Kým Kovačičan smele od hlavy do päty skoro nedôverčive premeriava cudzinca, zatiaľ Padinec popri všetkom sebavedomí, úctive, priateľskejšie sa blíži k neznámemu. Pravda, okolnosti, v ktorých Kovačičan žije (na pr. povedomie „várošana“) nútia ho k väčšej obozretnosti. Padinec je prívyknutý viacej na svojich a nemieša sa s cudzím svetom*“.²⁴ Podobný charakter mal rozsiahly článok *Svadba na Dolnej zemi* (*Slovenská jednota*, 18. 7. 1942) neuvedeného autora.²⁵ Autor v článku zhrnul svadobné tradície dolnozemských Slovákov hlavne podľa vlastných spomienok, pričom v texte sa zmienil o niekoľkých lokalitách – Nadlaku, Komlóši a Petrovci. Viacero dokumentárne cenných národopisných článkov bolo publikovaných aj v *Čabianskom kalendári*, napr. *Svadobné obyčaje a vinše / Na Dolniakoch pred sto rokmi* (1927), *Dolnozemske starodávne ľudové piesne* (1929), *Ľudový kraj na Csömöri*, *Spôsob stavby v starodávnej Čabe* (oba 1934), *Poverý a zvyky v Novohrade* (1944) atď.

Prejavy duchovnej a sociálnej kultúry dolnozemských Slovákov sa objavovali v článkoch, ktorých autormi neboli len kňazi, učitelia, redaktori, ale aj agilní roľníci a remeselníci. V komplexe tém, prelínajúcich rôznorodé poznatky, informácie, údaje, nielen reflektovali život komunít dolnozemských Slovákov, ale zároveň napomáhali upevňovaniu ich identity a väzieb navzájom a k Slovákom v materskej krajine.

²² V metropole dolnozemských Slovákov. In: *Slovenská jednota*, roč. 3, 1944, č. 53 (5. 3.), s. 6.

²³ ŠKVARNA, Dušan: *Začiatky moderných slovenských symbolov / K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica: FHV UMB, 2004, s. 7.

²⁴ ŠTAATOVÁ, Vilma: *Padinské obyčaje*. In: *Národný kalendár na rok 1939*, roč. 20, s. 76.

²⁵ V skrátenej verzii vyšiel článok v *Čabianskom kalendári na rok 1943*.

■ REZÜMÉ

AZ ALFÖLDI SZLOVÁKOK SZELLEMI ÉS SZOCIÁLIS
KULTÚRÁJÁNAK MEGNYILVÁNULÁSAI A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI KORABELI SAJTÓ TÜKRÉBEN

A tanulmány az alföldi régió 20. század első felének helyi szlovák sajtójára irányul, amikor az különösen jelentős szerepet vállalt az ottani szlovák közösségek kulturális életének konszolidációjában. A szétszórta létező szlovák enklávák, nyelvi szigetek olvasói így szerezhettek tudomást saját kisebbségük társadalmi történéseiről, új ismeretekről, különösen a gazdasági élet területéről, egészségügyi tanácsokról, ajánlásokról, történelmi és kulturális eseményekről, népi szokásokról, jelentős személyiségek életéről, különböző érdekességekről stb. Jelentős részükhöz művészi szövegek voltak, szlovák klasszikusok művei és fordítások más nyelvekről, de a hazai, úgynevezett népi szerzők költeményei is. Egyben ez a sajtó erősítette a regionális, lokális nemzeti identitástudatot.

■ SUMMARY

EXPRESSIONS OF SPIRITUAL AND SOCIAL CULTURE
OF THE LOWLAND SLOVAKS IN THE LIGHT
OF CONTEMPORARY PRESS IN THE INTERWAR PERIOD

The study is focused on the local Slovak press in the space of the Lowland in the first half of the 20th century, when it played an extremely important role in consolidating and cultural life of the Slovak communities. Readers in scattered Slovak enclaves thus could read news of the social life in the minority, they could learn new knowledge mainly in the field of economy, as well as they could obtain medical advice and recommendations, pieces of information concerning the historical and cultural events, folk customs, lives of significant personalities, different attractions etc. An important part were the artistic literary texts, works of the Slovak writers, translations from other languages, but also poems written by the so-called folk authors. At the same time the Slovak press had strength and awareness of national and regional(or local) identity.

PRVKY ĽUDOVEJ KULTÚRY V LITERATÚRE SLOVÁKOV V RUMUNSKU

Dagmar Mária Anoca

Prvky ľudovej kultúry sú nepochybne jedným z prostriedkov, ktoré môžu poslúžiť spisovateľom na konkrétnu realizáciu literárneho diela. Sú základom či náplňou určitých literárnovedných kategórií, spomedzi ktorých ako príklad je najvýstižnejší lokálny kolorit. Ale v prácach slovenských autorov v Rumunsku sa prvky ľudovej kultúry vyskytujú a nadobúdajú aj iné funkcie, a to z estetických a literárnych zámerov. V našom príspevku si nekladíme za cieľ vyčerpávajúco prezentovať jednotlivé elementy známe z etnologických výskumov, ale chceme naznačiť smery, ktorými sa tieto prvky využili pri definovaní priestoru, v ktorom sa odohráva dej, pri (nepriamej) charakteristike postáv, pri rozvíjaní deja a pod. Najmarkantnejšie sa to prejavuje v próze, čo je len samozrejmé vzhľadom na tematiku a epický charakter diela. Vyskytujú sa však aj v poézii, kde nadobúdajú hodnotu znaku, symbolu, aktualizuje sa ich prenesený význam, stávajú sa znamienkom, emblémom slovenskosti, etnickej identity, prinášajú historickú či nacionálnu patinu a v istom zmysle „zduchovnievajú“ – dávajú duchovnú dimenziu aj čisto materiálnym veciam.

V tom spočíva zaujímavosť tejto témy, pomáha totiž porozumieť vzťahu rumunských Slovákov k tradíciám a v súčinnosti s inými druhmi umenia¹, umeleckými a neumeleckými aktivitami (vedecká, politická a spoločenská)², ochotníckymi či inštitucionalizovanými [škola, *Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku (KVSÍK)*, *Demokratický zväz Slovákov a Čechov v Rumunsku (DZSČR)*] a i. prispievajú k dovŕšeniu obrazu, ktorý si tunajší Slováci o sebe vytvárajú jednak na základe odporozovania reálneho stavu, alebo ako želaný ideál. Hlavným cieľom

¹ ŠTEFANKO, Mária: *Odev nadlacksých Slovákov*. 1997; ŠTEFANKO, Ondrej: *Podoby a tváre niekdajšieho Nadlaku*. Imaginile și chipurile Nădlacului slovac de altădată, 2003.

² Ilustrujeme tu iba jedným titulom *Tečie voda po Maruši*, v ktorom sa aktualizuje hydronymický element. P. zbierky piesní, ktoré vydali Slováci v Rumunsku, notované alebo nenotované, napr.: *Folklór Slovákov z rumunského Banátu*. Zozbieral Pavel Rozkoš. Bukurešť, Kriterion, 1983; *Tečie voda po Maruši*. Zozbierali Štefan Farár, Ivan Molnár, Albina Zetochová, Alžbeta Vancu. Bukurešť, Kriterion, 1986; *Zbierka piesní Cez Nadlak je...* Zostavil Jozef Vladimír Zifčák, Self Publishing, 2014. a i.

nášho príspevku je však upozorniť na výskyt niektorých folklórnych prvkov v beletrii Slovákov v Rumunsku.

Ľudové prvky sa vyskytujú jednak vo vonkajškových súvislostiach, dokumentárne, didakticky (obydlie, strava, zvyky, zamestnania), funkciou referenčnou, extraliterárnou poukazujú na zovňajšok diela, jednak sa dotýkajú priamo štruktúry umeleckého diela, sú inherentnou súčasťou – napríklad tak je tomu v koncipovaní a v chápaní epického času ako odvíjania v cyklickom prírodnom – teda folklórne koncipovanom – čase.

V umeleckej próze sa takéto prvky môžu objaviť v pásme rozprávača, na úrovni rozprávača (ako odbočenia, poznámky, opisy), buď ako zásah autora (komentáre), alebo v pásme postáv (postoje, správanie, konanie, reč, psychológia, mentalita, stereotypy), pričom sa jednak realizuje miestny kolorit, upresňuje sa teda miesto deja (kategórie súvisiace aj s extraliterárnym plánom, ale aj vnútorným – však vieme, že miesto deja, románový priestor predsa nie je totožný s extraliterárnym priestorom), lokalizácia geografická, ale aj spoločenská či spoločensko-politická, vydeľuje sa príslušnosť nacionálna a etnická, charakterizujú sa postavy, ich psychológia a mentalita.³

Na ilustráciu uvádzame motív domu – jeden z prvkov v rámci bádateľských etnologických domén (materiálno-spoločenskej oblasti obydla).

Vymenúvanie architektonických prvkov sedliackeho domu upresňuje miesto deja, ale zároveň je aj prostriedkom na evokáciu duševných procesov postáv, ako je pocit potreby istoty, úkrytu:

*„Dala sa strhnúť ich strachom a pobešla k domu. Otvorili dverce, vstúpili dnu. Dvor bol pústy, rýchlo ním prebehli a zastavili sa pod tornácom. Práve vtedy vystúpili z pivvora aj domáci a keď videli tam Idu s dvoma rozplakanými chlapcami, nemálo sa zarazili.“*⁴

Naopak: ticho a stabilita obydla môže pripravovať mystifikáciu a ovzdušie nepokoja, pôsobenia nadprirodzených síl, ako je to v poviedke *Kukurica* od O. Štefanka, kde pokojný opis vidieckeho obydla pripravuje napätie, ktoré prežíva gazda po krádeži kukurice. Opis je priam etnograficky podrobný:

„Pomaly zavrel za sebou vrátka.[...] Potom sa otočil k dvoru a pohľad sa mu začal skúmaivo kľzať zľava doprava, od skladu po gang. Oči sa mu na chvíľu pozastavili

³ Takto poňatá téma nášho príspevku sa v niektorých bodoch dotýka otázky archetypov, ktoré bádala Michal Harpán v známej štúdii o panónskych archetypoch. Pozri HARPÁN, Michal: Básnické paradigmy panónskeho archetypu. In: *Dolnozemskej Slovák*, Príloha, č. 1, 1996.

⁴ BUJTÁR, Pavol: Po rokoch. In: *Variácie*, 4, 1982, s. 19. Ďalej pri citáciách z literárneho diela ktoréhokolvek autora uvedieme len iniciálku priezviska autora, iniciálku názvu práce (prípadne prvé dve písmená) a číslo strany priamo v texte.

v malej záhradke pod sklodom. [...] Ani sa veľmi nepozeral na plot. Dávno si už zvykol na pekne vyriadené, zelené došpicata vypílené latky, na ktoré žena mala v obyčaji nastoknúť každé ráno niekoľko hlinených mliečnikov. [...] Oči mu preleteli dvorom. [...] Mal vlastne dve časti. Od čistého dvora, kde sa sem-tam beľeli prázdne miesta nezarastené trávou, oddielal sa zadný dvor plotom z pleteného drótu. Tam sa prechádzalo niekoľko sliepok a skonča chlievov gágali kačky aj husi. [...] Darmo pre ním pochodovali šnúry s tabakom aj s červenou paprikou, čo viseli pozdĺž kukuričných šúľkov. Vždy, keď zazrel kukuricu, či to už bolo na povale, v kotárke, alebo takto zavesenú pod gangom, niečo mu začalo vrtáť v hrudi” (Š, K, 66 – 67).

Ondrej Štefanko využíva zaujímavým spôsobom aj neprítomnosť obydli, respektíve múry poľného hospodárstva – sálaša na vytvorenie záhadnej atmosféry: *„Jeden múr tam ešte stál. Dotrhany okrajmi akoby škriabal jesennú oblohu a vybielenými stenami sa o ňu držal. [...] Vpravo, tam kde niekedy bývali úle, sa škerili čierne jamy. Čierne jamy namiesto stromov... [...] Okolo bolo meravé a studené ticho. Len ťažké dýchanie koní rušilo túto pokojnú a nemú krajinu. [...] Zazdalo sa mu, že počul akési kroky. Nie kroky, ale krôčky scupotali za osamelým múrom, tam niekde medzi haldami suchej hliny. [...]” (Š, O, 11).*

U Štefana Dováľa sa v rozsiahlej novele Žofine trápenia (1998) hlavná hrdinka stáva predobrazom domu, domova, rodinného priestoru, priestoru obývaného rumunskými Slovákami. Neustála Žofina starostlivosť o dom je odkazom na materiálnu kultúru a spoločenskú potrebu udržiavať obydlie, no tým sa motív domu stáva, ako sme spomenuli vyššie, aj alegorickým prostriedkom, ktorým všetko „preduchovnieva”.⁵ Potvrdenie nájdeme v poézii v podobe lyrickej a vo vyššej „zduchovnelej” podobe, než to bolo v próze, takmer v opozícii s domom konkrétnej fyzickej architektúry, a čo viac, sémantická šírka sa „inštrukčne” odstupňuje (v spirituálnej architektúre významov „dom, domov”) u Husárika: *Domov/ to nie je/ zopár tehál/ stmelených maltou/ do múrov.// Domov / je čriepkom/ ujdeneho detstva/ čo vonia čakankami,/ návratmi/mámi/a odchodmi/ vie strešať (H, H, 41).*

Ako sme na to už poukázali aj inde, centrálné postavenie tohto prvku potvrdzuje napokon i samotný názov Štefankovej zbierky *Stojím pred domom*. Možno povedať, že ponímanie domu ako centra času, životného dynamizmu, v ktorom sa sústreďuje takmer všetko ostatné (prisvojovanie priestoru, pocit „historicity”, po-

⁵ Tento prvok definuje aj jednu z paradigiem panónskeho archetypu, ako ju koncipoval M. Harpán. Pokiaľ ide o priestorové paradigma, Harpán pokladá za jej prvý, základný stupeň „prisvojenie si priestoru” – keďže sa dolnozemskí Slováci sťahovali z iných oblastí do dnešných domovov. Druhým stupňom je motív domu, stavania domu a s tým aj súvisiace uvedomenie si historického momentu hľadania a nájdenia nového domova, prisvojenie si tohto nového priestoru.

treba a étos práce, transcendencia atď.), určuje spôsob myslenia tunajších ľudí a chápanie plynutia času.

V úlohe literárneho motívu (z materiálno-technickej oblasti etnologického výskumu) pri realizácii *lokálneho koloritu* a spresnení miesta deja v epickej práci eklatantný príklad nachádzame u Pavla Bujtára. V románe Pastierik (1996) je zámerom zachytiť špecifický element nížinného⁶ typu hospodárstva s emocionálnym (aj etnickým) podfarbeným nábojom spätým s rastlinnou výrobou a pestovaním plodín. Malebnosť je daná a definovaná miestnymi plodinami, ktoré sa pestovali v slovenských rurálnych hospodárstvach:

„Koncom mája teploty vzrástli. Cez noc prichádzali časté dažde, vo dne bolo teplo, takže všetka zeleň rástla ako z vody. Hravý vetrík sa na poliach prevaloval po ohromných lánach bujnej pšenice. Nejednen gazda sa pyšne pozeral zo svojho sálaša na toto vlnenie zeleného mora a radostne povzdychol, len aby neprišla nejaká pohroma, lebo tohoročná úroda sa ukazuje ako zriedkakedy býva. Dlhé rady mladučkej kukurice veselo pleskotali vo vetre a príjemná zeleň lahodila oku. Agáty, ktoré rástli po roztrúsených sálašoch, nádherne rozkvitli. Sladkasto-opojná vôňa miliardy kvetov panovala v celom okolí a nebolo človeka týchto končín, ktorý by aspoň raz nepovedal, že takéto niečo, takejto vône a krásy je vo svete málo. Tisíce včiel a všelijakého hmyzu sa kochalo sladom rozkvitnutých stromov” (B, P-L, 31).

Podobne u Dovála kukurica definuje epický priestor a spôsob výživy. Dovál evokuje aj ďalšiu plodinu – tekvicu s expresívnym detailom hmyzu, v nadlackom nárečí naozaj výstižne nazvanom „skočka”, vnáša do textu špecifikum a dynamizmus. Tenzia medzi tradičnou scenériou (ako ju zaznamenávame u Bujtára) a novšími detailmi civilizačného neetnického charakteru nás posúva do novšieho času. Porovnanie týchto dvoch úryvkov je okrem dokladu pre našu tému aj vhodným argumentom na porozumenie rozdielu medzi extraliterárnym priestorom a epickým, literárnym priestorom. Ak aj geograficky a existenčne ide o tie isté nadlacké nížinaté polia, epický priestor je pozmenený:

„Po vydratom chodníku, ktorý sa vliekol popri zavodňovacom kanáli, kráčala žena stredných rokov. Tlačila bicykel, na ktorom viseli dve vrecia naplnené kukuricou a tekvicami. Vedľa nej poskakoval desaťročný chlapec, ktorý pobehúval po jesennej lúke za hýriacimi motýľmi. Niekedy zabehol až po kanál, náročky šúchajúc starými sandálami po polosuchej tráve, z ktorej na jeho radosť vyskakovali desiatky vylákaných skočiek (ko-

⁶ Prevládajúce prvky nížinného charakteru súvisia s tým, že literárny fenomén v slovenskej reči v Rumunsku je výsledkom úsilia ľudí z nížiny, z prostredia rurálneho, agrárneho, iba ojedinále vystupujú realie bihorské, ale aj tie zväčša vďaka spisovateľom z nížiny, ktorí tam pôsobili ako učitelia (Štefan Dovál, Juraj Karkuš a i.), no aj vďaka rodákovi, ako je Ondrej Zetocha.

byliek – pozn. DMA). *Pri kanáli zastal a behom sa vracal až po kukuričné lány, ktoré suchotali v ľahkom závanе vetra, akoby súhlasili s chlapcovým šantením*” (D, P, s. 22).

Do istej miery sa v poézii zobrazovanie špecifických rastlinných prvkov posúva od entuziazmu, patetizmu a nadšenia k múdrej, do určitej miery rezignáciou podfarbenej úvahy na pozadí historického i univerzálneho času: *„Zdrvená búrkou/ rozčesaná bleskom/ stojí/ na pokraji/ niekedy vozmí/ frekventovanej cesty/ ktorá dnes vedie/ do pústych polí./ Moruša,/ čo ešte/ Ferencjóšku pamätá,/ moruša,/ čo v nej/ letokruhy zachytili/ odtlačky bytia našich dedov/ stojí v nemom špalieri,/ ktorým prešiel/ či vlastne preteká/ čas/ meraný koncom/ nášho tisícročia*” (H, H, 45).

Prvky materiálnej kultúry sa vyskytujú v úlohe autentifikácie epického priestoru. Lokálny kolorit je daný etnograficky spresneným detailom: krčiazky sú z hliny, to je vysvetlivka autora, ktorý sa „pretlačil” cez rozprávača, aby poučil predpokladaného neskúseného čitateľa (mladého, z mladšej generácie):

„Udrelí júnové horúčavy. Celý deň bolo horúco až z človeka i v tóni pot stekal. Na sálaš častejšie prichádzali ľudia z polí, aby si nabrali do hlinených krčiazkov čerstvej vody.”

Autor ešte dodáva ďalšie „ponaučenia”:

„Cez poludňajšie hodiny, kto mohol, vyhladal tieň a trochu si zdriemol. Pravda takýchto šťastlivcov bolo málo, lebo kto prišiel z dediny až sem pracovať na pole, ponáhlal sa to tu čím skôr ukončiť” (B, P-L, 58).

Z iných etnologických oblastí (spôsob práce a života, strava) by sme mohli tak isto uviesť viaceré príklady. Zachytené sú aj spôsoby zaobstarávania obživy, zamestnania, napríklad poľovníctvo a drevorubačstvo na Bihore v diele Štefana Dovála, Juraja Karkuša. V spomenutej poviedke od Ondreja Štefanka sa uvádza vo veľkých rysoch pracovný postup pri dorábaní kukurice, aby sa tak stupňovalo napätie. Vyskytujú sa tam predmety a termíny ako *lojtry, kotárka, slamienok*, pričom posledné dva autor odkazuje pod čiaru a vysvetľuje ako nárečové slová. Je to dôkaz toho, že autor chápe tieto dva prvky ako osobitosti v rámci slovenskosti (ale v tom období to podobne pociťovali aj ostatní členovia krúžku).

Polohy takéhoto zobrazovania sa pohybujú od pravdivého, realisticky (dokumentárne) ponímaného zobrazovania popisu prác, zamestnaní, remesiel – najmä v prózach Bujtárových, ale aj u Štefana Dovála až po mýtické a sakrálnе (ako je práca v poli za pomoci koňa – solárneho hrdinu) u Ondreja Štefanka (*Stojím pred domom* či *Dva hlasy II.*).

V Bujtárovej próze *Po rokoch* sa vyskytuje prvok z oblasti stravovania, ktorý autor pokladá za typický, pretože ho evokuje v obraze pokojného, každodenného života. Treba si všimnúť deminutívnu – expresívnu, emocionálnu – formu dolnozemskej a nadlackej „špeciality”: *„Kukli aj do ulice a potom, keď z kuchyne začala*

vychádzať vôňa dovárajúceho sa zemiakového paprikáša s klobáskou, posadali si na prah dverí, chrbtami sa opreli o veraje a sledovali každý jej pohyb” (B, Po, 20).

Etnologické prvky sa dostávajú do štruktúry literárneho diela, ovplyvňujú epické kompozičné zložky. Výrečný príklad nachádzame u Pavla Bujtára v poviedke *Jarný rez alebo výhody byť členom záhradkárskeho krúžku* o „zaobstarávaní” plynovej bomby, pretože manželka odmieta kúriť tradičným vidieckym palivom, kde sa začiatok a odvíjanie deja viaže na etnografické aspekty spôsobu života: – *„To drevo nie je suché a zetky i slamu vždy do kuchyne nosievať nemôžem...”* [...] *Dni prechádzali, ľudia už na všeličo zabudli, len moja žena nie. Ba ešte viac sa jej to v hlave rozvírilo [...] – Aj to raždie nie aby si držal v suchu, ale necháš ho pri stohu. Prší i sneží naň, nuž nie div, že nechce horieť. Dymí a dymí. Ach, bože, keď si pomyslíš, ako je iným ženám dobre, len gombíček stlačia, zápalku priložia a už je ohník ako treba.// Alebo inokedy.// – Tie súľky sú nani. Fľašu petroleja vykazím, kým sa to rozhorí – drahšie kosti ako mäso, – povedala by som.// Kvapka ku kvapke a ma to raz dopálilo a celkom po ľudsky sa rozkričím. [...] No raz som sa len predsa rozhodol a šiel”* (B, J, 16 – 17).

Motív domácich prác a zamestnaní má aj dvojakú funkciu naraz v poviedke Pipiky od Pavla Bujtára, jednak pomáha pri rozvíjaní deja, a zároveň je zdrojom humoru:

„Medzi časom sa zotmelo. Tichý letný súmrak sa spustil do záhrady, do dvora a do kuchyne, ale žene nič nebránilo, aby svojim deťom neumývala hlavy ľubom. Najprv si namočili vlasy v teplej vode, potom do nej nakvapkali trochu citrónovej šťavy a každá dostala do rúk poriadny kus ľuhu. [...]

– Do čerta, čo to tu vystrájjate! Mali ste povedať, že sa chcete kúpať, vodu vám zohrejem a neboli by ste tu celú kuchyňu ušpliechali... vonku je teplo, mohli ste to tam. Pfuj, smrdí vám to tu, akoby ste mydlo varili” (B, Pi, 33).

Najmohutnejšou prítomnosťou sa etnologické prejavuje vo folklórnom ponímaní času v diele niektorých autorov. Takáto cyklická koncepcia času, príznačná agrárnym civilizáciám, sa nachádza napríklad v próze *Žofine trápenia* od Štefana Dováľa, ale čiastočne aj v Bujárovom *Pastierikovi*, kde je najmarkantnejšia literárna kategória, a to epický čas, poznačená folklórnym ponímaním času ako pulzujúcej veličiny, podľa biologického cyklu, podľa ročných období, teda aj podľa rytmu života človeka „tesne zrasteného s prírodou”, aby sme si pomohli Krčméryho formuláciou. Tento extraliterárny, ale konceptuálne ponímaný čas sa navrstvuje na čas epický, sprevádza ho a tak nie je vôbec divné, že v diele Bujtára, ktorý evokuje ešte časy moderné (nie postmoderné) a u Dováľa, ktorý sa situuje tak na koniec éry modernej a možno aj do istej miery už zidealizovanej, sa dej odohráva v priebehu jedného roka a zachytáva všetky úkony a detaily týkajúce sa rurálneho života s patričnými prejavmi, prvkami, reáliami slovenského etnického

charakteru (kalendárne zvykoslovie). Cyklickosť sa aktualizuje vo vedomí čitateľa, pretože epický dej trvá iba od zimy do zimy, ale čitateľ vie, že je to čas modelový, ktorý sa opakuje. Dej sa odohráva v priebehu roka, pričom sa hlavná hrdinka zapodieva prácami typickými pre jednotlivé ročné obdobia, tak ako nasledujú po sebe (chová kuriatka, upratuje pred Veľkou nocou, dáva omazať dom a pod.). Náznakovito aj u Bujtára tento čas vnáša poriadok, riadi priebeh života, práce, integruje to všetko okolo centra, ktorým je dom. Doválova *Žofa* sa oň stará po celý rok a Bujtárov *Pastierik* sa po celé obdobie služby teší na návrat domov. Pulzovanie súvisiace s poveternostnými okolnosťami, počasím, ročným cyklom, vegetáciou, faunou, životnými formami inherentnými nížine spravidla tvoria rámec deja, rytmizujú vnútorný dej podľa období a paralelne aj životný rytmus ľudí (veď *Žofa* ochorie, resp. sa jej zhorší zdravotný stav v zime – čo je viditeľne alegorické usúvzťažnenie zimy klimatickej s biologickým obdobím staroby).

Prvky ľudovej kultúry ako motívy, prostriedky i zdroje estetických hodnôt sa využívajú vo svojej znakovnej sile, symbolicky, tematizujú sa, sú zdrojom formálnych prostriedkov, a to od epitet, cez prirovnania, metafory, symboly, alegórie atď. až po mýtizáciu. Prvky slovesnosti, folklóru, legend aj príslušných ponášok, ich estetický náboj sa darí využívať u Bujtára v románe *Agáta* jednak na lyrizáciu textu, ako aj na štruktúrovanie plánu postáv. V iných súvislostiach zase digresiu v epicom pláne tvoria lokálne legendy v románe *Pastierik*.

Uvedieme ako motív čakanky v diele Bujtára vyjadruje duševné poryvy Bujtárovho hrdinu v románe *Agáta*:

„Nastal pekný jarný deň. Viacdňové dažďové oblaky sa rozplynuli a južný vietor začal usilovne vysúšať svet. Do obeda vysušal tehlové chodníky, kamenicu cez dedinu a do večera i cesty a chodníky do chotára.

A zdalo sa mi, že zvlášť tie chodníky do chotára usilovne vysušal a potom zapálil okolo nich modrasté kvietky čakaniek.

Akoby vedel, prečo to robí.

Akoby čakal v úlohe nemého svedka.

Akoby vzdychal v bujných sadoch. Hučal celý deň, šumel v obilninách a večerom, keď sa zjavili hviezdy plné jarnej nespokojnosti, učupil sa v krovínach s nemou prosbou nevyspytateľnej túžby.

Neprivierajte očka, modrokrásky.

Šepkajte si meno do sveta.

Šepkajte, ja ho zosilním,

Šepkajte, v ňom je nádej i sila, radosť po žiali, odplata za horké dni samoty.

Ale čakanky zdriemli, očka ukryli do dlaní, vietor márne pobežával krovínami, cestíčkou medzi vinicami. Len mesiac vyskočil nad obzor: bledý, tajomný a nevíšmarý” (B, A, 199).

Evokácia obyčají môže byť v texte zdrojom humoru, ako je to u Pavla Bujtára: *„Doparoma – treslo mi hlavou, keď sa nám oči stretli. Vtedy som stratil istotu a najradšej by som bol vyletel kdesi do ulice ani mucha. Totiž nespomenul som, že za vinohradmi som našiel niekoľko rozkvitnutých púpav a len tak, zo samopaše, pripol som si ich na fazonku. Ak nespadli, tam sú i teraz. Bože, to je patália. Iste vyzerám ani Paluško, keď sa na Veľkú noc navracia domov z oblievačky – podperený fialkami a hyacintami. A to mladé žieňa nehovorí nič”* (B, V, 169).

Obyčaje a vzťahy spoločenské, súvzťažnosti súvisiace s roľníckym vidieckym susedským životom využíva Bujtár na viaceré ciele. Motív podvečerného sedenia na lavičkách je multifunkčný: jednak je lokálnym koloritom, jednak skutočnou autentickou momentkou života na vidieku v danom časovom úseku, teda odkaz na referenciu, jednak je to moment potrebný na realizáciu estetickéj tenzie – je to moment pokoja, klebiet, vyrovnávania sa a kontemplácie života. V texte je to aj protipól predchádzajúci búrlivú noc, keď naša protagonistka za pomoci suseda hľadá nepovolaného hosťa, z ktorého sa napokon vykluje iba jež. Celá akcia vyznieva humorne a dáva príležitosť na klebety, ako sa to zvykne pri podvečernom sedení na lavičke: *„Chvíľu sa zdržala u Vargov, odkiaľ nosievali mlieko, lebo Vargová bola osoba, ktorá mala tri uši – aspoň susedia o nej tak hovorievali, lebo vedela a počula aj to, čo druhí ani nevideli, ale ani nepočuli. Potom cestou domov si prisadla na lavičku k susedom, kde sedeli aj druhí a kde sa hovorilo o vŕšeličom, o Karkušovej svadbe, o chore Dura Kyselú a špekulovalo sa o tom, ako mohla Era Kráľička priniesť z Maďarska drahý koberec”* (B, J, 53).

Subtílne tento zvyk sedenia na lavičke za príjemného podvečera nadobúda hodnotu znaku, inštrumentálnosti, umeleckosti, úvahovosti v známej eseji Ondreja Štefanka *Genius loci*: *„aj vtedy, keď sa v duchu posmievam mechanickému opakovaniu stereotypov vžitých do mojich rodných, mám rád podvečerné letné lavičky pred domami, mám rád tých ľudí, čo na lavičkách vysedávajú, vyžívam sa v absurdnom dialógu „sedíte, sedíte – sedíme, sedíme”, alebo v škodoradostných a povyšeneckých rozhovoroch typu, „aj ja by som sedela, keby som nemala robotu” a hneď nato „ved’ aj my máme roboty dost”* (Š, G, 125).

Ako sme už spomenuli, v poézii sa motívy etnologických prvkov často stávajú lyrizačným prostriedkom, symbolom, stavebným materiálom alegórií. Tak napríklad symbolom sú motívy pestovaných i divých stromov. Tento prostriedok, determinujúci charakter prostredia, je emblémom kraja, spôsobu života a pociťuje sa aj ako etnoidentifikačný element, relevantný indikátor lokálnej identity. Jedným takýmto motívom je agát, o ktorom sme už písali. Adam Suchanský hutnou skrat-

kou vyjadril v balade *Javorové husle*, *agátová rakva* poznanie o tunajšej mentalite, o slovenskosti, keď v symbole agátu hľadá dimenziu estetickosti, pragmatickosti a transcendentálnosti, pričom aj odokrýva a na začiatku aj rekonštruuje niektoré stereotypy (agát proti javoru). V tejto alegórii sa skrývajú akoby v bábkke „matrioške” základné prvky obrazu, ktorý si o sebe utvorili tunajší ľudia (krása, práca, viera): „*Krásne v tom dreve vie dozrieť/ oheň/ pre zimné koncerty samoty/ a skúsený majster/ mi na domáce náradie/ osadí poriská jedine/ z agátu. // A vraj ešte jednu vynikajúcu vlastnosť/ má toto drevo/ v zemi neuveriteľne/ pomaly hnije.*”⁷

Motív agátu sa v istej miere u Husárika v zbierke *Úvahy* zmenil. Od prvku najbežnejšej („drevinnej”) referencie v dolnozemskej prírode sa stal spojivom s univerzálnym, z agátu sa kreše koleso vozu, hrady na dome ako odraz prisvojenia nížiny a zároveň pravekej skúsenosti ľudstva: „*Agát/ si dubom nížiny./ Belostne kvitneš,/ ako mladucha.../ Tvoj kmeň/ nám rástol do stĺpov,/ do porísk,/ do hrád,/ ba neraz do saní.// Najkrajšie svietil vari/vo výzgjajúcom/ erbe kolesa*” (H, U, 8).

Nemožno nespomenúť ďalšiu báseň toho istého autora inšpirovanú rastlinným atribútom nížiny – agátom, pretože sa v nej vyskytujú aj polohy opačné, ako sme to doteraz mali možnosť vidieť. Tu už ide o popieranie doterajšieho, takpovediac pozitívne vnímaného prvku. V tejto básni sa patetický, „oslavný”, enkomiaistický prístup k etnologickým prvkom mení na symbol negatívne podfarbený, zatiaľ len nostalgický: „*Korene agátov/ prerástli po dná studní./ Ich ramená/ sa vztýčili dohora/ a podržia/ aj naďalej vabadlo/ Dolnozemskej studne./ Niekedy sálaše/ dnes samoty/ bez nich nejstovujú./ A keď aj/ tak dožívajú/ nešťastné a smutné*” (H, H, 12).

No demýtizáciu a dekonštrukciu stereotypného ponímania etnologických prvkov dovŕšil Husárik v literárno-extraliterárnej symbióze, v presahu sú zdrojom či vlastne (pre)textom – výhovorkou, príležitosťou na revoltu a na jej vyjadrenie využil etnografické prvky v takej role, ako sa zvykne hovoriť o folklorizme, o násilnom, neorganickom nanucovaní, podsúvaní ľudových hodnôt. Demýtizácia u Husárika a prepojenie do súčasnosti nemilosrdne ruší patetickú, „posvätnú” a teda podľa autora aj nepravdivú víziu o folklóre. Toto gesto sa mohlo objaviť len u revoltujúceho básnika, akým je Husárik. Ide tu o inú generáciu, iný naturel, inú dobu a azda aj o to, že dnes sa lyrický subjekt už necíti byť povinný ani svojim, ani ostatným zdôrazňovať svoju etnickú identitu. Už je v nej natoľko stály a istý, že môže mať pochybnosti: „*Áno,/ ten kožuch/ smrdí starinou/ aj potom sedliackeho chrbta.../ V ňom/ zakliata je/ smrť ovce,/ duša kožušníka./ Je v ňom/ aj naša kultúra./ Nenosil ho ani kňaz/ ani len/ slávny dramaturg./ Sú v ňom už dávno spreté spomienky/ na*

⁷ Pozri náš článok *Pietna spomienka na Básnika a na segment spoločného času stráveného vo sférickom priestore*. In: *Naše snahy plus*, V/ 2008, č. 3 – 4, s. 65 – 69.

časy, keď sa slovenskosť/ skvela aj v oblečení/ a neskrývala/ v sériových vetrovkách/ či džínsoch..." (H, H, 48).

Antinómia a dekonštrukcia sa spája i s motívmi predchodcov (matka, otec, starí rodičia) – oblasť, ktorá je tiež predmetom etnografického bádania. Tento motív sa v diele slovenských autorov vyskytuje v dvoch polohách, takmer hieratický a votívny u Ambruša a Štefanka, dekonštruovaný a naplnený novým obsahom u Husárika.

Jeden z najexpresívnejších obrazov takýchto prvkov ponúka Ambruš, ktorému sa práve vydarilo podať starého otca v jeho prostote a cyklickom čase ako večnú entitu. Starý otec je jednak stelesnením pracovitosti, zrastenosti so zemou, dynamickým princípom v prisvojovaní si nížiny, priestoru, jednak symbolom a emblémom stabilnosti, istoty (posvätnej, nemennej nehybnosti), ako po večeroch sedí v takmer hieratickej pozícii: *„Môj starý otec nevedel nič o Titaniku/ Vstával o štvrtej ráno/ Odkrojil si kus slaniny/ A krajec chleba/ I vodu nalial do kulača/ Zapriahol kone do koča/ A šiel orať// Večer keď sa vrátil ustatý/ Sadol si pred salaš/ Zapálil cigaru// Môj starý otec/ Nepočul nič o Titaniku”* (A, Z, 78).

Podobne Ondrej Štefanko v cykle zmierení s predkami v *Rozpakoch* (1983), ale aj inde hľadá istotu v takmer votívnych obrazoch predkov. Širším asociačným rozptylom sa Adamovi Suchanskému podarilo motív matky posunúť do mýtckej dimenzie. V bezmennej balade (Sú chvíle...) pretransformoval pohreb na magický úkon splynutia so zemou – matkou.

Iný postoj zaujal k týmto motívom Pavel Husárik. Odhaľuje i menej heroické stránky svojich rodných najprv v podobnom tóne ako Štefankov „cestný prach” a v duchu vžitého celoslovenského stereotypu (tradície) „holubičej” náture (*„To boli naši predkovia/ ktorí pretrvali/ zhrbení/ nad hrudou chotára./ Vedeli iba prosieť/ iba dať./ Nevedeli byť spurní,/ rebelovať a brať./ A napriek/ príslovečnej mäkkosti/ až po nás pretrvali.”*), ale čoskoro píše už ozvláštnene o *Starom otcovi* i *Starej materi*, polemicky k spôsobu, akým písali jeho básnickí druhovia, ako bolo zvykom v tu najšom kontexte. Depatetizuje, demýtizuje, scivilňuje tému a motívy, opúšťa symboliku, so zdravou dávkou irónie hľadá adekvátny obraz. V básni *Stará mať* sa našské etnologické prvky usúvzťažňujú so skutočnosťami multikultúrneho prostredia a ústia do polemického záveru: *„Stará mať, tá po mame,/ tkávala,/ priadla,/ vyšivala/ a pestovala/ bez toho/ aby bola hcela/ môj záujem/ o orálnu históriu rodiny,/ ulice,/ obce,/ okolia a doby./ Jej rovesnícky/ sa ešte stretávali na priadkach,/ páračkách,/ varení sapúna,/ (Rozumej tým domáce mydlo)./ Z ich rozprávania/ som všeličo odpočúval./ Len tak, bez techniky,/ detským zvedavým uchom./ Aj som to do pamäti ukladal/ v tej našej nadlackej/ archaizujúcej slovenčine./ Najmä dovtedy,/ kým som malým býval/ a rumunčine nerozumel,/ mamovka, ako som starú mater volal,/ sa občas utiekala/ k dost skomolenej rumunčine,/ keď hcela niečo utajiť/ pred mojou detskou zveda-*

vostou./ Bývalo to najmä vtedy/ keď jej spolubesednicou/ bola suseda Sabina,/ Rumunka/ čo ovládala slovenčinu/ do tej istej miery,/ čo moja starká rumunčinu./ Dočasné taje tejto,/ mne na začiatku neprístupnej reči,/ som ale v krátkom čase zdolal./ A tak ma, čoraz častejšie,/ už na dvor vyháňali,/ aby tým zachránili/ tajomstvo klebiet./ Tak som sa vlastne,/ ešte nevedomý toho,/ prvý raz stretol s cenzúrou” (H, C, 25 – 26).

Toto scivilnenie a deheroizácia predkov je, ako sme na to už upozornili aj pri inej príležitosti, Husárikovou polemickou odvetou na archetyp navrhnutý v Štefankovej tvorbe, ale zároveň (ako to býva s „odpormi”, vzburami, symbolmi) aj variant Štefankových poetických „vzdorov”, „justičných iniciatív” a rozsudkov.

V spojitosti s imagológiou a štúdiom stereotypov mohli by sme hovoriť o folklórnych prvkoch na základe prác Pavla Bujtára (*Prievozníkov syn* – 1972, *Splašené kone* – 1975), v ktorých sa sprítomňujú stereotypy etnicky a triedne vyhranené z rokov 50-tych, 60-tych (idiosynkrázie ako holubičia, pokojamilovná povaha Slovákov, ušľachtilosť, hľadanie rovnováhy medzi zlými a kladnými vlastnosťami). Podnetné by bolo sledovať, ako na báze ľudových prvkov Štefanko aj Ambruš hľadajú to, čo podčiarkol Ján Botík v príhovore na konferencii venovanej etnografovi Ondrejovi Krupovi z Maďarska, a to svojbytnosť, špecifikum, to, čím sa slovenskosť (v rumunskom prostredí) pociťuje slovami Štefankovými ako „o máčny mak iný” (Ondrej Štefanko: *Génus loci; Zo zápisníka kacíra nadlackého. Oklebetené koláže a texty*). Osobitosť v rámci slovenskosti, práve to vyššie spomenuté špecifikum, zámerne a programovo uplatňuje po pokusoch na vedeckej lingvistickej báze (pluricentrizmus Miroslava Dudka) Ivan Miroslav Ambruš v básni *Byť Slovákom*, kde okrem všeobecnejšej dialektálnej formy *krumple* spomína aj užší regionálny prvok zo sféry ľudovej hudobnej kultúry – *citory*, prepája etnografické s dialektologickým na vyjadrenie zložitého pocitu ako je lokálna nacionálna identita. Odcitujeme tu celú báseň: „*Byť Slovákom to nie sú slová/ byť Slovákom je stav// byť Slovákom je dobré ráno/ byť Slovákom je matka po slovensky/ aj otec aj syn/ aj krv a mozole// Byť Slovákom to nie je iba Slovensko/ to je aj motyka i rola tam ďaleko či blízko/ spomienka na starého otca/ na citory ktoré sa po slovensky vedeli rozochvieť// Byť Slovákom sú aj pečené krumple/ hoci nie slovenské/ aj sálaš aj Bože dakujem Ti/ aj čistokrvné rána/ aj jatriaca sa rana/ byť Slovákom tak „menej slovenským”// Byť Slovákom je aj byť Slovákom tam/ lebo byť Slovákom to nie sú slová/ ale stav ktorý sa žije/ a nemeria/ skrz všetko čo povedali iní/ múdrejší/ ako je autor tejto básne*” (A, B, 75).

V širšom kontexte by sa dalo uvažovať aj o tom, ako sa zvykové systémy a postoje prostredníctvom mentálneho spleťajú s hodnotami a stratégiami prežitia komunity, ale aj s priemetom vlastnej osobnosti, ako sa to všetko splieta i s kultúrou nefolklórnej proveniencie. Napríklad Štefanko vo svojej eseji hovorí o „neopakovateľnosti”, o gramotnosti, pracovitosti, oraní brázdy, hospodárení, o schopnosti zakladajúceho činu (*našej účasti na splodení génia loci*) (Š, NJ, 9).

Ak sa v referáte Maruzsovej zdôrazňuje svojbytnosť a identifikácia etnická slovenská v opozícii s inými, cudzími – ide o príklad, kde sa hovorí o klobáse „ne-meckej” a „slovenskej”, kde samozrejme vyhráva žiarivá papriková klobása slovenská, pričom túto vyslovuje rozprávač slovenskej národnosti, u Slovákov v Rumunsku sa takto aktualizovaná opozícia a priamo vyslovená etnoidentifikácia nezaznamenáva, je nepriama a nie je preexponovaná. Túto perspektívu možno pochopiť rozmanito. Je to jednak prejav sofistikovanej národnej hrdosti, ale aj povedomia druhoradosti v danom kontexte. Tak zložito sa prejavuje zásah odnárodňovacej politiky prevádzanej za čas, ktorý nadobudol hodnotu histórie.

Na tento aspekt nadväzuje ďalší. Je to otázka autorskej intencie a zdôvodnenia: prečo naši autori cítili potrebu, nevyhnutnosť popísať, vyjadriť, zachytiť, využiť etnologické prvky vo svojich prácach. Odhliadnuc od extraliterárnej podmienenosti autorského univerza, vidíme v tomto postupe psychologické, sociologické, politické faktory. Potreba legitimizácie, identifikácie počínov viedla spočiatku k priam programovému pestovaniu etnologických súvzťažností, ako sme tomu svedkami v niektorých poviedkach spomenutých v tomto materiáli. Niektoré termíny s etnologickým nábojom sú tlačené kurzívou a majú pod čiarou vysvetlené obsahy. Neskoršie sa tejto praxe slovenskí autori v Rumunsku vzdali, ale etnologické motívy nevymizli z pôvodných prác, ba dospelo sa až k tomu, že sa pri rôznych príležitostiach niektorí zasadzovali o uznanie slova „sálaš”, označujúceho poľné hospodárstvo, za spisovné a o jeho zavedenie do oficiálneho výkladového slovníka spisovnej slovenčiny. V poslednej dobe sa zaznamenáva akýsi návrat k minulosti, starší autori prejavujú záujem o zobrazovanie starých predmetov etnického ľudového charakteru (Bujtár, Spurigovaná), pričom v rozhovore autor priznáva zámernosť a cieľ nie tak estetický, ako didaktický a „transmisijný”, čo znamená, že ide o akúsi etnonostalgiu. Anachronickosť cieľa je vedomá a zámerne nasmerovaná na etnické zachovanie, ktorému miestami hrozí upadnutie do etnomimézy. Príčiny môžu byť literárne, literárno-extraliterárne (tzv. nedostatok epickej situácie), ale aj psychologické a identifikačné, strata identitárnej istoty, medzigeneračného dialógu a tým ohrozenie transmisie hodnôt a kontinuity. Treba si však uvedomiť, že ľudová kultúra nestačí na úlohu celonárodnej kultúry, aj keď je jej základom. Treba ju nielen zakonzervovať, zachytiť, opísať v literárnych dielach, zhodnotiť, prehodnotiť takým spôsobom, aby našla svoje miesto v existenčnej paradigme strácajúcej etnické elementy pod tlakom urbanizačných, civilizačných pochodov, zmien spôsobu života. No čo znamená revitalizácia? To, čo dokázal Závada?

Záverom možno povedať, že sa pri uplatňovaní etnologických prvkov v diele slovenských autorov v Rumunsku zväčša realizuje model tradičný, realistický, dokumentárny a konzervatívny, dnes už pociťovaný ako anachronický. Keď je aj esteticky a literárne prehodnotený a „zaťažný” ako „nosič” literárnych funkcií,

v značnej miere nadobúda nielen platnosť prostriedku, ale aj znaku, symbolu. Tabu „nedotknuteľnosti“ (teda akási záväznosť pozitívneho prístupu v zobrazovaní) etnologicky závažných prvkov narúša poézia, ale práve ona aj patetizuje a sakralizuje. Z príkladov vyplýva, že etnickosť je prijímaná (vzatá na seba, „asumovaná“), prežívaná a vzťah k nej nie je stály, priamočiary, ale mení sa v čase. Identita „klasická“, „tradičná“ je na rozhraní.

Keď Herta Müller pri svojej „ponobelovskej“ návšteve Rumunska pripomenula a upozornila na nemeckú poéziu, kedysi písanú v Rumunsku zásluhou tzv. zoskupenia Aktionsgruppe, rumunské vydavateľské prostredie sa poponáhľalo publikovať nové vydanie básní tejto skupiny, ktorá združovala v 70. – 80. rokoch básnikov približne vo veku našich autorov centrálnej skupiny. Svojho času mali nielen podobný vek, ale aj literárne motívy, postoje, ktoré terajší „mainstreamoví“ básnici rumunského kontextu pokladajú (a zrejme by boli pokladali aj v pôvodnom čase, keby boli čítali produkciu menšinovú) za „nečasovú“ alebo, na rovinu povedané, anachronickú. Rozdiel vo vízii členov týchto dvoch kontextov je (a bol) ten, na ktorý sme upozornili pri sledovaní paralelného motívu rodokmeňa u Štefanka a Vasileho Dana. Keď Štefanko, básnik – staviteľ ustanovizní (nášho kultúrneho kontextu) v poetickom rodokmeni evokujú svoju rodinu ako synekdochu za komunitu, vyjadřil vlastne potrebu koreňov i rodostromu, ktorý legitimizuje, stabilizuje, uzemňuje a umožňuje let i vzlet, jeho priateľ a básnický druh Vasile Dan mohol písať o rodokmeni evokujú univerzum abstrahujú od etnického, ba nadpisom *tat tvam asi* – na exotické: „*V generáciách mladé výhonky pučia, staré / opadávať zubyhoľnatené. / Je ozaď tento osamelý dub – majúci korene v inej dobe – / rodostromom?*“

■ LITERATÚRA

AMBRUŠ, Ivan Miroslav: *Za cenu života*. Bukurešť, Kriterion, 1981.

AMBRUŠ, Ivan Miroslav: *Básne z tmavej komory*. Bukurešť, Kriterion, 1996 (B).

ANOCA, Dagmar Mária: Pietna spomienka na Básnika a na segment spoločného času stráveného vo sférickom priestore. In: *Naše snahy plus*, V/2008, č. 3 – 4, s. 65 – 69.

Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku. Atlasul culturii populare a slovacilor din România. Red. O. Štefanko. Nadlak, Vydavateľstvo KVSÍK, 1998.

BUJTÁR, Pavol: Prievozníkov syn. In: *Antológia slovenskej literatúry*, I – IV, București, E.D.P. 1972.

BUJTÁR, Pavol: Splašené kone. In: *Antológia slovenskej literatúry*, București, E.D.P. 1975.

BUJTÁR, Pavol: *Vlasáč*, V1, 1978, s. 169;

- BUJTÁR, Pavol: Jarný rez alebo výhody byť členom záhradkárskeho krúžku. In: *Variácie*, 3, 1981.
- BUJTÁR, Pavol: *Agáta*. Bukurešť, Kriterion, 1981 (A).
- BUJTÁR, Pavol: Po rokoch (Po). In: *Variácie*, 4, 1982.
- BUJTÁR, Pavol: Jež. In: *Variácie*, 5, 1983.
- BUJTÁR, Pavol: Pipiky. In: *Variácie*, 10, 1988 (Pi).
- BUJTÁR, Pavol: *Pastierik*. Nadlak, VKVSIK, 1996.
- BUJTÁR, Pavol: Pastierik. In: *Lámačky*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2002 (P-L).
- DUDOK, Miroslav: *Zachránený jazyk*. Nadlak, Vydavateľstvo KVSIK, 2008.
- DOVÁL, Štefan: *Žofine trápenia*. Nadlak, VKVSIK, 1998 (Ž).
- DOVÁL, Štefan: Prípad Jara Konôpku (P). In: *Tu a inde*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008.
- HARPÁŇ, Michal: *Texty a kontexty*. Bratislava, 2004.
- HUSÁRIK, Pavel: *Hľadanie*. Nadlak, Kultúrna a vedecká spoločnosť Ivana Krasku, 1995.
- HUSÁRIK, Pavel: *Úvahy*, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2004.
- HUSÁRIK, Pavel: *Cesta k ľuďom*, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2008.
- SUCHÁNSKY, Adam: *Ružová gilotína*. Nadlak, VKVSIK, 1998.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Stojím pred domom*. Bukurešť, Kriterion, 1981.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Doma*. Nadlak, VKVSIK 1996, druhé vydanie VKVSIK, Nadlak – ESA, Bratislava, 2007.
- ŠTEFANKO, Ondrej: Odchod. In: *Variácie*, 7, 1985, s. 11.
- ŠTEFANKO, Ondrej: Kukurica. In: *Variácie*, 8, 1986.
- ŠTEFANKO, Ondrej: *Zo zápisníka kacíra nadlackého*. Nadlak, VKVSIK, 1997.
- ŠTEFANKO, Ondrej: Čomu má slúžiť táto knižka? In: *Jozef Gregor-Tajovský, Nadlacké dielo*. Nadlak, Vydavateľstvo KVSIK, 1996 (NJ).

■ REZÜMÉ

A NÉPI KULTÚRA ELEMÉI A ROMÁNIAI SZLOVÁK IRODALOMBAN

A szerző néhány konkrét példát mutat be a Romániában élő szlovák írók, költők (Ivan Miroslav Ambruš, Pavol Bujtár, Štefan Dovál, Pavel Husárik, Adam Suchanský, Ondrej Štefanko és mások) irodalmi (prózai és verses) műveiből, az olyan néprajzi vagy folklór elemekre, mint amilyenek a motívumok, témák, a helyi sokszínűség elemei, az idő múlásának módjai, szimbólumok stb.

■ SUMMARY

ELEMENTS OF THE SLOVAK FOLK CULTURE
IN THE LITERATURE WRITTEN BY SLOVAK WRITERS
LIVING IN ROMANIA

The author presents some concrete examples of the ethnographic or folklore elements of Slovak minority in the literary works (prose, poetry) written by Slovak writers living in Romania (Ivan Miroslav Ambruš, Pavol Bujtár, Štefan Dovál, Pavel Husárik, Adam Suchanský, Ondrej Štefanko and others): motifs, themes, elements of the local colorite, view on the time spreading, symbols etc.

„ORAL HISTORY” O SLOVENSKÝCH ŽENÁCH VO VOJVODINE V KNIHE „SLOVENKY – ŽIVOTNÉ PRÍBEHY SLOVENIEK VO VOJVODINE”

Jarmila Hodoličová

Roku 2003 srbské združenie „Ženske studije Mileva Marić Ajnštajn” v Novom Sade, vydalo knihu *Slovenky – Životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine* (Nový Sad, Futura publikacije, 2003. 220 s).

Keďže táto kniha v náklade 500 exemplárov sa už o mesiac nemohla dostať čitateľom, najviac čitateľkám, keďže bola vypredaná a podelená ženským spolkom, vlani v oktobri riaditeľka *Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov* v Novom Sade Milina Sklabinská, ktorá má dobrý cit na vydávanie kníh, ktoré nebudú stať vo vitríne s knihami, ale sa za rýchly čas vypredajú, v mene ústavu uzavrela zmluvu so združením *Ženske studije* a vydavateľské práva druhého vydania knihy sa preniesli na slovenský ústav.

Ženské štúdie je asociácia žien, ktorá vzdeláva ženy tak, aby lepšie pochopili problematiku rodovej zastúpenosti v oblasti vedy, vzdelávania, umenia, náboženstva a ostatných oblastí každodenného života. V *Ženských štúdiách* a výskumoch sa kontinuálne sledujú, zbierajú a zaznamenávajú životné rozprávania žien vo forme „oral history” teda ústnym podaním žien, ktoré žili a žijú vo Vojvodine. Základná idea je, aby životné osudy žien boli bohatým prameňom údajov o mieste ženy v spoločnosti ako aj inštrukcie „ako postavenie žien urobiť lepším”.

Okrem knihy *Slovenky*, *Ženské štúdie* vydali aj knihy ostatných žien z menších nových spoločenstiev, ktoré žijú vo Vojvodine: *Vojvodinčanky*, *Srbky*, *Maďarky*, *Chorvátky*, *Rómky*, *Rusínky*, *Nemky*, *Rumunky*. Tým sa práca v tejto oblasti nekončí. Otvárajú sa nové možnosti a čitatelia si priam pýtajú nové opätovné, alebo podobné vydanie. Aj na Slovensku prebiehal v posledných rokoch podobný projekt na Katedre etnológie a kultúrnej antropológie Filozofickej fakulty v Bratislave pod názvom *Pamäť žien*.

Projekt „*Životné príbehy Sloveniek*” je jedným z dlhoročných projektov na ktorom sa začalo pracovať roku 1998 najprv v rámci medzinárodného projektu „*Spomienky žien na socializmus*” a neskôr samostatne. Autorky knihy navštevovali kurzy na ktorých sa edukovali ako realizovať takýto výskum. Prednášatelia boli aj zo zahraničia, napr. zo Švajčiarska, kde sme sa dozvedeli ako oni realizujú sám priebeh rozhovoru so ženami, ako im položiť otázky, ako ich usmerniť, aby vo svojom ho-

vore boli úprimné a neostiechali sa hovoriť aj o neprijemných situáciách v rodine, alebo v práci. Základným cieľom projektu je, aby sa zlepšil status žien v spoločnosti a to:

- dokumentovaním údajov o živote žien (obyčajných a významných ženách, najmä z menšinových spoločenstiev),
- vzdelávaním žien z menšinového spoločenstva biografickou metódou,
- rekonštrukciou dejín za pomoci ženy.

Tento projekt mal niekoľko fáz. Zaujímalo nás ako ženy z väčšinového spoločenstva, teda Srbky, vnímajú vojvodinské Slovenky. Za pomoci metódy voľných asociácií sme robili anketu v Novom Sade a opytovali sme sa: *Ktorá je Vaša prvá asociácia, keď poviem Slovenka?* Odpovedalo pribl. 100 anketovaných. Ich odpovede boli roztriedené do niekoľkých kategórií s cieľom, aby sa metódou voľných asociácií zistilo dačo o stereotypoch žien z väčšinového (srbského) národa o ženách z menšinového spoločenstva (Slovenkách). Zhrnuté odpovede poukazujú, že ženy z väčšinového národa Slovenkám pripisujú pozitívne vlastnosti: usilovné, čistotné, veselé, príjemné, poctivé, otvorené, hrdé, silné, vynaliezavé, dobré matky, uctievať si rodičov a manžela, nežné, predávajú na trhu syr, majú pekný kroj, široké sukne, na nohách majú pančušky, na hlave šatku. Na základe tejto metódy – ankety sme zistili, že stereotyp Slovenky je veľmi pozitívny a väčšinový – srbský národ má vysokú mienku o nej. To bol iba vstupný bod k vypracovaniu práce.

Po prvom vydaní knihy čitateľská verejnosť s veľkým záujmom sa dala do čítania knihy avšak ihneď na to sa zjavili aj pripomienky typu: A kde sú tu ženy zo Sriemu? Práve to nás potom aj povzbudilo, aby sme do druhého vydania zaradili aj životné príbehy žien zo Sriemu. Pripomínam, že slovenské obyvateľstvo vo Vojvodine žije vo všetkých troch vojvodinských regiónoch: v Báčke, Banáte a Srieme.

Na konkrétnej práci – výskume o životných príbehoch Sloveniek vo Vojvodine od samého začiatku až po zrod knihy sa zúčastnili Antónia Ferková, Jarmila Hodoličová a Anna Jašková. K druhému vydaniu sa pripojila aj profesorka Anna Šilerová zo Starej Pazovy, teda zo Sriemu a tak bol korpus skúmaných žien kompletný.

Základný materiál sa získal rozhovorom. Jeden rozhovor trval 90 minút. Ženy, s ktorými sme viedli rozhovor, boli narodené začiatkom 20. st. V čase výskumu nemali menej ako 70 rokov. Dnes už mnohé z nich nie sú nažive. Najväčšiu časť života prežili vo Vojvodine. Rozhovor s každou anketovanou ženou bol nahraný na magnetofónový pás a potom transkribovaný, čiže prepisovaný na papier. Každá žena hovorila svojim nárečím a tak sa v transkribovanej forme zachovali nárečové vlastnosti. V druhom upravenom vydaní sa väčší dôraz kládol na nárečie avšak knihy typu „oral history“ sa nepíšu ako dialektologické knihy a ani v spisovnom jazykom, lebo podstata nie je v nárečí, ale v svedeniach žien o vlastnom živote.

Rozhovor sa konal voľne, teda nejestvovali otázky, ktoré sa kládli, ale sa žena otázkami usmerňuje, aby hovorila o svojom detstve, rodinnom pôvode, školení, mladosti, manželstve, materstve, viere, práci a vplyve vojen na jej život, oslavách a voľnom čase, o starobe a samote. To je základný materiál pre jednu životnú spoveď. Ženy o svojom živote rozprávali s hlbokými citmi veľmi úprimne, niekedy so slzami v očiach pri spomínaní si na ťažký život a osud. V úvodnej časti knihy sa nachádza *Poznámka k druhému doplnenému vydaniu* v ktorej Milina Sklabinská riaditeľka *Ústavu pre kultúru vojvodinských Slovákov* podáva stručný pohľad na druhé doplnené vydanie. Po ňom nasleduje štúdia *Genéza slovenského ženského hnutia vo Vojvodine*, v ktorej sa Jarmila Hodoličová, ktorá sa touto problematikou vo Vojvodine zaoberá už dlhšie časové obdobie, sústredila na prácu *Ústredného spolku československých žien* v Kráľovstve Srbov, Horvátov a Slovincov, ktorý bol založený roku 1921 v Novom Sade a neskôr sa pobočky spolku zakladali vo všetkých slovenských osadách. Práca zahŕňa aj činnosť najagilnejších aktivistiek spolku v rôznych osadách: Eržiky Mičátkovej, Ľudmily Hurbanovej, Maríny Maliakovej, Štefanie Mičátkovej a ďalších, ich aktivizmus na poli vzdelávania slovenských dedinských žien, organizovaní výstav, práci na sociálnom poli, organizovaní prednášok, divadelných predstavení, ochrany služok v Belehrade, výletoch a literárnych začiatkoch.

V tretej časti sa prezentujú *Výsledky vedeckovýskumnej činnosti združenia Ženské štúdiá* a v obsiahlej časti *Prečo životné príbehy žien?* je podaná práca na projekte Ženských štúdií a spôsob ako sa realizoval sám výskum kým sa neprišlo k záverečnej fáze teda k tlačeniu knihy.

Vo štvrtnej časti sa už prezentujú životné príbehy trinásť žien, ktoré sa narodili v rokoch 1918 až 1939 a pochádzajú zo slovenských osád: Kysáč (2), Báčsky Petrovec (2), Kovačica (3), Pivnica (1), Hložany (1), Nový Sad (2) a Stará Pazova (2). Výber žien bol náhodný. Medzi sebou sa niekedy anketovaná žena a výskumníčka ani nepoznali a žili v rovnakom prostredí. Väčšina žien žije v dedinskom prostredí a rozprávajú svojim nárečím. U žien, ktoré žijú v mestskom prostredí medzi srbským väčšinovým obyvateľstvom, badať aj viacej srbských slov, čo je následok bilingválneho prostredia.

Životy týchto žien bezohľadu z ktorej osady, alebo regiónu pochádzajú sú podobné, plné starostí, práce, povinností, avšak slovenské ženy sa ani v najťažších chvíľach nevzdávali, a s batohom biedy a starostí na chrbte vedeli vždy hľadať cestu ku krajšiemu zajtrašku.

V životných príbehoch slovenských vojvodinských žien sú určité spoločné črty. Uvedieme niektoré:

DETSTVO. Keď ide o detstvo, bolo bežné, že sa 7-8 ročné dievčence starali o svojich súrodencov. Anna z Petrovca hovorí: *Misela som merkuvať mladších bratov*

– *Danka a Janka. Pod kočom som ich merkuvala, v chládku. Preprala som plienocke a prestrela na oje, aby sa vysušili. Aj prekrútiť dieťa som misela. Mama prišla a nachovala.*

Dievčence v tom veku varili a pracovali na poli: *Ja som misela čas ráno vstať, lebo kondáš išou časráno, časráno som misela nachovať aj svižu. Aj uvariť niekedy. Keď som neuvarila, tak som bola bitá.*

ŠKOLA. Svoje vzdelanie dievčatá získali v školách. Učiteľ a farár boli najvýznamnejšie osobnosti v dedine. Aj po toľkých rokoch, ženy si spomínajú aj mená svojich učiteľov. Mária z Kysáča si spomína: *Učiteľka sa volali Zlata Porubská – Jesenská. No a oni boli velmo nidoľbrá. Deti sa ich velmo báli. Prísna boli. A mňa pripísali k nim: – Ja nepojdem, k Porubskej nepojdem ani za svet. Že prečo?: – No nepojdem, nebude mňa ona biť. Ani doma ma nebijú, nebude ma ona biť. Potom ma miseli prepísať k pani učiteľky Čáňovej.*

Terézia z Hložian sa zapísala do strednej školy v Sombore, ale otec sa obával, že sa politicky angažuje, tak ju nepustil: *No ale vtedy, tí všetci boli zapísaní SKOJ-ovci (vysvetlenie: Zväz komunistickéj mládeže Juhoslávie) a ja som nebola. A ja neviem, vari by som aj ostala, neviem, ja by som aj do škole bola išla, aby som sa volačo naučila, ale ak by som sa ja tam misela zapísať do SKOJ-a a otec nedal, tak čo bude. Otec povedal:– Vieš čo, nepojdeš ty! A kúpil mi šijaciu mašinu.*

MLADOSŤ, ZNÁMOSTI. Po trinástom roku z dievčaťa sa stala dievka a začala vychádzať medzi mládež. Najčastejšie v zime na priadky a v lete na tanec. *Bolo pekne, priadli sme, robili sme dobrú vec aj sme sa zabávali. Chlapci večer chodili s harmonikou, troška sa potancovalo... A niekedy urobili tak, že zavolali tancovať a schovávali sa. A tá čo nemala tanečníka sa hanbila. Misela vyjst' z krčme. Šečke sme vpraveli: Jóž, obrdíl ju!*

VYDAJ. Dievky sa veľmi mladé vydávali. Niekedy vlastnou vôľou a niekedy ich prinútili rodičia. Poväčšine sa však vydávali z lásky. *On bol tichý, taký pokorný, pekný. Zalúbila som sa do neho. Zuzanu prilákala krása: Bol taký pekný človek, ako bábika. Keď som ho videla, ja sa za neho vydám, ak ma bude chcieť!*

MANŽELSTVO, MATERSTVO. Podľa ustálených obyčajov, mladucha po svadbe odchádzala bývať do domu manžela, spolu s jeho rodičmi. V novej domácnosti dostala aj svoje povinnosti. Anna z Kysáča o tom rozpráva: *Vtedy nevesta misela ráno vstať, ulic zamiest', dvor zamiest', kravu podojiť, zriadiť všetko, na stôl jedenia nachystať, kantu s vodou doniesť. Keď sadli za stou, misku som na stou mala doniesť ja. Potom som ju odniesla do kuchyni, doniesla druhú a ja som tak pomedzi jedla, keď som stačila. Tak bolo, kým neprišli deti. A keď prišli deti, to bou problém.*

ZAMESTNANIE. V úrodnej Báčke ženy pracovali na poli spolu s manželom. Chudobnejšie rodiny chodili do „nádnice“ k bohatým gazdom. Niektoré si spomínajú na svoje matky ako ťažko pracovali: *Pamätám, aké opuchnuté ruky mali mama keď sa lámalo. A trépli ruky aj v noci, nemohla spať.*

Ženy z Banátu zo slovenských osád chodili do Belehradu slúžiť do panských domov. Slovenské slúžky boli vždy veľmi hľadané ako usilovné, čistotné a spoľahlivé. O službe v Belehrade Anna z Kovačice hovorí takto: *K jedným som chodila, vlakom sa ešte chodilo, ráno od osem hodín, večer do osem hodín. To bolo pri Dunaj stanici, tak čo vravia, vlak sa pohýnal, a ja nohu do vlaku som dávala, telko som robila. Ale zarobila som tisíc dinárov viac ako tieto ostatné. Každý štvrtok, ale nedaj ti milí pánboh, oni od štvrtku do štvrtku neumývali riad. Nacápali na terasu, skladali. Ja som dopoludnia riady umývala, vnášala do sudopery. A ak nemali dosť riadu – ak mali hostí, alebo volakoho, oni kúpili a neumývali. A aká boli oni nácia ja neviem, u nich sa prvo jedli koláče, pečenia, rinfľajš a supa boli ostatné. Aká to bola viera, ja neviem.*

Ženy si zarábali aj v zahraničí, najviacej v Nemecku, ba aj v Kanade, čo nechalo stopy aj na ich zdraví. Mnoho žien odchádzalo aj na šmelinu a nie jednej sa z toho podarilo vystavať dom, pripraviť výbavu pre dcéry. Nielen materiálne zbohatli, ale sa im aj obzory rozšírili. Možno by inak ani nikdy nevideli iný svet.

Eva rozpráva: *Išli sme na Slovensko, do Poľska, do Austriji. Nigda som nečakala, choj ty Mišo zarob a ja budem doma.* Mária hovorí o colníkoch takto: *Takí boli zvedaví, kde tie peniaze boli schované. No tu, v buteláre. Ale neboli. Boli u mňa v opaku šaty vo vaku. To sme my vedeli našť...*

Po Slovensku sme predávali vegetu a kávu, plné kufre sme nosili na Slovensko. Ale vyplatilo sa, aj oblečenia som mojím kúpila, aj všetko čo bolo potrebné. Za dve kily kakaa som kúpila kočík a za tri byciglu.

VOJNY A POLITICKÉ UDALOSTI. Rozhovory na túto tému poskytujú bohatý historický materiál. Na ich životy vplývali aj povojnové politické udalosti. O svojej známej, rozprávačka hovorí takto: *Anna bola prinútená žiť s manželovými rodičmi, keď sa po konfiskácii majetku stali najchudobnejšími v dedine. Naozaj nemali nič, lebo ani susedovci im nesmeli doniesť múku, chleba im nenahali, šecker zmietli, nenahali im ani slamennú korpienku múky.*

OSLAVY A VOĽNÝ ČAS. Nepracovalo sa iba v nedeľu a tradične počas kresťanských sviatkov, hlavne na Vianoce a na Veľkú noc. Vtedy sa pravidelne chodí do kostola, varia sa tradičné jedlá a dodržiavajú obyčaje, ktoré sú späté s týmito sviatkami. Veľmi zriedka sa oslavovali narodeniny, viacej sa oslavovali meniny. *Ni, to sa neoslavovalo. Ja som ani nevedela kedy mám narodeniny. Vtedy sa šporilo, viete? Ma... aký... na také troviť.*

Týmito krátkymi ukážkami z rozhovorov so ženami sme chceli aspoň čiastočne podať zlomky životných príbehov a osudov slovenských žien vo Vojvodine.

Kniha SLOVENKY predstavuje jedinečný prameň poznania života slovenských žien vo Vojvodine v minulosti. Je to kniha, ktorá sa číta „na dúšok“. Svedčí o tom aj fakt, že behom dvoch mesiacov bola vypredaná. Ďakujúc Ústavu pre kul-

túru vojvodinských Slovákov z Nového Sadu, Slovenky zanechali hlbokú pečať svojej usilovnej, poctivej a tvrdej práci na Dolnej zemi.

Prvá kniha bola prezentovaná vo väčšine slovenských osád vo Vojvodine. Jarmila Hodoličová na pozvanie žien z Piešťan prezentovala knihu aj na Slovensku roku 2004, kde ju pokrstili múkou, soľou a mliekom. Na pozvanie *Katedry slovenského jazyka a literatúry* bola prezentovaná v máji 2006 aj študentom v Segedíne.

Dnes po prvýkrát prezentujeme túto knihu u Vás, v Békečskej Čabe, ktorá vyšla narýchlo dva dni pred týmto stretnutím a som šťastná, že ju môžeme prezentovať práve vo Vašom prostredí a navrhnúť Vám, aby ste podobnú knihu o živote Sloveniek v Maďarsku vydali aj vy a ak sa do toho pustíte, nech sa Vám darí.

■ LITERATÚRA

FERKOVÁ, Antónia; HODOLIČOVÁ, Jarmila; JAŠKOVÁ, Anna; MITROVÁ, Veronika: *Slovenky. Životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine*. Nový Sad, Futura publikacije, 2003.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: Kultúrna a literárna činnosť Ľudmily Hurbanovej. In: *Zborník spolku vojvodinských slovákistov*. Báčsky Petrovec, Kultúra, 1986 – 1987, č. 8 – 9, s. 134 – 140.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: Z verejnej a literárnej činnosti Eržiky Mičátkovej (K 120. výročiu narodenia). In: *Nový život*, Báčsky Petrovec, Kultúra, 1992, č. 4 – 6, s. 108 – 113.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: Zo slovenského ženského hnutia na Dolnej zemi (Marína Maliaková a Blanka Fábry). In: *Nový život*. Báčsky Petrovec: Kultúra. 1995, č. 1 – 2, 20 – 24.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: 75 rokov od založenia prvého ženského spolku vojvodinských Sloveniek. In: *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva – Beograd, Spolok vojvodinských slovákistov, 1995, s. 96 – 103.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: Jaroslava Jároši (Františka Jozefína Járošiová) 1851 – 1877. Eržika Mičatek (Eržika Mičátková) 1872 – 1951. In: *Znamenite žene Novog Sada I*. Novi Sad, Futura publikacije, 2001, s. 111 – 112, 157 – 158.

HODOLIČ, Jarmila: Prvo žensko udruženje Slovakinja u Vojvodini: povodom 80 godina od osnivanja (1921 – 2001). In: *CMK Informator*. Informator o kulturnom stvaralaštvu u manjinskim zajednicama u Vojvodini. Novi Sad, Centar za multikulturalnost, 2001, č. 24, s. 8 – 11.

HODOLIČOVÁ, Jarmila: Genéza slovenského ženského hnutia vo Vojvodine (Aktivistky a ich kultúrna a literárna činnosť). In: *Sféry ženy*. Banská Bystrica, 2004, s. 91 – 101.

- HODOLIČOVÁ, Jarmila: *Kontúry slovenskej vojvodinskej literatúry a kultúry*. Báčsky Petrovec, Slovenské vydavateľské centrum, 2011.
- HODOLIČOVÁ, Jarmila; FERKOVÁ, Antónia; JAŠKOVÁ, Anna; ŠILEROVÁ, Anna: *Slovenky. Životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine*. Nový Sad, Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, 2014.
- SAVIĆ, Svenka: *Žene iz manjinskih grupa u Vojvodini*. Novi Sad, Futura publikacije, 2003.

■ REZÜMÉ

„ORAL HISTORY” A VAJDASÁGI SZLOVÁK NŐKRŐL A „SLOVENKY – ŽIVOTNÉ PRÍBEHY SLOVENIEK VO VOJVODINE” (A SZLOVÁK NŐK – A VAJDASÁGI NŐK ÉLETTÖRTÉNETEI) CÍMŰ KÖNYVBEN

A *Slovenky – životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine* című könyv már a második kiadását élte meg, és a kötet további két nő vallomásával egészült ki, így összesen tizenhárom, a Vajdaság minden régiójából (Bácskából, Bánátból és Szerémségből) származó nő élettörténetét tartalmazza. A könyv nem íródott sem irodalmi szlovák nyelven, sem nyelvjárásban, hanem autentikus módon – asszonyok elbeszélései alapján elmondja életük regényét a gyermekkorról, a fiatalkorról, a házasságról az összes keserűséggel és az élet szerencsés eseményeivel.

■ SUMMARY

ORAL HISTORIES OF SLOVAK WOMEN IN VOJVODINA IN THE BOOK „SLOVENKY. ŽIVOTNÉ PRÍBEHY SLOVENIEK VO VOJVODINE”

The book „*Slovenky. Životné príbehy Sloveniek vo Vojvodine*” represents the second edition of this book which was extended with new oral histories of two more women and has a total of 13 oral histories of women from all regions of Vojvodina – Bačka, Banat and Srem. The book was neither written in literary language nor in dialect, but in a completely authentic way – through oral histories of women it portrays the life and fate of women born around 1930, their childhood, youth, marriage, and all difficult and joyful moments in their lives.

TRADÍCIA KULINÁRSKEJ KULTÚRY V ROMÁNOCH PÁLA ZÁVADU (KLOBÁSA AKO LITERÁRNY MOTÍV)

Katarína Maruzsová Šebová

Tento príspevok venujem významnému vedcovi, etnológovi dr. Ondrejovi Krupovi, pri príležitosti jeho okrúhlych narodenín. Pred desiatimi rokmi som ho pri podobnej príležitosti zaradila medzi zaslúžilých „včelárov“¹ (kultúrnych a vedeckých dejateľov) dolnozemskej komunity, ktorí svojím dielom vytvorili trvalú duchovnú hodnotu. Titul „včelára“ mu dnes hádam prislúcha ešte viac, veď o jeho impozantné celoživotné dielo sa opierajú a vychádzajú z neho mladší odborníci rôznych vedeckých či umeleckých odvetví, uvádzajú jeho výskumné výsledky do nových súvislostí a vytvárajú z nich nové hodnoty. Jedným z nich je napríklad spisovateľ Pál Závada, ktorý vkladá do svojich románov Krupom vyskúmané tradičné zvyky, ktoré však oživuje podľa súčasných trendov. Váženému oslávencovi touto cesto blahoželám a prajem mu pevné zdravie, aby sa ešte dlho mohol venovať „včeláreniu“.

Ak si položíme otázku, aký vzťah je medzi jedlom a krásnou literatúrou, v prvom okamihu sa nám môže zdať, že ide iba o marginálnu problematiku. Keď sa však prekutávame vo svojich spomienkach, ako prvé sa nám vynárajú v myslí Proustove „magdalénky“ namočené v lipovom čaji, ktorých chuť hrdinovi románu *Hľadanie strateného času* pripomína jeho detstvo a mladosť. Drobný cukrárenský výrobok sa v tejto súvislosti stáva akýmsi médiom spomínania, ktoré navyše berie na seba aj funkciu organizátora príbehu a dejovej výstavby významného francúzskeho románu. S podobnými erbovými jedlami sa stretávame aj v dielach mnohých iných spisovateľov. Krúdyho *Szindbád* napríklad počas pátrania po stopách svojej mladosti, sklamaný z konfrontácie minulosti a súčasnosti, hľadá zadostučinenie v kulinárskych radoostiach. Obraz *Szindbáda* pochutnávajúceho si na hovädzej špíkovkej kosti z mäsovej polievky je natoľko silný, že sa zafixoval vo vedomí čitateľa ako dominujúci znak Krúdyho prózy. U Petra Jaroša v románe *Tisícročná včela* sme svedkami podobne silnej scény, keď pri príprave obeda z hrnca prekypujú halušky.

¹ Včela v románe Pála Závadu *Milota* označuje popri svojich tradičných významoch aj písanie a literatúru. Z toho vyplýva, že slovo včelár v slovníku autora predstavuje aj spisovateľa. Závada však v tomto románe rozširuje pojem písania a každý tvorivý prejav človeka vníma ako písanie – vytváranie hodnôt. V tomto zmysle aj Ondreja Krupu možno zaradiť medzi včelárov.

V tomto dejovom momente autor na jednej strane zvyrazňuje ženský princíp, na strane druhej približuje lipťovské stravovacie zvyky.

V súvislosti s jedlom a s jeho miestom a funkciou v krásnej literatúre sa vynára otázka, aké okolnosti ho uspôsobujú na plnenie textotvorných úloh. Pravdepodobne nie sme ďaleko od pravdy, ak predpokladáme, že ide predovšetkým o jeho zmyslový charakter, vďaka čomu je schopné vyvolávať u človeka spomienky uložené hlboko v jeho vnútri, hoci aj na podnet náhodne a nečakane sa vynárajúceho impulzu. Tvar, vôňa, chuť, farba a konzistencia určitého známeho jedla z minulosti dokáže prebudiť spomienky a znovu konštruovať jednotlivcom prežitú udalosť osobných dejín. Takýmto spôsobom sa jedlo ako nositeľ spomienok popri svojich rôznych možných pozíciách v literárnom texte stáva v niektorých prípadoch aj východiskom románového deja (Proust), z ktorého sa rozvinie jeho celková štruktúra. Svedkami toho sme aj v dielach Pála Závadu (1954), súčasného dvojdomého maďarského spisovateľa, ktorého *Dejiny slovenskej literatúry III.* (M. Babiak, 2004, s. 454) na základe jeho slovenského pôvodu a slovenskej – dolnozemskej inšpiračnej bázy zaraďujú medzi slovenských dolnozemských autorov pri zohľadnení faktu, že píše v maďarskom jazyku.

Epickým priestorom Závadových románov (*Jadviga párnája*, 1997; *Jadvigin vankúšik*, 1999; *Milota*, 2002; *A fényképész utókora*, 2004; *Potomkovia fotográfja*, 2010; *Természetes fény*, 2014 [Prirodzené svetlo]) je multietnická obec nachádzajúca sa v juhovýchodnom regióne dnešného Maďarska, v autorovom rodisku. Pál Závada pochádza zo Slovenského Komlóša, z tamojšej slovenskej rodiny, kde si osvojil miestne nárečie a oboznámil sa aj s duchovnou tradíciou svojich predkov. Pôvodne ako sociológ skúmal svoje rodisko a v priebehu skúmania sa zahĺbil aj do oblasti dejín, kultúry, tradícií, mentality tunajších evanjelických Slovákov a z tohto prameňa vychádza aj vo svojich spomínaných románoch. Často sa opiera o národopisné materiály (Krupa), ktorých niektoré elementy vyzdvihuje z ich statickej polohy a postmodernisticky ich prehodnocuje, prepisuje a priraduje k nim nové významy. Vo forme literárneho motívu ich zapája do štruktúry epického textu a tým ich uvádza do pohybu, prispôsobujúc ich súčasnému životu. Závada vo svojich textoch v rámci ľudových tradícií dáva široký priestor tradičným jedlám svojej domoviny, z ktorých uprednostňuje „makovie medovie haluške“ (*Milota*) a klobásu (*Jadvigin vankúšik*, *Természetes fény*).

Vo svojom príspevku sa venujem klobáse, emblematickému kultúrnemu kódu tejto komunity, ako literárnemu motívu aj z toho dôvodu, že práve počas konferencie, na ktorej odznel tento referát, prebiehala v Békešskej Čabe povestná *Klobásiáda*, medzinárodná súťaž v príprave najchutnejšej klobásy, čo je dôkazom nie iba veľkej popularity tejto pochúťky, ale aj toho, že tradičné jedlá patria k najstabilnejším identifikačným faktorom ľudských spoločenstiev.² Táto téza platí vo

zvýšenej miere v prípade národnostných menšín, ktoré v súčasnosti na rôznych gastronomických festivaloch prezentujú svoju tradičnú kuchyňu, vyjadrujú tak svoje väzby k danej národnostnej kultúre a zároveň supľujúc vytrácajúci sa národnostný jazyk. Prenikanie tradičných jedál do literárneho textu vo funkcii významotvorného činiteľa svedčí tiež o týchto skutočnostiach. V ďalšej časti príspevku na základe vybraných citátov zo Závadových románov budem sledovať, ako sa v literárnom texte rozširuje významová sieť klobásy, akú úlohu má tento kultúrny fenomén pri štruktúrovaní románového príbehu a do akej miery spĺňa funkciu etnoidentifikačného faktora.

Prvý citát nás zavedie do sveta románu *Jadvigín vankúšik*, do obdobia prvého desaťročia 20. storočia, a informuje nás o zahraničnom pobyte Ondriša Osztatného, jedného z hlavných hrdinov románu, v priebehu ktorého porovnáva tamojšiu a dolnozemskú klobásu, pričom v súvislosti s tým dochádza k dôležitým konštatovaniam:

„Do červenohneda opečený tovar už mládenček napichuje na paličky a ja sa i jeho opýtam, was ist das? Bratwurst, povie, jednoducho len pečená klobása, žiadna bajerská čabajka, dolnosasko-dulajská či iná, henodtiaľ či stamodtiaľ. No, sem s ňou! Kýmne mu, okúsime ju! Ved' nech človek probuje a šmakuje, keď už je v dalekej zemi! Tak (klobáska) jedlá síce je, čerstvá, chutne rupla medzi zubami a korenistú šťavu pustí človeku na zápästie, no inak je to bledučká klobáska, lebo v nej, samozrejme, chýba paprika, ako i vo všetkých ostatných jedlách tunak. (Ved' Nemec, keď sa len jazykom dotkne papriky, už bromží, mohli sme to vidieť i vo Velgaste, keď im Apovka rozporcioval našu tmavočerveno sa jagajúcu, na krúžky nakrájanú hrubú klobásu).“ (s. 76 – 77)

Ondriš sa zo svojej rodnej dediny dostáva na návštevu do nemeckého Velgastu. Na svojich potulkách v meste objavuje neznámy mäsový výrobok a hneď sa aj opýta človeka pripravujúceho toto jedlo, čo je to. Z odpovede vysvitá, že je to nemecká klobáska. Ondrišovi je čudné, že sa táto špecialita nazýva iba všeobecne, bez bližšieho určenia, veď doma každá Slovákmí obývaná lokalita, kde sa vyrába klobása, označuje túto pochúťku názvom svojho bydliska (čabianska, sarvašská, komlóšska, nadlacká, petrovská klobása), naznačujúc, že tieto klobásy síce vo svojich základoch nosia spoločné znaky, ale odlišujú sa v rôznych detailoch prispôbených miestnym podmienkam či osobnému vkusu.³ Ondriš je hladný a zvedavý, preto si kúpi a ochutná toto jedlo, pričom svoje dojmy vyplývajúce z jeho

² <http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/kulinarna-kultura-ako-identifikacny-znak-dolnozemske-slovakov.pdf>

³ BOTÍK, Ján: Stereotypy a skutočnosť o dolnozemskej klobáse. In: *Dolnozemský Slováč*. 2012/4, s. 22 – 25.

vonkajšieho vzhľadu, vône, farby a chuti v mysli porovnáva s vlastnou dolnozemskou klobásou. Dva druhy klobás konfrontuje v relácii „naše” a „ich” a svojráznosti vlastnej mäsovej špeciality určuje voči tej druhej. Týmto sa nepriamo stotožňuje so slovenskými stravovacími tradíciami svojho rodiska a svojej rodiny, čím sa vlastne sám zaraďuje medzi nositeľov tejto kultúry.

Východiskom nasledujúceho úryvku z románu *Jadvigin vankúšik* je zabíjačková večera v dome rodiny Osztatných, na ktorú sa dal pozvať Maďar, kapitán Szilágyi z Čaby, predstaviteľ moci. Kapitán sľúbil rodine, že oslobodí Ondriša, novopečeného manžela, od vojenskej služby (1. svetová vojna). V tejto súvislosti sa klobása medzi inými javí ako prostriedok korumpovania, pričom počas jej konzumovania sa vynárajú ďalšie závažné problémy súvisiace so slovenským povedomím, s používaním slovenského jazyka a so spolužitím viacerých kultúr:

„Kapitán Szilágyi si riadne zjedol, obzvlášť zo sarmy.

Ani naša čerstvo pečená klobása nebola o nič horšia, i keď my ju nerobievame veľmi ostrú (na kapitánovom výraze však bolo zrejmé, žeby nebol proti). Nato som vyrozprával tú milú anekdotu (a poprosil som o prepáčenie hosta, že najprv po slovensky, lebo táto povrávka si tak vyžaduje), v ktorej Muchovci, prenáramne lakomí, zakaždým namiešali takú štiplavú klobásu, že z nej, obzvlášť ak bola ešte aj horúca, i za cenu ukrutných múk sotva dačo vládali hostia zjesť a i to málo len „postojáci a dupkajúci”. Kapitán sa chechtal a masťné fúziská si furtácky vykrúcal do neba. Szilágyi aj pozrel na zamĺknutého krstného otca a neokrôchane poznamenal, vraj, čo sa deje, že jedia tak bez nálady ako na kare. A vtedy som v rozpakoch chcel brániť krstného otca tým, že vravím, im ide lepšie besedovanie po slovensky. No tým som si vyslúžil nielen káravý pohľad krstného otca, ale i Szilágyiho nevôľu, že ho upozorňujem na to, že kvôli nemu sa príbuzenstvo necíti ako zvyčajne. Ale čo je hlavné: nabralo tým začiatok Szilágyiho vypytovanie.” (s. 206)

Z kontextu románového textu vyplýva, že Szilágyi si rád pochutnáva na dobrotách slovenskej kuchyne, ktoré dobre pozná. Pri akte podávania čerstvej klobásy môžeme sledovať rôzne postoje hostiteľa a hosta k tomuto jedlu a v súvislosti s tým sa načrtávajú aj medzietnické konexie a z nich vyplývajúce nastávajúce vážne medziludské konflikty. Szilágyimu ide predovšetkým o kulinársky zážitok, v ktorom sa však skrýva na jednej strane nevyslovené uznanie kuchynského umenia Slovákov, na strane druhej snaha odhaliť ich takzvané protimaďarské aktivity pomocou Ondriša. Pre Ondriša znamená klobása jeho rodiny vzácnu hodnotu, v ktorej sa koncentrujú všetky skúsenosti predkov a sú v nej aj zárodoky perspektívy pre mladšiu generáciu. Klobása je významnou súčasťou jeho etnickej identity, ktorú však nikdy neprejavuje priamo a ktorú čitateľ vníma iba sprostredkovane, medzi riadkami, napríklad v komentári pri podávaní klobásy na zabíjačkovej večeri. Pri akte prerozprávania anekdoty o nadmerne štiplavej klobáse Muchovcov

možno medzi riadkami sledovať niekoľko dôležitých narážok z hľadiska našej témy.

Konfrontovaním nepríjemných následkov konzumovania príliš štiplavej klobásky s lahodnou chuťou vlastnej mierne ostrej klobásky sa akiste poukazuje na jedinečnú kvalitu vlastného výrobku, čím sa zároveň dištancuje od rodáka ako výrobcu aj ako človeka zastávajúceho iné etické normy než hostiteľ. Týmto sa naráža aj na to, že rodina Oszatných na rozdiel od Muchovej rodiny si váži hosta a predkladá pred neho najchutnejšie jedlá.

V súvislosti s anekdotou sa nadviaže aj otázka jazyka a jazykovej tolerancie. Ondriš v prítomnosti Szilágyiho, ktorý z prítomných jediný neovládal slovenčinu, anekdotu predniesol najprv po slovensky, predtým ho však poprosil o prepáčenie, že v slovenčine tento vtipný príbeh vychádza lepšie. Tu sa prejavuje jeho tolerancia voči nositeľovi inej kultúry.

K anekdote o príliš štiplavej klobáse sa viaže aj ďalší závažný moment vyplývajúci z komunikačných prekážok medzi prítomnými, čo potom vedie k ďalším konfliktom v priebehu románového deja.

Centrálnym epickým priestorom aj Závadovho najnovšieho románu *Természetes fény* je multikultúrna juhomaďarská obec, ktorú autor označil písmenom „T”, čo odkazuje na jeho rodisko (Tótkomlós, Slovenský Komlós). Tentoraz románové dianie prekročí regionálne hranice zatiaľ uzavretého dedinského spoločenstva a do svojho priestoru popri blízkych osadách v Maďarsku (Pitvaroš, Mezőhegyes, Makó, Nagyszénás, Sarvaš, Békešská Čaba, Segedín) a obci „M” na Slovensku pojme aj ďaleké frontové krajiny stredo-východo-európskeho regiónu v období druhej svetovej vojny. Románové dianie sa začína v roku 1993 zavítaním delegácie z obce „T” do rodiny 97-ročného presídlenca Jána Šemetku, bývalého richtára pôsobiaceho v 30. rokoch 20. storočia, pochádzajúceho z rodiska návštevníkov, ale v súčasnosti žijúceho v obci „M” na Slovensku. Vedúcim delegácie je báči Gyurko Milota, hlavná postava rovnomenného románu, ktorému autor vo svojom najnovšom románe udelil funkciu predsedu slovenského národnostného klubu. Jeho sujetovou úlohou je, aby „hlavného” personálneho rozprávača (Závadu), predstaviteľa mladšej generácie, priviedol k starému Šemetkovi a jeho dcére Mariške, k autentickým svedkom minulosti jeho rodnej dediny, s nevysloveným cieľom získať inšpiráciu k svojej ďalšej tvorbe. Starcova dcéra Mariška však nezahlásených hostí nepozýva dnu, odvoláva sa na chorobu a na starý vek svojho otca. Rodáci však napriek tomu trvajú na stretnutí s Jánom Šemetkom, a preto sa pripôsobia danej situácii:

„Dobre, tak nenahrnieme sa všetci do izby, ustupuje náš predseda poznamenajúc, že sám by nerád unavoval dlhšie chorého, chcel by mu iba podľa starých zvykov odovzdať

*po jednom kúštku z domáceho chlebaka pečeného z novej pšenice a z vlastnej, tohoročnej údenej klobásky.*⁴ 1(s. 17)

Starec prítomnosť rodákov zaregistruje v okamihu, keď odznie slovo „klobása”. Klobása sa tu prejavuje vo funkcii akéhosi hesla vzbudzujúceho vzájomnú dôveru medzi zasvätenými a otvárajúcim dvere do izby a do srdca starca a jeho dcéry:

*„Šemetka už podľa hlasu spoznáva Györgya Milotu. V očiach starca sa objavujú slzy radosti, keď sa zvíťá so svojím rodákom, a hneď prosí, aby mu vybalili tú klobásku. Teraz ju chce iba ovoňať a rozkazuje dcére, aby ju rozkrojila veľkým nožom a krajec z nej aby zabalila do servítky, a nech mu tak strčí pod nos, aby sa mohol nadýchať z tej opojnej vône, pripomínajúcej šero niekdajších komôr, nasiaknutých arómou údeného mäsa, čo v ňom – podľa nášho rozprávača – vyvoláva spomienky na dávne vábne dievčence rozkladajúce oheň a na ženy zaliate potom pri zakurovaní pece.”*⁵ (s. 18)

Starec prítomnosť svojich rodákov vníma predovšetkým iba cez zmysly: cez typický hlas báčeho Gyurka Milotu, priateľa z mladosti, cez vôňu domácej klobásky a doma pečeného chleba. Rozprávač, využívajúc túto okolnosť, sa vžíva do súčasnej situácie starca a v duchu si predstaví a namiesto neho prerozpráva, aké pocity, myšlienky a spomienky mohli v starcovi vyvolávať impulzy z domova. Táto situácia je súčasne príležitosťou pre autora, aby sa rozhovoril o svojej najobľúbenejšej téme, o kultúrnych dejinách svojho rodiska. V súvislosti s vôňou klobásky sa mu vynárajú zážitky o niekdajších svadbách a rodinných slávnostiach, na ktorých sa podávala táto pochúťka pripomínajúca starcovu mladosť. Tu sa objavuje aj neodmysliteľný akt fotografovania, vykonávaného povestným fotografom Dávidom Weisom, ktorý bol bežným hosťom pri podobných slávnostných príležitostiach v slovenských rodinách. V tomto citáte sa načrtáva aj problematika výmeny obyvateľstva a jej duševných následkov, nostalgia za stratenou minulosťou a nezhasínajúca túžba po domove. Aj tu sa potvrdzuje téza o schopnosti udržiavania etnickej identity prostredníctvom tradičného jedla, keďže klobása a chlieb, dva základné symboly dolnozemskej Slovákov, dokážu aj po rokoch vyvolať pocit spolupatričnosti a príchuť domova v kruhu presídlencov.

Na záver možno konštatovať, že vôňa klobásky v Závadovom románe sa stáva iniciátorom rozvíjania románového deja a zohráva v štruktúrovaní textu podobnú funkciu ako chuť „magdalénky” v Proustovom románe, keďže sa od vône klobásky odvíja dej a postupne sa konštruuje životný príbeh rodiny Jána Šemetku a ďalších rodín či jednotlivcov žijúcich v obci „T” v období od 30. do 90. rokov minulého storočia. Z príspevku vyplýva, že klobása ako literárny motív sa vyskytuje v die-

⁴ Úryvok z románu *Természetes fény* preložila autorka tohto príspevku.

⁵ Úryvok z románu *Természetes fény* preložila autorka tohto príspevku.

lach Závadu v rôznych pozíciách a funkciách a k jej základnému významu sa pri-
raduje plejáda nových obsahov, z ktorých sme pri tejto príležitosti vybrali najty-
pickejšie.

■ POUŽITÁ LITERATÚRA

BABIAK, Michal: Krajanská literatúra v rokoch 1945 – 2000. In: Viliam Marčok
a kolektív: *Dejiny slovenskej literatúry III*. Bratislava, Literárne informačné cen-
trum, 2004, 454 s.

BOTÍK, Ján: Stereotypy a skutočnosť o dolnozemskej klobáse. In: *Dolnozemský Slo-
vák*, 2012/4, s. 22 – 25.

DEDINSZKY, Gyula: *A csabai kolbász*. Kiadja a Csabai rendezvényiroda a szerző
születésének 100. évf. alkalmából Békéscsabán, 2005-ben. Első kiadás, 1975.

KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje I*. Békešská Čaba, VÚSM, 1996, s. 53 – 66.

PROUST, Marcel: *Hľadanie strateného času I*. Bratislava, Kalligram, 2001, s. 54 – 56.

ZÁVADA, Pál: *Jadvigin vankúšik*. Bratislava, Kalligram, 1999.

ZÁVADA, Pál: *Természetes fény*. Budapest, Magvető, 2014.

http://www.veda.sav.sk/index.php?option=com_content&view=article&id=143:stoličnamikolajova-r-novakova-k-kulinarna-kultura-regionov-slovenska&

[http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/kulinarna-kultura-ako-identifi-
kacny-znak-dolnozemskych-slovakov.pdf](http://www.akademickyrepozitar.sk/sk/repozitar/kulinarna-kultura-ako-identifikacny-znak-dolnozemskych-slovakov.pdf)

■ REZÜMÉ

A KULINÁRIS KULTÚRA HAGYOMÁNYA ZÁVADA PÁL REGÉNYEIBEN (A KOLBÁSZ MINT IRODALMI MOTÍVUM)

A dél-alföldi szlovákság egyik legismertebb kulináris specialitása a kolbász, amely
az idők folyamán e közösség kulturális kódjává vált. A referátum a kolbászt
mint irodalmi motívumot állítja fókuszba és vizsgálja Závada Pál szövegeiben.
Többek között arra keresi a választ, hogy hogyan épül be az irodalmi szöveg struk-
túrájába, milyen jelentések társulnak hozzá és mennyiben tölti be az identifikációs
faktor szerepét.

■ ZUSAMMENFASSUNG

DIE TRADITION DER KULINARISCHEN KULTUR IN DEN ROMANEN VON PÁL ZÁVADA (DIE WURST ALS LITERARISCHES MOTIV)

Die Wurst gilt als eine der bekanntesten kulinarischen Spezialitäten der Slowaken in der Südlichen Tiefebene Ungarns, die im Laufe der Zeit zum kulturellen Code dieser Gemeinschaft geworden ist. Im vorliegenden Referat wird die Wurst als literarisches Motiv thematisiert und in den Texten von Pál Závada untersucht. Es wird unter anderem den Fragen nachgegangen, wie dieses Motiv in die Struktur literarischer Texte eingebaut wird, welche Bedeutungen ihm beigemessen werden und wie es als Identifikationsfaktor funktioniert.

ZÁKLADNÉ DEMOGRAFICKÉ SÚVISLOSTI SLOVENSKÝCH DOLNOZEMSKÝCH OBCÍ V MAĎARSKU V 19. STOROČÍ

Juraj Majo – Dagmar Kusendová¹

Význam populačnej sily slovenských dolnozemských obcí býva neraz označovaný ako veľmi progresívny, a to v období zakladania a rastu v prvom rade v 18. a 19. storočí. Novoosídlené rozľahlé priestory na Veľkej panónskej nížine akoby aj v demografickom smere oslobodzovali jedinca pochádzajúceho neraz zo stiesnených priestorov hornatého horného Uhorska. Rast sídiel obývaných slovenským obyvateľstvom na Dolnej zemi tak neraz výrazne prekročil rast sídiel na území dnešného Slovenska. Väčšina obyvateľstva dolnozemských obcí bola evanjelického vyznania, a aj keď sa tento fakt zdôrazňuje a neraz sa zabúda, že v tomto priestore žili aj rímskokatolícki Slováci (Benža a kol., 2006, s. 214 – 5) v nasledujúcom príspevku sa zameriame na evanjelické obce na juhovýchode Maďarska

V rozsiahlej literatúre týkajúcej sa dolnozemskej problematiky je veľký prírastok po ukončení primárnej kolonizácie v békeško-čanádskej oblasti, ktorá podľa J. Siráckeho (Sirácky, 1980, s. 56) ukončila v 30. rokoch 18. storočia, a jeho dôsledok v obciach označovaný ako „vypúšťanie rojov“ a vytváranie sekundárne až terciárne kolonizovaných slovenských obcí. Podľa J. Gomboša veľké slovenské osady (Békešská Čaba, Sarvaš, Poľný Berinčok a neskôr Slovenský Komlôš) sa v niekoľkoročných, či desaťročných časových intervaloch oslobodzovali od nadbytku obyvateľov, ktorý kolonizoval ďalšie osady (Gomboš, 2008, s. 104) V publikáciách je hodnotenie rastu často ohraničené jednou obcou, v mnohom mu tak chýba komplexnejší pohľad aj v súvislostiach s ostatnými obcami. V tomto príspevku sa zameriame na takéto hodnotenie prírastku slovenských evanjelických dolnozemských obcí na území dnešného Maďarska. Výhodou takéhoto prístupu je, že obce boli zväčša konfesiónálne a aj etnicky takmer jednoliate a ako zdrojová databáza nám poslúži doteraz málo spracované údaje z historických schematizmov evanjelickej cirkvi v Uhorsku. V tzv. predštatistickom období pred metodologicky modernými sčítaniami obyvateľstva ide o pomerne cenný a hodnoverný zdroj základných etnodemografických údajov o živote týchto obcí.

¹ Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demografie. majo@fns.uniba.sk, kusendova@fns.uniba.sk

SCHEMATIZMY AKO CENNÝ DEMOGRAFICKÝ ZDROJ ÚDAJOV

Cirkevné schematizmy majú v evanjelickej cirkvi v Uhorsku pomerne dlhú tradíciu. Uverejňovali nielen súpis cirkevných zborov, ich filií a diaspór, ale aj počet veriacich, príslušnosť k seniorátu a dištriktu, mená duchovného a dozorcu, učiteľa, počet žiakov, a podobne. Kvalita a početnosť údajov rástla v čase, preto sú prvé schematizmy pomerne strohé a nie vždy úplné a s rovnakou kvalitou údajov aj v rámci Uhorska. Na základe podobných zisťovaných údajov tak približne od konca 18. storočia získame dlhodobejšie informácie o živote a fungovaní jednotlivých cirkevných obcí (farností) a dlhodobý obraz dynamiky nielen v početnosti, priestorovej organizácii a premenách bohoslužobného jazyka. Najmä informácia o dynamike bohoslužobného jazyka veľmi výrazne odráža fenomén celospoločenských a politických premien uhorskej spoločnosti a dôsledkov maďarizácie aj v prostredí evanjelickej cirkvi a jej zborov.

Podľa Evanjelickej encyklopédie Slovenska začali prvé schematizmy v evanjelickej cirkvi v Uhorsku vychádzať krátko po vydaní Tolerančného patentu v roku 1794 v rámci letopisu *Novi ecclesiastico-scholastici annales evangelicorum aust. et helvet confessionis in austriaca monarchia* a vydávané boli v Banskej Štiavnici. Na výskum demografických pomerov sú však nedostatočné. Vo zväzku 1 v roku 1793 a 2. trimestri sa tak dozvieme len o menách duchovných, funkcionároch a učiteľoch. V rámci Békešsko-aradsko-temešsko-torontálskeho seniorátu v Banskom dištrikte spomína na území Maďarska evanjelické obce v Orosházi, Sarvaši, Poľnom Berinčoku (so slovenským a nemeckým kazateľom), Békešskú Čabu a Slovenský Komláš.

Všetky dolnozemske obce nielen v súčasnom Maďarsku patrili do Banského dištriktu založeného v roku 1734. Obce, ktoré vznikli pred týmto obdobím patrili podľa informácií v schematizme zostavenom L. Haanom ako subdekanát k Novohradskému seniorátu a od roku 1725 k Peštianskemu, a to v rámci Banského okolia (A Magyarhoni..., 1880, s. 80). Od roku patrili do Békeškého seniorátu a v rámci veľkej reorganizácie územného zriadenia evanjelickej cirkvi v Uhorsku s výrazným akcentom proti nemaďarskej časti cirkvi v roku 1895 sa obce rozdelili do 3 nových seniorátov: V Aradsko-békešskom senioráte boli začlenené Békešská Čaba, Medeš a Poľný Berinčok, v Békešskom senioráte boli Kondoroš, Sarvaš a Slovenský Komláš a obce ČanádAlbert, Ambróza, Pitvaroš a Bánhedeš patrili do Čanádsko-čongrádskeho seniorátu.

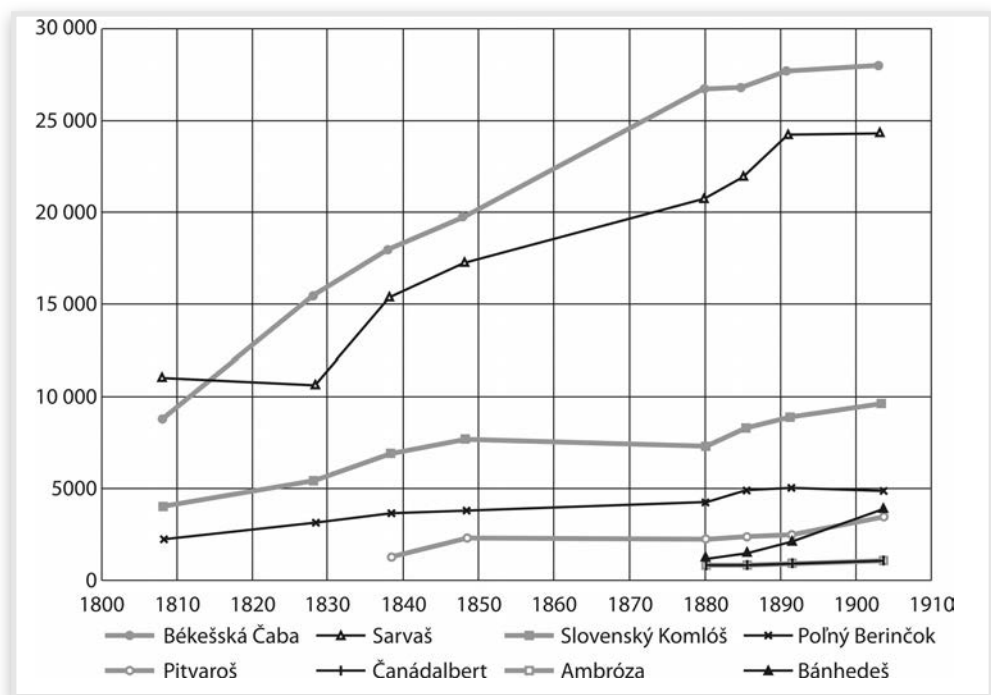
DYNAMIKA RASTU DOLNOZEMSKÝCH
EVANJELICKÝCH SLOVENSKÝCH ZBOROV

Dostatočne dlhý časový rad získaný zo schematizmov umožňuje kvantitatívne odmerať intenzitu prírastku evanjelického obyvateľstva. Najdlhšie časové obdobie máme za najstaršie a súčasne aj najväčšie osady – Békešskú Čabu, Sarvaš, Slovenský Komlôš a Poľný Berinčok. V prípade posledne uvedenej osady ide iba o slovenskú časť miestneho evanjelictva, nakoľko tamojšie nemecké obyvateľstvo vytváralo samostatnú cirkev. Z uvedených údajov aj grafu je zrejmé, že najvyššiu mieru rastu mala Békešská Čaba. Spočiatku mala menší počet obyvateľov ako Sarvaš, avšak v nasledujúcom období ho veľmi rýchlo predbehla. Za obdobie 1808 – 1828 narástol počet obyvateľov v Békešskej Čabe o 77 %. V prvej polovici 19. storočia bolo poradie rýchlosti rastu najväčších a najstarších osád nasledovné: za 40 rokov sa medzi obdobiami 1808 – 1848 zväčšil počet evanjelikov v Békešskej Čabe o 31 %, v Slovenskom Komlóši o 24 % a v Sarvaši o 16 %.

V druhej polovici 19. storočia už všetky osady vo vývoji počtu evanjelikov stagnujú a ich priemerný prírastok za 50 rokov je u všetkých troch osád zhruba rovnaký – na úrovni okolo 5 %. Je zaujímavé, že ani novovzniknuté osady vo vtedajšej Čanádskej župe nedosiahli v tomto období vysoký prírastok obyvateľstva. Ich priemerný prírastok v druhej polovici 19. storočia bol tiež okolo 5 %. Výnimku tvorí iba osada Čanádaltbert s priemerným prírastkom 13 %. Na konci 19. storočia sa tak vytvorili dve skupiny dolnozemskej osád – veľké a v prvej polovici 19. storočia aj výrazne rastúce osady s počtom evanjelických Slovákov nad 20 000 – Békešská Čaba a Sarvaš, ktoré ako jediné v tejto oblasti zdvojnásobili počet svojich obyvateľov a druhú skupinu popri dvoch starších osadách – Slovenský Komlôš a Poľný Berinčok dopĺňajú mladé osady založené v rámci sekundárnej či terciárnej kolonizácie.

Vo vzťahu k rastu obyvateľstva dolnozemskej slovenskej a v sledovanej dobe stále dominantne evanjelických obciach je dôležitým znakom ich vývoja aj narastajúca heterogenizácia nielen etnickej ale aj konfesionálnej štruktúry, a tak stagnácia prírastku evanjelického cirkevného zboru neznamena stagnáciu celej obce.

Kým na začiatku 19. storočia boli sledované obce takmer výlučne monokonfesionálne, podľa sčítania v roku 1880 už v Békešskej Čabe žilo len 72 % evanjelikov, v Sarvaši bezmála 85 %, Poľnom Berinčkovi 65 % a v Slovenskom Komlóši 91 %. Postupný pokles percentuálneho zastúpenia evanjelikov nastal aj v ďalšom období: napr. v Békešskej Čabe tvorili v roku 1900 len 68 % a kým počet evanjelikov v rokoch 1880 – 1900 narástol iba o 10 %, celkový počet obyvateľov tohto mesta sa zvýšil o 15 %.

Graf 1. Vývoj počtu evanjelikov v slovenských dolnozemsých obciach dnešného Maďarska

Zdroj: spracované podľa cirkevných schematizmov v 1808 – 1903

Diverzifikácia kultúrnych ale aj iných demografických štruktúr je v prípade rastu obyvateľstva a migračnému pohybu pomerne častým javom, ktorý neobišiel ani sledované obce či lepšie povedané mestá. Popri príchode iných konfesií, najmä katolicizmu, kalvinizmu a judaizmu, diverzifikácia konfesionálneho rázu vznikala aj v rámci samotných evanjelických kruhoch, z ktorých sa odčleňovali nové náboženské spoločenstvá západného a zámorského pôvodu (baptisti, apoštoli, metodisti, adventisti a pod.) (Botík, 2011, s. 66).

	1808	1828	1838	1848	1880	1885	1891	1903
Békešská Čaba	slovenský	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský
Sarvaš	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský
Slovenský Komlós	slovenský	slovenský	slovenský	slovenský slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský	
Poľný Berinčok			slovenský	slovenský	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský
Pitvaroš			slovenský	slovenský	slovenský	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský
Čanád-albert					slovenský	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský
Ambróza					slovenský	slovenský	slovenský	slovensko-maďarský
Veľký Bánhedeš					slovenský	slovenský	slovensko-maďarský	slovensko-maďarský
Medeš								slovensko-maďarský
Kondoroš								slovensko-maďarský

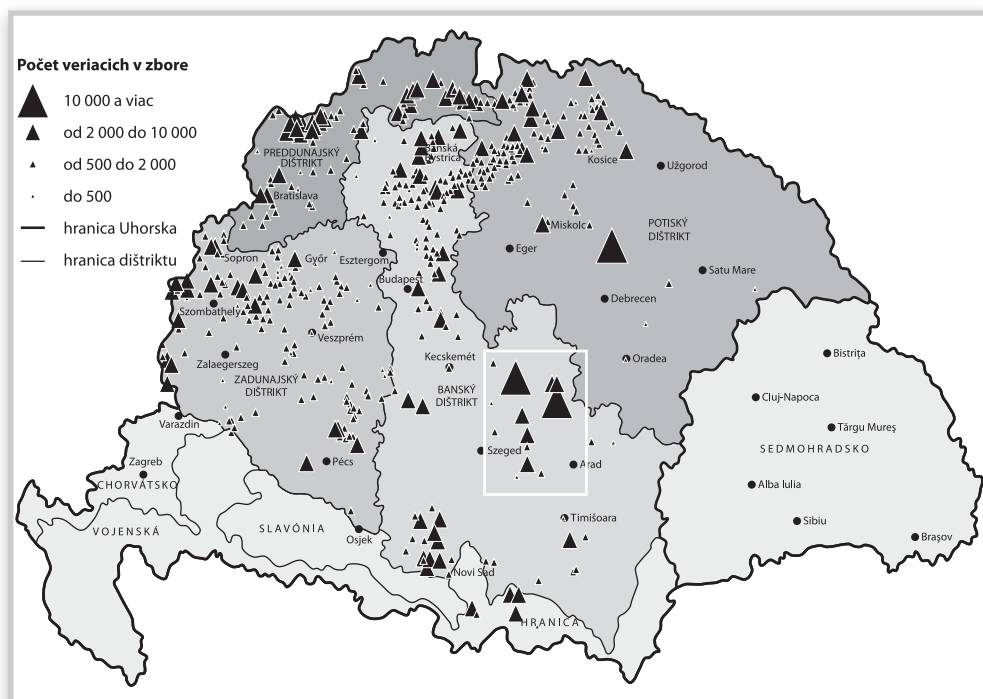
Tab. 1. Premeny bohoslužobného jazyka v dolnozemských slovenských cirkevných
Zdroj: spracované podľa cirkevných schematizmov v 1808 – 1903

PREMENY BOHOSLUŽOBNÉHO JAZYKA²

Pomerne výraznou dynamikou sa prejavuje aj postupná zmena bohoslužobného jazyka v sledovaných cirkevných zboroch. Podľa A. Divičanovej (2011, s. 25) sa maďarčina v rokoch 1840 – 1890 dostávala do cirkevných obradov v rozličnom čase a lokalitách, ale nebola popri biblickej češtine a slovenčine ešte určujúca. Nie je prekvapujúce, že začiatok jazykových premien prebehol najprv v najväčších sídlach, pričom prvá nebola ani Békešská Čaba³, ale Sarvaš. Celkovo možno zhod-

² *Spresnenie*: V r. 1808 – 1903 bohoslužebným jazykom na dolnozemských jazykových ostrovoch bola bibličtina resp. slovákizovaná čeština. *Poznámka redaktoriek*.

notiť ako prelomový okamih polovicu 19. storočia, odkedy väčšina historických slovenských osád je z aspoň z hľadiska cirkevného jazyka bilingválna. Podobne aj väčšina mladších slovenských osád zostávala slovenskými dlhšie ako tie staršie a to až do začiatku 20. storočia. Zo súčasného pohľadu je ťažké zistiť, v akom pomere boli oba jazyky v jednotlivých cirkevných zboroch. Niekedy mohlo ísť o pravidelné bohoslužby, či už ako alternatíva voči slovenským a možno silnejúcou návštevnosťou, alebo išlo len o príležitostné funkcie a obrady konané v maďarskom jazyku. Je tiež potrebné upozorniť, že v roku 1903 boli už všetky pôvodne slovenské cirkevné zbory na území dnešného Maďarska uvádzané ako dvojazyčné. Jediným monolingválnym zborom zostal slovenský zbor na Kerepešskej ceste v Budapešti.

Mapa 1. Evanjelické cirkevné zbory v Uhorsku r. 1838 s vyznačením priestoru s dolnozemskými slovenskými obcami v dnešnom juhovýchodnom Maďarsku

Zdroj: Kusendová, Benža 2011

³ Je zaujímavé, že v Békešskej Čabe sa ako v pomerne zaľudnenom meste ešte aj v 60. – 70. rokoch 20. storočia vcelku zachovala slovenská liturgia, aj keď v podradnom postavení voči maďarčine (Divičanová, 2011, s. 25)

ZÁVER

Zdanlivo jednoduchá téma zameraná na analyzovanie a porovnanie rastu dolnozemských slovenských obcí na juhovýchode Maďarska v dynamickom 19. storočí však poukázala na viacero zaujímavých súvislostí, z ktorých mnohé sú relevantnej vedeckej obci známe a analyzované, mnohé údaje však v podobe dlhšieho časového radu a na základe špecifických zdrojov prezentované už v menšej miere. Základná údajová báza bola prezentovaná a kartograficky zobrazená v podobe Historického atlasu Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku pri ktorého tvorbe boli využité a spracované údaje aj za územie Uhorska a dnešného Maďarska. V mnohom sa aj v podobe kartografickej vizualizácie potvrdilo, že slovenské dolnozemské a prevažne evanjelické obce tvorili v rámci Uhorska a najmä vtedajšej evanjelickej cirkvi veľmi významný prvok, kedy najväčšie cirkevné zbory v celom 19. storočí boli práve slovenské a dolnozemské (Békešská Čaba, Sarvaš a Níredháza). V kontexte tohto významného postavenia nás zaujímalo, či ide v tomto smere o dlhodobý rast s výraznou dynamikou. Ukázalo sa, že tento aspekt je vo väčšine týchto obcí dominantný zhruba do polovice 19. storočia, potom v sledovaných obciach aj v súvislosti s diverzifikáciou národnostných a konfesijných pomerov dochádza k stagnácii slovenského a evanjelického živlu, minimálne z hľadiska demografického prírastku. V tomto období ani novozaložené osady v Čanádskej župe nedosiahli takú dynamiku rastu, ako ich „starší súrodenci“ ešte na začiatku 19. storočia.

Intenzita premien v demografickom charaktere týchto osád sa prejavila nielen v kvantitatívnom hľadisku, ale zaujímavá bola aj z pohľadu premien používaného bohoslužobného jazyka. Tieto zmeny odrážali premenu celej uhorskej spoločnosti, ktorá sa čoraz viac prezentovala ako maďarská, čo sa prejavilo aj na postupnom, aj keď v tomto období ešte nedominujúcom prieniku maďarského jazyka do liturgie a obradov v týchto oblastiach.

■ LITERATÚRA

- A magyar korona országáiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei.* Budapest, Athenaeum, 1882.
- A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása.* 1. zv. Budapest, Pesti Könyvnyomda – Részvény – Társaság, 1902.
- A Magyarhoni ágostai hitvallású evangélikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1880. évben.* Budapest, Hornyánszky Viktor, 1880.

- BACHÁT, Daniel (zost.): *A Magyarhoni Ág. Hitv. Evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1891. évben*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1891.
- BENŽA, M., SLAVKOVSKÝ, P., STOLIČNÁ, R.: *Atlas tradičnej kultúry slovenských menšín v strednej a južnej Európe*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2006.
- BOTÍK, J.: Slovenské dolnozemske komunity a ich elita do roku 1918. In: *Dolnozemskí Slováci. Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Red. J. Botík. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 57 – 73.
- ČAPLOVIČ, J. (zost.): *Schematismus ecclesiarum et scholarum evangelicorum Austriacae Confessionis in inclito regno Hungariae addictorum*. Pro anno 1820. Wien, Antonius Pichler, 1820.
- DIVIČANOVÁ, A.: Mozaika cirkevných dejín a cirkevnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku – A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. (Eds. A. Divičanová, A. Kováčová) Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011. s. 14 – 33.
- GOMBOŠ, J. (ed.): *Slováci v južnej časti Dolnej zeme (od konca 17. do konca 18. storočia*. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008.
- HAAN, L. (zost.): *A Magyarhoni Ág. Hitv. Evangelikusok négy egyházkerületének egyetemes névtára 1885. évben*. Budapest, Hornyánszky Viktor, 1885.
- KOLLÁR, J.: *Schematismus generalis ecclesiarum et scholarum evang. Aug. Conf. in Hungaria*. Pest, Trattner Károlyi, 1838.
- KUSEDOVÁ, D., BENŽA, M. a kol. *Historický atlas Evanjelickej cirkvi na Slovensku*. Liptovský Mikuláš Transcius.
- PETRÍK, B. (zost.): *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Bratislava, BoPo, 2001.
- POSZVÉK, S. (zost.): *A Magyarországi Ág. Hitv. Evang. Keresztyén Egyház névtára az 1903. évben*. Sopron, Komwaltee Alfred kö- és könyvnyomdai műintézete, 1903.
- SIRÁCKY, J.: a kol.: *Slováci vo svete 1*. Martin, Matica slovenská, 1980.
- SZÉKÁCS, J.: *A Magyarhoni Ágost. Hitv. Evang. Egyház egyetemes névtára*. Pest, Landerer és Heckenast, 1848.
- TABLIC, B.: *Augšpurská konfesí, aneb, vyznání víry nejjasnějšímu císaři Karlovi V, od knížat a měst německé říše čistého včetně evangelického se přidružených, na sněmu Augšpurském léta páně 1530 podané*. Vác, Antonín Gotlib, 1808.

■ REZÜMÉ

A 19. SZÁZADI MAGYARORSZÁGI ALFÖLDI SZLOVÁK
TELEPÜLÉSEKKEL KAPCSOLATOS ALAPVETŐ DEMOGRÁFIAI
ÖSSZEFÜGGÉSEK

A tanulmány azokból az elemzésekből és adatokból indul ki, amelyek a komplex *Historický atlas Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku* (Szlovákia Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház történelmi atlasza) számára készültek. Ezek között jelentősen képviseltetik magukat azok a témák, amelyek jellemezték a közös történelmünk során az evangélikus egyházat 1918-ig. Jelentős szerepe van számos alföldi (mai magyarországi) szlovák egyházi közösségnek. Komplex látásmódjuk mellett különösen figyelmet érdemel szokatlan nagyságrendjük. Írásunk célja megragadni a mai délkelet-magyarországi szlovák közösségek növekedési dinamikáját és nyelvi identitásának megváltozását a viharos 19. század folyamán. Ezeknek az elemzéseknek kiindulási forrása a viszonylag megbízható adatok időbeli sora, amely a korabeli egyházi sematizmusokban, táblázatokban jelenik meg.

SVEDECTVÁ PROTOCOLLU OBCE EĎHÁZA Z OBDOBIA R. 1822 – 1835

Rozália Kustár

Má veľký význam objavenie lokálneho historického prameňa – protocollu obce –, ktorý objasňuje legislatívu v danom priestore a v období. Škála možností spracovania prameňa je obsiahla, lebo o histórii obce Dunaedháza/Edháza (Dunaegyháza) takmer nič nevieme, preto sústredili sme sa predovšetkým na výber dát vzťahujúcich sa na dejiny, život, vnútorné pomery a hodnotovú orientáciu obce. Pokladáme to za prvý krok podrobnejšieho spracovávanía. Iba okrajovo sa dotýkame zápisy, ktoré patria do okruhu rodinného práva (manželské zmluvy, majetkové spory a zmluvy, závetý, sirotské zmluvy a zmluvy o výžive, spory o dedičstvo), keďže ide o oveľa zložitejšie právne akty, vyžadujúce osobitný prístup (Tárkány-Szűcs, 2003; Nagy, 2002). V príspevku postupujeme podľa časovej následnosti významov a podľa možností sme uviedli aj širší kontext udalostí.

SKÚMANÉ OBDOBIE

Obec bola znovuosídlená od začiatku 18. storočia, v r. 1720 je zaznamenaných 25 platiteľov daní, v 1728 ich počet klesol na 23, v r. 1744 je ich 64. V roku 1770 žije tu 144 želiarskych rodín, spolu 850 duší. Začiatkom 19. storočia podľa údajov Štefana Lešku – ktorý bol v Edháze evanjelickým farárom do r. 1805 – „*Egyház gest ... okolo 1600 dussí w sobě obsahující*” (1810, s. 18).

V roku 1857 v dedine Dunaedháza žije 2187 obyvateľov; tento počet sa veľmi nezmenil ani do roku 1870, vtedy tu žije 2192 ľudí (Galgóczy, 1877, zv. II, s. 111).

V roku 1768 okrem Kisapostagu obhospodarúvali obyvatelia Edházy v Zádunajsku aj pustu v Baracsi a v Pázmánde (Novák, 1979, s. 479). Neskôr prenajali pozemky aj v Peštianskej župe. Na sálašoch pri pravom brehu Dunaja neskôršie sa usádzali budúce mladé rodiny, ktoré si tam založili vlastnú domácnosť a stálu usadlosť, ktorú dlho nazývali ako Egyházaszállás a objavuje sa aj názov Kisapostag (l. c).

K. Galgóczy z roku 1865 uvádza z peštianskej strany Dunaja 1601 jutár obrábanej pôdy a v puste Kisapostag obyvatelia Ed'házy vlastnili ďalších okolo 800 jutár (1877, zv. III, s. 322).

Hospodárske a spoločenské pomery popri rastúcom počte obyvateľov sú podobné tým, ktoré sú uvedené v urbárnych súpisoch počas Márie Terézie (Novák, 1979, s. 521): „*Pre nás úžitok slúži náš maličky viničný kopec v chotári, a pre potrebu obce verejné lúky a málo pasienkov, na ktorých sa môžu pásť iba naše kravy a jalovice, ale aj tie iba veľmi tesne. Máme aj trošku trstiny, krčmu a mäsiarstvo celý rok podľa Contracta, bývame blízko k Dunaju a na Dunaji máme aj Mlyn, pre soľ chodievame do Segedína, ktorú za plat nesieme k Profunk – domu (Profunk – ház), ...*” (Novák, 1979, s. 521 – dodatok). Intravilán je teda maličký, chotár leží v inundácii, kde okrem pasienkov, kapustných a ľanových záhrad iné veľmi nemajú. Kľúčové bolo preto prenájom zadunajských pozemkov panstiev – Kisapostag, Baracs, Pázmánd – „...*podľa Contracta máme aj prievoz cez Dunaj; ale na árendovanom pozemku, pritom na našu škodu a ťažkosť slúži, že tu nemáme vôbec ornú pôdu, za Dunajom orieme, sejeme a zbierame seno a vždy cez Dunaj chodíme, k čomu patrí ešte to, že všetok dobytok a krmivo je za Dunajom, takže musíme držať dve kuchyne*” (Novák, 1979, s. 521). Prenajaté pozemky spôsobili ale aj veľa trápenia, ako to vysvitá zo štatistického súpisu napísaného v r. 1860: „*V r. 1744 vypukol spor medzi dedinou a zemepánom, ohľadom pozemku Kisapostag v župe Fejér. Kráľovská stolica dňa 22. mája 1775 vydala rozsudok, podľa ktorého pustu privetlili k chotáru Dunaed'ház, ležiacej v Peštianskej župe, za ktoré poddaní až do r. 1848 pladili vo forme robotu a dážmy odpustné dane... Je bolestivé, že napriek tomu tento spor, začatý v r. 1744 ani za takmer stopäťdesiat rokov nebol ukončený, a obyvatelia nesú schopní vysporiadať s tým.*” (Horváth, 2000, s. 122)

Na základe dohody z r. 1864 dostali bývalí želiari za ich celkovo 302 1/2 portálov 302 1/2 jutár pasienka. Za cenzuálne pozemky v rozlohe 2248 jutár v chotári Kisapostag a za kráľovské dane a desiatok z vinohradu obec súčasne vyplatila 28342 rakúskych forintov (Szabó, 2005, s. 124).

Samuel Sárkány bol evanjelickým farárom v obci medzi r. 1811 – 1836. V období jeho pôsobenia bola zavedená mesačne raz maďarská bohoslužba. V r. 1820 bola vybudovaná veža kostola a pre rastúci počet žiakov v r. 1844 postavili vedľa starej budovy aj ďalšiu budovu školy. Od r. 1715 do 1840 v škole č. 1 výučba prebiehala v slovenčine. Do novej budovy bol potom pozvaný ako maďarský učiteľ Ján Szlobodnyik a od toho času výučba bola dvojazyčná.

Obyvateľov trápilo veľa chorôb, ako sa o tom zmieňuje aj v dopisovaní Štefan Leška. V priemernom roku, napr. v r. 1825 sa narodilo 109 detí, a v tom istom roku zomrelo 35 detí do 14 rokov. Vek uzavretia manželstva nebol vysoký

(u mužov 18 rokov, u žien 15 rokov), predsa tento vek polovica mladých nedožila (Krbec, 1958, s. 443 – 444; Tóth-Szöllösi, 1968).

Úlohy spravovania riešil volený richtár s prisažníkmi a notárom, mali aj trestné právo. Vysvitá to aj z rukopisu evanjelického farára Kolomana Margócsyho, ktorý bol v dedine farárom medzi r. 1871 – 1913: *„Počul som aj o dereši, ktorý bol v obecnom dome, bola to lavica s štyrmi kolieskami, skladovaná pod stajnou, a po udelení trestu vyťahli pred úrad na ulicu, a dali tam vinného. Cez párovo vyčnievajúce hlavice pretiahli palice tak, aby s tým bránili pohybu hlavy a nôh... Používali aj kladu alebo pranier obecným domom, bol to mohutným vyrezávaným stĺpom s názornením hlavy, ku ktorému priviazali lúpeža alebo kto plodil dieťa v nemanželskom vzťahu.“* (Tóth-Szöllösi, 1968)

PROTOCOLLUM OBCE EĎHÁZA

Protocolum obce Eďháza je ručne písanou knižkou veľkého formátu bez obalu, so sem-tam chýbajúcimi, zhnitými listami. Bol náhodne objavený údajne na smetisku obce na konci 1990-tych rokov. Niekoľko vypadnutých listov mi miestny lokálpatriot Sándor Hopka priniesol ukázať, čo som vtedy rýchlo prepísala. Táto časť protocollu zachytáva obdobie medzi r. 1822 – 1838, končí voľbou nového richtára dňa 28. októbra 1838. Zachytáva číslované zápisy od 1 – 101, potom nasledujú nesúvisiace listy – zápisy od č. 354 do 360, ktoré zachytávajú časové obdobie od 9. septembra v r. 1849 do 31. decembra v r. 1850. Protocolum je aj v súčasnosti v súkromnom vlastníctve, dúfame, že raz sa vyskytne možnosť na celkové spracovanie tohto archívneho dokumentu.

Protocolum bolo napísané v maďarčine, hoci je jednoznačné, že obyvatelia boli dominantne slovenskej národnosti (Pesty, 1984; Horváth, 2000, s. 116). V zápisoch sa vyskytuje mnoho tém, predovšetkým záznamy o spravovaní, hospodárení, sídelnej štruktúre, spoločenských vzťahoch, ktoré boli zapisované za sebou v časovej následnosti, priebežne. Predchádzajúce údaje málokedy nájdeme v protocolle, čo dokazuje, že existovali aj iné spôsoby, formy na fixovanie dohôd, nariadení, na ktoré pred obecnou radou druhí sa iba odvolávajú, alebo v niektorých prípadoch pred zastupiteľstvom revidujú alebo potvrdia skoršie akty.

Pri analýze záznamov sme postupovali v časovej následnosti, aj s ohľadom na širší kontext. Vydělili sme menšie časové jednotky na základe volených richtárov, keďže ich pôsobenie výrazne ovplyvnilo témy, ktoré boli zapísané do protocollu obce, oni riadili v záujme spoločnosti dediny úlohy súvisiace so spravovaním, hospodárením, bezpečnosťou a justíciou.

V danej štúdií je uvedená činnosť šiestich richtárov medzi rokmi 1822 – 1835. Žiaľ podľa číslovania protocollu dáta takmer sedem rokov – obdobie medzi rokmi 1823 – 1830 – boli pravdepodobne zapísané v inej podobe, v tomto prameni s priebežným číslovaním úplne chýbajú.

1. OBDOBIE MEDZI ROKMI 1822 – 1823

Zasadania zastupiteľstva neboli rovnakej intenzity, čo ukazuje, že v prvom skúmanom období od jesene 1822 do 25. januára v r. 1823 zapísali 15 záznamov (z ktorých, žiaľ, boli zachované v zlomkovitej podobe 4 kusy), potom nasledujú dva nečitateľné, neurčito datovateľné záznamy a v poradí 18. už je datovaný na 3. október v r. 1830. V celom tomto období je richtárom Pavol Tóth, medzi prisačníkmi sú vymenovaní Pavol Skrenyó, Márton Sztruhár starší, Ján Cs. Kováts, Pavol Kukas starší, Ján Szabados starší, Adam Vátzi, Ján Szurma, Štefan Vátzi, Juraj Kis György ml., Michal Szabados ml., Ján Bóldotzki a Ján Martonovics starší. Zo záznamu č. 14 sa dozvedáme, že počas tohto obdobia bol starostom sirôt Márton Sztruhár starší, ktorý niekedy buď v decembri 1822, alebo v januári 1823 *„vyúčtoval všetky peniaze sirôt a zriekol sa pozície, čo prijal zbor s konštatovaním, že svoju úlohu vždy statočne spĺňal.“* V zázname č. 2 vyhrešia Michala Kollára, pastiera ošípaných pre nedbalosť. Záznam z 21. decembra r. 1822 vybavuje dedičstvo vinohradu súrodencov voči vdove, ktorá sa vydala aj na tretíkrát, napokon nechá zbor vdove iba jednu štvrtinovú čiastku z vinohradu ako matkinu čiastku manžela. Posledný záznam, ktorý je jednoznačne datovateľný do tohto obdobia, oznamuje, že Palovi Gyurkovicsovi staršiemu a Palovi Gyurkovicsovi mladšiemu odpúšťajú ich dlhy voči obce pre *„ich službu muzikou pri Verbunku“*. Tieto prvé záznamy zapísal notár dediny, istý Samuel Gonforics.

Hypoteticky sú zaraditeľné do tohto obdobia záznamy č. 16 a 17, ktoré vznikli na návrh Michala Gajdosa asi súčasne a v ktorých žiada o rozdelenie majetku zomrelej manželky Susanny – dcéry Jána Irpinszki Fejérho, ktorá predtým čiastku zo zdedenej sumy peniazí dala manželovi Michalovi Gajdosovi, pričom druhú čiastku, ktorá – tvorí predmet sporu – svokrovi, a manžel zaistuje vnučke po jeho smrti. *„Keďže je zvykom v triedení, že matka s dietatom rovnako sa podelia“*, polovicu peniaží, 55 forintov stanovia vyplatiť vnučke.

V zázname poradí 17. Michal Gajdos sa odvoláva na to, že zaťovi Adamovi Kukasovi pustil chyžu, stodolu a maštal, ako aj polku dvora za teliatko v hodnote 60 Ft-ov a za akov vína, následne to pokladá za príliš lacné, preto ako rozdiel počíta 20 Ft-ov, čo Adam Kukas bude povinný vyplatiť dcére, teda vnučke Michala Gajdosa pri jej sobáši.

2. OBODBIE – 1830

K obdobiu, počas ktorého bol richtárom Ján Szabados, jednoznačne sa viaže iba jeden – 18. záznam, v ktorom sa zapisujú výsledky aukcie dňa 3. októbra v r. 1830. Michal Serfőző zomrel bez závetu a z jeho majetku dali na aukciu sálaš v Kísapostagu, koč, dva kone, pluh, bočné trámy a ku koču patriace konské postroje a získané peniaze odovzdali vdove. Vymenovaný majetok bol predaný vo dvoch častiach: Sálaš v Kísapostagu získal richtár Ján Szabados za 38 forintov, kým koč, kone atď. predali garbiarovi Palovi Vargovi za 151 Ft-ov 30 grajciarov. Kúpa sa zdá byť nerovnomerná, ale nevieme, nakoľko to ovplyvnilo voľbu richtára, ktorá sa aj tak ročne zopakovala. V nasledujúcom zázname zo dňa 7. novembra je už uvedený nový richtár: predošlý prisázník Ján Boldotzki. Aj v tomto období vystupujú mená prisázníkov z r. 1823: Adam Vátzi, Štefán Vátzi, Pavol Skrenyó, Pavol Tót, Szurma (s nečitateľným krstným menom), ako nový prisázník vystupuje Pavol Albertzki.

3. OBDOBIE – 1831

Ján Boldotzki bol volený richtárom na jeseň 1830 na rok, počas jehoúradovania sa zo prisázníkov stretávame s menami Štefana Vátziho, Pavla Skrenyóa, Pavla Tótha, Pavla Albertzkiho, Mateja Szurmu, ako noví sú vymenovaní: Ján Szabados, Ján Vanó, Pavol Krizsán, Michal Szabados, Markuš Juhász, Ondrej Jomanovics. V tomto roku nastupuje aj nový notár, Pavol Jeszenszki, o ktorom na základe životopisných údajov je známe toľko, že ako syn evanjelického farára Štefana Jeszenszkého, ktorý medzi r. 1800 – 1815 slúžil v susednej obci Apostag, sa narodil v r. 1802, a jeho syn sa zase narodil už v Edháze v r. 1838 (Miskolczy-Simon, 1914, s. 45).

Za približne jednoročné obdobie bolo evidovaných celkovo 12 zápisov (porad. č. 19 – 31) – vo veľmi rozmanitej tematickej škále: Majetok bezdetnej manželky dedia jej súrodenci a ich rodina, v ktorej objavíme aj príbuzenstvo z Malého Kereša (rod. Meskó). V nasledujúcom zápise na základe závetu svokra dcéra Juraja Teljára z Malého Kereša vypláca dedičstvo matky zomrelého manžela manželovej sestre. V zápise č. 21 nájdeme výzvu na vyplatenie 7-ročnej – od r. 1823 trvajúcej – pôžičky a uznanie vyplatenia. Nasledujúci záznam spochybňuje právo používania pozemku na základe manželskej zmluvy, v ktorom zbor uvádza aj sankciu za falošné obvinenie: „*Takáts Jánosné, ako nevdačná dcéra nie je vhodná na ďalšiu pultentiú... Bude daná na jeden deň do žalára.*” Dňa 12. decembra v r. 1830 bol Pavol

Gyuga, teliar obce obvinený Michalom Benkóm nestaroslivostou, následkom čoho zbor mu stanovil nahradiť zmiznutú kravu podobnou.

V zápisoch možno pozorovať čoraz viac uvedomelé uplatnenie práv dedinčanov v tomto období, hoci pri malom počte záznamov je odvahou takéto vyjadrenie. Prvý inventár majetku je uvedený dňa 21. januára v r. 1831, keď namiesto v mladom veku zomrelej nevesty, dieťa vychová stará matka, ktorá zobrala naspäť od syna aj manželkinu čiastku. Michal Albert „*teda ako Otec dievčatu želal, aby bol urobený inventár, ktoré boli nasledovné: 4 Vankoše; 4 Duchny; 1 plachta z troch platien; 1 obrus, 1 hamvaša; 1 cifrovaná plachta postele; 1 plachta na slamu; 2 tenké modré sukne; 1 laibli; 1 modrá zástera, jedna trublica a 4 forintov*“. V zázname č. 25. „*Zomretý Štefan Filip zanechal testament, podľa ktorého vylúčil z majetku syna Štefana, ktorý bol chytený za vojaka*“ syn následne žiada o čiastku matky, čo zbor považuje za oprávnené.

Prvou stopou sebeckého vybavenia sporu je zmienka v zázname č. 26, „*stalo teda, že Adam Mitsinszki za dlh 18 grošov; zobral vlastnou silou 1 chrast a 2 snopy pšenice*“, zbor mu stanovil odpustenie dlžoby a vrátenie zobratej pšenice.

Vyrovnané rozdelenie majetku potvrdzuje zmluva podpísaná pred richtárom a notárom (súrodenci Lukátsovcí). V tomto zápise sa pozastavujeme sa nad iným faktom: Ján Dávid s manželkou Sófiou Lukáts zomreli v jeden ten istý deň, dňa 28. augusta 1831, potom rodina predala ich majetok, ktorý si súrodenci rozdelili. Záznam pripadá na čas veľkej epidémie cholery a hoci nie je to spomenuté, pravdepodobná príčina smrti je práve cholera. Z iného prameňa vieme o tom, že počas cholery sa aj obec EĎház trápila s mnohými ťažkosťami. Pre brzdenie šírenia epidémie boli vydané ústredné nariadenia a obyvatelia nemohli prejsť ťať cez Dunaj na pustu Kisapoštag. Vypukli nepokoje a bolo vyhlásené: „*je nám jedno, či zomrieme v cholere, alebo od hladu, alebo že nás zastrelí nejaký vojak, keďže nás všetkých aj tak nezastrelí...*“. Hrdosťou odmietli pomoc v podobe pšenice, čo poslala župa Fejér, vyhlasujúc, že nie sú žobrákmi, nepotrebujú alamižnu (Novák, 1982, s. 303). V dedine cholera vypukla dňa 6. augusta, počet ochorelých dosiahol 144, z nich 67 zomreli, 77 zotavili (Novák, 1982, s. 307). Na základe zápisov matrik v tomto roku zvyčajný počet umrtia okolo 100 alebo menej sa zvýšil na 237 úmrtí. (Tóth-Szöllösi, 1968).

Ťažko by sme vedeli zdôvodniť pokutu, zapísanú v októbri r. 1831, keby sme nepoznali právny spor ohľadom zadunajských pustatín: „*Michal Mitsai v puste Alsó Pázmánd, narušil nariadenie, podľa ktorého vykopanie zemiakov a podliacke priniesenie domov je zakázané, predsa svoje zemiaky vykopal a priniesol domov, preto je povinný vyplatiť 5 ft-ov pokuty.*“

Posledný záznam z obdobia richtára Jána Boldotzkého (v poradí 31) zachytáva pôžičku Krizsán Pálné notárovi, Palovi Jeszenszkému dňa 9. novembra v r. 1831 v hodnote 38 Ft-ov, podľa klauzuly pôžička bola vrátená dňa 8. apríla v r. 1834.

4. OBDOBIE – ZAČIATOK R. 1832

Za krátke obdobie, kým bol Štefan Vátzi začiatkom r. 1832 richtárom, boli zapísané iba dva záznamy (druhý vo februári r. 1832), sú spomenutí prisažníci Pavol Tót, Pavol Albertszki, Pavol Krizsan, Pavol Sáfár a Michal Benkó. V tomto období sa nestretávame s rozdeľovaním majetku, ale po prvýkrát sú uvedené záznamy o krádežiach: tkáča Michala Majera mladšieho chytili už druhýkrát pri krádeži múky u Pavla, syna Jána Závodiho, preto mu udelili 3 Ft-ov peňažnej pokuty a 12 úderov palicou. Pre narušenie predaja vína po „icce“ (0,84 l) udelili zase pokutu 4 Ft-ov.

5. OBDOBIE – JAR R. 1832 – NOVEMBER R. 1834

V apríli v r. 1832 v zázname v poradí 34. nie je uvedený richtár, ale v nasledujúcom zázname zo dňa 6. mája sa uvádza ako richtár obce už Ján Szabados. V spomínanom aprílovom spore manželku Pavla Vargu pre ukradnutie a zabitie 8 sliepok potrestali pokutou 1 – 1 forintami za sliepku a ako výkupné za 12 úderov a korbáčom predpísali zaplatenie 2 forintov. Dňa 6. mája potom sa zbor rozbehol v súdení, naraz prerokúvajú 3 spory: v jednom za udusenie 10 husí je vrátenie husí alebo zaplatenie peňažnej pokuty, v druhom za dlh vo verejných daniach a uloženie domu do zálohy, v treťom potrestajú paholka prisažníkov Jana Zavodiho a Michala Benka: pre ukradnutie sena je povinný zaplatiť cenu sena a udelili mu aj 12 úderov palicou. Podobný trest dostali aj súrodenci, ktorí ukradli 17 snopov pšenice v zime r. 1832. Bola zaužívaná aj iná forma ako zahanbiť dotyčného, ako to nájdeme v zázname č. 40: hájnik polí chytil Gallás Jánosné, ako kradla 17 ostí kukorice, ktorá *„bola potrestaná na 4 forinty, a pred kostolom na hodinu vystavená kukoricou viazanou na krku.“*

Ján Szabados zostal richtárom až do 6. novembra r. 1834, pričom prvýkrát v protocolle 1. novembra 1832 nájdeme záznam o voľbe richtára. Pri voľbe boli prítomní aj zastupitelia grófa Ladislava Festeticsa, majiteľa zadunajského panstva Homok, ako perceptor bol zvolený Pavol Sáfár, ako predstavitelia sú vymenovaní Michal Mutsai, Marton Krizsan, Pavol Vano, Michal Majer starší, Pavol Szabados, ako richtár vína Michal Beijelve(?). Medzi prisažníkmi sú spomenutí Ján Bol-

dotzki, Pavol Albertszki, Pavol Skrenyó, Pavol Krizsán, Michal Benkó, Gábor Benedikti, Juraj Vano, Ján Zavodi, Pavol Sáfár, Jónáš Pék, Markuš Juhász. Zo záznamu s porad. č. 38 sa dozvedáme, že prísazník Michal Szabados v r. 1831 bol za štvrt' roka strážcom prevozu, v tejto pozícii potom nasledoval Matej Szurma, na miesto ktorého pri tejto voľbe nastupil Ján Pék. Richtár obce, Ján Szabados v januári r. 1834 vystupuje aj ako verejný dozorca sirôt, ako o tom svedčia záznamy č. 52 a 53. Za trojročné poverenie richtára Jána Szabadosa okrem zápisnice o jeho voľbe celkovo bolo do protocollu zapísaných 23 zápisov.

V poradí záznamov konania pod č. 42 – 45 sa zaoberajú rozdelením rodinného majetku, širší význam môže mať veta „*V prípade, ak ja, manželka alebo nevlastný syn David boli nečakanou smrťou vymazaní z radu živých*“..., ktorá pravdepodobne je založená na skúsenosti ohľadom predchádzajúcich epidémií v dedine.

Zbor pritom niekedy uskutočnil vážne pátranie, napr. čo sa týka v apríli 1833 v prípade „*železného kruhu, z boku koča*“, ktorý spoznal jeho bývalý majiteľ. Kruh bol nálezcom daný vtedajšiemu gazdovi za kus slaniny a klobásy, ale keďže nálezca pri jeho výpovedi nepovedal pravdu a „*keďže vedel, že aj stratený predmet má niekde majiteľa, predsa to nenablásil napriek povinnosti na obecnom dome, preto bude daný na dve hodiny do žalára*“

Dňa 12. mája v r. 1833 udelili pokutu gazdovi za prerušenie obecných predpisov na základe rozprávania čeladníka: „*Keďže rovnako Jánovi Vátzimu ako všetkým obyvateľom obce bolo pod zákazom a trestom peňažným a telesným nechané, aby nikto kone alebo hocijaký dobytok do zakázaného, teda na kosenisko, trstinu nepustil, predsa Ján Vátzi konal naproti, je mu stanovené zaplatiť ako trest po každom koňovi 1 v. cz. forintov, teda celkovo 4. v. cz. forintov.*“

Zoznam cechov z obcí a mestečiek z Peštianskej župy svedčí o tom, že v tomto období v Eďháze spolu s mestečkom Šolt fungoval cech tkáčov. Základajúca listina cechu pochádza z r. 1830 a bola napísaná v maďarčine (Eperjessy, 1965). O tri roky neskôr, v r. 1833 prácu Michala Csorbu kritizuje jedna žena s tým, že plátno utkal na nepoužiteľne riedku kvalitu, načo zbor sa rozhodol, že „*keďže Michal Csorba nie je členom remeselného cechu, bude mu zakázané ďalšie vykonávanie remesla.*“ Ten istý deň, 30. júna v r. 1833, poverili Jána Hlozsána, že v prípade, ak Michal Varga, ktorý jeho koňa používa už rok, protihodnotu nevyplatí v priebehu 15 dní, v tom prípade voľne môže konfiškovať dva kone Michala, kým nebude skutok vybavený.

Pastier kráv za spôsobenú škodu je zodpovedný sám, ako to ukazuje záznam č. 57. Michal Hegedűs ako pastier obce je povinný zaplatiť škodu spôsobenú v kukurici dvoch gazdov.

Nasledujúce záznamy sa týkajú prenájmov v Zadunajsku. Záznam č. 50 stanovuje zlodejom zaplatiť ukradnutých 50 hniezd zemiakov na puste v Barači.

Oveľa väčšiu váhu má nasledujúci záznam, v ktorom richtár Ján Szabados, receptor Ján Boldotzki a Pavol Sáfár a ostatní prisázníci konštatujú, že *„Edházania, ktorí bývajú na puste v Kis Aposthagu /: okrem Mateja Füzfu, Jozefa Pazsityku(?), Adama Multinyiho a Jána Gardila(?), ktorým tamojšie bývanie bude dovolené iba za tých podmienok, /: keďže mnohokrát ak je potreba, majú službu pri prevoze, zaplatia dane a árendu a dobre sa správajú:/ ostatní sú všetci povinní sa odtiaľ vystáhnout, od dnešného dňa nech nesmú tam pobývať, chyžu držať, narábajúc s tým ako s vlastným, aj keď ich všetok majetok bude do Dunaja hodený a im 12 palíc udelených“*. Tento zápis zo dňa 18. decembra v r. 1833 pravdepodobne vznikol na tlak zemepánov, pričom nevieme o uplatnení sankcie, hoci na základe v úvode uvedeného súdneho sporu od r. 1744 ani to nie je vylúčené.

Následne 2. marca v r. 1834 zbor stanovil pri prítomnosti prisázníkov Pavla Tóta, Pavla Skrenya, Juraja Vana, Pavla Albertszkého, Pavla Sáfára, Martona Krizsana, Juraja Szurmu, Michala Bujdosa a Michala Vátziho nové poverenie: *„...Nebezpečný stav našej dediny je v tom, že iba jeden dom ak chytí oheň, môže vyhorieť až do prachu celá dedina. Aby toto nebezpečenstvo bolo čoraz viac potlačené vzniklo rozhodnutie: aby bol volený z obyvateľov dediny jeden, ktorý dáva pozor na popol, v podstate chráni oheň, ktorý bude mať za úlohu, aby cez deň a v noci dával usilovne pozor na oheň. K tejto službe bola priradená nasledovná Konvencia: hotovosť 10 forintov, jeden pár nových čiziem, oslobodenie od služieb všetkého druhu.“*

6. OBDOBIE – NOVEMBER 1834 – NOVEMBER 1835

Na voľbe richtára dňa 6. novembra r. 1834 znova bolo prítomné zastupiteľstvo prenajatých zadunajských panstiev, majiteľov grófa Ladislava Festetitsa, úrodneho cisárskeho komorníka Karola Mondbacha a váženého Karola Kutsána. Do funkcie richtára bol zvolený Ján Boldotzki, ktorý už od jesene 1830 bol na rok richtárom. Namiesto prisázníka Michala Benka bol zvolený Ján Benkovits, richtárom prevozu bol zvolený Pavol Skrenyó. Medzi prisázníkmi v tomto období sú vymenovaní Pavol Tót, Pavol Albertszki, Marton Krizsan, Michal Bujdos, Ján Szabados, Pavol Sáfár, Juraj Vanó a Michal Bujdos.

V tomto ročnom cykle okrem zápisnice o voľbe richtára nájdeme 9 záznamov. Nová rada chcela medzi prvými riešiť skutok obyvateľa, ktorý už bol viackrát predvolaný a ktorý zo závesty vyťal veľkú morušu Mateja Vidu: *„Boli poslaní preňho služovia obce, aby prišiel pred zbor, a podal dôvod, ale Štefan Juhász odkázal súdu, že ak preňho pošle stokrát, stokrát nepríde.“*, napokon mu zbor pre takéto správanie stanovil pokutu v hodnote 5 forintov a 6 úderov palice.

V januári v r. 1835 sa dostali pred zbor aj maloletí previnilci, keď syn gazdu a ešte dvaja chlapci hrali kartami, pričom z truhlice Pavla Vászona zmizli peniaze a doklady. *„Keďže Pavol Vászón nechal truhlicu otvorenú, v ktorej mal uložené peniaze a spomínané cedulky, hoci bol povinný vždy to zatvárať –, ďalej keďže deti neboli v tom veku, aby ich mohli bitkou potrestať a vypovedať mohli”* podľa rozhodnutia zboru škodu dotýční rodičia hradili po tretine.

Nasleduje 5 záznamov v téme rozdelenia majetku a zmlúv o výžive. Záznam, ktorý má znova dôsledok na život v celej dedine má poradové č. 67, bol zapísaný dňa 6. septembra v r. 1835, podľa ktorého *„pani Tót Pálné st. a pani Pék Mihályné aj proti zákazu obce vysypávajú popol na ich dvore, dokonca raz sa to aj chytilo ohňom – bolo stanovené: Keďže tieto pani Tót Pálné a Pék Mihályné prvýkrát tak konali, pre odstránenie takéhoto nebezpečenstva v budúcnosti, teraz ale sú potrestané na 10 v. cz. forintov, do budúcnosti – od čoho nás nech pán boh chráni – na 10 ft-ov a budú všetky osoby potrestané 12 údermi korbáčov”*

Nasledujúci, v poradí záznam č. 68 zachytáva voľbu richtára, ktorá sa uskutočnila 8. novembra v r. 1838, keď bol zvolený za richtára Michal Vátzi, ktorý zostáva vedúcim obce aspoň jeden rok, ale keďže záznamy z tohto obdobia čakajú ešte na spracovanie, ukončíme naše rozprávanie s dátumom jeho voľby.

ZÁVER

Z chronologickej následnosti vysvitá, že vôbec nebola ujednotená téma záznamov, ktoré sa dostali do protocolu. Počas funkčného obdobia richtárov boli zaznamenávané odlišné typy záznamov, kým iné dohody, napríklad riešenie rodinných sporov bolo zapísané v inej podobe. Medzi rokmi 1822 – 1835 bolo zapísaných 68 záznamov s poradovými číslami, pričom z toho sa zachovalo dodnes 57, a z nich 25 sa zaoberá rodinným právom. Nedbalosť sviniara, guláša spomínajú dvakrát, pustenie koní do trstiny dediny raz. Majster-tkáč bol vykázaný z remesla raz. S krádežmi sa stretávame v protocolle až od roku 1832, ale vtedy boli v prevahe. Poľné krádeže sa vyskytujú častejšie, hoci medzi týmito sú uvedené aj také, keď zobrali obilie iných omylom, kým vlastné nechali na poli, vyskytla sa aj krádež sena, kukurice a zemiakov, v intraviláne kradli múku, sliepky a železný kruh z voza. Konali aj z pomsty, raz vyťali strom druhého majiteľa, úver, vymáhanie dlhu dvakrát je spomenutý, ale aj inokedy vidíme príklad toho, že vyjadrenie hodnoty a výmena neprebíhala v peniazoch, ale formou naturálií či produktov, napr. v klobáse, slanine, teliatku, víne, pšenici.

Úlohou verejného spravovania bolo sankciovanie ilegálneho predaja vína, vysypanie popola, ďalej sa snažili vyhovieť zákazom zemepánov tým, že zakázali bý-

vanie na zadunajských pustách, v ktorom, dobre vieme, nedosiahli žiadny účinok (Horváth, 2000, s. 122).

Najčastejšie udeleným fyzickým trestom udeleným od vedenia obce bolo palicovanie alebo ženy potrestali údermi korbáčov, pričom ale obvinení mali možnosť peňažne sa vykúpiť z trestu. Raz žena, ktorá kradla kukuricu, bola postavená na hanbu pred kostol.

Richtára a úradníkov obce volili ročne, napriek tomu iba trikrát bola voľba richtára zapísaná do protocollu. Plat úradníkov uviedli vo dvoch prípadoch: keď sa zmenilo poverenie richtára prevozu a pri zavedení novej funkcie strážcu ohňa v marci r. 1834. Ako služba obyvateľov je v jednom prípade spomenutá hra muzikantov pri verbunku.

Je evidentné, že ročne málopočetné záznamy sú vhodné ako pramene najskôr pre dotváranie historických dát lokálnej spoločnosti a k poznaniu miestnej kultúry. Avšak s ohľadom na to, že toto obdobie je chudobné na pramene každodenného života považujeme za dôležité uverejnenie tohto prehľadu.

■ POUŽITÁ LITERATÚRA

- EPERJESSY Géza: A Pest megyei céhes ipar 1686—1872. In: *Pest megye múltjából. Tanulmányok*. Budapest, 1965, s. 243—291.
- GALGÓCZY Károly: *Pest, Pilis és Solt törvényesen egyesült megye monográfiája*. I – III. Budapest, 1876, 1877.
- HORVÁTH M. Ferenc: *Pest–Solt–megye 1860. évi település–statisztikai leírása*. Pest Megye Múltjából sorozat 9. Budapest, 2000.
- KRBEC, Miloslav: Korešpondence Štěpána Lešky s Jozefom Dobrovským. In: *Slavia XXVII*, 1958, s. 430 – 444.
- LEŠKA, Štěpán: *Písničky Duchovní, kteréž Církev Ewangelická Kyskýrešská, při obnovení památky Posvěcení Chrámu Božího, každoročně wtu Neděli po dni 10. Října, s plésáním zpřívati má. Složené a wydane, s připogením kratické historyce Městeška Kyskýressu, v církevních w něm příběhů, od Štěpána Lešku, při též Církwí na ten čas Slova Božího Kazatele*. W Pesstě, 1810.
- MISKOLCZY-SIMON János: A kisjeszeni Jeszenszky család nógrádi ágazatai. In: *Levéltárosok Lapja*, 1914-02, s. 43 – 46 .
- NAGY Janka Teodóra: *A tradicionális népi önkormányzatok jogtörténeti vizsgálata a Dél-dunántúlon – különös tekintettel a föld – és faluközösségek felbomlásának időszakára*. Szekszárd, 2002.
- NOVÁK László: *Pest–Pilis–Solt vármegye alföldi vidékeinek településrendszerei a XVIII. században. Bács–Kiskun megye helységeinek az úrbéri kérdőpontokra adott*

- válaszai 1768—1769-ből.* Bács-Kiskun megye múltából 2, Editor: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1979, s. 461 – 583.
- NOVÁK László: *Pestis-, himlő- és kolerajárványok Pest-Pilis-Solt vármegyében a XVIII–XIX. században.* Bács-Kiskun megye múltjából 4. Editor: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1982, s. 275–392
- Pesty Frigyes kézíratos helynévtárából. Pest – Pilis – Solt vármegye és kiegészítések.* 1984. Szentendre – http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megye/pages/Pest_pilis_solt/005_pest_pilis_solt_30-59.htm
- SZABÓ Attila: *Solt vidékének úrbéri viszonyai a 18 – 19. században.* Bács-Kiskun megye múltjából 20. [Szerk. Szabó Attila]. Kecskemét. BKMÖL, 2005. 117 – 132.
- TÁRKÁNY-SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások.* Akadémiai Kiadó Budapest 1981.
- TÓTH-SZÖLLÖS Mihály: *Dunaegyháza község története.* Kecskemét, 1968. online http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/szlovakok/dunaegyhaza_kozseg_tortenete/index.htm

■ REZÜMÉ

DUNA-EGYHÁZA 1822–1835 KÖZÖTTI PROTOCOLLUMÁNAK A TELEPÜLÉS ÉLETÉRE VONATKOZÓ ADATAI

Jelen közlés Duna-Egyháza község kézzel írt tanácsi jegyzőkönyvének – protocollumának egy részletét dolgozza fel. Hat bíróválasztási időszakot tekint át az 1822–1835. évek közötti időkből. Az ismertetés vezérfonalaként a bejegyzések időrendiségét követi, ahol lehet, utalva azok szélesebb kontextusára. A település igazgatására vonatkozó adatokra fókuszál, és csak érinti a családi joggal kapcsolatos bejegyzéseket. Előfordulnak lopási ügyeket, veszekedéseket rendező határozatok, a dunántúli bérelt pusztákra vonatkozó bejegyzések, valamint pl. községi tisztviselők kinevezése is.

A feljegyzések szerény száma (57 fennmaradt bejegyzés, melyek közül 25 a családi jog tárgykörébe tartozik) nem engedi meg szélesebb következtetések levonását, ennek ellenére fontos adatokkal egészíti ki a település helytörténetére, társadalmi kapcsolataira és népi kultúrájára vonatkozó ismereteinket.

DOBROVOLNÍCKE AKTIVITY SLOVÁKOV V MAĎARSKU

Zita Škovierová

Cieľom príspevku je prezentovať tradičné dobrovoľnícke aktivity Slovákov v Maďarsku na základe výskumných poznatkov, ktoré som zistila prostredníctvom rozhovorov s miestnymi obyvateľmi a štúdiom rôznych archívnych materiálov.¹ Získané údaje sú rozdelené na údaje, ktoré dokladajú tradičné lokálne dobrovoľnícke aktivity z obdobia posledných 70 rokov. Niektoré z nich zanikli, niektoré sa zmenili a sú aj také, ktoré sa v nových formách revitalizovali. Novšie začala fungovať aj interlokálna, regionálna spolupráca medzi obcami a napokon medzinárodná spolupráca priateľských obcí.

Lokality, obývané slovenskou menšinou v Maďarsku sú špecifické pomerne veľkou mierou integrácie, spolupatričnosti a vzájomnej súdržnosti. Ich členov spája vedomie príslušnosti, identifikujú sa s ostatnými členmi spoločenstva, dodržiavajú isté normy, budujú si v rámci lokality sociálne väzby, siete, spolupracujú. Tieto vlastnosti týchto sociálnych spoločenstiev platia ako pre minulosť, tak i pre súčasnosť (či už ide o malé sociálne skupiny, rôzne združenia alebo spoločenstvá založené na príbuzenskom, lokálnom, záujmovom či inom princípe).

Do spomenutých noriem správania sa v rámci spoločenstva vždy (pochopiteľne v rôznej miere) patril a patrí aj záväzok pomoci ostatným spoluobyvateľom v prípade potreby alebo núdze. Tieto pravidlá sú platné všeobecne a záväzok vzájomnej pomoci je vyžadovaný od každého člena. V rámci spoločenstva sa však vyskytujú jednotlivci, ktorí poskytujú pre ostatných viac než druhí. Sú to ľudia, ktorí dokážu nájsť, identifikovať problémy a navrhnúť spôsoby ich riešenia. Sú schopní nadchnúť pre svoju myšlienku aj ďalších ľudí a zapojiť ich do zamýšľanej či realizovanej činnosti. Nepatrí to medzi ich povinnosti a nenárokujú si za to odmenu, robia to zväčša nezištne. Ich motiváciou je sebarealizácia, dobrý pocit, že robia niečo aj pre iných, že prispievajú k zlepšeniu životných podmienok a ozvláštneniu života v lokalite. Z tohto hľadiska je spoločenstvo diferencované na vedúce osobnosti,

¹ Tieto krátkodobé terénne výskumy sa realizovali v rámci Národopisných táborov, organizovaných Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku v obciach Pilisszentlászló – Senváclav v r. 2009, Dabas-Sári – Dabaš-Šára v r. 2011 a Vanyarc – Veňarec v r. 2013.

tých, ktorí upozorňujú na problémy, ktoré treba riešiť, a vedú ostatných, na tých, ktorí sa do dobrovoľnej činnosti iba zapájajú a napokon na ľudí, ktorí sa jej nezúčastňujú.

Pokiaľ ide o druhy dobrovoľníckych aktivít, predstavujú často drobné akcie, ale bývajú to aj väčšie projekty. Ja som sa vo výskumoch venovala všetkým kooperačným aktivitám, teda výpomoci, svojpomoci i spolkovým prácam, združovaniu. Zaznamenávala som aj prejavy milosrdenstva a altruizmu, u ktorých sa neočakávala reciprocita, teda návratnosť.

TRADIČNÉ FORMY SPOLČOVANIA A ZDRUŽOVANIA SA

Združovanie patrí medzi prirodzené potreby človeka. V minulosti bolo nevyhnutné, nakoľko jednotlivci či rodina nedokázali realizovať niektoré aktivity bez spolupráce s ostatnými.

Združovanie a spolupráca sa zaužívali v prvom rade v pracovnom procese – v súlade so súdobým historickým obdobím, so stupňom vývoja a používania mechanizmov, strojov a pracovných techník. Roľníci sa takto spájali na spoločné vykonanie ťažších prác so záprahom (vozenie bremien, rozorávanie dovtedy ladom ležiacej zeme, miesenie blata na stavbu domu a pod.). Združovali sa aj pri nájomnej práci, ktorá bola vykonávaná v partiách, (*bandách*). Pracovali v osvedčenom zložení (napr. lesní robotníci, čiastočne sezónni poľnohospodárski robotníci (*vyžinkári*)). Keď bola lokalita vzdialenejšia od mestského centra, ktoré vidiečania zásobovali domácimi produktmi a tam ich speňažovali, absolvovali predajkyne niekoľko kilometrovú pešiu cestu tam i nazad spolu. Tento spôsob využívali aj dievky a ženy, keď išli na zakázaný zber raždia, kvetov, húb či lesného ovocia do panského lesa. Spájali sa do skupiniek aj pri sezónnych lesných prácach, za ktoré dostávali odmenu.

Škála roľníckych prác, pri ktorých si navzájom pomáhali rodiny miestnych gazdov, bola veľmi široká. Roľníci so záprahom zorali, obrobili a pripravili na sejbu polička menších gazdov. Títo neplatili za robotu peniazmi, ale prišli si dlh odpracovať v potrebnej ručnej práci pri kosení a hrabaní sena, okopávaní a zbere plodín, práci s drevom v lese i na dvore – podľa gazdovej potreby. Výpomoc sa vzájomne poskytovala i v pestovateľských prácach (výsadbe, okopávaní a zbere) pri dorábaní kukurice, zemiakov, repy a pod. Postup a dôvody pre spájanie, pri ktorom sa postupne vykonala požadovaná práca na poli každého z účastníkov, boli všade rovnaké: práca sa vykonala za jeden deň, čím sa ušetril čas pri jednorazovej preprave na pole, ušetrila sa sila záprahu a celá úroda mohla byť po príp. zbere uložená na bezpečné miesto.

Osobitným druhom výpomoci bol aj zber hrozna, vinobranie, ktorého sa zúčastňovali príbuzní, susedia i priatelia vinohradníka. Išlo o namáhavú, ale slávnejšiu prácu spojnú s dobrým pohostením. Gazdiná pri nej podávala celodennú suchú stravu, gazda sa postaral o pitie. Po dovoze úrody do dvora (ak neboli pivnice priamo vo viniciach) sa vo vinohradníkovom dome podávala pre všetkých zúčastnených večera s teplým jedlom a nepríbuzní dostávali za vykonanú prácu vedro hrozna. (Šára) To bol dôvod, pre ktorý sa aj chudobní ľudia a staršie ženy hlásili na pomoc v obračkách. Tu však išlo už väčšmi o zamestnanecký vzťah než o nezištnú výpomoc.

Miera účasti na vzájomnej výpomoci závisela na početnosti rodiny ne/dostatku pracovných síl v jej rámci i na tom, či boli medzi obyvateľmi veľké sociálne rozdiely a ne/dostatok či dokonca prebytok lacnej pracovnej sily. V druhom prípade zámožnejší roľníci uprednostňovali najímanie pracovníkov a vyhli sa tak vstupu do záväzkov s inými rodinami. Avšak výnimkou boli príbuzní, najmä pokrvní, a kmotrovci či krstní rodičia, ktorým sa nepatrilo odrieknuť, neprijať a nevrátiť im pomoc.

Spoločné práce pokračovali i po zbere a dovezení úrody do dvora. Jednou z najzaužívanějších bolo mlátenie obilia. Mlátačka bola privezená do gazdovho dvora, obsluhu zabezpečovala 10-14-členná skupina pomocníkov² pod vedením strojníka – zvyčajne jej majiteľa. Poskytnutú pomoc musel niekto z gazdovej rodiny alebo paholok rovnakým dielom odpracovať u všetkých účastníkov mlatby. Miestami však bola mlátačka spoločným majetkom najbohatších gazdov (Senváclav). Pri práci ju obsluhovala tzv. *kompánija* zložená z 12 robotníkov (žien, dievok a mladých mužov), ktorí boli po skončení sezóny strojníkom vyplatení desiatou čiastkou výmlatu, ktorá sa po celý čas na tento účel odkladala. Podávanie stravy a pohostenia všetkým účastníkom bolo opäť nepísaným pravidlom. Ak mal niekto menej obilia, preniesol ho do mlatobného dvora a gazdiná po dohode s domácou paňou podávala iba jedno jedlo.

Časť iných pracovných aktivít, ktorá nevyžadovala takú veľkú námahu či silu, mala aj komunikačný, ba až zábavný charakter. Takéto bolo vylupovanie kukuričných klasov z listov (*lúštinky*), ktoré robili prevažne ženy po skončení večerných prác na dvore a v maštali. Zúčastňovali sa jej aj muži, ktorí vynášali ťažké vrkoče a viazanice kukuričných klasov na povalu, čo bolo pomerne namáhavé. Príbuzní, susedia a priatelia prichádzali na pomoc vďačne, pretože sa pri tejto príležitosti

² Túto formu spolupráce, pri ktorej sa dodržiavala reciprocita, teda množstvo poskytnutej práce za množstvo rovnakej, najlepšie v tej istej činnosti, nazývali kaláka. Uplatňovala sa aj pri zbere úrody, stavbe rodinného domu a pod.

dozvedeli novinky zo života obce i širšieho okolia, zabavili sa, často i zaspievali.³ Druhý raz sa pri kukurici pomocníci schádzali vo fašiangovom období, kedy sa mrvila, uskladňovala vo vreciach a postupne nosila na šrotovanie a mletie do mlyna.

Podobný komunikačno-zábavný charakter malo i páranie peria. Bolo ženskou prácou a tým, že sa robilo kolektívne, značne sa skrátil čas znečistenia domácnosti a odevu páperím. Páračky sa usporadúvali najmä v rodinách, kde matka pripravovala dcére výbavu pred sobášom. Po práci sa podávalo pohostenie-oldomáš. Spoločenskú a združovaciu funkciu mali i priadky, ktoré však nedávali priestor vzájomnej výpomoci, nakoľko každá z účastníčok priadla len pre seba. V podvečer prichádzali i mládenci, ktorým dievky dali vopred vedieť, kam pôjdu a spoločne spievali a hrali sa s dievčatami.

Zabíjačky ošípanej sa usporadúvali v predvianočnom a fašiangovom období, a to najmä s príbuzenskou výpomocou. Najpotrebnejšia však bola pomoc pri zakáľaní, ku ktorej prizývali na pridržanie svine aj susedov, za čo boli pohostení pálenkou. Ostatné práce zvládali už rodina a príbuzní sami, najmä keď už boli deti v rodine odrastenejšie. Z prvých jedál sa odnášala do rodín susedov a príbuzných aj výslužka, pričom viac zabíjačkových jedál (hurky, klobásky, kus mäsa ap.) sa posielalo po deťoch najlepším príbuzným a kmotrovcom. Vžitá norma reciprocity prikazovala vrátiť dar rovnakou formou a množstvom (Škovierová, 1999), čím si rodiny zaistili spestrenie jedálňička na dlhšie obdobie. Po ukončení práce bola slávnostná večera, na ktorú prizývali aj ďalších príbuzných a kmotrovcov, často však len mužských zástupcov (Šára). Posielanie výslužiek sa medzi príbuznými utlmilo po osamostatnení detí, keď rodina začala spolupracovať v užšom kruhu a delila sa predovšetkým s nimi. Temer zaniklo s používaním mrazničiek, ktoré zabezpečili uchovávanie mäsa i jedál na celý rok.

Príležitosti pre združovanie, spoluprácu, jej formy, účastníci aj zásady fungovania kooperujúcich skupín sú v skúmaných obciach približne rovnaké. Špecifiká predstavujú iba isté aktivity, spôsobené odlišnosťou pestovaných plodín v jednotlivých obciach, regiónoch. Takéto bolo napr. spoločné vytĺkanie slnečnicových semien z usušených okvetí palicou, otváranie a vytriasanie maku z dozretých nalámaných makovic (Šára), lúskanie hrachu, fazule a pod. Na podobnom princípe bolo od 50.-tych rokov 20. st. aj vystieranie a navliekanie tabakových listov na šnúry pre ich následné sušenie a predaj (Veňarec).

³ Táto aktivita zanikla so zmenou techniky zberu, pri ktorej sa klasy kukurice čistili už na byli a nebolo dôvodu obávať sa o zaplesnenie šúpolia i klasu pri prípadnej vlhkosti a dažďoch.

Osobitný okruh príležitostí a foriem podieľania sa na združovaní a spolčovaní predstavujú významné rodinné udalosti. Prvou bolo narodenie dieťaťa. Prinášanie jedál šestonedielke (*kútnici*) – pôvodne druh sociálnej výpomoci – nadobudol časom obradné formy a bol súčasťou prijatia dieťaťa do širšieho spoločenstva (*„nosilo sa na mladuo“* – Veňarec).

Pred svadbou sa v dome nevesty schádzali družice a spoločne jej pomohli povýšovať ručníky pre svadobčanov. Na svadobnú hostinu prispievali svadobní hostia, ale i nepozvaní spoluobyvatelia koláčmi, aby odbremenili svadobnú rodinu, najmä matku od práce a výdavkov. Postupne sa pridávali k darom i zákusky a podľa druhu príbuzenskej a priateľskej spriaznenosti tradične aj 1 – 3 živé sliepky na svadobnú mäsovú polievku. Gazdina si zapamätala, koľko kto a čoho priniesol a vrátila to pomocníckam pri podobnej príležitosti (*„to bolo také požičané“* – Šára). Zatiaľ čo najbližšia rodina a susedky pod vedením kuchárky pripravovali jedlá, družice zbierali po dedine jedálenské potreby do prútených košov, o čom si viedli písomné záznamy. Muži a mládenci vyprázdnili miestnosti v dome a pripravili v nich provizórne sedenie na stolovanie, neskôr už stavali na tento účel na dvore šiator zakrytý vozovými plachtami.

Pri úmrtí člena rodiny sa spolupatričnosť prejavovala účasťou na večernom modlení sa pri nebožtíkovi a v plnení drobných služieb, o ktoré pozostalí požiadali. Výpomocou a zároveň čestnou funkciou bolo i nesenie rakvy so zosnulým.

Medzi tradičné príležitosti pre vzájomnú výpomoc patrí i stavanie rodinných domov, pri ktorom sa do veľkej miery využívali i prírodné danosti lokality.⁴ Po vojne nastal celkový vzrast vo výstavbe rodinných domov, najmä po rozparcelovaní časti blízkych polí na stavebné účely. To dovoľovalo obyvateľom bezplatnú výmenu služieb a protislužieb, pričom odmenou za účasť na práci bolo iba počastovanie chlapov po dolovaní hliny a dovoze stavebného materiálu, resp. príprave blata na stavbu stien. Tradícia výpomoci pri stavbe domu pretrvávala i v 80-tych rokoch 20. st., kedy sa už murovali domy aj z priemyselne vyrábaných a kupovaných pálených tehál. Práca sa poskytovala zdarma, platilo sa iba majstrom: murárovi a tesárovi.

Osobitnou formou združovania sa bolo vytváranie spolkov chovateľov hospodárskych zvierat. Spoločne sa pásli kŕmne ošípané, hovädzí dobytok, dočasne nepriahané kone a žriebätá. Pásli a strážili ich najatí pastieri: gondáš, kraviar a čikoš, čím sa v rodine ušetrila jedna pracovná sila, ktorá sa mohla venovať inej robote. Zvieratá sa na pasienok vyhánali denne (s výnimkou zimného obdobia, kedy vychádzali len prasatá). Pastieri zachovávali zaužívané zvyky, napr. vinšovanie a vy-

⁴ V Šáre budovali ešte do 40 rokov 20. st. domy nabíjané hlinou z miestneho pasienka (*nabíjanice*) a domy vykladané z blata do 60-tych rokov.

beranie časti svojej odmeny v naturáliách a potravinových daroch, signálne znamenia o výhone a príchode zvierat domov a pod. Najdlhšie sa v spoločnej čriede na obecnom pasienku pásli kravy (vo Veňarci do r. 1979) a pri dohľade na ne sa striedali ich majitelia v postupnej následnosti. V obecných chlievoch a stajniach sa zväčša chovali aj plemenné zvieratá: kance, býky a žrebce. Zvyčajne sa o ich chov starali pastieri. Miestami mali na dopestovanie krmiva pre býkov osobitnú obecnú lúku (*Paškácija* – Veňarec), na ktorej vlastníci kráv pod dohľadom členov obecnej rady spoločne kosili trávku a vozili seno do dedinskej stodoly (*pajty*).

Ochrana polí pred zlodejmi a poškodením zvieratami zabezpečovali spoločne najímaní hájníci. Pri dozrievaní úrody spávali na poli v chatkách (*guňhových*) a popri nízkej finančnej mzde od obecného úradu dostávali počas roka aj gazdami dopesťované naturálie: zemiaky, kukuricu, strukoviny či inú zeleninu. Na Vianoce si vybrali mierku obilia podľa rozlohy tej- ktorej vinice, tiež koláče a víno či pálenku.

Združovanie sa do spolkov a organizácií bolo zo strany vidiečanov veľmi nízke, ba i žiadne (Šára). Značná chudoba nútila obyvateľov, aby sa od ranej mladosti usilovali o uplatnenie v rôznych sezónnych a celoročných zamestnaniach mimo obce. Táto skutočnosť organizované formy spolčovania obmedzovala. Miestami sa u mladých ľudí udržiavala tradícia vytvárania neformálnych mládeneckých spolkov. Na ich čele stál volený *paholski richtár*, ktorý udržiaval poriadok medzi mládežou a spolu s ostatnými sa staral o kultúrne podujatia v obci (Senváclav).

Protipožiarna ochrana obce nebola po celý rok zabezpečená rovnako. Zvyšovala sa najmä v letnom období počas žatvy, kedy sa občania dobrovoľne pripájali k službukonajúcemu hasičovi a zapájali sa do svojpomocného stráženia očakávanej úrody obilia. Tento druh dedinskej svojpomoci zanikol v 80-tych rokoch 20. st. Odtedy túto povinnosť prevzal na seba štát a organizácia požiarnej ochrany. Avšak v prípade nahlásenia požiaru v chotári „*nikto nerozmýšľa, čo, kto a ako, ľudia berú lopaty a bežia hasiť*“, takže svojpomoc v prípade núdze stále pretrváva.

Hlboké korene má u Slovákov v katolíckych obciach vytváranie a fungovanie náboženských modlitebných tzv. ružencových spolkov, ktoré zvyšovali zbožnosť dedinčanov a boli podporované i cirkvou. Záujemci boli organizovaní do tzv. *ruží*, na ich čele bola vedúca (*mátka*), ktorá riadila každomesačnú výmenu lístočkov s povinnými ružencovými modlitbami a viedla povinné večerné modlitby (*večjerne* – Senváclav). Pre fungovanie spolku bolo potrebné vytvoriť v obci aspoň 3 *ruže*. Najskôr do nich patrili muži i ženy, v poslednom čase sa však tento spolok zmenil na ženský a pre nedostatok mladších nástupkýň jeho činnosť upadá.

Vo všetkých obciach fungujú cirkevné spevokoly. Účinkujú predovšetkým pri význačných kalendárnych sviatkoch a pohreboch. Ich činnosť, nácviky, repertoár a vystúpenia záviseli vždy od ich vedúcich, ktorými boli príbuzní duchovných, kantori a hudobne vzdelané osoby v obci.

ZMENY V TRADÍCII SPOLČOVANIA A ZDRUŽOVANIA SA

K najväčším zmenám v oblasti združovania a spolčovania sa prišlo v druhej polovici 20. st. Pozemkové vlastníctvo súkromnej pôdy bolo kolektivizované a zoštátnené, a to i proti vôli roľníkov. V dôsledku toho zanikli združovanie sa a výpomoc na poli a z veľkej časti i spoločné práce vo dvoroch hospodárov. K tomuto procesu prispela i zmena zamestnania a bydliska najmä mladšej generácie sťahujúcej sa do mestských sídiel, čo znížilo možnosti vytvárania kooperačných skupín. Postupne sa prestali chovať hospodárske zvieratá – najdlhšie, do konca 60-tych rokov 20. st., pretrvával chov hovädzieho dobytku a najímanie spoločného pastiera pre dozor nad ním. Ostatné formy spoločného pasenia a najímania pastierov sa zrušili už skôr. Najdlhšie, i keď v oklieštenej forme, pretrvávalo obrábanie časti ponechaných vinohradov a dorábanie vína. Hájníci sa však už nenajímali, ak áno, mzdu mali nie naturálnu, ale peňažnú.

Zavádzanie nových strojov a postupov na obrábanie polí a na vykonávanie prác v domácnosti, zlepšenie služieb obyvateľstvu výstavbou kultúrnych domov s reštauračnými možnosťami, tiež domov smútku pre uloženie zomrelých a na poslednú rozlúčku s nimi, toto všetko viedlo k znižovaniu potreby združovania sa a spolupráce.

Isté formy dobrovoľníckej činnosti, združovania a spolčovania však i naďalej (aj keď v pozmenených formách, motiváciách a či funkciách) pretrvávajú a stále sú súčasťou života dedinčanov. Okrem hore spomínaných sú to napr. dobrovoľnícke práce na úprave domov a ich okolia, tiež úprava obce, ktoré sa dnes robia už i z reprezentačných dôvodov, kvôli prichádzajúcim návštevníkom obce, turistom. Rovnako pretrváva upratovanie a kvetinová vyzdobovanie kostola, ktoré sa robia dobrovoľne a podľa poradia domov veriacich. Ďalej možno spomenúť podieľanie sa na organizovaní obecných slávností a regionálnych festivalov, pracovnú a spoločenskú účasť na významných rodinných udalostiach a pod.

NOVÉ DRUHY SPOLUPRÁCE A SPOLKOVEJ ČINNOSTI

Od 90-tych rokov možno zaznamenať prudký nárast dobrovoľníckych aktivít v obciach. V prvom rade sa zvýšil nárast inštitucionálnych foriem tejto činnosti, organizovanosť obyvateľov a vznikli združenia, reprezentujúce lokalitu navonok. Rozvinulo sa folklórne hnutie a zakladali sa združenia uchovávané a rozvíjajúce tento druh činnosti napr. spevácke folklórne a tanečné skupiny, ktoré viedli miestni vzdelanci, inteligencia alebo aj vyštudovaní odborne pripravení vedúci. Obce si svojpomocne budovali pamätné a ľudové izby, dedinské múzeá s originálnym do-

mácim nábytkom, pôvodným domovým mobiliárom a ľudovým odevom.⁵ Novozriadené miestne kultúrne centrá, ktoré spolupracovali s regionálnymi, ale i celoštátnymi strediskami, podporovali túto činnosť.

Príkladom pre takéto, ale i ďalšie nové dobrovoľnícke aktivity, môže byť dnes obec Veňarec. Tu niektorí z miestnych vzdelancov zaznamenali, že napriek zrušeniu blízkych podnikov a následnej vysokej nezamestnanosti, žijú obyvatelia zo sociálnej podpory a nevrátili sa ani len k obrábaniu zaburinených prídumových záhrad a už vôbec nie ladom ležiacich polí. Pri Miestnom kultúrnom centre a Katolíckej charite vzniklo hnutie „*Neprizerajme sa nečinnne*” (*Ne nézzük tétlenül*)⁶. Tejto aktivite pomohlo i prisťahovanie sa maďarsko – holandského manželského páru do obce. Tento nadviazal kontakty s dobrovoľníckou organizáciou v Holandsku, ktorá Veňarec finančne i materiálne podporuje. Nadšenci uznávajú heslo „*Nedat' ľudom rybu, ale sieť*” (*Ne halat, hanem hálót*). Učia záujemcov, ako dobre a efektívnejšie hospodáriť, nakupujú a rozdeľujú potrebné náradie, osivo a sadivo z peňazí zahraničných nadácií. Pre túto činnosť vytvorili sieť patrónov, tzv. *mentorov* – miestnych učiteľov a poradcov, ktorí prednášajú, radia a kontrolujú pridelené hospodáriace rodiny (na jedného patróna pripadá cca 6 – 8 rodín). Títo pracujú a radia zadarmo, len pre dobrý pocit, a pôsobia i po iných sociálnych stránkach. Spočiatku sa do záhradníčenia a pestovania zeleniny pre domácnosť zapájali len rómske rodiny Veňarcov, ktorým obec zdarma prideliла pozemky pri dedine. Teraz sa pridávajú i nerómski obyvatelia zo stredných vrstiev, ba pribudli dve desiatky rodín zo susednej obce.⁷

SPOLUPRACUJÚCE LOKÁLNE A REGIONÁLNE INŠTITÚCIE, CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA

Z hľadiska organizovania dobrovoľníckych aktivít je priaznivým prvkom, keď spolky združenia a inštitúcie navzájom spolupracujú. Vo Veňarci sa osvedčila predovšetkým spolupráca medzi neziskovou organizáciou *Za Veňarec* (maď. *Ványarcért*), kultúrnym centrom, miestnou obecnou samosprávou, cirkvou, ale aj školou,

⁵ Napr. vo Veňarci popri dedinskom dome zriadili aj múzeum bábik v tradičnom ľudovom odeve, ale aj v slovenských krojoch v iných častiach Maďarska.

⁶ V súčasnosti je väčšina obyvateľov dediny evanjelického vyznania, ktorí sa tiež zapojili do tejto aktivity.

⁷ Zo šiestich prvých spolupracujúcich žien – zakladateľiek sa sieť spolupracovníkov rozrástla na 11 mentorov a 85 rodín. Poľnohospodárske produkty sa nespeňazujú, konzervujú sa a dodávajú zdarma miestnej škôlke, škole a vývarovni pre dôchodcov.

škôlkou, športovými klubmi, *Občianskou strážou*, organizáciami Slovákov, regionálnym *Združením novohradsko – hevešských Slovákov* a ďalšími inštitúciami a združeniami. Spolupráca lídrov býva do istej miery pozitívne ovplyvnená aj kumuláciou funkcií, profesijných kompetencií a členstva v združeníach a neformálnych skupinách ich vedúcich, ktorí zastávali dôležité pozície v obci (napr. v jednej osobe učiteľka základnej školy, členka kultúrnej komisie na obecnom úrade, reprezentantka v regionálnom združení Slovákov, členka miestnej charitatívnej organizácie a spoluorganizátorka kultúrnych podujatí v obci ap.)

Úspešnou celoobecnou akciou, na ktorej sa táto spolupráca prejavuje, je už niekoľko rokov organizovanie tzv. *Haluškoveho festivalu* každú druhú sobotu v septembri, ktoré prerástlo do regionálnych, ba i širších rozmerov. Počas festivalu sa robí výstava dopestovaných produktov a výrobkov z nich, spojená s predajom a oceneniami najkrajších a najchutnejších výpestkov, súťaž v bielení zemiakov, triedení šošovice pomiešanej s hrachom, detská súťaž obrázkov o záhradných prácach, športové súťaže, na ktorých sa podieľajú i spriatené obce a pod.

Združovanie obcí na regionálnom a záujmovom základe zohráva veľkú úlohu v kultúre lokalít, obývaných Slovámi. Obce v oblasti Pilíšskeho regiónu sú združené v spolku, ktorý každoročne, vždy v inej dedine organizuje fašiangový bál, v lete výstup na vrch Pilíša. Pre Senváclav sú ďalšími spriatenými obcami v Maďarsku Mogyorósbánya, na Slovensku Brusno a Mužla, s ktorými sa navštevujú a vymieňajú si skúsenosti s komunitnými aktivitami. Základná škola spolupracuje so slovenskou obcou Most pri Bratislave, organizuje výmenné jednodňové pobyty školákov, spojené so športovými stretnutiami a rôznymi súťažami. Veňarec spolupracuje s Dolnou Strehovou na Slovensku, tak isto organizujú jednodňové návštevy a súťaže pre školákov, pozývajú zástupcov obce na rôzne kultúrne akcie. Šárania rozvíjajú spoluprácu so slovenskou obcou Kalinkovo pri Bratislave a sú príkladom toho, že vo vedomí ľudí stále pretrváva spolupatričnosť s obyvateľmi, ktorí sa koncom 40-tych rokov vysťahovali na Slovensko v rámci výmeny a repatriácie obyvateľstva. Cítia potrebu udržiavania kontaktov s nimi aj v tretej generácii potomkov.

V r. 2012 vyhral Veňarec súťaž na organizovanie tzv. *Európskych dní*, venovaných kultúre, športu, remeslám, návštevám múzeí, exkurziám a „gala večeru“, v ktorom sa prezentovali zástupcovia každého zúčastneného štátu (v r. 2011 to bolo Poľsko, Rumunsko, Rakúsko, Slovensko a Maďarsko). Cieľom bolo vzájomné spoznávanie sa účastníkov a odstraňovanie medzietnických bariér. Išlo o vydarenú akciu, na ktorej nezištne pracovalo 150 miestnych dobrovoľníkov, zabezpečujúcich ubytovanie, stravu a kultúrne akcie počas troch dní. Dobrovoľnícka organizácia *Občianska stráž (Polgársőrség)* udržiavala poriadok medzi 3000 návštevníkmi, organizovala dopravu a parkovanie áut.

Pre obec a jej kultúrny a spoločenský rozvoj bol veľkým prínosom návrat istého rodáka k trvalému pobytu a pôsobeniu v obci pred niekoľkými rokmi. Tento výborne ovláda prácu s počítačom a našiel cieľ svojej pôsobnosti, ktorý má význam aj pre zviditeľnenie, propagáciu a príjmy pre túto lokalitu. Hľadá výzvy, vypracováva pre obyvateľov projekty alebo ich zadáva spolupracovníkom mimo obce na ich doladenie, preklady. Jeho najbližšou ambíciou nateraz je naučiť Veňarcov pestovať liečivé rastliny, zbierať, baliť a dodávať ich oficiálnym predajcom. V ďalšej etape chce v obci oživiť staré remeslá, vyrábať napr. staré i zmodernizované košíkárské produkty a predávať ich aj do zahraničia (spočiatku do Holandska). Tento líder má jasnú víziu spôsobu, ako zvýšiť zamestnanosť obyvateľov a zlepšiť ich životné podmienky, a jej napĺňanie poskytuje prácu i jemu.

Týmto sa spätne zvyšuje i lokálna identita obyvateľov, ktorá je úzko prepojená so suicentrizmom a ochotou podieľať sa na zlepšovaní svojich životných podmienok v obci, zapájať sa do aktivít, prospešných pre celok, ktoré sú v konečnom dôsledku prospešné aj pre nich samotných. Suicentrizmus sa prejavuje aj hrdosťou na vlastnú lokalitu, a to smerom k jej obyvateľom, ale i navoní – k obyvateľom okolitých obcí. V autoprotekcii spoluobyvateľov je istá tendencia vyššie hodnotiť, nadsadzovať pozitivitu svojich vlastností v porovnaní s okolím (pohostinnosť, ústretovosť ľudí voči ostatným, krásu krojov, výnimočnosť obyčajov, najlepší vzhľad obce, najlepšiu občiansku vybavenosť, vybudovanú dobrovoľníckou činnosťou atď.). (Mlynka, 1999, s. 67 – 74). Deje sa to v rámci každodenného porovnávania či konfrontácie vlastnej kultúry a sociálnych vzťahov so širším okolím, susednými lokalitami.

ZÁVER

Poznatky, získané na výskumoch kultúry Slovákov, žijúcich v Maďarsku, preukázali značnú mieru neformálnych druhov vzájomnej spolupráce obyvateľov v prvej polovici 20. storočia. Avšak v porovnaní so širším okolím bol počet príležitostí pre jej uplatnenie nižší. Možno to pripísať veľkému počtu detí v rodine, kde staršie deti spolu s dospelými mohli vytvoriť dostatočnú kooperačnú skupinu. Ďalším faktorom bola značná chudoba obyvateľov, ktorá nútila už aj dospelievajúcu mládež k odchodu z obce. Ak sa to nepodarilo, vytvoril sa veľký potenciál lacnej pracovnej sily, ktorú mohli využívať bohatší roľníci v čase naliehavých sezónnych prác, čo tak isto obmedzovalo bezplatnú výpomoc. Výnimku tvorila rozvinutá recipročná spolupráca pri stavaní rodinných domov, ktorá bola intenzívna a fungovala i na konci 20. storočia.

K najväčším zmenám v tejto oblasti prišlo v druhej polovici 20. st. Pozemkové vlastníctvo súkromnej pôdy bolo kolektivizované a zoštátnené, a to i proti vôli roľ-

níkov. V dôsledku toho zanikli združovanie sa a výpomoc na poli a z veľkej časti i spoločné práce vo dvoroch hospodárov. V spoluúčasti na významných rodinných udalostiach tiež prišlo ku zmene kvantity, ale i kvality. Túto spôsobili lepšie služby obyvateľstvu a dobrovoľná výstavba verejno – prospešných budov a zariadení.⁸

V súčasnosti dobrovoľníctvo a združovanie v obciach nadobúdajú viacej inštitucionálne formy a rozširujú sa na regionálnu, ba i cezhraničnú spoluprácu.⁹ V tomto procese sa ukázala ako dôležitá a pozitívna, ba až nevyhnutná prítomnosť a angažovanosť schopných nadšencov – lídrov v lokalite. Výsledkom dobrovoľníckych aktivít je i posilnenie lokálnej identity a suicentrizmu obyvateľov vidieka, ktoré sú dôležité pri zachovávaní miestnej kultúry.¹⁰

■ LITERATÚRA

- BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, Anna – MARČEK, Eduard – MRAČKOVÁ, Alžbeta: *Analýza dobrovoľníctva na Slovensku*. Bratislava, PDCS o. z. – PANET, 2009. 92 s.
- JANTO, J.: Sociálne siete a obnova mestských panelových sídlisk. In: *Slovenský národopis*, roč. 60, č. 1, 2012, s. 18 – 37.
- MLYNKA, L.: Suicentrizmus a stereotypy v interlokálnych vzťahoch. In: *Etnologické rozpravy*, č. 2, Bratislava, 1999, s. 67 – 74.
- ŠKOVIEROVÁ, Zita: Vzájomná výpomoc, dobročinnosť a ich morálne a sociálne súvislosti. In: *Tradícia, etika a civilizačné zmeny*. K. Jakubíková, Ed. Bratislava, Prebudená pieseň, 1999, s. 70 – 78.
- ŠKOVIEROVÁ Zita: Príspevok k pracovným a spoločenským vzťahom v Senváclave (Pilisszentlászló). In: *Z výsledkov medzinárodného výskumného tábora v Senváclave*. A. Hornoková–Uhrinová, Ed. Békešská Čaba, VÚSM, 2010, s. 83 – 92. E-mail kniha
- ŠKOVIEROVÁ Zita: K tradíciám spôsobu života a sociálnych vzťahov Slovákov v obci Šára. In: *Materiálové príspevky ku kultúre a spôsobu života v Dabaši–Šáre*. A. Kováčová, T. Tušková, A. Uhrinová, Eds. Békešská Čaba, VÚSM, 2011, s. 120 – 129.

⁸ Existencia a sociálne siete spolu s ich vplyvom na komunitný rozvoj sú zaznamenané i v mestskom prostredí. (Janto, 2012)

⁹ Pozitívne skúsenosti v spájaní sa so širším okolím a spriatelnenými obcami susedných štátov pri vykonávaní dobrovoľníckych aktivít majú i ďalšie obce. Priaznivý dosah majú najmä v posilňovaní lokálnej identity občanov.

¹⁰ Príspevok je výsledkom riešenia grantovej úlohy VEGA – „Dobrovoľnícke aktivity a združovanie sa na Slovensku v 21. storočí“ č. V-14-094-00.

■ REZÜMÉ

A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK ÖNKÉNTESÉK AKTIVITÁSAI

A tanulmány bemutatja a szerző kutatási eredményeit a magyarországi szlovákok hagyományos aktivitásairól. Ezeket a helyi lakossággal történő beszélgetések alapján, különböző szakmai és levéltári anyagok tanulmányozása során gyűjtötte össze. A szerzett ismeretek egyik csoportját az utóbbi 70 év hagyományos aktivitásai alkotják. Ezek közé tartozik a kölcsönös segítségnyújtás a mezőn, a ház körül és a háztartásban, valamint a családi eseményeknél, együttműködés az állattartásban, a vagyonvédelemben és segítségnyújtás különböző kényszerhelyzetekben. Némelyek ezek közül már nem léteznek, de vannak olyanok is, amelyek új formákban újraéledtek. A szerző bemutatja a testvérvárosok interlokális, regionális és nemzetközi együttműködés legújabb formáit is, és azok hatásait a magyarországi szlovákok kultúrájára.

■ SUMMARY

VOLUNTEER ACTIVITIES OF SLOVAKS IN HUNGARY

The paper presents the traditional voluntary activities of Slovaks in Hungary based on the research findings of the author. She gathered it through interviews with local inhabitants and study a variety of professional and archival materials. The data obtained are divided into those that demonstrate traditional local volunteer activities in the period of last 70 years. These include reciprocal assistance in the farm, in the yard of a home, at family occasions, and cooperation in animal breeding, for the protection of property or emergency assistance. Some of them have disappeared, some have changed and there are those revitalized in new forms. Also there are described the latest forms interlocal, regional and international co-operation of friendly communities and their impact on the culture of Slovaks.

K JAZYKOVÝM AUTOBIOGRAFIÁM JUBILANTA A VEŇARČANOV

Alžbeta Uhrinová

V príspevku budú prezentované výsledky výskumov, ktoré som realizovala v 33. národopisnom tábore a s jubilantom. Výber témy určilo nielen to, že Ondrej Krupa bol jedným zo zakladateľov, iniciátorov kolektívnych výskumných táborov a oslavuje teraz svoje okrúhle životné jubileum, ale popri týchto závažných dôvodov predovšetkým spoločná výskumná metóda: jazyková autobiografia.

Po opise tejto metódy budú predstavené niektoré vybrané jazykové životopisné údaje oslávenca a respondentov z Veňarca so zvláštnym zreteľom na slovenský jazyk. Počas empirického výskumu som nerozlišovala, či ide o slovenčinu ako materinský jazyk alebo ako druhý jazyk, čiže jazyk predkov, resp. ako cudzí jazyk. Vo vyhodnotení výskumných zistení som však nemohla a ani som nechcela obísť túto otázku.

V kruhu Slovákov v Maďarsku sa nezbierali ešte jazykové autobiografie. Problematiku osvojenia a používania jazyka skúmali – samozrejme – lingvisti, hlavne sociolingvisti, napr.: Anna Divičanová (1993, 1999, 2002, 2003, 2004), Mária Žiláková (1996, 2004, 2005, 2008), Mária Homišinová (2003, 2006), Tünde Tušková (2005, 2012), Alexander Ján Tóth (2005), Alžbeta Uhrinová (2005, 2008, 2011) a ďalší. Otázku jazyka nemohli obísť ani bádatelia iných vedných disciplín, ktorí robili výskumy v kruhu slovenskej národnosti: napr. ani náš jubilant (2008), ani na jubilejnej konferencii prítomní zahraniční a domáci kolegovia.

Spomenuté lingvistické výskumy sa na základe väčšieho počtu odpovedí, resp. respondentov snažili objektívne charakterizovať jazykovú situáciu v skúmanom období. Pomocou jazykovej autobiografie zase z hľadiska jednotlivca dostaneme subjektívny a komplexný pohľad na dané a nielen jazykové otázky.

JAZYKOVÁ AUTOBIOGRAFIA AKO VÝSKUMNÁ METÓDA

O jazykovej autobiografii ako výskumnej metóde som prvýkrát počula na konferencii, ktorá bola organizovaná z príležitosti 100. výročia narodenia jazykovedca Eugéna Paulinyho v roku 2012 Bratislave na Univerzite Komenského. Medzi

účastníkmi konferencie bol popredný český lingvista a orientalista Ivo Vasiljev, ktorý vo svojej prednáške hovoril o tejto metóde a predstavil svoju knihu: *Život s více jazyky: Jazyková autobiografie* (2011). Publikácia ako prvá svojho druhu vyšla v Česku v sociolingvistickej edícii Filozofickej fakulty Karlovej univerzity v Prahe *Jazyk společnost, interakce*. Hlavní editori edície sú Jiří Nekvapil a Marián Sloboda. Marián Sloboda napísal aj doslov ku knižke, v ktorom na základe hlavne v anglickom jazyku prístupnej odbornej literatúry analyzuje jazykovú autobiografiu (Sloboda, 2011). Pomocou jeho štúdie predstavím túto výskumnú metódu.

Jazykové autobiografie vychádzajú približne od konca osemdesiatych rokov. Často však ide o životopisy či memoáre migrantov, ktorí v nich zachycujú, ako sa so životom v novom, spočiatku cudzom prostredí musia vnútorne i navonok vyrovnávať. V ďalších publikáciách zase skúsenosti ľudí spojené s inými jazykmi, prostrediami a kultúrami nevyznievajú ako ťažké alebo dilematické, práve naopak, v autobiografiách tejto skupiny vidno, že ich tešia a obohacujú život autorov.

Jazykové autobiografie môžeme chápať ako osobnú výpoveď, ktorou viacjazyční autori môžu povedať niečo čitateľom, odovzdať im napríklad nejaké poznatky, skúsenosti, pocity alebo posolstvo týkajúce sa osvojovania a používania jazykov.

Jazykové životopisy vníma M. Sloboda aj ako zdroj inšpirácie, ako pozvanie uvažovať o vlastnej jazykovej situácii, o situácii blízkych a známych alebo aj širšie o postavení a úlohe jazykov vôbec.

Okrem funkcie osobnej výpovede alebo inšpirácie môže byť jazyková autobiografia i výskumnou metódou, keď výskumník alebo výskumníčka požiadať respondentov, aby im na účely výskumu porozprávali alebo napísali svoju jazykovú autobiografiu (alebo jazykovú autobiografiu niekoho iného, napríklad člena ich rodiny). Biografická metóda sa uplatňuje už niekoľko desaťročí najmä v sociológii, ale pomerne bežná je aj v historických vedách v rámci výskumu tzv. orálnej histórie, ďalej v psychológii, aplikovanej lingvistiky, sociolingvistiky a v niektorých ďalších disciplínach. Svedčí o tom celý rad publikácií. Biografická metóda zaujíma významné miesto aj v slovenskej, aj v maďarskej vede. (pozri k tomu napr. Ferencuchová, 2012; K. Horváth, 2009; Kövér, 2014; Kšiňan, 2010)

Jazyková autobiografia patrí z hľadiska delenia metód sociálneho výskumu na kvantitatívne metódy (ktoré pracujú s kvantami a číslami) a kvalitatívne metódy (ktoré sa zameriavajú na kvalitu, povahu javov) k týmto druhým ku kvalitatívnym metódam. Výhoda jazykových autobiografií je podľa Mariánom Slobodom (2011) citovaných diel, že sú nesmierne bohaté na údaje týkajúce sa subjektívneho prežívania jazykov, ich osvojovania a používania. Poukazujú na to, že medzi osvojovaním a používaním jazyka, hoci sa s nimi v odbornej literatúre často zaobchádza oddelene, jasná hranica v reálnom živote nie je. Navyše obidve tieto jazykové čin-

nosti sú v ľudskom živote tesne previazané ďalšími aspektmi života, ako napr. medziľudskými vzťahmi, vzdelaním, prácou atď. Jazykové autobiografie toto spravidla zachycujú a autori ponúkajú predstavy, akým spôsobom sú rozličné aspekty života navzájom previazané práve v ich živote.

Z jazykových autobiografií sa ďalej dozvedáme, že znalosť jazykov je procesuálna záležitosť, v priebehu života človeka sa neustále mení.

Jazykové autobiografie ďalej odкрývajú i rozličné spôsoby, ktorými sa človek stáva multilingválny. Takým sa môže stať zámerne, keď sa z určitých dôvodov rozhodne naučiť sa niekoľko jazykov. Viacjazyčným sa človek môže stať do veľkej miery aj nezámerne, vďaka rôznym historickým a politickým udalostiam, riadením osudu ako napríklad v prípade emigrantov alebo menšín. Jazykové autobiografie umožňujú spoznávať vzťah medzi subjektívnym prežívaním, jazyka a prežívaním vlastnej identity, ale aj spôsoby vyrovnávania sa s identitami vnucovanými človeku okolím. Jazykové autobiografie sú aj v tomto smere bohatým zdrojom, ktoré umožňujú spoznávať vývin osobnej, prežívanej identity dvoj- alebo viacjazyčného človeka. Preto môže byť veľmi užitočná táto metóda aj pri výskume minoritných spoločenstiev.

Jazykové autobiografie odкрývajú ďalej rozličné cesty, ktorými si ľudia osvojujú jazyky. Možno sa z nich dozvedieť nielen to, či išlo o zámerný alebo nezámerný proces a aké mal dôsledky pre ich život, ale aj aké konkrétne metódy si autori vybrali alebo sami vynasli na učenie sa nového jazyka.

Nedostatok písomných dokladov o nejakej minulej dobe, najmä z perspektívy samých skúmaných sociálnych skupín je ďalším z dôvodov, ako môžu byť užitočné pri výskume subjektívnych i objektívnych stránok jazykových prežitkov.

Jazyková autobiografia má však aj ako metóda svoje úskalía, ktoré vyplývajú z toho, že je spätným, retrospektívnym pohľadom a má spravidla naratívny formát, zvyčajne v rámci interview výskumníka s respondentom. Jednoducho povedané, nemožno to, čo respondent rozpráva o nejakom minulom, časovo vzdialenom jave chápať ako presne to, čo v tom čase aj prebiehalo. Navyše sa do takej autobiografie nutne premieta aj vzťah medzi respondentom a výskumníkom. Napriek týmto nebezpečenstvám jazykové autobiografie vo veľkej miere obohacujú poznatky o osvojovaní a používaní jazykov ako i o dejinách a súčasnosti skúmaných kolektívov.

Z JAZYKOVEJ AUTOBIOGRAFIE ONDREJA KRUPU (NAR. 1. OKTÓBRA 1934)¹

Rozhovor s Ondrejom Krupom sme nahrali 25. a 26. februára 2014 u nich doma v Békešskej Čabe.² Jazyková autobiografia jubilanta vo veľkej miere presahuje rámec tohto vedeckého žánru. Je to osobná výpoveď vedca, ktorá okrem životopisných údajov dobre reprezentuje, ba analyzuje miestne a celoštátne spoločensko-politické procesy, historickú dobu v ktorej žil, resp. žije. V prílohe sú publikované úryvky z autobiografie O. Krupu (Príloha č. 1), v príspevku mám možnosť len vyzdvihnúť niektoré zastávky, zaujímavé fakty z jeho života so zvláštnym zreteľom na slovenský jazyk.

Slovenčina je materinským jazykom nášho respondenta. Osvojil si ju od rodičov a v detstve sa rozprával v Alberte (Csanádalberti) na sálaš i len po slovensky:

„...že kedy a ako som začal po slovensky hovoriť neviem, ale iste som začal po slovensky. O mojej rodine môžeme vyukázať, že všetci boli Slováci... Celá rodina bola slovenská, aj slovenský život sme mali, slovenské zvyky, tradície. To všetko tak bolo, na svadbe, na krstínach, všade tak... Celá dedina slovenská bola, každý po slovensky hovoril, aj susedstvo, všetci aj na Pitvaroši, na Komlóš, kam sme chodili, aj v kostole, doma, všade... Po maďarsky nikto nehovoril. No, čabjanska rodina, ktorí žili na Čabe – tí robotníci boli – tí už doniesli maďarčinu, ale s nami len po slovensky... Po maďarsky ako som začal, tiež neviem. Chodil som do óvode a óvodárka, úvodárka (tak sme vra-veľi) vedúca nevedela po slovensky, len dada, ona bola Slovenka. Tam všetko po maďarsky šlo a nebol nijaký konflikt, že som nerozumel, tak vzrástla aj tá maďarčina do môjho umu...”³

V základnej škole, v cirkevnej, evanjelickej, keď O. Krupa začal ju navštevovať, vyučovali už po maďarsky, ale žiaci počas prestávok medzi sebou sa rozprávali ešte po slovensky, len náboženstvo sa učili v slovenčine, resp. v bibličtine:

„Desatoro v bibličtine sme sa učili..., Malý katekizmus v bibličtine..., biblické historky po slovensky a potom bolo naše nárečie. Tri jazyky! To tak skomolil jazyk, že veľmi... Ale keď prečítam tie listy alebo písomné veci tých našich farárov, ktorí vtedy po slovensky kázali a písali tieto, že aká bola ich slovenčina. Taká skomolená tiež. Teda tí evanjelickí kňazi, ktorí tu žili na Dolnej zemi, Slováci, ani tí nevedeli presne... Lebo

¹ O. Krupa, žiaľ nedožil prezentáciu svojho jubilejného zborníka, zomrel 14. júla 2015.

² Aj touto cestou mu ďakujem za ochotnú a ústretovú spoluprácu, ako aj jeho manželke Kataríne za starostlivosť, keďže nám zabezpečila ničím nerušené podmienky (a výbornú kávu i zákusky)

³ Rozhovory v štúdiu uvádzam nezmenené, tak ako odzneli. Pri prepise zvukového materiálu som sa snažila zachovať pôvodný, hovorový štýl a jazyk citovaných výrokov.

aj oni miešali bibličinu. Tak miešali, ako aj starejšovia rečia. Ešte na Komlóši v 80. – 90., radšej 90. rokoch som zbieral aj také starejších rečí, ktoré ešte v bibličtine hovorili. Teda oni boli vtedy 70-roční. ... Na Komlóši ešte aj 48. v bibličtine hovorili starejšovia. Teda táto bibličina veľmi dlho zostala v ľudových zvykoch.

Aj dodnes som si zachoval katechizmus. Hovoril som, keď ma pochovejú, aby z toho prečítali Očenáš... Potom aj po slovensky sme sa učili Očenáš a potom po maďarsky. Očenáš v bibličtine sa mi páči najviac, lebo...

V škole sme nič nepísali, len čítali. Aj to je zaujímavé, že nikto nás neučil švabache, že ako sme sa naučili? V švabachu bol aj malý katechizmus v gotických písmenách. Doma, nočak sme spievali na Kračún alebo na iné sviatke sviatočné vianočné piesne. Hlavne na Kračún sme sa museli naučiť kračúnske piesne, ktorými sme šli koledovať, vinšovať Štedrý večer. Tam boli v Tranosciu a tak som sa naučil, doma, ešte snád' ani v škole som nebol. So starou mamou alebo matkou, obidvaja ma učili tie kračúnske, vianočné piesne. A potom v škole v švabachu sme sa učili Očenáš, Prikázaní... Asi tak sme sa naučili, neviem ako...

Boli vrstvy kultúry. Noviny, slovenské noviny 46. šli už. A osobitne doniesli nám Slniečko, slovenské detské noviny, nočak. A doniesli nám romány, mládežnícke romány. A Sloboda mala detskú prílohu Okienko a tam mali aj verše, aj šakovo, tak aj to sme čítali a pritom rozprávky boli. Ale ešte predtým stará mať, aj moja mať, aj druhá stará mať nám rozprávali ľudové rozprávky po slovensky. Tie vrstvy boli v mojom kultúrnom uvedomovaní.

Moje kultúry sú dvojaké, aj slovenské, aj maďarské, aj ľudová ale aj úrodná. Aj slovenská ľudová kultúra a pravda aj maďarská ľudová kultúra sa stretli vo mne. Slovenská kultúra ma vždy zaujímala ale paralelne aj maďarská. To je veľmi zaujímavé, keď som začal vôbec hovoriť a myslieť, tak len po slovensky som vedel. A potom prišiel druhý jazyk a to nebol cudzí jazyk.. Tieto dva jazyky sú tak spojené, že ani rozdeliť ich nemožno. Moja materinská reč je slovenčina ale druhý jazyk je tiež môj... Bohužiaľ, po slovensky sa už málo hovorí, lebo niet takej slovenskej spoločnosti. Preto som písal vo svojich štúdiách o presťahovaní, že tu rozbili slovenskú spoločnosť. A od tých čias tí, ktorí zostali sa začali prispôbiť väčšmi maďarčiny... Traja chlapci sme ostali na Alberte... Prišli Maďari zo Slovenska, alebo ako sme my uraveli „betelepültek” a od tých čias len maďarsky...”

Z jazykovej autobiografie jubilanta sa dozvieme aj to, ako sa vzdelávala na Dolnej zemi malá a stredná roľnícka vrstva, že čítanie patrilo k ich každodennému životu.

„Bola slovenská tlač, osobitne, keď obsadili Báčku Maďari. Odtiaľ doniesli na Slovenský Komlós slovenské knihy. Na Komlóši na trhu sa predávali. Ale to boli v Budapešti vydané. Teda ja som po slovensky čítal Szigeti veszedelem, celý Toldiho, Štefana kráľa. Tie knihy sme mali zavela, len potom neviem, kde sa podeli. Ale to viem, že sa

zošili, lebo roztrhali sa strany a mamačka štyri knihy Toldiho zošila... Po večeroch sme čítali Toldiho, Michaldu, aj to z Petrovca doniesli... a kalendáre! Kalendáre boli ešte pred prvej svetovej vojne na sálašoch. Boli u starých rodičov a ja som ich čítal. Nikto ma neučil po slovensky čítať, ale som čítal. A potom bol Čabiansky kalendár. Veľmi som ľúbil Čabiansky kalendár. V zime Čabiansky kalendár aj 10-krát som prečítal, od začiatku do konca... Potom vydali Dobšinského rozprávky. Veľmi rád čítali po večeroch otec alebo mama alebo niektorý sused. Susedi prišli a tu nahlas čítali. Boli také večierky."

Ondrej Krupa v priebehu celého svojho života vynaložil nemalé úsilie, aby zachoval a rozvíjal svoj materinský jazyk. Čítal knihy, slovenské časopisy, predplatil Ľudové noviny, sledoval, keď bolo možné, slovenské médiá. V súčasnosti napríklad pravidelne pozerá televízny program TA3.

„My sme počúvali bratislavský rozhlas. Teta Heľa každú nedeľu o pol jednej rozprávala rozprávky v bratislavskom rozhlase. A na sálaši sme vedeli počúvať. V 49., kým som išiel do kolégiuma a doma som bol, tak v nedeľu vždy som počúval rozprávku tety Hely.

Na univerzite rok, nie celý rok som sa učil po slovensky. S Katkou, budúcou manželkou. Drien Karol nás učil. Potom ho preložili do Budapešti...

Čítali sme Kalendár a týždenník Sloboda. Aj Komlášania mali svoje noviny asi Slovenský Hlásnik a Sloboda veľmi kritizovala tie noviny. Chyby opravili červenými a to aj uverejnili. Asi preto, lebo nepodporovali presťahovanie.. Sloboda mal aj Kalendár, to bol propagátorom presťahovania, ale mali aj dobre národopisné články, v tom písal Michal Márkuš.

Čítanie kalendárov v našej rodine bolo permanentné. V našej rodine aj potom kupovali Náš kalendár, keď som prišiel domov z univerzity som čítal Náš kalendár.

Slovenčinu, keď potom som sa neučil, predplatil som seriál Hviezdoslavovú knižnicu. Posielali mi knihy z Budapešti. Z Kollárovej som sa aj naučil jednu epigramu a keď som skúšku mal zo Strednej Európy, som to citoval asistentke, keď som hovoril o pánslavizmu: Co ty Srb, co ty Rus, co ty Čech? Ja Polák jsem! Dívky moje mejte svornost, mluvte slaviac! A páčilo sa jej to na skúške.

Prírodné (slovenskosť- pozn. aut.) patrilo ku mne. A to ma aj zaujímalo. V niektorej rodine som našiel takú hrubú knihu Boj za slobodu v meruôsmych rokoch. Tú som prečítal po slovensky, aj Czinkotského, on bol evanjelický farár a písal o Alberte, ako Haán, všetci títo evanjelický kňazi písali, to vyšlo v češtine, aj tú som prečítal. Mám aj Zlatý fond. Všetko som prečítal. Potom som zase predplatil Kultúrny život, to bol týždenník ako je Élet és Irodalom, literárny a kultúrno-politický týždenník. Zaveľa rokov, tie asi som do 68. rokov predplatil... Predplatil som Ľudové noviny. Ja som musel na teple držať svoj prst, že čo je vo slovenskom svete. Dbal som na to, aby som mal vždy styky so Slovákmi. Permanentne sa chcem zdokonaľovať v slovenčine, aby som neza-

budol, lebo jazyk zabúda... Pre mňa stredoslovenské nárečie a vôbec stredoslovenská materčina je bližšia ako teraz táto úradná

Ako etnograf pokladal za svoje poslanie zachovať pre budúcnosť svoje kultúrne dedičstvo, zbieral zvyky, tradície Slovákov v Maďarsku, a ich aj publikoval. Vďaka práve jeho slovenskému jazykovému dedičstvu sa mu to aj podarilo. Ďakujeme mu.

„Ludová kultúra Slovákov, ktorú som ja zachránil, aj viacerí zachránili, ale čo som ja zachránil, je taký poklad, že na to som hrdý“

Z JAZYKOVÝCH AUTOBIOGRAFIÍ VEŇARČANOV

V ďalšej časti príspevku budú zhrnuté jazykové životopisy, ktoré som zbierala v 33. národopisnom tábore vo Veňarci⁴. Nahrála som 14 rozhovorov, resp. výpovedí. Je zastúpená každá veková kategória⁵ (viď Zoznam). Staršiu vekovú kategóriu reprezentujú vo výskumnej vzorke štyria (3 ženy: 93-, 81-, 66-ročné a 1 muž: 67-ročný), strednú staršiu vekovú kategóriu piati (3 ženy: 63-, 56-, 55-ročné a 2 muži: 63-, 59-roční). Stredná mladšia veková kategória má jedného reprezentanta, vtedy 48-ročného muža, mladšia veková kategória je zastúpená tromi respondentmi (2 ženy: 27-, 21-ročné a 1 muž: 23-ročný), vo vzorke sa nachádza aj jedno dieťa (13-ročný chlapec). Zloženie opýtaných o.i. poukazuje na to, že aj táto obec starne, príslušníci strednej generácie a mladí odchádzajú, lebo vo Veňarci si nenájdu pracovisko, v dedine je vysoká miera nezamestnanosti.

Jazyková autobiografia ako výskumná metóda sa osvedčila aj v mojej bádateľskej praxi, prvýkrát som ju vyskúšala práve počas interdisciplinárneho tábora vo Veňarci. Vďaka individuálnym prípadom, osudom a zážitkom, subjektívnym pohľadom sa skúmaná problematika dá lepšie spoznať, príčiny súčasného stavu slovenského jazyka a vôbec slovenskej národnosti v Maďarsku sa dajú lepšie odhaliť. Čo sa týka jazykovej situácie, vo Veňarci sa potvrdili výskumné výsledky, ktoré sme získali v iných Slováckmi obývaných lokalitách v Maďarsku. Aj tu sme museli konštatovať, že slovenský jazyk vymiera. Prirodzeným komunikačným prostriedkom je len iba v kruhu starších, u 80-90-ročných, ale oni ho ešte veľmi dobre ovládajú. Z generácie na generáciu sa potom postupne zníži kompetencia v materinskom/slovenskom jazyku a zvýši sa kompetencia v maďarskom jazyku. Túto

⁴ O Veňarci a o 33. výskumnom tábore pozri viac napr. Michalik, 2015, Lenovský, 2015, a ďalší autori v tomto zborníku, o táboroch napr. Krupa, 2008

⁵ Vek respondentov a informátorov uvádzame z r. 2013, keď sa realizoval výskum.

jazykovú situáciu potvrdzuje aj respondentmi vybraný jazyk interview. Rozhovor som v každom prípade začala v slovenčine. Bezproblémovo sa mi podarilo v ňom pokračovať s najstaršími Veňerčanmi (93- a 81-ročná žena) a s dvoma učiteľmi slovenského jazyka. S piatimi, zo staršej strednej generácie som sa rozprávala miešane, raz po slovensky, raz po maďarsky. V súvislosti s používaním jazyka, u nich som zbadala pocit menejcennosti, pocit hanby. Oni mali komplexy v používaní jazyka, čo je aj v súčasnosti charakteristické na väčšinu Slovákov v Maďarsku. Piatí, mladší než 50-roční, chceli odpovedať na moje otázky po maďarsky. Mladí – okrem málo výnimiek – už nevedia po slovensky, aj tí, ktorí vedia, sa radšej rozprávajú po maďarsky, lebo svoje slovenské jazykové znalosti a zručnosti nepokladajú za dostatočné. Z toho môžeme usúdiť, že proces výmeny jazyka je aj v tejto lokalite v pokročilom stave. (Pozri k tomu prílohu č. 2)

„*V mojom dectve Veňarec bola slovenská, všade sa hovorilo po slovenski.*”⁶ (muž, r. 1946)

„*Alé už deti, ani vnúčki ni veľmi vpravja, nechcú, keď už aj mne zle ide zo slovenski vraveť, aj ja ratšej maďarski sa zhováram z nima, tak ani oni nechcú, zato ani oni nevedia*” (žena, r. 1950)

„*Nem szívesen beszéllek szlovákul, mert nem tudok jól. A mindennapokban nincs rá sükségem. Ha nem használnjuk naponta, nem lehet anyanyelvi szinten fenntartani egy nyelvet. Elemi szinten megmaradt, de jó lenne, ha jobban tudnék. Középfokú nyelvvizsgám van, de nem használom a szlovákot, ezért elkopik a nyelvtudás. Örültem volna, ha otthon kicsit többet kapok...Ha lesz gyerekem megtanítanám, a kultúrához való kötődést is átadnám.*”

[Nerada sa rozprávam po slovensky, lebo dobre neviem. Vo všedných dňoch slovenčinu nepotrebujem. Keď ju nepoužívame každý deň, nedá sa udržať jazyk na úrovni materčiny. Základné poznatky sa mi zachovali, ale bolo by dobre, keby by som vedela lepšie. Mám jazykovú skúšku stredného stupňa, ale nepoužívam slovenčinu, a preto sa pozabudnú moje jazykové vedomosti. Bola by som rada, keby som ich dostala trochu viac doma... Keď budem mať dieťa, naučím ho po slovensky a odovzdám mu aj väzbu na slovenskú kultúru, vzťah ku slovenskej kultúre.]⁷ (žena, r. 1992)

Na jazykový postoj tunajších Slovákov – bez ohľadu na ich vek – je aj v tejto lokalite charakteristická silná citová väzba, to, že emocionálne sa silne viažu k jazyku a kultúre svojich predkov.

„*Ja ľúbin slovenski sa zhovárať. Ni tak dobre vjen, ale rozumjeť, rozumjen, aj keď vipovjedať vŕsecko nevjen*” (žena, r. 1950)

⁶ Rozhovory, ktoré odzneli v nárečí sú prepísané jednoduchou fonetickou transkripciou.

⁷ Preklad autorka, A. U.

„Strašne veľa môžem tomu dakovať, že som Slováč a viem po slovensky. Prácu v škole, priateľov, že som mohol spoznať Slovensko, že som sa dostal do života Slovákov, do súboru, Pávieho krúžku. Vďaka Anke Hudeczovej – ona organizovala tunajší slovenský život – začali sme sa učiť zvyky tunajších Slovákov. Najprv Veňarsku svadbu sme nacvičovali, už so Štefanom Lamim, pomocou Zväzu Slovákov v Maďarsku. Pozvali nás na Detvu, dva týždne sme tam tancovali... (muž, r. 1950)

„Čo môžem dakovať slovenčine?... Ako to povedať?... V podstate, že som našla seba. Ja som mala už predtým pozitívny vzťah k slovenskej kultúre, ale tu vo Veňarci som sa stala Slovenkou. Tu sa to všetko vo mne vykryštalizovalo. Cez tie roky úplne sa to vo mne vyjasnilo, prišla som nato, že pre mňa je to dôležité. Cítim sa, že som Slovenka úplne. Aj za to som sa prihlásila, aj tak som sa zaregistrovala... (žena, r. 1957).

„Nekem természetes volt, hogy ebben a kettősségben (a szlovák és magyar kultúra hatása alatt – a szerző megj.) nőttem fel. Nekem csak sikerélményem volt, én csak jót tapasztaltam, többnek éreztem magam (a szlovák nyelv és kultúrájának köszönhetően – a szerző megj.). Egerben, a főiskolán hamar kiderült, hogy szlovák vagyok, tetszett az évfolyamtársaimnak. Gyakran kellett mesélnem nekik, meg akarták, hogy mondjam szlovákul... Tartást adott, már a középiskolában az orosz tanulásánál, hogy jobb voltam. Belső stabilizást kaptam, ez pluszt jelentett a számomra, hogy nem kell szégyellnem, hogy én csak egy falusi szlovák kislány vagyok... A munkahelyemen, Balassagyarmaton ez csak megerősödött. Néha tolmácsoltam, vendégeket kísérttem. ...Itthon meg aztán, nagyon!”

[Pre mňa to bolo prirodzené, že som vyrástla v tomto dvojitom (slovensko-maďarskom – pozn. aut.) prostredí. Mám len dobré skúsenosti, cítila som sa úspešne a hodnotnejšie (vdaka slovenskému dedičstvu – pozn. aut.). Na vysokej škole v Jágri rýchlo vysvitlo, že som Slovenka a mojím spolužiakom sa to páčilo. Často chceli, aby som im rozprávala po slovensky... Pomohlo mi to už aj na strednej škole, a to pri učení sa ruského jazyka. Dostala som vnútornú stabilitu, čo bolo pre mňa plus, že nemám sa hanbiť zato, že som len dedinské slovenské dievča... Na mojom pracovisku v Balašských Ďarmotách ma to ďalej len posilnilo. Občas som tlmočila, sprevádzala slovenských hostí... A tu doma, vo Veňarci sa to (slovenská identita – pozn. aut.) potom upevnilo ešte viac!]⁸ (žena, r. 1958)

„Boldog vagyok, hogy a szlovák kultúra és a nyelv része lett az életemnek. A legkedvesebb élményeimet a szlovákiai táboroknak köszönhetem. Például a táborok Hronceben, annyi mindent adtak! Vagy a különböző fesztiválok! Biztosan nem jutottam volna el azokra a helyekre, ahova az együttessel elmentünk. A szlovák nyelvismeretnek

⁸ Preklad autorka, A. U.

és a nemzetiségi kulturális életben való részvételemnek köszönhetem a rengeteg felejtethetlen élményt, egy más világlátást a másik nézőpontjának a megismerését, valamint az erős hovatartozás érzését, hogy tudjuk, kik vagyunk, hova tartozunk, tudjuk definiálni magunkat.”

[Som šťastná, že slovenská kultúra a jazyk sa stali súčasťou môjho života. Za moje najmilšie zážitky môžem ďakovať táborom na Slovensku. Napr. tábory v Hronci mi dali tak veľa! Alebo aj rôzne festivaly! Určite by som sa nedostala na tie miesta, na ktoré sme išli so súborom. Za množstvo nezabudnuteľných zážitkov, iný pohľad na svet, spoznanie názorov druhých a silný pocit príslušnosti ku komunite, aby sme vedeli kto sme, kde patríme, a aby sme vedeli definovať seba, môžem ďakovať znalosti slovenského jazyka a účasti na národnostnom kultúrnom živote.]⁹ (*žena, r. 1992*)

Potvrdilo sa tiež, že inteligencia, aktivisti (osvetári, bývalí a súčasní učители, farári) zohrávajú nesmierne dôležitú, ba nenahraditeľnú úlohu v záchrane slovenského jazyka a kultúry, slovenskej národnosti danej lokality. Veňarec bol a je bohatý na také osobnosti. Ich príklad sa stal motivačnou a mobilizačnou silou pre celý užší a širší kolektív. V súčasnosti treba vyzdvihnúť činnosť Ruženky Komjáthiovej (učiteľka, slovenského jazyka a literatúry, vedúca súboru Rozmarín) a Terky Nedeliczkej (osvetárka, vedúca regionálneho kultúrneho strediska), vedúcich Slovákov vo Veňarci, ktoré vykonávajú uznaniahodnú prácu nielen v obci, ale aj v regióne, resp. Novoradskej župe a na celoštátnej úrovni. Im môžeme ďakovať o. i. aj náročnú prípravu výskumného tábora, jeho bezproblémový hod. Ruženka Komjáthiová môže byť aj vzorom vo výchove vlastných detí. Jej tri dievčatá ovládajú slovenčinu, aktívne sa zúčastňujú slovenského národnostného života...¹⁰ Je to o to hodnotnejšie, lebo prevažná väčšina slovenských rodín v Maďarsku (aj vo Veňarci) už nie je schopná odovzdať potomkom svoje jazykové a kultúrne dedičstvo. V lepšom prípade inšpirujú deti, aby sa učili slovenský jazyk, zapojili sa do kultúrneho života národnosti a odovzdávajú im zvyky, tradície a gastronómiu. Keď to robia príslušníci inteligencie (ako aj evanjelický farár v dedine András Szabó), určite majú vplyv aj na kolektív, lebo každý prejav inteligencie, ako aj jej jazyková prax, je normou a príkladom.

Aj počas výskumu vo Veňarci sa potvrdilo, že súčasnosť a budúcnosť našej národnosti závisí dnes už predovšetkým od inštitúcií, ako sú škola, cirkev, civilné organizácie, súbory, samosprávy. Tanečný súbor *Rozmarín* má vo Veňarci bohatú, viac ako 40-ročnú tradíciu. Dokázal získať aj mladých a vábi ich na skúšky domov

⁹ Preklad autorka, A. U.

¹⁰ V Maďarsku také rodiny, hoci sa nájdu ešte, ale sú už výnimkou.

dodnes. V dedine znovu funguje po štvorročnej „prestávke” aj *Regionálne kultúrne centrum Osvetového strediska CSSM*,¹¹ ktorého vedúcou je T. Nedeliczká a jeho pôsobenie pokrýva Hevešskú a Novohradskú župu. V škole sa vyučuje slovenčina¹². Z hľadiska zachovania slovenského jazyka v Maďarsku je najdôležitejšou inštitúciou škola, a je tomu tak aj vo Veňarci. Na základe našich viacročných výskumov môžeme konštatovať, že z tých, ktorí sa neučili v škole slovenčinu sa ju neskôr málokto naučí. Takisto, ak sa deti neučia jazyk ďalej, keď nepokračujú na vyšších stupňoch škôl vo vyučovaní slovenčiny, zabudnú na to, čo sa naučili. Tých mladých – okrem málo výnimiek – stratí aj slovenská národnosť. Výnimku tvoria tí, ktorí potrebujú znalosť slovenského jazyka v práci alebo k získaniu diplomu.

„Az óvodában a nagycsoportban tanultam, majd az általános iskola első két osztályában, utána nem. A gimnáziumban nem volt szlovák... Ha majd a munkám során szükségem lesz rá, majd tanulok, biztosan.”

[V škôlke, v skupine väčších som sa učil slovenský jazyk a potom aj v prvých dvoch triedach základnej školy. Na gymnáziu slovenčina nebola... Keď ju budem potrebovať v práci určite sa ju naučím.]¹³ (muž, r. 1990)

„Az óvodában kezdtük a szlovák nyelv tanulását, azután a suliban tanultunk nyolc évig. Abból nem sok maradt meg. Pedig akkor a nyelvvizsgát is letehattuk volna. Már bánom, hogy nem szereztem meg. De 13 évesen az ember még nem tudja, mire lenne szüksége... Terve vettem, hogy elkezdem újra, az alapoktól... Amíg nem volt munkám, több helyen nézgelődtem, és azt tapasztaltam, hogy sok helyen feltétel, illetve előnyt jelent a szlovák nyelvtudás... Angolból érettségiztem, tanultam németül, de még most is a szlovákot értem a legjobban.”

[Slovenčinu sme sa začali učiť v škôlke a potom sme sa ju učili osem rokov v škole. Avšak už som z nej veľa pozabúdala. Vtedy sme mohli z nej zložiť aj jazykovú skúšku. Ľutujem však, že som si ju nespravila. Lenže 13-ročné dieťa ešte nevie, čo by potrebovalo... Plánujem, že sa začnem učiť slovenčinu znovu od základov. Kým som nemala prácu, informovala som sa na viacerých miestach a mala som také skúsenosti, že na mnohých miestach je podmienkou, resp. výhodou znalosť slovenského jazyka... Maturovala som z angličtiny, učila som sa po nemecky, ale ešte aj teraz rozumiem najlepšie slovenčine.]¹⁴ (žena, r. 1986)

¹¹ Súčasný názov inštitúcie, od 1. mája 2015 je: Regionálne kultúrne centrum Ústavu kultúry Slovákov v Maďarsku

¹² Z iniciatívy A. Hudeczovej znovu zaviedli v r. 1983 v miestnej škole vyučovanie slovenského jazyka. Údaj je získaný od Pavla Lászku.

¹³ Preklad autorka, A. U.

¹⁴ Preklad autorka, A. U.

V škole pripravujú žiakov na jazykové skúšky¹⁵, dvojmesačne sú slovenské bohoslužby v dedine, z nich vynikajú slovenské Vianoce atď. Je veľmi dôležité, že evanjelický farár, vedenie obce, školy a väčšina obyvateľov dediny podporujú tu žijúcich Slovákov, ich dedičstvo pokladajú za hodnotu. V peknom počte navštevujú programy organizované Slovákm.

Bolo veľmi dobre počuť od rozhodujúcich osobností obce, že majú konkrétne ciele, vidia perspektívu a vedia skoncipovať úlohy do budúcnosti.

„Sú také veľmi dôležité úlohy, ktoré vieme spraviť len my... Dať do poriadku celý materiál Rozmarínu (súboru – pozn. aut.). Texty napísať v nárečí, v maďarčine, potom v normálnej slovenčine, aj hudbu. Máme aj hudobníka... Vymysleli sme si s Terkou, že bolo by treba zostaviť nárečový slovník Veňarca. Kým žijú tí, ktorí by nám vedeli pomôcť... Nie sme odborníci, samozrejme, by sme si prosili aj pomoc odborníka” (žena, r. 1957).

„Az iskolai oktatókat, kellene segíteni, erősíteni. Sokat beszélgetni, játszva tanítani a gyerekeket. Mesélni nekik, meghívni Mari nénit (81 éves szlovák aktivista – a szerző meg.). Meg átadni a saját tapasztalatainkat. De nehéz, mert nincs semmire idő, mindenki rohan. De a nagy és kisebb szlovák rendezvényeink is ezt a megerősítést szolgálják. Mindig sokan vannak, több generáció, és ilyenkor büszkék (a szlovák származásukra, hagyományaikra – a szerző meg.)”

[Školskú výchovu by sme mali podporovať a posilňovať. Veľa sa s deťmi rozprávať, učiť ich hravým spôsobom, odovzdať im vlastné skúsenosti a pozvať aj tetu Maru (81-ročnú aktivistku, Slovenku – pozn. aut.). Lenže je to ťažké, lebo nemáme čas na nič, každý má naponáhlo. Avšak naše menšie, či väčšie slovenské podujatia tiež slúžia k posilneniu (slovenského povedomia, identity – pozn. aut.). Vždy sa ich zúčastní veľa ľudí, predstaviteľov viacerých generácií a vtedy sú hrdí... (na svoj pôvod, zvyky– pozn. aut.).”]¹⁶ (žena, r. 1958)

„A szlovák nyelv tanítását csoportbontással intenzívebbé és eredményesebbé lehetne tenni. Az aszódi gimnáziumban is volt róla szó, hogy a szlovákot folytatni kellene, hogy lehetőséget kellene adni, hogy legyen. A modern szlovákot és a modern nyelvtanítási módszereket kellene becsempészni. A fiataloknak csak az van, ami az interneten van.”

[Vyučovanie slovenčiny by bolo úspešnejšie, ak by sa triedy delili na skupiny. Aj na gymnázium v Aszóde bola reč o tom, že by bolo potrebné pokračovať vo výučbe slovenského jazyka a zabezpečiť možnosť na to, aby bola vyučovaná slovenčina. Do vyučovania by sa mali vpašovať, zakomponovať, moderné metódy výučby

¹⁵ Realizovaný bol i jazykový kurz, ktorý navštevovali aj vedúci predstavitelia dediny. V súčasnosti mnohí z nich ľutujú, že už neprebíha.

¹⁶ Preklad autorka, A. U.

a moderná slovenčina. Pre mladých existuje len to, čo sa nachádza na internete.]¹⁷ (muž, r. 1965)

Túto cieľavedomosť i tvorivú inteligenciu, predstavitelia ktorej chcú a vedia spolupracovať v záujme zachovania slovenského dedičstva, môžeme pokladať za špecifické a typické pre Veňarčanov.¹⁸

Počas výskumu vo Veňarci veľakrát nám spomínali naši informátori výnimočnú osobnosť, organizátorku, Annu Hudeczovú, resp. jej iniciatívy v záujme zachovania slovenského jazyka a kultúry. Napr.:

„Anna Hudeczová ma nahovorila, aby som sa stal členom samosprávy.” (muž, r. 1946)

„Anna Hudeczová, predsedníčka výboru, potom starostka urgovala zato, aby sa v škole znovu zaviedla slovenčina” (muž, r. 1950)

„Anka Hudeczová urobila základy, keď sme ju stratili bolo to šokujúce...” (žena, r. 1957)

„Jött a polgármester, Annuska néni: Terike gyere haza!... Én haza akkor jártam, amikor az Annuska jött, hogy szlovák rendezvény lesz, kell konferálni, szavalni, stb...”

[Prišla starostka, teta Anuška a hovorí: „Terka pod domov!” Ja som chodila domov, keď prišla Anuška, lebo vtedy malo byť slovenské podujatie a bolo potrebné moderovať, recitovať atď.]¹⁹ (žena, r. 1958)

Anna Hudeczová bola uznávanou a obľúbenou osobnosťou nielen Veňarca, ale ju, resp. jej prácu rešpektovali po celom Maďarsku a aj celoštátne slovenské organizácie, aj ja som ju osobne poznala a veľmi vážila. Ešte dávnejšie som poprosila vedúcich slovenských aktivistov Ruženku Komjáthiovú a Terku Nedeliczkú, aby ju ako Slovenku, ktorá veľa spravila pre slovenskú národnosť, predstavili čitateľom časopisu Dolnozemský Slovák. Potomkovia napísali o nej obsažný článok, ktorý v tomto zborníku pre lepšie spoznanie a pochopenie slovenskej spoločnosti vo Veňarci i na počesť pamiatky Anny Hudecovej v prílohe uverejňujem (Príloha č. 3).

SUMARIZÁCIA

Na základe analyzovaných jazykových autobiografií môžeme vyvodiť viac záverov. Po prvé aj touto metódou sa potvrdili výsledky doterajších lingvistických, socio-lingvistických výskumov, a to, že: pre slovenskú jazykovú situáciu v Maďarsku

¹⁷ Preklad autorka, A. U.

¹⁸ V celoštátnom meradle nájdeme na to len málo príkladov, napr. v Slovenskom Komlóši.

¹⁹ Preklad autorka, A.U.

v súčasnosti je charakteristický protikladný, dvojsmerný pohyb, súčasný vývin a ústup. Postupný a značný regres môžeme zistiť v súkromnej sfére. Vo vysokej kultúre zase sa slovenčina ďalej rozširuje a objavuje sa opäť v „staronových“ situáciách: v médiách, kultúre, obchode, vo vede, verejno-politickom živote atď. Funkčné rozvrstvenie slovenského jazyka v tom istom čase sa postupne rozširuje a zužuje (viac o tom pozri napr. Uhrinová, 2011). Výsledky výskumu tiež potvrdili, že počas prvej socializácie len starší respondenti si osvojili slovenský jazyk. Predstavitelia strednej generácie si priniesli z domu pasívnu znalosť slovenčiny, mladší sa naučili jazyk najmä v škole počas druhej socializácie, ba niekedy už ako dospelí počas tretej socializácie. Opýtaní predstavitelia slovenskej inteligencie si nárokuje znalosť gramaticky správneho, moderného jazyka, konkurencieschopného so slovenčinou na Slovensku. Chcú lepšie ovládať jazyk svojich predkov, v záujme toho si vedome rozvíjajú svoje jazykové kompetencie, znalosti a schopnosti, väčšina individuálne učením sa čoby samouk (ako aj náš jubilant), pomocou čítania, sledovania televíznych a rozhlasových programov, resp. častejším pobytom v slovenskom prostredí (ako aj vedúci predstavitelia Slovákov vo Veňarci).

Prostredníctvom v prílohe predstavených jazykových autobiografií sa môžeme dozvedieť veľa konkrétnych zaujímavých faktov o analyzovanej ambivalentnej slovenskej jazykovej situácii v Maďarsku, a tým lepšie spoznať a pochopiť proces jazykovej asimilácie. Jazykové životopisy prezradia ale oveľa viac. Prostredníctvom nich dostávame množstvo zaujímavých informácií o histórii a súčasnosti slovenskej národnosti v Maďarsku z pohľadu jednotlivca. Sú teda nielen jazykovými, ale aj cennými kultúrno-historickými dokumentmi.

ZÁVER

Na záver ako najdôležitejší odkaz rozhovorov s jubilantom a predstaviteľom slovenskej národnosti vo Veňarci môžeme konštatovať, že najzávažnejšie faktory zachovania slovenského jazyka v Maďarsku sú rodina, škola a možnosti používania slovenčiny – i byť medzi Slovákami v slovenskej spoločnosti – mimo rodiny a školy, predovšetkým na pracoviskách, ale aj vo voľnom čase na kultúrnych a verejno-politických programoch. Ak chýba z týchto rozhodujúcich činiteľov len jeden, zachovanie jazyka je v značnej miere ohrozené, ako to potvrdili predmetné jazykové autobiografie.

Vďaka výskumnej metóde jazykové autobiografie spresnili a obohatili naše vedomosti o slovenskom jazyku v inojazykovom prostredí nielen so subjektívnymi, ale aj hore uvedenými objektívnymi poznatkami. Najvýznamnejšie z nich je výskumné zistenie, že rodina, jej hodnotový systém, týkajúci sa slovenského jazyka

a slovenskej kultúry, hrá naďalej najpodstatnejšiu rolu v záchrane jazyka, resp. slovenskej národnosti v Maďarsku. Platí to napriek svedectvu doterajších lingvistikých výskumov, totiž, že slovenská rodina v našej vlasti patrí medzi slabšie stránky. Rodičia už nie sú schopní odovzdať svojim potomkom jazykové a kultúrne dedičstvo predkov. Zo spracovaných autobiografií však jednoznačne vysvitlo, že bez morálnej podpory, povzbudzovania, motivovania rodiny ani najlepšia škola, ani mimoškolské inštitúcie by nevedeli úspešne splniť svoje poslanie: naučiť deti po slovensky, vytvoriť v nich národnostnú identitu alebo aspoň vedomie slovenského pôvodu, či dvojité väzbu.

■ POUŽITÁ LITERATÚRA

- DIVIČANOVÁ, Anna: Hodnota nárečí a ich konfrontácia s nenárečovými jazykovými vrstvami na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: *Nárečia a národný jazyk*. Ed. Adrianna Ferenčíková. Bratislava, Vydavateľstvo Veda, 1999. s. 215 – 224.; In: Divičanová, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba, VÚSM, 2002, s. 429 – 441.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Ambivalentné hodnoty slovenského jazyka v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 16. – 17. októbra 2003. Ed. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2004, s. 21 – 32.A
- FERENČUCHOVÁ, Bohumila et al.: Biografia a historiografia. Slovenský, český a francúzsky pohľad. Bratislava, Spoločnosť Pro Historia, 2012. 240 s.
- GYIVICSÁN Anna: Az anyanyelvi értékvesztés folyamata a magyarországi szlovák nyelvszigeteken. In: *Hungarológia 3. A nyitrai nemzetközi nyelvészeti konferencia előadásai* (1992. szept. 17 – 18.) Red. Rita Hegedűs – Zoltánné Kőrösi – László Tarnói. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ 1993, s. 35 – 40.; In: Gyivicsán, Anna: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói II*. Békéscsaba, MSZKI, 2003, 101 – 107.
- HOMIŠINOVÁ, Mária: *Slovenská inteligencia v Maďarsku v zrkadle sociologického výskumu*. Békéscsaba, VÚSM, 2003. 301 s.
- HOMIŠINOVÁ, Mária: *Etnická rodina Slovákov, Chorvátov a Bulharov žijúcich v Maďarsku*. Békešská Čaba, VÚSM, 2006. 350 s.
- K. HORVÁTH Zsolt: Lehetséges-e a szinoptikus biográfia, s ha nem, hogyan? In: *A felhalmozás míve. Történeti tanulmányok Kövér György tiszteletére*. Budapest, Századvég, 2009

- KŠIŇAN, Michal: Jedinec v spoločnosti. Úvaha o biografickom prístupe na príklade M. R. Štefánika. In: *Forum Historiae*, 2010, roč. 4, č. 1. ISSN 1337-6861. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/11520/ksi-nan.pdf>
- KÖVÉR György: *Biográfia és társadalomelmélet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2014. 436 s.
- KRUPA, Ondrej: Kronika národopisných táborov. In: *30 rokov vo výskumných táboroch*. Jubilejné spomienky na prácu v teréne. Zostavili Eva Krekovičová, Ondrej Krupa, Juraj Ando. Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 17 – 43.
- KRUPA, Ondrej: Výpovede o materinskom jazyku a prijatí maďarčiny. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Štúdie z II. medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 17. – 18. októbra 2007. Ed. Alexander Ján Tóth – Alžbeta Uhrinová Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 367 – 381.
- LENOVSKÝ Ladislav: K niektorým kontextom identity vo Veňarci. In: *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí*. Eds. Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba, Výskumný ústav CSSM, 2015, s. 291 – 305.
- MICHALIK, Boris: Determinanty akulturácie Slovákov vo Veňarci. In: *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí*. Eds. Anna Kováčová – Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba, Výskumný ústav CSSM, 2015, s. 306 – 312.
- SLOBODA, Marián: Jazyková autobiografia ako osobná výpoveď, inšpirácia a metóda. In: Ivo Vasiljev: *Život s více jazyky*. Jazyková autobiografie. Sociolinguvistická edice: *Jazyk společnost, interakce*. Hlavní editoři: Jiří Nekvapil – Marián Sloboda. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011, s. 276 – 289.
- TÓTH, Alexander Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária: Jazyková situácia v Slovenskom Komlóši. In: *Používanie slovenského jazyka v Békešskej župe*. Red. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2005, s. 240 – 325.
- TUŠKOVÁ, Tünde: Akým jazykom, s kým a kedy rozprávajú naši mladí v Maďarsku. In: *Individuálna in kolektívna dvojezičnosť*. Ed. Petra Stankovska – Maria Wtorkowska – Jozef Pallay. Filozofská Fakulteta. Ljubljana, 2012, s. 113 – 121.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku I*. Red. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM, 2008, s. 92 – 224.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, v spolupráci s Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku, 2011. 158 s.

- VASILJEV, Ivo: *Život s více jazyky*. Jazyková autobiografie. Sociolingvistická edice: *Jazyk společnost, interakce*. Hlavní editoři: Jiří Nekvapil – Marián Sloboda. Praha, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2011. 314 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Pomer dolnozemských Slovákov k spisovnej norme. In: *Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie*. 2. Red. Vladimír Patráš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela, 1996, s. 119 – 125.; In: Mária Žiláková: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapest, ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2004, s. 112 – 119.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Slovenčina v Maďarsku na začiatku 21. storočia. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba 16. – 17. októbra 2003. Ed. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2004, s. 434 – 454.; In: Mária Žiláková: *Dynamika jazyka Slovákov v Maďarsku*. Budapest, ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék, 2004, s. 155 – 166.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Odumieranie nárečí na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku I*. Red. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba, VÚSM, 2008, s. 49 – 92.

PRÍLOHA Č. 1

ĎALŠIE ÚRYVKY Z JAZYKOVEJ AUTOBIOGRAFIE JUBILANTA

„No, tak začnime s Božou pomocou a pokloňme sa, že Pamodaj! Keď sme boli deti, škôlkári, tak v páre, v radu sme šli na Krížnej ulici, tak spolu sme sa poklonili, Dobrý deň viňšujen! Vtedy sme nepoznali, že Dovidenia, len Zbohon alebo Dobrou zdravja.

Moja rodina je veľmi rozvetvená, keď pozriem si predkov. Vlastne každý člen starej rodiny pochádza z inej lokalite alebo regióna. To môžem povedať, že celá juhovýchodná, dolnozemská Slovač dala niektorého člena do našej rodiny. A to je zaujímavé, že ešte v 50-tých rokoch prišli aj z Oravy Slováci priamo na Dolnú zem. To, že Dedinszky – potom sme uverejnili v Békési Élete – písal, že na Čabe sa v 19. storočí mali rodinné vzťahy Čabänia s tými lokalitami odkiaľ prišli Slováci na Čabu, to to znamená, že permanentne chodili sem.

O mojej rodine môžeme vyukázať, že vlastne všetci boli Slováci. No, môže byť, že Vargovci, Sarkanovci, ktoré prišli z Békešskej Čabe, podľa maďarského mena pôvodom boli maďarskí evanjelici, ale už poslovenčili sa na Ambróze. Alebo Marko, tá prastará mater z Nadlaku, to je také srbské meno, ale aj jej stará mať bola ešte Slovenka. Takže to Marko, neviem, odtiaľ to meno, či srbské, či nejaké krstné meno. Ale nechcem nočak vyhutovať, že či aj sme z inej národnosti boli...

Nepamätám na to, že odkedy mám už takú pamiatku, že som ja. Keď som mal tri-štyri roky sa pamätám zato, že som pásol husi na sálaši. Mali sme tam malický sálaš a v 39. sa stavala nový sálaš a z Čaby doniesli črepy... No preto, lebo keď 39. doniesli ten črep z Čaby, Bónu a zlý črep niesli, tak po maďarsky sa zhovárali, to pamätám všetko. Teda ako štyri a polročný chlapec som vedel po maďarsky, lebo ináč by som nerozumel, že to nie je dobrý črep... Toto je, nočak vždy probléma, že ako sme sa naučili po maďarsky Slováci. To tak vzrástlo... alebo v úvode už...

Toto prestahovanie zato hovorím, že to bol priepasť, lebo vtedy slovenský chlap alebo mládenec Slovenku si vzal za ženu povedzme z Pitvaroša, Komlóša hlavne a predtým z Nadlaku, ale potom Nadlak padol... Ale všetky sesternice sa mi vydali za Maďara, aj na Slovensku, aj tu. A teraz tá novšia generácia z tých mojich... Moja sesternica, ich syn už bol, nočak z polovice Maďar, z polovice Slovák aj tie majú dievčatá a z nich jedna za Maďara a druhá už za Slováka (sa vydala – pozn. aut.) Takže nedržia sa za Slováka ani tí najmladší. Dôležitejšie je, či sa páči-nepáči.

Taktiež aj ja som sa ženil s Maďarkou, aj sestra sa vydala za Maďara. Takže potom už nová generácia, tá je už maďarská, darmo... Syn veľmi rád chodil do škôlky, učiť sa slovenčinu, tam sa aj učil. Bola jedna škôlkárka, ktorá im učila slovenčinu, ale potom to zaniklo. Bol na SAS-e aj syn, teda on sa držal, ale jeho sestra, nočak dievča to vôbec nechcelo. Ona, naša dcéra len Maďarkou sa drží. Syn, nočak aj so starými rodičmi sa aj po slovensky sa zhováral, k nemu hovorili, on už skoro vedel po slovensky hovoriť. Ale takto sa to mení, starší je syn, ešte sa stretol so starými rodičmi, vedel slovenčinu, aj rád sa učil slovenčinu. A už mladšia, ona už len po maďarsky... A tak sa to stalo aj s inými vetvami.

Veľmi som ľúbil byť v úvode, ale len v zime som chodil, lebo na sálaši sme bývali. A sálaš je voláká čuda. Toto je najslobodnejší život. Sám si, všetko ty riešiš, čo chceš. ne-prikáza ti nikto, nič, len to robíš, čo si ty myslíš. No, pravda rodičia ti povedia, že teraz choj chovať alebo pást. Ale inak bývať na sálaši je veľmi dobrý život. Preto ľúbim aj teraz byť na sálaši, ale je to, nočak v inom prostredí.

Po maďarsky sme sa učili všetko, len náboženstvo nie. Učiteľ bol Hlúšťan. Tak sa menoval. Toto evanjelická škola bola, náboženstvo on učil, vyučoval. Vtedy spoločne sme sa učili všetko, modliť, Desatoro, Prikázania, biblické historky.

Egzámen bol v maďarčine. Tam každý rok v kostole bol egzámen. Učiteľ nás od-viedol a tam, ako sme tam sedeli, každý musel odpovedať. Tak sme sa museli hlásiť ako v škole a pred rodičmi a pred celou spoločnosťou evanjelickou odpovedať. To všetko po maďarsky a náboženské po slovensky alebo hát v bibličtine.

V r. 1944 v marci nás rozpustili. Prišiel kňaz a nejaký civilný človek, s učiteľom sa zhovárali. Potom nás volali, lebo práve szünet bol. My sme ni tak vraveli, že prestávka – ale ako sme to vraveli? – Kimehet! Kimehet bol a povedali, že nebudeme sa viac učiť, lebo Rusi už boli pri Rumunsku.

Naša dedina a pitvarošská bola proti pánska... a veľmi slovenská. Ale nie pre Slovensko boli Slováci, ale pre seba boli Slováci. Slovom, ako možno cítiť u Nadlačanov, že my sme Slováci, ale nie pre Slovensko, ale my sme nadlacksí Slováci. Tak aj albertskí Slováci – to som už písal v jednej štúdií – každá dedina mala obraz o samo sebe.

Keď Rumuni prestáli na ruskú stranu, na sovietsku stranu, tak všetci mohli ísť do Nadlaku, otvorili sa hranice. Tí boli Slováci. Albertania a Pitvarošania všetky knihy a noviny, všetku tlač doniesli z Nadlaku už v septembri. To slovenské mali aj od Nadlačanov. To ich posilnilo.

Potom začal sa slovenský život. Pokiaľ bol maďarský život a odtiaľ slovenský život. V škole v decembri sa začala výučba a po slovensky nás učili. Slovenské knihy sme dostali z Nadlaku. No, ale som nerozumel každé slovo. Napr. Bola domáca úloha, vety sme mali napísať. V ňom bol aj slovo priemysel. Nerozumel som. Začal som rozmýšľať, že je premyslený človek?... Tak som napísal vetu: Že prečo si taký priemyselný? ...Ale ani učitelia neboli ozajstní, jeden gymnazista, pred maturitou a jeden učiteľ, Zelman Palo. Oni nás vyučovali do štvrtú triedu po slovensky na Alberte.

...Boli domáci slovenskí policajti, dostali od Rusov pušky. Všetko slovenské bolo. Zo školy spravili slovenský klub, vymaľovali krásnymi ružami... Tam sa schádzala slovenská mládež. Začal sa veľký slovenský život. Taký, aký sme si my predstavovali v dedine. Konzervatívny ale svoj... A potom šli Pitvarošania k Benešovi a všetko sa zmenilo... Potom konci r. 1945 alebo radšej 46. už všetko šlo pre presťahovanie... Z mojej triedy všetci odišli... Celá rodina z matkinej a z otcovej strany sa vysťahovala...

V dedine skoro nikto nezostál... Potom opona, nič, učitelia ušli neprišli, nevrátili sa... Ja som šiel potom na Ambróz do štátnej školy a tam už všetko šlo po maďarsky. Potom som sa vrátil na Albert. Na Alberte už boli naši učitelia...

V polgárky (na Slovenskom Komlóši – pozn. aut.) nič nebolo slovensky. 49. všetko sa zmenilo. Od januára slovenčina namiesto nemčiny sa vyučovala. Vyučovala Maďarka, ktorá bola vyhnaná zo Slovenska, ani ona nevedela dobre po slovensky...

Taký slovenský život bol, že aj slovenské piesne spievali, nočak. Šli zbierať klasy, pásli husi a dievčatá spievali slovenské ľudové piesne. Tak aj ja som chcel slovenské ľudové piesne. Bola jedna maďarská pieseň, že Sárka a csikó, sárka a nyereg rajta. A to som preložil, a to som spieval: Žltý je kôň, žltou je sedlo na ňon. Teras son chcel k tebe chodiť na ňon. Teras son sa chcel s tebou zhovárať, ale je už čas a musím maštrovať... Toto som spieval na sálaši.

Stará mať radšej vyhutovala rozprávky. Každý deň sme sedeli pri peci na lavičke – nebolo zažnutou – a rozprávala. A potom keď som vedel, že vedia rozprávky, v prvom ročníku na univerzite, potom som šiel a som pozbieral rukopisne, teda nie magnetofónom... Ktoré vedeli v dedine tí, ktorí zostali. Nevieť koľko 15 – 16 bolo tých ľudových rozprávok, ktoré som zozbieral... Paralelne ma zaujímali aj tí Maďari, ktorí prišli.

Potom som aj prekladal Janka Jesenského, Jilemnického, aj Juraja Špečiara, ktorý bol vtedy redaktorom Kultúrneho života. To boli väčšie práce na pokračovanie v Nép-újságu aj 26 aj 16 častí.

VTIT-e (Vedecká spoločnosť pre šírenie vedeckých poznatkov) ja som veril, že vedou a vedeckými poznatkami ľudí povýšime, že budú šťastnejší... Vydávali sme tematické zošity, v celej krajine len my sme ponúkali v slovenčine, nemčine, rumunčine aj v srbčine témy na prednášanie. Každý rok bol Týždeň maďarského jazyka a ja som povedal, že u nás bude Týždeň materinského jazyka, pre každú národnosť... Držali sme aj vtedy po slovensky prednášky. Držali sme po slovensky prednášky v Telekgerendáši, Komlóši, Mederi, Kétsoproni, aj tu na Čabe... Prednášali zo slovenskej školy napr. J. Chlebnický alebo lekár Ďurko Hudák, kňaz Dedinszky... A ja som vždy prosil hostov z Československa, aby prednášali. Aj som dostal. Išli sme ešte aj na Veľký Bánhedeš, Sarvaš, Elek, Mezőberény, kde nás pozvali. Všade sa tešili, aj v našom centre.

Začali sme v r. 1975 organizovať medzinárodné národnostné konferencie, sem to doniesli práve pre mňa... Vydali sme aj slovenský národopisný seriál Národopis Slovákov v Maďarsku, tam som tiež bol zakladateľom. Ale predtým sme založili Vlastivednú národopisnú sekciu vo Zväze, tam som sa stal predsedom.

Bojoval som, aby sme mali časopis. Vydali sme Viharsarki Élet potom Békési Élet... Ja som sa hlavne so slovenskými témami zaoberal hlavne s národopisom ale aj jazykovedou. Písal som o Jančovičovom slovníku, ktorý bol prvý v štúrovčine ale potom ma zaujímal radšej národopis.

Na šírenie vedeckých poznatkov aj v slovenčine som vždy dbal. Na to som pozoroval, aby do Čabianskeho kalendára vždy dal jeden článok, aj do Nášho kalendára, ak som mohol, aj do Ludových novín...

Potom som prišiel pracovať do ústavu... Vela sme spravili..."

PRÍLOHA Č. 2 ĎALŠIE ÚRYVKY Z JAZYKOVÝCH AUTOBIOGRAFIÍ VEŇARČANOV

„Ja len po slovenski son vedela vraveť, v materskej školke son sa naučila po maďarski. Rozumjeť rozumjen, ale vraveť tak rýchlo bi son nevedela. V robotě son nepotrebovala, ale, keď prišli slovenskí hostia, vedeli, že vjen a ma prosili, abi son pomáhala..

Otthonról is megerősítést kaptam. Nem szégyellték a szüleim a szlovákságukat. Mert benne volt a faluban, hogy az a több, aki csak magyarul tud, és nem jár sok szoknyában. Az édesanyám meglátogatott a kollégiumban, viseletben. Csodálkozva nézték az iskolatársaim. Volt akinek az édesanyja átöltözött, mert a gyerek szégyellte, hogy népviseletben van. A szlovák a régít, az elmaradottat képviselte. A modernség azt je-

lentette, hogy kivetkőzni a nyelvből és a viseletből. Volt, hogy rászóltak a nagymamára, hogy ne beszéljen a gyerekkel szlovákul...

Én a vanyarci szlovákot, a tájnyelvet, a vanyarci habitust, stílust tudom. Ennek az örökségnek köszönhetem, hogy még ma is lelkesen tudom végezni a munkámat.

Az idősebbekkel, anyuval és a szlovák tanárokkal beszélek még olykor szlovákul. De inkább magyarul beszélünk, mert úgy jobban, gyorsabban és könnyebben tudom magam kifejezni... Pedig mondtam anyunak, hogy szlovákul beszéljem hozzám, hogy belejőjjek, tudjak, úgy, mint gyerekkoromban..”

[„Posilnenie (úctu, vzťah, lásku k slovenskému jazyku a tradíciám – pozn. aut.) som dostala aj z domu. Moji rodičia sa nehanbili, že sú Slováci. Aj napriek tomu, že sa vo Veňarci traduje, že väčšiu hodnotu má ten, kto rozpráva len po maďarsky a nenosí veľa sukni. Moja mama ma navštívila na internáte v kroji, a tomu sa moji spolužiaci veľmi čudovali. Boli aj takí, ktorým sa mamička preobliekala, lebo sa dieťa hanbilo, že je v kroji. Slovenskosť znamenala niečo staré a zaostalé. Stalo sa, že upozornili starú mamu, aby sa nerozprávala s deťmi po slovensky.

Ja ovládam vaňarskú slovenčinu, dialekt, štýl, habitu, zvyky a povahu Veňarčanov. Tomuto dedičstvu môžem ďakovať zato, že ešte aj dnes pracujem s nadšením. So staršími ľuďmi, učiteľmi slovenčiny a s mamou sa ešte občas rozprávam po slovensky. Radšej sa však rozprávame po maďarsky, lebo tak sa viem lepšie, rýchlejšie a ľahšie vyjadrovať. Hoci som povedala mame, aby sa rozprávala so mnou po slovensky, nech znovu prídem do toho, ako som vedela v detstve.”]²⁰ (žena, r. 1958)

„Otec pochádza z Jelenca... To bola maďarská dedina, každý sa rozprával po maďarsky pamätám sa z detstva, aj ja som takú (maďarskú – pozn. aut.) výchovu dostala ... Je v rodine, ale taká (slovenská – pozn. aut.) niť. Starý otec, otec môjho otca, asi sa pomadžarčil. Nie je to isté, ale si myslím to podľa jeho mena, on bol Bélik... Máme rodinu aj teraz v Jelenci, Žilanocho a v Nitre. Rozprávajú sa so mnou aj po slovensky, aj po maďarsky, kedy ako...

...Keď som bola maličká, mala som štyri-päť rokov, tri roky sme žili v Bratislave. Otec tam pracoval ako lektor na Univerzite Komenského, na Katedre maďarského jazyka a literatúry.

Keď sme bývali v Bratislave, zapísali ma do slovenskej škôlky. Tam som sa veľa naučila. Nato som prišla, samozrejme, len neskôr... Povedali mi, že v škôlke som nebola ochotná rozprávať po maďarsky, doma zase po slovensky...

Otec výborne vedel po slovensky aj po česky. Tá slovenčina vždy bola v rodine cez otca, že prekladal, bol sprievodca, mal taký živý vzťah aj s krajinami, aj s jazykmi (aj

²⁰ Preklad autorka, A. U.

s Českom a s češtinou – pozn. aut.). *Veľa sme cestovali a on stále sa rozprával s ľuďmi, ja som počula tú slovenčinu. Určite, nevedome, mal to (otcov postoj – pozn. aut.) vplyv aj na mňa...*

Na strednej škole som rozmýšľala, že dobre by bolo študovať na Slovensku. Vedela som, že chcem ísť do Bratislavy. Otec sa tešil. Aj sa učil so mnou slovenčinu, aj sama som sa učila z kníh. Mamička – ona je Maďarka – sa netešila, ale keďže som trvala na tom, povedala, že: Rob, čo chceš! Prijímali ma, tak som sa dostala do Bratislavy, najprv sme boli na jazykovej príprave... Brali ma ako štipendistku na slovenčinu, ale ja som chcela študovať dejepis. Vtedy nebol taký odbor, že slovenčina – dejepis, ani zvlášť dejepis. Potom mi výnimočne dovolili, študovať len dejepis. Neskôršie s Palkom Lászkom sme skončili v Segedíne slovenčinu, aby sme mali diplom učiteľa slovenčiny. Vtedy prišli tie predpisy, že nestačí jazyková skúška...

Manžel je zo Szekszárdu, chcel sa zaoberať poľnohospodárstvom... Po sobáší dve veci sme vedeli, že ideme na vidiek, kvôli manželovi, a do slovenskej dediny kvôli mne, a ešte, že chceme mať viac detí.

Mám štyri deti (volajú sa: Anka, Bálint, Vierka a Žofka). Doma málo sme sa rozprávali, lebo manžel nevie po slovensky. V škole sa učili. Ale dorástli do toho. Stále chodili so mnou, aj do táborov. Je dobre, že chodili všade so mnou, počúvali tú slovenčinu. Aj dievčatá sa tak zapísali (prihlásili sa k slovenskej národnosti – pozn. aut.). Keď ide o tú slovenskú vec, vadí im, keď niekto opovrhne so Slováckmi, ani to nenechajú...

Íšla som do Zväzu, Alt Gyula mi odporúčal, že chod' do Veňarca, to je dobré miesto, aj starostka je dobrá. Vtedy tu v škole už sedem rokov nebola slovenčina, nemali slovenčinára. Veľmi milo ma prijímali... Začala som na nižšom stupni, postupne chceli zaviesť znovu slovenčinu. Keď sa narodila Anka, zastupoval ma Pavol Lászka. Potom sme boli na slovenčinu dvaja. On vyučoval aj nemčinu a organizoval šport, už je na dôchodku. Teraz je v škole aj Zuzka Bánová. Ona chodí vyučovať do Bíru. Na budúci rok asi ja budem. Vyučovala som rok aj v Dengelegu, chceli tam zaviesť slovenčinu, potom tam dlhé roky vyučoval Palko.

Ľudia nás podporujú, lebo prídu. Počujú tam slovenčinu. Vždy som to cítila, že majú pocit menejcnosti...

Používanie jazyka je citlivá otázka. Moja kolegyňa, druhá vedúca súboru, nevie, je aj členkou samosprávy. Keď máme poradu, traja vieme, ona nevie... Tak sa rozprávame po maďarsky... Aj v škole... Cítíme, že znalosť a používanie jazyka sú potrebné. Ale je to ťažké. Je to problém aj medzi nami...

Aj cez kultúru sa dá budovať a zachovať identita, že to stačí, tvrdia niektorí. Dobre, ale kým sa dá, treba ten jazyk chrániť a naučiť sa ho!" (žena, r. 1957)

PRÍLOHA Č. 3 ANNA HUDECZOVÁ²¹

„Anna Hudeczová, rodená Siráczka, sa narodila 9. septembra 1942 vo Veňarci, v Novohradskej župe. Pochádzala z usilovnej slovenskej sedliackej rodiny. Láska a úcta k práci, ktorú si nadobudla v rodine, ju sprevádzala počas celého svojho života. Korene jej oddanosti k slovenskému jazyku a tradíciám siahajú tiež takto hlboko do minulosti. Do základnej školy chodila vo Veňarci. Stredoškolské vzdelanie získala v susednej obci Bercel už ako dospelá popri zamestnaní. Vtedy už mala vlastnú rodinu. S manželom spolu vychovávali deti: Máriu a Alexandra. Vo verejnej správe – v národnej rade (na „tanács” –i) – začala pracovať od roku 1962 ako referentka pre hospodárenie. V roku 1969 po odchode predsedu rady do dôchodku sa stala predsedníčkou obecnej rady, neskôr v roku 1990 ju zvolili za starostku, túto funkciu vykonávala do septembra roku 1997. Veľmi veľa pracovala, často prepínala sily. O svoje zdravie sa nemala kedy starať. Neskoro sa obrátila na lekára, žiaľ, nádor bol silnejší a po pol roku nás opustila žena, ktorá bola vždy silná telom i dušou. 7. januára v roku 1998 už nebola medzi nami. Odpočívajú vo večnom pokoji spolu s manželom na cintoríne vo Veňarci, členovia miestneho kolektívu sa v každom roku pred Slovenskými Vianociami vyberú k ich hrobu v spoločnosti priateľov z Maďarska i zo Slovenska a príbuzných, aby si v rámci pietneho aktu uctili jej pamiatku stále dúfajúc, že jej obetavá práca nebola zbytočnou námahou.

Ona bola tvorivou silou a motorom pestovania slovenských tradícií vo Veňarci: založila páví krúžok (spevácky zbor) v roku 1973, na báze ktorého bol neskôr vytvorený *Súbor pestovania tradícií Rozmarín* (1993) – aj tento kolektív viedla ona a bola jeho aktívnou členkou, podobne nechýbala ani z radov miestnej slovenskej organizácie a neskoršej slovenskej samosprávy. V týchto oblastiach práce zohrávala rozhodujúcu, vedúcu rolu. Anuška pokladala za prvoradé predovšetkým záležitosti kolektívu, najdôležitejšie bolo pre ňu to, aby sa ako starostka postarala o poriadok a jednotu v dedine a pre toto pracovala aj ako pestovateľka tradícií v kruhu súboru Rozmarín!!!

Dedičstvom pre nás sú veľmi pevné základy, ktoré ona vytvorila svojou prácou. Spomínaný *Súbor pestovania tradícií Rozmarín* – pracujú v ňom aj v súčasnosti tri generácie – dodnes kráča po ceste, vyšliapanej ňou, prezentuje na javisku staršie a novšie choreografie a spracované tradície. V roku 2008 oslávil kolektív 35. výročie

²¹ Po maďarsky napísali Ruženka Komjáthiová (Komjáthi Gáborné) a Terézia Nedeliczká (Nedeliczki Teréz), preložil Csaba Lampert. Aj na tomto mieste im ďakujem za ústretovú spoluprácu. Článok nakoniec nebol uverejnený v časopise *Dolnozemský Slováč* z toho dôvodu, že Anna Hudeczová nie je reprezentantkou dolnozemských osobností v užšom slova zmysle.

svojho založenia, žiaľ, už bez Anušky. Dvadsiate výročie súbor prežil ešte v jej spoločnosti, jej myšlienky z vtedajšej slávnosti, aj z osláv 40. výročia sú tak ako vtedy, aj dnes, večne platné a budú nimi aj v budúcnosti.

„Verím, že ak dokážeme zveľaďovať poklad nájdený, vtedy aj meno Veňarcu bude naďalej žiť. Dvadsať rokov si píšeme denník, prvé riadky ktorého znejú takto: ČO VYKONÁME, ROBÍME ZO SRDCA, PRE SVOJU RADOSŤ”.

Je to motom aj toho významnenia, ktoré v roku 2004 založili na jej počesť *Združenie novohradských a hevešských Slovákov a Slovenská menšinová samospráva v Šalgótarjáne*.²² Túto cenu s názvom „Za našu národnosť a zachovávanie tradícií” každoročne udeľuje kuratórium združenia takej osobe, ktorá desaťročia aktívne pracuje v niektorej obci nášho regiónu. Takej osobe, ktorá kráčala a kráča v šlapajach Anušky. Je to tak trošku aj uznanie „za celoživotné dielo” pre tých, ktorí tu, „v končinách” pracujú za Slovákov.

Bola si vedomá dedičstva svojich predkov, ktoré jej bolo dané od narodenia a vedome si dávala pozor, aby toto dedičstvo mohla odovzdávať, pretože iba v tom prípade môže byť zachovaná táto svojská hodnota, ak bude zvečnená a odovzdaná ďalším generáciám. Tiež vycítila a vystihla, že k javiskovému spracovaniu tradícií je nevyhnutne potrebná odborná pomoc choreografa. V osobe Juraja Matiaša zo Slovenska našla nadšeného podporovateľa, ktorý je dobrým znalcom novohradského slovenského folklóru (ľudových zvykov, piesní, tancov, krojov a nárečí) a evanjelických obradov z obidvoch strán hraníc. Takisto dostala veľa pomoci od choreografa-pedagóga Jána Škodu, ktorý už nie je medzi nami. Táto spolupráca a priateľstvo potvrdili a aj dnes potvrdia platnosť tej myšlienky, z ktorej sa u nás stala akási fráza: „Ipel nás nerozdeľuje, ale spája...” – a spája nás dodnes s lokalitami Veľký Krtíš, Pribeľce, Dobrá Niva, Hrušov, Dolná Strehová a ešte viac s osobnými, ľudskými, príbuzenskými kontaktmi zo Slovenska.

Všetko to, čo v súčasnosti existuje vo Veňarci, z čoho si potomkovia čerpajú počas svojej činnosti pestovania tradícií, zasadila kedysi Anuška a ona pre nich/pre nás prepracovala základy, aby tie boli „použiteľné”. Preto máme dnes jeden súbor pestovania tradícií – s kompletným javiskovým repertoárom, s pôvodnými krojmi a so zložkou dorastu –, ktorý štyridsať rokov pracuje priebežne, ako aj fungujúcu slovenskú organizáciu, slovenskú národnostnú samosprávu²³, oblastný dom, výstavu krojovaných bábik, Festival halušiek²⁴, slovenské podujatia s preplneným hľadiskom a lásku, oddanosť Veňarčanov k tomuto všetkému.”

²² Jej dnešný názov je Slovenská národnostná samospráva

²³ Slovenská samospráva funguje v dedine od roku 1994. Poznámka autorky, A.U.

²⁴ Festival halušiek v r. 2004 organizovali prvýkrát. Údaj od Terézie Nedeliczkej. Poznámka autorky, A.U.

Anna Hudeczová (1942 – 1998), bývalá starostka Veňarca

ZOZNAM RESPONDENTOV/ INFORMÁTOROV²⁵

Mária Cserpáková/Cserpák Mihályné, rod. Lantos Mária, nar. 1920

Barnabás Fehér/Fehér Barnabás, nar. 2000

Hajnalka Jámbořová/ Jámboř Hajnalka, nar. 1986

Terézia Jakusová/Jakus Pálné, rod. Hrtyan Teréz, nar. 1947

Ruženka Komjáthiová/Komjáthi Gáborné, rod. Gyimesi Rózsa Ibolya, nar. 1957

Žófia Komjáthiová/Komjáthi Zsófia, nar. 1992

Sándor Krizsán/Krizsán Sándor, nar. 1954

András Krisztián Kulik/Kulik András Krisztián, nar. 1990

²⁵ Všetci mnou vybraný respondenti a informátori súhlasili s tým, aby som v zozname uviedla ich mená. Uvádzam ich oficiálny maďarský i slovenský tvar. V slovenskej verzii som krstné mená Slovákov písala po slovensky, ale priezviská sú nezmenené, písané maďarským pravopisom, sú v nich ponechané maďarské písmená (napr.sz, zs) a v prípade žien je pridaná slovenská prechýľovacia prípona -ová.

Pavol Lászka/Lászka Pál, nar. 1950

Mária Nedeliczká/Nedeliczki Pálné, rod. Simka Mária, nar. 1932

Terézia Nedeliczká/Nedeliczki Teréz, nar. 1958

Ján Pavkó/Pavkó János, nar. 1946

Mária Pavková/Pavkó Jánosné, rod. Hrnčiar Mária, nar. 1950

András Ondrej Szabó/Szabó András, nar. 1965

■ REZÜMÉ

AZ ÜNNEPELT ÉS A VANYARCIAK NYELVI ÖNÉLETRAJZÁRÓL

A tanulmány a jubiláló Krupa András nyelvi önéletrajzát, valamint azokat az életrajzi interjúkat elemzi, amelyeket a szerző a 33. néprajzi táborban gyűjtött Vanyarcon. Először bemutatja a nyelvi autobiográfiát, mint kutatási módszert, majd az interjúkból közölt idézetek segítségével szubjektív nézőpontból tárja fel a magyarországi szlovák nyelvi helyzetet. Az egyéni sorsoknak, élményeknek, eseteknek köszönhetően jobban megismerhetjük és megérthetjük a nyelvi asszimiláció okait, illetve a szlovák nemzetiség jelenlegi állapotát Magyarországon. A dolgozat a kutatási eredményeket országos szintű összehasonlításban vizsgálja, s végezetül összegzi, általánosítja. A nyelvmegőrzés meghatározó tényezője változatlanul a család, a szülők – nagyszülők – testvérek szlovák nyelvel és kultúrával kapcsolatos értékrendje, motivációja, a családi példa, minta – fogalmazza meg befejezésül a szerző az egyik legfontosabb kutatási tapasztalatot.

■ SUMMARY

ABOUT THE LINGUISTIC AUTOBIOGRAPHY OF THE CELEBRATED AND THE INHABITANTS OF VANYARC²⁶

The study analyzes the linguistic autobiography of the celebrated András Krupa and the biographical interviews collected during the 33. ethnographic research camp in Vanyarc. The author at first represents autobiography as a method of research, then through quotations from the interviews reveals the Slovak linguistic

²⁶ Preklad, Rita Hornok

situation in Hungary from a subjective perspective. Through the individual fates, cases and experiences we can get to know and understand better the reasons of linguistic assimilation, as well as the current condition of the Slovak minority in Hungary. The study examines the results of the research in a context of national comparison, then summarizes and generalizes them. The determining factor of language preservation is unchangingly the relation and attitude of the family; parents, grandparents and siblings towards the Slovak language and culture, their motivation and the family example, pattern. – highlights the author one of the most important conclusions of the.

Z TERÉNNYCH
VÝSKUMOV VO VEŇARCI

A VANYARCI
TEREPKUTATÁSOKBÓL

ZVYKY A POVERY VO VEŇARCI PODĽA PREMIEN VEDOMOSTÍ DVOCH GENERÁCIÍ¹

Ondrej Krupa

Prvá v slovenčine vydaná národopisná lokálna monografia v Maďarsku bola publikovaná pod názvom *Z minulosti Veňarcu* v r. 1978. Jej autorom je známy národopisec János Manga.

Avšak za prvú ozajstnú lokálnu komplexne spracovanú národopisnú monografiu o Slovákoch – Tirpákoch možno považovať veľkolepú knihu Mihálya (Michala Markuša) Márkusa *A bokortanyák népe* (Budapest, 1943). Bola vydaná v maďarskom jazyku a nikdy sa neuverejnila v slovenčine. Hoci bola by si to zaslúžila podľa jej hodnoty a modernej dobovej metódy.

Významným publikačným výstupom v 50-tych rokoch 20. st. bolo vydanie slovenských ľudových piesní v slovenčine a z viacerých regiónov: Zbierka *Vyletel vták* (1955) obsahovala sto ľudových piesní, takmer zo všetkých krajov Slovákov v Maďarsku. V tom istom roku uverejnili antológiu spevov domácich národností, medzi nimi aj 25 slovenských ľudových piesní, hlavne z južnej Dolnej zeme a z Novohradskej, Peštianskej župy (*100 nemzetiségi népdal*, Budapešť 1955). A v r. 1964 Dezső Deme vydal boršodské ľudové piesne pod názvom *Mit dalolnak a Borsod – Abaúj – Zemplén megyei szlovákok?* Z týchto rokov je najvýznamnejšia zbierka Bélu Kálmánfiho: *Rozmarín zelený* (1973). Zo šiestich pilíšskych lokalít uverejnil mnoho ľudových piesní, veľa detských hier, balád, 10 ľudových rozprávok a vyše sto prísloví. Dotiaľ takáto monografická zbierka z jedného regiónu našich Slovákov nevyšla.

János Manga cielavedome preto zbieral údaje takmer zo všetkých oblastí ľudovej kultúry vo Veňarci, lebo prví osadníci prišli sem v r. 1705, ako o tom svedčia

¹ Poznámka redakcie: Nakoľko v čase zostavovania rukopisu zborníka a korektúry rukopisov náš milý a vzácný kolega dr. O. Krupa navždy opustil, predložený text nebolo možné pred zadaním do tlače s autorom prekonzultovať. Text prešiel len základnou úpravou, na mnohých miestach sme ponechali aj terminológiu a niektoré formulácie autora, rešpektujúc „svojský“ spôsob vedeckej interpretácie získaných poznatkov. Táto posledná štúdia dr. Krupu svedčí nielen o dokonalej znalosti terénu na základe dlhoročného štúdia duchovnej kultúry v širokých kontextoch, ale aj o jeho záujme do poslednej chvíle reflektovať existenciu nových a súčasných javov v obyčajovej kultúre Slovákmí osídlených lokalít v Maďarsku.

isté záznamy. Vraj pastieri zo Zvolena vtedy si tu postavili chalupy. Využívúc 250. výročie tejto historickej udalosti, v roku 1955 pozbieral všetok materiál do neskoršej knihy. V úvode monografie píše, že pred vydaním doplnil materiál len niekoľkými ľudovými piesňami.

Lokalita sa však zaľudnila postupne do roku 1711, o čom svedčí gúťanský protokol, hoci dátum opravili na rok 1717, lebo vtedy sa stala filiálkou veňarecká cirkev a v tom roku bol aj súpis obyvateľov.

Pre našu analýzu je hlavné to, že publikovaný materiál jednotne pochádza z jedného časového úseku, z roku 1955.

Keďže v roku 2013 sa uskutočňoval národopisný (interdisciplinárny) tábor vo Veňarci, využil som príležitosť, aby som mohol tieto hodnoverné údaje porovnať s poznatkami dnes žijúcich slovenských obyvateľov a v určitých vetvách zachytiť premeny vedomostí. Hoci pre krátky čas a pre iné bariéry, naše závery môžu byť len približné.

Mangova kniha je obsahovo rozsiahla a zložitá, spracoval znovuosídlenie obce a dejiny lokality, materiálnu kultúru (stavby, domy, interiér, hospodárske a obytné objekty, poľnohospodárstvo, chov dobytka, včelárstvo a vinohradníctvo). Z materiálnej kultúry tiež tradičný ľudový odev. V publikácii sú z duchovnej kultúry spracované povera a zvyky, výročné a kalendárne obyčaje. Dokumentoval životopisné spomienky 76-ročného muža a uverejnil 76 ľudových piesní rozličného druhu. Pritom prácu doplnil aj mnohými vzácnymi a dokumentárne hodnotnými fotografiami.

Z týchto početných údajov som pre moju zberateľskú prácu vyzdvihol hlavne povera a predovšetkým poznatky o mýtických bytostiach. Dokonca, keď sa naskytla možnosť, som pri vlastných výskumoch sondy robil vykonaj sondy z oblasti rodinných zvykov (svadba), kalendárnych obyčají, ľudového rozprávania i humoru, ako aj príležitostné vzájomné styky s hospodárením (vinohradníctvom) a ľudovým rozprávaním.

Od r. 1955 vyrástli takmer tri generácie. Avšak hoci naši respondenti patria zväčša k staršiemu veku, v porovnaní s informátormi J. Mangu, ich možno zaradiť skôr do druhej generácie a považovať ich „*dietkami prvej*” – najstaršej generácie. Mladší respondenti, ktorí sú v menšom počte, patria vlastne k tretej generácii (vnukovia). Preto bolo prirodzené keď som formuloval nadpis príspevku, aké premeny sa dajú zaznamenať ešte v ich terajšej pamäti.

Naše vybrané témy sa – trochu aj prekvapivo – behom zberu materiálu javili zväčša pozitívne. „Tanistra” zberateľa neostala prázdna, avšak bola ľahšia od Mangovej tanistry. Porovnávanie týmto spôsobom nie je zriedkavé ani v maďarskej, ani slovenskej národopisnej praxi. Napriek tomu, že v príspevku neuvádzame viaceré príklady, výskum priniesol dôkazy, ako sa v priebehu výmeny generácií zmenili

realie v dejinách, hospodárstve, kultúre ako aj konfesionálnom zložení obyvateľstva.

Žiada sa tiež konštatovať, že na položené otázky pri výskume vedeli odpovedať len príslušníci staršej generácie. V tomto ohľade sa u mladšej generácie prejavovali už len negatívne (absentujúce) odpovede, respondenti už nepamätali na mnohé zvyky. Starší respondenti osobne alebo z počutia poznali respondentov z r. 1955. Predsa sa odlišujú od nich. Nakoľko, kým tieto prvky ľudovej slovesnosti vtedy predkovia oživil, tvorili, vykonávali a všetky považovali za svoje, i verili v ich funkciu. Súčasní respondenti tieto údaje zväčša, od starších obyvateľov už len počuli alebo v útlom veku snáď boli pri vykonávaní niektorých zvykov – napr. ľudovej viery – boli aj spoluúčastní. Na základe týchto údajov však môžeme konštatovať, že nie je náhoda, že starší respondenti odpovedali o mnohých zvykoch obširne, hoci ich v súčasnosti už snáď ani nevykonávajú. Mladší respondenti sa aktívne podieľajú na vykonávaní starších zvykov – folklorizmu, napr. mnohých nových zvykov (pozri haluškový festival).

Napriek uvedeným skutočnostiam ma upútalo a bolo pre mňa prekvapujúce, že o mýtických bytostiach pri rozprávaní sprostredkovali neraz pestrejší, živší, jasnejší obraz, než ako sú uvedené v citovanej monografii J. Mangu. Snáď táto skutočnosť dovoľuje vysloviť konštatovanie, že oni už len rozprávajú o vlastnostiach a dejoch poverových postáv, bez toho, že by v nich verili. Vlastne viera v poverách prežíva dlhodobejšie vo viacerých generáciách. Ale len dovtedy, kým „žije“ ľudové rozprávanie, kým sa tento materiál traduje „z otca, materi na deti“, od starších na mladších. Sám Manga vo svojich prácach cituje, že pred stáročiami sa niektorí jedinci dlhodobo pokúšali bojovať s poverčivosťou (Tento „aufkläreristický“ – osvietenický boj poznáme aj zo životopisu Samuela Tešedíka – takmer s totožným uvedením dátumov a terminológiou) Napr.: vizitácia, 1798: „ničia povery“, 1838: „poverové zvyky súvisiace s opatrovaním stáda sú tu tak, ako aj v okolitých obciach“. S podobným konštatovaním sme sa stretli aj v súčasnosti. Každá informátorka nás „ubezpečovala“, že je to len predstava, blúznenie a že nikto neverí obsahu povier.

Naši respondenti už nevedeli citovať vinše, obradové veršovanky kalendárnych obyčají. (Je možné, že iní obyvatelia, s ktorými som sa nestretol, sa lepšie pamätajú na ne). Avšak tiež sa ukázalo, že tí respondenti, ktorí v rozprávaní o mýtických bytostiach a o niekoľkých zvykových prvkoch, nielenže „opakovali“ tie poznatky, ktoré sa nachádzajú v monografii–, hoci monografiu nepoznali, nečítali –, sa pamätali aj na také poznatky, ktoré neuvádza Manga. Tiež poznajú viaceré také varianty, ktoré v prítomnom čase obohacujú poznatky o charaktere postáv a povier. Tieto údaje dokazujú, že ľudová kultúra žije vo variantoch, a že sú nevyčerpatelné aj v tom období, keď zanechávame niektoré javy tradičnej ľudovej kultúry. Toto

konštatovanie nie je romantická predstava výskumníka, ale skutkový stav na základe poznatkov z terénu.

Ostáva už len s ľútosťou konštatovať, že už spomenuté veršované ľudové texty, hoci ich respondenti počuli – okrem prvého riadku – už nevedeli ďalej citovať, napr. *Doňiesou som vám oceľ*. Napriek tomu, že Manga uvádza jeden najkrajší vinš z Veňarcu, s ktorým chodili na Lucku. A u evanjelických Slovákov, hlavne na Dolnej zemi, taktiež žilo množstvo variantov tohto typu vinšov. Prirodzene musíme si uvedomiť, že časový faktor zohráva rozhodujúcu úlohu v procese zániku textov nielen vo Veňarci, ale aj inde, lebo už dávno nechodia na obchôdzky „luckovať“.

Takmer zanikli také spoločenské podujatia, aké boli priadky a páračky. Tieto pracovné-zábavné stretnutia mládeže, boli predtým veľmi populárne. O tom svedčia krásne ľudové piesne spievané na priadkach a páračkách, ktoré nazbieral J. Manga. Staršie ženy sa len na tie priadky chcú pamätať, na ktoré už ako ženy chodili a len priať: *„A ta zme choďiľ, zme priadľi. Nešli zme sa tam zabávať.“*

Aj z oblasti rodinných alebo výročných zvykov sa radšej pamätajú na ich „atraktívnejšie“ časti, ktoré so záľubou uvádzali. Predpokladáme, že z dôvodom Bol ich žartovný ráz. Súčasne odzrkadľujú aj skutočnosť, že dedinská spoločnosť – ak aj len v role divákov – sa mohla vždy zúčastniť na dôležitých podujatiach, na svadobných úkonoch alebo na zábavných a žartovných hrách. Tieto boli pre každého otvorené, hoci sa hry uskutočňovali v súkromnom priestore: v svadobnom dome alebo na dvore.

Napríklad mladucha na dvore musela prevaliť vedro vody, aby ľahšie rodila. Tento prvok sa zachoval do súčasnosti takmer v rovnakej forme. Ešte presnejšie sa odzrkadľuje v pamäti našej informátorky: mladá nevesta mala do vedra kopnúť ľavou nohou, nakoľko úkon bol len vtedy bol úspešný: *Keď išli zo sobášu, u nás takí zvik bou na svadbe, že viložili vodu za eno vedro, mladá nevesta mala kopnúť z ľavou nohou. Voda sa viľiالا, tak to znamenalo, žebi ľahko rodila.*

Manga opísal aj zvyk – *chodenie z betári*. Mládenci zamaskovaní, v obrátených šatách, obviazaní slameným povrieslom najskôr navštívili dom mladuchy, potom dom ženícha, skôr než uložili fľaše a tancovali. Naši respondenti veľmi názorne opísali tento zvyk, hoci tí chlapi, ktorí boli naposledy betármi, už zomreli. Aj ony boli aktívnymi súčasníkmi, tým, že s veľkým smiechom sledovali udalosti, ich zážitok sa mohol zachovať aj z dávnejších čias: *Takí zvik bou, že g mladej neveste tajšľi betári od mladího zata. Obliekľi sa na betárov, a malí povriesla. To jim bolo ako uviazanvo. Aj kapselu. Aj starí sa obliekľi, aj mladí. Chlapi sa obliekľi na takieto opice. Obliekľi sa na ženu. Namachľili sa, tak jich nepoznali. A tam robili parádi. Aj machľili, aj kradľi, čo bolo. Hat, aj zajace aj jedeňia, čo bolo na stole, to taňiesľi zo sebov. Chitali ženi, boskávali jich. A tie kričali. Pochabili sa.*

Hoci spôsobili neraz škodu, domáci gazda a svadobníci sa spolu „kochali” nad priebehom tejto udalosti. Ba domáci boli hrdí, že prišli k nim: Bola to ozajstná ľudová hra: *Hat to bolo na svadbe dobre. Aj to bola edom zábarvok.* (Svadobníci) *hláděli a smialě sa. Páčilo sa.* (A gazda?) *Raduvau sa, že malě takichto ľudě. Čak hor ho držalě.*

Len na pripomenutie: V *Čabianskom kalendári na rok 2014* som priblížil zapísané a zachované texty, ktoré dovolili rekonštrukciu hlavných etáp svadby pod názvom: *Svadobné vině družbov vo Veňarci.* (Aj tento príspevok dokladá tradície tradičnej svadby v minulosti.)

Manga dôkladne a hodnoverne opisuje tiež údaje a vlastnosti mýtických bytostí, v ktorých ešte aktívne verili vtedajšá Veňarčania. Hlavnú postavu hrala bosorka, podľa Veňarčanov: *striga*.

Údaje o *strigách* v Mangovej monografii verne priblížili túto postavu „v jej celej dobovej výzbroji.” Podľa autora v tom čase ešte aj mládež vo Veňarci poznala mnoho príbehov podala o bosorkách. Časté bolo rozprávanie pri rozličných spoločenských stretnutiach a pracovných príležitostiach. Takéto stretnutia chýbajú v súčasnosti v lokalite, ale *striga*, ako hlavná postava mýtických bytostí, do dneška zaujíma ešte popredné miesto v rozprávaniach a spomienkových podaniach.

Podľa Mangu sa v r. 1955 *striga* vyskytovala v rozličných obmenách, najviac v podobe mačky, žaby, koňa. Predovšetkým sú „*strigy*” ženy, avšak v niektorých prípadoch považovali za *strigóna-vražedníka* mužov. K ich najnebezpečnejším úkonom patrilo odberanie mlieka. Keď zabili v dedine mačku, istá žena – *striga* ochorela, umrela. Bol to dôkaz, že ju v dedine považovali za strigu. Preto si táto žena – *striga* nesmela si odkryť ruky, nohy, lebo bolo vidieť rany. Symbolicky ju v podobe koňa podkuli. Proti *strigám* sa bránili aj tak, že metlu postavili na porisko v maštali. *Striga* na posúchy vydávala tvaroh. Bosoráctvo sa naučili v tarčanskom chotári. Podľa starých predstáv umierajúca *striga* odovzdávala svoju nadprirodzenú silu a majstrovstvo zlého ducha podaním ruky.

Tieto poznatky sú takmer totožné i v súčasnosti, bez väčších inovácií. Rozprávači živo a so záľubou plynule rozprávali príbehy o *strigách*, akoby pripomínali atmosféru niekdajších večerných rozprávání, na ktoré sa odvoláva aj Manga. Z týchto dôvodov citujem texty veňareckých rozprávání, ktoré dokumentujú dlhodobé pretrvávajúce až do súčasnosti. V staršej generácii sú uchovávané intenzívnejšie ako „viazané” obradové texty a nápevy rečňovaniiek a vinšov. „*Striga to je žena striga. Aj tá ešte vražila, ňeviem volak, ja som ešte* (mladá bola). *Pametám, že volakedi ešte aj kravi choděli podojiť. A to mačke. A to čierna mačka, že išla do koňici, a len krava ňedala mlieko, keď gazděna tajšla dojiť, tak jej ňedala mlieko. Isťe poviedali todi, že isťe striga bola. A potom ešte stará mama takvo rosprávala, že voláku strigu takto vipočúvalě, keď ešte, že piekla tvarohoví réteš. To je hnusno. Že zamiesila cesto,*

aj ho vivalkala a zastala si nad cestu a poviedala, že: Hande grc! A išou tvaroh. Znovu poviedala: Hande grc! Si vidávil tvaroh. A bolo na ceste tvaroh. Bou tvarohoví réteš.

Že bola aj taká striga, ako koňa jej dali na nohe. Podkovou podkúvali ju. A potom sa tak premávala, nevedela stať s posteli. Ako kvon na nobách. Že ju tam chitili volade v koňici. Aj takvo poviedali, že v koňici keď mačka pila mlieko, sala mlieko, tak že na istáll küszöb, na prah klínce uderili a potom ostála žena, a mala klínce v boku. Či to bolo pravda, či nie, ja to neviem.”

Tieto citované poznatky o strigách dlho pretrvávali aj v poverových predstavách u Slovákov v Maďarsku. Zväčša sú skutky a premeny bosoriek takmer všade totožné, avšak úkony a poverové prvky boli rozličné, veľmi variabilné. Ich zápis sa dal v každom regióne do posledných rokov uskutočniť. Vo viacerých štúdiách, publikáciách som podrobne opisoval základné poznatky a novšie variácie. Napr. striga, ktorá dávi tvaroh, sa podobne objavila u Slovákov v údolí Galgy, teda v neďalekom regióne, ako i v maďarskom poverovom svete. Súčasnú silu pamäti ukazuje aj citovaný poverový výrok *Hande grc!*, ktorý sa na základe porovnaných údajov našej zbierky ukazuje ako lokálny variant.

Manga rad radom uvádza všetky nadprirodzené postavy a tieto sa objavujú aj v jeho zbierke. Ako som už spomenul na niektoré sa už pozabudlo, iné zase – porovnávajúc poznatky spred 60-tich rokov – majú novšie črty. Mátoha podľa Mangu je vracajúca sa duša mŕtveho, ktorého si udobria, ak na hrob prinesú potraviny a pálenku. Žiaľ dnešné poznatky tvoria len zlomky týchto údajov: *Keď zme volakodi chodili do cintorína, mama nás poslala s pierkom v nedeľu, alebo sobotu: Ale žebi ste ňeostali za veľa, lebo prídu mátohe, ako planie lelkek (duše), že nás budú strašiť. Neviem konkrétne, čo znamená.*

V období zberu Mangu podľa výpovedí, za zmoka považovali najnebezpečnejšieho ducha, ktorý v podobe ohnivej reťaze prebiehajúcej cez komín prináša peniaze a všelijaké plodiny, ba aj nešťastie. Zbaviť sa ho mohli tak, že pýtali od neho piesok a vtedy sa reťaz „pretrhla”. Manga sa zmieňuje o *mure*, ktorú stotožňuje so zmokom. Vo Veňarci ani v okolí nepoznali túto postavu. Známa je medzi inými Slovákami v severnom Novohrade, na Honte na Slovensku (*mora, mura*) ako jeden variant bosorky. Avšak nemá súvislosti so zmokom. Na Slovensku patrí skôr k vampirickým bytostiam. Vo východnom Maďarsku Maďari, Rusíni a Slováci ju pomenujú: *nora*.

Dnešné predstavy sa sčasti zhodujú údajmi uvedenými s Mangom, pritom podrobnejšie približujú charakter zmoka. Jeho podobu – ako je všeobecne známe – uvádzajú aj ako čierne kura: *Keď som bola taká malíčká, prišlo do domu eno čierne kura. A ja som ho kcela pochovať, žebi neždochlo. A mama sa vadila na mňa, žebi som nahala to kura, lebo tak vizerá, ako zmok.*

Pravda, zachovali aj tie jeho vlastnosti, ktoré sme od Mangu citovali: *Zmok takí bou, že šecko doňiesou... čo mu kázali... Že na koch tašou tanu, a že takvo svetlo tašlo tanu. Todi tašou zmok.*

Podľa tohto príkladu pravdepodobne mohli prežiť viaceré predstavy o ňom vo Veňarci. U Slovákov (aj v Maďarsku), bola všeobecnejšie rozšírená predstava, že cez komín v podobe ohnivej reťaze sa spustil zmok. Tento jav naozaj sa mohol podobať na jasné svetlo, ako to aj v súčasnosti podávali rozprávania vo Veňarci. Taktiež mohla pretrvať aj predstava o jeho vlastnosti, že sa pretrhne – a týmto spôsobom sa ho zbavia – ak žiadajú peniaze a mak. Zákaz prinášania peňazí – aby ešte mohol zostať aktívnym, totiž aby aj v budúcnosti mohol prinášať cenné veci – je asi invariant, alebo znakom zániku, resp. zámena poverových predmetov, lebo u Slovákov *zmok* zvykne donášať všeobecne aj peniaze (zlato). Mak by mohol zapríčiniť pretrhnutie, lebo je veľmi podobný piesku (je drobný a ľahko sa vyklzne, „vyprší” z rúk). Nehovoriac o tom, že tieto „zákazy” účinkovali len potom, keď všetko nanosil do domu, čo si žiadali.

Naši rozprávači sa konkrétne odvolávali na tých ľudí, ktorí sa stretli so zmoikom. Podľa respondentov tí už všetci zomreli. (Odvolávanie sa na takýto typ udalostí patrí charakteristickým črtám poverových rozprávání).

Aj tieto pestré poznatky o vlastnostiach zmoka v súčasnosti potvrdzujú, že poverové vedomosti pretrvávajú, napriek tomu, že ich jednotlivé časti zanikajú alebo ich respondenti už neovládajú. Ako sme už uviedli tieto údaje sú hodnoverným dôkazom, že vo variantoch existujúca ľudová kultúra je nevyčerpatelná a takmer nikdy ju nemožno vyčerpávajúco zmapovať.

Na južnej Dolnej zemi, kde sa tiež vyskytuje pojem *figúra bôžik* (napr. Slovenský Komlôš), takmer nevedia o rozdieloch medzi ním a *zmokom*. Podľa Mangu vo Veňarci „bôžikom” volali drobného človečika, od ktorého sa len takým spôsobom oslobodili, ak ho „vopchali” do dierky lieskového kra. V súčasnosti respondenti uviedli iné poznatky. *Bôžika* stotožnili so zmoikom, ale i s mátohou. Tým sa skomolili už neisté údaje, pričom sa aj prelínajú, vzájomne splietajú viaceré bytosti. Aj táto skutočnosť poukazuje na spôsoby zániku týchto predstáv: *Bôžik, že šecko doňiesie do domu, ale šecko zbrau z domu alebo odnášau... Añi to ñeznamenalo dobre. Ale iste len volákí čierni, ako mátoha.*

Získali sme aj také údaje, že *bôžik* je chamtivý človek, ku ktorému sa nepripájajú mýtické vlastnosti: *A bôžika... to na takiho človeka vpraveli, čo šecko keu, no.* Táto domnienka vlastne určitým spôsobom nadväzuje na mýtický kruh *zmoka* – *bôžika*, súvisí s ľudskou túžbou, že on ako nadprirodzená bytosť obohatí človeka.

Do súčasnosti aktívne žije i povera o piatku. Z dní týždňa tento deň si zachoval poverový ráz, je všeobecne známe, že *piatok je ñešťastný deň*. A nielen vo Veňarci, ale v ďalších skupinách Slovákov v Maďarsku.

Kalendárne obyčaje stoja aj v dnešných predstavách na podprednom mieste. Pomaly zanikajú, ale niektoré prvky ešte sú viac-menej známe, hoci väčšinu z nich už nepraktizujú. Svedčí to o tom, že texty súvisiace so zvykmi už nepoznajú, avšak kosť úkonov ešte zväčša poznajú a vedeli ju popísať. Do 40-tych rokov 20. storočia bolo vo zvyku spievanie, „kantácia“ na Blažej a na Gregora (12. marec), nošenie oblátok pred Vianocami a na Tri krále koledovanie kňaza, učiteľa, a žiakov. O týchto obyčajoch nachádzame v prácach Mangu presný opis, sporadicky ešte sa zachovali i v súčasnosti, ale taktiež už v skomolenej verzii. Samostatné odlišné elementy zaradili do jednej spoločnej formy, ako to dokumentuje nižšie uvedené podanie respondentky. Pamätajú na to, že oblátky piekli u kantorov, že deti roznášali oblátky po domoch a že dostávali darčeky (do ich košíkov im nasypali *bvóbb* (fazuľu) alebo *žito* (pšenicu). Avšak už si presne nepamätali, či chodili s nimi kňaz a kantor, či chodili spolu so žiakmi. Tiež už nevedeli uviesť v ktorom termíne chodili na obchôdzku. Pôvodne pred Vianocami chodili len deti. Na Tri krále (6. jan.) *koleduvau* kňaz, učiteľ, kostolník a žiaci. Na Blažej (3. febr.) dávnejšie kantor s deťmi spolu prešiel po celej lokalite. *Tajšli popretku a za nima zas rektor? Ni. Tak deti vinšovali, a už to kňaz išou. Už tedi ženi zametali pod stenou, riadiť, čak že ide farár.*

„Neúprosný zub času“ spôsobil zánik pamiatok, preto sa tieto obyčaje „zliali“ dovedna.

Keďže disponujeme presnými základnými faktami, dá sa určiť, ktoré úkony si dobre zachoval informátor, a na čo napokon zabudol. Napriek zabúdaniu sa vynášali v pamäti také časti úkonov, ktoré zaznamenal Manga a ktoré uskutočnili aj v 50-tych rokoch 20. storočia. Napr. podľa Mangu za oblátky deti peniaze dostávali. A to najmä v domoch, kde mali dostatok finančných prostriedkov. Niektorí naši respondenti uvádzali, že deti odmeňovali naturáliami, resp. aj iným spôsobom: *A oblátke obstrihali, tak deťom to bolo tie ostrohe. Tak jich volali. To deti dostáli, to jim bou plat.*

Výskyt pomenovania *ostrohe* považujeme za veľmi vzácny údaj. V súčasnosti je zaznamenanie takého detailu je pre výskumníka už výnimočné.

Pri výskume sme aplikovali aj vizuálnu metódu, predložením fotografií respondentom z publikácie J. Mangu, ktoré zobrazovali určité momenty istého úkonu. Takto sa rozpamätala jedna z respondentiek na vynášanie kiséla: *Vidím na obraze tieto dňovčence, čo taňiesli kiséla na kraj dediny. A chlapci záprtku metalí doňho. Potom zahodili od jedu. A tam blízko bou jarok. Tak zapáliť kiséla a hodili do jarku. Tam zhoreu. Hat aj spievali dejakie Kiseľ, kiseľ, kiselina.*

V Mangovej monografii je podrobne publikované realizovanie zvyku, ktorý bol ešte medzi dvoma svetovými vojnami rozšírený. V súčasnosti – ako sa ukázalo

– sú opísané len hlavné črty. Hoci respondentka si pripomenula ich priebeh sú autentické i v súčasnosti.

Žiaľ už sa nepodarilo zaznamenať zvyk chodenia s nevestou. Zaujímavé je, že na Dolnej zemi na Smrtnú nedeľu už v 19. storočí bola len táto časť vo zvyku. V pôvodnej forme ju inovovali a predvádzali až do 1930-tych rokov 20. storočia.

Sondami sme sa pokúsili podať obraz aj o stave ľudového rozprávania. Humorné príbehy sa ľahšie a rýchlejšie obnovili v pamäti respondentov.

Rovnako ako v predošlom prípade na na sa základe fotografie jedného muža z citovaného diela J. Mangu v pamäti našej respondentky „vynoril” humorný príbeh, spájaný s jednou oblasťou agrárnej kultúry – s vinohradníctvom, ktoré malo ešte do polovice 20. storočia významné miesto v hospodárstve Veňarčanov. Týmto rozprávaním sa vo Veňarci vytvoril nový žáner ľudového podania: rozprávanie zo života.

Tento báči čo tu sedí, tak bou hrdí, ako volakto išou do dedíne, tak vom tak sa ukázau, že: Ja som, čo som! Ja som gazda šesnác holdov. Som ňeska šesnác povdecť vipiu. A tak s tím sa pochválíu. A tí druhí čak hľadeli, čo boli chudobnější. Bou vom bohatí, boli vela zeme, tak bou hor držaní. (Majetok) ňeprepiu. A to sa narodílo. Malí viňice. Čak bolo víno. Terkela pálenvo navarili... A víno čak viac hektár boli... Boli užanske, starie viňice, v Kolpache novie viňice. Nič ňinto. Šecke zanachali.

Humor rozprávača sa priblížil ku skutočnosti ničivej situácie vo vinohradníctve. A to na základe skutočnosti, že časť vinohradu bola aj ich majetkom. Túto časť života obyvateľov Veňarca dokumentuje aj nasledujúca časť smutného rozprávania: *Čak už starí vimreli, čo robili. Mladí choďia z dedíne. A tí, kodi idu, v noci domov. To aňi nerozumeju k ňemu, aňi ňevládzu. Tak viňice tak ostáli. Pedig veľká škoda.*

Nielen v súvislosti s názorom o hospodárení, ale vyjadruje aj časť rozprávania emociálne ladenú situáciu, ktorá dokumentuje zánik jednej v obci veľmi dôležitej oblasti hospodárenia, ako aj kultúru pracovitosti, morálky a záľuby tunajších obyvateľov: *Takie krásne boli. Tam aňi ena burina ňebola. A keď zrelo brozno, bolo zakopanvo, zahrabanvo. Tam ňebou šlap, ak volakto čak ukradou enu strapku.*

Na odvetvie vinohradníctva spomína už aj János Manga. To svedčí o skutočnosti, že rozprávači dôvodne spomínali túto niekdajšie dôležitú vetvu hospodárenia v obci.

Pred štvrtstoročím – som mal možnosť u predošlej generácie vo všetkých regiónoch Slovákov v Maďarsku zozbierať prezývky, prekáračky vzťahujúce sa na lokalitu. Uverejnil som tento materiál spolu s inými prekáračkami (na krstné mená, vierovyznania a národnosť). Prekvapilo ma, že vo Veňarci sú živé prekáračky aj v spojitosti so susednými obcami. Tieto ironické žartovné – ba niekedy aj tak-

mer obscénne ladené prezývky – oslovujú nielen miestnych obyvateľov, ale aj obyvateľov okolitých lokalít.

Na ukážku:

*Na Veňarci
ako v tanci.*

*Na Kirtí,
ako v riťi.*

*Že tam je taňec,
tam je dobre.*

*Na Jači,
Kozá bláčí.*

*Na Leginde
ako indě.*

*Na Bíre,
Hus chvóre.*

*Na Guťe,
ako v kúťe.*

(*chvírat* = fosni, hnačku mať)

V 50-tych rokoch 20. storočia bolo vo Veňarci varenie halušiek veľmi časté (každú stredu, piatok alebo v nedeľu ich v obci varili ráno). Tejto skutočnosti J. Manga vo svojej publikácii nevenoval špeciálnu pozornosť.

Kvôli rastúcemu vedomiu identity v mnohých lokalitách obyvatelia vyhľadávali a aj nachádzali vlastnosti, danosti, atribúty, ktoré môžu charakterizovať svojskosť obce, mesta. Vplývajú na formovanie dedinskej, lokálnej spoločnosti v pozitívnom slova zmysle, a môžu vyjadriť takú špecifiku, ktorá vytvára vzťah obyvateľov k vlastnej lokalite, ako aj okolia, ba celého štátu.

V Békešskej Čabe je to klobása, na Sarvaši slivkový lekvár, v tomto roku v mojej rodnej obci Čanádalbert súťaž varenia perkeltu a podobne. Pri tejto príležitosti sa takmer v celom štáte konajú rozličné kulinárne festivaly, lokálne dni, lokálne jarmoky.

Vo Veňarci od r. 2004 poriadajú v septembri haluškový festival. (V Maďarsku je rozšírený názov tejto cestoviny: *strapačka*. Z tohto dôvodu, ak by snáď hostia nevedeli, aké cestoviny sú halušky a aký je rozdiel medzi haluškou a rezancami, dali podujatiu pandantný maďarský názov: *Sztrapacska fesztivál*. V obci už aj niektorí Slováci používajú pomenovanie *strapačka*.)

Podľa môjho názoru konaním tohto podujatia sa rodí nový zvyk, ktorý zodpovedá predstavám dnešnej dedinskej spoločnosti a požiadavkám dnešnej modernej doby.

V historickom meradle zvyky vznikali, v istom období ich intenzívne vykonávali a niektoré časom zanikali. Každý zvyk sa spája s určitou základnou niťou, ktorá tvorí oporný bod pre človeka. Kalendárne obyčaje sa spájajú s kresťanskou

vierou a cirkevnými pravidlami. Menovite nadväzujú na kresťanské významné osobnosti (narodenie, smrť Krista, svätci – martýri), na náboženské, pútnické, symbolické miesta, kostoly (hody, púte). Niektoré súvisia s predkresťanskými obyčajmi (stavanie mája). Rodinné zvyky spĺňajú požiadavky rodiny a komunity (svadba, pohreb), spájajú sa tiež s dôležitými etapami ľudskej práce, resp. s jej výsledkami (dožinky, vinobranie, zakáľacky). Všetky sú zviazané s daným dňom roka alebo s dátumom určeným rodinou, resp. komunitou. Zvyky sú prijaté so širšou a užšou komunitou, ktorej členovia sa ich aktívne alebo len pasívne zúčastňujú. Majú pevné miesto v ich vedomí a čo je najdôležitejšie – vykonávanie zvykov je spojené s ochotou a dobrovoľnosťou. Plnia dôležité funkcie v spoločnosti. – Ak tieto citované vlastnosti zhrnieme a porovnávame s charakteristickou svojráznosťou haluškového festivalu, zistíme mnohé spoločné črty. Nie sú totožné s tradičnými zvykmi, avšak v mnohom v základe zhodné. Vzájomná podobnosť týchto prejavov inšpiruje nazvať ich za zvyky. Sú to nové formy zvykov, ktoré vznikali v Maďarsku napr. aj v rámci festivalov. Možno považovať za javy folklorizmu, nakoľko znovuoobnovenie mnohých zvykov iniciovala tiež určitá obecná inštitúcia, samospráva, vedenie nejakého klubu atď. Riešilo sa inštitucionálne uskutočnenie a obnovenie „starých“ ľudových zvykov (svadba, priadky, páračky, tradičné jedlá atď.), ako aj reminiscencia na niekdajšie tradičné ľudové podujatia.

Prečo považujem ich za novodobé zvyky? V čom sa jednotlivé prvky zhodujú? Organizujú ich tak, ako sa uskutočňovali tradičné zvyky (napr. pozvanie na svadbu netlmočia teraz družbovia, ale sú vytlačené leporelá, ako aj vo Veňarci teraz). Festival taktiež usporiadajú v určitý deň roka. Sú pripojené „bočné“ sprievodné atrakcie (jarmoky, hudobné programy), tak ako na tradičných hodoch. Najväčšou atrakciou je varenie halušiek a ich ochutnávka. Varia ich vo veľkom množstve, nielen *v miskách*, aj v bográči (kotol). Zachovali pôvodné zložky cestoviny (múka, varené zemiaky, soľ). Pripravujú ich na tradičný spôsob s tvarohom, bryndzou alebo kapustou. V poslednej dobe pridávajú na drobno nakrájané pražené kúsky slaninky.

Domáci a hostia majú príležitosť, aby sa dobrovoľne zapojili do varenia halušiek formou súťaže – „kto varí najšikovnejšie“. Podľa vzoru tradičných veselých svadobných hier, usporiadajú tiež súťaž v jedení halušiek.

V čom spočívajú špecifické prvky týchto podujatí ?

Haluškový festival v porovnávaní s tradičnými zvykmi sa obohatil o dve osobitosti. A to je hrdosť a sláva. Hrdí sú, že dokázali vytvoriť také podujatie, ktoré zvýši prestíž ich lokality. Tieto identifikačné znaky sa prejavujú hlavne v porovnaní so susednými lokalitami (osobitne aj preto, lebo aj tam varia halušky). Keďže pri príprave podujatia má v lokalite každý občan svoju rolu, dobrovoľne sa môže zapojiť, čím sa zvyšuje lokálne vedomie spolupatričnosti a súdržnosť obyvateľov.

V tomto globalizovanom svete chceme vyzdvihnúť osobitne tieto črty. Popularitu získa lokalita a komunita takou činnosťou, ktorá neprekročí mieru a nevyvolá „fóbiu“ okolitých obcí („Neveňerčanov“). Je možné, že sa rozvinie tvorivý ráz tohto podujatia, lebo tento novodobý zvyk slúži dobrému cieľu a posilní lokálpatriotizmus. Túto rovinu považujem tiež za nový prvok. Ako aj to, že obec uverejnila materiály o dejinách lokality, o stavebných prírodných a pozoruhodnostiach lokality. Harmonicky sa zrodilo spolužitie tradičných a dnešných špecifik a v praxi tvoria celok.

Pri týchto aktivitách používajú takmer všetky súčasné komunikačné, reklamné prostriedky (internet, televíziu, rozhlas, noviny). Vydali letáky obsahujúce recepty prípravy halušiek, taktiež vysvetlenie o rozdieloch halušiek s inými, podobnými cestovinami (rezance, págle, trhance).

Teda cieľ tohto podujatia je upevňovanie mena lokálnej komunity, za najhlavnejšiu črtu považujeme dobrovoľnú spoločnú účasť a prácu. Nielen medzi obyvateľmi lokality sa vytvára pocit „slávy“, na tej istej úrovni stojí aj cieľ popularizovať obec smerom k cudzím návštevníkom, turistom a hosťom. Rovnako má obec za cieľ dosiahnuť morálny aj obchodný úspech. (Posledný jav možno porovnať napr. s tradičným pútnickým obchodom v minulosti).

Budúcnosť však overí, či tieto novodobé zvyky plnia rovnakú alebo silnejšiu funkciu v živote istej skupiny ľudí, komunity, ako zabudnuté, resp. v súčasnosti ešte existujúce, avšak úplne zmenené tradičné zvyky.

RESPONDENTI

Terézia Bugyiová, r. Táboreská, 1933

Terézia Jakusová, r. Hrtyanová, 1946

Júlia Kukucsková, r. Apková, 1946

Mária Nedeliczká, r. Sinková, 1932

Terézia Nedeliczká, 1958

N. N. nezn. rok nar.

Halušky (Veňarec). Leták, bez roku vyd.

Haluskafeštívál Vanyarc, 214. szept. 13. (Pozvánka – program)

FOTOGRAFIE

1. Aj cez takýto komín vletel *zmok*.
Z knihy J. Manga *Z minulosti Veňarcu*, 1978, obraz č. 6

2. Mladá nevesta prevráti vedro vody.
Z knihy J. Manga *Z minulosti Veňarcu*, 1978, obraz č. 37

3. Beťári na svadbe s ukradnutým zajacom.
Z knihy J. Manga Z minulosti Veňarcu, 1978, obraz č. 40

4. Kiseľ vynášajú dievčatá z dediny na Smrtnú nedeľu.
Z knihy J. Manga Z minulosti Veňarcu, 1978, obraz č. 48

■ LITERATÚRA

BALOGH Zoltán: *Vanyarc*. Horpács, 1994.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. I. – II. Bratislava, 2005.

KRUPA András, Ondrej: *A magyarországi szlovákok folklórkutatásának eredményei*. Budapest 1979. (S bibliografiou)

KRUPA András, Ondrej: Mýtické bytosti Slovákov v údolí Galgy. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, A. Divičanová, O. Krupa red. Budapest, 1993, s. 7 – 26.

KRUPA András, Ondrej: *Kalendárne obyčaje II*. Békešská Čaba, 1997.

KRUPA András, Ondrej: Mora a bosorka. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, A. Divičanová, J. Ando red. Budapest, 2009, s. 11 – 31.

KRUPA András, Ondrej: Svadobné vinše družbov vo Veňarci. In: *Čabiansky kalendár na rok 2014*. Békešská Čaba, 2014, s. 182 – 184.

MANGA, János: *Z minulosti Veňarcu – Vanyarc múltjából*. Budapest, 1978.

■ REZÜMÉ

SZOKÁSOK ÉS HIEDELMEK VANYARCON, KÉT GENERÁCIÓ ISMERETVÁLTOZÁSAI ALAPJÁN

Az első hazai szlovák nyelven kiadott helyi monográfia (Z minulosti Veňarcu, 1978) szerzője néprajzi anyagát 1955-ben, a helység újraterelése kezdetének 250. évfordulója alkalmából gyűjtötte. 2013-ban a helységben lebonyolított néprajzi táborban használtam fel arra, hogy összehasonlítsam a ma élők hiedelemismerteteit, szokásgyakorlását a csaknem 60 év előtt élő anyaggal. Az időszűke miatt elsősorban a mítikus lényekről végeztem gyűjtést, de kihasználva az alkalmat, értékes adatokat szereztem a családi szokásokról és jeles napokról, illetve humoros népi témákból. Az adatközlők a kötött szertartásos szövegeket, dallamukat már nem ismerték, de meglepően élénk tudást tanúsítottak a hiedelemalakokkal kapcsolatban. Az összehasonlítás egyértelműen igazolja, hogy a szokások és a hiedelmek elfelejtésének a folyamata felgyorsult, de bizonyos hiedelemelemek megmaradtak és továbbéltek. Új korszakaként tárom fel és adatokkal bizonyítom, hogy a folklorizmus jelenségen túl valódi szokássá vált a haluskafesztivál, mely a hazai kulináris fesztiválok hatására jött létre. Az egész faluközösségben funkcionális szerepet betöltő szokás.

K NIEKTORÝM KONTEXTOM IDENTITY VO VEŇARCI

Ladislav Lenovský

Súčasnú slovenskú osídlenie v Maďarsku je špecifickým v rámci dolnozemského socio-kultúrneho priestoru, aj Slovákov, žijúcich inde za hranicami Slovenska. Aktuálnosť otázky: Nakoľko jednotná je slovenská kultúra v Maďarsku? potvrdzuje aj výskum identity a jej kontextov v jednotlivých lokalitách so slovenským obyvateľstvom, resp. s prítomnosťou ich etnokultúry. Rozmanitosť je spôsobená rozdielnymi geografickými, historickými a hospodárskymi podmienkami, alebo ich rozdielnym odzrkadlením sa v živote jednotlivých minoritných spoločenstiev. I napriek tomu, že (geografická, hospodárska, komunikačná) izolácia minority je vo všeobecnosti stabilizačným faktorom jej zachovania a spomaľuje asimiláciu, v reálnom svete je jej miera relatívna. Jednotlivé minority asimilujú, alebo prežívajú bez ohľadu na ňu. V izolovaných, ale chudobných dedinách niekedy dochádza k migráciám za prácou a deštrukcii minority ako kompaktného systému už v priebehu dvoch až troch generácií. Inde naopak, možno sledovať pomerne fungujúce komunity dlhodobo existujúce v tesnej blízkosti majoritného veľkomesta, s každodennými kontaktmi, kde by nikto neočakával znalosť a používanie minoritného jazyka, činnosť minoritnej inštitúcie, alebo dokonca zachovanie a realizáciu etnokultúrnych tradícií. Kľúčom prežitia minority je jej sebestačnosť v uspokojovaní všetkých potrieb – ekonomických, kultúrnych, sociálnych a emocionálnych. Tam, kde na základe historických poznatkov očakávame životaschopnú minoritu, niekedy nachádzame už len jednotlivcov, tradíciu a nostalgiu. Inde, na prvý pohľad prekvapujúco, je možné nájsť mobilizujúcu sa komunitu so snahou udržať to, čo sa zachovalo a revitalizovať to, čo bolo a už nie je.

Veňarec je jednou z novohradských, pôvodne slovenských osád, kde prítomnosť slovenskej minority ešte pred niekoľkými desaťročiami bola považovaná za samozrejmú. To „slovenské“ bolo často neuvedomované, inštinktívne, historicky zotrvané, pudové. Veňarčania nikdy o sebe neuvažovali ako Slováci, ale ako Veňarčania. Tým, že mali pomerne intenzívne kontakty s obyvateľmi okolitých dedín, z nich viacerými so slovenským osídlením, nepovažovali sa za jedinečných, alebo iných, ako ostatní. Ich identita sa formovala všetkým možným, no jej etnická časť

bola zväčša latentná a zakódovaná v iných identitách. Badať to i v súčasnosti, pri sledovaní komplexnej identity Veňarčanov, v jej jednotlivých zložkách.

Ciele a metodika príspevku. Cieľom príspevku je objasniť identitu a faktory jej formovania u Slovákov a obyvateľov slovenského pôvodu žijúcich v obci Veňarec v súčasnosti. Štruktúra príspevku je daná dekonštrukciou komplexnej identity na jej zložky – lokálnu, etnickú, konfesijnú, socio-profesijnú a kultúrnu (identitu). Metódami získavania poznatkov bola heuristika a terénny výskum. Heuristika pozostávala zo štúdia dostupných prameňov o obci (najmä Manga, 1978) a z úvodných prednášok k problematike (prof. Divičanovej a Dr. Krupu), ktoré sa uskutočnili v rámci *33. interdisciplinárneho výskumného tábora* vo Veňarci (23. – 29. 6. 2013). Terénny výskum bol realizovaný počas výskumného tábora. Pozostával z rozhovorov s miestnymi obyvateľmi a nezúčastneného pozorovania (život v obci, infraštruktúra, geografické podmienky a kultúrna krajina, architektúra a bývanie, kultúrne podujatia a inštitúcie).

Veňarec leží v južnej časti Novohradskej župy, na južnom okraji pohoria Čerhát, pri hranici s Peštianskou župou. Žije v ňom približne 1300 obyvateľov. Názov dediny je odvodený od vinarec, vinar – pestovateľ vína. Začiatkom 18. storočia, po ukončení osmanskej okupácie, obec znovu založili slovenskí kolonisti, prichádzajúci zo severných častí Novohradskej stolice a zo Zvolenskej stolice. (www.oslovma.hu/nhrad.hu/venarec) Niektorí ich potomkovia si dodnes udržali slovenskú identitu, alebo vedomie slovenského pôvodu, v rôznej miere slovenský jazyk a etnokultúru. V počiatočných fázach osídľovania k tomu prispelo aj ich evanjelické vierovyznanie, ktorým sa odlišovali od miestneho rímsko-katolíckeho maďarského obyvateľstva, prítomného prevažne v niektorých okolitých dedinách. V obci je obecný úrad, materská a základná škola, tri obchody s potravinami, dve krčmy, lekáreň, lekár, novo-zrekonštruovaný kultúrny dom, pošta a bankomat. Výsledkom projektovej aktivity sú dve nové detské ihriská v centre dediny a pri futbalovom štadióne.

Lokálna identita vyjadruje príslušnosť k lokalite – obci, mestu, resp. ich časti. Tu sa prejavuje v identifikácii – pomenovaní Veňarčan/Veňarčanka. Na základe historickej prítomnosti evanjelických Slovákov, dnes evanjelických obyvateľov slovenského pôvodu, má toto pomenovanie aj etno-konfesijný podtext, známy najmä v rámci okolitých obcí a regiónu. Neviaže sa len na obklopujúcu majoritu, ale aj blízke dediny so slovenským osídlením (Agárd, Peťany, Sudice, Patvarec, Šamšon, Banka a i.). Kontakty s okolím boli aj sú dôležitým faktorom lokálnej identifikácie.¹ Vzťahujú sa prevažne na ekonomické kontakty (pracovné a ob-

¹ K problematike medzilokálnych kontaktov dolnozemskej Slovákov bližšie Čukan 2012.

chodné aktivity), lebo lokálna endogamia v dedine existovala ešte v povojnovom období.

Lokálna identita sa formuje aj zvnútra, v prostredí dediny a komunity. Jej výsledkom je aj diferenciácia lokality na menšie časti, ktoré nesú rozmanité historické, etnické, náboženské, alebo sociálne charakteristiky. Podľa Mangu, v roku 1978 si najstarší obyvatelia ešte pamätali, že na ceste do Siráku (Szirák) a *Hlavnej ceste* bývali len poddaní, časť *Tabán* bola sociálne zmiešaná, na *Dolnom konci* (pozdĺž Kálovskej cesty) a na *Vršku* (pri kostole) bývali len želiari. (1978, s. 10) Súčasní najstarší Veňarčania i dnes presne rozlišujú časti intravilánu a extravilánu, používajú pôvodné názvy slovenskej proveniencie a rôzne ich charakterizujú.

„*Horníčania boli gazdovia, Dolníčania husiari. Tabán je najstaršia časť dediny, kde prišli prvé slovenské evanjelické rodiny.*” V roku 1705 to bolo 5 rodín, ďalšie v roku 1711. (Manga, 1978) „*Horný koniec – Felvég (to je Petőfi utca, od úradu, na Bercel) – to boli gazdovské domy, bohatší. Tam vedeli v každom dome slovensky. Pomiešané to bolo. Dolný koniec – Alvég (Kossuth utca, od zákruty na Sirág). Nový Veňarec – Új Vaňarc (koniec Kossuth utca, na Kaló) – to bola chudoba, tam už nie veľmi vedeli slovensky, lebo veľa čelade prišlo tam žiť. Najbohatší bývali ako je mlyn (v centre dediny). Vršok – Róža domb – je cigánsky vršok. Volakedy v dedine cigáni nebývali tak, len po demokracii prišli. Na vršku sme husi pásavali. Bidoše (na siráckej ceste) – teraz už je ulica, to boli len zeme, delili funtuše.*”

Extravilán podľa Mangu (1978) južne od obce tvorili miesta s názvami „*Slovácka dolina, Cez dolina, Kapusnica, Záhumnica (Nad záhradami. Tam bola hora. Počul som od starých. Vyriadili tam zem a sejú žito).* Severne to boli – *Kopanica, Kišbidoš, Handáš*, východne – *Veľká novina, Pot celinom, Zabradisko*, západne – *Cerina, Pocesta, Hlinka, Močilisko, Lacova dolina.*” I v súčasnosti ich miestni obyvatelia poznajú, okrem nich aj nasledovné: *Stará vinic, Pod vinicami, Novina (ako sa ide na Sirág, jarok to delí na Krátke a Veľké), Lúčno, Podorsácko – Tálíke, Nadorsácko – Cerina/Ceriny, Lazovje doliny, ďalej Hajnal, Jagreš, Tés, Mačka jarok, Pod chrastom, Chrásté, Hruškárov vrch.*

Hory sú v miestach, alebo majú názvy: *Novina, Hruškárov vrch, Makó, Šaló (Horný, Dolný), Uža (Malá, Veľká), Bégo, Vlčia jama, Morgoš, Hajnal, Mačka jarke.* Vinice boli *Užanské, Starje, Novje a Kolpache.* V chotári dediny aj susedných obcí sa do kolektivizácie nachádzali majere/veľkostatky (*pustatiny, taňe*). Takmer všetky zanikli v priebehu tretej štvrtiny 20. storočia. Pustatiny boli „*Na Šalovec/Šaló (Na Sirág. Kone chovajú, asi 200. Čelad bývala tam. To bola pánska zem, aj vinice. Teraz súkromník. Otec tam išli kúpiť svine, aby sme mohli kontingent zaplatiť.), Makó, Na lúži/Úža (Tam už nie je nič. Panstvo skapalo a čelad sa rozbehala. Aj na Veňarec prišli bývať.), ďalej Mergoš, Egreš, Hajnal, Hríbik a Pičút.*”

Vo vývoji lokálnej komunity bola dôležitým momentom repatriácia (1947 – 1948), kedy niekoľko veňarských slovenských rodín odišlo do Československa. „*Domy pred odchodom predali Veňarčanom, dedina sa uvoľnila. Agitovať chodili zo Slovenska. Hovorili, že tam bude lepšie, išli najmä chudobnejší. Od desať do dvadsať rodín odišlo. Sused išiel do Sásovej, chodili sme aj ho vidieť. Ale už málo chodia opáčiť zo Slovenska.*” (žena, 1935, muž, 1948) Komunita sa čiastočne oslabila. V dedine sa iné väčšie migračné procesy neudiali.

Nevyskytuje sa, ani sa nikdy nevyskytovalo delenie obce na slovenskú a maďarskú časť, ako v niektorých iných lokalitách so slovenským osídlením južne od hraníc Slovenska. Dôvodom je fakt, že v priebehu 20. storočia pôvodne slovenská dedina asimilovala ako celok. Dôkazom je napríklad i absencia rozdeľovania krčiem, alebo tanečných zábav v nich, na etnickom princípe, tiež prítomného v niektorých iných etnicky zmiešaných dedinách. Najstarší obyvatelia sa pamätajú na krčmy ako veňarské, väčšinou na židovské. „*Grívalská krčma, tam bola aj pálenica, Šátori krčma, Tíborova krčma. Apkova krčma* (pravdepodobne Slováci – pozn. aut.) – *tí išli na Slovensko v 1947 – 48. Sklep – tam bol Ján Varga. Apovka rozprávali, že akurátsky človek to bol veľmo. Každý chodil tam, kde mal bližšie.*” (muž, 1948)

Vzťah lokálnej a sociálnej identity sa neprejavuje tak manifestne, ako v iných minoritných lokalitách. Ak, tak len vo vyššie uvedených náznakoch. V každej ulici bývali aj bohatší aj chudobnejší, delením veľkorodín a majetku sa ekonomická sila rodín menila, navyše, majetkové rozdiely tu nikdy neboli veľké. V priebehu 2. polovice 20. storočia sa sociálna stratifikácia pod vplyvom kolektivizácie a socialistického zriadenia ešte viac nivelizuje. Vo všeobecnosti opätovne narastá od 90. rokov, v súvislosti s demokratizáciou, reštitúciami a liberalizáciou trhu, no vo Veňarci sa výrazne neprejavuje.

Etnická identita vo Veňarci je nástrojom na štúdium prítomnej minority. Etnická štruktúra a diferenciácia tu však poskytujú len čiastočný pohľad. To etnické je totiž „roztrúsené” aj v iných identitách, navyše, nielen manifestne, ale aj latentne. Zaujímavejším faktorom, ako jasná etnická identifikácia, je etnicita – súbor etnických znakov a miera ich prežívania. V roku 1540 bol Veňarec pod vplyvom okupácie Osmanskej ríše celkom vyplienený a približne jeden a pol storočia neobývaný. Miesto sa uvádza ako pustatina. V roku 1705, po morovej epidémii, kedy tu stálo len niekoľko pastierskych obydľí, sa sem prisťahovali kolonisti z Badína, Ordáša, Brusna, Nedelišta, Tisovca, Lehoty, Cerova a Poník a pomerne rýchlo ho zaľudnili na veľkosť obce. (Manga, 1978, s. 7 – 8) V roku 1782 mala obec 909 obyvateľov, podľa urbára z roku 1771 v nej žili poddaní s priezviskami ako napríklad Brusnitzky, Gubon, Szlovák, Lehotzky, Abelovszki, Jantoš, Skulteti, Hrencsár, Tuskán, Szuslak, Vrbeczky, Pistyalár, Mikus, Mrkva, Valyko, Cserpak, Kováts, Badinszki, Tisovszki, Nedelitzki, Slovák, Cservedi, Polychvár, Vravuška,

Skorka, Poniczki, Hodbabni, Penicska, Kotzka, Cserni, Trnyan, Szirácki, Taborski. Neskôr sa tu vyskytujú aj priezviská Matis, Brhlík, Kocsis, Guba. (Manga, 1978, s. 14 – 15, 24) Pravdepodobne už v druhej polovici 18. storočia mal Veňarec početné obyvateľstvo maďarskej národnosti, o čom svedčia v urbári zapísané mená Balázs, Béres, Bagos, Boros, Veres, Varga a i. V roku 1902 už bolo v dedine 30 – 40% obyvateľstva maďarského. (Manga, 1978, s. 6) V súčasnosti je Veňarec prezentovaný ako obec slovenskej národnosti. Podľa sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa za Slovákov hlásilo 189 Veňarčanov z celkového počtu. Okrem Cigánov, za ktorých sa prihlásilo približne 30 miestnych obyvateľov, sa všetci ostatní Veňarčania identifikovali ako Maďari.

Tak, ako odlišné je skutočné zastúpenie Rómov (asi 20 – 30% z obyvateľov dediny) oproti oficiálnemu, odlišné je i zastúpenie Slovákov. Veňarčanov, ktorí sa pri sčítaní obyvateľstva identifikovali ako Maďari, ale ich materinským jazykom je slovenský, alebo deklarujú, že sú slovenského pôvodu, je dnes tiež približne 20 – 30% z celkového počtu obyvateľov. Mnohí z nich už slovenčinu nepoužívajú a neučia ju ani svojich potomkov, ale realizujú aktivity z lokálnej etnokultúry, ktorá je slovenskej proveniencie.

Jazyk, ako primárny etnoidentifikačný faktor, má i vo Veňarci dôležité postavenie. Slovenčinu stále ovládajú členovia lokálnej elity.² Slovenský jazyk ovládajú i niektorí mladí Veňarčania, no od štúdia na strednej škole mimo svojho bydliska, v majoritnom prostredí, ho už nepoužívajú. Medzi sebou v dedine slovensky komunikujú už len najstarší Veňarčania.³

O to väčšiu úlohu a význam tu má inštitucionálne zabezpečenie výučby a používania slovenského jazyka. V miestnej základnej škole prebieha výučba slovenského jazyka od roku 1954. V miestnej škôlke a základnej škole ju dnes podporuje Celostátna slovenská samospráva, ktorá inštitúcie aj spravuje. Materská škola je v kategórii dvojajazyčných škôlok, navštevuje ju 30 – 40 detí.⁴ Ich počet sa však znižuje vplyvom všeobecne klesajúcej pôrodnosti. Slovensky sa učia všetky deti v škôlke. Miestnu základnú školu navštevuje približne 140 detí (vrátane detí *v detašovanom = oddelenom* pracovisku Bír). Patrí do kategórie škôl vyučujúcich

² Napríklad manžel súčasnej starostky je Veňarčan, z jednej z najstarších miestnych slovenských rodín. Dobré ovláda slovenský jazyk, ktorý je aj jeho materinským. Maďarsky sa naučil v škole.

³ „*Manžel je Maďar, nie Veňarčan. Hneval sa, keď som hovorila doma po slovensky. Tak sme doma nehovorili slovensky. Moje dve dcéry sa vydali za Veňarčanov. Vedia po slovensky. V škole sa naučili. Mám osem vnúčat, ale tie už nevedia. Ja som sa maďarsky naučila až v škole hovoriť.*” (žena, 1935)

⁴ V školskom roku 2010 – 2011 v nej slovenský jazyk učila 1 učiteľka a navštevovalo ju 35 detí. (<http://www.slovaci.hu/sk/tatistika-kolok.html>) V roku 2013 to bolo 32 detí.

slovenčinu ako predmet v 4 hodinách týždenne. (<http://www.slovaci.hu/sk/vseob-skoly.html>) Učia sa ju všetci žiaci v každom ročníku. Niektorí z nich absolvujú aj skúšky na získanie jazykového certifikátu úrovne A1. Slovenčina figuruje ako cudzí jazyk, podobne ako anglický, alebo nemecký.

Najstarší obyvatelia sami poukazujú na zmenu postavenia jazykov slovami: „*Volákedy sme sa Veňarčania maďarsky naučili až v škole, ako teraz slovensky.*” (žena, 1935) „*Doma sme sa zhovárali aj slovensky, aj uhersky, s bratom a rodičmi. So starými rodičmi len slovensky, lebo uhersky nevedeli. Keď som bol malý chlapec, celý Veňarec hovoril po slovensky, teraz asi 30 ľudí. Chodil som sa učiť do Budapešti za stolára. Býval som tam, v škole. Štyria sme boli Veňarčania, ale hovorili sme uhersky. Moje deti (36, 33 ročné) sa učili po slovensky v škole, ale už sa nepamätajú.*” (muž, 1954)

U mladých sa starší snažia budovať vzťah k jazyku a kultúre predkov hlavne prostredníctvom členstva vo folklórnom súbore, návštevou organizovaných podujatí, cezhraničnými aktivitami.

Lokálna endogamia, existujúca ešte začiatkom druhej polovice 20. storočia, vzhľadom na etnické súvislosti vo Veňarci, latentne pôsobila aj ako etnická. „*Keď som bola dievka, rodičia chceli Veňarčana. Neradovali sa, keď som si vybrala Maďara. Ale potom viac neveňarčania prišli.*” (žena, 1935) Etnické spolužitie sa tu ako zmiešané nevyskytuje/nechápe, lebo komunita (takmer kompaktne) asimilovala ako celok.

Konfesionálna identita Veňarčanov sa viaže na evanjelické vierovyznanie. V roku 1711, len niekoľko rokov po znovu založení obce, bol miestny cirkevný evanjelický a. v. zbor pričlenený k evanjelickému a. v. farskému úrad v Galgagute. V roku 1760 žilo v obci 600 evanjelikov a 62 katolíkov. Hovorili slovensky a maďarsky. I keď počet v roku 1798 bol už 909, evanjelikov pribudlo len 56 (656), počet ostatných stúpol na 253. (Manga, 1978, s. 7 – 10) V roku 1840 žilo v dedine 80 katolíkov (pravdepodobne Maďarov a Cigánov) a 1098 evanjelikov (pravdepodobne Slovákov). Keďže o 60 rokov neskôr (v roku 1902) sa za Maďarov hlásilo 360 – 480 miestnych obyvateľov, približne 300 – 400 z nich boli pôvodní slovenskí Veňarčania, resp. ich potomkovia.

V súčasnosti je väčšina obyvateľov dediny evanjelického a. v. vierovyznania, prítomní sú i rímsko-katolíci, v približne rovnakom zastúpení ako počas celého historického vývoja. „*Slovensky čo vedia, najviac evanjelici. A katolíci, to boli tí chudobnejší. Seliaci ňi sa veľa katolíci. A ktorí sú, tí prišli.*” (žena, 1930) V priebehu prvej polovice 20. storočia sa v obci vyformovala aj baptistická cirkev. Vplyvom repatriácie niektorých rodín do Československa však oslabil a približne v polovici 90. rokov ako aktívne cirkevné spoločenstvo zanikla. Oslabil sa tak i potenciál miest-

nych Slovákov ako minority.⁵ V dedine majú všetky tri cirkvi samostatný kostol, kaplnku, respektíve modlitebňu. I keď náboženská štruktúra v dedine je podobná, etnická identita evanjelických Veňarčanov sa zmenila i napriek tomu, že v obci nebadateľné žiadne masívne migračné ani imigračné pohyby, ani významnú zmenu v počte obyvateľov. Stav je výsledkom procesu etnickej asimilácie.

Slová Samuela Borovského o slovenských evanjelikoch mimo územia Slovenska začali byť aj pre Veňarčanov pravdivé v polovici 20. storočia, v súvislosti so zmenami v spôsobe ich života: „*Modlili sa po slovensky, lebo bývali v jednej izbe so starou mamou.*” V priebehu prvej polovice 20. storočia sa už evanjelické bohoslužby striedavo konali v maďarskom a v slovenskom jazyku. „*Vtedy vedel farár, Šulc Jenő aj maďarsky aj slovensky. Jeden týždeň tak, druhý tak. Jedna nedela slovenská, druhá maďarská.*” (žena, 1932) „*Spoved' (konfirmácia – pozn. aut.) bola uhersky. 13 roční, 30 nás bolo, lebo v každej rodine bolo dve, päť detí. Nedelňa škola bývala, kde sa učili náboženstvo, dva roky. Farár nás pripravoval, po uhersky, Služby v slovenčine bývali dopoludnia, uhersky rano. Dnes sa vedia modliť v slovenčine už len staré ženy a asi dvaja chlapi. Veľa ľudí chodilo do kostola vtedy. Aj baptisti – 2–3 sú. Zomreli už, asi 20 ľudí bolo. Katolíci sú prevažne cigáni.*” (muž, 1954)

Súčasný ev. farár pochádza z blízkeho Agárdu, ovláda a občas používa i slovenský jazyk, ale len mimo kostola. Okrem toho dvojmesačne odbavuje služby Božie v slovenčine dochádzajúca ev. farárka. No navštevujú ich len 3 – 4 ženy z najstaršej generácie. V evanjelickom kostole sa dodnes na Vianoce celý program odohráva dvojjazyčne. Po službách vystupuje detský súbor s koledami. Odhaľuje sa ďalšia súvislosť konfesionalnej identity Veňarčanov konfesionalita súboru náboženských znakov a miera ich prežívania. Najsignifikantnejšia je v kontexte realizácie náboženských rituálov a návštevnosti bohoslužieb. Veňarčania poukazujú a všeobecný pokles návštevnosti bohoslužieb. „*Keď som bola dievka (zač. 50. rokov – pozn. aut.), plný kostol býval. Dievky vpredu, mládenci na chóre. Mladí dnes už nechodia do kostola. Len starí.*” (žena, 1932) Konfesionalna identita dnes (okrem príslušníkov staršej generácie) už nemá také vzťahy s lokálnou a etnickou, ani význam v živote Veňarčanov, ako pred dvoma a viacerými generáciami.

Konštatovanie, že členmi evanjelického zboru je pôvodné slovenské obyvateľstvo, z ktorého si len jedna časť uznáva slovenský materinský jazyk a slovenskú národnosť.

Kultúrna identita vyjadruje príslušnosť ku kultúre, čo sa vo Veňarci prejavuje najmä príslušnosťou k lokálnej kultúre. Byť Veňarčanom je vyjadrením aj kultúrnej

⁵ Baptistická cirkev v Novohrade plnila dôležitú úlohu v pretrvávajúci Slovákov. Tí v menšej miere asimilovali, z dôvodu preferovanej náboženskej endogamie a zachovávaní liturgie v slovenskom jazyku.

identity. Významnou zložkou sú miestne kultúrne tradície, z veľkej miery prameniace z etnokultúry. V dedine existujú v dvoch sférach, inštitucionalizovanej a verejnej.⁶ Vo verejnej sfére sa realizujú len v maďarskom jazyku (koledy, vinše, piesne).

V relatívne autentickej podobe ich zaznamenal a v roku 1978 publikoval Manga. Uvádza, že všetky zvyky sa v tom čase udržiavali dvojjazyčne (*„ktorý ako vedel, tak vinšoval“*). Neskôr sa im venoval aj Krupa (1996 – 1998), ktorý slovenské vinše a iné jazykové prejavy zozbieral z kolektívnej pamäte najstaršej generácie slovenského pôvodu. Podľa neho význam výskumu minoritného folklóru spočíva aj v tom, že folklór majority (v tomto prípade Maďarov) sa lepšie „ukazuje“ a chápe práve v kontraste/kontexte s minoritným (slovenským). Etnicita prináša nový špecifický „nános“ do starých všeobecných folklórnych javov/prvkov.

U najstaršej, ale i strednej generácii vo Veňarci je dodnes možné skúmať viaceré javy zvykoslovia. Podrobnejší výskum by vytvoril ich súčasný obraz a umožnil sledovať proces ich transformácie v priebehu medzigeneračného prenosu v druhej polovici 20. storočia. Nasledujúce výpovede sú len orientačnou sondou k hlbšiemu štúdiu, pretože ich deskripcia si vyžaduje väčší výskumný priestor, aj iné zameranie príspevku. I napriek tomu, plasticky dotvárajú historický aspekt vývoja kultúrnej identity Veňarčanov.

Veľká noc – *„Viac skupín chodili polievať. Uhersky len vinšovali. Zo všetkých koncov dediny. Lepníky, koláčiky, víno, pálenku dostali, deti farbené vajce a peniaze. Do kostola na Veľkonočnú nedeľu. Na Veľký piatok v čiernom len, aj od fašiangov po Veľkú noc v nedeľu do kostola len v čiernom.“* (žena, 1938) *„Chodil som polievať ako chlapec. Vodou aj parfémom. Len uhersky všetci. Boli sme dvaja, štyria, išli sme kde sme chceli. Viac skupín, ale tu len Veňarčania. Aj dnes chodia. Kamarátkam, rodine. Deti peniaze, mladí vypiť, aj zajesť – klobása, vajce.“* (muž, 1954)

Máje – *„Boli. Vyrúbali mládenci strom. Topol'. Dovená vŕečka mládež, nedeľilo sa. Uhersky sme sa zhovárali. Na 1. mája dievke na vydaj, aj kde boli dievke, všade máje stáli. V noci, aby nezbadali. Mojej dievke raz postavili (narodená v roku 1954 – pozn. aut.). 3 – 4 dni stál, potom sme rozrúbali a spálili v peci. Už to nie je. Býval ešte pred krčmou, pred domom kultúry, aj pri kostole, ale to už zakapalo.“* (žena, 1932) *„Máje sa už nestavali. Ja sa nepamätám.“* (žena, 1938) *„Máje boli, aj teraz sú, 1 – 2. Mládenci a dievky pri tom. Ja som išiel stavať, vtedy tri, aj päť májov. Dievkam, frajerke. Kamaráti. Ale len potichu. Aj mojím dcéram postavili. Aj tu (v novom dome – pozn. aut.), aj doma (v rodičovskom dome – pozn. aut.). Tri ráz za sebou. 2 – 3 dni stál.“* (muž, 1954)

⁶ K problematike vplyvu inštitúcií a inštitútov v prostredí dolnozemských Slovákov bližšie Michalík 2013.

Priadky – „*Prvýkrát som išla, keď som vyšla školu, 13 – 14 ročná. Najviac bolo 17 – 18 ročných, od 19 – 20, to bola stará dievka. Mládenci takí do 18 rokov. Alebo po vojenčine. Ženy (vydaté) osobite mali priadky. Od novembra, do jari, dok boli konope. Staré ženy kde žili, tie vydali chyžu. Dievky doniesli drevo, petrolej, bôb, múku im za to. Dievok bolo aj 15 – 20. Vo viac domoch bývali priadky, troch, štyroch. Do 10. hodiny, niekedy aj do polnoci. Harmonikáš prišiel. V sobotu sa nepriadlo, mládenci chodili z medvedami (obliekli sa do kožucha a na retaz). A my so spevom na druhje priadke. Potme.*” (žena, 1935) „*8 – 12 dievok nás bolo. Išli tam, na ktorom konci bývali. Dovena aj s Maďarmi, lebo uhersky sme sa rozprávali. Spievali sme aj slovenské pesničky. Mládenci chodili okolo lavíc, kde sme sedeli, brali nám vretená, niekedy aj kolovrat. Bol drahý, nemala každá svoj. Dcéra (narodená v roku 1954 – pozn. aut.), ona už nemala priadky.*” (žena, 1932) „*Keď sme boli deti, chodilo sa na priadky. Ja som nechodila. Dcéra keď bola dievka (narodená v roku 1961) už sa nechodilo.*” (žena, 1938)

Kračún – „*Chodili sme spievať po dedine na Kračún, aj Nový rok. O 6. – 8. hodine večer, 5 – 6 chlapcov, aj viac skupín. Z domu do domu. Dali nám 50 filérov, rodina forint. Dospelí išli spievať večer, do 10. hodiny. Potom večera. Len uhersky sme spievali. Do pitvora zišli, peniaze, víno nám dali. Aj deťom niekedy malý pohár vareného vína, zima bola. Aj koláče. Len chlapci, dievčatá nie. A mládež išla po domoch zbierať pre farára. To aj moje dcéry chodili.*” (muž, 1954)

V slovenskom jazyku sa kultúrne tradície zachovali ako scénicky spracované, prostredníctvom miestneho folklórneho hnutia. V dedine pôsobí folklórny súbor Rozmarín, založený v novembri roku 1973 niekoľkými nadšenými ženami a mužmi, najprv ako spevácka skupina v rámci pávích krúžkov. Na 20. výročie založenia dostal názov Rozmarín. Repertoár je výsledkom zberu piesní a zvykoslovía, najmä starostky Anny Hudecovej, rod. Siráckej (do roku 1997) a Juraja Matyáša, riaditeľa osvetového centra vo Veľkom Krtíši a vedúceho folklórneho súboru Bažalička z Dolných Plachtiniec a Príbeliec. „*Začali asi 12 žien starších, harmonikár a jeden muž. Prišli aj mladší a stredná generácia. Začali robiť zvyky, ale potrebovali aj tanečné čísla. Jozef Budai, ako mladý tanečník, chodil na školenia na Slovensko, v 70. – 80. rokoch. Neboli tým všetci nadšení v dedine.*” (žena, 1957)

Tanečná časť Rozmarína, pozostávajúca z mládeže, sa začiatkom 90. rokov rozpadla, resp. vystupovala len príležitostne. Medzitým sa však začalo pracovať v škole s deťmi, vznikla detská folklórna skupina pod názvom „Guzsalyas”. „*V škole kolegyňa založila detskú folklórnu skupinu, okolo 1993. Boli na školení s deťmi v Hronci.*” (žena, 1957) Prvé pásmo boli Vianoce, kde vystupovalo viac ako 20 detí z 5. – 8. ročníka. Postupne pribudli aj menší členovia. V roku 1996 svoj repertoár rozšírili o pásmo Detská svadba, lebo v neďalekej Banke na folklórnom festivale bola zadaná téma svadby. Cieľom vzniku súboru v škole okrem mimoškolskej činnosti bola aj snaha postupne si vychovať členov do Rozmarínu. V súčasnosti je

v detskom súbore 22 – 24 detí vo veku do 14 rokov. Repertoár je väčšinou slovenský, zameraný na hry a pásma – novohradské tance, detské hry zo Stredného Slovenska, východoslovenská trci polka, blok z Dolnej zeme. Rozmarín má 2 – 4 mužov a 8 – 12 žien. Repertoár tvoria najmä 30 – 40 minútové pásma v slovenskom jazyku – Vianoce/Kračún, Od Lucie do Kračúna, Svadba, Zábava na Štefana, Chodenie s kyselom, Dožinky, Priadky, Regrútska rozlúčka, Nedelňe popoludnie, Jarmok. Veňarčania sú na Rozmarín hrdí, lebo repertoár je postavený na rekonštrukcii miestnych tradícií, nie prinesených z územia Slovenska, čo ich odlišuje od okolitých dedín.

Rozmarín reprezentuje nielen dedinu na národnostných a folklórnych festivalech v Maďarsku, alebo v iných slovenských dedinách v Maďarsku, ale aj Slovákov z Maďarska na podujatiach v zahraničí (vo Vojvodine, Poľsku), no najmä na Slovensku (napríklad Dolná Strehová, Hrušov, Dulovce). Ročne absolvuje 20 – 25 predstavení. Často ich sprevádza aj detský súbor.

Aktuálny stav, význam a perspektívy folklórneho hnutia v dedine charakterizuje vyjadrenie jednej z vedúcich osobností: *„Revitalizácia slovenčiny? Ved' ani v maďarčine už pomaly nemá kto robiť v súbore. Samosprávny menšinový systém je veľmi dobrý, lebo môžeme získať prostriedky na naše aktivity. Angažovať sa tak môžu šikovní ľudia, čo chcú robiť. Ale teraz je ťažká doba, aj médiá a politika.“*

V roku 1994 vznikla vo Veňarci Slovenská menšinová samospráva, ktorá pracuje spolu s obecnou samosprávou na tom, aby sa: v dedine podporovala výučba slovenčiny v škôlke a škole, fungoval súbor, dedina zapojila do cestovného ruchu v rámci Novohradskej župy a organizovali kultúrne podujatia.⁷ Obecná samospráva vytvorila a udržiava družbu s dedinou Hrušov na Slovensku, základná škola vytvorila spoluprácu so základnou školou v Dobrej Nive. Vo Veňarci sa organizuje Fašiangový bál, Spievanky a veršovanky detí v zrekonštruovanom kultúrnom dome. Najznámejším je Haluškový festival, ktorý dedinu významne reprezentuje. Stal sa podujatím s medzinárodnou účasťou. Vo Veňarci je Oblastný dom, kde sa nachádza múzeum krojovaných bábik (v replikách z pôvodných materiálov, približne 70 ks).

Socioprofesijná identita je výsledkom zamestnania/zdroja obživy a spoločenského statusu. Obyvateľstvo Veňarca bolo vždy prevažne roľnícke. Prácu na vlastnom dopĺňala práca u bohatších gazdov v dedine, alebo na majeroch v chotári dediny a susedných obcí. Vzhľadom na geografické podmienky⁸ bola doplnkovým

⁷ K problematike význame kultúrnych podujatí a cestovného ruchu v rozvoji kultúry a mikroregiónu bližšie Lenovský – Kurpaš 2013, Dubská – Zima 2012, Zima 2012.

⁸ K problematike geografických podmienok ako faktora vývoja kultúry v prostredí lokality alebo mikroregiónu bližšie Chrastina 2011, alebo Žabenský 2012.

zamestnaním aj práca v okolitých lesoch. Až do kolektivizácie začiatkom 50. rokov 20. storočia dobre situovaní strední roľníci boli oporou miestneho evanjelického a. v. zboru. Obrábali od 20 jutár zeme, najbohatší 40.

„*Rodičia, Veňarčania, zo zemou robili. Mali sme skoro v každom kúte chotára zem, ale do téjesu zobrali šecku. Bohatí tu boli Hrnčiar, Pavčóci, Tisócki. Chudobní boli viac-
cerí. Veľa tu bývali v jednom dvore. Nielen rodina. Bývalo aj 5 rodín, hydina sa miešala, zvyady boli.*” (žena, 1932) „*Rodičia mali zem 2 hektáre, 2 kone a 2 kravy, to do družstva zobrali. Aj dve vinice – na Uži a Stará vinic. S bratom som chodil kopat'. Aj tabak. Ten sme predali do Debrecínu, Sátoraújhely. Veľa tu mali tabak. Traja, štyria išli dovena s traktorom odviezť.*

„*Oplatilo sa to pestovať.*” (muž, 1948) Nezanedbateľným zdrojom príjmov bol predaj nadproduktu na trhoch v okolitých dedinách a mestách. „*Na plác sme niesli 20 – 30 kilové batohy. Mak, orechy, zelenina, slanina, klobásy, vajcia, tvaroh, maslo. Najbližší v Bercali, ale aj do Vacova. Tam aj tí čo mali kone, s obilím, aj dobytkom išli. Potom autobusom, 35 km, sme išli viaceré ženy spolu. Tu nebýval plác.*” (žena, 1935) „*Z apovkou som chodil na jarmoky do Vacova. Žito, praste, kto nepredav, pustil v hore. V 50. rokoch sme niesli brava za predaj na Káló, 6 kilov chýbalo, aby ho odkúpili.*” (muž, 1948) „*Mali sme aj husi. Išla som s rodičmi na jarmok do Pešti, na Garaj (dodnes existujúci trh špecializovaný na predaj čerstvého mäsa a hydiny – pozn. aut.), keď išiel Kračún.*” (žena, okolo 1950)

Pomerne stabilný počet obyvateľov obce počas celého jej historického vývoja súvisí z tradičným zdrojom obživy, ktorého realizácia vyžadovala istý počet ľudí. Nárazové práce sa riešili sezonármi. Boli to prevažne Maďari, nezriedka si tu našli manželského partnera a zostali trvalo žiť v dedine. „*Manžel bol Maďar. Boli tu žat', v 1955-om, ako vojaci.*” (žena, 1935) Spoločná práca Veňarčanov a sezonárov na pustatinách – majeroch bola jednou z príležitostí interetnických kontaktov a faktorom nástupu exogamie.

V roku 1961 vo Veňarci vzniká poľnohospodárske výrobné družstvo. Mechanizácia poľnohospodárskej výroby a kolektivizácia znížila počet pracovníkov, potrebných v poľnohospodárstve. Náhradou sa stali pracovné miesta vzniknuté industrializáciou v okolí, najmä mestách. Vzhľadom na pomerne dobrú dopravnú dostupnosť sa trvalé pracovné migrácie v dedine nevyskytovali vo významnej miere. Najrozšírenejšie bolo denné dochádzanie, alebo týždňovky, čo sa nezmenilo dodnes. „*Do repatriácie ani jeden človek z osady nevystúpil. Potom húfy idú do Pešti, Vacova, Rétšágu (najbližšie mesto) robiť.*” (žena, 1932) Veňarskí chlapi tam pracovali ako priemyselní, remeselní a stavební robotníci. Od začiatku 70. rokov už približne 100 žien a 260 mužov pracuje mimo dediny (v Iklade, Berceli, Vacove, Kistarcsi, Budapešti). (Manga, 1978, s. 37) Prejavilo sa to aj pomerne intenzívnou výstavbou rodinných domov v obci. V súčasnosti sú tieto lokality rozšírené o Balážske

Đarmoty a Pásztó. Niektorí veňarskí muži pracovali aj v kameňolome v *Kíveždi* (Nógrádkövesd).

„*Bol som stolár. Učil som sa vo Ferencvároši (časť Budapešti) v 1962 – 1965. Viacti, 10 z Veňarcu robili so mnou v Budapešti, aj inde. Opravovali sme okná, dvere. Potom sme robili cesty po krajine. Boli sme celý čapat* (pracovná skupina – pozn. aut.) *len Veňarčania. Starší sa aj slovensky rozprávali, mladší len uhersky. Najprv som vlakom chodil, na týždňovky. Potom autobusom do Pešti a každý deň domov.*” (muž, 1948)

Relatívne novým fenoménom vo Veňarci je nezamestnanosť. Je výsledkom socio-ekonomického vývoja v 90. rokoch 20. storočia, no prejavila sa až začiatkom 21. storočia. Miestni ju považujú za najväčšie negatívum. V dedine ani okolí nie je dostatok pracovných príležitostí. Jednou z mála možností je drevársky závod v Berceli, kde sú zamestnaní aj niektorí zo slovenskej strany Novohradu. Komunálna sféra zamestnáva 35 zamestnancov na verejnoprospešné práce, no mesačná mzda vo výške približne 130 eur za 8 hodinovú prácu denne nie je adekvátna ani postačujúca. Rozvojový program Štart podporuje 11 malých poľnohospodárov v tom, aby vôbec hospodárili. Za úspešný sociálny projekt sa považuje aj podpora 80 – 90 nezamestnaných obyvateľov obce, ktorí dostávali podporu vo výške približne 80 eur mesačne, ak obrábali záhradu, alebo pole. Od obce dostali aj osivo a náradie.

„*Pred 5 – 6 rokmi chodili sem vykupovať jahody, maliny a ríbezle. Dnes zriedkavo, ale ešte sú čo pestujú.*” (žena, 1935) „*Zbierame slivke na košť* (konzumáciu) *gazdovi, aj maliny. Za peniaze. Za 70 forintov kupujem slivke na páleno, za 150 na zaváranie. Na Kálove jesto pálenica, aj tu bola, v židovskej krčme, ale už zrútili.*” (muž, 1948) „*Zeleninu, uhorky som predal, vykupovali. Ovocie – robíme pálenku, deťom výživu, lekvár, zavárame.*” (muž, 1954)

Súčasná ekonomická a následne aj sociálna situácia vo Veňarci je taká, že rodina má nezriedka mesačný príjem vo výške 100 eur. Preto Veňarčania vidia riešenie v rozvoji turizmu a revitalizácii poľnohospodárstva, čo však závisí aj na podpore „zvonka” a dostatku pracovných príležitostí mimo dediny pre ostatných. Iným riešením je odchod do mesta, alebo zahraničia, o čo sa opierajú najmä vízie mladej generácie.

Urýchlenie jazykovej asimilácie slovenských minorít v Maďarsku prostredníctvom náboženstva a školstva v druhej polovici 19. a 1. polovici 20. storočia urýchlilo aj asimiláciu etnickú a spôsobilo zmenu ich etnickej identity, evidentnú v súčasnosti. Vzhľadom na klesajúcu konfesionalitu (ako všeobecný celospoločenský trend) a (v priebehu 2. polovice 20. storočia) etablovanú podporu minoritného školstva a kultúry, sa v súčasnosti ich asimilačný vplyv znižuje. Navyše, na asimiláciu kultúrnu to, v kontexte bilingvizmu, alebo jazykovej výmeny, pri zachovaní

silnej lokálnej identity a kultúry, nemusí mať rovnaký vplyv. Vlastenectvo a občiansky princíp sú pre príslušníkov dolnozemských slovenských minorít veľmi dôležité. Vzhľadom na ich chápanie majoritou a riešenie praktických otázok každodenného života sa v minoritných spoločenstvách niekedy prejavujú ako faktor etnickej asimilácie a transformácie etnickej identity. Relatívne nové trendy vo formovaní identity príslušníkov minorít sú myšlienky, vízie, aktivity a projekty revitalizácie regionálnej identity, historicky veľmi významnej. V Novohrade majú navyše charakter cezhraničnej spolupráce, čo v kontexte aktuálnej kultúrnej a regionálnej politiky EÚ zvyšuje potenciál a reálne možnosti získať na ne podporu. Je však potrebné brať na zreteľ, že revitalizácia všetkých historických princípov bývalých žúp/kultúrnych regiónov so sebou neprináša automaticky aj podporu minoritnej kultúry ako etnickej. Endogamiu, ako dôležitý stabilizačný nástroj prežitia minority, je potrebné diverzifikovať na náboženskú, etnickú a lokálnu, lebo v reálnom prostredí je faktorom formovania viacerých, ale nie vždy všetkých kontextov identity. Pri štúdiu komplexnej identity príslušníkov etnických minorít sa zameraním len na etnické súvislosti nevytvorí jej komplexný obraz, ani genéza. Nikto z nich totiž nežije len ako príslušník minority. K pochopeniu identity Veňarčanov je nevyhnutné venovať sa/vidieť ich aj ako obyvateľov dediny v maďarskej časti Novohradu, ktorá sa borí s nezamestnanosťou, má jednotlivcov, ktorí sú aktívni na kultúrnom poli, vlastnú náboženskú aj etnickú genézu a históriu, a z nich vychádzajúce plány a perspektívy.

INFORMÁTORI

Anna Sinková, nar. 1935

Ruženka Komjáthiová, nar. 1957

Mária Nedelická, nar. 1932

János Melis, nar. 1948

Melis Jánosné, nar. okolo 1950

János Kollár, nar. okolo 1930

Kollár Jánosné, nar. okolo 1930

László Krizsán, nar. 1954

■ LITERATÚRA A PRAMENE

- MANGA, J.: *Z minulosti Veňarcu*. Budapešť, Vydavateľstvo učebníc, 1978.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje I*. Jeseň, predvianočné obdobie. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1996.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje II*. Vianoce – Nový rok – Tri krále. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1997.
- KRUPA, O.: *Kalendárne obyčaje III*. Predjarie – Jar – Leto – Dni v týždni. Békešská Čaba, Slovenský výskumný ústav, 1998.
- DIVIČANOVÁ, A.: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba – Budapešť, 1999.
- ČUKAN, J.: Dolnozemská enkláva ako špecifický kultúrny systém. In: *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia: aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Zborník prác z rovnomeného medzinárodného seminára, ktorý sa konal v Nadlaku 16. – 17. marca 2012. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, s. 15 – 20.
- MICHALÍK, B.: Determinujúce aspekty spolkovej činnosti dolnozemských Slovákov. In: *Acta Nitriensiae 14: reprezentačný zborník Filozofickej fakulty UKF v Nitre*. Nitra, UKF, 2013, s. 151 – 158.
- LENOVSKÝ, L. – KURPAŠ, M.: Kultúrny kapitál dolnozemských Slovákov. In: *Dolnozemskí Slováci. Hranice určenia: zborník prác z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala v dňoch 15. – 16. marca 2013 v rumunskom Nadlaku*. Nadlak, Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 41 – 49.
- DUBSKÁ, M. – ZIMA, R.: Teoretické a praktické otázky marketingu destinácie cestovného ruchu. In: *Tourism-support and cooperation, 2nd part: Podpora spolupráce v oblasti cestovného ruchu, 2. časť*. Nitra, Mesto Nitra, 2012, s. 31 – 34.
- CHRASTINA, P.: Kontexty kultúrnej difúzie. In: *Studia Historica Nitriensia 15*. Nitra, UKF, 2011, s. 87 – 98.
- ŽABENSKÝ, M.: Model klasifikácie historických krajinných štruktúr. In: *Universitas Trenchiniensis: zborník príspevkov z 9. medzinárodnej študentskej vedeckej konferencie, konanej 14. júna 2012 v Trenčíne*. Trenčín, TnUAD, 2012, s. 130 – 134.
- ZIMA, R.: Marketingová komunikácia a kultúrne dedičstvo. In: *Marketing kultúrneho dedičstva v kontexte konkurencieschopnosti v cestovnom ruchu: zborník z medzinárodnej konferencie, ktorá sa konala 28. 9. 2012 na pôde Nitrianskeho samosprávneho kraja*. Nitra, UKF, 2012, s. 114 – 122.

■ REZÜMÉ

AZ IDENTITÁS NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSÉRŐL
VANYARCON

Vanyarc egyike azon Nógrád megyei falvaknak, ahol természetesnek lehetett tekinteni még néhány évtizeddel ezelőtt a szlovák kisebbség jelenlétét. A „szlovák” gyakran tudatalatti, instinktív, ösztönös, történetileg állandó volt. A vanyarciak saját magukat, mint szlovákokat már csak ritkán azonosítják. Komplex identitásuk specifikus és egyedi konfigurációja, szerkezete a lokális, etnikai, vallási kulturális és szocioprofessionális identitásnak. Mi több, időben változik demográfiai, földrajzi, politikai és gazdasági feltételek hatására.

A terepkutatás, amely hatásos eszköze a szükséges információszerzésnek, amely alapján szemléletesen kimutathatók mostani identitásuk összefüggései.

■ SUMMARY

ABOUT SOME CONTEXTS OF IDENTITY IN VEŇAREC

Veňarec is one of the villages in the region of Novohrad, where the presence of the Slovak minority was considered as obvious a few decades ago. Various „Slovak” aspects often existed as not realized, instinctive and historically inertial. Inhabitants of Veňarec rarely consider themselves to be Slovaks now. Their complex identity is a specific and unique configuration of a local, ethnic, religious, cultural and socio-professional identity.

Moreover, under the influence of current demographic, geographic, political and economic conditions, their identity changes over the time. Fieldwork focused on interviews with the residents of Veňarec is an effective tool for gathering information that is necessary for the proper interpretation of contexts of their identity.

DETERMINANTY AKULTURÁCIE SLOVÁKOV VO VEŇARCI

Boris Michalík

V prítomnom príspevku sa zaoberáme akulturačnými faktormi, ktoré pôsobili a pôsobia na slovenské minoritné spoločenstvo vo Veňarci. Akulturácia, ako proces stierania interetnických rozdielov, je nezvratným procesom. Krátkodobý, niekoľkodňový terénny výskum vo Veňarci (organizovaný *Výskumným ústavom Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku* v júni 2013) toto tvrdenie preukázal. Príspevok metodicky vychádza z predchádzajúcich diel autora, v ktorých sa venoval akulturačným/asimilačným faktorom a ich klasifikácii.

Veňarec (maď. Vanyarc) leží v južnej časti Novohradskej župy (Nógrád megye). Administratívne patrí k okresnému mestu Pastuchov (Pásztó), ktoré je vzdialené 33 km. Hraničné mesto Balážske Ďarmoty (Balassagyarmat) leží 35 km od Veňarca a hlavné mesto Budapešť 68 km od obce. Žije tu 1320 obyvateľov, z ktorých je 189 Slovákov (údaj z roku 2011). Môžeme sa však domnievať, že tento oficiálny počet nehovorí verne o počte osôb slovenského pôvodu v dedine. Veňarec je strediskovou obcou, čiže má spoločný obecný úrad s okolitými menšími administratívnymi jednotkami (Szirák a Bér).

Akulturačné faktory rozdeľujeme do viacerých väčších skupín. Vo Veňarci sa ako významné javia niektoré z nich. Ide o historické udalosti (všeobecný historický vývoj a jeho vplyv na minoritné prostredie), prírodné pomery, konfesijnú štruktúru, profesijnú štruktúru, tradičnú kultúru (zaujímavá je najmä jej inštitucionálna rovina), vzdelávanie, médiá, sféru medzilokálnych kontaktov a kontaktov so Slovenskom.

Obec bola osídlená slovenskými migrantmi v 1. polovici 18. storočia v rámci vnútornej kolonizácie, ktorej potreba prišla po odchode tureckých okupantov. Slováci prichádzali najmä z Novohradu a okolia Zvolena. Miestnu slovenskú komunitu výrazne zasiahol odchod obyvateľov v 70. rokoch 18. storočia do Báčky (najmä z dôvodu nedostatku ornej pôdy). Veňarčania sa ako všetci obyvatelia vtedajšieho Rakúsko-Uhorska, resp. Maďarska, podieľali svojou účasťou v I. a II. svetovej vojne. Významný vplyv mala aj reemigrácia po II. svetovej vojne, kedy sa do dvadsať rodín presťahovalo na Slovensko. Informátori spomínajú najmä Jánošovcov, Šajbenovcov, Chrtánovcov, Apkovcov, Hodbabných. Spolu išlo približne

o 20 rodín. Presídlili sa najmä do okolia Banskej Bystrice (Sásová), no aj do Nevadov pri Nových Zámkoch či Nového Sveta pri Senci. Svoju úlohu zohral aj nástup socialistov k moci v 50. rokoch 20. storočia, ktorí začali výraznejšie budovať priemyselné centrá v mestách a znárodňovať poľnohospodárstvo. Tento povojnový rozvoj spôsobil aj čiastočnú zmenu profesijnej orientácie Veňarčanov z agrárnej na priemyselnú vo fabrikách v okolitých mestách, najmä však v Budapešti. Spoločenské zmeny na konci 80. a začiatkom 90. rokov 20. storočia a nástup demokracie spôsobili istú destabilizáciu miestnej, nielen slovenskej, komunity. Zánik družstiev, privatizácia a následný krach bývalých štátnych podnikov znamenali pre domáciach stratu ekonomickej pohody a neistotu v sociálnom postavení.

Prírodné pomery determinujú celý rad lokálnych špecifik nielen v bežnom živote, ale aj v kultúre. Veňarec leží na úpätí pohoria Čerhát (Cserhát), krajina má pahorkatinný ráz. Poľnohospodárska pôda je tu relatívne úrodná a veľkú časť tvorí aj zalesnené územie. Reliéf je teda pomerne členitý, čo znamená dva možné pohľady na akulturačné tendencie. Geomorfologická skladba spôsobuje istú izoláciu dediny voči okoliu, ktorá má protiasimilačný efekt, na druhej strane, nie ideálne podmienky pre poľnohospodárstvo (najmä malá rozloha obrábanej pôdy) spôsobili v historickom priereze viacnásobný odliv domáceho obyvateľstva (Báčka, mestské prostredie – Pastuchov, Balázské Dármoty, Budapešť, Vác).

Z konfesionálneho hľadiska sú Slováci vo Veňarci evanjelici a Maďari žijúci v obci sú rímsko-katolíckeho alebo tiež evanjelického vierovyznania. Určitú silu mala aj komunita baptistov, medzi ktorých patrili aj niektorí slovenskí reemigranti. V súčasnosti predstavuje zanedbateľnú časť obyvateľov obce. Konfesionálna tu predstavuje istý etnoidentifikačný znak, čo najmä v minulosti (do II. svetovej vojny) znamenalo často neprekonateľný vzájomný predsudok. Služby Božie sa konajú v maďarskom jazyku, dvojmesačný mesačne popoludní aj v slovenčine. Posledný farár, ktorý ešte kázal v slovenskom jazyku bol Jenő Šulc/Schulz. Znakom prítomnosti slovenskej identity sú aj sobáše v materinčine, ktoré svedčia o potenciálnom prenose etnických znakov na ďalšie generácie. Vo Veňarci si také nepamätajú ani najstarší obyvatelia. Tu sa žiada poznamenať, že po II. svetovej vojne prestáva byť výber partnera etnicky limitovaný. Najdôležitejší bol parameter lokálneho pôvodu, resp. aby boli obaja partneri z Veňarca. Príchody a odchody partnerov z/do iných obcí boli menej časté. Individuálne vyznávanie viery sa deje takmer výlučne v maďarčine, informátori už nevlastnia ani slovenské spevníky či *Tranoscius*. Slovenský jazyk v kostole počuť vo vianočnom období, kedy do Veňarca prichádzajú hostia z Veľkého Krtíša a v kostole sa prezentujú kultúrnym programom.

Dalšiu veľkú skupinu akulturačných faktorov tvoria kontexty zamestnania. Ak je kultúra dolnozemskej Slovákov prevažne agrárna, platí to aj pre obyvateľov

Veňarca. Gazdovanie tvorilo hlavný zdroj obživy až do II. svetovej vojny. Kolektívizácia prebiehala aj vo Veňarci, najskôr prostredníctvom gazdovských združení, neskôr založením poľnohospodárskeho družstva. V rámci činnosti družstva sme sa stretli so zaujímavou informáciou, že viacerí Veňarčania boli viackrát pracovať v období žatvy na Slovensku (v okolí Veľkého Krtíša). Pahorkatinný krajinný ráz znamená aj prítomnosť zalesneného územia, dáva predpoklad zamestnania v rámci lesných prác. S obdobím po II. svetovej vojne, ale najmä od 60. – 70. rokov 20. storočia, súvisí industrializácia. Výstavba a činnosť veľkých fabrík v Budapešti a okolí ponúkala mnoho pracovných príležitostí aj pre obyvateľov Veňarca. Denne za prácou dochádzali najmä muži, cestovanie často zabralo aj niekoľko hodín. Do vzdialenejších lokalít chodili na týždňovky. Komunikačným jazykom v novom prostredí bola výlučne maďarčina, zriedkakedy sa na jednom pracovisku stretli viacerí Slováci. Obdobie budovania demokracie bolo poznačené zánikom viacerých družstiev aj mestských fabrík. Mnohí Veňarčania prišli o prácu vo veku po päťdesiatke, čo pre nich znamenalo obrovský problém na opätovné zamestnanie. Nezamestnanosť v dedine je veľká a z tohto pohľadu badať na domácich pomerne značnú apatiu. Pracovné príležitosti chýbajú a nenahradili ich ani obecné sociálne projekty zamerané na rozvoj poľnohospodárstva a domáceho hospodárenia. Istý čas bolo obľúbeným pestovanie malín či ríbezlí. Ich produkcia bola vítaným navyšením rodinných rozpočtov. Nepriaznivé výkupné ceny ovocia však tieto aktivity zastavili. Určitú nádej na zamestnanie dávajú Veňarčanom podnikatelia v okolitých obciach, kde zakladajú rôzne zamerané malé výrobné podniky, často aj so zahraničnou účasťou.

Osobitnou skupinou asimilačných faktorov je vzdelávanie. Slovenčina sa do II. svetovej vojny používala najmä v rodinnom prostredí a v bežnej komunikácii medzi obyvateľmi. Výučba slovenského jazyka v školskom prostredí chýbala. Po vojne sa začala pozvoľna vytrácať aj z rodinného života, materinský jazyk používali/používajú aktívne len staršie generácie Veňarčanov. Spôsobil to veľký počet zmiešaných manželstiev, práca v meste a absencia výučby jazyka v škole. Situácia sa zmenila až v posledných desaťročiach, kedy sa do obce vydala učiteľka Ruženka Komjáthyová (v roku 1983), aktívna podporovateľka výučby slovenčiny a kontaktov so Slovenskom. To, že sa materinský jazyk v dedine do tohto obdobia nevyučoval, bolo spôsobené nielen asimilačnou politikou štátnych orgánov, ale aj jednoduchým nedostatkom kvalifikovaných kádrov. Miestnu základnú školu v súčasnosti navštevuje viac ako 130 detí, ktoré majú možnosť fakultatívne navštevovať hodiny slovenského jazyka (výučby sa zúčastňuje približne 100 žiakov). Učia sa ho ako cudzí jazyk, čo je pre dnešnú jazykovú situáciu v Maďarsku pochopiteľné. Praktickému využitiu jazyka pomáhajú aj družobné kontakty Veňarčanov s Veľkokrtíšanmi či obyvateľmi Dolnej Strehovej, do ktorých sa zapájajú aj

deti. Národnostná štruktúra a portfólio stredných škôl v okolitých mestách nedáva predpoklady pre potenciálnych záujemcov o štúdium v slovenskom jazyku. Hlavné mesto Budapešť ponúka mnoho možností stredoškolského a najmä vysokoškolského štúdia, vo Veňarci sme sa nestretli so žiadnym absolventom či študentom, ktorý by svoje vzdelanie dosiahol na Slovensku. Domnievame sa, že práve blízkosť hlavného mesta stojí za nezaujmom mládeže o štúdium v Slovenskej republike.

Tradičná minoritná kultúra, jej využitie v súčasnosti a manifestácia na kultúrnych podujatiach patria medzi dôležité atribúty pôsobiace protiakulturačne. Z hľadiska špecifik v tradičnej kultúre môžeme zdôrazniť unikátne štíty domov (Čukan – Kurpaš, 2014), v ktorých však nevidíme spojitost s etnicitou. Zaujímavosťou je aj spoločné bývanie v jednom dvore, ku ktorému obyvatelia pristupovali z dôvodu nedostatku stavebných parciel v obci. V jednom dvore bývalo často aj päť rodín, ktoré zväčša ani neboli v príbuzenskom vzťahu. Vo Veňarci do 70. rokov 20. storočia prakticky neexistovala ochotnícka a spolková činnosť. Do tohto obdobia kultúrne aktivity (tance, divadlá) zabezpečovali krčmy a školské prostredie (takmer výlučne v maďarčine). Až v roku 1973 bol založený *Folklórny súbor Rozmarín* (spočiatku ako Pávi krúžok), ktorý sa venuje prezentácii domácich tradícií a folklóru Slovákov v Maďarsku. Členovia používajú originálne veňarské kroje. Folkloristom umožňuje sebarealizáciu, cestovanie, nadväzovanie priateľských kontaktov. Práci v súbore sa venujú najmä staršie generácie. Domáci menujú aj problémy s dorastom, ktorý sa kultúrnych aktivít zúčastňuje sporadicky (z dôvodu nezájmu aj dochádzania do stredných škôl). Členom folklórneho súboru dlhoročne pomáha choreograf Juraj Matyáš zo slovenských Príbeliec (nacvičil viacero programov, napríklad Priadky, Vynášanie kyselice, Fašiangy, Regrútska rozlúčka, Vianoce, Nedela v dedine). Od roku 1993 aktívne pracujú aj školské deti v rámci folklórneho súboru Guzsalyas (Lenovský, 2014). Vo Veňarci funguje slovenská samospráva, ktorá sa zameriava na otázky používania slovenského jazyka v základnej škole a škôlke, právne postavenie slovenskej minority v dedine a organizáciu kultúrnych podujatí. Významne aktivizuje obyvateľstvo slovenského pôvodu. Samospráva spoluorganizuje Festival halušiek, ktorý je už 12 rokov autochtónnym veňarským kultúrnym podujatím. Každoročne sa koná v druhú septembrovú sobotu. Okrem toho sa v obci nachádza Oblastný dom (prezentuje materiálnu kultúru dediny) a Múzeum bábik.

Do akulturačných faktorov zaraďujeme aj mediálnu sféru. Vo Veňarci nie je takmer žiadna informovanosť o situácii na Slovensku. V súasných slovenských dolnozemsých komunitách (najmä v Srbsku a Rumunsku) je bežné, že káblová televízia ponúka aj slovenské televízne stanice. Tu tomu tak nie je. Jediný kontakt so slovenským vysielaním im sprostredkuje relácia maďarskej televízie *Domovina*. K miestnym obyvateľom sa dokonca nedostanú ani *Ludové noviny*, ktoré vydáva

Celoštátna slovenská samospráva v Maďarsku a sú distribuované zdarma. Niektoré domácnosti odoberajú *Evanjelický hlas*. Slovenské rozhlasové vysielanie nie je možné zachytiť. Vzhľadom na vzdialenosť Veňarca od slovenskej hranice sú mediálne kontakty miestnej slovenskej komunity so Slovenskom či médiami v slovenčine mimoriadne chudobné.

Dôležitou súčasťou života minority je aj široká škála najrôznejších medzikáľných aj vzdialenejších kontaktov. Vo Veňarci sa stretávame s rodinnými kontaktmi v rámci regiónu, zriedkavo aj cezhranične s rodinami reemigrantov. Domáci sa sťahovali a sťahujú za prácou do miest, čím dávajú predpoklad vzniku nových druhov kontaktov. Okolité dediny, niektoré aj so slovenským obyvateľstvom, boli najčastejšie cieľom obchodných kontaktov (jarmoky, trhy). Ide najmä o Nižu, Gutu, Peňany, Sirák a Jaču. Kultúrne kontakty sú paradoxne živšie s dolnozemskými lokalitami ako Slovenský Komlôš či Békešská Čaba, než s okolitými obcami (často však išlo o jednosmerné kontakty k Veňarcu). V rámci kontaktov so Slovenskom môžeme vyzdvihnúť družbu s Hrušovom, Veľkým Krtišom, Dolnou Strehovou a Dobrou Nivou. Širokú škálu miest navštívili členovia *FS Rozmarín* – Humenné, Zvolen, Detvu, Veľký Krtíš, Martin, Lučenec či Krupinu. Spomenieme aj športové kontakty – Veňarčania na rôznych vekových úrovniach hrávali s Veľkou nad Ipľom a stále hrajú s Dolnou Strehovou.

Na základe uvedených faktov môžeme konštatovať, že proces akulturácie/asimilácie vo Veňarci je nezvratným procesom. Badateľná je postupná strata osobných aj kolektívnych identít viazaných na slovenskosť, najmä smerom k mladším generáciám. Na druhej strane, stimulujúcim faktorom je činnosť politických a kultúrnych inštitúcií. Organizované podujatia sa javia ako vhodné manifestačné fórum pre slovenskú minoritnú kultúru aj pre sebarealizáciu domáceho obyvateľstva. Družobné kontakty, do ktorých sa zapája aj mládež, a výučba slovenčiny na základnej škole, dávajú predpoklad dlhšieho prežitia Slovákov vo Veňarci. V jeho neprospech hovorí zlá ekonomická situácia, vysoká nezamestnanosť a celkovo nie veľmi dobrá sociálno-ekonomická prognóza vývoja v najbližších rokoch.

■ POUŽITÁ LITERATÚRA

- ČUKAN, J. – KURPAŠ, M.: Veňarec – kontexty tradičnej kultúry s akcentom na staviteľstvo. In: *Kontexty kultúry a turizmu*, roč. 7, 2014, č. 2, s. 12 – 16.
- LENOVSKÝ, L.: K transformácii identity v minoritnom prostredí (na príklade jednej novohradskej dediny so slovenským osídlením). In: *Kontexty kultúry a turizmu*, roč. 7, 2014, č. 2, s. 6 – 12.

ZOZNAM INFORMÁTOROV

Bugyiová Terézia, rod. Tábornská (1933)
Csonková Terézia, rod. Pavkóová (1946)
Hajdúová Anna, rod. Šinková (1935)
Komjáthyová Ruženka (1957)
Lászka Pál (1950)
Melis János (1948)
Nedeliczká Mária, rod. Šinková (1932)
Szebenszki János (1939)
Sziráccka Zsuzsanna, rod. Brhlíková (1940)
Sziráccki Mihály (1936)

■ REZÜMÉ

A VANYARCI SZLOVÁKOK AKKULTURÁCIÓJÁNAK MEGHATÁROZÓI

Az akkulturáció/asszimiláció folyamata Vanyarcon visszafordíthatatlan. A szlováksághoz kötődő egyéni és kollektív identitások vesztese fokozatos, főleg a fiatalabb generációk körében. A másik oldalon ösztönző hatásuk van a politikai és kulturális intézmények tevékenységének. A szervezett programok megfelelő manifesztációs fórumai a kisebbségi szlovák kultúrának és a helyi lakosság önmegvalósításának. A külföldi baráti kapcsolatok, amelyekbe bekapcsolódik az ifjúság is, a szlovák nyelv oktatása az általános iskolában előfeltételei a vanyarci szlovákság további túlélésének. Ellene hat azonban a rossz gazdasági helyzet, a magas munkanélküliség és a nem egészen kedvező irányú szociális-gazdasági prognózis a következő évekre.

■ SUMMARY

DETERMINANTS OF ACULTURATION OF SLOVAKS IN VENAREC

The process of acculturation/assimilation in Veňarec is an irreversible process. Gradual loss of personal and collective identities linked to „Slovakness” is evident, especially among the younger generation. On the other hand, activities of political

and cultural institutions are stimulating factors. Organized events are appropriate forum for demonstrating Slovak minority culture, as well as for the self-realization of the domestic population. Twinning contacts, in which even the youth is involved, and teaching of Slovak language at primary school, can positively support longer survival of Slovaks in Veňarec. Opposite factors are poor economic situation, high unemployment and unfavourable forecast of the development of social and economic conditions in the coming years.

VEŇAREC – FAKTORY FORMOVANIA KULTÚRY S AKCENTOM NA MEDZILOKÁLNE KONTAKTY A TRADIČNÚ ARCHITEKTÚRU

Jaroslav Čukan – Michal Kurpaš

Novohrad je región s najpočetnejšími lokalitami so slovenským obyvateľstvom na území Maďarska. Je to prirodzené vzhľadom na slovensko-maďarskú etnickú hranicu, vzniknutú po príchode maďarských kmeňov do Karpatskej kotliny, na priestorovú blízkosť so Slovenskom a obojsmerné migračné pohyby, ku ktorým dochádza stovky rokov (najmä sezónne poľnohospodárske práce smerujúce zo severu na juh, obchôdzky slovenských drotárov, pracovné migrácie baníkov, útek maďarského obyvateľstva do severných žúp pred Turkami, kolonizácia do južných žúp po skončení tureckej expanzie, ktorej súčasťou bol aj návrat maďarských imigrantov z horného Uhorska, obchodné aktivity v rámci jarmokov, kde sa stretávali obchodníci aj kupujúci bez rozdielu etnickej príslušnosti, výmena detí ako predpoklad ekonomických aktivít, výmena obyvateľstva po 2. svetovej vojne, voľný pohyb obyvateľstva po vstupe krajín do Európskej únie). Sú to nepretržité, vzájomne sa prelínajúce, dôležité faktory formovania kultúry, ktoré popri rovnorodých geografických podmienkach vplývali na vznik mnohých všeobecne rozšírených kultúrnych javov. V Novohrade ich sledujeme u slovenského aj maďarského obyvateľstva a sotva možno hovoriť o zreteľnej etnokultúrnej hranici. Skladba podľa náboženskej príslušnosti, pomer početnosti občanov so slovenskou a maďarskou etnickou identitou a kompaktnosť slovenských sídel, konkrétne prírodné podmienky a možnosti zamestnania, poloha vzhľadom k iným lokalitám so slovenskou minoritou a k jarmočným mestám, psychické usporiadanie členov lokálneho spoločenstva, vzťah k materinskému jazyku a sila vedomia historického pôvodu, odvíjajúca sa napríklad od prítomnosti osobností (kňaz, učiteľ, schopní a obetaví pracovníci spolkov), kvalita spolužitia s príslušníkmi majoritného národa, no aj mnohé iné súvislosti sa pričínili o výskyt neopakovateľných kultúrnych hodnôt v každom minoritnom prostredí. Na základe týchto skutočností a krátkej výskumnej sondy do medzilokálnych kontaktov počas národopisného výskumného tábora v roku 2013 možno konštatovať, že kultúra Veňarca (Vanyarc) s prevahou slovenského evanjelického obyvateľstva obsahuje všeobecné aj špecifické kultúrne črty. Porovnávanie umožňuje poznať a chápať podobné/rovnaké i rozdielne z aspektu etnického aj geografického, ale zároveň pôsobí na rozvíjanie vlastnej etnickej a lo-

kálnej osobitosti. Uvedomujeme si, že náš príspevok má predovšetkým informatívny charakter. Absentovala heuristika, zamerali sme sa na prieskum terénu a prezentované údaje sú väčšinou bez širších súvislostí. Viaceré kultúrne javy sme síce zaznamenali, no na ich dôkladnejšie štúdium a komparáciu s obklopujúcim etnickým prostredím aj so situáciou na Slovensku je potrebný adekvátny terénny výskum a časový priestor.

K podstatným kontextom etnokultúrneho charakteru veňareckých Slovákov patrí nízka natalita, respektíve aj v slovenskom Honte a Novohrade známy princíp obmedzenej sexuálnej reprodukcie. „*Kto mal menej detí, vysmievali sa tým, čo mali viac detí a takí sa potom hanbili a boli chudobní.*” Malý prirodzený prírastok znamenal, že lokálna, a dokonca ani etnická endogamia nemohla byť vo Veňarci normou. Nízky počet potenciálnych manželských partnerov si každoročne vyžadoval aj medzilokálne sobáše. Nevesty odchádzali z dediny výnimočne a do Veňarca sa cudzie vydávali len v malom počte. Vzhľadom na potrebu práce v poľnohospodárstve boli početnejší cudzí prístupníci. Pochádzali obyčajne z najslabších sociálnych vrstiev z okolitých majerov, alebo z dedín so slovenským obyvateľstvom, ale evanjelického vierovyznania. Radi sa priženili do majetnejšej rodiny a stali sa gazdami.

Príslušníci najslabšie situovaných sociálnych vrstiev pracovali na miestnom veľkostatku ako bíteři. V roku 1950 bolo založené roľnícke družstvo, jeho prví členovia pochádzali práve z nemajetných rodín a do družstva neprinesli žiadny majetok.

V prípade, že do Veňarca prišiel prístupník maďarskej národnosti, väčšinou sa asimiloval. Ak si však do smrti zachoval maďarský jazyk, deti vyrastali v slovenskom prostredí a rozprávali jazykom matky. Aj počas nášho výskumu sme stretli priženených mužov v pokročilom veku, ktorí nedokázali komunikovať v slovenčine, len v maďarčine.

Vo Veňarci sú najpočetnejší Slováci evanjelického aug. vierovyznania. Evanjelici a. v. sú aj Maďari, no len Cigáni sú rímskokatolíci. Nepostrehli sme ich výraznejšiu sociálnu a kultúrnu odlúčenosť, ale na cintoríne je evidentné manifestovanie vysokého socioprofesionálneho statusu rómskych murárov.

Vzhľadom na obmedzené možnosti archívneho výskumu sme v cirkevnej matrike vyhodnotili len manželských partnerov z posledného desaťročia 19. storočia. V priebehu 10 rokov od roku 1890 do 1899 je v matrike zaznamenaných 111 sobášov. Z 222 sobášených bolo 176 miestnych neviest a ženíchov, čo predstavuje 79,2 %. Domácich neviest bolo 98 (88,3 %), ženíchov 78 (70,3 %). V sledovanom období si Veňarčania vybrali manželského partnera z 19 lokalít; medzilokálne príbuzenské vzťahy vznikli sobášmi prístupníkov so 17 obcami, nevesty prišli z 8 lokalít. Z cudzích lokalít sa najčastejšie objavujú Acsa (6+1), Szirák (5+1), Kijaro

puszta (2+3), Galgaguta (4+0), Bér (1+2), Erdőkürt (3+0) a Hajnal puszta (1+2). V získavaní údajov sme ďalej nepokračovali, lebo bez pomoci sme nedokázali lokalizovať všetky pustý a majere – ku ktorým obciam administratívne patria, kde presne sú situované (Gábor major, Jobbágyi puszta, Hajnal p., Makó p., Farkas Berki p., Kijaro p., Uzsa p., F. Saslós p.). Ako miesto narodenia manželského partnera sú aspoň jeden raz uvedené aj Balassagyarmat (Balázské Ďarmoty), Ecseg, Makó, Bágyon, Kiskér, Kisuzsa a Uzsa.

Okrem významných rodinných udalostí prichádzajú príbuzní z iných dedín a miest domov hlavne 24. novembra, kedy je na Veňarci *búčov* – hostina. V každom dome sa piekli *rejše*, kačky, sliepky.

Mnohí dnešní Veňarčania tvrdia, že obaja ich rodičia pochádzali z Veňarca, príbuzných majú len vo svojej dedine, v žiadnej inej. (Príslušníci najstaršej generácie, najmä ženy, spomínajú, že ako mladé boli mimo svojej dediny len na jarmoku vo Vacove alebo v Sziráku). „*Nikde som nebola. Rodina je len tu. Mama mali sesternicu v Kéthodoň. Inde sme nikoho nemali*” (žena, 1946).

V súčasnosti sa medzilokálne kontakty na príbuzenskom princípe rozširujú. Mladí si vyberajú manželského partnera na základe známostí počas štúdia, v zamestnaní, zoznamujú sa v dopravných prostriedkoch. Lokálna ani etnická endogamia už dávno nie sú normou.

Výber krstných mien bol jednoduchý – „*také bolo meno, aké povedala baba. Zuzana, Anka, Rózika, Terka, Jany, Joži, Mišo.*”

Komu sa v rámci výmeny obyvateľstva odsťahovali príbuzní alebo susedia na Slovensko, navštevujú sa. Príležitosťou k návštevám sú najmä svadby. Ak sa na Slovensko odsťahovali bohatí, spravidla schudobneli a domov sa hanbili prísť. Naopak – chudobní baníci z kameňolomu na Slovensku zbohatli, ich status sa zvýšil, mali sa čím pochváliť a k návštevám boli oveľa prístupnejší. Ako miesto bydliska vysťahovalcov na Slovensko najčastejšie spomínajú Nesvady a Komárno v Podunajskej, na slovenskej strane Novohradu Lučenec a jeho okolie. „*Dve staršie sestry odišli na Slovensko po vojne. Bolo nás osem detí. Jedna žije ešte v Lučenci. Veľakrát som u nej bola. A ona sa veľakrát vyplakala, že tážla*” (žena, 1936).

„*Rodinu mali sme Veľký Krtíš a Lučenec. Tam odišiel môj brat; Jelšovec, dvadsať kilometrov od Lučenca*” (muž, 1953).

Vzhľadom na nízku natalitu a potrebu pracovných síl na gazdovstve chodili Veňarčania slúžiť do Pešti a iných miest zriedka; bol len jeden – dvaja súrodenci, gazdovali a roboty bolo dosť doma *zo zemami*.

Chudobnejší odchádzali na zárobky – *napsám* do viníc na Egreši (Egreš pusta), ale aj na pustatinu na Hríbik taňa. Bezzemkovia a muži zo sociálne slabších vrstiev si zarábali obilie – ešte aj po 2. svetovej vojne mlátili cepami u miestnych gazdov

i v okolitých dedinách. Ženy a dievky tam okopávali cukrovú repu, stretávali sa so Slovákmí z Jače a dobre sa poznali.

„*Najstaršia moja sestra (narodená v roku 1920) slúžila na Gute viac rokov. Dala peniaze mame aj si kúpila, čo jej bolo načim*” (žena, 1936).

Po založení spoločného roľníckeho družstva v roku 1961 ich autobusy zväžali do práce, kde sa stretávali s družstevníkmi z Kálova, Erdőkürtu, často chodili na družstevné zájazdy na Slovensko aj do Rumunska. Na Slovensku navštevovali družobné Nováky.

Najintenzívnejšími medzilokálnymi kontaktmi sa vyznačujú remeselníci. Stolar pracovne navštívil väčšinu dedín v širokom okolí a pozná slovenské minoritné spoločenstvá na území maďarského Novohradu a tiež v Rumunsku (Aleš). Zákazku mal napríklad aj v Kalnej nad Hronom. V slovenských dedinách obyčajne komunikujú v maďarčine, „*v Aci po slovensky len ak nechceme, aby Maďari vedeli, o čom sa hovoríme*” (muž, 1953).

Kominár viackrát navštívil všetky domy v Novohrade a podľa jeho vyjadrenia „*pozná všetky maďarské aj slovenské komíny.*”

Do dediny prichádzal studniar z Erdőkürtu. Od stolárov *na Berceli* kupovali Veňarčania *kasne*, *Bercelandia* prichádzali do dediny vykupovať vajcia a predávali ich v Pešti.

V *Berceli* býval v stredu plác – nosili tam na predaj sliepky, kurence. Veňarčania navštevovali aj jarmoky *na Jaci a v Sirágu* – gazdovia tam predávali a kupovali kravy, telce, svine, sudy aj putne na hrozno/víno i na obilie, čižmy. „Na jarmoku *na Kalove aj v Pastuchove* (Pásztó – asi 35 km) *sme* kupovali *prastě.*”

„*Na jarmok sme chodili na Romhán, Bercel, Sirág. Na Bercel som hnala kravu, na Sirágu sme predali žriebä, na koči do Vacova sme chodili krumpľe predat na plác*” (žena, 1946).

Pred založením roľníckeho družstva gazdovia predávali vo Vacove *na placi* obilie, jablká aj hrušky. „*Na Sirágu bol sklep väčší ako na Veňarci,*” kupovali tam látku, nite.

Z medzilokálnych kontaktov na spoločenskom princípe možno spomenúť, že v medzivojnovom období prichádzal do Veňarca lekár *zo Sirágu*. Cirkevníci s farárom navštívili veľa cirkevných zborov v Maďarsku, konkrétne dokážu spomenúť len Galgagutu.

„*Na bál sme chodili len doma v krčme vo dvore. Boli sme aj na Bíre, lebo tam brata som mala ženatého a išli sme do hostine. Spoznali sa na napsáme vo viniciach. Hrali tam Cigáni Veňarčania – Kajko, piati hrali a len maďarské pesničky*” (žena, 1936).

Z Veňarca do Banky nevedie priama cesta. Táto novohradská dedina je pomerne vzdialená, Veňarčania ju poznajú vďaka folklórnym slávnostiam a dobrej reštaurácii, kde sa príležitostne zastavujú.

Tradičné staviteľstvo ako významná zložka materiálno-technologickej kultúry je na prvý pohľad zreteľným identifikátorom ekonomickej situácie, sociálneho statusu, ale neraz aj profesijných, konfesiónálnych a etnických parametrov jeho tvorcov, majiteľov a užívateľov. Obytné, hospodárske, technické aj spoločenské objekty neraz prezrádzajú i geografické kontexty. Regionálne a lokálne charakteristiky v tradičnej architektúre sa môžu v konkrétnom časovom období odvíjať aj od prítomnosti výnimočných tvorcov; Tradičnú architektúru a vývoj staviteľstva vo Veňarci determinujú prírodné podmienky a stupeň ekonomického rozvoja, ktorý výrazne ovplyvňuje aj technologický pokrok vo využívaní stavebných materiálov a techník. V dedine sa väčšinou stretávame s tradičným typom dolnozemskeho domu s verandou – *postenou/gangom* a dispozičným usporiadaním *na front* (s prednou izbou do ulice) a s radením: predná izba – pitvor – zadná izba – komora. Hospodárske budovy nasledovali za obytnými časťami pod spoločnou strechou. Za komorou bola situovaná *cieňa, konic* – maštal' a chlievy. Vo dvore registrujeme aj ďalšie hospodárske a technické objekty – sušiareň na kukuricu – *čardák/góre*, udiareň, kuríny, letnú kuchyňu a studňu. Studne boli pôvodne vymurované kameňom, od konca 60. rokov sa postupne uplatňovali betónové skruže. Charakter zástavby dvora, jeho členenie a veľkosť záviseli od terénu, sociálneho postavenia gazdu, od počtu detí a isto aj od ďalších faktorov. Najstaršie domy boli *nabíjanie zo žltacky* alebo *červenačky*. Išlo o hlinu, ktorá bola kvalitatívne najvhodnejšia na nabíjanie aj na zhotovovanie surovej tehly – *válkov*. *Nabíjanice* sa vo Veňarci stavali do 40. rokov minulého storočia.¹ *Blato z červenačky* a pliev sa nabíjalo medzi debnenie. Rohy boli spevňované slamenými povrieslami alebo viničnými prútmi. *Blato* sa využívalo aj na *zapúšťanie* podlahy v obytných domoch a hospodárskych objektoch. Do blata pridávali aj konský trus. Drevené podlahy sa začali vo všeobecnosti objavovať v druhej polovici 20. storočia.

Domy z nepálenej tehly sa stavali dlhšie ako nabíjané, takéto novostavby registrujeme ešte aj v 60. rokoch minulého storočia. *Války* si vyrábali rodiny svojpomocne alebo ich kupovali od Cigánov, ktorí si touto činnosťou privyrábali. Nakopanú hlinu nosili na zarovnané miesto neďaleko jamy vo *filpáskoch* – košoch, polievali ju vodou, miešali s plevami a miesili nohami. *Blato* nakladali a tlačili do drevených foriem, vyklopené tehly nechali obschnúť, ukladali ich *do štósov* a nechali vysušiť.

Prírodné prostredie sa výrazne podpísalo aj pod inú charakteristickú črtu miestneho staviteľstva. Existencia bane neďaleko dedinského cintorína umožňo-

¹ Manga používa termín „dom s ubíjanými stenami“). Píše: „V r. 1956 bolo vo Veňarci ešte pomerne veľa domov s ubíjanými stenami, v ktorých bola iba jedna izba, pitvor, kuchyňa a komora“ (1978, 24).

vala využívať na stavbu kameň aj kvalitnú hlinu. Bolo tak možné stavať domy z kameňa aj kombinované z *válkov* a z kameňa.

Využívanie stavebných materiálov a techník bolo podmienené ekonomickou situáciou staviteľa. Pod niektorými domami boli kamenné základy, ktoré zvykli kopáť do hĺbky *na meter* a podklad tvorila utlačená zem. Kameň spájali *blatom*. Až neskôr – od 60. rokov začali kameň v základoch zalievať betónom a pálenú tehlu murovali maltou. Do konca II. svetovej vojny sa vo všeobecnosti murovalo nepálenou tehlo, pálenú používali len najbohatší gazdovia. Hlavným stavebným materiálom na obytné domy pre všetky sociálne vrstvy sa stala pálená tehla od začiatku 70. rokov. Materiál kupovali napríklad v Peťanoch (Felsőpetény, Alsópetény), Gute, Versegu, Romhányi alebo Balažských Ďarmotách (Balassagyarmat).

Stavebné drevo bolo väčšinou dubové, agátové a smrekové. Na prvý pohľad je viditeľné na prístenných stĺpoch aj na drevených štítoch. Informátori spomínajú, že v dedine sa pôvodne stavali aj drevené domy, ktoré sa však nezachovali.²

Strechy domov vo Veňarci boli do konca 50. rokov 20. storočia pokrývané slamou alebo trstinou. *Slamené šupkovie* – *snopce* vystriedala v 60. rokoch škridla z pálenej hliny. Základ krovu tvorila hlavná pozdĺžna hrada, zakresaná do priečnych múrov a uložená centrálné. *Hriadky* zakresávali do *pomúrníc*. Do *briadok* čapovali páry *rohov*. Strop kládli väčšinou doštený, pričom dosky prekladali, aby sa z *paláše* nesypala hlina. Stropné dosky zvykli omazávať z oboch strán *blatom* a ako tepelný izolant na ne nakládli snopky trstiny či slamy. Charakteristickou črtou krovov sú vikiere, ktoré slúžili ako vstup do podkrovia. Nad hospodárskymi budovami boli *sečkarne* na uskladnenie sena a sečky. Vchádzalo sa do nich dreveným neprikrytým rebríkom, ktorý bol v niektorých prípadoch ohradený provizórnymi latovými stenami, *aby sa pri zhadzovaní sena nerozsypalo*. Na *paláš* nad obytnou časťou domu sa vchádzalo schodmi nad komorou.

Obytné domy sú prevažne situované užšou stenou ku komunikácii. Do 50. rokov 20. storočia vypletali štíty vrbovým prútím a omazávali ich *blatom*. Tento typ priebežne vystriedali doštené, ktoré prevládali ešte v 60. rokoch 20. storočia a v súčasnosti sú už ojedinelé. Murované štíty a ich výzdoba – *cifra*, tvoria signifikantnú črtu tradičnej architektúry. V interiéroch aj v exteriéroch budov možno zaznamenať široké spektrum ozdobných prvkov. Tvoria ich napríklad vročenia, vetracie okienka, hálky, svetské a náboženské ozdoby, kukly, *špalety* – ozdobné okennice. Murovali aj v susedných dedinách, ale tam dekorativizmus zďaleka nenadobudol rozmery Veňarca. Dekoratívne stvárnenie štítov možno považovať za najvýraznejší kultúrny jav vo Veňarci. Je výsledkom dlhodobého vývojového procesu.

² Porovnaj Manga 1978, 15 a n.

Vo väčšine prípadov tvoria jedinečný originálny rukopis murárskeho majstra a poukazujú na potrebu gazdu/staviteľa odlíšiť sa od svojich susedov, zviditeľniť sa. Je to prekvapujúce, lebo pre agrikultúrne prostredie je charakteristická konformita, záväzné dodržiavanie miestnych kultúrnych vzorov v správaní i v prevažnej väčšine iných oblastí spôsobu života. Odchýlky v kultúrnych vzoroch, ktoré sú viditeľné na prvý pohľad (staviteľstvo, odev), možno považovať za neštandardné riešenie, lebo vo väčšine iných prípadov by sa stali predmetom sankcií.

Krátka sonda do problematiky všetky kontexty neobjasnila, no naznačuje, že architektonicko – výtvarné riešenie štítov domov súvisí v druhej tretine minulého storočia s prítomnosťou miestnych murárskych majstrov z cigánskej/rómskej etnokultúrnej minority.³ Náhrobné kamene zosnulých remeselníkov so znázorne

Obrázok 1. Náhrobný kameň murárskeho majstra Jonás Lajos 1912 – 1974.

Foto: Kurpaš 2013

³ V Liptovskej Porúbke nemožno nájsť dva rovnako riešené štíty na murovaných domoch z 1. polovice 20. storočia. Murári odchádzali na stavebné práce do Budapešti a svoje remeselnícke schopnosti prezentovali aj na domoch, ktoré stavali vo vlastnej dedine. Situácia vo Veňarci je analogická, rozdielne sú len súvislosti.

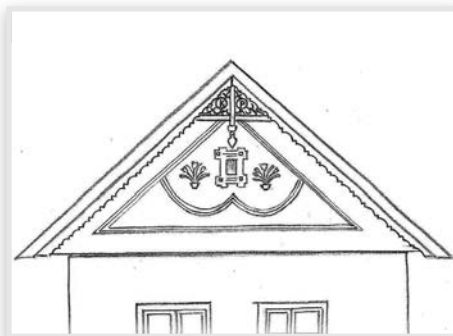
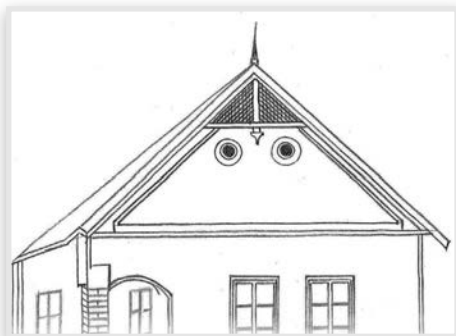
Obrázok 2. Náhrobný kameň murárskeho majstra Dombi József 1944 – 1991.

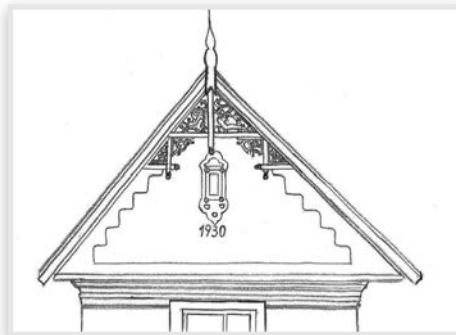
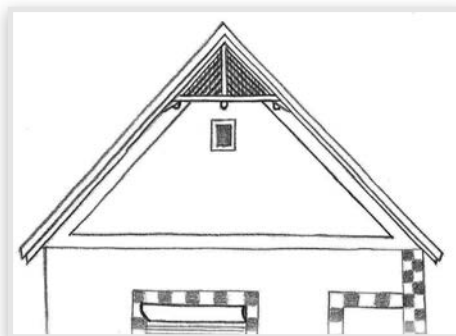
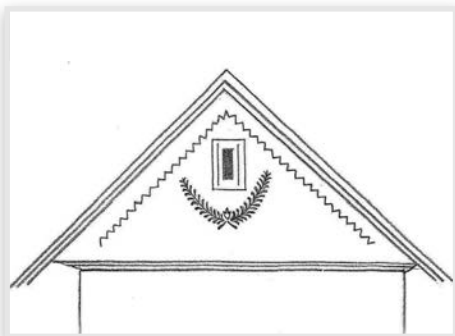
Foto: Kurpaš 2013

nými murárskymi artefaktmi, no aj honosnosť pomníkov na cintoríne dokazuje, že boli v lokálnom spoločenstve všeobecne uznávaní a vážení. Sú tiež predmetom spomienkového rozprávania miestnych obyvateľov z majoritnej skupiny, ktorí sa o majstrov z cigánskej minority vyjadrujú pozitívne a ich dielo považujú za jeden z faktorov lokálnej identity.

Niekoľko príkladov výtvarno-priestorového stvárnenia štítov.

Autorka kresieb: Dana Bačová, 2014.

ZOZNAM INFORMÁTOROV

Krajcs Rozália, 1936
 Hipszká Zuzana, 1946
 Krizsan Sándor, 1953
 Lászka Pál, 1953
 Tuskan János, 1930

■ POUŽITÁ LITERATÚRA A PRAMENE

MANGA, J.: Z minulosti Veňarcu. (Štúdia). Budapešť, Vydavateľstvo učebníc, 1978. Kniha sobášených od roku 1838. Ev. a.v. farský úrad Vanyarc.

■ REZÜMÉ

VANYARC – A KULTÚRA FORMÁLÁSÁNAK TÉNYEZŐI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ INTRALOKÁLIS KAPCSOLATOKRA ÉS A HAGYOMÁNYOS ÉPÍTÉSZETRE

Az írás, azokra a tényezőkre fókuszál, amelyek formálják a Nógrád megyei szlovák kisebbségi közösség kultúráját. A szerzők az intralokális, a települések közötti kapcsolatokra helyezik a hangsúlyt, amelyeket a rokonság és a gazdasági összefüggések határoznak meg. A hagyományos építészet tömör jellemzése pedig a specifikus kultúrvonások felé mutat – a házak homlokzata dekoratív megformálása felé.

■ SUMMARY

VANYARC/ VEŇAREC – FACTORS OF CULTURE FORMING WITH THE EMPHASIS ON INTERLOCAL CONTACTS AND TRADITIONAL ARCHITECTURE

The contribution deals with the factors, which are shaping culture in villages with Slovak minority community in Novohrad region. The authors lay emphasis on interlocal contacts that are derived from kinship and economic relations. Brief characteristics of traditional architecture leads to a specific cultural trait – the decorative formation of the house shields.

PÔVOD PRIEZVISK VEŇARČANOV

Iveta Valentová

Hoci *Veňarec* (*Vanyarc*, Novohradská župa) po tureckej okupácii založili slovenskí kolonisti prevažne z horných novohradských obcí a zo Zvolenskej stolice, spoluzítie Slovákov a Maďarov v tejto obci siaha do 250-ročnej minulosti.¹ V r. 1880 bolo v obci 837 obyvateľov slovenskej národnosti a 400 maďarskej národnosti a podobný pomer bol aj v r. 1900 – 822 obyvateľov slovenskej národnosti a 432 maďarskej národnosti (Svetoň, 1942, s. 168). Podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2011 sa k slovenskej národnosti hlási už len 189 obyvateľov z celkového počtu 1333,² aj keď slovenské korene a predkov ich má určite viac. Jednou z príčin napríklad môže byť, že pri výskume niektorí nepoznali rozdiel medzi národnosťou a štátnosťou, takže aj pri vyplňaní formulárov pri sčítaní obyvateľstva v kolónke s národnosťou zapísali automaticky maďarskú národnosť. Príčin je samozrejme viac, podrobne ich budú analyzovať autori iných štúdií v tomto zborníku. Bez ohľadu na to, akú národnosť si obyvatelia Veňarca uvádzajú v úradných dokumentoch, priezviská, aj keď sú zapísané maďarským pravopisom, vždy budú odhaľovať slovenský pôvod.

Predovšetkým sa to týka tých priezvisk, ktoré sú utvorené zo slovenských apelatív, napríklad *Babka*, *Cservenák* (*Červenák*), *Hugyec* (*Hudec*), *Kukucska* (*Kukučka*), *Krajcs* (*Krajč*), *Koncsek* (*Konček*), *Kosik* (*Košík*), *Koreny* (*Koreň*), *Mlinarcsek* (*Mlynarček*), *Pleva*, *Szlobodnyik* (*Slobodník*), *Zvara* a i. S najväčšou pravdepodobnosťou sa utvorili ešte na slovenskom jazykovom území, len boli zapísané maďarským pravopisom, prípadne mohli vzniknúť aj po príchode na maďarské územie v slovensky hovoriacej komunite, keďže dvojmenná pomenovacia sústava sa vyvíjala od 13. storočia až do kodifikácie priezvisk počas jozefínskych reforiem koncom 18. storočia, hoci v 17. – 18. storočí už bola pomerne stabilizovaná a prímená sa poväčšine dedili. V prípade priezvisk Veňarčanov k pomaďarčovaniu zrejme dochádzalo až po príchode do maďarského jazykového prostredia. Podľa Anny

¹ Bližšie na internetovej stránke <http://vanyarc.hu>

² <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/>

Divičanovej (2002, s. 455; 2011, s. 51) nemalá časť priezvisk slovenských osadníkov sa utvorila až počas migrácie na maďarskom území, teda o niečo neskôr, ako bolo zvykom na území Uhorska. Prímená v tom čase ešte neboli povinne dedičné, a preto príchodom na nové územie mohli mnohí dostať nové prímená, z ktorých sa po kodifikácii dvojmennej pomenovacej sústavy stali dedičné priezviská. Tento predpoklad by mohli potvrdiť aj typy priezvisk, ktoré sa utvorili zo slovenských alebo z maďarských názvov slovenských osád, odkiaľ sa zrejme daná rodina presídlila alebo odkiaľ jedinec pochádzal, a maďarskej adjektívnej prípony *-i*, pomocou ktorej sa v maďarskom pomenúvacom systéme tvorili priezviská podľa pôvodu, napr. *Breznai* (Brezno), *Dobrocsi* (Dobroč), *Nánai* (Nána), *Ponyikai* (Poniky). Väčšina týchto priezvisk si napriek všetkému zachovala slovenské adjektívne prípony *-ský/-sky*, *-(c)ký/- (c)ky* s rovnakých významom, napr. *Filiczki* (Filice), *Hipszki* (Hybe), *Královánszki* (Kraľovany), *Litavszki* (Litava), *Mladoniczki* (Mladonice), alebo sa utvorili priamo z obyvateľského mena (*Šulan*, obyvateľ obce Šuľa), prípadne krajového mena (*Czipcser* = Spišiak, obyvateľ Spiša).

Priezviská utvorené maďarským apelatívom zväčša poukazujú na maďarské korene, niektoré z nich, ako napr. *Bőjtös*, *Fűrész*, *Kökény*, *Szörös*, *Virág* a i., sa na Slovensku ani nevyskytujú, prípadne iba zriedkavo, aj to zväčša iba v južných oblastiach so zmiešaným slovensko-maďarským obyvateľstvom. Daktoré sú však na Slovensku veľmi frekventované, napr. *Fekete* (= čierny), *Fehér* (= biely), *Farkas* (= vlk), *Nagy* (= veľký; starý, starší) a i., a preto nemožno s určitosťou vylúčiť slovenských predkov ich nositeľov, ktorých mohli pomenovať maďarským slovom v zmiešanom slovensko-maďarskom jazykovom prostredí alebo ich prímeno preložili a zapísali maďarským pravopisom. Medzi priezviská, ktoré môžu poukazovať na obojaký pôvod patria aj tie, ktoré sa utvorili z prevzatých maďarských slov a rovnako vznikali aj na slovenskom jazykovom území. Napríklad priezvisko *Csampa* mohlo vzniknúť ako prezývka v maďarskom prostredí z maďarských slov *csánk* vo význame „laba zvierata“, *csámpás* vo význame „čaptavý, šmatlavý,“ ale aj slovenskom prostredí ako *Čampa* z maďarčiny adaptovaného slova *čampa* vo význame „noha“ (SSN 1, s. 233), napríklad ako pomenovanie niekoho s veľkou nohou alebo čaptavého človeka. Napriek tomu, že je maďarského pôvodu a zapísané bolo maďarským pravopisom, môže rovnako poukazovať na slovenské korene jeho nositeľa. Podobne priezvisko *Gulyás* mohlo vzniknúť z maďarského slova *gulyás* a jeho nositeľ má maďarských predkov alebo zo slovenskej podoby *guláš* a jeho nositeľ má slovenských predkov; priezvisko *Szajkó* mohlo vzniknúť z maďarského apelatíva *szajkó* alebo ide o pomadžarčené slovenské priezvisko *Sojka* ap. Týka sa to aj priezvisk podľa zamestnania, ktoré sú síce z maďarských názvov zamestnaní, ale boli známe aj na slovenskom jazykovom území, kde sa z nich takisto tvorili priezviská, napr. *Ács*, *Áé*, *Áé* (= tesár), *Fazekas*, *Fazekás*, *Fazekás* (= hrnčiar), *Lakatos*,

Lakatoš (= zámočník), *Varga* (= garbiar); priezvisko *Kovács* mohlo vzniknúť zo slovenského apelatíva *kováč* a zapísalo sa maďarským pravopisom, ale rovnako sa mohlo utvoriť priamo na maďarskom území z maďarského apelatíva *kovács* a mohlo pomenúvať aj Maďara.

Jednoznačne sa nedá podľa priezviska určiť pôvod jeho nositeľa, ak je motivované rodným (krstným) menom, ktoré môže mať maďarskú podobu, napr. *Adámi* (Adam), *Gáspár* (Gašpar), *Jakab* (Jakub), *Jónás* (Jonáš), *Miklós* (Mikuláš), *Pál* (Pavol). Tieto priezviská mohli pomenúvať Maďarov, ale rovnako môže ísť o pomadařčené priezviská Slovákov, pretože ide zväčša o starozákonné, biblické mená, ktoré boli a sú známe a používajú sa na oboch územiach. Zreteľnejšie na slovenský pôvod nositeľa môžu poukazovať tie priezviská, ktoré majú slovenskú podobu alebo slovenskú príponu, napr. *Filczik* (Filčík). V bilingválnom slovensko-maďarskom prostredí na Slovensku alebo v Maďarsku existujú rozličné hybridné typy priezvisk, v ktorých slovný základ je maďarské proprium alebo apelatívum a prípona je slovenská (napr. *Mihalovicz*) alebo opačne (podrobnejšie p. Blanár, 1950, s. 82 – 87), a preto sa nedá jednoznačne určiť pôvodná národnosť predkov. Ani nemecké priezviská ako *Bachmann*, *Kaiser*, *Schreiner* a i. nemusia s istotou poukazovať na nemecký pôvod nositeľa alebo jeho predkov. Nemeckým slovom mohli niekoho pomenovať bez ohľadu na jeho národnosť.

Aj keď obec bola založená Slovákmi, postupne sa v nej usídľovali Maďari a tento trend pokračuje i dnes. Predovšetkým príslušníci strednej a mladšej generácie odchádzajú z obce za prácou do väčších miest, hlavne do Budapešti. Opustené domy zasa kupujú na víkendové chaty cudzí obyvatelia, ktorí sú už maďarskej národnosti. To, že do obce prichádzali Maďari v minulosti, dokazujú priezviská utvorené z názvov maďarských obcí, z ktorých sa pravdepodobne prisťahovali do Veňarca, napr. *Berceli* (Bercel), *Budai* (Buda, časť Budapešti), *Bugyi* (Bugyi), *Csányi* (Csány), *Katymári* (Katymár) ap. No aj na prvý pohľad maďarské priezvisko môže indikovať slovenské korene, napr. priezvisko *Kővári* poukazuje na predkov zo slovenskej obce Koláre v okrese Veľký Krtíš, *Pataki* z obce Potok v okrese Rimavská Sobota, *Szıklási* môže byť z Nižného alebo Vyšného Skalníka (tiež okres Rimavská Sobota), *Ujvári* by mohol hľadať predkov aj v Nových Zámkoch. Pôvod predkov môžu odhaľovať aj priezviská z etnoným, napr. *Horvát* (Chorvát), *Lengyel* (Poliak), *Rác* (Srb), *Török* (Turek) ap.

Dnes sa podľa pôvodu lexikálneho základu priezviska nedá vždy jednoznačne určiť bez genealogického výskumu pôvodná národnosť predkov, ale keďže obyvatelia Veňarca žili od príchodu zo slovenského územia v pomerne uzavretej komunite, ich priezviská môžu poukazovať na pôvod predkov a na migračné pohyby obyvateľstva. Priezviská Veňarčanov odzrkadľujú napríklad remeslá, ktorými sa v minulosti zaoberali, a rovnako ako terénne názvy pomáhajú pri oživovaní slo-

venských tradícií a jazyka v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí. Uvedeným zoznamom priezvisk sme sa usilovali poodhaliť, aký majú pôvod, aký bol ich význam a charakter, čo mohlo motivovať ich vznik a kde môžu hľadať ich nositelia svoje korene. Dúfame, že poslúži na ďalší jazykovedný, onomastický, ale i genealogický, etnologický a kulturologický výskum. Pre porovnanie uvádzame výskyt jednotlivých priezvisk na Slovensku.³

Ács (vyslov Áč) – maďarské priezvisko, vzniklo z maďarského apelatíva *ács* so významom „tesár”. Priezvisko vzniklo podľa zamestnania, remesla. Nachádza sa aj na slovenskom území, predovšetkým na južnom Slovensku, kde ho má zapísané maďarským pravopisom *Ács*, *Acs* 161 rodín, v adaptovanej podobe *Áč*, *Ač* 1213 rodín.

Adámi – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Adam*, starozákonné meno z hebrejského slova *hádám* so významom „prst, zem”, t. j. „človek z hliny” (Majtán – Považaj, 1998, s. 37). Koncové -y môže byť aj prípona latinského genitívu, pomocou ktorej sa zapisovali mená synov z mien otcov (syn *Adama* = *Adami*). V uhorsko-slovenskom prostredí v minulých storočiach sa prípona mohla zapisovať aj -i, -ii, -ij. Podobne vznikli napr. priezviská *Alexy*, *Antoni*, *Martini*, *Pauliny*, *Viktori* a i. (Majtán, 2005, s. 362). Na Slovensku má priezvisko *Adámi*, *Adami*, *Adámy*, *Adamy* dovedna 106 rodín. Priezvisko mohlo byť utvorené aj z maďarskej podoby mena *Ádám*, a preto môže poukazovať rovnako na slovenských i maďarských predkov.

Apkó – utvorilo sa z maďarského apelatíva *apa* so významom „otec”. Môže ísť o priezvisko motivované príbuzenským vzťahom. Substantíva *apa*, *apo*, *apčo*, *apko*, *apka*, *apočko* so významom „otec” sú známe hlavne v západoslovenských a východoslovenských nárečiach (SSN 1, s. 68 – 69), ako priezviská sú však na Slovensku zriedkavé. Na južnom Slovensku má priezvisko *Apko*, *Apkó* iba 7 rodín a priezvisko *Apa* má iba 9 rodín.

Ármeniczki (vyslov *Ármenicki*) – mohlo sa utvoriť zo slova *armeník* (*armen-ník*), ktoré je známe z trnavského nárečia, so významom „(v minulosti) člen obecnej poriadkovej a strážnej služby;” zo západného Slovenska je substantivizované adjektívum *armecký* so významom „obecný sluha, bubeník”, na Kysuciach malo význam „obecný hájnik” (SSN 1, s. 71). HSSJ 1 (s. 97) uvádza slová *armecký*, *armed-ník* so významom „pomocník, richtára, boženík, prisažný”. Podľa M. Majtána (2006, s. 35) priezviská *Armecký*, *Varmecký* vznikli z apelatív *armecký*, *varmecký*, ktorými na strednom a dolnom Považí označovali členov obecných rád a súvisia s maďar-

³ Počet rodín je približný podľa údajov o mužských priezviskách v *Databáze priezvisk na Slovensku* (Ďurčo a kol., 1998), ktorá zachytáva stav z r. 1995.

ským slovom *vármegye* s významom „župa, stolica“ (pozri aj HSSJ 6, heslá *vármeda*, *vármedský*). Ide o priezvisko podľa zamestnania alebo spoločenského postavenia. V podobách *Ármeniczki*, *Armenický* sa na Slovensku nenachádza.

Bacsikai (vyslov *Bačkai*) – vzniklo z názvu slovenskej obce *Bačka* (okr. Trebišov). Maďarská adjektívna prípona *-i* poukazuje na pôvod (v priezviskách adaptovaných do slovenčiny môže mať aj podobu *-y* alebo *-j*), zodpovedá jej slovenská prípona *-ský/-sky*, *-(c)ký/- (c)ky*, ak je priezvisko utvorené z miestneho, osadného, prípadne terénneho názvu (Majtán, 2006, s. 92 – 93). Nemožno však vylúčiť hlavne v maďarskom prostredí pôvod z názvu srbskej obce *Bačka* (pri Novom Sade) alebo z názvu *Báčskej*, resp. *Báčko-bodročkej župy*. Priezvisko sa nachádza aj na Slovensku, v maďarskej podobe *Bácskai*, *Bacsikai* ho má 83 rodín, v adaptovanej podobe *Bačkai* 43 rodín.

Babka – utvorilo sa z apelatíva *baba* vo význame „stará mama“. Priezvisko mohlo byť motivované príbuzenským vzťahom, ale slovo *baba*, *babka* má aj iné významy, napr. „stará žena“ (pozri napr. SSJ 1, s. 60 – 61), a preto nemožno vylúčiť ani prezývkový charakter priezviska. Zo slova *baba* sa utvorili aj priezviská *Babečka*, *Babenka*, *Babáč*, *Babák*, *Babiak*, *Babčák*, *Babej* a i. (Majtán, 2006, s. 30). Nemožno však úplne vylúčiť ani motiváciu iným významom apelatíva *babka* (p. HSSJ 1, s. 104 – 105). Priezvisko *Babka* má na Slovensku 197 rodín.

Bachmann – utvorilo sa z nemeckého priezviska *Pachman*, *Pachmann*, ktoré mohlo vzniknúť z názov samoty v Bavorsku hláskovou zmenou *p > b* (Beneš, 1998, s. 133, 208), pomocou ktorej sa adaptovali mená nemeckých kolonistov do češtiny a aj do slovenčiny. Na Slovensku má priezvisko *Bachman*, *Bachmann* iba 38 rodín.

Bagyin (vyslov *Badín*) – mohlo vzniknúť z názvov obcí *Badín* (okr. Banská Bystrica), *Dolný Badín*, *Horný Badín* (okr. Zvolen). Nemožno vylúčiť pôvod tohto priezviska priamo zo starobylého slovenského osobného mena *Bada* (porov. Stanislav, 1948, s. 352) s príponou *-ín*, ktorá vyjadruje príslušnosť. Priezvisko *Badín*, *Badin* má na Slovensku 96 rodín.

Bakos (vyslov *Bakoš*) – D. Dudok (1999, s. 83) uviedol pôvod z maďarského slova *bakos* vo význame „capí, samčí“, takže by mohlo ísť o priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti, ale nemožno vylúčiť ani pôvod tohto priezviska z názvu obce *Bakoš* na Morave (tamže, s. 65). Na Slovensku má priezvisko *Bakoš* 774 rodín, *Bakos* 33 rodín.

Balcsók (vyslov *Balčók*) – utvorilo sa z domáckej podoby *Balco*, *Balko* rodného (krstného) mena *Baltazár*. Novozákonné meno z hebrejského *Béltšáccár* vo význame „(boh) Baal ochraňuj kráľa“. Utworili sa z neho aj priezviská *Ballek*, *Balko*, *Balco*, *Bauco*, *Balej*, *Baleja*, *Balúch* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 58). Synovská prípona *-(č)ok* môže poukazovať na južnostredoslovenský pôvod.

Bálint – vzniklo z maďarskej podoby *Bálint* rodného (krstného) mena *Valentín* z latinského mena *Valentinus*, *valens* = „silný, zdravý“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 247). Môže ísť o maďarské priezvisko, ale aj pomaďarčenú podobu slovenského priezviska *Valent*, *Valentín*. Priezvisko *Bálint*, *Balint* je na Slovensku hlavne v južných oblastiach veľmi frekventované, má ho 1274 rodín.

Balog, Balogh – utvorilo sa z maďarského apelatíva *balog* vo význame „ľavák“ (pozri aj Majtána, 2011, s. 78). Vo východoslovenských nárečiach sú známe slová *baloga* vo význame „ľavá ruka“ a *balogar* vo význame „ľavák“ (SSN 1, s. 91). D. Dudok (1999, s. 49) uviedol možnú motiváciu tohto priezviska názvami slovenských obcí *Balog nad Iplom*, *Čierny Balog*. Toto priezvisko je na území Slovenska veľmi frekventované, má ho až 4886 rodín (*Balogh* 2247), a preto môže poukazovať na maďarský, ale i slovenský pôvod nositeľa.

Bangó – podľa M. Hajdú (2010, s. 54) je časté hlavne u rómskeho obyvateľstva a mohlo vzniknúť z rómskeho slova *bango* vo význame „krivý“ ako prezývka, alebo aj z maďarského rodného (krstného) mena *Bankó*. Na Slovensku ho má iba 13 rodín.

Baranyi (vyslov *Baraňi*) – utvorilo sa z názvu *Baranskej župy* (maď. *Baranya megye*) v bývalom Uhorsku. Priezvisko podľa pôvodu, na čo poukazuje aj maď. prípona *-i* (p. *Bacskai*). Na Slovensku ho má v podobe *Baranyi*, *Barányi*, *Báranyi* 139 rodín. V adaptovanej podobe *Baraňaj* ho majú len 4 rodiny (porov. Majtán, 2011, s. 79).

Bartos (vyslov *Bartoš*) – vzniklo z domáckej podoby *Bartoš* rodného (krstného) mena *Bartolomej*. Pochádza z novozákonného hebrejského *bar Talmai* vo význame „Talmajov syn“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 59). Príponou *-oš* sa tvorili domáce, hypokoristické podoby mien, z ktorých vznikali priezviská, napr. *Juraj* > *Ďuro* > *Ďuroš*, *Lubomír* > *Luboš*, *Jaroslav* > *Jaroš* a i. (Majtán, 2005, s. 359). Priezvisko je časté najmä na strednom a západnom Slovensku v pravopisných podobách *Bartoš* i *Bartos*.

Bellus (vyslov *Beluš*) – vzniklo z prídavného mena *biely* ako prezývka podľa vlastností, napr. podľa bledej farby pokožky alebo bielych, šedivých vlasov ap. Príponou *-uš* sa tvorili priezviská motivované vlastnosťou nositeľa ako *čierny* > *Černuš*, *krivý* > *Krivuš*, *malý* > *Maluš*, *pekný* > *Peknuš* a i. (Majtán, 2006, 158). Priezviská *Bellus*, *Belluš*, *Belus*, *Beluš*, *Béluš*, *Beluš* má na Slovensku dovedna 271 rodín.

Benedek – vzniklo z maďarskej podoby *Benedek* rodného (krstného) mena *Beňadik*, *Benedikt* z latinského mena *Benedictus* vo význame „požehnaný, blahoslavený“, prípadne z mena *Benjamín*. Z mena *Beňadik*, *Benedikt* vznikli aj priezviská *Beňa*, *Beňo*, *Benko*, *Beník*, *Beniak*, *Benák*, *Beniač*, *Beňačka* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 60). Keďže rovnako sa toto priezvisko mohlo utvoriť na maďarskom i slovenskom jazykovom území. Na Slovensku má toto priezvisko 224 rodín.

Benke – vzniklo z maďarskej domácej podoby *Benke* rodných (krstných) mien *Beňadik*, *Benedikt* (p. Benedek) alebo *Benjamín*, starozákonné meno z hebrejského *ben-já-mín* vo význame „syn pravej ruky, milovaný syn” (Majtán – Považaj, 1998, s. 61). Na Slovensku ho má 113 rodín.

Benkó – mohlo sa tvoriť z maďarských podôb *Benkő*, *Benkó* rodných (krstných) mien *Beňadik*, *Benedikt*, *Benjamín* (p. Benedek, Benke), ale pravdepodobne je to len maďarským pravopisom zapísané slovenské priezvisko *Benko*, ktoré sa tiež utvorilo z mena *Beňadik*, *Benedikt*. Na Slovensku je *Benko* pomerne frekventované priezvisko, má ho až 2146 rodín (*Benkó* 86).

Benyó (vyslov *Beňó*) – mohlo vzniknúť z maďarskej domácej podoby *Benyó* rodného (krstného) mena *Beňadik*, *Benedikt* (p. Benedek), ale mohlo ísť aj o maďarským pravopisom zapísané slovenské priezvisko *Beňo*, ktoré má na Slovensku 2775 rodín (*Benyó* 46, *Benyo* 34 hlavne na juhu) a pôvod tiež v mene *Beňadik*, *Benedikt*.

Berceli – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Bercel* (Novohradská župa). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacskaí). Priezvisko *Berceli* má prevažne na južnom Slovensku iba 23 rodín.

Berecz (vyslov *Berec*) – M. Hajdú (2010, s. 75) predpokladal jeho pôvod v keltskom slove *brigh* vo význame „moc, vláda” alebo gótskom slove *brych* s významom „škrvritý; strakatý”. Pravdepodobnejší je výklad, že toto priezvisko sa utvorilo z východoslovenského názvu zamestnania *berecin*. *Berecin* bol človek, ktorý mal na starosti väzňov a vykonával aj ďalšie práce v meste; bol aj blízkym katovým spolupracovníkom (jeho obydlie sa volalo *berecínec*), pričom slovný základ *berec* sa nachádza aj v iných slovanských jazykoch v slovách s rovnakým významom, napr. v češtine je *biřic*, v ruštine *birič* ap. (bližšie Doruľa, 1972, s. 19 – 20). Na Slovensku má priezvisko *Berecz*, *Berec* dovedna 605 rodín.

Berki – vzniklo z maďarskej domácej podoby *Berki* rodného (krstného) mena *Bertalan* (Ladó, 1972, s. 140), slovensky *Bartolomej* (p. Bartos). Menej pravdepodobná by bola motivácia maďarským názvom *Berki* slovenskej obce *Rokycany* (okr. Prešov). Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Berki* 576 rodín, v tvaroch *Berky*, *Bérky* 1910 rodín. M. Hajdú (2010, s. 72) uviedol ako možný pôvod napríklad aj v menách *Bernát*, *Bereck*.

Beszta (vyslov *Besta*) – mohlo vzniknúť z domácej podoby *Besta*, *Bešta* rodného (krstného) mena *Sebastián*, domácky (aj česky) *Šebestián*, ktoré je utvorené z latinského mena *Sebastianus*, grécky *Sebastianos* vo význame „obyvateľ mesta *Sebasty* (grécke slovo *sebastos* má význam „úctyhodný”) (Majtán – Považaj, 1998, s. 221 – 222, p. aj Moldanová, 1983, s. 34). A. Kotík (1897, s. 11) uviedol, že priezviská ako *Bechla*, *Bechna*, *Bešta*, *Beštan*, *Bešták* a i. sú utvorené z mena *Bech*, ktoré sa spomína ešte z čias pohanských, takže nemohlo vzniknúť z kresťanského mena

Benedik, ako sa najprv domnieval, ale utvorilo sa v češtine od *bi* (*bíti*) ako *jech* (*je-chati*) od *ji* (*jíti*). Bech teda znamená bojovník, „bitec“ a od neho sa utvorilo aj slovo *bešta* ako *Vach* > *Vašta*, *Buch* > *Bušta* ap. Na Slovensku je ojedinelé, pravdepodobne sa k nám dostalo z českého územia, v podobách *Besta*, *Bešta* ho má iba 8 rodín.

Bezdán – mohlo vzniknúť z názvu srbskej obce *Bezdán* (Vojvodina). Na Slovensku sa nevyskytuje.

Blahuta – utvorilo sa zo slovanského mena *Blahoslav* s pôvodným významom „blahoslavený.“ Z tohto mena vznikli aj priezviská *Blaho*, *Bláha*, *Blahoš*, *Blahuliak*, *Blahút* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 64). Príponou *-uta* sa zvykli tvoriť priezviská zo skrátených podôb rodných (krstných) mien, napr. *Václav* > *Vaš* > *Vašuta*, *Michal* > *Mišo* > *Mišuta* (Majtán, 2005, s. 361). Na Slovensku má priezvisko *Blahuta* 189 rodín.

Blasko (vyslov *Blaško*) – utvorilo sa z domácej podoby *Blažko* rodného (krstného) mena *Blažej* (svätecké meno z gréckeho mena *Blasios*, asi vo význame „brblavý, nezrozumiteľne hovoriaci“). Priezvisko bolo zapísané podľa výslovnosti (znelé *ž* sa pred neznelým *k* spodobuje na neznené *š*). Z tohto mena vznikli priezviská *Blažo*, *Blažek*, *Blažko*, *Blaško*, *Blaškovič* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 64). Ide o frekventované priezvisko, na Slovensku má priezvisko *Blaško* 1915 rodín (*Blažko* 107).

Bóka – môže súvisieť s maďarským slovom *boka* vo význame „členok“. Podľa M. Hajdú (2010, s. 90) sa utvorilo buď z tureckého slova *bika* s významom „silný, dravý“ alebo z nemeckého slova *bok* s významom „samec“. M. Kázmér (1993, s. 156) uviedol ako možný pôvod v slove *bóka* s významom „bláznivý, pochabý“ alebo „členok, zápästie“. Na Slovensku ho má 25 rodín.

Botos (vyslov *Botoš*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 98) má neurčitý pôvod, slovný základ *bot* by mohol mať význam „palica“ ako symbol moci, úradu, takže v prenesenom význame by mohlo ísť o pomenovanie niekoho, kto zastával dôležitý úrad, funkciu, mal moc. V maďarskej pravopisnej podobe ho má na Slovensku 36 rodín, v adaptovanej podobe *Botoš* ho má až 782 rodín.

Böjtös – maďarské priezvisko, mohlo vzniknúť z maďarského slova *böjt* vo význame „pôst“. Podľa M. Kázméra (1993, s. 184, 185) mohli tak nazvať niekoho, kto sa príliš dodržiaval pôstu, priveľmi sa postil. Priezvisko prezývkevého charakteru. Prevažne na južnom Slovensku ho má 33 rodín.

Breznai – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Brezno*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacsikai). Na Slovensku má toto priezvisko 21 rodín.

Brhlík – vzniklo z apelatíva *brhlík* vo význame „druh drobného vtáčika, odborné *brhlík európsky* (lat. *Sitta europaea*)” ako prezývka. Na Slovensku má toto priezvisko 119 rodín.

Budai – utvorilo sa z maďarského názvu *Buda* (časť Budapešti). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacsikai). Na Slovensku ho má 390 rodín.

Bugyi (vyslov *Buďi*) – vzniklo z názvu maďarskej obce *Bugyi* (neďaleko Budapešti). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacsikai). Priezvisko mohlo vzniknúť aj z maďarského apelatíva *bugyi* vo význame „nohavičky” ako priezvisko prezývkového charakteru. Nachádza sa prevažne na južnom Slovensku, má ho 218 rodín.

Bukta – utvorilo sa pravdepodobne ako prezývka z maďarského apelatíva *bukta* vo význame „buchta”. Na Slovensku je zriedkavé, má ho iba 13 rodín.

Buzás (vyslov *Buzáš*) – vzniklo z maďarského slova *búza* vo význame „pšenica” (Dudok, 1999, s. 56, 77). Na Slovensku je zriedkavé, v tvaroch *Buzás*, *Búzas* ho má iba 38 rodín, v podobách *Buzási*, *Buzási*, *Buzassy*, *Buzási* ho má dovedna 35 rodín.

Bű – maďarské priezvisko, nateraz neznámy pôvod. V Bratislave majú priezvisko *Bű*, *Bu* iba 3 rodiny. Mohlo vzniknúť ako prezývka z citoslovca *bű* – napodobňovanie zvuku, ktorý vydáva hovädzí dobytok. M. Kázmér (1993, s. 189) uviedol priezvisko *Bű*, ktoré by mohlo mať pôvod v slove *bű* vo význame „smútok, strach”.

Csampa (vyslov *Čampa*) – vzniklo z nárečového apelatíva *čampa* vo význame „noha” (SSN 1, s. 233) alebo a z maďarského prídavného mena *csámpás* s významom „čaptavý, šmatlavý” (má aj významy „nešikovný, neschopný; neužitočný, neosožný” alebo „zanedbaný,” príp. „slabý, chorľavý; ochrnutý”), ktoré pravdepodobne vzniklo ako zvukomalebné slovo z podstatného mena *csánk* vo význame „laba zvieratá” (MTES 1, s. 476), takže sa mohlo utvoriť aj priamo s tohto slova. Mohlo teda vzniknúť napríklad ako prezývka niekoho, kto mal napr. veľké nohy alebo bol nemotorne chodil, bol šmatlavý, nešikovný ap. Na Slovensku má priezvisko *Čampa* iba 15 rodín.

Csányi (vyslov *Čáni*) – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Csány* (v Peštianskej župe). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai). Zapísané maďarským pravopisom sa nachádza hlavne na južnom Slovensku, kde ho má 195 rodín, ale v adaptovanom tvare *Čáni* ho má 168.

Cselovszki (vyslov *Čelovški*) – utvorilo sa z názvu jednej zo slovenských obcí s rovnakým názvom *Čelovce* (okr. Veľký Krtíš a okr. Prešov). Adjektívna prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Čelovský* má na Slovensku 102 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Cselovszki* ho majú len 3 rodiny.

Csépe (vyslov *Čépe*) – mohlo by súvisieť s maďarským rodným (krstným) menom *Csepán*. Aj podľa M. Kázméra (1993, s. 232) sa utvorilo z hypokoristickej podoby maďarského mena *Csepán* (*István*, slovensky *Štefan*; k pôvodu mena *Csepán* bližšie pozri Ladó, 1972, s. 147). Prevažne na južnom Slovensku ho má 33 rodín, v adaptovanej podobe do slovenčiny *Čepe* 16 rodín.

Cserpák (vyslov *Čerpák*) – vzniklo z východoslovenského nárečového apelatíva *čerpak* (črpák) vo význame „hrnček, džbán“ alebo „drevená nádoba na vodu alebo na prečerpávanie tekutín“ (SSN 1, s. 279 – 280). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku ho má 42 rodín.

Cservenák (vyslov *Červenák*) – vzniklo z apelatíva *červenák* ako prezývka niekoho, kto mal napr. červené, ryšavé vlasy alebo červenú pleť ap. Priezvisko *Červenák* má na Slovensku 529 rodín, zapísané maďarským pravopisom 19 rodín.

Csibi (vyslov *Čibi*) – podľa M. Kázméra (1993, s. 242) sa utvorilo z osadného, miestneho názvu *Csiba*. Na priezvisko podľa pôvodu môže poukazovať aj maďarská prípona *-i*. Na Slovensku sa nenachádza.

Csikós (vyslov *Číkoš*) – utvorilo sa z maďarského apelatíva *csikós* vo význame „pastier koní, čikoš“, ktoré vzniklo ako priezvisko podľa zamestnania (p. aj M. Hajdú, 2010, s. 122). Na južnom Slovensku má priezvisko *Csikós*, *Cikos* 89 rodín, v adaptovanej podobe *Číkoš* 16 rodín, *Číkós* 5 rodín.

Csizmár (vyslov *Čižmár*) – vzniklo zo apelatíva *čižmár* vo význame „kto šije čižmy“. Hoci toto slovo má maďarský pôvod, utvorilo sa z maďarského slova *csizma* s významom „čižma“ (*csizmadia* = čižmár), bolo v slovenčine adaptované a podľa podoby priezviska a prípony *-ár* je viac pravdepodobné, že vzniklo na slovenskom území alebo v slovenskom jazykovom prostredí, ale zapísalo sa maďarským pravopisom. Bolo motivované zamestnaním, remeslom. Na Slovensku má priezvisko *Čižmár* 1020 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Csizmár*, *Csizmar* 76 rodín.

Csomor (vyslov *Čomor*) – maďarské priezvisko, ktorá sa podľa M. Hajdú (2010, s. 124 – 125) utvorilo z ugrofinského základu *csom-* vo význame „kopa, hromada“, ku ktorému sa pridal maďarský deminutívny sufix *-r*, alebo vzniklo priamo z deminutívnej podoby. Nevylučujeme ani pôvod z názvu obce *Csömör* (slovensky *Čemer*), ktorá patrí do skupiny slovenských osád v okolí Budapešti, takže môže ísť aj o priezvisko podľa pôvodu. Š. Ondruš (2004, s. 145) uviedol, že slovo *čemer* „venenum“ bolo už v starosloviencine a v slovenčine je doložené od 17. storočia, v maďarčine od 16. storočia. V staršej slovenčine malo význam „choroba spôsobená zrážaním krvi, ochvat“ (HSSJ 1, s. 204). V nárečiach na východnom Slovensku v nadávkach a kliatbach má expresívny význam „neurčitá zlá sila, parom“ a homonymné slovo *čemer* v západogemerských nárečiach znamenalo „čelo“ (SSN 1,

s. 245). Priezvisko *Csomor* sa vyskytuje sa aj na slovenskom území, zapísané slovenským pravopisom *Čomor* ho má 92 rodín.

Csonka (vyslov *Čonka*) – mohlo vzniknúť z maďarského slova *csonka* vo význame „nalomený, vyštrbený; okypťený” alebo „nedokončený”. Priezvisko prezývko­vého charakteru podľa vlastnosti. Podľa M. Hajdú (2010, s. 125) v minulosti sa týmto slovom označoval niekto, komu niečo chýbalo (časť tela – nos, ucho, ruka...) a rozšírilo sa hlavne v stredoveku, pretože takého mrzačenie bolo vtedy bežným trestom. Na Slovensku má toto priezvisko 415 rodín, v podobe *Čonka* je frekven­tované hlavne na *Spiši*, celkovo ho má až 2363 rodín. D. Moldanová (1983, s. 54) uviedla ako možný pôvod priezviska *Čonka* v bavorskom slove *zank* vo význame „hádavý.” Ak však ide o pôvodom maďarskú rodinu, pravdepodobne priezvisko vzniklo z maďarského slova *csonka*.

Csorbá (vyslov *Čorbá*) – mohlo vzniknúť z maďarského apelatíva *csorba* vo význame „medzera, štrbina” ako prezývka podľa vlastnosti, napr. niekoho štrbavého. Podľa M. Hajdú (2010, s. 126) je apelatívum *csorba* slovanského pôvodu s výz­namom „neduživý, chudý, ktorému niečo chýba (p. Csonka). Mohlo sa utvoriť aj z maďarského názvu *Csorba* slovenskej obce *Štrba* (okr. Poprad), takže by mohlo ísť aj o motiváciu pôvodom. Nachádza sa hlavne na východnom Slovensku, v ma­ďarskej podobe *Csorba* ho má 75 rodín, ale v adaptovanom tvare *Čorba*, až 398 rodín.

Cziko, Czikó (vyslov *Ciko, Cikó*) – mohlo vzniknúť z nárečového apelatíva *cík* vo význame „kvapľový ľadový útvar” alebo z pejoratívneho slova *ciko* ako nadávka niekoho, kto sa často pomočuje, prípadne môže označovať aj pijana, korheľa (SSN 1, s. 210). Mohlo sa však utvoriť aj z maďarskej domáckej podoby *Cikó* krstného (rodného) mena *František* (maď. *Ferenc*) (Ladó, 1972, s. 157). Podľa M. Kázméra (1993, s. 203) priezvisko *Cikó* môže byť aj skrátený tvar mena *Cirják*, prípona *-kó* je deminutívny sufix. Na Slovensku je zriedkavé, v tvare *Ciko, Cikó* ho majú iba 4 rodiny, zapísané *Cziko, Czikó* ho má len 26 rodín prevažne na juhu.

Czipczer (vyslov *Cipcer*) – utvorilo sa z nemeckej podoby *Zipser* slovenského krajového obyvateľského mena *Spišiak* (Majtán, 2006, s. 95). Adaptáciou nemeckej podoby vznikli na Slovensku aj priezviská *Cipser* (13 rodín), *Cipcer* (17 rodín), *Cipciar* (26 rodín).

Dancsi (vyslov *Danči*) – vzniklo z domáckej podoby *Danči* rodného (krstného) mena *Daniel* zo starozákonného hebrejského mena *Dániel* vo význame „Boh roz­súdil, Boh je sudca”. Z tohto mena sa utvorili aj priezviská *Dano, Danko, Danek, Danárk, Dančo, Dančík* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 79). Priezvisko *Dancsi, Danči* má na Slovensku 138 rodín.

Danyi (vyslov *Dani*) – utvorilo sa maďarskej domáckej podoby *Danyi* rodného (krstného) mena *Daniel* (Ladó, 1972, s. 148). M. Kázmér (1993, s. 279) uviedol

aj možnosť vzniku z toponyma *Dany*. Priezviská *Dáni*, *Dani*, *Danyi*, *Dányi* má hlavne na južnom Slovensku 866 rodín.

Dénes (vyslov *Déneš*) – vzniklo z maďarskej podoby *Dénes* pôvodom gréckeho rodného (krstného) mena *Dionýz* (v gréckej mytológii *Dionýsos* bol boh vína, úrody a plodnosti) vo význame „zasvätený bohu Dionýzovi; božie (Dionýzovo) dieťa”. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Dinka*, *Dinga*, *Dindžík*, *Denko*, *Denčiak* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 83). V podobách *Deneš*, *Déneš*, *Denes*, *Dénes* ho má na Slovensku dovedna 131 rodín.

Dobos (vyslov *Doboš*) – vzniklo z maďarského apelatíva *dobos* vo význame „bubeník”. Priezvisko podľa zamestnania, ktoré mohlo vzniknúť na slovenskom území. Na Slovensku ide o pomerne frekventované, v tvare *Doboš* ho má 717 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Dobos* 187 rodín. Menej pravdepodobný by bol pôvod tohto priezviska z mena *Dobiáš*, novšie *Tobiáš*. Toto starozákonné meno je z hebrejského *Towijjáh* vo význame „mojim majetkom je Jehova” alebo „Jehova je dobrý” (Majtán – Považaj, 1998, s. 242). D. Dudok (s. 1999, s. 65) uviedol ako možný pôvod aj z miestneho názvu *Dabas* v Peštianskej stolici, ktorý sa zdá málo pravdepodobný.

Dobrocsi (vyslov *Dobroči*) – utvorilo sa z maďarskej podoby názvu *Dobrocs* niekto z slovenských obcí *Dobroč* (okr. Lučenec, druhá obec s týmto názvom je dnes už súčasť Čierneho Balogu, okr. Brezno). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacsikai). V podobe *Dobróczsi* ho majú 2 rodiny v Galante.

Dombi – podľa M. Hajdú (2010, s. 142) slovný základ *domb* je slovanského pôvodu (*-om-* je praslovanská nosovka, ktorá sa zmenila na *u*) s významom „strom *dub* (lat. *Quercus*), dubina, dubový porast”. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacsikai). Pôvodne tak mohol byť pomenovaný niekto, kto býval v dubovom lese alebo v jeho blízkosti. Mohlo vzniknúť aj z maďarského slova *domb* vo význame „kopec, vršok”, takže mohlo pôvodne pomenúvať aj nikoho, kto býval na kopci, vršku. Pravdepodobne však išlo o pomenovanie niekoho, kto prišiel z osady, ktorá mala v názve slovný základ *domb-*, napr. slovenská obec *Dolné Dubové* (okres Trnava) mala maďarský názov *Alsó-Dombó*. Na južnom Slovensku má toto priezvisko 51 rodín.

Drabos (vyslov *Draboš*) – mohlo vzniknúť zo slova nemeckého pôvodu *dráb*, ktoré sa používalo vo význame „ozbrojený panský alebo mestský služobník”, takže mohlo ísť o priezvisko podľa zamestnania. Mohlo by súvisieť aj so slovami *drába* vo význame „choroba oviec” alebo „drábelník” ako ten, kto drancuje, ktoré sú sa tiež používali v staršej slovenčine (HSSJ 1, s. 308). Na Slovensku sa toto priezvisko nevyskytuje.

Drenyovszki (vyslov *Dreňovski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Drienovo*, maďarsky *Drenó* (okr. krupina). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj prípona *-ský/-sky*. Na Slovensku priezvisko *Drieňovský* má 12 rodín, v podobe *Drenyovszki* iba 2 rodiny v Dunajskej Strede.

Duhonyi (vyslov *Duhoňi*) – môže ísť o priezvisko *Duchoň*, ktoré sa utvorilo z apelatíva *duch* a prípony *-oň* (Majtán, 2011, s. 98). Pravdepodobne ide o priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku je pomerne časté (587 rodín), v maďarskej pravopisnej podobe *Duhonyi* sa však nenachádza, v podobe *Duhony* ho má 7 rodín v okolí Levíc.

Duka – vzniklo zo starého apelatíva *duka* (záznam je z 12. storočia). R. Krajčovič (1993, s. 220) uviedol jeho pôvod z gréckeho slova *dukas* vo význame „vojvodca“. Vysvetlenie M. Hajdú (2010, s. 146), že ide o skrátenú podobu slovan-ského mena *Držislav*, *Druslav*, je menej pravdepodobné. Na Slovensku je toto priezvisko dnes už zriedkavé, na južnom Slovensku ho má iba 25 rodín.

Ember – maďarské priezvisko z maďarského apelatíva *ember* s významom „človek“. Prevažne na južnom Slovensku ho má 64 rodín.

Farkas (vyslov *Farkaš*) – vzniklo z maďarského slova *farkas* vo význame „vlk“. Priezvisko má prezývkový charakter. Frekventované je hlavne na južnom Slovensku, takže sa mohlo utvoriť aj na slovenskom území, v adaptovanej podobe *Farkaš* ho má až 3541 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe *Farkas* 1655 rodín.

Fazekas (vyslov *Fazekaš*) – vzniklo z maďarského slova *fazekas* vo význame „hrnčiar“. Priezvisko podľa zamestnania, remesla. Na Slovensku je dosť frekventované, prevažne na južnom Slovensku ho má 364 rodín, v podobe adaptovanej do slovenčiny *Fazekaš*, *Fazekáš* 714 rodín, takže sa mohlo utvoriť rovnako aj na slovenskom území.

Fehér – maďarské priezvisko z maďarského slova *fehér* vo význame „biely“. Priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti. Prevažne na južnom Slovensku ho má 788 rodín, v tvare *Feher* 28 rodín, mohlo vzniknúť aj na slovenskom území.

Fekete – maďarské priezvisko z maďarského slova *fekete* vo význame „čierny“. Priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti. Na Slovensku je tiež frekventované, prevažne na južnom Slovensku ho má 1882 rodín, v tvare *Feketé* 5 rodín, a preto sa mohlo rovnako utvoriť aj na slovenskom území.

Feranczi (vyslov *Feranci*) – utvorilo sa z maďarskej podoby *Ferenc* rodného (krstného) mena *František*. Ide o svätecké meno z talianskej podoby *Francesco* vo význame „malý Francúz, Francúzik“. Z mena *František* vznikli aj priezviská *Ferko*, *Ferček*, *Ferčák*, *Ferech*, *Feranec*, *Ferancík*, *Ferencko* a i. (M. Majtán a Považaj, 1998, s. 107). Koncové *-i* sa mohlo pridať analogicky podľa latinského tvaru genitívu (p. Adámi). V tvaroch *Ferenczi*, *Ferenci* ho má na Slovensku 286 rodín.

Franyó (vyslov *Fraňo*) – vzniklo z domáckej podoby *Fraňo* rodného (krstného) mena *František* (p. Feranczi). Priezvisko *Fraňo* má na Slovensku 786 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe *Franyó* iba 4 rodiny

Ferík – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *František* (p. Feranczi). Prípona *-ík* poukazuje na vzťah k otcovi. Na Slovensku má priezvisko *Ferík*, *Ferík* 50 rodín.

Filcsik (vyslov *Filčik*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Filip* z gréckeho spojenia *philos* + *hipos* vo význame „milovník koní”. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Filo*, *Filo*, *Filko*, *Filčík*, *Filan*, *Filipovič*, *Fico* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 104). Prípona *-čík/-čik* označuje synovský vzťah. Priezvisko *Filčík*, *Filčík* má na Slovensku 61 rodín.

Filiczki (vyslov *Filicki*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Filice* (dnes súčasť obce Gánovce, okr. Poprad). Adjektívna prípona *-ký/-ky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Filiczký* má na Slovensku 124 rodín, zapísané maďarským pravopisom iba 2 rodiny.

Földesi – M. Hajdú (2010, s. 165) pokladá slovný základ *föld* za nejasného pôvodu s významom „vlastníci majetok”. Na Slovensku je toto priezvisko zriedkavé, na južnom Slovensku má ho iba 13 rodín, v tvare *Feldeši* 1 rodina.

Fűrész – maďarské priezvisko, mohlo vzniknúť z maďarského apelatíva *fűrész* s významom „píla, pilka”. Nemožno vylúčiť ani motiváciu maďarským názvom *Fűrész* slovenskej obce *Rimavská Píla* (okr. Rimavská Sobota). Na Slovensku sa nevyskytuje.

Gácsfalvi (vyslov *Gáčfalvi*) – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Gácsfalva* (i *Gacsfalva*) slovenskej obce *Stará Halič* (okr. Lučenec). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai). Na Slovensku sa nevyskytuje.

Gál – vzniklo z rodného (krstného) mena *Gál* z latinského mena *Gallus* vo význame „obyvateľ Galie” (*galus* = kohút). Z tohto mena vznikli aj priezviská *Galko*, *Gálik*, *Gális*, *Gálus*, *Galaba*, *Galanda*, *Galát*, *Galovič* (Majtán – Považaj, 1998, s. 109). Na Slovensku má priezvisko *Gál* 1994 rodín.

Gáspár (vyslov *Gášpár*) – vzniklo z maďarskej podoby *Gáspár* rodného (krstného) mena *Gášpar*. Je to novozákonné meno orientálneho pôvodu s významom „nesúci poklad”. Vznikli z neho aj priezviská *Gažo*, *Gašo*, *Gaško*, *Gažík*, *Kasper*, *Kasperovič* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 110). Na Slovensku má priezvisko *Gášpar* 1506 rodín, v maďarskej podobe *Gáspár* 235 rodín.

Géczi (vyslov *Géci*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 179) sa utvorilo z domáckej skrátenej podoby *Gic*, *Gec* maďarského rodného (krstného) mena *Gergely* (slovensky *Gregor*) z gréckeho mena *Grégorios* (z apelatíva *grégoros* vo význame „opatrný, ostrážitý, bdely”). Maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai) však môže poukazovať aj na to, že môže ísť o priezvisko podľa pôvodu. Mohlo sa utvoriť z názvu maďarskej

obce *Géc, Kiskgéc* (Dudok, 1999, s. 65). Na Slovensku sa nachádza v rozličných prapopisných podobách: *Géczi, Geczi* 61, *Géczy, Geczy* 74, *Géci, Geci* 539 rodín.

Gönczöl – utvorilo sa z nemeckého mena *Konrád* (zo spojenia *kuoni* + *rat* vo význame „smelý, odvážny radca“ (M. Hajdú, 2010, s. 186 – 187). Na južnom Slovensku ho má 41 rodín.

Gubó – podľa D. Dudka (1999, s. 40) priezviská *Guba, Gubo* vznikli z ľudovej podoby *Gubo, Kubo* rodného (krstného) mena *Jakub*. Starozákonné meno z hebrejského mena *Jakagóbb* vo význame „držiaci sa za päť“ alebo „druhorodený“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Jakubec, Jakubčo, Jakubáč, Jakubisko; Kuba, Kubo, Kubko, Kubišta, Kubát* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 134). Na Slovensku má priezvisko *Gubó* 62, *Gubo* 142 a *Guba* 209 rodín.

Gulyás (vyslov *Guláš, Gujáš*) – D. Dudok (1991, s. 94) uviedol pôvod v maďarskom apelatíve *gulyás* vo význame „pastier rožného dobytku“. Podľa tohto významu by išlo o motiváciu zamestnaním. Mohlo vzniknúť aj z maďarského slova *gulyás* alebo aj zo slovenskej adaptovanej podoby *guláš* vo význame „jednoduché jedlo z duseného mäsa“ (Majtán, 2011, s.107). Na Slovensku ho má 171 rodín, v slovenskej podobe *Guláš* 273, *Guláš* 127 a *Gulaš* 22 rodín. Mohlo vzniknúť na maďarskom i slovenskom území.

Gyurcsik (vyslov *Ďurčík*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Juraj*. Toto svätecké meno je z gréckeho mena *Georgius* vo význame „roľník“. Vznikli z neho aj priezviská *Jura, Jurko, Jurík, Juríček, Jurá; Ďurčo, Ďuriga, Ďurinda* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 142). Prípona *-ik/-ík* označuje synovský vzťah. Priezvisko *Ďurčík, Ďurčík* má na Slovensku 230 rodín, v maďarskej podobe *Gyurcsik, Gyurcsík* 12 rodín.

Gyurika (vyslov *Ďurika*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Juraj* (p. Gyurcsik). Priezvisko *Ďurika* má na Slovensku 69 rodín, v maďarskej podobe *Gyurika* iba 3 rodiny.

Hábermayer – zložené priezvisko z nemeckého apelatíva *Haber* vo význame „ovos“ a druhej časti *Mayer* z nemeckého podstatného mena *Meier* vo význame „sedliak“. Majitelia dvorcov si často dávali zložené mená, pričom prvú časť tvoril názov dvorca a druhá časť bola *-maier* (aj v tvaroch *-meier, -meyer, -mayer* a i.), príp. prvá časť mena mohla mať aj inú motiváciu (bližšie Beneš, 1998, s. 245). Na Slovensku sa ho majú iba v podobe *Habermayer* 3 rodiny.

Hajdu – vzniklo z maďarského historického slova *hajdú* vo význame „hajdúch“, čo mohol byť buď ozbrojený strážnik, dráb alebo žoldnier (HSSJ 1, s. 391). Priezvisko *Hajdu, Hajdú* má na južnom a východnom Slovensku dovedna 536 rodín.

Halasz (vyslov *Halas*) – vzniklo z maďarského slova *balász* vo význame „rybár”. Priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku má priezvisko *Halász*, *Halasz* 904 rodín, v adaptovanej slovenskej podobe *Halas*, *Halás* 927 rodín.

Hamarák – mohlo sa utvoriť zo slova *hamar* vo význame „škriepka, hádka, spor”, ktoré bolo prevzaté do slovenčiny z nemčiny (HSSJ 1, s. 394). Pravdepodobne ide o priezvisko, ktoré vzniklo ako prezývka niekoho, kto sa často škriepil, hádal. Prípona *-ák/-iak/-ak* patrí k najproduktívnejším príponám, ktoré označujú nositeľov vlastností pri tvorbe priezvisk, napr. *Bosák*, *Hvizdák*, *Kruták*, *Mudrák*, *Ťapák* a i. (Majtán, 2006, s. 158). Na Slovensku sa vyskytujú iba priezviská *Hamarík*, *Hamarík*, *Hamarik*. Slovný základ priezviska mohol byť motivovaný aj maďarským slovom *hamar* vo význame „rýchlo, chytro”. M. Hajdú (2010, s. 200) pripúšťa, že hoci priezvisko *Hamar* je nejasného pôvodu, môže byť motivované týmto slovom s významom „rýchly, skory”. Mohlo teda ísť aj o prezývku niekoho, kto bol rýchly. M. Kázmér (1993, s. 432) uviedol, že apelatívum *hamar* mohlo mať aj význam „popudivý, prchký” alebo mohli tak pomenovať niekoho, kto rýchlo pracuje.

Havasi (vyslov *Havaši*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *havas* vo význame „zasnežený” alebo „dážď so snehom, plúšť”. Podľa M. Hajdú (2010, s. 200) slovom *havas* mohli prezývať aj niekoho, kto mal biele, šedivé vlasy alebo v prenesenom význame kto bol múdry. Podľa maďarkšej adektívnej prípony *-i*, ktorá poukazuje na pôvod (p. *Bacskai*), sa však domieva, že ide o priezvisko utvorené z maďarského názvu *Havas* slovenskej obce *Snežnica* (okr. Kysucké Nové Mesto), prípadne J. Lipszky (1808, s. 234) uvádza na Zemplíne obec *Havas-Dombrovcza*. Na Slovensku ho má 30 rodín (*Havaši* 13).

Herczeg (vyslov *Herceg*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *herceg* vo význame „knieža, princ”. Podľa M. Hajdú (2010, s. 210) ide o pôvodom nemecké slovo *herzog* s významom „veliteľ”. Na Slovensku má priezvisko *Herczeg* 636 rodín, *Herczeg* 91 rodín a v adaptovanej podobe *Hercek* 17 rodín (koncové znelá hláska *g* sa v slovenčine spodobuje na neznelú *k*).

Herédi – tvorilo sa z názvu maďarskej obce *Heréd*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. *Bacskai*). Na Slovensku je zriedkavé, v tvaroch *Herédi*, *Heredy* ho má iba 15 rodín.

Herin – nejasné priezvisko, mohlo vzniknúť z mena *Hera*, *Héra* germánskeho pôvodu, môže ísť aj o domácu podobu mena *Herina*, *Hermína*. Prípona *-in* môže byť privlastňovacia, naznačuje vzťah k manželke alebo matke (*Herin* syn alebo manžel). Tento spôsob tvorenia je typický pre východné Slovensko. Pôvod priezviska by mohol byť aj v nemeckom slove *Her* vo význame „pán”. Na Slovensku sa nevyskytuje.

Hipszki (vyslov *Hipski*) – utvorilo sa z názvu obce *Hybe* (okr. Liptovský Mikuláš). Adjektívna prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Hybský* má na Slovensku 108 rodín, v tvaroch *Hypský*, *Hipský*, *Hypský* dovedna 19 rodín.

Hocher – nemecké priezvisko z nemeckého slova *Ebenhöch* vo význame „rovňako vysoko bývajúci“ alebo z názvu stroja *eben-hoeche* (bližšie Beneš, 1998, s. 338). Na Slovensku je to zriedkavé priezvisko, iba v tvare *Höcher* ho má 7 rodín.

Hodbabni – vzniklo z nárečového prídavného mena *hodbábny* (spisovne *hodvábny*) vo význame „zhotovený z hodvábu“ alebo „jemný, lesklý“, v slovenských nárečiach sa vyskytuje aj v iných hláskových variantoch (pozri SSN 1, s. 593). Priezvisko mohlo vzniknúť ako prezývka podľa vlastnosti. Na Slovensku je veľmi zriedkavé, v tvare *Hodbábny* ho má 30 rodín, *Hodvábny* 4 rodiny.

Horvát – utvorilo sa z maďarského etnonyma *Horvát* (Chorvát). Vznik priezviska bol motivovaný pôvodom. Veľmi frekventované priezvisko aj na Slovensku, napr. v tvare *Horvát* ho má 1291 rodín, *Horváth* až 15102 rodín, *Chorvát* 352, *Chorváth* 117, *Charvát* 121 rodín.

Hrnčjár (vyslov *Hrnčjár*) – vzniklo z apelatíva *hrnčiar* vo význame „výrobca hlinených hrncov“. Priezvisko podľa zamestnania, remesla. Na Slovensku je pomerne frekventované, v podobe *Hrnčiar* ho má 539 rodín, *Hrnčár* 332, *Hrnčar* 4 a zapísané maďarským pravopisom *Hrnčjár*, *Hrnčsár* 9 rodín.

Hrtyan (vyslov *Hrtan*) – mohlo vzniknúť z apelatíva *hrtan* vo význame „hrdlo, krk“ ako prezývka podľa vlastnosti. Na Slovensku sa vyskytuje iba v tvare *Hrtan*, ktorý má iba 16 rodín.

Hugyec (vyslov *Hudec*) – vzniklo z apelatíva *hudec* vo význame „hudobník, muzikant“. Priezvisko motivované zamestnaním, činnosťou. Rozšírené je najmä na západnom a strednom Slovensku, v tvare *Hudec* ho má 3318 rodín (Majtán, 2011, s. 116), zapísané maďarským pravopisom *Hugyec* ho má 13 rodín na južnom Slovensku.

Ivánszky (vyslov *Ivánski*) – môže byť utvorené z maďarskej podoby *Iván* niektorej z obcí s názvom *Ján* slovenskou adjektívnom príponou *-ský/-sky*, ktorá poukazuje na pôvod (porov. Majtán, 2011, s. 120, priezvisko *Iványi*). Na Slovensku sa dnes nevyskytuje.

Jakab – utvorilo sa z maďarskej podoby *Jakab* rodného (krstného) mena *Jakub* (p. Gubó). Je frekventované aj na Slovensku, má ho 1250 rodín (*Jakáb* 53).

Jakus (vyslov *Jakuš*) – vzniklo z maďarskej podoby *Jakus* alebo z východoslovenskej, či poľskej domáckej podoby *Jakuš* rodného (krstného) mena *Jakub* (Majtán, 2011, s. 121), p. Gubó. Priezvisko *Jakuš* má na Slovensku 225 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe *Jakus* ho má hlavne na južnom Slovensku 63 rodín.

Jantos (vyslov *Jantoš*) – mohlo vzniknúť z rodného (krstného) mena *Ján* (p. Jancsó, Jancsok) alebo skôr z domáckej maďarskej podoby *Antos*, prípadne zo slovenskej podoby *Antoš* rodného (krstného) mena *Anton*, ktoré má pôvod v latinskom mene *Antonius* s významom „popredný, vynikajúci.” Utvorili sa z neho aj priezviská *Antoník*, *Antal*, *Antala*, *Antalík*, *Antoš*, *Antošík*, *Tonko*, *Tondra* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 49 – 50). Priezvisko *Jantoš* má na Slovensku 154 rodín (*Jantos* 2).

Jámbor – mohlo vzniknúť z apelatíva *jambor* vo význame „slobodný Cigán” (Moldanová, 1983, s. 92). Podľa A. Kotíka (1897, s. 51) označuje veľký prasací žalúdok, prípadne niečo veľkého, v prenesenom význame tučného, bruchatého človeka. V šarišskom nárečí má význam „trubač pri vojsku” (SSN 1, s. 714). Podľa M. Hajdú (2010, s. 227) ide o zložené maďarské priezvisko, ktoré sa utvorilo zo slov *jó* s významom „súci, statočný, driečny, statný” a *ember* s významom „človek”. Priezvisko *Jámbor*, *Jambor* má na Slovensku dovedna 610 rodín.

Jancsó (vyslov *Jančo*) – vzniklo z domáckej maďarskej podoby *Jancsó* alebo slovenskej podoby *Jančo* rodného (krstného) mena *Ján*. Starozákonné meno z hebrejského mena *Jochán* vo význame „Boh je milostivý”. Utvorili sa z neho aj priezviská *Jaňo*, *Jaňa*, *Janko Janík*, *Janíček*, *Janeček*, *Jančík*, *Jančo*, *Jach*, *Jech*, *Jaš* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 135). Priezvisko *Jančo* má na Slovensku 94 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Jancsó*, *Jancso* ho má 106 rodín. Priezvisko mohlo vzniknúť v slovenskom i v maďarskom prostredí.

Jancsok (vyslov *Jančok*) – utvorilo sa rodného (krstného) mena *Ján* (p. Jancsó). Prípona *-(č)ok* je typická pre priezviská v južnej časti stredného Slovenska (Majtán, 2005, s. 358). Priezvisko *Jančok* má na Slovensku 157 rodín, zapísané maďarským pravopisom sa nenachádza.

Jarács (vyslov *Jaráč*) – utvorilo sa zo slovanského mena *Jaromír* alebo *Jaroslav*. Príponou *-áč/-ač* sa z krstných mien utvorilo len niekoľko priezvisk, napr. aj *Beniač*, *Budáč*, *Jakubáč*, *Janáč*, *Michaláč* a i., z domáckych podôb mena *Juraj* touto príponou vznikli aj priezviská *Ďuriač*, *Ďurkáč* (Majtán, 2005, s. 358). Priezvisko *Juráč*, *Jurač* má na Slovensku iba 7 rodín.

Jenei – maďarské priezvisko, podľa M. Hajdú (2010, s. 230) sa utvorilo z maďarského rodného (krstného) mena *Jenő*, ktoré má staroturecký pôvod s významom „radca, dôverník panovníka”. *Jenő* je aj názov maďarskej obce, ktorú slovenskí prisťahovalci nazývali „*Deňej*” (Blanár, 1950, s. 71), takže sa mohlo utvoriť aj z jej názvu. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i*. Na Slovensku má priezvisko *Jenei*, *Jénei* 84 rodín.

Jessin (vyslov *Ješin*) – mohlo sa utvoriť z domáckej podoby *Ješin* rodného (krstného) mena *Ján* (p. Jancsó). V predpisovnom období sa hláska *š* graficky zapisovala aj ako *ss*. Podobu *Ješ* mena *Ján*, z ktorej vznikli aj české priezviská *Ješek*,

Ješeta, Ješátko, Ješina uviedla D. Moldanová (1983, s. 94; pozri aj Kotík, 1897, s. 8, priezvisko *Ješín*). Na Slovensku sa dnes nevyskytuje.

Jónás (vyslov *Jónáš*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Jonáš* alebo z jeho maďarskej podoby *Jónás*. Starozákonné meno z hebrejského mena *Jánáh* vo význame „holub“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Jóna, Jonata, Jonák, Jonis, Jones* (Majtán – Považaj, 1998, s. 139). Priezvisko *Jonáš, Jonaš* má na Slovensku 300 rodín, v maďarských podobách *Jónás, Jonás, Jónas* prevažne na južnom Slovensku 143 rodín.

Kaiser – nemecké priezvisko z nemeckého slova *Kaiser* vo význame „cisár“. Priezviská z názvov vládcov a šľachty mohli byť prezývkového charakteru, ale mohli mať aj iné motivácie vzniku (bližšie p. Beneš 1962, s. 214; 1998, s. 253). Prevažne na juhozápadnom Slovensku má toto priezvisko 177 rodín.

Kaliczka (vyslov *Kalicka*) – mohlo sa utvoriť z nárečového expresívneho slovesa *kalickať* vo význame „postonávať od bolesti a postupne chradnúť, upadať“ ako prezývka chorého, zmrzačeného človeka, kaliky. V minulosti sa používalo aj podstatné meno *kalictvo* vo význame „zmrzačenosť, mrzáctvo“ (HSSJ 2, s. 13). V maďarčine slovo *kalicka* má význam „klietka“. Na Slovensku sa dnes toto priezvisko nevyskytuje.

Kalmár – maďarské priezvisko z maďarského slova *kalmár* vo význame „kupec, obchodník“. Priezvisko podľa zamestnania. Na južnom Slovensku ho má 391 rodín.

Karaba – mohlo sa utvoriť z rodného (krstného) mena *Karol* z nemeckého mena *Karl* s významom „muž, manžel“ (z neho vzniklo aj slovo *kráľ*) (Majtán – Považaj, 1998, s. 145). Keďže príponou *-aba* sa nezvykli tvoriť slovenské priezviská, nie je typická ani pri tvorení priezvisk z rodných (krstných) mien, priezvisko *Karaba* sa na slovenské územie mohlo dostať z češtiny. Môže to potvrdzovať aj jeho výskyt prevažne na západnom Slovenku (okolie Trnavy, Bratislavy a v Topoľčanoch, dovedna ho má 383 rodín). Slovný základ *kar, kr* má význam „krátky, malý“, a preto priezviská s týmto základom mohli pomenúvať malého, zakrpateného, krivého človeka, možno aj trpasličieho vzrastu, ako je to aj v iných českých priezviskách (bližšie Kotík, 1897, s. 43). D. Moldanová (1983, s. 99) uvádza pôvod v príдавnom mene *karabatý* vo význame „krabatý“, t. j. „majúci riasy, faldy, vrásky, vráskavý, hrboľatý.“ Išlo by teda o prezývku napríklad vráskavého človeka. Z obce Brodské (okr. Skalica) je doklad na adjektívum „karabatý“ vo význame „krivý“ (SSN 1, s. 750). V niektorých jazykoch slovo *kar* znamená aj „čierny,“ teda takúto prezývku mohol dostať napríklad človek s čiernymi vlasmi alebo s tmavším sfarbením pokožky. D. Dudok (1999, s. 108) síce uvádza pôvod v slove *karafa* s významom „fľaša so širokým dnom a úzkym hrdlom“, ale táto motivácia sa nám zdá

najmenej pravdepodobná. Slová zo základom *kar-*, ktorých významy mohli motivovať vznik priezviska Karaba, je viac (bližšie p. Valentová, 2014).

Katymári (vyslov *Kaťmári*) – utvorilo sa z názvu maďarskej obce *Katymár*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i* (p. Bacskaí). Na Slovensku sa nevyskytuje.

Kazár – mohlo vzniknúť z apelatíva *kazár* vo význame „udržiavateľ poriadku, dozorca“ alebo aj „mravokárca“ (HSSJ 2, s. 38). Priezvisko podľa zamestnania. K. Kálal (1923, s. 234) uviedol aj významy „prísny človek, rozkazovač na poli, správca káznice“ alebo „poľský Žid“. Z nárečí je toto slovo známe aj vo významoch „prísny, človek“ a „prísna disciplína“, takže mohlo by ísť aj o priezvisko prezývkového charakteru podľa vlastnosti. Podľa L. Kissa (1997, s. 787) súvisí so slovom *Kazár* vo význame „kočovník kmeň, ktorého časť sa pripojila k Maďarom“. Na Slovensku ho má 109 rodín (*Kazar* 2).

Kázmér (vyslov *Kážmér*) – vzniklo z maďarskej podoby *Kázmér* rodného (krstného) mena pôvodne slovanského mena *Kazimír* vo význame „kaz mier“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 146, p. aj Ladó, 1972, s. 179). Priezvisko *Kazimír* má na Slovensku 247 rodín, a preto mohlo vzniknúť aj jeho pomadžarčením. Môže poukazovať na maďarských, ale aj slovenských predkov. Priezvisko v maďarskej podobe *Kázmer* má na Slovensku 19 rodín, *Kázmér* 166 rodín.

Kis (vyslov *Kiš*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *kis* vo význame „malý“. Priezvisko podľa vlastnosti. Frekventované je aj na Slovensku – *Kis* 451 rodín, v adaptovanom tvare *Kiš* ho má 664 rodín, *Kiss* 2888 rodín (v predpisovnom období sa hláska *š* graficky zapisovala aj ako *ss*).

Kocsis (vyslov *Kočis*) – mohlo vzniknúť z maďarského slova *kocsis* alebo zo slovenského apelatíva *kočiš* vo význame „kto poháňa kone, pohonič“. Priezvisko podľa zamestnania. Hoci slovo *kočiš* je maďarského pôvodu, priezvisko mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom území ako na maďarskom území. Doklady na jeho adaptovanie do slovenčiny sú už zo 16. – 17. storočia (HSSJ 2, s. 66). Na Slovensku je pomerne frekventované, podobu *Kočis* má 1673 rodín, *Kocsis* 565 a *Kocis* 9 rodín.

Kollár – vzniklo z apelatíva *kolár* vo význame „remeselník, ktorý vyrába kolesá a iné drevené súčiastky voza“. Priezvisko podľa zamestnania, remesla. Je to veľmi frekventované priezvisko, na Slovensku ho má 4593 rodín (*Kolár* 279).

Komjáthi – utvorilo sa z maďarskej podoby *Komjáthi* slovenskej obce *Komjatice* (okr. Nové Zámky), prípadne z maďarských podôb *Komjatna*, *Komjatno* slovenskej obce *Komjatná* (okr. Ružomberok). Priezvisko podľa pôvodu, v tejto podobe ho na Slovensku majú iba 2 rodiny v Komárne.

Koncz (vyslov *Konc*) – môže mať pôvod v nemeckom zloženom meno *Konrád* (*kuon* + *rat*) s významom „smelý, odvážny“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 149, p. aj

Hajdú, 2010, s. 271). Prevažne na južnom Slovensku ho má 283 rodín, v podobe *Konc* 151 rodín.

Koncsek (vyslov *Konček*) – vzniklo z apelatíva *koniec*, *konček* vo význame „kde sa niečo končí” alebo v iných významoch (pozri SSJ 1, s. 733). Priezvisko prezývko­vého charakteru, pravdepodobne podľa vlastnosti. Prípona *-ek* môže poukazovať aj na synovský vzťah. Nemožno úplne vylúčiť ani pôvod z nemeckého mena *Konrád* (p. Koncz). Na Slovensku má priezvisko *Konček* 250 rodín, zapísané maďarským pravopisom 7 rodín na južnom Slovensku.

Kondella – mohlo vzniknúť z nemeckého zloženého mena *Konrad* (p. Koncz). Pravdepodobne má rovnaký pôvod ako priezvisko *Kondra* (Majtán, 2011, s. 133). Priezvisko *Kondela* má na Slovensku 92 rodín.

Koreny (vyslov *Koreň*) – vzniklo z apelatíva *koreň* vo význame „spodná časť rastliny, ktorou je upevnená k zemi”. Priezvisko prezývko­vého charakteru, pravdepodobne podľa vlastnosti. Na Slovensku má priezvisko *Koreň* 928 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Koreny* ho má iba 19 rodín.

Kosik (vyslov *Košík*) – utvorilo sa z apelatíva *kôš* vo význame „nádoba z prútia alebo rákosia” alebo „vec podobná košu”, prípadne z deminutívneho tvaru *košík*. Prípona *-ík/-ik* môže poukazovať aj na synovský vzťah. Priezvisko mohlo vzniknúť podľa rôznych motivácií, napr. podľa vlastnosti alebo podľa zamestnania, výroby košíkov ap. Na Slovensku ho má v tvaroch *Košík*, *Košik* 970 rodín. Slovenské priezvisko v podobách *Kosík* (104 rodín), *Kosik* (14 rodín), ktoré sa nachádzajú prevažne na južnom Slovensku, môže byť zapísané maďarským pravopisom, ale mohlo by ísť aj o motiváciu nárečovým apelatívom *kos* vo význame „spevavý vták drozd čierny (lat. *Turdus merula*)” alebo „vodný vták rybárik (lat. *Alcede*)” (p. SSN 1, s. 833).

Koszta (vyslov *Kosta*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Konštantín* z latinského mena *Constantinus* podobne ako aj priezviská *Košťa*, *Košč*, *Koščo* (Majtán – Považaj, 1998, s. 150). Mohlo vzniknúť aj z apelatíva *kosť*, napr. ako prezývka chudého, kostnatého človeka. Na Slovensku ho má 6 rodín, v podobe *Kosta*, *Košťa*, *Košťa* dovedna 86 rodín.

Kosuth (vyslov *Košút*) – vzniklo zo starého slovenského apelatíva *košút* vo význame „vyrezaný cap” (k slovu *košút* p. bližšie Majtán, 1974). Aj priezvisko známeho maďarského politika, novinára a revolucionára Lajosa Kossutha je slovenského pôvodu. Na Slovensku má priezvisko *Košút*, *Košut* 566 rodín, v tvaroch *Kosúth*, *Košúth*, *Kosuth* 90 rodín.

Kotlárík – utvorilo sa z apelatíva *kotlár* a synovskej prípony *-ík/-ik*. Priezvisko podľa zamestnania. V minulosti kotlár mohol byť nielen výrobca kotlov, ale nazývali tak aj toho, kto páliť pálenku, páleník (HSSJ 2, s. 116; SSN 1, s. 846). Na Slovensku ho má 102 rodín.

Kovács (vyslov *Kováč*) – vzniklo z apelatíva *kováč* alebo z maďarského tvaru *kovács* vo význame „remeselník, ktorý pomocou nákovy a kladiva vyrába alebo opravuje kovové predmety, najmä zo železa”. Priezvisko *Kováč* patrí na Slovensku medzi najfrekventovanejšie, má ho 15 238 rodín.

Kovacsics (vyslov *Kovačič*) – utvorilo sa z apelatíva *kováč* alebo z maďarského tvaru *kovács* vo význame „remeselník, ktorý pomocou nákovy a kladiva vyrába alebo opravuje kovové predmety, najmä zo železa”. Prípona *-iç* poukazuje na vzťah k rodine a na slovenský alebo skôr na chorvátsky pôvod (Majtán, 2005, s. 355). Priezvisko *Kovačič* má na Slovensku 499 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Kovacsics* 18 rodín.

Kökény – maďarské priezvisko z maďarského slova *kökény* vo význame „ker trnka obyčajná (lat. *Prunus spinosa*)” alebo „jeho plod”. Podľa M. Hajdú (2010, s. 280) malo kedysi význam „slivka” a vzniklo zo starotureckého slova *kök* (= modrý). Priezvisko prezývkového charakteru. Na južnom Slovensku ho má 201 rodín.

Kőszegi – maďarské priezvisko, ktoré sa mohlo tvoriť z názvu maďarskej obce *Kőszeg*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i* (p. *Bacskai*). Prevažne na južnom Slovensku ho má 59 rodín.

Kővári – utvorilo sa z maďarského názvu *Kővár* slovenskej obce *Koláre* (okr. Veľký Krtíš). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i* (p. *Bacskai*). Zapísané maďarským pravopisom *Kővári*, *Kővari*, *Kövári* ho má na Slovensku 50 rodín.

Krajcs (vyslov *Krajč*) – utvorilo sa z apelatíva *krajč* vo význame „kto šije odevy, krajčír” (v HSSJ 2, s. 125 sú uvedené podoby *krajčí*, *krajčo*). Z názvu tohto zamestnania vznikli napr. aj priezviská *Krajčír*, *Krajčí*, *Krajčo* a i. (Majtán, 2005, s. 160). Priezvisko *Krajč* má na Slovensku 324 rodín, zapísané maďarským pravopisom sa nevyskytuje.

Královánszki (vyslov *Královanski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Kráľovany* (okr. Dolný Kubín, druhá obec s týmto názvom je dnes súčasťou obce Drietoma, okr. Trenčín). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna prípona *-ský/-sky*. Priezvisko *Kralovanský*, *Kralovanský* má na Slovenku 38 rodín.

Kristóf – vzniklo z maďarskej podoby *Kristóf* rodného (krstného) mena *Krištof* z gréckeho mena *Christophoros* vo význame „nesúci Krista”. Z tohto mena sa utvorili aj priezviská *Krištofik*, *Krištúfek*, *Krištofovič*, *Krištofič* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 146). Na Slovensku má priezvisko *Krištof* 1340 rodín, v maďarskej podobe hlavne na južnom Slovensku 60 rodín.

Krizsán (*Križán*) – mohlo vzniknúť z obyvateľského mena *Križan* z niektorého z názvov slovenských obcí *Kríž* (dnes Kristy, okr. Sobrance), *Kríže* (okr. Bardejov), *Svätý Kríž* (dnes súčasť Novej Dediny, okr. Levice alebo aj starší názov Žiaru nad Hronom), *Svätý Kríž nad Váhom* (dnes súčasť Považan, okr. Nové Mesto

nad Váhom) a i. Priezviská podľa pôvodu. Nemožno vylúčiť ani motiváciu apela-tívom *kríž* v niektorom z jeho významov (p. SSJ 1, s. 773). Priezviská by potom mali prezývkový charakter. Menej pravdepodobný je výklad M. Hajdú (2010, s. 288) z podoby *Kris*, *Krisz* gréckeho mena *Chrisztosz*, latinsky *Christianus* (sloven-sky *Kristián*) a slovanskej prípony *-án*. Slovenskou príponou *-an* (v priezviskách môže byť zapísaná aj maďarským pravopisom *-án*) sa zo skrátených podôb kres-tanských mien tvorili priezviská iba zriedkavo, táto prípona je typickejšia pri tvorbe priezvisk z obyvateľských mien. Priezvisko *Križan* má na Slovensku 1756 rodín, maďarským pravopisom zapísané *Krizsán* ho má na južnom Slovensku 17 rodín.

Krizsányik (vyslo *Križánik*) – pôvod má rovnaký ako priezvisko *Krizsán*. Prí-pona *-ik/-ík* poukazuje na synovský vzťah. Na Slovensku má toto priezvisko dnes v pravopisnej podobe *Križaník* iba 5 rodín.

Kukucska (vyslov *Kukučka*) – vzniklo z apelatíva *kukučka* vo význame „lesný vták *kukučka obyčajná* (lat. *Cuculus canorus*)”. Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Kukučka* 907 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Kukucska* iba 2 rodiny na južnom Slovensku.

Kulik – vzniklo z apelatíva *kulík* vo význame „vodný vták *kulík riečny* (lat. *Charadrius dubius*)”, prípadne z apelatíva *kulich* vo význame „sova z čelade *kuvík* (lat. *Athene*)”. Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Kulík*, *Kulik* dovedna 359 rodín.

Kurucz (vyslov *Kuruc*) – vzniklo z apelatíva *kuruc* podľa pomenovania účast-níkov stavovských povstaní v Uhorsku v 17. a 18. storočí (Majtán, 2011, s.142). Na Slovensku ho má v 569 rodín, v podobe *Kuruc* 1564 rodín.

Lakatos (vyslov *Lakatoš*) – maďarské priezvisko z maďarského apelatíva *lakatos* vo význame „zámočník”. Priezvisko podľa zamestnania. Na južnom Slovensku ho má 1161 rodín, v adaptovanej slovenskej podobe *Lakatoš* 2990 rodín, a preto rov-nako mohlo vzniknúť aj na slovenskom území.

Lászka (vyslov *Láska*) – vzniklo z apelatíva *láska* v niektorom z významov „ľú-bostný cit”, „záľuba v niečom”, „milovaná osoba” alebo z iných významov tohto slova (p. SSJ 2, s. 19 – 20). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Láska* 59 rodín, v Komárne 2 rodiny v maďarskej pravopisnej podobe *Lászka*.

Lengyel (vyslov *Lendel*) – vzniklo z maďarského etnonyma *lengyel* (Poliak) (Majtán, 2006, s. 96). Na Slovensku má toto priezvisko 1105 rodín, *Lendel* 186 rodín.

Lidák – mohlo sa utvoriť z nárečového západoslovenského alebo českého ape-latíva *lid* (spisovne ľud) vo význame „najširšie vrstvy obyvateľstva” alebo „množstvo ľudí”. Prípona *-ák* je typická pre priezviská prezývkového charakteru, ale aj pre

priezviská utvorené z mien i zo ženských. Na Slovensku ho má iba 7 rodín, v tvare *Lidák*, *Lidák* 80 rodín.

Litavszki (vyslov *Litavski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Litava* (okr. Krupina). Adjektívna prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Litavský* má na Slovensku 62 rodín, zapísané maďarským pravopisom *Litavszki*, *Litavszki* iba 5 rodín na južnom Slovensku.

Lóska – mohlo sa utvoriť z nárečového tvaru *loška* apelatíva *lyžica*, ktorý sa nachádza aj v južnostredoslovenských nárečiach (Atlas slovenského jazyka I/1, s. 41). Na Slovensku ho má 19 rodín, *Lóška* 34 a *Loška* 6 rodín.

Magyari (vyslov *Maďari*) – vzniklo z maďarskej podoby *magyar* etnotnyma *Maďar*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektíva prípona *-i* (p. Bacskai). Na Slovensku ho má 36 rodín, v podobe *Maďari* 21 rodín.

Madarász (vyslov *Madarás*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *madarász* vo význame „kto chytá alebo predáva vtáky, vtáčnik” (D. Dudok, 1999, s. 97; Majtán, 2005, s. 161). Priezvisko podľa zamestnania. Prevažne na južnom Slovensku má priezvisko *Madarász*, *Madarasz* 400 rodín, v tvare *Madarás*, *Madaras* 120 rodín.

Majoros (vyslov *Majoroš*) – mohlo sa utvoriť maďarského apelatíva *major* vo význame „majer” (Dudok, 1999, s. 97). Podľa M. Hajdú (2010, s. 315) prípona *-s* označuje vlastnícky vzťah, takže mohli tak pomenovať každého, kto býval na majeri, vlastnil ho, majerníka. Na Slovensku ho má 72 rodín, v podobe *Majoroš* 610 rodín.

Makó – mohlo vzniknúť z apelatíva *mak* alebo z jeho maďarskej podoby *mák* vo význame „rastlina z rodu *mak* (latinsky *Papaver*)” alebo „jej semeno”. Vo Veňarci sa nachádza s názvom *Makov* i *Makó* samota (pustatina) a salaš, pole i les, ktoré sa v samote alebo v jej blízkosti nachádzajú. Pravdepodobne boli pomenované podľa majiteľa alebo niekoho, kto tam žil. Maďarská prípona *-ó* sa zvykla v slovenčine adaptovať ako *-ov* (napr. *beľčov* = kolíska). Môže však ísť aj o privlastňovaciu príponu *-ov* (*Makov* = patriaci niekomu, kto sa volá *Mak*, *Mako*, *Makó*). Nemožno vylúčiť ani motiváciu priezviska názvom pustatiny alebo názvom slovenskej obce *Makov* (okr. Čadca). Priezvisko *Mákos* môže byť utvorené z maďarského slova *mákos* vo význame „makový”. M. Hajdú (2010, s.317) hľadá pôvod priezviska *Makó* v niektorom z mien so slovným základom *Mak-* (*Makabeus*, *Makarius*, *Makrinus*), pričom maďarskú príponu *-ó* označuje za deminutívnu. Deminutívne prípony pri tvorení slovenských priezvisk mali synovskú funkciu, označovali vzťah k otcovi, a preto možno takúto funkciu mali aj maďarské deminutívne prípony pri tvorení maďarských priezvisk. Podobne aj D. Dudok (1999, s. 44) uviedol, že priezviská *Mak*, *Makan* a *Makiš* môžu byť utvorené aj z mena *Makar*. Pôvod z mien je menej pravdepodobný. Na Slovensku má priezvisko *Makó* 136 rodín (*Mako* 444).

Mákos (vyslov *Mákoš*) – mohlo vzniknúť z maďarského slova *mákos* význame „makový“ (p. Makó) ako prezývka. Podľa M. Kázméra (1993, s. 702) mohli tak volať niekoho, kto pestoval mak, a preto môže ísť aj o priezvisko podľa zamestnania, záľuby. Na Slovensku sa dnes vyskytuje len v podobe *Makoš* (43 rodín).

Mandák – mohlo sa tvoriť z maďarskej podoby *Manda* ženského rodného (krstného) mena *Magdaléna*. Prípona *-ák* môže poukazovať na vzťah k manželke alebo matke. Podľa M. Hajdú (2010, s. 318 – 319) maďarské priezvisko *Mándi* sa mohlo tvoriť podľa názvu usadlosti *Mánd*. Podobne mohlo vzniknúť aj priezvisko *Mandák*, ale pridaním slovenskej prípony *-ák*, pomocou ktorej sa mohli tvoriť aj obyvateľské mená, najmä oblasťné (napr. *Záhorák*, *Lipták*). Na Slovensku má toto priezvisko 258 rodín.

Márton – vzniklo z maďarskej podoby *Márton* rodného (krstného) mena *Martin* z latinského mena *Martinus* vo význame „zasvätený bohovi Marsovi“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 174). Na Slovensku ho má v podobách *Márton*, *Martón*, *Mar-ton* 825, *Mar-ton* 26 rodín.

Mátó – utvorilo sa z domáckej podoby *Mató* maďarského rodného (krstného) mena *Máté* z hebrejského mena *Mattitjah* (Ladó, 1972, s. 190). Rovnako vznikli aj slovenské mená *Matej* a *Matúš* (p. Matuch). Môže ísť aj o pamäťarčenú slovenskú domáčku podobu *Mató* týchto mien. Na Slovensku toto priezvisko má iba v pravopisnej podobe *Mató* 16 rodín.

Matyóka (vyslov *Matóka*) – utvorilo sa z domáckej podoby *Matyóka* maďarského rodného (krstného) mena *Máté* z hebrejského mena *Mattitjah* (J. Ladó, 1972, s. 190). Rovnako vznikli aj slovenské mená *Matej* a *Matúš* (p. Matuch). Môže ísť aj o pomaďarčené podoby týchto mien. Na Slovensku majú priezvisko *Matyóka* iba 2 rodiny v okolí Trebišova.

Matuch – vzniklo z domáckej podoby *Mato*, *Mató* rodného (krstného) mena *Matej* alebo *Matúš* (novozákonné mená z hebrejského mena *Mattitjah* vo význame „dar boha Jehvu“ (Majtán – Považaj, 1998, s. 174 – 176) príponou *-uch/-úch* podobne ako *Palo*, *Paľo* (Pavel) > *Paluch*, *Palúch*, *Beňo* (Beňadik) > *Beňuch*, *Andrej* > *Andruch* a i. (Majtán, 2005, s. 356). V priezviskách sa táto prípona vyskytuje iba výnimočne, toto priezvisko v podobách *Matuch*, *Matúch*, *Matuch*, *Matúch* má dovedna na Slovensku 74 rodín.

Melis (vyslov *Meliš*) – utvorilo sa z domáckej podoby *Meliš* rodného (krstného) mena *Melichar*, *Melicher*, ktoré vzniklo ako variant starozákonného mena *Melchior* z hebrejského *melk* or s významom „kráľ svetla, môj kráľ je svetlo“. Z podôb *Melichar*, *Melicher* vznikli aj priezviská *Melo*, *Melo*, *Melko*, *Melčík*, *Melich*, *Meluš*, *Mališ* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 177 – 178). Na Slovensku má priezvisko *Meliš* 626 rodín, 1 rodina v Komárne v maďarskej podobe *Melis*.

Mészáros (vyslov *Mésároš*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *mészáros* vo význame „mäsiar”. Priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku ho má 2731 rodín, v adaptovanej podobe *Mésároš*, *Mesároš*, *Mesaroš* 1018 rodín, a preto mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom i maďarskom území.

Mezei – maďarské priezvisko z maďarského slova *mezei* vo význame „poľný”. V starej maďarčine malo význam „oblečený do kvetu, nazeleno vyzdobený” alebo označovalo aj územia, kde bolo veľa zelene (bližšie Hajdú, 2010, s. 329). Môže ísť o priezvisko podľa vlastnosti, ale aj pôvodu pre niekoho, kto napríklad býval na území, kde bolo veľa zelene. Na priezvisko podľa pôvodu by zase mohla poukazovať aj maďarská adjektíva prípona *-i* (p. Bacskaí). M. Kázmér (1993, s. 729 – 730) uviedol aj významy slova *mezei* (*mezzei*, *mező*) „oráčina”, „pasienok”, „roľnícky majer” a „dedinský statok”. Mohlo preto ísť o niekoho, kto býval mimo dediny, prípadne o oráča alebo sedliaka. Prevažne na južnom Slovensku ho má 589 rodín.

Mihovicz (vyslov *Mihovic*) – utvorilo sa z maďarských domáckych podôb *Mihó*, *Mihi* rodného (krstného) mena *Michal* zo starozákonného hebrejského mena *Michaél* s významom „ako Boh, Bohu podobný”. Z maďarských podôb mena *Mihály* sa na slovenskom území utvorili rôzne priezviska, napr. *Mihál*, *Mihalík*, *Mihaleje*, *Mihalovič*, *Mihók*, *Mihočko*, *Miholek* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 179). Slovenská prípona *-ovic* je starobylá, zachovala sa iba v priezviskách z južnej časti stredného Slovenska a zo stredoslovensko-západoslovovenského pomedzia a poukazuje na vzťah k rodine (bližšie Majtán, 2005, s. 355). Prípona *-ovic* sa preformovala na príponu *-ovič* s tou istou funkciou, a preto sa na Slovensku dnes vyskytuje toto priezvisko iba v slovenskej podobe *Mihovič*, ktorú má 10 rodín.

Miklós (vyslov *Miklós*) – vzniklo z maďarskej podoby *Miklós* rodného (krstného) mena *Mikuláš* z gréckeho *Mikoláos* vo význame „vítaziaci medzi ľuďmi, víťaz” (Majtán – Považaj, 1998, s. 180). Môže ísť aj o pomadžarčené slovenské priezvisko. Na Slovensku má priezvisko *Miklós*, *Miklos* 349 rodín, *Miklőš*, *Mikloš* 1189 rodín.

Mladoniczki (vyslov *Mladonicki*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Dolné Mladonice* alebo *Horné Mladonice* (okr. Krupina). Adjektívna prípona *-ký/-ky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Mladonický* 11 rodín, zapísane maďarským pravopisom *Mladoniczký* 2 rodiny v Leviciach.

Mlinárček (vyslov *Mlynárček*) – utvorilo sa z apelatíva *mlynár* vo význame „kto sa vyučil mlynárstvu”. Priezvisko podľa zamestnania. Prípona *-ček* poukazuje na synovský vzťah a západoslovenský alebo severostredoslovenský pôvod. Priezvisko *Mlynárček* má na Slovensku iba 7 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe sa nevyskytuje.

Mlinkó – utvorilo sa z apelatíva *mlyn* vo význame „strojové zariadenia na mletie a spracovanie zŕn, najmä na múku; budova, v ktorej je mlyn”. Priezvisko

Mlynko, ani pomadaŕčený tvar *Mlinkó* sa na Slovensku nevyskytuje, ale priezvisko *Mlynka* má 118 rodín

Mohácsi (vyslov *Moháči*) – z názvu maďarskej obce *Mohács*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maď. prípona *-i* (p. *Bacsai*). Priezvisko v podobách *Mahácsi*, *Moháči* má na Slovensku len 15 rodín.

Molnár – vzniklo z maďarského apelatíva *molnár* vo význame „mlynár”. Priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku je veľmi rozšírené, má ho 6807 rodín (*Molnar* 6), preto mohlo vzniknúť na slovenskom i maďarskom území.

Morzsa (vyslov *Morža*) – maďarské priezvisko, vzniklo z maďarského apelatíva *morzsa* vo význame „omrvinka, odrobinka”, v prenesenom zmysle aj „malý, bezvýznamný” (porov. M. Kázmér, 1993, s. 750). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku sa nenachádza.

Mózes (vyslov *Mózeš*) – vzniklo z maďarskej podoby *Mózes* rodného (krstného) mena *Mojžiš* z hebrejského *móšéh* vo význame „vytiahnutý z vody” alebo z egyptského *mes(su)* „dieťa”. Utvorili sa z nieho aj priezviská *Mojzes*, *Móza*, *Móži*, *Mojžia*, *Mojžišík* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 184, porov. Ladó, 1972, s. 193; Hajdú, 2010, s. 341). Prevažne na južnom Slovensku ho má 80 rodín, *Mózeš* 11 rodín. Mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom i maďarskom území.

Nacs (vyslov *Nača*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 345) sa mohlo utvoriť z maďarských rodných (krstných) mien *Nátán* (pôvodne hebrejské meno s významom „Boh dal”) alebo *Nátánaél* (tiež meno hebrejského pôvodu s významom „Boží dar”). Priezvisko *Nača* má iba jedna rodina v Bratislave.

Nagy (vyslov *Nad*) – vzniklo z maďarského adjektíva *nagy* vo význame „veľký” alebo „starý, starší” (Hajdú, 2010, s. 345). Je veľmi frekventované aj na Slovensku, a preto mohlo vzniknúť na oboch územiach. V pravopisne adaptovanom tvare *Nad* ho má na Slovensku 434 rodín.

Nánai – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Nána* (okr. Nové Zámky). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. *Bacsai*). V Maďarsku sa nachádza tiež obec s pôvodne slovenským obyvateľstvom s názvom *Kisnána*. Na Slovensku majú toto priezvisko iba 4 rodiny v okolí Lučenca.

Nándori – vzniklo z maďarskej podoby *Nándor* rodného (krstného) mena *Ferdinand*. Pôvodne je to nemecké meno (*fridu* + *nand*) s významom „smelý ochranca” (Majtán – Považaj, 1998, s. 103). V tejto podobe ho majú iba 2 rodiny v Leviciach.

Nedeliczki (vyslov *Nedelicki*) – ako uviedol aj D. Dudok (1999, s. 51), vzniklo z názvu slovenskej obce *Nedelište* (dnes súčasť Ábelovej, okres Lučenec). Adjektívna prípona *-(c)ký/- (c)ky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Nedelický* iba 1 rodina v Lučenci.

Negrea – mohlo by mať nemecký pôvod ako priezviská *Neger*, *Negerle*, ktoré sa podľa Beneša (1998, s. 268) pravdepodobne utvorili z nemeckého *naegen*, čo je vedľajšia podoba slovesa *naejen* s významom „šit“. Potom by išlo o priezvisko podľa zamestnania, remesla.

Nemes (vyslov *Nemeš*) – mohlo sa utvoriť z maďarského slova *nemes* vo význame „šľachtický“ alebo „ušľachtilý, šľachetný“. Priezviská *Nemes*, *Nemeš* mohli rovnako vzniknúť aj na slovenskom území. Apelatívum *nemeš* sa mohlo používať vo význame „zeman“, (HSSJ 2, s. 511) uvádza doklady na substantivizované ajdektívum *nemešný* s významom „zemen, šľachtic“. Podľa M. Hajdú (2010, s. 346) má význam „národ, privilegovaná skupina“. Prevažne na južnom Slovensku ho má 110 rodín, v adaptovanej pravopisnej podobe *Nemeš* 234 rodín.

Németh – vzniklo z maďarského etnonyma *német* (Nemec). Na Slovensku ho má v podobe *Németh*, *Nemeth* 71 rodín, v podobe *Német*, *Nemet* 88 rodín.

Oláh – vzniklo z maďarského etnonyma *oláh*, ktoré v minulosti malo význam „Valach, Rumun“ (HSSJ 3, s. 288; porov. napr. aj Machek, 1968, s. 413, heslo *olách*; Chlebnický, 2013, s. 147), prípadne „rumunský cigán“ (SSN 2, s. 601), ale slúžilo aj na pomenovanie Vlacha, Taliana (Majtán, 2011, s. 164). D. Dudok (1999, s. 47) uviedol aj význam „ničomník, darmošľap“ (porov. aj Machek, tamže heslo *olách* vo význame „*ničema*“), takže mohlo vzniknúť aj ako prezývka. Na Slovensku je veľmi rozšírené, má ho až 3467 rodín.

Oman – mohlo vzniknúť ako prezývka motivovaná botanickým názvom *oman*, ktorým sa v staršej slovenčine označovalo viacero druhov rastlín: *oman pravý* (lat. *Inula herenium*), *kostihoj lekársky* (lat. *Symphytum officinale*) a rastlina z rodu *krčiaznik* (lat. *Nepenthes*) (HSSJ 3, s. 293). Na Slovensku ho má iba 17 rodín.

Orsós (vyslov *Oršoš*) – mohlo sa utvoriť z maďarského slova *orsó* vo význame „vreteno“. Podľa M. Hajdú (2010, s. 357) prípona *-s* označuje zamestnanie, takže by mohlo ísť o zamestnanie „vretenár“. Na Slovensku sa takmer nevyskytuje, má ho iba 1 rodina, v adaptovaných tvaroch *Oršoš*, *Oršoš* 16 rodín.

Pál – vzniklo z maďarskej podoby *Pál* rodného (krstného) mena *Pavol* z latinského *Pavlus* vo význame „malý“, v prenesenom význame aj „skromný“. Z tohto mena vzniklo aj veľa iných slovenských priezvisk, napr. *Pavla*, *Pavlík*, *Paľo*, *Palko*, *Pavčo*, *Pavlis*, *Pavlišin*, *Pafčo*, *Palát* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 199). Na Slovensku je veľmi frekventované, a preto mohlo vzniknúť rovnako na slovenskom i maďarskom území.

Pavko – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Pavol* (p. Pál). Prípona *-ko* vyjadruje synovský vzťah. Priezvisko *Pavko* má na Slovensku 66 rodín.

Pap – vzniklo z maďarského apelatíva s gréckym pôvodom *pap* (< *pop*) vo význame „(pravoslávny) kňaz, farár“. Prevažne na južnom Slovensku ho má 211 rodín.

Paszterovics (vyslov *Pasterovič*) – utvorilo sa z apelatíva *pastier* vo význame „kto pasie dobytku, statku, hydiny,” prípadne „duchovný vodce, farár, kňaz” (HSSJ 3, s. 481 – 482). Priezvisko podľa zamestnania. Prípona *-ovič* vyjadruje príslušnosť k rodine (bližšie Majtán, 2005, s. 354 – 355). Na Slovensku sa nachádza iba v podobe *Pastorovič* (8 rodín) a *Pastierovič* (101 rodín).

Pataki – pravdepodobne poukazuje na pôvod zo slovenskej obce *Potok* (maďarsky *Dobra-Patak*) v okr. Rimavská Sobota alebo iných obcí s rovnakým názvom. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai). Na Slovensku ho má 153 rodín.

Pércsi (vyslov *Pérči*) – pravdepodobne maďarské priezvisko, podľa M. Kázméra (1993, s. 840) sa utvorilo z miestneho, osadného názvu *Pércs*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i*. Na Slovensku sa nenachádza.

Pethő – vzniklo z maďarskej podoby *Pető* rodného (krstného) mena *Peter* z gréckeho *petros* vo význame „skala, pevný ako skala”. Z mena *Peter* vznikli aj slovenské priezviská *Petera*, *Peterec*, *Peterich*, *Peterka*, *Petrík*, *Petričko*, *Petrenko*, *Petrák* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 200). Maďarské priezvisko *Pethő* má na Slovensku 209.

Petró – vzniklo z maďarskej domácej podoby *Petró* rodného (krstného) mena *Peter* (p. Pethő). Na Slovensku ho má 26 rodín.

Petrovics (vyslov *Petrovič*) – utvorilo sa z rodného (krstného) mena *Peter* (p. Pethő). Slovenská prípona *-ovič* vyjadruje príslušnosť k rodine (bližšie Majtán, 2005, s. 354 – 355). Priezvisko *Petrovič* je na Slovensku pomerne frekventované, má ho 1457 (*Petrovics* 70).

Pikács (*Pikáč*) – mohlo sa utvoriť z nemeckého apelatíva *pick* vo význame „čakan, krompáč” (porov. Majtán, 2011, s. 168, priezvisko *Pick*) alebo z nárečového slova *pik* vo význame „hnev, zlosť; narazenie do niečoho”, prípadne z nárečového slova *pika* vo význame vianočná ozdoba so zahroteným koncom, špica (SSN 2, s. 792). Menej pravdepodobný by bol pôvod z francúzskeho slova *pika* vo význame „bodná zbraň s dlhou násadou, kopia”, na ktoré je v HSSJ 3 (s. 522) doklad až z 18. storočia. Pravdepodobne ide o priezvisko prezývkového charakteru. Príponou *-áč* sa tiež zvykli tvoriť priezviská. Na Slovensku sa dnes toto priezvisko nevyskytuje.

Pila – mohlo vzniknúť z apelatíva *píla* vo význame „nástroj na pílenie” ako priezvisko prezývkového charakteru alebo z názvu niektorej zo slovenských obcí *Píla* (okr. Bratislava, Lučenec, Žiar nad Hronom), *Rimavská Píla* (okr. Rimavská Sobota). Mohlo sa utvoriť aj z tvaru ženského rodu l-ového prídavia *píla* slovesa *piť*. Na Slovensku je zriedkavé, v podobách *Píla*, *Píla*, *Píla* ho má dovedna iba 26 rodín.

Pleva – vzniklo z apelatíva *pleva* vo význame „šupina z obalu semena, najmä obilia” (Majtán, 2011, s. 170). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku ho má 427 rodín.

Podbrezni (vyslov *Podbrezni*) – mohlo sa utvoriť z názvu niektorej zo slovenských obcí *Breza*, *Brezany*, *Brezina*, *Breziny*, *Breznica*, *Brezno* a i. Mohli tak pomenovať niekoho, kto býval „pod brezou, brezami, brezinou ap.”, prípadne pri objekte (lese, poli, lúke ap.), ktorá mala názov *Pod brezou*, *Pod brezami*, *Pod brezinou* ap. Priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku sa dnes nenachádza ani v slovenskej podobe *Podbrezný*.

Ponyikai (vyslov *Poňikai*) – vzniklo z názvu slovenskej obce *Poniky*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna maďarská prípona *-i* (p. *Bacsikai*). Na Slovensku sa v maďarskej podobe nevyskytuje.

Pop – vzniklo z apelatíva *pop* vo význame „pravoslávny kňaz”. Zriedkavé priezvisko, má ho iba 28 rodín najmä na východnom Slovensku.

Portik – mohlo vzniknúť z latinských slov *port*, *porta* s významami „brána” alebo „základ pre vyrúbenie kráľovských daní (v 16. storočí portu predstavovala jedna sedliacka usadlosť), daň štátu”, ktoré sa používali aj na slovenskom území (HSSJ 4, s. 127 – 128), prípadne z maďarského slova *porta* vo význame „vrátnica”. Apelatívum *porta* sa používa aj v iných významoch v slovenských nárečiach (p. SSN 2, s. 1010). Podľa D. Moldanovej (1983, s. 179) sa priezviská *Port*, *Porth*, *Portyk* sa mohli utvoriť z mena *Bartolomej*. Prípona *-ík/-ik* môže v oboch prípadoch poukazovať na synovský vzťah. Priezvisko *Portik*, *Portík* má na Slovensku dovedna iba 9 rodín.

Puporka – podľa M. Hajdú (2010, s. 387) mohlo vzniknúť z praslovanského základu *pup* (nachádza sa vo všetkých slovanských jazykoch) vo význame „vyrážka, vred, vriedok” alebo z maďarského apelatíva *púp* s významom „hrb” a deminutívnej prípony *-ka*. Z praslovanslovančiny sa slovný základ *pup-* nachádza naozaj vo všetkých slovanských jazykoch, pričom pôvodne znamenal niečo vypuklého, vo väčšine slovanských jazykoch i v slovenčine však s významom „pupok” (bližšie Machek, 1968, s. 500), a preto nemožno vylúčiť, že mohlo ísť o prezývku človeka s veľkým pupkom, bruchom, prípadne niekoho tučného. Na Slovensku má priezvisko *Puporka*, *Púporka* 36 rodín.

Pupos (vyslov *Pupoš*) – mohlo vzniknúť ako prezývka z maďarského slova *púpos* s významom „hrbatý” alebo „hrbáč, hrbáň”. Nemožno vylúčiť ani pôvod v slovenskom slove *pupok*, prípadne v slovanskom základe *pup* s významom „pupok” ako prezývka človeka s veľkým pupkom, bruchom, prípadne niekoho tučného (p. *Puporka*). V okolí Nových Zámkov a Levíc má priezviská *Pupoš* 6 rodín, *Púpos* 1 rodina a *Pupoš* 6 rodín.

Pusztai (vyslov *Pustai*) – utvorilo sa z maďarského slova *puszta* vo význame „maďarská pusta, pustatina, majer“. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai). Označuje niekoho, kto pochádzal z pusty. Prevažne na južnom Slovensku ho má 131 rodín.

Rác (vyslov *Rác*) – vzniklo z maďarského etnonyma *rác* (Srb) (Majtán, 2011, s. 175). Priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku má priezvisko *Rác*, *Rác* dovedna 1100 rodín.

Radics (vyslov *Radič*) – podľa M. Majtána (2011, s. 175) je pravdepodobne južnoslovanského pôvodu, vzniklo zo skrátenej podoby zloženého slovanského mena typu *Radimír*. Podľa D. Dudka (1999, s. 124) mohlo vzniknúť zo slovesa *radiť* vo význame „kto dáva niekomu radu, radí mu“ alebo „kto alebo čo usporadúva podľa istého poriadku, zoradovač“. Priezvisko *Radič* má na Slovensku 809 rodín, v maďarskej pravopisnej podobe 159 rodín.

Raduly (vyslov *Radulj*, *Radul*) – mohlo vzniknúť z niektorého zo slovanských mien so základom *Rad-* (*Radimír*, *Radislav*, *Radko*, *Radomil*, *Radoslav*, *Radovan*) (pozri aj Hajdú, 2010, s. 392). Na Slovensku má priezvisko *Raduly*, *Ráduly* iba 6 rodín v Košiciach.

Rafael – vzniklo z rodného (krstného) mena *Rafael*. Starozákonné meno z hebrejského mena *Rapháel* vo význame „uzdravil (ho) Boh“. Utvorili sa z neho aj priezviská *Rafaj*, *Rafčík*, *Rafaides*, *Rafaidus*, *Rafaelis* (Majtán – Považaj, 1998, s. 207). Priezvisko *Rafael*, *Ráfael* má na Slovensku 804 rodín.

Rajcsok (vyslov *Rajčok*) – mohlo by súvisieť s apelatívom *raj*, prípadne s apelatívom *roj* vo význame „veľké množstvo lietavého hmyzu“. Prípona *-čok* je typická pre južnostredoslovenské nárečia. Na Slovensku ho má 96 rodín.

Rózsa (vyslov *Róža*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *rózsa* vo význame „ruža“. Mohlo vzniknúť aj z maďarskej podoby *Rózsa* ženského rodného (krstného) mena *Ružena*. Hlavne na južnom Slovensku ho má 200 rodín, *Róža* 89 rodín.

Rücz – neznámy pôvod, možno súvisí podobne ako priezvisko *Rück* s nemeckým slovom *Rücken* s významom „chrbát“ (Moldanová, 1983, s. 197). Na Slovensku má priezvisko *Rucz* 31 rodín.

Schreiner – nemecké priezvisko podľa zamestnania z nemeckého slova *Schreiner* vo význame „stolár“. Na Slovensku ho má 56 rodín.

Sebők – vzniklo z maďarskej domácej podoby *Sebők* rodného (krstného) mena *Sebastián* (p. Beszta). Prevažne na južnom Slovensku má toto maďarské priezvisko 124 rodín.

Szegedvári – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Szegedvár*, *Szeged* (maďarské slovo *vár* má význam „hrad, zámok“). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacsikai). Na Slovensku sa nenachádza.

Seres (vyslov *Šeres*) – mohlo sa utvoriť z maďarského slova *sörös* vo význame „pivný”. V slovenskom prostredí sa maďarské *ő* vyslovovalo ako hláska *e*, a preto sa tak aj mohlo zapísať, napr. aj *Vörös* (= červený) > *Vereš*. Podľa M. Hajdú (2010, s. 421) prípona *-s* označuje zamestnanie, takže mohlo ísť o niekoho, kto varil pivo. Na Slovensku má priezvisko *Seres* 156 rodín a *Šeres* 325 (*Seres* 2, *Šeres* 2), *Sörös* 19.

Sinkó (vyslov *Šinkó*) – mohlo by ísť o priezvisko *Šimko*, ktoré je zapísané maďarským pravopisom podľa výslovnosti. Priezvisko *Šimko* sa utvorilo z novozákonného mena *Šimon* z hebrejského mena *Šimhón* s významom „počúvajúci, nadväzujúci”. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Šimo*, *Šimek*, *Šimák*, *Šimáček*, *Šimčísko* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 234). Mohlo sa však rovnako utvoriť z maďarskej domáckej podoby *Sinkó* rodného (krstného) mena *Simon* (slovensky *Šimon*). Priezvisko *Sinkó* majú 3 rodiny na južnom Slovensku, *Šinko*, *Šinkó* 199 rodín.

Sneider – nemecké priezvisko podľa zamestnania z nemeckého slova *Schneider* vo význame „krajčír”. Na Slovensku má priezvisko *Schneider* 356 rodín, v adaptovanej podobe *Šneider* 5 rodín.

Spányik (vyslov *Špánik*) – vzniklo z apelatíva *špán* vo význame „najvyšší kráľovský úradník stojaci na čele stolice, župan” alebo „príslušník zemianskeho stavu, pán”. Prípona *-ik/-ík* vyjadruje synovský vzťah. Na Slovensku má priezvisko *Špánik*, *Španik*, *Španík* dovedna 755 rodín, zapísané maďarským pravopisom 31 rodín.

Steiner – mohlo sa utvoriť z nemeckého slova *Stein* vo význame „kameň” alebo z názvov obcí *Stein*, *Steina*, *Steinau*, *Steine*, ktoré sa môžu nachádzať v Rakúsku, Nemecku i v Česku (Beneš, s. 211). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj nemecká prípona *-er*. Na Slovensku má priezvisko *Steiner* 194 rodín (*Šteiner* 136).

Sulyan (vyslov *Šulan* alebo *Šujan*) – vzniklo z obyvateľského mena *Šulan* z názvu slovenskej obce *Šula*, maďarsky aj *Süllye*, *Sülye* (okr. Veľký Krtíš), prípadne z názvu obce *Šuja* (dnes súčasť Rajca). Priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku má priezvisko *Šulan* 106 rodín (*Šulan* 57), zapísané maďarským pravopisom *Sulyan*, *Sulyán* ho má 17 rodín (*Šulyan* 7).

Süller (vyslov *Šuler* alebo *Šiler*) – môže ísť o nemecké priezvisko *Schüller*, ktoré podľa J. Beneša (1998, s. 284, 353) vzniklo zo slova zo strednej hornej nemčiny *Schuolaere* vo význame „žiak, študent” alebo zo slova zo strednej hornej nemčiny *Scholaere* vo význame „dlžník,” prípadne z nem. slovies *schiln*, *schilhen* vo význame „škúliť”. Môže teda ísť o priezvisko podľa zamestnania alebo podľa vlastnosti (prezývky). Priezvisko mohlo vzniknúť aj z nemeckého slova *Süll*, ktoré má v lodníckej terminológii význam „otvorená obrubnica” alebo v severnom Nemecku aj význam „prah dverí”. Na Slovensku sa nachádza v podobe *Šuler* (3 rodiny), *Šiller* (62 rodín), *Schuller* (31 rodín), *Schüller* (3 rodiny).

Süveg (vyslov *Šüveg*) – maďarské priezvisko, môže mať rovnaký pôvod ako priezvisko *Süveges*, ktoré podľa M. Hajdú (2011, s. 434) možno vzniklo z turec-

kého slova *sűveg* s významom „vysoká čiapka kužeľovitého tvaru”. Podľa M. Kázmera (1993, s. 953) sa utvorilo z maďarského slova, názvu zamestnania *Sűveggyártó* s „významom výrobca klobúkov, čiapok”. Môže ísť o priezvisko prezývkového charakteru alebo priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku v okolí Levíc ho má 10 rodín, pravopisne adaptované do slovenčiny *Šurveg* iba 1 rodina.

Szabó (vyslov *Sabó*) – vzniklo z maďarského apelatíva *szabó* vo význame „kraj-čír.” Priezvisko podľa zamestnania, remesla. Adaptáciou maď. názvu zamestnania vznikli aj slovenské priezviská *Sabo, Sabov, Sabol, Sabovčík, Sabolčík, Sabovkin, Sabovčín* (Majtán, 2005, s. 235). Napr. v tvaroch *Sabo, Sabó* má na Slovensku toto priezvisko 405 rodín, v podobe *Szabo, Szabó* až 8447 rodín. Vysoká frekvencia aj na slovenskom území môže poukazovať nielen na maďarských, ale aj na slovenských predkov.

Szádocki (vyslov *Sádocki*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Sádok* (dnes súčasť Klatovej Novej Vsi, okr. Partizánske) a adj. prípony *-ký/-ky* (zapísaná aj s *i*), ktorá poukazuje na pôvod. Písmeno *c* nie je súčasťou prípony, ide o alternáciu koncového *k* ($k > c$), ktorá je súčasťou základu (*Sádok*). Priezvisko *Sádocký* ma na Slovensku iba 7 rodín, zapísané maďarským pravopisom len 1 rodina v Nových Zámkoch.

Szajkó (vyslov *Sajkó*) – vzniklo buď z maďarského slova *szajkó* vo význame „lesný vták *sojka obyčajná* (lat. *Garrulus glandarius*)” alebo so slovenského apelatíva *sojka* v tom istom význame, ale bolo zapísané po maďarsky (p. Szojka). Priezvisko prezývkového charakteru. Prevažne na južnom Slovensku ho má 269 rodín (*Sajko* 214, *Sajkó* 10).

Szakács (vyslov *Sakáč*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *szakács* vo význame „kuchár”. Priezvisko podľa zamestnania. Prevažne na južnom Slovensku ho má 147 rodín, *Sakáč* 232 rodín.

Számpor (vyslov *Sámpor*) – mohlo sa utvoriť z názvu slovenskej obce *Sámpor* (dnes súčasť Sliača, okr. Zvolen) ako priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku ho majú iba 4 rodiny, *Sámpor* 2 rodiny.

Szarvas (vyslov *Sarvaš*) – mohlo vzniknúť z názvu maďarskej apelatíva *szarvas* vo význame „jeleň.” Priezvisko prezývkového charakteru. Podľa M. Hajdú (2010, s. 442) priezvisko poukazuje na povolanie alebo vlastnosť a vzniklo z ugrofínskeho slova *szarv* s významom „rohovina, paroh”. Mohlo označovať tých, ktorí nejakým spôsobom prišli do styku so zvieratom s parohami alebo s rohovou, napr. poľovníci, strážcovia alebo tí, ktorí rohy, rohovinu spracúvali. Na Slovensku má priezvisko *Szarvas* 100 rodín, v adaptovanej podobe *Sarvaš* 360 rodín (*Szarvaš* 14).

Szaszki (vyslov *Saski*) – utvorilo sa z etnonyma *Sas* (Sasko je kraj v Nemecku). Adjektívna prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Na Slovensku sa dnes nenachádza.

Szatmári (vyslov *Satmári*) – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Szatmárnémeti* rumunskej obce *Satu Mare*, ktorá sa nachádza v blízkosti maďarských hraníc (pozri aj Hajdú, 2010, s. 443). Motiváciu vzniku tohto priezviska možno hľadať aj v názve *Satmárskej župy* (porov. M. Kázmér, 1993, s. 975 – 976). Priezvisko podľa pôvodu. Prevažne na južnom a východnom Slovensku ho má 140 rodín.

Szebenszki (vyslov *Sebenski*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Sebedín*, staršie *Sebenín* (dnes *Sebedín-Bečov*, okr. Banská Bystrica). Adjektívna prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Priezvisko *Sebenský* má na Slovensku 9 rodín, *Szebenszky* 2 rodiny.

Széll (vyslov *Sél*) – maďarské priezvisko, mohlo vzniknúť z maďarských slov *szel* vo význame „krájať“, *szél* vo význame „vietor“, „plyny, vetry (v črevách)“, „mŕtvica“, prípadne z homonyma vo význame „kraj, okraj, koniec niečoho; hranica“. M. Hajdú (2010, s. 447 – 448) uviedol, že môže ísť aj o terénny názov nejakého hraničného objektu. Podľa M. Kázméra (1993, s. 987) tak pomenovali niekoho, kto býval v obci na konci, na rohu. Pravdepodobne ide o priezvisko podľa pôvodu. Na južnom Slovensku ho má v maďarskej podobe 22 rodín.

Szendrei (vyslov *Sendrei*) – mohlo sa utvoriť z názvu maďarskej obce *Szendrő*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacskai). Podľa M. Hajdú (2010, s. 450 – 451) je pôvod tohto priezviska nejasný, mohlo sa utvoriť zo slova *szem* z uralských jazykov, zo slovanského mena *Semidroh*, *Semidrog*, prípadne z maďarského slova *szenderey* vo význame „ospanlivý, driemajúci“. Na Slovensku ho má 104 rodín, v podobe *Sendrei* 300 rodín.

Szigeti (vyslov *Sigeti*) – priezvisko podľa pôvodu, na čo poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacskai). Pravdepodobne tak pomenovali niekoho, kto prišiel z obce, ktorá má v názve toto apelatívum *sziget* (s významom „ostrov v rieke“), napr. *Szigetvár*, *Szigethalom*, ale aj slovenská obec *Žitavce* (okr. Nitra) mala maďarský názov *Sziget-Gyarmath*. Obcí s názvom *Sziget* v bývalom Uhorsku bolo veľa (p. Lipszky, 1808, s. 646). Na Slovensku má priezvisko *Szigeti* 125 rodín (*Szigety* 8, *Sigeti* 9, *Sigety* 14).

Sziklási (vyslov *Sikláši*) – vzniklo z názvu obce, ktorá mala v maďarskom názve apelatívum *sziklás* (s významom „skalnatý“), pravdepodobne išlo o *Nižný Skálnik* (okr. Rimavská Sobota), ktorý mal maďarský názov aj *Alsósziklás*, alebo *Výšný Skálnik* (okr. Rimavská Sobota), ktorý mal maďarský názov aj *Felsősziklás*, príp. iné. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacskai). Na Slovensku sa dnes nevyskytuje.

Szilágyi (vyslov *Siládi*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 457) vzniklo z pôvodne ugrofínskeho slova *szil* vo význame „brest“ a často sa vyskytuje v terénnych názvoch, *szilágy* označuje brestový les, prípona *-i* označuje miesto. Skutočne prípona *-i* poukazuje na to, že ide o priezvisko podľa pôvodu (p. Bacskai). Mohlo sa utvoriť

z maďarského názvu *Szilád* slovenskej obce *Siladice* (okr. Hlohovec), prípadne z názvu maďarskej obce *Szilágy* alebo majera (p. Lipszky, 1808, s. 647). Na Slovensku ho má iba jedna rodina, ale v adaptovanom tvare *Siládi* 76 rodín.

Sziráczi (vyslov *Sirácki*) – utvorilo sa z názvu susednej obce *Szirák* slovenskou adjektívnou príponou *-ky* (zapísaná aj s *i*), ktorá poukazuje na priezvisko podľa pôvodu. Na južnom Slovensku ho majú 4 rodiny, v adaptovanej podobe *Sirácky* 3 rodiny.

Szlobodnyik (vyslov *Slobodnik*) – vzniklo z apelatíva *slobodník* vo význame „človek zbavený robotných povinností (za feudalizmu)”. Priezvisko podľa spoločenského postavenia. Priezvisko *Slobodník* má na Slovensku 532 rodín.

Szojka (vyslov *Sojka*) – vzniklo z apelatíva *sojka* vo význame „lesný vták *sojka obyčajná* (lat. *Garrulus glandarius*). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku má priezvisko *Sojka* 849 rodín, zapísané maďarským pravopisom iba 14 rodín.

Szőrös – utvorilo sa z maďarského slova *szőrös* vo význame „srstnatý, chlpatý; zarastený, vlasatý”. Priezvisko vzniklo ako prezývka podľa vlastnosti. Na Slovensku sa nevyskytuje v pravopisných podobách *Sörös*, *Sörös*, *Šörös*, *Sörös*, *Šörös* (dovedna 35 rodín).

Táborszki (vyslov *Táborski*) – utvorilo sa z názvu *Tábor*. Osád, usadlostí, hradov s takýmto názvom bolo na území Uhorska niekoľko (p. Lipszky, 1808, s. 668). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna prípona *-ský/-sky*. Apelatívum *tábor* malo význam „zhromaždenie, sústredenie”, ale aj miesto sústredenia vojska” (HSSJ 6, s. 9). Pomenovať tak mohli aj niekoho, kto prišiel z takéhoto tábora. Priezvisko *Táborský* má prevažne na západnom Slovensku 96 rodín.

Tagaj – nateraz neznámy pôvod. Na Slovensku prevažne v okolí Banskej Bystrice ho má 37 rodín, takže mohlo by ísť aj o pôvod z nemeckého apelatíva *tag* vo význame „deň”, ale keďže ide o banskú oblasť, toto slovo má v baníckej terminológii význam aj „povrch”. Prípona *-aj* (môže ísť o maďarskú adjektívnu príponu *-i*) môže poukazovať na pôvod.

Talpas (vyslov *Talpaš*) – mohlo vzniknúť z pôvodom maďarského slova *talpaš*, ktorým sa v minulosti aj na slovenskom území vo vojenskej terminológii nazýval príslušník pešieho vojska, pešiak (HSSJ 6. s. 20). M. Kázmér (1993, s. 1041) uviedol pôvod v maďarskom apelatíve *talpas* vo význame „široké chodidlo, veľká noha” alebo „vojak, pešiak, vojenská hodnosť”. Môže ísť o priezvisko podľa zamestnania alebo aj o prezývku. Na Slovensku ho má iba 16 rodín, v podobe *Talpaš* 135 rodín.

Tapasztó – maďarské priezvisko, podľa M. Kázméra (1993, s. 1045) sa utvorilo podľa zamestnania, išlo o staviteľa domov, pecí (maď. *tapaszt* = prílepi). Na Slovensku sa nenachádza.

Thauerl – nemecké priezvisko, mohlo vzniknúť podobne ako priezvisko *Tauer*, ktoré sa podľa J. Beneša (1998, s. 212) utvorilo z niektorého z názvov *Tauer* (samota v Tirolsku), *Thauer* (obec v poľskom Sliezsku) a i., prípadne z nemeckého apelatíva s významom „garbiar”. Na Slovensku sa nenachádza.

Tim – mohlo vzniknúť z domáckej podoby *Tim* maďarského rodného (krstného) mena *Timót* (Ladó, 1972, s. 219), slovensky *Timotej*, z gréckeho mena *Timotheos* vo význame „uctievajúci Boha”. Na slovenskom území z neho vniklo priezvisko *Timko* (Majtán – Považaj, 1998, s. 241). Priezvisko *Tim*, *Tím* majú na Slovensku len 2 rodiny.

Tiszovszki (vyslov *Tisovskí*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Tisovec* (okr. Rimavská Sobota). Adj. prípona *-ský/-sky* (zapísaná aj s *i*) poukazuje na pôvod. Na Slovensku má priezvisko *Tisovský* 107 rodín.

Tomás (vyslov *Tomáš*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Tomáš*, novozákonné meno z hebrejského slova *teóma* vo význame „dvojča, jeden z dvojčiat”. Utvorili sa z neho aj priezviská *Tamášik*, *Tomášek*, *Tamščík*, *Tomašovič*, *Tomka*, *Tomko* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 242 – 243). Priezvisko *Tomáš* je na Slovensku frekventované, má ho 1058 rodín (*Tomás* 1).

Tornyos (vyslov *Torňoš*) – maďarské priezvisko z maďarského slova *tornyos* s významom „vežový, vežatý, s vežou”. V minulosti mohlo ísť o strážcu na veži. Majú ho 4 rodiny v Humennom, zapísané slovenským pravopisom *Torňoš* 27 rodín.

Tóth, Tóthi, Tótin – vznikli zo slova *Tót*, ktorým starí Maďari označovali príslušníkov nemaďarských národností Uhorska (Majtán, 2006, s. 96). Utvorilo sa zo staronemeckého slova *diot* s významom „ľud” (Majtán, 2014, s. 91). Priezvisko *Tóth* je časté aj na Slovensku, má ho až 11 419 rodín, *Tót* 9, *Tovt* 2, *Toth* 687, *Tot* 21, *Tót* 10 rodín. Priezviská *Tóthi*, *Tótin* sa na slovenskom území dnes nevyskytujú. Priezvisko *Tótin* mohlo vzniknúť aj z privlastňovacieho adjektíva *totin* od slova *tota*, *totka* vo význame „teta”. Potom by išlo o priezvisko podľa príbuzenského vzťahu. (Pôvodný význam priezviska *Tóth* pochádza z indoeurópskeho *tauta* – *tauti* vo význame národ, Hajdú, 2010.)⁴

Török – vzniklo z maďarskej podoby *Török* etnonyma *Turek*. Priezvisko podľa pôvodu. Na južnom Slovensku ho má 541 rodín.

Turcsi (vyslov *Turči*) – mohlo sa utvoriť zo slovenského krajového názvu *Turieč*. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacskai). Na Slovensku sa nenachádza.

⁴ Poznámka recenzentky zborníka.

Tuskan (vyslov *Tuſkan*) – mohlo sa utvoriť z nárečového slova *tuška* vo význame „prasa, sviňa“ ako priezvisko prezývkového charakteru, ale rovnako mohlo vzniknúť z domáckej podoby *Tuſo* rodného (krstného) mena *Matúš* (porov. Dudok, 1999, s. 46, 70, priezvisko *Tuška*). M. Kázmér (1993, s. 1096) uviedol slovo *tuška* aj vo význame „šúľok“. Na Slovensku sa dnes nevyskytuje.

Udvarhelyi (vyslov *Udvarheji*) – zložené priezvisko z maďarského miestneho názvu *Udvarhely* z apelatíva slovanského pôvodu *udvari* s významom „palác, sídlo, dvor“ a *hely* vo význame „miesto“ (pozri aj M. Hajdú, 2010, s. 485, priezvisko *Udvari*). Maďarská prípona *-i* poukazuje na priezvisko podľa pôvodu (p. Bacskai). Obcí s týmto názvom bývalo v Uhorsku viac (p. Lipszky, 1808, s. 700, v 2. časti 153). V okolí Dunajskej Stredy ho má 8 rodín.

Ujvári – mohlo sa utvoriť z maďarského názvu *Ujvár* (z maďarského *új* vo význame „nový“ a *vár* vo význame „hrad, zámok“) slovenského mesta *Nové Zámky*, prípadne z maďarského názvu *Liptóújvár* mesta *Liptovský Hrádok* (okr. Liptovský Mikuláš), alebo z názvu maďarských obcí *Érsekújvár*, *Szamosújvár* ap. (p. aj M. Hajdú, 2010, s. 487). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská adjektívna prípona *-i* (p. Bacskai). Na Slovensku ho má 70 rodín.

Unterwéger – nemecké priezvisko, ktoré mohlo vzniknúť z nejakého nemeckého terénneho názvu s významom „pod cestou“ alebo z názvu rakúskych obcí *Unterweg* (Beneš, 1998 s. 229). Obec s takýmto názvom sa nachádza aj v Švajčiarsku. Nemecké priezviská podľa pôvodu sa tvorili príponou *-er*. Na Slovensku sa toto priezvisko nevyskytuje.

Urban – z rodného (krstného) mena *Urban* z latinského slova *urbanus* vo význame „mestský, mešťan“. Z tohto mena vznikli aj priezviská *Hurban*, *Urbaník*, *Urbánek*, *Urbanec*, *Urbančok* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 245). Na Slovensku je to frekventované priezvisko, má ho 2952 rodín (*Urbán* 283).

Vajda – vzniklo z apelatíva *vajda* vo význame „náčelník kočovných Rómov, cigánsky richtár“. Na Slovensku je frekventované, má ho 1420 rodín.

Vác (vyslov *Vác*) – utvorilo sa zo skrátenej podoby *Vác* slovanského mena *Václav* s významom „viac slávy“, z ktorého sa utvorilo veľa ďalších priezvisk, napr. *Vaca*, *Vacek*, *Vacula*, *Václavík*, *Vacal*, *Vach*, *Vášek*, *Váško*, *Vašút* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 246 – 247). Priezvisko *Vác* by mohlo byť aj z názvu maďarskej obce *Vác* (pri Budapešti). Priezvisko *Vác*, *Vác* sa na Slovensku nenachádza.

Valent – vzniklo z rodného (krstného) mena *Valent*, ktoré je skrátenou, domáckou podobou mena *Valentín* (z lat. mena *Valentinus*, *valens* má význam „silný, zdravý“). Z tohto mena sa utvorili aj priezviská *Valo*, *Valo*, *Valko*, *Válek*, *Valca*, *Valíček*, *Valiga*, *Valentovič*, *Valovič*, *Valenteje* a i. (Majtán – Považaj, 1998, s. 247). Na Slovensku má priezvisko *Valent*, *Váľent* 1409 rodín.

Varga – vzniklo z maďarského apelatíva *varga* vo význame „garbiar, kožkár” (Majtán, 2014, s. 30). Patrí medzi najrozšírenejšie priezviská, na Slovensku ho má až 11699 rodín.

Varjas (vyslov *Varjaš*) – podľa M. Hajdú (2010, s. 497) sa utvorilo z maďarského slova *varjú* s významom „vrana” a maďarskej prípony *-s*, ktorá poukazuje na zamestnanie, a preto mohlo ísť o pomenovanie ľudí, ktorí poľovali na vrany, zvierali ich pierka alebo mali v okolí veľa vrán ap. Na Slovensku sa nevyskytuje.

Várszögi – maďarské priezvisko, podľa M. Hajdú (2010, s. 499) sa utvorilo z maďarských slov *vár* vo význame pevnosť a *szög, szeglet* s významom „územie majúce tvar klinu”, takže mohli tak pomenovať niekoho, kto prišiel z pevnosti, hradu v tvare klinu, prípadne mohol byť postavený na cípe územia v tvare klinu. Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj maďarská prípona *-i* (p. Bacskai), takže mohlo byť odvodené z maďarského názvu *Várszeg* (p. Lipszky, 1808, s. 720). Na Slovensku sa v tvare *Várszegi* ho má 9 rodín.

Vass (vyslov *Vaš*) – vzniklo zo skrátenej podoby *Vass* slovanského mena *Václav* (p. Vác). Hláska *š* sa v predpisovnom období graficky zapisovala aj ako *ss*. Priezvisko *Vass* V. Blanár (1950, s. 114) zaradil medzi maďarské priezviská, takže mohlo sa utvoriť aj z maďarského apelatíva *vas* s významom „železo” alebo „predmet zo železa”. Podľa M. Hajdú (2010, s. 499) sa menami *Vas*, *Vass*, ktoré boli časté hlavne v dobe Arpádovcov, označovali v prenesenom význame z pôvodného významu „kov, železo” silní, statoční ľudia. Na Slovensku priezvisko *Vass* má 423 rodín (*Vašš* 204).

Vedres (vyslov *Vedreš*) – podľa M. Kázméra (1993, s. 1131) ide o priezvisko podľa zamestnania – pomenovali ním niekoho, kto vyrábala vedrá, debnára. Na Slovensku sa nevyskytuje.

Végh – maďarské priezvisko, mohlo vzniknúť z maďarského apelatíva *vég* vo význame „koniec”. Podľa M. Hajdú (2010, s. 502) tak pomenúvali ľudí, ktorí bývali v posledných domoch. Prevažne na južnom Slovensku ho má 845 rodín.

Viczián (vyslov *Vicián*) – vzniklo z rodného (krstného) mena *Vincent* z latinského mena *Vincentius* (*vincens* má význam „premáhajúci” alebo „vítaziaci”). Utvorili sa z neho aj priezviská *Vico*, *Vicen*, *Viceník*, *Vician*, *Viciaň*, *Vičan* (Majtán – Považaj, 1998, s. 253). Zapísané maďarským pravopisom ho majú na Slovensku iba 4 rodiny, *Vicián*, *Vician*, *Viciaň* 636 rodín.

Vidák – utvorilo sa zo slovesa *vidieť* príponou *-ák*, ktorá je častá pri tvorení priezvisk prezývkového charakteru. Podľa M. Hajdú (2010, s. 505) priezviská *Vida*, *Vidák* vznikli z latinského slova *vitus* vo význame „život”, pričom priezvisko sa zapísalo podľa výslovnosti (hláska *t* sa spodobuje na *d*). Príponu *-ák* správne podkladá za slovenskú. Na Slovensku má priezvisko *Vidák* iba 8 rodín (priezvisko *Vida* je frekventovanejšie, má ho až 1086 rodín).

Virág – maďarské priezvisko z maďarského slova *virág* vo význame „kvet, kvietok, kvetina”. Priezvisko prezývkového charakteru. Prevažne na južnom Slovensku ho má 785 rodín.

Vozár – vzniklo z nárečového tvaru *vozár* apelatíva *voziar* vo význame „povozník”. Priezvisko podľa zamestnania. Na Slovensku má toto priezvisko 1068 rodín.

Vravuska (vyslov *Vravuška*) – mohlo vzniknúť zo slovesa *vraviť*, napríklad ako prezývka niekoho, kto veľa hovorí, rozpráva, vraví. Zo staršej slovenskej lexiky je známe slovo *vravúšek* s významom „táraj, klebetník” (HSSJ 6, s. 441). Na Slovensku sa dnes nenachádza.

Vrbiczki (vyslov *Vrbicki*) – utvorilo sa z názvu slovenskej obce *Vrbica* (dnes súčasť Liptovského Mikuláša). Na priezvisko podľa pôvodu poukazuje aj adjektívna prípona *-ký/-ky*. Priezvisko *Vrbický* má na Slovensku 72 rodín.

Zeman – vzniklo z apelatíva *zeman* vo význame „príslušník nižšej šľachty (za feudalizmu)”. Priezvisko podľa spoločenského postavenia. Na Slovensku je frekventované, má ho 1647 rodín (*Zemán* 2).

Zvara – mohlo sa utvoriť z apelatíva *zvara* vo význame „kyslá polievka z mlieka alebo srvátky” (HSSJ 7, s. 413). Priezvisko prezývkového charakteru. Na Slovensku ho má 474 rodín (*Zvára* 6).

Zsibrita (vyslov *Žibrita*) – utvorilo sa z nemeckého zloženého mena *Ziegfried* zo slov *sigu* vo význame „víťazstvo” a *fridu* vo význame „mier” (Moldanová, 1983, s. 268). Nemožno vylúčiť ani motiváciu názvom slovenskej obce *Žibritov*, staršie maďarské názvy *Zsibrito*, *Zsibritó* (okr. Krupina). Potom by išlo o priezvisko podľa pôvodu. Na Slovensku ho má 35 rodín, zapísané slovenským pravopisom *Žibrita* 44 rodín.

■ LITERATÚRA

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. A. – Gy. Red. L. Benkő. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967. 1142 s. (MNTS)

Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá – mapy. Spracovali J. Štolc a kol. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968. 314 s. (ASJ)

BENEŠ, Josef : *O českých příjmeních*. Praha, Nakladatelství ČSAV, 1962. 358 s.

BENEŠ, Josef : *Německá příjmení u Čechů. 1. – 2.* (Zrevidovala, upravila a rukopis pripravila k tisku Marie Nováková. Rejstříky vypracovala M. Nováková). Ústí nad Labem, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 1998. 360 + 242 s.

- BLANÁR, Vincent: *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomestných mien v Maďarsku*. Bratislava, Slovenská akadémia vied a umení, 1950. 139 s.
- ČIERNA, Mária – GÉZE, Ernest – JURÍKOVÁ, Marta – MENKE, Elígius: *Nemecko-slovenský slovník*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1981. 966 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Niekoľko myšlienok o priezviskách Slovákov žijúcich v Maďarsku. In: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Red. A. Divičanová. Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2002, s. 455 – 459.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Príčiny odlišností priezvisk v slovenských osadách v Maďarsku. In: *Život medzi apelatívami a propriami*. Jazykovedné štúdie. 29. Ed. I. Valentová. Bratislava, Veda, 2011, s. 50 – 61.
- DORULA, Ján: Berecin, šarha, šarhovňa a ďalšie príbuzné slová. In: *Kultúra slova*, 1972, roč. 6, č. 1, s. 18 – 23.
- DUDOK, Daniel: *Priezviská Slovákov v Juhoslávii*. Nový Sad, Spolok vojvodinských slovakistov, 1999. 220 s.
- ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database (online). Paris, ELRA, 1998. CD ROM. Dostupné na internete: <<http://slovník.juls.savba.sk/?w=&s=exact&c=X502&d=prie-zviska&ie=utf-8&oe=utf-8>>.
- HAJDÚ, Mihály: *Családnevek enciklopédiája*. Leggyakoribb mai családneveink. Budapest, Tinta Könyviadó, 2010. 552 s.
- Historický slovník slovenského jazyka*. 1. – 7. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV, 1991 – 2008.
- CHRENKOVÁ, Edita – TANKÓ, Ladislav: *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník*. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. 1008 s.
- KÁLAL, Karol – KÁLAL, Miroslav: *Slovenský slovník z literatúry aj nárečí*. (Slovensko-český diferenciálny.) Banská Bystrica, vlastným nákladom 1923. 1012 + 104 s.
- KÁZMÉR, Miklós: *Régi magyar családnevek szótára*. XIV – XVII. század. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1993. 1172 s.
- KISS, Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. A – K. Budapest. Akadémiai Kiadó 1997. 821 s.
- KOTÍK, Antonín: *Naše příjmení*. Praha, Nákladem J. Kotíka, 1897. 290 s.
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Poveľkomoravská christianizácia vo svetle starej toponymie Slovenska. In: *Slovenská reč*, 1993, roč. 58, č. 4, s. 194 – 200.
- LADÓ, János: *Magyar utónévkönyv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972. 256 s.
- LIPSZKY, Joannes: *Repertorium locorum objectorumque in XII. tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confinium militarium Magni item Principatus Transylvaniae occurrentium, quas aeri incisas vulgavit Joannes Lipszky*

de Szedlicsna, regiminis caesario regii equestris Hungarici lib:(eri) bar:(onis) Frimont supremus vigiliarum praefectus. Secundum varias in his Provinciis usu receptas denominationes ab eodem Auctore elaboratum. Budae, Typis regiae Universitatis Pestanae, 1808. 164 s.

MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha, Academia, nakladatelstvo československej akademie věd, 1968. 868 s.

MAJTÁN, Milan: Slovo košút v slovnej zásobe slovenčiny. In: *Zborník FFUK. Philologica*. Zv. 23 – 24, 1971 – 1972. Red. Š. Ondruš. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 231 – 233.

MAJTÁN, Milan – POVAŽAJ, Matej: *Vyberte si meno pre svoje dieťa*. Bratislava, Art Area, 1998. 344 s.

MAJTÁN, Milan: O slovenských priezviskách. 1. Ako vznikali slovenské priezviská, 2. Priezviská podľa zamestnania (1. časť). In: *Kultúra slova*, 2005, roč. 39, č. 3, s. 158 – 162; Priezviská podľa zamestnania (2. časť). Tamže, č. 4, s. 232 – 237; 3. Priezviská z krstných mien (1. časť). Tamže, č. 5, s. 275 – 284; Priezviská z krstných mien (2. časť). Tamže, č. 6, s. 352 – 362; 4. Priezviská podľa príbuzenských vzťahov. 5. Priezviská podľa spoločenského zaradenia. Tamže, 2006, roč. 40, č. 1, s. 30 – 35; 6. Priezviská podľa pôvodu. Tamže, č. 2, s. 90 – 97; 7. Priezviská podľa vlastností. Tamže, č. 3, s. 156 – 160; Priezviská podľa vlastností (2. časť). Tamže, č. 4, s. 216 – 221.

MAJTÁN, Milan: Slovník turzovských priezvisk. In: *Turzovské priezviská*. Zost. I. Gajdičiar. Turzovka, Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie, 2011, s. 75 – 211.

MAJTÁN, Milan: *Naše priezviská*. Bratislava, Veda, 2014. 196 s.

MAJTÁN, Milan: *Názvy obcí slovenskej republiky (vývin v rokoch 1773 – 1997)*. Bratislava, Veda, 1998. 600 s.

MOLDANOVÁ, Dobrava: *Naše příjmení*. Praha, Mladá fronta, 1983. 296 s.

ONDRUŠ, Šimon: *Odtajnené trezory slov*. 1. – 3. Martin, Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000 – 2004.

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1959 – 1968. (SSJ)

Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red I. Ripka. Bratislava, Veda, 1994 – 2006.

STANISLAV, Ján: *Slovenský juh v stredoveku*. 1. – 2. Martin, Matica slovenská, 1948.

SVETOŇ, Ján: *Slováci v Maďarsku*. Bratislava, Vedecká spoločnosť pre zahraničných Slovákov, 1942. 190 s.

VALENTOVÁ, Iveta: O priezvisku Karaba. In: *Kultúra slova*, 2014, roč. 48, č. 4, s. 202 – 207.

■ REZÜMÉ

A VANYARCI VEZETÉKNEVEK EREDETE

A tanulmány a szlovákok által alapított magyarországi Vanyarc község vezetékszeveinek problematikájával foglalkozik. A szerző a vanyarciak vezetékszeveinek lehetséges erdetét, névtani motivációját és jelentéstartalmát jellemzi. A bemutatott elemzés segítséget nyújthat további nyelvészeti, onomasztikai, de genealógiai, etnológiai és kulturológiai kutatásokhoz is, valamint szolgálhatja a szlovák hagyományok és a nyelv fejlesztését is a vegyes szlovák–magyar környezetben.

■ SUMMARY

THE ORIGIN OF SURNAMES OF THE INHABITANTS OF VANYARC

The study deals with problems of surnames in Hungarian village Vanyarc that was inhabited by the Slovaks. The author characterizes the possible origin, onymic motivation and meaning of surnames of inhabitants of Vanyarc. The analysis of surnames can serve to further linguistic, onomastic, as well as genealogical, ethnological and culturological research and help the boosting the Slovak traditions and language in mixed Slovakian–Hungarian environment.

ŽIVÉ (NEÚRADNÉ) MENÁ VO VEŇARCI

Miroslav Kazík

Obec Veňarec (po maďarsky Vanyarc) leží v južnom Novohrade v kopcovitom kraji Cserhátu, pozdĺž cesty vedúcej od Bercelu smerom na Szirák, na Kálló a Verseg, v kotline lemovanej kopcami (Manga, 1978, s. 5). Asi v polovici 16. storočia sa obec, ktorá v týchto miestach pôvodne stála, vyľudnila po prvých náporoch Turkov. V dobových dokumentoch sa toto miesto uvádza ako pustatina. Obec bola znovuosídlená na začiatku 18. storočia. Podľa J. Mangu (1978, s. 9) to bolo okolo r. 1711. V 1. polovici 18. storočia sem hŕfne prichádzali noví obyvatelia zo severných obcí stolice, ktoré obývali Slováci (c. d., s. 5). Podľa istých rukopisných dokumentov vrchnosti evanjelickej cirkvi augsburského vyznania vo Veňarci o dejinách cirkvi sa sem hneď po morovej epidémii prisťahovalo mnoho obyvateľov z rôznych majetkov, ako sú Bágyon, Ordas, Brusno, Nedelište, Tisovec, Lehota, Cerovo, Bagyin (Badín) a Poniky (čo podľa J. Siráckeho (1980, s. 235) svedčí o pôvode Veňarčanov z Hontianskej, Novohradskej, Zvolenskej a Gemerskej stolice) a o niekoľko rokov sa toto miesto tak zaľudnilo, že už v r. 1717 bol súpis ľudu a na obec vyrúbili povinné dane (c. d., s. 8). J. Sirácky (1971, s. 46) odvolávajúci sa na A. Petrova píše, že Vanyarc (Veňarec) bol údajne osídlený „Slovákmi z Horniakov“, a to z tej severozápadnej časti Novohradskej stolice, ktorá hraničí so Zvolenskou. Prvých osadníkov mal vraj dostať r. 1705 (c. d., s. 103), v súpise z r. 1715 obec chýba, r. 1717 sa spomína ako pustatina, r. 1720 ako kuriálna obec (c. d., s. 103). Obec patrila ku gutianskej evanjelickej cirkvi a osamostatnila sa v roku 1782. Obec nikdy nepatrila ku katolíckej cirkvi. V súčasnosti sa v obci nachádza evanjelický kostol, katolícka a baptistická modlitebňa.

Už v 2. polovici 20. storočia J. Manga (1978, s. 6) konštatoval, že Veňarec si svoj slovenský charakter uchoval v tej dobe už iba čiastočne a pravdepodobne už v 2. polovici 18. storočia mala obec početné obyvateľstvo maďarskej národnosti. V prílohe urbára sa podľa neho stretávame s poddanými, želiarmi, mená ktorých možno považovať aj za maďarské (napr. *Balázs, Béres, Bagos, Boros, Dudás, Kotzka, Molnár, Motsári, Sárkány, Varga, Veres*) (c. d., s. 6). V r. 1902 podľa Pavla Balogha v knihe *Národy v Maďarsku* bolo vo Veňarci asi 30 – 39 % maďarského obyvateľstva (Manga, 1978, s. 6). V r. 1782 mal Veňarec 909 obyvateľov. Podľa J. Siráckeho

(1971, s. 103; 1980, s. 36) sčítanie ľudu za Jozefa II. r. 1784 – 1787 vykazuje už 1054 obyvateľov, neskôr (uvádza rok 1180, čo je očividný preklep) je tu 1237 obyvateľov, z toho 837 (67,6 %) Slovákov (Sirácky, 1971, s. 103). J. Manga nadväzujúci na Czambelovu tézu o bilingvizme tvrdí, že Slováci, ktorí kolonizovali koncom 17. storočia a začiatkom 18. storočia Turkami spustošené novohradské lokality, boli bilingválni (Žiláková, 2010, s. 36).

V dobe výskumu J. Manga si starší ľudia pamätali, že na pravej strane cesty vedúcej k Sziráku a na Hlavnej ceste bývali len poddaní, v Tabáne miešane, na Dolnom konci (pozdĺž Kálovskej cesty) na Vršku (v okolí kostola) len želiari (Manga, 1978, s. 10).

V tomto príspevku si všimame mená osôb v neúradnom styku a do určitej miery v bilingválnom prostredí maďarskej obce Veňarec, ktorej veľkú časť tvoria Slováci. Pri analýze mien vychádzame z teórie V. Blanára (1978, 1983), podľa ktorého tzv. živé (ľudové, neúradné) mená môžu mať od jedného po niekoľko členov, ktoré sa nazývajú funkčné členy, lebo fungujú v komunikácii. Funkčné členy môžu byť: rodné (krstné) meno (K), priezvisko (P), individuálna charakteristika (CH), rodinné meno (RM), meno domu (MD) a apelatívny člen (A). Uvádzané príklady zapisujeme zjednodušenou fonetickou transkripciou, napr. uvádzame len mäkké i, pretože ypsilon sa nevyslovuje, zaznačuje sa aj prípadná mäkkosť spoluhlások a pod.

Mená ľudí sa rozlišujú podľa toho, či sa používajú v oficiálnom alebo neoficiálnom (neúradnom) styku. Úradnú pomenovaciu sústavu osôb na Slovensku tvoria dva členy – rodné (krstné) meno a priezvisko, a to práve v tomto poradí. Ustáleným, normovaným, a teda základným typom osobných mien používaných dnes v spisovnej slovenčine je typ, v ktorom priezvisko stojí za rodným menom (Bartko, 1977, s. 121) V Maďarsku tvorí úradnú pomenovaciu sústavu opačné poradie rodného (krstného) mena a priezviska ako na Slovensku. Poradie funkčných členov v úradnom pomenovaní možno označiť ako onymickú normu. Ako bude vidieť z nášho materiálu, ktorý sme získali terénnym výskumom, v tomto bilingválnom prostredí dochádza k narúšaniu onymickej normy. Nedomáha sa len k „prepínaniu kódu“, keď sa použije buď slovenské, alebo maďarské meno, ale slovenské mená sa prispôbujú maďarskej norme. Napr. maďarské poradie funkčných členov a maďarská podoba priezviska + slovenská hypokoristická podoba rodného (krstného) mena (*Ľudovik Zuzka*); maďarské poradie funkčných členov a slovenská podoba priezviska + slovenská hypokoristická podoba rodného (krstného) mena (*Ľudovik Zuzka*); u chlapca a muža maďarské poradie funkčných členov, priezvisko + slovenská hypokoristická podoba rodného (krstného) mena (*Kollár Lacko*, *Varga Jano*). Ojedinele sa vyskytujú mená, kde je zachované slovenské poradie funkčných členov a rodné (krstné) meno a priezvisko majú slovenské tvary (*Marka Heringová*). Pochopiteľne frekventované sú mená, ktoré majú maďarské

poradie funkčných členov a tieto členy majú aj maďarské tvary. Častejšie sa objavujú u žien (*Jančok Žužana*), menej u mužov (*Kalicka Jánoš*). Živé osobné mená majú bohatšie typy ako úradné pomenovanie a aj na Slovensku sú známe tzv. „obrátené“ modely (napr. P + K). I. Valentová (2009, s. 232) ich vznik a používanie vysvetľuje tým, že napr. priezvisko má väčšiu identifikačnú hodnotu ako krstné meno a pomenúvateľ ho uprednostní a dá na prvé miesto, čím sa osoba v komunikácii rýchlejšie identifikuje a dialóg sa zrýchli, zekonomizuje. No situácia v skúmanej maďarskej obci obývanej Slovákmi je špecifická a popri „prepínaní kódu“, keď sa striedajú maďarské a slovenské živé mená, dochádza i k narušaniu onymickej normy, čo sme sa pokúsili ilustrovať na vyššie uvedených príkladoch.

Ďalej sa zameriame na pomenovacie modely¹ (ďalej PM) v jednotlivých triedach (všímame si všetky po frekvenciu 4) a jednotlivé funkčné členy živých osobných mien vo Veňarci v triedach ženatých mužov, vydatých žien a slobodných osôb.

V triede ženatých mužov sú najčastejšie tieto pomenovacie modely:

1. Priezvisko, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Ľudíckí Jano*, PM: $P = RMD + \underline{K}$ (69).²
2. Priezvisko, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v maďarskej úradnej podobe, napr. *Kalicka Jánoš*, PM: $P = RMD + K$ (9).
3. Apelatívny člen, priezvisko, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *mlačíi Badin Pali*, PM: $A - P = RMD + \underline{K}$ (7).
4. Rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe a rodinné meno s antropobázou priezviska, napr. *Palo Jakušov*, PM: $\underline{K} + RM = P$ (6).
5. Rodinné meno s antropobázou priezviska a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Kollárov Šaňi*, *Poňikajó Ondriš*, *Poňikajó Andriš*, *Poňikajó Bandi*, *Kollárov Paji*, *Brhlíkov Miško*, PM: $RM = P + \underline{K}$ (6).
6. Priezvisko, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe a apelatívny člen, napr. *Badin Pali báči*, PM: $P = RMD + \underline{K} - A$ (6).

¹ Pomenovací model je vyabstrahovaná pomenovacia paradigma, ktorú tvoria onymické znaky s istou štruktúrou sémantických funkcií. Všeobecné zložky a pomenovacie princípy, ktoré utvárajú obsahovú a formálno-jazykovú stránku onymického znaku (bližšie p. napr. Blanár, 1996).

² Číslo v zátvorke určuje počet živých mien, ktoré majú rovnaký pomenovací model.

7. Rodinné meno s antropobázou mena domu a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Strnátka Jano*, PM: $RM1/2 = MD + \underline{K}$ (5).
8. Individuálna charakteristika (prezývka) podľa telesných a duševných vlastností, napr. *Ľemí*, PM: CHv (4).
9. Individuálna charakteristika (prezývka) podľa zamestnania, napr. *Busoš*, PM: CHz (4).
10. Rodinné meno podľa otca (nemá antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, ani s priezviskom), napr. *Čelár*, PM: RM1 (4).
11. Priezvisko, ktorého antropobáza sa nenachádza v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Varga Jano*, PM: $P + \underline{K}$ (4).

V triede vydatých žien medzi najfrekvencovanejšie modely patria:

1. Priezvisko podľa otca, ktorého antropobáza sa nenachádza v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Matóka Žuži*, *Beňo Mari*, *Tuškan Annuš*, *Čonka Teri*, *Táborski Žuži*, *Poňikaj Žuži*, *Apkó Žužka*, *Apkó Žuži*, *Apkó Zuzka*, *Ľedelicki Zuzka*, *Ľedelická Zuzka*, *Križan Marka*, *Ferik Marči*, *Karaba Anikó*, *Hrnčjar Mari*, *Hrnčjarová Marka*, *Kováč Ica*, *Kukučka Anuš*, *Pavko Mari*, *Pavková Marka*, *Litavski Eržiike*, *Ferik Mara*, *Ferik Marka*, *Hibski Terka*, *Hibski Teri*, PM: $P1 + \underline{K}$ (59).
2. Priezvisko podľa manžela, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Sloboňik Andi*, *Badšinová Marika*, *Badšinová Marka*, *Táborski Kati*, *Fehér Irénke*, *Kolár Mara*, *Kolár Marka*, PM: $P3 = RMD + \underline{K}$ (39).
3. Priezvisko podľa otca, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Ľedelicki Tündi*, *Benko Anuš*, *Benko Anuška*, *Pleva Žuži*, PM: $P1 = RMD + \underline{K}$ (23).
4. Rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa manžela, ktoré má antropobázu zhodnú s priezviskom, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Chrtanova Julča*, *Poňikajova Terka*, *Poňikajova Teri*, *Ľedelických Anka*, *Ľedelických Anča*, PM: $RM3 = P + \underline{K}$ (18).
5. Rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca (nemá antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, ani s priezviskom) a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Jánošova Anka*, *Kosecová Marka*, PM: $RM1 + \underline{K}$ (12).
6. Priezvisko podľa manžela, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe a apelatívny člen, napr. *Hudec Anuš néni*, *Ľedelicki Marika néni*, PM: $P3 = RMD + \underline{K} - A$ (10).

7. Rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s priezviskom, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Čelovskova Veruš*, PM: $RM1 = P + \underline{K}$ (8).
8. Rodinné meno podľa manžela (nemá antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, ani s priezviskom), napr. *Šimák, Fábrová, Fábrička*, PM: $RM3$ (7).
9. Rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa manžela, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Borgujova Anka*, PM: $RM3 = MD + \underline{K}$ (6).
10. Priezvisko podľa otca s nárečovou podobou s nárečovou príponou -ova (meno rodiny ako samostatné pomenovanie rodiny má inú antropobázu) a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Karabova Anča, Apkova Anka, Apkova Anča, Čerpáková Marka*, PM: $\underline{P1} + \underline{K}$ (6).
11. Priezvisko podľa manžela, ktorého antropobáza je i v mene domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Siráckiné Kati, Kolár Mari, Kolárne Mari, Čampa Terka, Čampa Teri*, PM: $P3 = MD + \underline{K}$ (6).
12. Rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa otca (nemá antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, ani s priezviskom), napr. *Borguja, Šjarfír, Šjarfírka, Šjarfírova*, PM: $RM1$ (5).
13. Rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe a rodinné meno s príbuzenskou motiváciou podľa manžela, ktoré má antropobázu zhodnú s priezviskom, napr. *Anča Kolárova, Anča Láskova, Anka Brhlíkova*, PM: $\underline{K} + RM3 = P$ (5).
14. Priezvisko s príbuzenskou motiváciou podľa otca, ktorého antropobáza nie je i v mene rodiny a ani v mene domu, a rodné (krstné) meno v maďarskej úradnej podobe, napr. *Jančok Žužana, Kukučka Anna*, PM: $P1 + K$ (5).
15. Rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe a priezvisko podľa manžela, ktorého antropobáza je i v mene rodiny a v mene domu, napr. *Marka Badřinová, Marka Heringová*, PM: $\underline{K} + P3 = RMD$ (4).

V triede slobodných osôb vo Veňarci dominujú tieto modely:

1. Priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Kukučka Beti, Kukučka Dori, Kukučka Dorka, Chrtán Bandi, Chrtán Banduš, Tomáš Žuži, Šujan Ati, Šujan Reni, Mlinko Šebi, Mlinko Nándi, Hodbabni Andriš, Hodbabni Ondriš, Hodbabni Bandi, Hodbabni Janko, Hodbabni Janči, Mlinárček Žužika*, PM: $P1 = RMD + \underline{K}$ (57).
2. Priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu, a rodné (krstné) meno v maďarskej úradnej podobe, napr. *Chrtán Dávid, Pavko Žolt, Čelovski Enikő, Čelovski Gergő, Láska János, Pleva*

Petra, Hering Péter, Čonka Bálint, Blahuta Hunor, Poňikaj Ester, PM: $P1 = RMD + K$ (24).

3. Priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Sabó Marti, Sabó Mártika, Sabó Agi, Sabó Ágika, Sabó Esterke*, PM: $P1 = RM + \underline{K}$ (5).
4. Priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *Kollár Laci, Kollár Lacika, Kollár Lacko, Berceli Žolti, Budaj Lacika*, PM: $P1 = MD + \underline{K}$ (5).
5. Apelatívny člen, priezvisko podľa otca, ktoré má antropobázu zhodnú s antropobázou mena rodiny a mena domu, a rodné (krstné) meno v domáckej (hypokoristickej) podobe, napr. *malá Kukučka Kati, mladí Šujan Janika, malí Rác Pišta, mladí Križanik Miki*, PM: $A - P1 = RMD + \underline{K}$ (4).

Rodné (krstné) meno sa objavuje ako živé osobné meno samostatne, ak je v obci ojedinelé, výnimočné (*Čila* /Csizmár Csilla/) alebo je taká jeho domácka, nárečová alebo inak modifikovaná podoba, prípadne sa touto podobou označuje len jedna osoba v lokalite (*Andor, Ičko* /muži/, *Tečuka, Juci* /ženy/, *Marcika* /slobodný chlapec Márton). Stretávame sa i s prípadom, keď domácka podoba rodného (krstného) mena prechádza na meno domu (*Juliška*, meno domu je okrem iných aj *G Juliški, U Juliški, Jucibáz*).

Podoba rodného mena otca môže byť východiskom na utvorenie živého osobného mena dcéry (*Iči* /v triede vydatých žien osoby Apkó Anna/). Osoba môže byť pomenovaná aj živým menom, ktorého východiskom je podoba rodného mena starej matky (*Mici* /v triede ženatých mužov Jónas Endre/, ale okrem toho aj *Mici Bandi, Mici Endre*, kde je spojenie podoby rodného mena po starej matke (zvanéj *Mici néni*) a podoby rodného mena pomenovaného). Podoba rodného mena starej matky *Mici* prechádza aj na meno rodiny (*Micouci*) a meno domu (*Do Micich, U Micich*).

V dvojčlenných živých menách sme sa v triede vydatých žien v jednom prípade stretli s použitím krstného mena (presnejšie jeho hypokoristickej podoby) otca a krstného mena pomenovanej (*Náci Terka*), pretože „*apóka*” (otec) mal úradné rodné meno Ignác.

Rodné (krstné) meno sa vyskytuje častejšie v spojení s iným členom pomenovania, najčastejšie v dvojici, a to s priezviskom u ženatých mužov a slobodných osôb, s priezviskom a rodinným menom u vydatých žien. U ženatých mužov a slobodných osôb až na zopár prípadov priezvisko stojí pred rodným (krstným) menom, ako je to v maďarskej pomenovacej sústave. U vydatých žien sme pri terénnom výskume zistili viac živých mien, keď je na prvom mieste rodné (krstné)

meno a na druhom priezvisko, prevláda však opačné poradie, čo je dôsledkom vplyvu maďarského pomenovacieho systému. Vo Veňarci patrí krstné meno medzi najčastejšie členy živých osobných mien.

Samostatne stojace priezvisko, o ktorom rovnako možno povedať, že sa tak objavuje v živom (ľudovom, neoficiálnom) pomenovaní vtedy, ak je v obci zriedkavé alebo sa tak pomenúva len jedna osoba, sme pri výskume vo Veňarci zachytili len v triede vydatých žien. Tri prípady boli také, že ženy pomenovali priezviskom otca s nárečovým prechýľovacím sufixom *-ka* a toto priezvisko sa nevyskytovalo v mene rodiny a v mene domu (*Samporka*, *Zemenka*, *Kurucka* /P1/), a v dvoch prípadoch išlo o pomenovanie priezviskom podľa manžela a antropobáza priezviska bola aj v mene domu (*Pavková*, *Bokáné* /P3 = MD/). Prvé živé osobné meno má slovenskú podobu s prechýľovacou príponou *-ová* a druhé maďarskú podobu s maďarskou prechýľovacou príponou *-né*, ktorou sa tvoria v maďarčine mená manželiek. Najčastejšie priezvisko vystupuje s rodným (krstným) menom.

V dvojčlenných živých osobných menách sa okrem rodného (krstného) mena priezvisko spája s apelatívnym členom (trieda ženatých mužov *Fehér őci* /P = RMD + A/, trieda vydatých žien *Pafko néni* /P3 = MD + A/, *Apková naša* (= néni) /P3 = RMD – A/), individuálnou charakteristikou podľa zamestnania (trieda ženatých mužov *Kochňiar Tuškan* /CHz + P = RMD/, *Doktor Sabó* /CHz/MD + P = RM/, *Sabó Doktorúl* /P = RM + CHz/MD/) a rodinným menom (trieda ženatých mužov *Ten Tuškan čo bol* (?) *Kosec* /P = RMD + RM/, trieda vydatých žien *Fábri Osačova* /RM1? + P3/, *Meliška Kurucka* /RM3 = P + P1/).

Vydaté ženy pomenované priezviskom sa vo Veňarci pomenovávajú priezviskom podľa otca, podľa manžela a zriedka priezviskom podľa matky.

Ženatí muži sú priezviskom podľa matky pomenovaní častejšie: *Meliš János* *Apko* /P = RMD + K + P11/ (Melis János), *Kukučka Laci Chrtánovej Anki sin* /P = RMD + K + (P1 + K)11 + A/, *Kukučka Laci čo je mama Chrtán Anuš* /P = RMD + K + A + (P1 + K)11/ (Kukucska László), *Férik Pali Beňo Rozi nénijé* /P = RMD + K + (P1 + K – A)11 + A/, *Férik Pali Beňo Rozi néni fiá* /P = RMD + K + (P1 + K – A)11 + A/. Aj osoba so živým menom *Slovákov Janko* je pomenovaná podľa matkinho priezviska za slobodna, ale má tvar privlastňovacieho adjektíva mužského rodu, takže ho možno považovať za priezvisko podľa starého otca. Priezviskom podľa starej mamy je pomenovaná osoba so živým menom *Pap Jani* (stará mať bola Papová) /P44 + K/ a priezviskom podľa svokry osoba s menom *Poňikajo(vej?) Zsuki zatko* / (P1 + K)55 + A/.

Slobodné deti sú okrem priezvisk podľa otca niekoľkými spôsobmi pomenované aj priezviskom podľa matky: *Nedelicki Tündi lána* / (P1 = RMD + K)11 + A/, *Nedelicki Tündi d'jóvka* / (P1 = RMD + K)11 + A/, *Dorina Ferik Žuži lána* /K + (P3 + K)11 + A/, *Rüc Zoli (Kukučka Agi fia)* /P1 = RMD + K + 0(P1 = MD + K)11 + A/.

Svoje zastúpenie v živom pomenovaní majú aj individuálne charakteristiky.

Individuálne charakteristiky podľa duševných a telesných vlastností sme zistili len v triede ženatých mužov: *Nemí, Hluchí nemí, Tačkó* (je malý ako malý pes), *Paklinč* kullancs, kliešť, má malú hlavu a je veľký chlap) /CHv/, *Cukroš Mariš fia* (mama mala cukrovku) /(CHv + K)11 + A/.

Individuálne charakteristiky podľa zamestnania sú najpočetnejšie z individuálnych charakteristík, objavujú sa názvy výrazných povolání. V triede ženatých mužov: *Busoš* (jazdí na autobuse, „na koči“), *Richtár, Polgármešter* (starosta), *Vizeš* (vodár) /CHz/, *pán Doktor* /A – CHz/MD/, *Mehís Laci* (méhész, včelár) /CHz + K/, *Vizeš Andriš* /CHz + K/, *Rendőr Šándor* (policajt) /CHz/MD + K/, *Rendőr Šaňi* /CHz/MD + K/, *Kochňiar Tuškan* /CHz + P = RMD/, *Doktor Sabó* /CHz/MD + P = RM/, *Sabó Doktorúl* /P = RM + CHz/MD/, *Kochňiar Jano báči* /CHz + K – A/, *Bačkai Laci Ivegeš* (maď. üveges = sklenár) /P = RMD + K + CHz/, *Kováč Laci (Mehís)* /P = RMD + K + 0CHz/, *Táborski Jánoš Uvegeš* (sklenár) /P = RMD + K + CHz/MD/, *Sabó Šándor Rendőr* /P = RMD + K + CHz/MD/. Zamestnanie otca motivovalo vznik živých mien *Útkapaló* (cestár) /CHz1/, *Ferik Laci Muziš* (otec bol dirigent) /P = RMD + K + CHz1/, zamestnanie matky meno *Kukučka Laci, čo je mama Kochňiarova* /P = RMD + K + A + CHz3/11/, zamestnanie brata meno *Diňeš Laci* /CHz7 + K/ a zamestnanie otcovho brata meno *Diňeš Laci fia* /(CHz7 + K)1 + A/. Za osobitnú zmienku stojí živé meno *Kováč Jánoš*, ktorého nositeľom je osoba s úradným menom Kovács János, teda nositeľ priezviska Kováč, no zároveň táto osoba vykonáva povolanie kováča. V živých menách v triede vydatých žien individuálna charakteristika podľa zamestnania tiež nachádza bohaté uplatnenie: *Asistenš pri Doktorovi, Pinstároš* (počíta peniaze v kostole) /CHz/, *Igazgatóné* (učiteľka, riaditeľka), *Učiteľka* /CHz/MD/, *Marči Poštáš* /K + CHz/, *Ovo néni* (pracuje v materskej škole, „v dachove“ vo Veňarci) /CHz + A/, *Poštáš Irén* /CHz + K/, *Poštáš Anuš, Poštáš Irénke* /CHz + K/, *Mlinko Marika Bódoš* (pracovala v obchode) /P1 + K + CHz/, *Bódoš Litavskova (Beži néni)* /CHz + RM3 = P + 0(K – A)/, *Litavski Beži néni (čo bola Bódoš)* (pracovala v obchode) /P3 = RMD + K – A + 0CHz/. Podľa otca vzniklo živé meno *Harangozó* (otec bol zvonár) /CHz1/, podľa manžela *Rendőrovi žena, Doktorova žena* /CHz3 + A/, *Kochňiarova žena* /(CHz/MD)3 + A/, *Rendőr Žuži, Diňeš Ica* /CHz3 + K/, *Márta Doktorovi žena* /K + CHz3 + A/, *Márti Doktorovi žena* /K + CHz3 + A/, podľa manželovho brata *Diňeš Mari* /CHzbrat/3 + K/.

Individuálne charakteristiky podľa pôvodu a bydliska sú vo Veňarci zriedkavé, zachytili sme ich len v triede vydatých žien. Ide o pomenovanie etnonymom (*Cigánka*) alebo podľa polohy (*Alsó – Vrchňít, Felső – Spoňňít*): *Ágnes Cigánka* /K + CHp/, *Ági Cigánka* /K/MD+ CHp/, *Cigánka (Kulikovho Ondrišovho žena)* /CHp + 0[(RM = P + K)3 + A]/, *Alsó Čáňi Terka néni* /CH + P3 = RMD + K – A/, *Felső*

Čáni Terka néni /CH + P3 = RMD + K – A/. Pri živom pomenovaní informatorka uviedla maďarské podoby s *alsó* a *fólsé* a len pri vysvetlení uviedla slovenské „vrchní“, „spoňní“, čo je jedným z prejavov, že v živom pomenovaní je väčší sklon používať maďarské podoby a formy.

Individuálne charakteristiky s inou alebo nejasnou motiváciou a zároveň bez príbuzenskej motivácie, teda priame, možno nájsť v materiáli z terénneho výskumu z Veňarca len v triede ženatých mužov: *Muňiék, Pepi, Skero* /CHn/, *Čísi* /CHn/MD/, *Pampo, Muňi* /CHn/RMD/, *Skero Pišta* /CHn + K/, *Čísi Jano* /CHn/MD + K/, *Sloboník Jánoš Muňi* /P = RMD + K + CHn/. S príbuzenskou motiváciou sú vo všetkých triedach. V triede ženatých mužov sú individuálne charakteristiky s inou alebo nejasnou motiváciou s príbuzenskou motiváciou podľa otca (*Kruták* /CHn1/, *Muňimu chlapec, Muňiho sin* /CHn1 + A/) a podľa svokra (*Muňimu zaťko* /CHn5 + A/), v triede vydatých žien s príbuzenskou motiváciou podľa otca (*Muňi Edit* /CHn1 + K/, *Muňi Edita* /CHn1 + <K>/), podľa manžela (*Muňi Mari, Pampo Agi, Kakaš Žuži* /CHn3 + K/, *Muňiho čo mu je chlapec tomu žena* /CHn1 + A)3 + A/, *Chrtán Agi Pampo* /P3 = RM + K + CHn3/) a podľa svokra (*Muňiho nievesta* /CHn5 + A/). V triede slobodných osôb funguje len jediná individuálna charakteristika, a to individuálna charakteristika s inou alebo nejasnou motiváciou podľa otca – *Skerov sin* /CHn1 + A/.

V obci je i prezývka z priezviska – *Siri* z priezviska Sziráczki v triede vydatých žien.

Rodinné mená ako súčasť živých osobných mien jednotlivcov vo Veňarci sú také, ktoré majú antropobázu zhodnú s priezviskom (RM = P) a ktoré majú antropobázu zhodnú s menom domu (RM = MD). Ojedinele fungujú i také rodinné mená, ktoré nemajú antropobázu zhodnú s antropobázou priezviska a ani mena domu (RM). Nižšie uvedieme niektoré príklady živých osobných mien s funkčným členom rodinné meno, ktoré sme zistili terénnym výskumom. Príbuzenská motivácia je doložená podľa otca (vyjadrený indexom 1), matky (index 11), manžela (index 3), manželky (index 33), starého otca (index 4), svokra (index 5), brata (7):

- v triede ženatých mužov: *Borguja* /RM = MD/, *Čelár, Chamuja, Janulík, Pinči* /RM1/, *Slovák, Jórinc* /RM33/, *Jano Borgujó, Janko Borgujó* /K + RM = MD/, *Palo Jakušov, Miško Brhlikov, Jano Hudecov, Janko Heringov, Dani Chrtánov, Jano Saskich* /K + RM = P/, *Mišo Papov* /K + *RM33 = MD/, *Pap Jánoš, Strnátko Jánoš* /RM = MD + K/, *Strnátko Jano, Strnátko Janko, Pap Jano, Pap Janko, Kukaj Paló* /RM = MD + K/, *Čampóv Čaba, Čampó Čaba* /*RM = P + K/, *Kollárov Šaňi, Poňikajó Ondriš, Poňikajó Andriš, Poňikajó Bandi, Kollárov Paji, Brhlikov Miško* /RM = P + K/, *Čelárov sin* /RM1 + A/, *Saskich zaťko* /RM5 = P + A/, *Palko Mindárov Mlinárčekov, Pavko Mindárov Mlinárčekov* /K + *RM = MD + RM = P/, *Kosecov Jani báči, Kosec Jani báči* /RM + K – A/,

- Berceli Janči Šjarfír* /P = MD + K + RM33/, *Mišo Kočišov Chamulovej Anči sin* /K + P + (RM1 + K)11 + A/, *Mišo Kočišov Anči Chamulovej sin* /K + P + (K + RM1)11 + A/;
- v triede vydatých žien: *Borguja, Huckó, Šjarfír, Šjarfírova, Šjarfírka* /RM1/, *Šimák, Fábrová, Fábrička, Girgicka, Girgicová* /RM3/, *Kukaj, Čerpáčka* /RM3 = MD/, *Benkóka, Meliška* /RM3 = P/, *Čampóka* /*RM3 = P/, *Hajdúčka* /RM3 = P : MD/, *Marka Jantošova, Marka Citri, Zuza Bočich* /K + RM1/, *Marka Papová* /K + RM1 = MD/, *Anka Čerpáková, Marka Saskich* /K + RM1 = P/, *Anča Fábri* /K + RM3/, *Klára Micich* /K + RM3 = MD/, *Anča Kolárova, Marka Heringova, Marka Kollárova, Anča Láskova, Anka Brhlíkova* /K + RM3 = P/, *Anka Jesienková* /K + RM4/, *Kukaj džóuka* /RM1 = MD + A/, *Podbrezní Anna, Pilikova Zuzana, Janulikova Anna* /RM1 + K/, *Božík Mari, Elefantova Jucika, Jánošova Anka, Fábri Žuži, Fábri Zuska, Jantošova Mara, Citri Marka, Kosecová Marka, Šuló Juliš* /RM1 + K/, *Kollárova Kati, Kollárova Katka, Feríkova Zuska, Feríkova Žuži* /RM1 = P + K/, *Bočich Zuska, Šulóva Juliška* /RM11 + K/, *Fábri Mancí, Núl Mari, Bikich Zuska* /RM3 + K/, *Borgujova Anka, Borgujova Anča, Boldi Róži, Boldiné Róži, Papova Anka, Papova Anča* /RM3 = MD + K/, *Mindárova Marka* /*RM3 = MD + K/, *Chrtánova Zuzana* /RM3 = P + K/, *Poňikajova Terka, Poňikajova Teri, Kollárka Marka, Kollárova Marka, Nedelických Anka, Nedelických Anča* /RM3 = P + K/, *Ičich Mara* /RM7 = K + K/, *(mladá) Šuló Juliška* /0A – RM11 + K/;
 - v triede slobodných osôb: *Lacika Šimák* /K + RM1/, *Janko Láskov, Žolti Kollárovo* /K + RM1 = P/, *Micich dievka* /RM4 = MD – A/, *Micich Žužika, Mici Žuži* /RM4 = MD + K/, *Fehírova Edit, Heringov Péter* /RM1 = P + K/, *Fehírov Boti, Heringov Peti, Heringova Oršika* /RM1 = P + K/, *Saskich deti, Saskich dťóuca, Saskich chlapec* /RM11 = P + A/, *Pustaich Bea, Pustaich Jóži* /*RM1 = P + K/, *Saskich Bea, Saskich Jóži* /RM11 = P + K/, *Micich vnúčok (Dávid), Micich vnúčok (Tamáš)* /RM4 = MD – A + 0K/, *Mlinárčekova Palova džóuka* /(RM = P + K)1 + A/.

Člen živého osobného mena meno domu je veľmi zriedkavý a máme ho z Veňarca doložený raz v triede vydatých žien u matky – vdovy (*Anča od Karabov* /K + MD1 = P/, pochádzala od Karabov) a v dvoch živých menách jednej slobodnej osoby ([Ten] *čo je u Čonkó* /MD[1] = P/, *Kristofer Berki čo je u Čonkó* /K + P1 + MD[1] = P/).

Apelatívny člen 1. odlišuje generácie (*mladí – starí...*), 2. vyjadruje príbuzenský vzťah (*sin, fia, céra, láňa...*) alebo 3. je oslovením, titulom (*pán, pani, báči, néni...*), napr.:

1. *malí Andor* /A – K/, *mladčí Badin* /A – P = RMD/, *starí Fehír Atila* /A – P = RMD + K/, *mlaččí Badin Pali*, *starí Šujan Jani*, *starí Šujan Janika*, *starí Šujan Janko*, *velký Rác Pišta*, *starí Hodbabni Jani*, *starí Križanik Miki* /A – P = RMD + K/, (*mladá Šúlo Juliška* /0A – RM11 + K/, (*stará Čikóš Juliška* /0A – P3 = <RMD> + K/, *stará Kukučka Kati* /A – P3 = RMD + K/, *mladí Fehír Atila* /A – P1 = RMD + K/, *malá Kukučka Kati*, *mladí Šujan Janika*, *malí Rác Pišta*, *mladí Križanik Miki* /A – P1 = RMD + K/, *Kukučka Laci mladí* /P1 = RMD + K – A/,
2. *Muňimu chlapec*, *Muňiho sin* /CHn1 + A/, *Čelárov sin* /RM1 + A/, *Kukučka Laci*, *čo je mama Kochňiarova* /P = RMD + K + A + CHz3/11/, *Muňimu zatko* /CHn5 + A/, *Saskich zatko* /RM5 = P + A/, *Ponikajo(vej?) Zuski zatko* /(P1 + K)55 + A/, *Fehír Öči* /P = RMD + A/, *Fehír Miši Öči* /P = RMD + K + A/, *Cukroš Mariš fia* /(CHv + K)11 + A/, *Diňeš Laci fia* /(CHz7 + K)1 + A/, *Andorovi felešige* /K3 + A/, *Rendőrovi žena*, *Doktorova žena* /CHz3 + A/, *Kochňiarova žena* /(CHz/MD)3 + A/, *Márta Doktorovi žena* /K + CHz3 + A/, *Márti Doktorovi žena* /K + CHz3 + A/, *Muňiho čo mu je chlapec tomu žena* /(CHn1 + A)3 + A/, *Kulíkovho Bandiho žena*, *Kulik Bandi felešige*, *Sabó Zoliho žena* /(P = RMD + K)3 + A/, *Muňiho nevesta* /CHn5 + A/, *Slobonníkovvej Zuski nevesta* /(P1 + K)55 + A/, *Kukaj džóuka* /RM1 = MD + A/, *Ferik Palijé* /(RM? + K)1 + A/, *Magdi Benke Mišijé* /K + (P = RMD + K : MD)3 + A/, *Badinová Marka za mužom* /P3 = RMD + K + A3/, *Skerov sin* /CHn1 + A/, *Micich dievka* /RM4 = MD – A/, *Saskich deti*, *Saskich dťóuča*, *Saskich chlapec* /RM11 = P + A/, *Mlinárčekova Palova dťóuka* /(RM = P + K)1 + A/, *Nedelicki Tündi džóuka*, *Nedelicki Tündi láňa* /(P1 = RMD + K)11 + A/, *Dorina Ferik Žuži láňa* /K + (P3 + K)11 + A/, *Fehír Miši Öči fia* /(P = RMD + K + A)1 + A/, *Rüc Zoli (Kukučka Agi fia)* /P1 = RMD + K + 0(P1 = MD + K)11 + A/, *Micich vnúčok (Dávid)*, *Micich vnúčok (Tamáš)* /RM4 = MD – A + 0K/,
3. *pán Doktor* /A – CHz/MD/, *Kochňiar Jano báči* /CHz + K – A/, *Kosecov Jani báči*, *Kosec Jani báči* /RM + K – A/, *Badin Pali báči*, *Tomáš Pali báči*, *Čomor Jóži báči*, *Hudec Jani báči*, *Tuškan Jani báči*, *Ferik Pali báči* /P = RMD + K – A/, *Lenke néni* /K – A/, *Lenke mama* /K – A/, *Ovo néni* /CHz + A/, *Pafko néni* /P3 = MD + A/, *Apková ňaña (= néni)* /P3 = RMD – A/, *Šinko Mari néni*, *Šinko Marika néni* /P1 + K – A/, *Sebenskova Mari néni* /RM1 = P + K – A/, *Osaci Anuš néni*, *Slobonik Mancí néni*, *Sarvaš Erži néni* /P3 + K – A/, *Anna Koremka (ňaña Anča)* /K + RM3 = P + 0(A – K)/.

Pri apelatívnom člene sa nepoužívajú slovenské apelatíva *ujo*, *teta*, ale *báči*, *néni*.

V triede ženatých mužov sú menami partneriek motivované živé mená *Slovák*, *Jórinč* /RM33/, *Mišo Papov* /K + *RM33 = MD/, *Berceli Janči Šjarfír* /P = MD +

K + RM33/, objavujú sa i mená podľa matiek, svokrov a svokry, starej matky a jedno živé meno motivované individuálnou charakteristikou brata (*Diňeš Laci*).

Vydaté ženy sa najviac pomenúvajú podľa manželov a otcov. Zopár živých mien je motivovaných menom matky. Jedenkrát sa objavujú živé mená s príbuzenskou motiváciou podľa svokra, svokry a brata: *Muňiho nevesta* /CHn5 + A/, *Slobonníkovej Zuski nevesta* /(P1 + K)55 + A/, *Ičich Mara* /RM7 = K + K/.

Slobodné osoby sa pomenúvajú predovšetkým podľa otca (pár mien aj podľa nevlastného otca), relatívne časté je pomenovanie podľa matiek a vyskytuje sa i zopár prípadov mien podľa starých rodičov (starého otca).

Vo Veňarci prevládajú dvojčlenné živé osobné mená, ale vyskytujú sa i viacčlenné, najviac však šesťčlenné, a to len v triede ženatých mužov (*Férik Pali Beňo Rozi néni fia*).

Pri pomenovaní rodiny sme zistili prípony *-óci* (*Feríkóci*) a *-ouci* (*Feríkouci*), jeden informátor³ uvádzal rodinné mená s príponou *-ovie*. Mená rodín pri priezviskách s adjektívnou podobou majú rovnaký tvar ako mužské priezvisko alebo sa tvoria vyššie uvedeným spôsobom (napr. *Táborszki*, RM: *Táborski*, *Táborskóci*; *Nedeliczki*, RM: *Ľedeličtí*, *Ľedeličkóci*). (Pozn. priezvisko *Nedeliczki* má v živom pomenovaní podoby s tvrdou i mäkkou výslovnosťou, čiže *Nedelicki* i *Ľedeličtí*.)

K určitým priezviskám sa vo Veňarci viazali dedičné prezývky, napr.: *Ferik* – *Čelár*, *Fábri*, *Kukaj*, *Podrezni*, *Poriadni*, *Vrchňtí*, *Spoňňtí*; *Tužkan* – *Kosec*, *Vrchňtí*, *Spoňňtí*; *Hudec* – *Škareda*, *Hucko*, *Drúk*, *Kirgic* (boli vraj čierni ako *Kirgizi*); *Apko* – *Burkuš*, *Kanči*, *Biki*, *Elefant*, *Kraviar*; *Hodbabni* – *Majdán*, *Šlajfír*.

Pri mene domu ako samostatnom pomenovaní gazdovstva sa najčastejšie používa predložka *do*, ktorá označuje smer, a predložka *u*, ktorá označuje miesto. Prípony sú rovnaké: *-ó* (*Do Badinó*), *-ou* (*Do Badinou*), pri adjektívnych podobách *-ich* (*Do/U Táborskich*). Podoba mena domu je i v ľudovej piesni z obce (*...stratiu si ho u Grivaldó na bále*.)

Výskumom sme zistili, že najstaršia generácia (80, 90-roční) používa slovenské neúradné mená – slovenské domáce podoby rodných (krstných) mien a ženské priezviská prechýľuje pomocou prípon *-ova*, *-ová*, *-ka*. Model K + P (rodné /krstné/ meno a priezvisko) má však často obrátené poradie, čiže P + K (*Sirácki Jano*, *Sirácki Janko*). Predovšetkým u tejto generácie vidieť v živých menách slovenské vplyvy, resp. slovenský spôsob živého pomenúvania: *Šinkova Anča* /P1 + K/, *Hajdúčka* /RM3 = P, resp. P3 – rodinné meno podľa manžela s antropobázou priezviska, resp. priezvisko podľa manžela s príponou *-ka*, meno rodiny ako samostatné pomenovanie rodiny má iný základ/. Používa sa aj slovotvorný

³ Informátor bol bývalý učiteľ slovenčiny v obci.

typ s posesívnou príponou *-ov, -ova* (*Janko Láskov* – slobodný, *Brhlíkov Miško*, *Miško Brhlíkov* – ženatý).

Generácia mladších (ak aj hovoria po slovensky) uprednostňuje maďarské podoby. Ak je pomenovaná osoba Maďar alebo pomenovaná osoba nevie po slovensky, pomenúvajú ju zväčša maďarskou podobou. Pri opisných živých menách už generácia 60-ročných zriedka používa slovenské tvary, väčšinou len maďarské.

Zo socioonomastického (resp. socioantroponomastického) hľadiska je potrebné konštatovať, že dôležitú úlohu pri používaní živých mien zohráva faktor ekonomický. Stredná a mladšia generácia, ktorá odchádza za prácou inde, už nepoužíva slovenský jazyk a ani nepozná živé mená. Šesťdesiatroční už hovoria po slovensky málo, mladá a najmladšia generácia nehovorí po slovensky takmer vôbec a nepoužíva slovenské podoby mien. Dôležitú úlohu zohráva i národnosť a etnické povedomie. Z prehľadu pomenovacích modelov u vydatých žien vyplýva, že ženy sa vo Veňarci častejšie pomenúvajú podľa otca než podľa manžela.

Neúradná antroponymická sústava vo Veňarci je aj u najstaršej generácie silne poznačená bilingválnym prostredím.

■ LITERATÚRA

- BARTKO, Ladislav: Ján Novák i Novák Ján? In: *Kultúra slova*, 11, 1977, č. 4, s. 119 – 121.
- BLANÁR, Vincent: *Teória vlastného mena*. Bratislava, Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1996. 251 s.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: *Živé osobné mená na strednom Slovensku (1. diel). Designácia osobného mena*. Bratislava, SPN, 1978. 413 s.
- BLANÁR, Vincent – MATEJČÍK, Ján: *Živé osobné mená na strednom Slovensku (2. diel). Distribúcia obsahových modelov*. Martin, Osveta, 1983. 647 s.
- CHRENKOVÁ, Edita – TANKÓ, Ladislav: *Maďarsko-slovenský a slovensko maďarský slovník*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 425.
- MANGA, János: *Z minulosti Veňarcu*. Budapešť, Vydavateľstvo učebníc (Tankönyvkiadó), 1978. 203 s.
- SIRÁCKY, Ján: *Stákovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. 2. vyd. Martin, Matica slovenská, 1971. 304 s.
- SIRÁCKY, Ján a kol.: *Slováci vo svete I*. Martin, Matica slovenská, 1980. 304 s.
- VALENTOVÁ, Iveta: *Živé osobné mená v hornonitrianskej oblasti*. Jazykovedné štúdie. 27. Bratislava, Veda, 2009. 254 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Vplyv uhorského, resp. maďarského prostredia na jazykovedné dielo Sama Czambela. In: *Jazykovedné dielo Sama Czambela*. Red. M. Žiláková. Budapest, Balassi Kiadó, 2010, s. 31 – 38.

■ REZÜMÉ

AZ ÉLŐ (NEM HIVATALOS) NEVEK VANYARCON

A magyarországi Vanyarc község Nógrád megye déli részén található. Szlovák kisebbség is lakja. A legidősebb generáció (80–90 évesek) használja az élő (nem hivatalos) neveket. A fiatalabbak (ha beszélnek is szlovák nyelven) előnyben részesítik a nevek magyar megfelelőit. Ha a megnevezett személy magyar származású, vagy nem beszél a szlovák nyelvet, többnyire a magyar alakkal nevezik meg. Az elnevezések során általában nem tartják be a névtani normákat. Az élő nevek használata során a gazdasági tényezők játszanak szerepet. A középgeneráció és a fiatalabbak, akik máshol dolgoznak, már nem használja a nevek szlovák változatát, és nem is ismerik az élő neveket. A hatvanévesek már keveset beszélnek szlovákul, a fiatal és a legfiatalabb korosztály szinte soha nem beszél a szlovák nyelvet és nem használja a szlovák alakját. Fontos szerepet játszik a nemzetiség és az etnikai tudat. A férjezett nők elnevezési modelljeinek áttekintéséből az derül ki, hogy Vanyarcon a nőket gyakrabban azonosítják az apjuk, mint a férjük után. Vanyarcon a nem hivatalos névtani rendszert a kétnyelvű környezet determinálja.

■ SUMMARY

THE LIVING (UNOFFICIAL) NAMES IN VANYARC

The village Vanyarc is located in southern Novohrad in Hungary. There is Slovak minority. The oldest generation (80, 90-years old persons) uses unofficially Slovak names. Younger generation (even if they speak Slovak) favors the Hungarian forms. If a named person is Hungarian or a named person does not speak Slovak, he/she is named mostly by Hungarian form. In the naming occurs contravention of onymic norms. An important role in the use of living names plays an economic factor. Middle and younger generation is leaving from the village for work, is not using Slovak language, does not know the living names. 60 years old persons already speak a little Slovak, young and the youngest generation does not speak Slovak, does not use Slovak naming. An important role plays also nationality and ethnic awareness. A review of naming models for married women shows that women in Vanyarc are often named according to the fathers than according to the husbands. The unofficial anthroponymical system in Vanyarc is marked by a bilingual environment.

SÚČASNÁ SLOVENSKÁ JAZYKOVÁ SITUÁCIA VO VEŇARCI

Renáta Ondrejková

Obec Veňarec (Vanyarc) leží na južnom okraji pohoria Čerhát, na rozhraní Novohradskej a Peštianskej župy. Žije v nej 1 333 obyvateľov – Slovákov (189), Maďarov (990) a Rómov (141). Počet obyvateľov Novohradskej župy v čase prvého sčítania obyvateľov v roku 1870 bol 125 000. Tento počet v nasledujúcich rokoch a desaťročiach pravidelne stúpал, s výnimkou rokov II. svetovej vojny, až do roku 1980. V súčasnosti, podľa posledného sčítania obyvateľstva roku 2011 v Maďarsku, má župa 202 427 obyvateľov. V histórii sčítania obyvateľov v Novohradskej župe bolo najviac obyvateľov v roku 1980 – 240 000, od toho roku sa počet obyvateľov neustále zmenšoval. Počet obyvateľov od roku 1870 do roku 2011 vzrástol o 61%.¹ V roku 2011 sa v župe prihlásilo 20 000 obyvateľov k niektorej národnostnej menšine v Maďarsku (čo predstavuje cca 10% obyvateľov župy). Počtom k najsilnejším národnostiam v Novohradskej župe patria – rómska, slovenská a nemecká. Slovenská národnostná a jazyková menšina predstavuje 2860 obyvateľov, čo je asi 1,4% počtu obyvateľov župy. Ich počet od roku 2001 klesol o 18% (v roku 2001 bol počet slovenskej menšiny 3485).² Vo Veňarci sa k slovenskej národnosti prihlásilo 189 obyvateľov.

Územie dediny bolo pravdepodobne osídlené už v 10. storočí. V čase tureckých nájazdov na Uhorsko bola dedina spustošená. Znovuosídlená bola začiatkom 18. storočia slovenským obyvateľstvom z okolia horného Novohradu a zo Zvolenskej stolice. Podľa zápiskov veňareckej evanjelickej cirkvi sa osídľovanie začalo v roku 1705. „V roku 1760 sa v súpise farnosti uvádza 600 evanjelikov a 62 katolíkov. Prírastok obyvateľov pokračoval aj v druhej polovici storočia. Podľa urbára z roku 1771 bolo vo Veňarci 14 statkárov, ktorí mali 117 poddaných.“³ Potomkovia prvých kolonistov pochádzali z Badína, Brusníka, Tisovca, Lehoty a Cerova. V 19. storočí sa Veňarec zásluhou Desewffyovcov a Beniczkovcov stal jedným z centier

¹ 2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok. 3.13. Nógrád megye. Központi Statisztikai Hivatal. (Sčítanie obyvateľov Maďarska 2011). s. 11

² Tamže, s. 23 – 24, 74, pozri aj <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/>

³ BALOGH, Zoltán: *Nógrád megye települései*. Vanyarc, 1994. s. 36.

politického a kultúrneho života župy. Ústrednou budovou obce je kaštieľ Dessewffyovcov, ktorý sa preslávil po celej krajine vďaka Hermíne Beniczkej-Verešovej. H. Beniczká-Verešová ako reformátorka života žien v roku 1868 založila *Celokrajinskú spoločnosť výchovy žien*, ktorej bola zároveň prvou predsedníčkou. Vo veňareckom kaštieli sa často konali literárne, politické a spoločenské posedenia a do histórie sa zaradil ako dielňa národnej výchovy žien. Neraz tu bol hosťom veľký maďarský dramatik, autor *Tragédie človeka* Imre Madách. Často sem chodieval aj slávny spisovateľ Kálmán Mikszáth a liberálny politik, veľkostatkár Pál Szontágh.

Z pohľadu vierovyznania je obec Veňarec takmer homogénne evanjelická. Podľa posledných údajov evanjelickej cirkvi v obci je približne 900 veriacich. Popri evanjelickom vierovyznaní sa obyvatelia hlásia aj ku katolíckemu náboženstvu a reformovanej cirkvi. Všetky tri cirkvi majú v obci samostatný kostol, kaplnku či modlitebňu. Evanjelická cirkev, na čele s dekanom Andrásom Szabóom, v obci pravidelne organizuje v spolupráci s *Obecnou a Slovenskou samosprávou vo Veňarci* sériu programov na zachovanie a udržanie slovenských tradícií medzi generáciami. V miestnom kostole sa dvojmesačne uskutočňujú bohoslužby aj v slovenskom jazyku, a takisto aj pri významných príležitostiach a výročiach obce. Do kostola chodí slúžiť bohoslužby aj slovenský farár z Veľkého Krtíša.

V obci pôsobí materská škola *Slnečný lúč*, kde výchova detí prebieha aj v slovenčine. Riaditeľkou materskej školy je Zuzana Nagyová, ktorá vedie aj zamestnanie detí v slovenčine. Dlhé roky v nej boli deti v troch skupinách, ale v posledných rokoch pre menší počet detí sú už iba dve skupiny. V materskej škole sa snažia v deťoch posilniť ich vzťah k rodnej obci a k národnej identite ich vedú na základe samostatne vypracovaného a akreditovaného pedagogického programu. Deti sa doma už nestretávajú so slovenčinou, a preto sa snažia v škôlke vytvárať slovenské prostredie. Týždenný harmonogram obsahuje dve slovenské zamestnania, na ktorých sa hrovou formou, prostredníctvom riekaniiek a hier, učia slovenčinu. Deti sa už v útlom veku oboznamujú s folklórom dediny v tanečnom súbore *Rozmarín*.

Výučba slovenského jazyka v škole prebieha od roku 1954. V súčasnosti v základnej škole učí slovenský jazyk učiteľka Ružena Komjáthiová, absolventka *Univerzity Komenského v Bratislave*. Slovenský jazyk sa vyučuje 4-krát do týždňa a žiaci majú ešte 1 hodinu – predmet Slovenská vzdelanosť (vlastiveda – národopis).

V roku 1994 vznikla vo Veňarci *Slovenská menšinová samospráva*, ktorá pracuje spolu s obecnou samosprávou na tom, aby Veňarec zapojili do cudzineckého ruchu Novohradskej župy. Predsedníčkou *Slovenskej samosprávy Novohradskej župy* v súčasnosti je Ružena Komjáthiová, ktorá je učiteľkou slovenského jazyka v základnej škole v obci. Obecná samospráva vytvorila družobný kontakt s dedinou Hrušov na Slovensku, základná škola zasa vytvorila osožnú spoluprácu so základnou ško-

lou v Dobrej Nive. Organizujú sa výmenné pobyty detí, školy v prírode na Slovensku a naopak deti zo Slovenska prichádzajú do Veňarca oboznámiť sa s kultúrou a prírodou obce a okolia. Obec každoročne (od roku 2004) organizuje v septembri *Haluškový festival*. Pred deviatimi rokmi to bolo regionálne podujatie a dnes je to festival s medzinárodnou účasťou. Súťažia medzi sebou družstvá z okolitých obcí a prichádzajú 2 – 3-členné skupiny aj zo Slovenska. Tento rok sa bude jubilejný desiaty ročník konať 14. septembra 2013.

Používanie slovenčiny. Charakter miestneho dialektu slovenského jazyka je daný nárečím južnostredoslovenským (pristahovalci pochádzali z oblasti južnej časti stredného Slovenska), ktoré obsahuje jazykové prvky novohradského nárečia:

- nom. plurálu: *ľidei, rodičeji, tureckie, peknie*
- nom. pl.muž. i žen. rodu: *děvke, kamarátke*
- nom. a akuz. stredného rodu: *znamaňei, seiťa, staveňei*
- slovesné tvary: *ňesén, ňesěš*
- palatalizovanosť velár a s tým súvisiace tvary: *haluške, na miski*
- zánik *v-* na začiatku slov pred spoluhláskou: *čela, dovica, táčik, šade*
- zánik *j-* na začiatku slova pred samohláskou: *edon, edoraz*
- infinitív na *-ti*: *prosiťi, kričaťi, misiťi* (musieť)
- 1. osoba sg. slovies: *kričín, stojín, vidín*
- spoluhláska *-l* na konci slovies sa mení v 3. os. sg. na *-u*: *mau, mala, bou, bola*
- číslovky: *edon, edná, dve, dvá, tri, trei, šteri, pet, šes, osen, deveiti, desat, pou* (pol)
- prívlastňovacie prídavné mená majú niektoré tvary odlišné od spisovného jazyka: *ocó* (ocov)
- opytovacie zámená: *kery, kerá*
- *t'* proti spis. *t* je v slove *Ťurek, tureckí*.

Požívanie tohto nárečia bolo až do 60. – 70. rokov minulého storočia záležitosťou celej veňareckej komunity. V tých časoch sa ešte doma generácie medzi sebou rozprávali „*po veňarsky*” (po slovensky). Po zavedení slovenčiny do škôl sa najmladšia generácia (dnes 40 – 50-roční) začala vzdávať reči svojich rodičov a starých rodičov.

Počas svojho pôsobenia vo výskumnom tábore som dotazníkovým výskumom zisťovala používanie slovenčiny medzi generáciami – najstaršia generácia (70 až 90-roční), stredná generácia (45 – 69-roční) a mladšia generácia (20 – 45-roční). Nepodarilo sa mi zachytiť najmladšiu generáciu – žiakov a študentov do 18 rokov, nakoľko už boli prázdniny. V riadenom rozhovore s obyvateľmi obce Veňarec som zisťovala ich slovenský pôvod, vzťah k jazyku, kultúre a zvykom ich predkov. Keďže dotazník bol pripravený hlavne pre mladšiu a strednú generáciu, niektoré otázky sa upravovali v priebehu rozhovoru. S informátormi (22 + 3) sme sa zhovárali po slovensky. Komunikácia v slovenčine a slovenský dotazník neznamenal pri pre-

važnej väčšine respondentov nijaký problém (až na malé výnimky – s 3 informátormi komunikácia prebiehala v maďarčine, patrili k mladšej generácii 20 – 45-ročných). Len niekoľko pojmov bolo potrebné preložiť do maďarčiny (štátna príslušnosť, národnosť). Najlepšie slovenčinu – „*veňarčinu*“ ovládala najstaršia generácia 70 až 90-ročných občanov. Ich reč bola typicky južnostredoslovenská, popretkávaná maďarskými výpožičkami, bohatá slovami a pojмами označujúce okolité reálie: *vnúček / unoke, tureckie veži, chyža, mamouka/ mamóka* (stará mamka), *drjú* (skôr), *kelko, volakody, haluške* (zemiakové strapačky), *nukedl* (obyčajné, múčne halušky), *derele* (pirohy), *šajt* (tlačenka), *prasačke, škvarky* (oškvarky), *kochňar* (kominár), *plac* (trh), *dadovo* (materská škola), *todi bou rendేశní člověk* (vtedy bol poriadny človek, slušný), *ňintó* (nie to), *gecela* (sukňa), *koč* (auto); výpožičky z maďarčiny: *rendేశni, tanáče* (úrad), *ňugdijas* (dôchodok), *úrvačora* (spoveď), *bát* (teda), *igen* (áno).

Generácia šesťdesiatnikov a päťdesiatnikov obce používa zmes nárečia a spisovnej slovenčiny osvojenej v škole v kontakte s obyvateľmi slovenského pôvodu aktívne sa hlásiacich k slovenčine. Takou obyvateľkou je Nedeliczki Pálné Mari néni (rod. Peniczka Mária), ktorá po „veňarski“ rozpráva aj s pánom dekanom Andrásom Szabóom. Mari néni je aktívnou členkou súboru *Rozmarín* založenom v roku 1973. Tento súbor na vysokej úrovni reprezentuje svoje rodisko a kultúru Slovákov v Maďarsku na mnohých slovenských aj domácich festivaloch. V každodennej komunikácii päťdesiatnikov prevláda maďarčina. „*Zhovárati s nima sa vieme, ale s deťmi len po uhersky*“. S deťmi sa už aj doma rozprávajú len po „uhersky“, t. zn. po maďarsky, a tak sa slovenčina vytráca z jazykovej komunikácie mladšej a najmladšej generácie. Dnes najmladší (deti a mládež do 25 rokov) sa dostávajú do kontaktu so slovenčinou už len v škole na hodinách slovenského jazyka a v súbore *Rozmarín*, keď tam príde choreograf zo Slovenska. Vtedy mladej generácii prekladá p. Ruženka Komjáthiová, učiteľka slovenčiny na základnej škole. Generácia súčasných tridsiatnikov a mladších slovenčinu (nárečie či spisovnú – „literárnu“ formu) takmer nepoužíva, niekoľkí ju ovládajú pasívne z pocutia od starších členov rodiny, prípadne čo si zapamätali zo škôlky a národnostnej školy.

Vplyv na ovládanie a používanie slovenčiny majú aj jazykovo zmiešané manželstvá, kde hlavným komunikačným jazykom sa stáva maďarčina. Ďalším významným momentom je ďalšie štúdium na strednej škole. Väčšina detí ide študovať na maďarské stredné školy, pretože v Maďarsku je stále menej národnostných škôl (pred 20 rokmi ich bolo 80, roku 2012 – 37). Od nepriaznivej situácie v základných školách sa odvíja aj situácia na gymnáziách v Békešskej Čabe

⁴ O tzv. slovenskom školstve v Maďarsku. <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/dokumenty/176-dokumenty1-dokumenty1/941>. 17. máj 2013

a Budapešti.⁴ V rozhovore s informátormi som sa ešte dozvedela, že deti inak vnímali tzv „literárnu“ slovenčinu, ktorú sa učili v škole, a nárečovú slovenčinu starých rodičov. Boli situácie, keď sa sťažovali, že starým rodičom nerozumejú. Preto staršia generácia prestala radšej používať slovenčinu – „veňarčinu“ v rozhovore s deťmi a vnúčatami, aby nemali problémy v škole. To malo za následok postupné zabúdanie nárečovej, a aj spisovnej slovenčiny medzi mladými. Aj keď sa výučba slovenčiny v národnostných školách medzi rodičmi cení a vysoko hodnotí, maďarčina osvojená v škole a doma je obyvateľstvom vyššie hodnotená a viac potrebná pre uplatnenie sa dieťaťa v ďalšom živote. Aj na otázku „*Ktorý jazyk je Vám bližší?*“ prevažná väčšina informátorov odpovedala – maďarčina. Dokonca aj obyvatelia vyššieho veku boli toho názoru, že slovenčina a aj maďarčina je pre nich rovnako dôležitá. Maďarský jazyk sa postupne stáva prvým komunikačným jazykom v obci na úkor slovenského jazyka. Zo slovenčiny sa tak stáva školská rutina a súčasť miestnej tradície v folklórnom súbore.

Slováci v Maďarsku, aj vo Veňarci, žijú odtrhnuti od slovenského národa v maďarskom spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom prostredí, čo sa odzrkadľuje v ich myslení, jazykovom svete a názoroch. Na otázku „*Cítite sa byť viac Slovákom alebo Maďarom?*“ väčšina respondentov odpovedala: „*Aj Slovák, aj Maďar. Veď žijem v Maďarsku, tak som aj Maďar.*“ Síce v každej oblasti jazykovej praxe je dominantné používanie maďarského jazyka, napriek tomu sa dá z dotazníka vykázať prítomnosť slovenského jazyka. Ukázalo sa to v dvoch oblastiach: v súkromnej sfére a v cirkevnom živote. Obyvatelia sa ešte rozprávajú v rodine medzi sebou po slovensky, ale medzi jednotlivými generáciami sa slovenčina dostáva do úzadia. Iba v troch rodinách sa ešte starí rodičia rozprávajú s deťmi a vnúčatami po slovensky. So svojim životným druhom (manžel, manželka) hovoria vždy po slovensky (presnejšie miestnym nárečím) 4 osoby (2 manželské páry). Slovenský pôvod rodín vidieť aj v priezviskách rodín: Lászka, Petrovičová, Nedeliczki Peniczka, Brhlik, Hrtyan, Tiszovski, Tuskan, Pavkó, Hrncsjár, Tábornszki, Hugyec, Ferik, Hering, Valent, Krizsan, Matúch, Szaszki, Szlovák, Vrbiczki, Szebenszki.

Ústup slovenčiny v spoločenskom živote obce vidieť aj v tom, že chýbajú dvojazyčné nápisy. Úradné oznamy, nápisy na obchodoch, v čakárni u lekára, označenie úradov (pošta, obecný úrad) sú len v maďarčine. Vo Veňarci chýba intenzívnejší kontakt so slovenčinou aj prostredníctvom médií – nevysiela tu *Domovina* (národnostné vysielanie verejnoprávnej maďarskej televízie), ani sa nedajú sledovať slovenské rádiá. Z tlačенých médií sa v obci dá kúpiť celoštátny časopis *Ludové noviny*. Tu by som chcela poznamenať, že vzhľadom na nedostatok mladých informátorov som nevedela zistiť, či tento časopis niekto číta a sleduje aj na internete⁵.

⁵ Ludové noviny vychádzajú v elektronickej podobe na www.luno.hu

Do úzadia sa dostáva aj cirkevný jazykový život v obci. Slovensky hovoriaceho farára v obci nemajú niekoľko rokov (po ústupe používania národnostného jazyka na omšiach a pobožnostiach v Maďarsku). Slovenskú bohoslužbu majú dvojmesačne, pomocou putujúcej kňazskej služby a raz za dva mesiace prichádza slovenský farár z Veľkého Krtíša. Hoci bohoslužby sa vedú v maďarskom jazyku, náboženské piesne sa spievajú po slovensky. Aspoň takouto formou sa zachováva slovenčina v cirkevnom živote obyvateľstva Veňarca.

Tento výskum potvrdil klesajúcu tendenciu používania slovenského jazyka v bežnej komunikácii medzi Slovákami žijúcimi v Maďarsku. Stráca sa používanie materinského jazyka a so znižovaním počtu príslušníkov staršej generácie klesá, dokonca mizne dvojjazyčnosť pôvodne slovenských obcí.

O príčinách stavu slovenskej menšiny sa popísalo veľa. V posledných rokoch minimálnym cieľom Slovákov a ich predstaviteľov v Maďarsku je zachovanie „status quo“ – ak už o rozvoji sa nedá hovoriť, aspoň treba udržať dosiahnutú úroveň.⁶ V poslednom desaťročí v slovenskom národnostnom školstve nastali veľké zmeny. V školskom roku 1998/1999 vstúpili do platnosti *Národné učebné osnovy a Smernice menšinovej výuky*.⁷ Podľa týchto dokumentov je škola národnostnou len vtedy, ak sa jazyk menšiny vyučuje s týždenným počtom hodín najmenej 4 a na škole sa vyučuje predmet *Slovenská vzdelanosť*.

Pred zavedením týchto dokumentov v školách sa slovenský jazyk vyučoval 2 – 3-krát týždenne a poznatky o slovenskej kultúre sa povinne nevyučovali.

V súčasnosti sa len malý počet žiakov naučí po slovensky v školských zariadeniach v Maďarsku. Deti v predškolskom veku sa už nenaučia po slovensky plynule hovoriť, nakoľko už nežijú v spolu so starými rodičmi, ktorí ešte rozprávajú po slovensky, hoci aj nárečím. Deti v materskej škole vedia len toľko, čo sa tam naučia. Doma už nemajú možnosť ďalej rozvíjať svoje komunikačné schopnosti v slovenčine, pretože ich rodičia sa rozprávajú po maďarsky. Málokto z nich neskôr pokračuje v učení slovenského jazyka na základnej škole. Táto jazyková situácia pokračuje potom aj na základných národnostných školách. Len v malom počte rodín so slovenskými koreňmi sa komunikuje po slovensky, väčšinou rozhovory prebiehajú v maďarčine. Ďalším pretrvávajúcim problémom vo výučbe slovenského jazyka v národnostných školách v Maďarsku je aj nedostatok kvalifikovaných učiteľov slovenského jazyka a literatúry. Problémy sú aj s učebnicami a slovníkmi, ktoré si žiaci zabezpečujú sami.

⁶ O tzv. slovenskom školstve v Maďarsku. <http://www.oslovma.hu/index.php/sk/archiv/188-archiv-dokumenty/941-o-tzv-slovenskom-kolstve-v-maarsku>

⁷ Uhrinová, A.: Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku. 2011, s. 124.

Aj tento výskum potvrdil klesajúcu tendenciu používania slovenského jazyka v prostredí slovenskej menšiny v Maďarsku. Nielenže sa stráca používanie a hodnota materinského jazyka, ale so znižovaním počtu príslušníkov staršej generácie rapidne klesá aj dvojjazyčnosť pôvodne slovenských lokalít, ktoré sa prudko reálne aj štatisticky pomaďarčujú. Na margo súčasných pomerov uvádzam výrok A. Divičanovej (ešte z roku 2002), že „slovenský jazyk neprekročil brány školy a nestal sa hovorovým jazykom, nepresadil sa ani v každodennej slovenskej komunikácii“. Tak ako to platilo pred 10 rokmi, žiaľ, platí to aj dnes. Môžeme konštatovať, že starnutím slovenského obyvateľstva vo Veňarci sa vytráca slovenský jazyk a v rodinnom kruhu sa už ďalej neodovzdáva. Na druhej strane ale vidím záujem mladých ľudí so slovenskými koreňmi znovu sa naučiť slovenčinu, nakoľko majú citovú väzbu. Mnohí až v dospelosti pochopili, čo stratili. Zachovávajú si slovenské zvyky, tanec a spev, ale chýba im znalosť slovenského jazyka.

■ LITERATÚRA

BALOGH, Zoltán: *Nógrád megye települései*. Salgótarján, Mikszáth Kiadó, 1994. 48 s.

DIVIČANOVÁ, Anna: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba, VÚSM, 2002. 533 s.

JÓNA, Eugen: *Novohradské nárečia*. Bratislava, Veda, 2009. 164 s.

UHRINOVÁ, Alžbeta: *Súčasná slovenská jazyková situácia v Maďarsku*. Nadlak, 2011. 158 s.

Slovenský jazyk v Maďarsku – A szlovák nyelv Magyarországon. I. – II. (M. Žiláková – A. Uhrinová Eds.) Békešská Čaba, VÚSM, 2008. 353 / 386 s., 543 s.

2011. évi népszámlálás. 3. Területi adatok. 3.13. Nógrád megye. Központi Statisztikai Hivatal, (Sčítanie obyvateľov Maďarska 2011).

O tzv. slovenskom školstve v Maďarsku. In:

<http://www.oslovma.hu/index.php/sk/dokumenty/176-dokumenty1-dokumenty1/941>. 17. máj 2013

www.vusm.hu

www.luno.hu

www.oslovma.hu

■ REZÜMÉ

A SZLOVÁK NYELVI HELYZET NAPJAINKBAN VANYARCON

A dolgozat annak a kérdőíves felmérésnek és terepkutatásnak az eredménye, amely a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete (2012. júliusától Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete) által szervezett 33. Interdiszciplináris Kutatótábor valósult meg a Nógrád megyei Vanyarc községben, 2013 június utolsó hetében. A kutatás célja az volt, hogy megvizsgálja mely nemzedék használja leginkább a szlovák nyelvet a községben. Az írás szondázza, szűrőpróbaszerűen vizsgálja a község társadalmi és szociokulturális környezetét. Az információszerzés forrásai: a rendelkezésre álló szakirodalom, főleg a kérdőíves felmérés és terepkutatás, valamint személyes interjúk az informátorokkal – azokkal a helyi lakosokkal, akik hajlandók voltak megosztani élettapasztalaikat, nézeteiket, megfigyeléseiket a szerzővel.

■ SUMMARY

SLOVAK LANGUAGE SITUATION IN VENYAREC

The article is the result of field research and questionnaire, which was organised by Research Institute of Slovaks in Hungary in June 2013 in the village Vanyarc. The aim was to find out which generation used Slovak language of the most in the village, at the office, in the family and at school. Author tried to capture the social and socio-cultural environment of the village. The informations were gain from available literature and especially questionnaire survey in the field and personal interviews with informants.

EDIČNÉ POZNÁMKY ■ SZERKESZTŐI MEGJEGYZÉSEK

V zborníku *Duchovná a sociálna kultúra menšín v majoritnom prostredí* niektoré údaje o jubilantovi, skúmanej obci, Veňarec, témy, resp. metódy sa nevyhnutne opakujú, keďže každý autor spracoval výsledky svojho výskumu individuálne. Rešpektujúc autorov a samostatnosť príspevkov, zostavovateľky zborníka zámerne nezasahovali do obsahu.

V publikácii uverejnené štúdie reprezentujú rôzne vedné disciplíny (etnológiu, literárnu vedu, históriu, kultúrnu históriu, jazykovedu), ktoré majú rozličné požiadavky na formálnu úpravu textu, v knihe sú tieto rôzne zásady rešpektované, vrátane citácií a pod. Bibliografické jednotky sú však spracované jednotne, podľa úzu historickej vedy.

Výskumný ústav CSSM mal finančné prostriedky len na preklady abstraktov zahraničných autorov do maďarského jazyka. Cudzojazyčné resumé si autori dali preložiť – ak chceli a mohli – individuálne.

Z finančných dôvodov nebola vykonaná ani jazyková korektúra všetkých príspevkov a resumé. Opravené sú iba slovenské texty niektorých domácich autorov.

Editoroky

AUTORI ■ SZERZŐK

- Dr. Sándor Bodó* – Magyar Néprajzi Társaság elnöke (predseda Maďarskej národopisnej spoločnosti) Budapešť, bodo@mail.btm.hu
- Prof. PhDr. Ján Botík, DrSc.* – Emeritný profesor, Bratislava, janobotik@gmail.com
- Doc. Dr. Anoca Dagmar* – Univerzita v Bukurešti, Rumunsko, anoca@inext.ro
- Mgr. Katarína Balleková, PhD.* – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava, katkab@juls.savba.sk
- Prof. PhDr. Zuzana Beňušková, CSc.* – Katedra etnológie a folkloristiky FF UKF v Nitre, zbenuskova@ukf.sk
- Prof. PhDr. Jaroslav Čukan, CSc.* – Katedra manažmentu kultúry a turizmu, FF UKF v Nitre, jcukan@ukf.sk
- univ. prof. PhDr. Anna Divičanová, CSc.* – Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku – Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete (VÚ CSSM – OSZÖ KI), Budapešť/Békešská Čaba, galavics@arthist.mta.hu
- Prof. Dr. Jarmila Hodoličová* – Filozofická fakulta Univerzity v Novom Sade, Oddelenie slovakistiky, Srbsko, hodolic@sbb.rs
- PaedDr. Miroslav Kazík, PhD.* – Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava, mirokaz@post.sk
- Doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.*, Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici, miroslav.kmet@umb.sk
- Anna Kováčová, PhD.* – VÚ CSSM – OSZÖ KI, Budapešť/Békešská Čaba, anna.kovacs727@gmail.com
- Doc. PhDr. Eva Krekovičová, DrSc.* – Ústav etnológie – SAV Bratislava, eva.krekovicova@savba.sk
- PhDr. Michal Kurpaš, PhD.* – Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, mkurpas@ukf.sk
- Doc. RNDr. Dagmar Kusendová, CSc.* – Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, kusendova@fns.uniba.sk
- Rozália Kustárová, Phd.* – Harta, rozinakustar@t-online.hu
- Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.* – Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, llenovsky@ukf.sk

- Juraj Majo, PhD.* – Univerzita Komenského v Bratislave Prírodovedecká fakulta, majo@fns.uniba.sk
- Prof. Dr. Katarína Maruzsová Šebová, PhD.* – Segedínska univerzita Szeged, sebok@jgypk.u-szeged.hu
- Doc. PhDr. Boris Michalík, PhD.* – Katedra manažmentu kultúry a turizmu FF UKF v Nitre, bmichalik@ukf.sk
- Mgr. Renáta Ondrejková* – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Sav, Bratislava, renatao@juls.savba.sk
- Doc. dr. Magdaléna Pariková, CSc.* – Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava, Magdalena.parikova@fphil.uniba.sk
- Mgr. art. Milina Sklabinská* – Ústav pre kultúru vojvodinských Slovákov, Novi Sad, sklabinska@gmail.com
- PhDr. Zita Škovierová, CSc.* – Katedra etnológie a muzeológie FiF UK Bratislava, skovierova@fphil.uniba.sk
- Doc. Tünde Tušková, PhD.* – Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszék, VÚ CSSM – OSZÖ KI Segedín/Békešká Čaba, tuska.tunde@yahoo.co.uk
- mim. prof. Alžbeta Uhrinová, PhD.* – Výskumný ústav Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku/Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete (VÚ CSSM – OSZÖ KI) Békešká Čaba, uhrinova@index.hu
- Mgr. Iveta Valentová, PhD.* – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV Bratislava, ivetav@juls.savba.sk
- Doc. hab. Mária Žiláková, PhD.* – Katedra Slovanskej filologie Filozofickej fakulty Univerzita Eötvösa Loránd Budapešť, m.zilak@gmail.com

OBRAZOVÁ PRÍLOHA

KÉPMELLÉKLET

Posledná prednáška Ondreja Krupu

Prednáša Anna Divičanová. Pri slávnostnom stole generálny konzul SR
Štefan Daňo a riaditeľka ústavu Anna Kováčová

Dr. Sándor Bodó a prekladateľka Hajnalka Avarová

Prvá riaditeľka Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Anna Divičanová

Etnografka zo Slovenska
Magdaléna Paríková

Ondrej Krupa a jeho rodina na konferencii Výskumného ústavu
CSSM v r. 2014

Účastníci konferencie. V predi publika bývalá riaditeľka Ústavu
Alžbeta Uhrinová a za ňou vedecká tajomníčka Tünde Tušková

Slovenský etnograf Mojmir Benza a prednášatelia konferencie

Na slávnostnej recepcii privíta hostí Anna Kováčová

Ján Botík, emeritný profesor slovenskej etnografie pozdraví Bandi báčiho

Prof. Jaroslav Čukan
z Nitry gratuluje
Ondrejovi Krupovi

Hudobný program k narodeninám
poskytli študenti békeščabianskej
slovenskej školy. Vedúca Ildika Očovská

Jarmila Hodoličová

Miroslav Kmeť

Katarína Maruzsová-Šebová

Juraj Majo

Tünde Tušková

Zita Škovierová

Predseda CSSM Ján Fuzik

Anna Kováčová s Milinou Sklabinskou zo Srbska a jubilant s manželkou

INTERDISCIPLINÁRNÝ VÝSKUMNÝ TÁBOR V ROKU 2013 VO VEŇARCI (VANYARC)

Predložený zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie je venovaný pamiatke doktora a kandidáta etnografickej vedy PhDr. Ondreja Krupu, CSc.

Konferencia bola prejavom uznania celoživotnej práce jubilanta, ale aj ocenením jeho príspevku k poznaniu a uchovaniu kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku ako súčasti národnej kultúry Slovákov.

Časť príspevkov autorského kolektívu si kladie za cieľ prezentovať skúsenosti a výsledky terénneho výskumu vo Veňarci, ako i zhodnotiť súčasný stav bádania prostredníctvom prác domácich a zahraničných odborníkov z rôznych vedných oblastí.

Cieľom vydania zborníka je tiež čo v najväčšej miere prispieť k lepšiemu poznaniu jazyka a kultúry Slovákov žijúcich v Maďarsku, vyjadriť sa k ich súčasnému postaveniu v kultúrno-spoločenskej oblasti.

Autori v publikácii prinášajú výsledky mnohých novších pohľadov na tradičnú ľudovú kultúru, na jazykovú situáciu, na kultúru dolnozemskej pospolitosti v procesoch ich premien, ktorými za posledné desaťročia prešli.

Úrad pre Slovákov
žijúcich v zahraničí

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA